

**Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov**

***EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV 2014***

Zborník vedeckých prác

***ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES
OF INTERNATIONAL RELATIONS 2014***

Volume of Scientific Papers

Recenzenti/Reviewers: Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc., doc. PhDr. Karol Sorby, DrSc., prof. Ing. Helena Strážovská, CSc.

Zostavovateľ zborníka/Editor: PhDr. Daša Adašková, PhD.

Medzinárodný vedecký výbor/International Scientific Board:

Predseda/Chairman:

Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc. Ekonomická univerzita v Bratislave

Členovia/Members:

<i>doc. Dr. Attila Fábrián, PhD.</i>	<i>Západomaďarská univerzita, Šopron</i>
<i>prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.</i>	<i>Ekonomická univerzita v Bratislave</i>
<i>prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.</i>	<i>Ekonomická univerzita v Bratislave</i>
<i>prof. PhDr. Ján Koper, PhD.</i>	<i>Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici</i>
<i>prof. Dr. Csaba Székely, DrSc.</i>	<i>Západomaďarská univerzita, Šopron</i>
<i>prof. PhDr. Peter Terem, PhD.</i>	<i>Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici</i>
<i>doc. PhDr. Milan Márton, CSc.</i>	<i>Ekonomická univerzita v Bratislave</i>
<i>prof. Julia N. Nesterenko, DrSc.</i>	<i>Ruská štátna humanitárna univerzita, Moskva</i>
<i>doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.</i>	<i>Ekonomická univerzita v Bratislave</i>
<i>doc. Ing. Pavel Tuleja, PhD.</i>	<i>Slezská univerzita v Opave</i>
<i>prof. Olga B. Veretennikova, DrSc.</i>	<i>Uralská štátna ekonomická univerzita, Jekaterinburg</i>
<i>prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.</i>	<i>Ekonomická univerzita v Bratislave</i>
<i>doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc.</i>	<i>Ekonomická univerzita v Bratislave</i>

Organizačný výbor/Organizational Committee:

Predseda/Chairman:

Ing. Kristína Baculáková

Členovia/Members:

<i>PhDr. Daša Adašková, PhD.</i>	<i>Ing. Laura Meričková</i>
<i>Ing. Mikuláš Černota, PhD.</i>	<i>Ing. Alena Michalová</i>
<i>Ing. Silvia Draková</i>	<i>Ing. Michal Polgár</i>
<i>Ing. Jana Drutarovská</i>	<i>JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.</i>
<i>Ing. Michal Držka</i>	<i>Ing. Mgr. Monika Satková</i>
<i>Ing. Nina Galanská</i>	<i>Ing. Chalotorn Sinproh</i>
<i>Ing. Mgr. Dorota Harakaľová</i>	<i>Ing. Nóra Szikorová, PhD.</i>
<i>Ing. Mykhaylo Kunychka</i>	

Za obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori./Authors are responsible for the content of their papers.

Vydavateľstvo EKONÓM, 2014

ISBN 978-80-225-3886-2

OBSAH

PhDr. Daša ADAŠKOVÁ, PhD. <i>Dočasná nukleárna dohoda s Iránom a jej dopady na regionálnu bezpečnosť</i>	7
Ing. Kristína BACULÁKOVÁ <i>Ochrana duševného vlastníctva v kreatívnom priemysle</i>	16
PhDr. Lucia BOROŠOVÁ, PhD. <i>Národná bezpečnosť Ruskej federácie</i>	24
JUDr. Ing. Katarína BROCKOVÁ, LL.M. PhD. <i>Dôvernoscť v medzinárodnom arbitrážnom konaní</i>	33
Ing. Katarína CSÉFALVAYOVÁ, PhD. <i>Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky</i>	39
Ing. Mikuláš ČERNOTA, PhD. <i>Vybrané aspekty adaptácie a manažmentu prírodných zdrojov v 21. storočí</i>	45
Ing. Mgr. Soňa DANIŠOVÁ <i>Prístupové procesy vybraných nečlenských štátov Eurozóny a ich postoje k otázke prijatia Eura na pozadí krízy z roku 2007</i>	51
Ing. Silvia DRAKOVÁ <i>Prehľadovanie globálnych nerovnováh vo svetovej ekonomike od začiatku 21. storočia</i>	60
Ing. Jana DRUTAROVSKÁ <i>Perspektívne oblasti vyšehradskej spolupráce</i>	66
Ing. Michal DRŽKA <i>Pobaltské štáty a ich postavenie v rámci Európskej únie</i>	73
doc. Ing. Tomáš DUDÁŠ, PhD. <i>Nové pohľady na eklektickú teóriu priamych zahraničných investícií</i>	83
Ing. Ivona ĎURINOVÁ, PhD. <i>Daňové stimuly uplatňované v Lotyšsku a v SR</i>	90
PaedDr. et Mgr. Miroslava ĎURKOVIČOVÁ <i>The cooperation and partnership between the EU and UNESCO</i>	97
JUDr. Rastislav FUNTA, Ph.D., LL.M. <i>Some Remarks about the Global Financial Crisis, Financial Instability and the Financial System</i>	105
Ing. Nina GALANSKÁ <i>Vybrané aspekty súčasných migračných tokov na národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni</i>	111
Lyudmyla GOLOVKO, Ph.D. <i>The Importance of the Principle of Self-Determination in Contemporary International Law</i>	118

Ing. Martin GRANČAY, PhD. <i>Analýza zahraničného obchodu malých ostrovných štátov Oceánie</i>	122
doc. Ing. Martin GREŠŠ, PhD. <i>Ekonomické teórie migrácie</i>	134
PhDr. František HAJDUK <i>Geopolitické siločiar v Strednej Ázii</i>	141
PaedDr. Darina HALAŠOVÁ <i>Atraktivnosť varšavskej burzy cenných papierov pre potenciálnych investorov</i>	149
Ing. Mgr. Dorota HARAĽOVÁ <i>Pracovnoprávne vzťahy v kontexte Zákonníka práce a Zákona o vysokých školách</i>	155
Ing. Ľubica HARAĽOVÁ, PhD. <i>Odborné vzdelávanie v kontexte sociálnej politiky EÚ</i>	162
Mgr. Petra HIRTLOVÁ, PhD. <i>Vybrané akty zahraničnej politiky prvého priamozvoleného prezidenta Českej republiky Miloša Zemana v prvých mesiacoch jeho funkčného obdobia</i>	168
Ing. Jana HLUBINKOVÁ <i>Vliv vývoje bezpečnostního prostředí poslední dekády na vývoj a směřování obchodu se zbraněmi Spojených států amerických</i>	173
David HORÁK - Veronika KONČIKOVÁ <i>The Political Aspects of Cross-Strait Economic Relations: Does it Matter Who Rules?</i>	189
Ing. Michaela HORÚCKOVÁ <i>Comparison of the Business Environment of the Western Balkans Economies</i>	198
Mgr. Barbora HRADŇANSKÁ <i>Voda ako netradičná bezpečnostná hrozba v podmienkach ČLR</i>	206
JUDr. Lucia HURNÁ, PhD. <i>Inštitút posilnenej spolupráce v kontexte európskej integrácie</i>	214
PhDr. Simona CHUGURYAN, PhD. <i>Historicko-politický vývoj Faerských ostrovov a ich snaha o nezávislosť</i>	221
Mgr. Farah IMANI, MBA <i>European Union Member States and Gender Balance in Business Leadership Positions</i>	228
Mgr. Ladislava IVANČOVÁ <i>Preferencie študentov univerzity pri výučbe anglického jazyka</i>	235
Ing. Eva JANČÍKOVÁ, PhD. <i>SEPA – integrácia platieb v EÚ</i>	241
Mgr. Aisulu KOZHABAYEVA <i>Globalizácia a jej vplyv na tranzitívne ekonomiky Strednej Ázie</i>	247
PhDr. Rudolf KUCHARČÍK, PhD. <i>Prezidentské voľby v Čile v roku 2013</i>	254

Ing. Mykhaylo KUNYCHKA <i>Úloha veľvyslanectva v systéme hospodárskej diplomacie Ukrajiny</i>	260
doc. Ing. Gizela LÉNÁRTOVÁ, PhD. <i>Súčasný problémy harmonizácie daní v Európskej únii</i>	268
Ing. Milan LUKÁČ, PhD. <i>Kooperácia v súčasnom automobilovom priemysle</i>	276
Mgr. Boris MATTOŠ, PhD. <i>Inštitucionálny model hospodárskej diplomacie Rakúskej republiky</i>	282
Ing. Laura MERIČKOVÁ <i>Hľadanie kritéria vymedzenia verejnosti ako aktéra verejnej diplomacie</i>	288
Ing. Bc. Petr MORA, MBA <i>Evropská unie a evropská integrace: Globalizace – klady a zápory</i>	294
Ing. Eva PINTOVÁ <i>Jadrové katastrofy a ich dopad na migráciu</i>	312
JUDr. Klaudia PYTELOVÁ, PhD. <i>Základné atribúty a rozvoj európskeho medzinárodného práva súkromného</i>	319
Ing. Leonid RANETA, PhD. <i>Analýza vybraných ekonomických faktorov súčasnej krízy na Ukrajine</i>	325
Mgr. Sherif SHEHATA <i>Crisis in Ukraine: Opportunities and Challenges</i>	333
Natalia SLAVIUK, PhD. <i>State and Peculiarities of External Government Borrowings under the Current Conditions</i>	341
Ing. Dagmar SULEJMANI <i>Rada vlády SR na podporu exportu a investícií</i>	349
Mgr. Svetluša SUROVÁ, PhD. <i>Politická participácia národných menšín v Srbsku: ústavnoprávny model</i>	357
Ing. Nóra SZIKOROVÁ, PhD. <i>Svetová obchodná dominancia</i>	366
PhDr. Martin ŠÁLEK <i>Vývoj a súčasný stav izraelsko-palestínskeho mierového procesu</i>	373
PhDr. Martin ŠTULLER <i>Rozhodujúca rola Ruskej federácie v transeurázijskom bezpečnostnom systéme Zbigniewa Brzezinského</i>	382
Ganna TSYVERENKO, PhD. – Pawlo LEBIŇ, MA. <i>Human Rights' Protection in the EU and Ukraine</i>	388
Ing. Andrea VARGOVÁ, PhD. <i>Obchodné vzťahy medzi EÚ a Tureckom a možnosti firiem uplatniť sa na tureckom trhu</i>	390

Ing. Miriama VAŠKOVÁ <i>Dopady svetovej hospodárskej krízy na ekonomický vývoj krajín EÚ z pohľadu sociálnych režimov</i>	397
Ing. Katarína VAVROVÁ, PhD. <i>Daňové stimuly zamerané na zamestnanosť vo vybraných krajinách EÚ</i>	409
Ing. Stanislava VESELOVSKÁ, PhD. <i>Aktuálne otázky Európskej únie</i>	416
Mgr. Tetyana ZUBRO, PhD. <i>Politická elita Ukrajiny: vplyv na krízovú situáciu</i>	421

DOČASNÁ NUKLEÁRNA DOHODA S IRÁNOM A JEJ DOPADY NA REGIONÁLNU BEZPEČNOSŤ

PhDr. Daša Adašková, PhD.

Abstrakt

Cieľom príspevku je charakterizovať význam dočasnej nukleárnej dohody s Iránom a identifikovať jej možné dopady na bezpečnosť regiónu Blízky a Stredný východ. Na dosiahnutie tohto cieľa sú v príspevku najskôr identifikované strategické a technické aspekty iránskeho nukleárneho programu. Následne je priblížená dočasná zmluva o iránskom nukleárnom programe a zhodnotený jej vplyv na bezpečnosť regiónu Blízky a Stredný východ v kontexte odzbrojenia prostredníctvom Pásmo bez ZHN na Blízkom a Strednom východe.

Kľúčové slová: Irán, nukleárny program, bezpečnosť, Blízky a Stredný východ

Abstract

The aim of the article is to characterize the importance of the interim agreement on Iranian nuclear programme and its impact on the security environment of the Middle East region. In order to achieve this aim, the article deals firstly with strategic and technical aspects of the Iranian nuclear programme. Subsequently the article focuses on the interim agreement on Iranian nuclear programme and its implications for the Middle East security in the context of its complex disarmament through the WMD-Free Zone.

Key words: Iran, nuclear programme, security, Middle East

Úvod

Blízky a Stredný východ je v súčasnosti najmilitarizovanejším regiónom na svete. Pozornosť medzinárodného spoločenstva vzbudzuje najmä v súvislosti s proliferáciou zbraní hromadného ničenia (ZHN) a ich nosičov, ktorá patrí k najnaliehavejším bezpečnostným hrozbám. Pre región je charakteristické zvýšené rozmiestnenie programov na výrobu ZHN, ktoré sú spravidla chránené ako štátne tajomstvo. Navyše mnohé politické konflikty v regióne ostávajú naďalej nevyriešené, čo zvyšuje do budúcnosti pravdepodobnosť použitia ZHN na ich riešenie, čo by znamenalo obrovské zničujúce následky pre celý región (Otrisal, 2013). Dôsledkom tohto vývoja je skutočnosť, že celková regionálna bezpečnostná situácia zostáva nestabilná. (Kazanský, 2013)

V oblasti proliferácie nukleárných zbraní je významným regionálnym aktérom Irán, ktorý je dlhodobo podozrievaný z vývoja nukleárných zbraní. V súčasnosti však ešte nedisponuje potrebnými materiálmi na produkciu nukleárnej zbrane. Irán má však potenciál stať sa nukleárnym štátom, keďže je schopný zabezpečiť všetky procesy v rámci nukleárneho palivového cyklu, má motivácie získať nukleárne zbrane a disponuje sofistikovaným raketovým programom. Vzhľadom na jeho strategické postavenie v rámci regiónu Blízky a Stredný východ medzinárodné úsilie dlhodobo smeruje k tomu, aby Irán zastavil svoj kontroverzný nukleárny program a preukázal, že je výlučne mierový. V tomto kontexte je významným medzinárodným právnym nástrojom dočasná zmluva o iránskom nukleárnom programe uzatvorená na medzinárodnej úrovni v roku 2013. Jej úspešná implementácia a dodržiavanie majú totiž potenciál zabrániť Iránu stať sa novou nukleárnou mocnosťou a stabilizovať bezpečnostnú situáciu v regióne Blízkeho a Stredného východu.

Z tohto hľadiska je hlavným cieľom príspevku charakterizovať význam dočasnej dohody s Iránom o jeho nukleárnom programe a identifikovať jej dopady na bezpečnosť a odzbrojenie regiónu Blízky a Stredný východ.

1 Strategické aspekty iránskeho nukleárneho programu

Irán je štátom dlhodobou aspirujúcim na pozíciu nukleárnej mocnosti v rámci regiónu Blízky a Stredný východ. Podľa expertov existujú objektívne dôvody pre Irán získať nukleárne zbrane súvisiace hlavne s jeho strategickou pozíciou¹ v rámci nestabilného regiónu Blízkeho a Stredného východu, kde pre Irán pôsobia externé bezpečnostné hrozby. Ďalej sú to regionálne politické ambície a v neposlednom rade aj snaha zachovať súčasný islamský režim. Tieto dôvody vychádzajú z iránskej zahraničnej politiky uplatňovanej po páde bipolarity, ktorá je charakteristická súdržným iránskym nacionalizmom a orientáciou na nasledujúce kľúčové oblasti:

1. dosiahnutie regionálnej hegemonie, predovšetkým ekonomickej a kultúrnej v rámci iránskej sféry vplyvu;
2. rozšírenie iránskej sféry vplyvu;
3. dosiahnutie regionálnej stability;
4. zjednotenie Iraku, avšak zabránenie v tom, aby predstavoval bezpečnostnú hrozbu pre Irán;
5. zabránenie USA získať väčší vplyv v regióne. (Dokos, 2008)

V rámci bezpečnostnej politiky Iránu dominuje snaha odstrašiť externé bezpečnostné hrozby, s ktorými sa kalkuluje ako s pravdepodobným podnetom pre zahájenie iránskeho nukleárneho programu. V prvom rade pravdepodobne išlo o vytvorenie nukleárnej protiváhy voči ZSSR ako nepriateľskej supervelmoci, ktorá bola priamym susedom Iránu na severe a zároveň disponovala nukleárnymi zbraňami. Po rozpade ZSSR táto hrozba v podstate pominula, keďže severnými susedmi sa stali nestabilné post-sovietske štáty, ktoré nedisponujú nukleárnymi zbraňami. Ďalším pravdepodobným podnetom bolo vytvorenie strategickej protiváhy voči dlhodobému regionálnemu rivalovi Iraku a zároveň západnému susedovi. Počas studenej vojny až do americkej invázie do Afganistanu v roku 2001 Irak predstavoval pre Irán primárnu externú bezpečnostnú hrozbu. Iracko-iránska vojna totiž ukázala zraniteľnosť Iránu, keďže krajina, ktorá seba vnímala ako najsilnejšieho regionálneho aktéra, sa stala terčom útoku zo strany menšieho susedného štátu, ktorý voči Iránu opakovane nasadil chemické zbrane a porazil ho. Navyše konflikt prebiehal bez väčších protestov alebo zásahov zo strany medzinárodného spoločenstva, hoci Irak porušil medzinárodné právo. Avšak s odstránením režimu Saddáma Husajna bola táto bezpečnostná hrozba eliminovaná. Ďalšiu výraznú bezpečnostnú hrozbu v minulosti predstavoval Pakistan ako východný sused Iránu, ktorý úspešne otestoval nukleárnu zbraň v roku 1998. Eskalácia hrozby súvisela s prepojením Pakistanu na Afganistan prostredníctvom islamského fundamentalistického politického hnutia Taliban. Aj táto bezpečnostná hrozba však pominula elimináciou režimu Talibanu v Afganistane a nadviazaním bližších vzťahov Iránu s Pakistanom. (Hoder, 2006)

Pretrvávajúcimi regionálnymi bezpečnostnými hrozbami pre Irán sú tak Izrael a USA. Izrael pre Irán nepredstavuje bezprostrednú existenčnú hrozbu. Sú skôr náboženskými a ideologickými súpermi. Zhoršenie ich bilaterálnych vzťahov súvisí najmä so zostrenou rétorikou iránskych vodcov na margo Izraela, s iránskou podporou Hamasu a Hizballáhu

¹ Irán má rozhodujúcu strategickú pozíciu v rámci regiónu Blízky a Stredný východ. Má prístup k Hormuzskému prielivu, cez ktorý je prepravovaná väčšina svetových zásob ropy. Zároveň jeho pozícia predstavuje akýsi most medzi Západom a Východom. Irán disponuje rozsiahlymi prírodnými, ako aj ľudskými zdrojmi.

a s iránskym nukleárnym programom. S Izraelom sa však kalkuluje ako s nukleárnym štátom, preto motiváciou pre Irán vyvinúť vlastné nukleárne zbrane by mohlo byť vyrovnáť strategický potenciál Izraela v regióne. Na druhej strane, Izrael je spojencom USA, s ktorými mal Irán v minulosti komplikované vzťahy. Prítomnosť a angažovanosť USA v regióne Blízky a Stredný východ sa zintenzívnila po roku 2001, kde majú vlastné národné záujmy. USA Irán označili za štát patriaci do osi zla a štát podporujúci terorizmus. (Dokos, 2008) Zásadnými prvkami vo vzťahoch USA a Iránu je súperenie o vplyv a postavenie v regióne a odlišnosť režimov. Irán a jeho snaha zachovať si existujúci režim a získať postavenie veľmoci v rámci Blízkeho a Stredného východu sú v ostrom rozpore s americkými národnými záujmami v regióne a presadzovanou bezpečnostnou politikou po 11. septembri 2001. Zo strany USA ide totiž o cieľ v súlade s neokonzervatívnou a neoliberalnou koncepciou dosiahnuť stabilný región prostredníctvom demokratizácie autoritatívnych režimov. (Hoder, 2006) Z tohto hľadiska by silnou motiváciou Iránu pre vývoj nukleárnych zbraní bolo zachovanie režimu a odstrašenie USA v ich snahe demokratizovať región.

Okrem snahy odstrániť uvedené bezpečnostné hrozby, nukleárny program Iránu by znamenal aj benefity pre samotný iránsky režim. Vývoj sofistikovaného nukleárneho programu by totiž nahradil nedostatočný progres v národnom hospodárstve a bol by dôkazom o technologickej vyspelosti národa. Ďalšou silnou motiváciou by bol fakt, že nukleárny program by zároveň zvýšil prestíž a postavenie štátu v rámci regiónu a medzinárodných vzťahov, čo zodpovedá aj iránskym mocenským ambíciám byť dominantným politickým regionálnym aktérom a vodcom islamského sveta. (Dokos, 2008) V praxi by sa to mohlo odraziť napríklad v riešení teritoriálnych sporov v prospech Iránu, v rozhodovaní o energetickej politike a limitoch produkcie ropy, samostatnosti pri rokovaní s okolitým svetom a pod. Na druhej strane by vývoj a produkcia nukleárnych zbraní zo strany Iránu pravdepodobne vyvolali preteky v zbrojení na Blízkom a Strednom východe s cieľom vyrovnáť nukleárny potenciál Iránu. Konkrétne by mohlo ísť o tradičných rivalov ako Egypt, Saudská Arábia, Turecko a Spojené Arabské Emiráty, ktoré by sa snažili získať nekonvenčné zbrane. Ďalej by to mohlo viesť k posilneniu väzieb malých štátov Perzského zálivu na USA, a teda k zvýšeniu americkej vojenskej prítomnosti v regióne.

2 Technické aspekty iránskeho nukleárneho programu

Iránsky vyspelý nukleárny program je dlhodobou najviac znepokojujúcim faktorom v rámci iránskej bezpečnostnej politiky. Podľa oficiálnych vyhlásení slúži výlučne na mierové účely. Už v 50. rokoch 20. storočia počas éry šacha Muhammada Rezu Páhľavího bol za pomoci USA odštartovaný iránsky mierový nukleárny program². V 70. rokoch Nemecká spolková republika súhlasila so spoluprácou pri vybudovaní dvoch reaktorov nukleárnej elektrárne v Bušeri. Výstavba nukleárneho programu pokračovala až do Iránskej islamskej revolúcie v roku 1979, kedy bola prerušená zmrazením prác na reaktoroch v Bušeri a vykázaním inžinierov a vedcov zo západných štátov z Iránu. (Hoder, 2006) V roku 1984 ajatolláh Chomejní nariadil jeho opätovné spustenie. V dôsledku nedostatočných národných kapacít na jeho rozvoj, najväčším dodávateľom nukleárnych technológií sa stala Čína a neskôr aj Rusko. (Terem, 2008) V 90. rokoch Irán získal zariadenia a technológiu na obohacovanie uránu – plynové centrifúgy pravdepodobne z Pakistanu z utajenej siete pakistanských vedcov a hlavných postáv pakistanského nukleárneho programu Abdula K. Chána a Muhammada Farúka a ďalšie časti technológie nukleárneho palivového cyklu z Ruska. (Dokos, 2008) V roku 1970 Irán ratifikoval NPT a v roku 1992 povolil inšpekcie

² Pôvodný plán počítal s výstavbou 20 nukleárnych reaktorov, zariadenie na obohacovanie uránu a zariadenie na znovu spracovanie vyhoreného paliva. (Terem, 2008)

svojich nukleárnych zariadení inšpektorom z IAEA, ktorých výsledná hodnotiacia správa potvrdila súlad nukleárneho programu s mierovými účelmi. (James Martin Centre..., 2013b)

V roku 2002 bol Irán obvinený, že jeho nukleárny komplex zahŕňa dve zariadenia v procese konštrukcie, ktorých existencia bola utajovaná. Konkrétne išlo o komplex zariadení na obohacovanie uránu v Natanze a výskumný reaktor a zariadenie na produkciu ťažkej vody v Araku. Irán sa nakoniec k existencii zariadení priznal a vyjadril zámer dosiahnuť všetky etapy nukleárneho palivového cyklu. (Hoder, 2006) Po veľkom medzinárodnom tlaku zo strany USA a EÚ Irán súhlasil v roku 2003 s podpísaním Dodatočného protokolu k NPT a s prísnejšími a podrobnejšími inšpekciami zo strany IAEA. V tom istom roku sa uskutočnila inšpekcia IAEA, ktorej výsledkom bolo zistenie, že nukleárne zariadenia sú sofistikovanejšie a rozsiahlejšie ako Irán deklaroval. (James Martin Centre..., 2013) V roku 2004 zastavil svoj nukleárny program na základe dohody sprostredkovanej Veľkou Britániou, Francúzskom a Nemeckom. O pár mesiacov neskôr však Irán svoj záväzok vypovedal na základe nedodržania dohôd zo strany európskych partnerov a znovu obnovil svoj nukleárny program. Irán oficiálne presadzoval tvrdenie, že jeho rozsiahle nukleárne kapacity slúžia výlučne na mierové účely.

V roku 2005 našli inšpektori IAEA nesúlad iránskeho nukleárneho programu s ustanoveniami NPT. Od tohto roku všetko medzinárodné úsilie založené na sankciách a iných mierových metódach s cieľom prinútiť Irán obmedziť jeho nukleárne ambície zlyhalo. V roku 2008 správa IAEA zverejnila informáciu, že Iránu sa podarilo vyprodukovať dostatočné množstvo obohateného uránu na výrobu nukleárnej bomby. Navyše iránski vedci už v zariadení inštalovali vyspelejšie centrifúgy na obohacovanie uránu. (James Martin Centre..., 2013b) V roku 2009 bolo zo strany USA, Veľkej Británie, Francúzska a Izraela odhalené budovanie ďalšieho zariadenia na výrobu vysoko obohateného uránu pri meste Kom, ktoré môže byť potenciálne využité na výrobu nukleárnych náloží. Navyše po celej krajine sú umiestnené zariadenia na produkciu ťažkej vody a zariadenia slúžiace na nukleárny výskum³. Podľa informácií spravodajských služieb Irán v nedávnej minulosti pracoval aj na vývoji dizajnu nukleárnych hlavíc. (Kort, 2010) V roku 2011 bol záujem o iránsky nukleárny program zvýšený po správe IAEA o možných vojenských účeloch iránskeho nukleárneho programu. (James Martin Centre..., 2013b) Hoci neboli nájdené žiadne relevantné dôkazy, USA a EÚ uvalili nové sankcie na Irán. Riešenie otázky iránskeho nukleárneho programu je od roku 2006 prenechané na diplomatické rokovania skupiny štátov P5+1, ktorú tvoria USA, Ruská federácia, Veľká Británia, Francúzsko, Čína a Nemecko s Iránom.

Irán dlhodobo prehlasuje, že nemá záujem na vývoji a produkcii nukleárnych zbraní. Na to, aby bol schopný vyvinúť nukleárnu zbraň musí zaistiť všetky etapy nukleárneho palivového cyklu. Ide konkrétne o ťažbu uránu, jeho následné spracovanie do podoby uránového koncentrátu, jeho plynná konverzia a nakoniec obohacovanie. (Hoder, 2006) Irán má v súčasnosti zabezpečené všetky fázy. Ťažba uránu prebieha v lome Saghand v provincii Jazd alebo v Gchine. V provincii Jazd sa nachádza zároveň továreň na spracovanie uránu do koncentrátu v Ardakane. Ďalšia fáza je zastúpená zariadením v Isfahane, v ktorom prebieha konverzia uránu na plynnú formu (uránový hexafluorid UF₆). Najnáročnejšou fázou nukleárneho palivového cyklu je obohacovanie uránu, na ktoré môže využiť napríklad plynové centrifúgy reaktorov v Natanze a pri Kom. (Iran Watch, 2013) Podľa správy IAEA Iránu sa do začiatku roku 2013 podarilo vyprodukovať celkovo 163 kg UF₆ obohateného do 20% v Natanze a 162 kg UF₆ obohateného rovnako do 20% v zariadení pri meste Kom. (James Martin Center..., 2013b) Pre výrobu nukleárnej bomby je potrebný urán obohatený na minimálne 85% - 90%. Podľa údajov OSN je na produkciu nukleárnej bomby prvej generácie

³ Spornými časťami iránskej nukleárnej infraštruktúry sú: reaktor v Bušeri, zariadenie na konverziu uránu v Isfahane, zariadenie na obohacovanie v Natanze a pri Kom, zariadenie na produkciu ťažkej vody a reaktor na ťažkú vodu v Araku. (James Martin Center..., 2013b)

potrebných 15 - 25kg HEU. (Loyalka, 2010) Z týchto údajov vyplýva, že Irán v súčasnosti nedisponuje štiepnym materiálom na produkciu nukleárnej zbrane.

3 Dočasná dohoda o nukleárnom programe Iránu

Ako bolo spomenuté, iránsky nukleárny program je od roku 2006 prerokovávaný v rámci skupiny štátov P5+1, s cieľom dosiahnuť dohodu s Iránom o sprístupnení jeho nukleárných zariadení medzinárodnej kontrole a zastavení obohacovania uránu. Odpoveďou medzinárodného spoločenstva na aktivity Iránu sú uvalené ekonomické sankcie zo strany OSN, USA a EÚ. Nedávne diplomatické rokovania o iránskom nukleárnom programe vo formáte P5+1 s Iránom v roku 2012, ktoré prebiehali v Istanbule a Bagdade, boli označené za konštruktívne. Obe strany predložili svoje požiadavky týkajúce sa programu. Delegácie štátov P5+1 žiadali od Iránu splnenie nasledujúcich požiadaviek: zastavenie obohacovania uránu na úrovni 20%, vyvezenie obohateného uránu na 20% z krajiny a zatvorenie zariadení na obohacovanie uránu pri meste Kom. Výmenou za to Iránu ponúkli zmiernenie niektorých sankcií. Zo strany Iránu bola prijateľná požiadavka zastaviť obohacovanie uránu na 20% pod podmienkou uvoľnenia medzinárodných sankcií uvalených na iránsky ropný priemysel a centrálnu banku. Ďalej žiadal priznanie práva na obohacovanie uránu, ďalšie uvoľnenie sankcií v prípade spolupráce s IAEA, spoluprácu v oblasti nukleárnej bezpečnosti a ďalšie požiadavky v oblasti regionálnej bezpečnosti, ktoré však neboli zverejnené. (James Martin Center..., 2013b) Na nasledujúcich rokovaní strany neustúpili zo svojich požiadaviek, ale zároveň nebola prijatá žiadna medzinárodná dohoda. Ďalšie kolo rokovaní pokračovalo začiatkom roku 2013 v Alma-ate, kde štáty P5+1 pridali novú požiadavku pre dohodu s Iránom. Konkrétne zvýšiť verifikačné opatrenia zo strany IAEA a pozastaviť aktivity v zariadení na obohacovanie uránu pri meste Kom výmenou za ďalšie uvoľnenie medzinárodných sankcií na iránsky petrochemický priemysel a obchod so zlatom a drahými kovmi. (James Martin Center..., 2013b)

24. novembra 2013 po intenzívnych medzinárodných multilaterálnych rokovaníach v Ženeve bola dosiahnutá dohoda medzi štátmi P5+1 a Iránom o dočasných významných limitoch iránskeho nukleárneho programu na obdobie šiestich mesiacov⁴. Počas tohto obdobia sa bude Irán spolu so štátmi P5+1 snažiť dosiahnuť všeobecnú dlhodobú dohodu o jeho nukleárnom programe, ktorá by zaručila, že iránsky nukleárny program bude mierový. (Katzmann, Kerr, 2013)

V rámci dočasnej dohody sa Irán zaviazal zastaviť obohacovanie uránu na maximálne 5% pričom doteraz vyprodukovaný HEU do 20% sa zaviazal konvertovať na nízko obohatený urán na úroveň 5%, zastaviť činnosť ťažkovodného reaktora a zariadení na obohacovanie uránu, neinštalovať nové centrifúgy do zariadení na obohacovanie uránu a povoliť prísnejšie medzinárodné verifikačné kontroly kontroverzných iránskych nukleárných zariadení. Na druhej strane USA a EÚ sa zaviazali pozastaviť sankcie uvalené na iránsky petrochemický priemysel, obchod so zlatom a vzácnymi kovmi a automobilový priemysel a zdržať sa uvalenia nových sankcií voči Iránu v priebehu šiestich mesiacov počas platnosti dohody. (James Martin Centre..., 2013b)

Implementácia dohody začala v 20. januára 2014. Od februára až do súčasnosti sa uskutočnilo celkovo päť kôl rokovaní o všeobecnej dohode o iránskom nukleárnom programe, ktorá by mala od júla 2014 nahradiť Dočasnú dohodu. Všeobecná dohoda však ešte nebola uzatvorená kvôli značným rozporom medzi rokujúcimi stranami.

⁴ Oficiálny názov dohody je Spoločný akčný plán (Joint Plan of Action).

4 Dopady dočasnej dohody na regionálnu bezpečnosť

Prijatie dočasnej dohody signalizuje aj pozitívny vývoj z hľadiska odzbrojenia regiónu Blízky a Stredný východ prostredníctvom vytvorenia Pásma bez ZHN (WMDFZ), ktoré je na medzinárodnej úrovni prerokovávané už od 90. rokov 20. storočia⁵. Proces rokovaní o vytvorení WMDFZ bol prerušený v roku 2012, kedy mala byť usporiadaná konferencia štátov Blízkeho a Stredného východu o jeho vytvorení a prediskutovaní otázok implementácie iniciatívy. K žiadnej konferencii však nedošlo, čo de facto zabrzdilo akýkoľvek progres v otázke odzbrojenia regiónu.

Z hľadiska vytvorenia WMDFZ na Blízkom a Strednom východe pre Irán znamená uzavretie dohody príležitosť poskytnúť dôkazy, že jeho nukleárny program je mierový. Takýto vývoj má potenciál zlepšiť vzťahy Iránu a regionálnych aktérov a viesť k pokroku v otázke vytvorenia WMDFZ na Blízkom a Strednom východe. Prijatie dohody odráža zároveň aj zámer nového vedenia štátu na poste prezidenta Hasana Rúhaniho, ktorého jednou zo zahraničnopolitických priorít je zvýšiť transparentnosť iránskeho nukleárneho programu a uvoľniť medzinárodné napätie. V prípade negatívneho vývoja udalostí a potenciálneho porušenia uzavretej dohody by pravdepodobne, mimo iných, došlo k ďalšiemu zhoršeniu vzťahov medzi Iránom a arabskými štátmi, čo by viedlo k väčšej angažovanosti USA v regióne. Na druhej strane by došlo k zhoršeniu vzťahov medzi Iránom a Izraelom. Irán by dokonca mohol odstúpiť od Zmluvy o nešírení jadrových zbraní (NPT) a začať vyvíjať nukleárne zbrane. Takýto vývoj by mal pravdepodobne za následok preventívny ozbrojený útok zo strany Izraela a jednoznačne by neprispel k podpore pre vytvorenie WMDFZ na Blízkom a Strednom východe. Vytvorenie WMDFZ je aj v záujme samotného Iránu. Oficiálne to bolo deklarované Iránom napríklad jeho podporou a ochotou zúčastniť sa na konferencii o vytvorení pásma v Helsinkách a podporou iniciatívy v minulosti. Vytvorenie pásma by znamenalo odstrániť izraelské nukleárne zbrane, čo by bolo v záujme Iránu. Navyše v prospech Iránu hovorí aj ďalší strategický aspekt. Vytvorením pásma by totiž došlo k zmrazeniu aktuálnych nukleárnych, chemických a biologických programov v rámci regiónu. V budúcnosti by mal potom Irán výrazný náskok vďaka svojmu latentnému sofistikovanému vojenskému nukleárnemu programu v porovnaní s ostatnými arabskými štátmi. (Foradori, Malin, 2012)

Okrem iránskeho nukleárneho programu komplexnému odzbrojeniu regiónu Blízky a Stredný východ bránia ďalšie politicko-bezpečnostné výzvy. V regióne totiž existujú ďalší aktéri vlastiaci ZHN alebo dlhodobo podozrievaní z ich vlastníctva. Donedávna k významným vlastníkom chemických zbraní patrila Sýria. V septembri 2013 sa však prezident Baššár al-Asad rozhodol pod medzinárodným tlakom a v čase prebiehajúceho vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu prijať návrh na odzbrojenie. Návrh spočíval v odovzdaní chemických arzenálov pod medzinárodnú kontrolu Organizácie pre zákaz chemických zbraní (OPCW). V októbri 2013 Sýria ratifikovala Dohovor o zákaze chemických zbraní (CWC), čím sa pripojila k jeho medzinárodnému režimu. Deštrukcia sýrskych chemických arzenálov má byť ukončená v polovici roka 2014 pod medzinárodnou kontrolou a dohľadom zo strany OPCW.

Napriek pozitívnemu vývoju v oblasti chemického odzbrojenia Sýrie, v súvislosti so stále nedoriešeným vnútroštátnym konfliktom možno predpokladať, že proces vytvorenia WMDFZ bude naďalej stagnovať. Sýria je totiž jedným z kľúčových aktérov procesu vytvorenia WMDFZ. Avšak v súčasnosti je nepravdepodobné, že by sa jej oficiálni predstavitelia zapojili do riešenia regionálnych bezpečnostných otázok v čase, keď v prvom

⁵ Iniciatíve na vytvorenie WMDFZ predchádzala iniciatíva na vytvorenie Pásma bez nukleárnych zbraní (NWFZ) na Blízkom východe z roku 1974.

rade musia riešiť komplikovanú vnútroštátnu bezpečnostnú situáciu v krajine. Na druhej strane je otázne či by bol opäť zvolený prezident Baššár al-Asad ochotný rokovať o otázke vytvorenia WMDFZ na Blízkom východe so štátmi Perzského zálivu, ako Saudská Arábia alebo Katar, ktoré otvorene podporujú ozbrojené skupiny v boji proti režimu prostredníctvom dodávok zbraní. Každopádne nedávne rozhodnutie Sýrie odovzdať chemický arzenál pod medzinárodnú kontrolu a jej zapojenie sa do medzinárodného režimu CWC naznačuje pozitívny krok k postupnému odzbrojeniu Blízkeho východu.

Ďalšiu regionálnu politicko-bezpečnostnú výzvu v súvislosti s odzbrojením regiónu predstavuje politická nestabilita v Egypte. Egypt je dlhodobo podozrievaný z vlastníctva chemických zbraní, s ktorých nasadením v ozbrojenom konflikte má skúsenosti z minulosti⁶. Zároveň nikdy neratifikoval CWC, čiže nemožno overiť, či chemický priemysel je využívaný výlučne na mierové účely. Navyše v Egypte po zosadení prezidenta Muhammada Mursího v júli 2013 a po prevzatí moci v štáte zo strany dočasnej vlády⁷ je situácia v krajine nestabilná. Zároveň táto situácia znemožňuje získať jasné stanovisko Egypta k jeho budúcemu postoju k otázke odzbrojenia regiónu Blízky východ a pokračovania v kreovaní WMDFZ. Ako v prípade Sýrie, tak aj v prípade Egypta možno predpokladať, že hoci niektorí členovia dočasnej vlády sa vyjadrili v prospech podpory nešírenia ZHN v regióne Blízky východ, dočasná vláda sa nebude v blízkej budúcnosti zaoberať otázkou vytvorenia WMDFZ, ale dá prednosť riešeniu vnútroštátnej situácie. (James Martin Center for Nonproliferation Studies, 2013a) Relevantný prístup zo strany Egypta k vytvoreniu WMDFZ na Blízkom východe možno preto očakávať až po prezidentských voľbách v máji 2014 a následných parlamentných voľbách. Existuje tu však riziko, že v prípade zvolenia novej radikálnejšej vlády v Egypte dôjde k zhoršeniu bilaterálnych vzťahov v regióne, najmä s Izraelom, a k jej neochote pokračovať v agende vytvorenia WMDFZ na Blízkom východe.

Posledným problémovým aktérom na Blízkom východe, ktorý bráni v pokroku v otázke vytvorenia WMDFZ, je Izrael. V súčasnosti je mnohými expertmi považovaný za jediný nukleárny štát v regióne. Izrael je však ochotný pristúpiť k rokovaniam o odzbrojení regiónu až po splnení špecifických podmienok. K hlavným podmienkam kladeným zo strany Izraela patrí primárne uzavretie mierových zmlúv so všetkými regionálnymi štátmi a až následné odzbrojenie. V tomto smere nemožno aktuálny vývoj v Sýrii a Iráne považovať za pokrok. V prípade úspešného ukončenia chemického odzbrojenia Sýrie a potenciálneho uzavretia Všeobecnej dohody o iránskom nukleárnom programe by totiž neboli splnené zásadné podmienky Izraela, ktorý by následne nemusel pristúpiť k rokovaniam o odzbrojení regiónu a rovnako sa podrobiť medzinárodnému kontrolno-zbrojnému režimu.

Záver

Prijatie dočasnej dohody o iránskom nukleárnom programe je významným medzníkom z hľadiska proliferácie zbraní hromadného ničenia na Blízkom východe. Podľa mnohých analytikov ide o prvý krok k zabráneniu Iránu vyvinúť a vyrobiť nukleárne zbrane a stať sa tak novou nukleárnou mocnosťou. Z hľadiska regionálnej bezpečnosti zmrazenie programu a jeho následná medzinárodná kontrola predstavujú pozitívny vývoj v otázke odzbrojenia regiónu Blízky a Stredný východ a vytvorenia Pásma bez ZHN v regióne.

⁶ Egypt použil chemické zbrane yperit a fosgén v občianskej vojne v Severnom Jemene počas rokov 1963 – 1967.

⁷ Aktuálnym dočasným prezidentom Egypta je Adlí Mahmúd Mansúr, ktorý bol za prezidenta menovaný vojenskou vládou po zvrhnutí jeho predchodcu Muhammada Mursího. Jeho úlohou je priviesť Egypt k národným voľbám v roku 2014.

Napriek tomuto pozitívnemu vývoju, nemožno zmrazenie iránskeho nukleárneho programu v súčasnosti považovať za opätovné naštartovanie procesu odzbrojenia Blízkeho a Stredného východu. K jeho odzbrojeniu je totiž potrebné odzbrojiť ďalších významných aktérov v oblasti proliferácie zbraní hromadného ničenia v regióne. Dlhodobo podozrievaným štátom z vlastníctva chemických zbraní je Egypt. Užho však možno výraznejší pokrok v otázke ratifikácie CWC očakávať až po prezidentských a parlamentných voľbách v roku 2014. Ďalším problémovým regionálnym aktérom je Izrael, ktorý si dlhodobo kladie podmienky primárneho uzavretia mierových zmlúv s ostatnými regionálnymi aktérmi pred odzbrojením regiónu Blízky východ. V neposlednom rade, ďalším relevantným regionálnym aktérom proliferácie ZHN bola do nedávna Sýria. V súčasnosti je jej sofistikovaný chemický arzenál v procese deštrukcie. Úspešné ukončenie procesu má potenciál prispieť k odzbrojeniu regiónu.

Z tejto perspektívy možno konštatovať, že dočasná dohoda o iránskom nukleárnom programe nemá potenciál zásadne ovplyvniť pokrok v otázke odzbrojenia regiónu Blízky východ, ale predstavuje len jeden z významných krokov na jeho dosiahnutie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DOKOS, T. P. 2008. *Countering the Proliferation of Weapons of Mass Destruction NATO and EU options in the Mediterranean and the Middle East*. New York: Routledge, 2008. 239 s. ISBN 978-0-7146-5606-9.
- [2] FORADORI, P., MALIN M. B. 2012. *WMD-Free Zone in the Middle East: Creating the Conditions for Sustained Progress*. Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, 2012, s. 60.
- [3] HODER, L. 2006. Írán. In ROJČÍK, O., VILÍMERK, P. (eds.) *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2006. ISBN 80-210-4119-6. s. 94-110.
- [4] IRAN WATCH. 2013. *Iran's Nuclear Program* [online]. Washington: Wisconsin Project on Nuclear Arms Control, 2013. [cit. 2014-05-25]. Dostupné na internete: <http://www.iranwatch.org/weapon-programs/nuclear>
- [5] JAMES MARTIN CENTER FOR NON-PROLIFERATION STUDIES. 2013a. *Country Profiles: Egypt*. [online]. Monterey: Monterey Institute for International Studies, 2013 [cit. 2014-05-25]. Dostupné na internete: <http://www.nti.org/country-profiles/egypt/>
- [6] JAMES MARTIN CENTER FOR NON-PROLIFERATION STUDIES. 2013b. *Country Profiles: Iran*. [online]. Monterey: Monterey Institute for International Studies, 2013 [cit. 2014-05-25]. Dostupné na internete: <http://www.nti.org/country-profiles/iran/>
- [7] KATZMAN, K., KERR, P. K. 2013. *Interim Agreement on Iran's Nuclear Program* [online]. Washington: Congressional Research Service, 2013 [cit. 2014-05-25]. Dostupné na internete: <http://fas.org/sgp/crs/nuke/R43333.pdf>
- [8] KAZANSKÝ, R. 2013. *Súčasné problem výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2013. 215 s. ISBN 978-80-557-0573-6.
- [9] KORT, M. 2010. *Global Issues: Weapons of Mass Destruction*. New York: Maple Press, 2010. 351 s. ISBN 978-0-8160-7827-1.
- [10] LOYALKA, S. K. 2010. Nuclear Terrorism: Nuclear Weapons. In GHOSH, T. K., PRELAS, M. A., VISWANATH, D. S., LOYALKA, S. K. (eds.) *Science and Technology of Terrorism*. New York: CRC Press, 2010. ISBN 978-1-4200-7181-8, s. 313 - 319.

- [11] OTRÍSAL, P. 2013. Vnímání bezpečnostních hrozeb v oblasti CBRN – historie a výzvy. *Vojenské rozhledy*, 2013, roč. XXII (LIV.), č. 1. ISSN 1210-3292, s. 46-64.
- [12] TEREM, P. 2008. *Jadrové zbrane - ich význam a vplyv na svetovú politiku*. Banská Bystrica: UMB, 2008. 290 s. ISBN 978-80-8083-531-6.

Kontakt

PhDr. Daša Adašková, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: dasa.adaskova@euba.sk

OCHRANA DUŠEVNÉHO VLASTNÍCTVA V KREATÍVNYM PRIEMYSLE

Ing. Kristína Baculáková

Abstrakt

Cieľom predkladaného príspevku je popísanie duševného vlastníctva vo vzťahu ku kreatívnemu priemyslu. Analyzovali sme potrebu ochrany duševného vlastníctva v ére digitálneho formátu, ako aj zvyčajné formy tejto ochrany. Na jej zdôvodnenie ponúkame niektoré teórie popisujúce kreatívny proces a odmenu za kreativitu autora. Posledná časť príspevku sa v krátkosti venuje ochrane autorských práv v EÚ.

Kľúčové slová: duševné vlastníctvo, autorské právo, ochrana autorského práva v EÚ, kreatívny priemysel

Abstract

The aim of presented paper is to describe the protection of intellectual property rights in relation to creative industry. We analysed the need of protection of intellectual property in the digital era as well as usual forms of protection. As a justification for such protection, we offer different theories describing creative process and reward for this creativity. Last part of the paper offer brief view on copyright protection in EU.

Key words: intellectual property, copyright, copyright protection in EU, creative industry

Úvod

V súvislosti s rastúcim potenciálom kreatívneho priemyslu sa do popredia dostáva problematika autorských práv. Autorské práva a ich ochrana sú úzko späté so samotným fungovaním kreatívnej ekonomiky. Problematika autorského práva je však veľmi zložitá a je možné stretnúť sa s viacerými odlišnými prístupmi nielen čo sa vymedzenia samotného práva týka, ale i jeho konkrétnych aspektov a fungovania ochrany. Najmä v posledných rokoch sa aj široká verejnosť mohla stretnúť s návrhmi amerických zákonov SOPA¹, PIPA², DMCA³ či medzinárodnou zmluvou ACTA⁴. Všetky uvedené návrhy vyvolali masívny spoločenský ohlas a vlnu rôznych foriem protestov. Tieto návrhy mali podľa odporcov ohrozovať slobodu vyjadrovania a znižovať dynamiku inovatívneho, globálneho internetu. Návrhy zákonov SOPA A PIPA boli v Spojených štátoch zavrhnuté, a zmluva ACTA, napriek tomu že bola podpísaná viacerými stranami dohody, nevstúpila do platnosti aj z dôvodu neúspešnej ratifikácie v jednotlivých členských krajinách EÚ. Napriek neúspechu týchto návrhov možno povedať, že záujem o reformu ochrany autorských práv v poslednom období kontinuálne stúpa. Problémom, ktorý je však potrebné skúmať, sa javí už otázka samotnej povahy autorského práva. Kým vlastníctvo majetku či pôdy je už od vzniku samotného práva stanovené zákonom, u ochrany duševného vlastníctva to tak nie je. Na jednej strane stoja ľudia so svojimi myšlienkami, nápadmi, ktoré pretvárajú v umelecké diela, filmy, knihy,

¹ SOPA - Stop Online Piracy Act

² PIPA - Protect IP Act

³ DMCA - Dicital Millennium Copyright Act

⁴ ACTA - Anti Conterfeiting Trade Agreement

softvéry, vynálezy. Na druhej strane chcú ostatní tieto produkty tvorivej duševnej činnosti voľne využívať. Do konfliktu sa tak dostáva potreba ochrany duševného vlastníctva s tým plynúce príjmy a voľný prístup a potreba zdieľania výsledkov duševnej práce, ktoré majú často nemateriálnu povahu. Primárnou diskutovanou otázkou ale nie je otázka, či autorovi prislúcha ochrana jeho duševného vlastníctva, a teda či má disponovať autorským právom, ale spôsob tejto ochrany. Tu narážame na problém najmä individuálnych umelcov a vynálezcom, ktorý často nemajú potrebné skúsenosti s právom, a teda sami si nedokážu zabezpečiť adekvátne podmienky pre ochranu svojho diela. Opomenutá nesmie zostať ani otázka doby ochrany diela ako aj samotné stanovenie ceny, ktorú by mal užívateľ za produkt tvorivej duševnej činnosti zaplatiť.

1 Duševné vlastníctvo, vzťah kreatívneho priemyslu a duševného vlastníctva

V praxi je možné stretnúť sa niekoľkými vymedzeniami duševného vlastníctva. Vymedzenie rozličných kategórií duševného vlastníctva sa odvíja aj od rozdielnych koncepcií kreatívneho priemyslu.

Širšie chápanie predstavuje ochrana WIPO a legislatíva EÚ. *WIPO* charakterizuje duševné vlastníctvo ako: „výtvory mysle, ako napríklad vynálezy, literárne a umelecké diela, symboly, mená a obrázky využívané v obchode.“⁵

Ochranu duševného vlastníctva delí na päť kategórií, a to:

- a) autorské právo
- b) patenty
- c) ochranné známky
- d) priemyselné vlastníctvo
- e) geografické označenia

WIPO analyzuje kreatívny priemysel práve z hľadiska spojitosti s duševným vlastníctvom, pričom kreatívny priemysel delí na tri skupiny:

- f) jadro
- g) odvetvia nezávislé
- h) odvetvia čiastočne prepojené s duševným vlastníctvom. Tento model zohľadňuje všetky subkategórie kreatívneho priemyslu od výroby, produkcie, distribúcie až po predaj produktov. Napriek tomu môžeme povedať, že pripúšťa, že nie všetky výstupy kreatívneho priemyslu sú spojené s duševným vlastníctvom.

EÚ pri zabezpečovaní ochrany duševného vlastníctva vychádza z charakteristiky WIPO ale aj z vlastného chápania kreatívneho priemyslu, pričom sa venuje nasledovným oblastiam:

- i) autorské právo
- j) patenty
- k) ochranné známky
- l) dizajn
- m) falzifikáty a pirátstvo

Vzťah medzi duševným vlastníctvom a kreatívnym priemyslom možno v EÚ nájsť nepriamo. *Európska komisia* definuje kreatívny priemysel ako: „súbor aktivít zahrňujúcich vytváranie a distribúciu jedinečných, nových produktov s prirodzenou estetickou hodnotou.“

⁶ EÚ ďalej používa delenie kreatívneho priemyslu na sektor kultúrny a sektor kreatívny. Vymedzuje nasledovné oblasti:

⁵WIPO: *What is Intellectual Property?*[online]<<http://www.wipo.int/about-ip/en/>>

⁶ABADIE, F.,MAGHIROS, I. PASCU, C: *The Future Evolution of the Creative Content Industries. Three Discussion Papers*. Luxembourg. European Commission 2008. [Citované dňa 28.02.2013]

Tabuľka 1 Vymedzenie kreatívneho priemyslu v EÚ

<i>Kultúrny sektor</i>	<i>Kreatívny sektor</i>
Výtvarné umenie, výkonní umelci, kultúrne dedičstvo	Dizajn, architektúra, reklama
Film a video, televízia a rozhlas, videohry, hudba, knihy a tlač	Výroba PC, mp3 prehrávačov, trh mobilných telefónov

Zdroj: KEA: The Economy of Culture in Europe : <http://www.keanet.eu/ecoculture/studynew.pdf>

Ako je možné odvodiť z definície kreatívneho priemyslu, EÚ jeho výstupy nešpecifikuje ako výsledky tvorivej duševnej činnosti človeka. Avšak kategorické vymedzenie kreatívneho priemyslu jasne naznačuje vzťah medzi týmito dvoma oblasťami.

Tabuľka 2 Kategórie ochrany duševného vlastníctva EÚ

<i>Kultúrny sektor</i>	<i>Kreatívny sektor</i>
Autorské právo	Dizajn
Falzifikáty a riešenie problému pirátstva	Patenty, ochranné známky

Zdroj: vlastné spracovanie

Howkins (2013) zdôrazňuje najmä úlohu troch kľúčových oblastí duševného vlastníctva- autorského práva, patentov a ochranných známk. Za dôležité ich možno považovať práve preto, že dokážu pokryť väčšinu kreatívnych myšlienok. Ochrana literárneho diela či hudobnej nahrávky spadá do autorského práva, produkty priemyselnej tvorivosti pokrývajú patenty, a napokon obchodné spoločnosti sú chránené ochrannými známkami.

Podľa Howkinsa by mali byť prívlastkom kultúrny priemysel označené všetky odvetvia, kde prevažuje zapojenie intelektu a kde výsledkom, či outputom odvetvia bude duševné vlastníctvo.⁷ Howkins vidí kreatívnu ekonomiku prostredníctvom dvoch vzájomne sa dopĺňajúcich hodnôt kreatívneho výrobku: duševného vlastníctva a hodnotou platformy, ktorá nesie výsledok duševnej tvorivej činnosti.

Kreativita podľa neho znamená novú myšlienku⁸. Je to širšie chápanie, ako zaužívaná asociácia kreativity s umením. Kreatívna ekonomika je potom ekonomika, kde sa nie kapitál alebo pôda, ale idea a myšlienka človeka stávajú základnými vstupom. Teda v porovnaní s vymedzením kreatívneho priemyslu, aké ponúka EÚ, Howkins priamo prepája výsledok, output kreatívneho priemyslu s duševným vlastníctvom.

2 Potreba ochrany duševného vlastníctva a jej formy

Pri analýze ochrany duševného vlastníctva je potrebné sa zamyslieť nad otázkou, prečo je vôbec takáto ochrana potrebná. Jej princíp analogicky vychádza z princípu ochrany majetkových práv. Duševné vlastníctvo je taktiež majetkom autora, ktorý ho má právo využívať a sprístupňovať za určitú odmenu. Pritom je tiež dôležité poznamenať, že nie je možné právne chrániť ani kreativitu, ani myšlienku. Je možné chrániť iba vyjadrenie vlastnej kreativity a myšlienky zachytené na nejakom nosiči. To tiež znamená, že nie každá myšlienka autora je automaticky chránená autorským právom. Až výsledok zachytený vo fyzickej podobe spadá pod právnu ochranu.

Prečo je ochrana duševného vlastníctva dôležitá pre efektívne fungovanie kreatívneho priemyslu? Vychádzať môžeme z dvoch skupín teórií. Utilitárne teórie podľa Fromera (2010)

⁷ HOWKINS J: *Creative Economy*. 2001. Penguin Books. ISBN 9780140287943. Citované dňa [04.01.2014]

⁸ Podobné chápanie creativity popisuje aj Kloudová vo svojej knihe *Kreativní ekonomika*

zdôvodňujú hlavne potrebu existencie patentov a autorských práv. Táto forma ochrany duševného vlastníctva vyvoláva podnety k vytvoreniu diela či produktu, ktoré je cenné pre spoločnosť. Ďalším dôvodom je podľa Fromera Lockeovská predstava, že tvorca si za svoju prácu zaslúži náležitú odmenu. Napokon, Hegelova teória zdôrazňuje, že autor si zaslúži ochranu práv preto, lebo do výsledného produktu vkladá časť svojej osobnosti. Každá z týchto teórií kladie dôraz na iný aspekt procesu tvorby produktu kreatívneho priemyslu. Užitárne teórie stavajú do popredia samotnú kreativitu, a právnu ochranu prislúchajúcu autorom ako podnet ku ďalšiemu kreatívnemu procesu. Lockeovské teórie sú stavané na hodnote práce, ktorú autor pri kreatívnom procese vynakladá. Preto možno predpokladať, že tieto teórie podporujú kreatívne procesy, ktoré sú náročnejšie na prácu, a vyžadujú istý stupeň vzdelania či nadobudnutých schopností.

2.1 Autorské práva

Jednou z najbežnejších foriem ochrany duševného vlastníctva je autorské právo, ktoré sa vzťahuje na umeleckú stránku kreatívneho priemyslu (vo vymedzení EÚ by sme hovorili o kultúrnom sektore). Všeobecne môžeme autorské právo definovať ako súhrn právnych noriem, ktoré sa viažu k vytvoreniu istého diela, a práv, ktoré z týchto noriem autorovi vyplývajú. V súvislosti s autorským právom vzniká konflikt medzi autormi, ktorí požadujú istú odmenu za prácu, čas a investície vynaložené pri tvorbe svojho diela, na strane druhej, v otvorenej, demokratickej spoločnosti sa vyžaduje voľný prístup k dielam umeleckého charakteru. Je potrebné poznamenať, že autor, ktorý na svojom diele pracuje, do neho vkladá investície, svoj čas, a takisto počas celého tvorivého procesu musí zabezpečiť svoje základné potreby. Každý umelec má tiež, tak ako ostatní, právo na zisk.

Autorské právo je zo všetkých foriem ochrany duševného vlastníctva najšpecifickejšie. Každé dielo, ktoré spĺňa stanovené náležitosti, je chránené autorským právom⁹. Nie je potrebné ho registrovať, či pridávať mu ochrannú známku.

V autorských zákonoch sú tiež stanovené limity či výnimky z tejto ochrany. Hovoríme pritom predovšetkým o tzv. „fair dealing“. Ide o voľné využitie diela inak chráneného autorským právom na vedecké, študijné účely či dokonca kritiku. Nemožno opomenúť ani samotné citovanie. Autorský zákon na Slovensku hovorí: „... *Bez súhlasu autora možno použiť krátku časť zverejneného diela vo forme citácie v inom diele len na účel recenzie alebo kritiky tohto zverejneného diela alebo na vyučovacie účely, vedeckovýskumné účely alebo umelecké účely. Takéto použitie musí byť v súlade so zvyklosťami a jeho rozsah nesmie presiahnuť rámec odôvodnený účelom citácie. Pri citácii sa musí uviesť meno autora alebo jeho pseudonym, ak nejde o anonymné dielo, alebo meno osoby, pod ktorej menom sa dielo uvádza na verejnosti, ako aj názov diela a prameň. Za takéto použitie nevzniká povinnosť uhradiť autorovi odmenu ...*“¹⁰.

Howkins (2013) vymedzuje päť bodov, v ktorých autorské právo zasahuje kreatívny priemysel:

- n) autor (nielen ochrana samotného tvorca, ale aj výkonných umelcov, napríklad hudobníkov a hercov, producentov a vysielateľov)
- o) proces tvorby (autorova kreativita, schopnosti, a vynaložené úsilie)
- p) samotné dielo
- q) právo na kopírovanie a predávanie licencií na dielo

⁹ V Spojených štátoch, každé dielo, ktoré sa kvalifikuje je automaticky chránené autorským právom. Diela sú zaraďované do troch kategórií, pričom dielo, ktoré sa zaradí do jednej z nich, je originálne a je výsledkom zručností a práce môže byť chránené autorským právom.

¹⁰ Autorský zákon - Zákon č. 618/2003 - úplné znenie (aktualizované úplné znenie - stav k 8. 3. 2011). [online]. [Citované dňa 09.02.2012]. Dostupné na internete: < <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/autorsky-zakon/> >

r) rozhodnutie autora o udelení práv na dielo, resp. o zabránení šírenia diela

V posledných desiatich rokoch sa rapídne rozšírilo využívanie internetu a digitalizácia, a s tým spojené nelegálne kopírovanie diel. Kopírovanie šírenie diel na internete má mnoho podôb v posledných troch rokoch sa rozšírili snahy o elimináciu tohto procesu. Na druhej strane však šírenie diel na internete môže prispieť aj k rastu predaja. Mnoho autorov umiestňuje svoje diela na internet dobrovoľne zadarmo alebo za veľmi nízky poplatok. Proces digitalizácie sa totiž už nedá zastaviť alebo ukončiť. Byť schopný predávať a umiestňovať svoje diela na internete sa tak pre prežitie autorov stane nevyhnutnosťou.

2.2 Patenty

Patenty dávajú vlastníkovi takmer rovnako silný monopol na dielo, ako vlastníkovi fyzického majetku. Pridelovanie patentov sa väčšinou uskutočňuje na základe legislatívy danej krajiny. Patenty sa udeľujú na vynálezy zo všetkých oblastí techniky, ktoré sú nové, zahŕňajú vynálezcovskú činnosť a sú priemyselne využiteľné.¹¹

Podávanie patentu je vo väčšine krajín náročnou a veľmi nákladnou procedúrou, na ktorú mnohé firmy nedisponujú dostatočnými prostriedkami alebo nie sú ani ochotné vysoké poplatky platiť. Od podania prihlášky do udelenia patentu uplynie zväčša i niekoľko mesiacov. Pritom pre úspešnosť je potrebné preukázať originalitu, inovatívny charakter a praktickosť využitia vynálezu.

2.3 Ochranné známky

Ochranné známky a značky sú najviditeľnejšími prvkami globálne konzumu. Stali sa významným obchodným vlastníctvom firiem, odlišujú pritom produkty jednej spoločnosti od ostatných. Úspešne zavedená značka prináša firme často vyššie zarábky (z predaja licencií) ako samotný produkt. Podobne ako patenty, aj značky musia byť registrované. Na rozdiel od autorských práv či patentov, nevyžadujú ale takmer žiadne investície, špeciálne znalosti, či vynaloženú prácu. Howkins (2013) uvádza najhodnotnejšie značky roku 2012:

1. Coca- Cola
2. Apple
3. IBM

Cieľom modernej značky je dostať sa do povedomia zákazníkov tak, aby už nekupovali konkurenčný produkt. Pritom spotrebiteľ je ten, kto vlastne zaplatí za reklamu značky, nie firma.

3 Ochrana autorských práv v EÚ

Problematika ochrany autorských práv sa stala veľmi aktuálnou a vyvoláva pomerne často diskusie nielen na národnej, ale čoraz častejšie aj na medzinárodnej úrovni. Ochrana autorských práv v EÚ je primárne zabezpečovaná na národnej úrovni. To znamená, že každý členský štát Únie má väčšinou vo svojej legislatíve zakomponovaný tzv. autorský zákon. Takto sú autorské práva chránené aj na Slovensku Zákonom č.618/2003¹². Okrem ochrany na národnej úrovni sa však Európska únia snaží zabezpečiť ochranu aj na úrovni nadnárodnej, teda spoločnej európskej. Ide najmä o harmonizáciu legislatív jednotlivých členských krajín.

¹¹ 435/ 2001

¹² Autorský zákon - Zákon č. 618/2003 - úplné znenie (aktualizované úplné znenie - stav k 8. 3. 2011). [online]. [Cit. 09.02.2012]. Dostupné na internete: < <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/autorsky-zakon/> >

Na komunitárnej úrovni upravujú problematiku audiovizuálnych autorských práv hlavne nasledujúce predpisy - smernice Európskej únie:

Tabuľka 3 Smernice EÚ upravujúce problematiku autorských práv

Smernica Rady 93/83/EHS z 27. septembra 1993 o koordinácii tých pravidiel, ktoré sa týkajú autorských práv pri satelitnom vysielaní a káblovej retransmisii;
Smernica Európskeho parlamentu a Rady 98/84/ES z 20. novembra 1998 o právnej ochrane služieb s podmieneným prístupom a služieb tvorených podmieneným prístupom
Smernica 2000/31/ES Európskeho parlamentu a Rady (tzv. smernica o elektronickom obchode)
Smernica Rady a Európskeho parlamentu 2001/29/ES o zosúladení niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti (tzv. informačná smernica);
Smernica Rady a Európskeho parlamentu 2002/21/ES z 7. marca 2002 o spoločnom predpisovom rámci pre siete a služby elektronických komunikácií
Smernica Rady a Európskeho parlamentu 2004/48/ES o vymožitelnosti práv duševného vlastníctva, túto smernicu väčšina krajín EÚ implementovala po stanovenom termíne a v národných legislatívach existujú odchýlky
Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/115/ES o nájomnom práve a o určitých právach súvisiacich s autorskými právami v oblasti duševného vlastníctva
Smernica 2006/116/ES Európskeho parlamentu a Rady o dobe ochrany autorského práva a niektorých súvisiacich práv

Zdroj: European Commission: *Internal Market- Copyright*

Ďalšími významnými dokumentmi, ktoré upravujú ochranu autorských práv sú napríklad Digitálna agenda pre Európu KOM /2010/245 a tiež Zelená kniha KOM /2008/466. Jednotlivé smernice teda regulujú autorské práva tak na vertikálnej (špecifickej) úrovni ako aj na úrovni horizontálnej (všeobecnej). Napriek ilúzií harmonizácie ochrany, skutočnosť odráža viaceré nedostatky. Medzi najväčšie možno zaradiť:

- *nedostatočnú implementáciu smerníc v jednotlivých členských štátoch*
- *opomínanie niektorých závažných otázok (osirelé diela)*
- *jednosmerná orientácia (napríklad rokovania o dobe ochrany)*

Komunitárna úprava autorských práv neurčuje osobnostné práva (rozdielnosť v tom, kto môže byť autorom, napr. vo Veľkej Británii môže byť autorom aj právnická osoba, podobne ako v USA). Má teda slúžiť iba na zabezpečenie jednotného trhu. Takisto už samotné smernice svojou právnou povahou umožňujú pri implementácii určité úpravy vzhľadom na národné autorské zákony. Kľúčovým prvkom pri ochrane autorských práv je doba, po ktorú sú chránené. Zároveň je to najdiskutovanejšia otázka v rámci tejto problematiky v EÚ. Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel¹³ (EÚ nie je stranou Bernského dohovoru, musí však dodržiavať ustanovenia tohto dohovoru na základe Čl. 9 dohody TRIPS (rámec WTO)), ktorý bol prijatý v roku 1886 neobsahoval konkrétnu, presne vymedzenú dobu ochrany. Bolo to aj z dôvodu veľkých odlišností v jednotlivých signatárskych krajinách. Avšak s postupom času a revíziou dohovoru sa čoraz viac uvažovalo o potrebe zmien. Rímsky dohovor o ochrane výkonných umelcov, výrobcov zvukových

¹³ Bernský dohovor o ochrane literárnych a umeleckých diel z 9. septembra 1886 (vyhl. č. 133/1980 Sb.);

záznamov a vysielajúcich organizácií¹⁴ už poskytoval ochranu 20 rokov. Nasledovala predĺžená ochrana na “život + 50 rokov”. V súčasnosti je doba ochrany autorských práv a práv s nimi súvisiacich stanovená na obdobie počas života autora +70 rokov¹⁵.

Pre stanovenie doby ochrany v práve EÚ bolo významné prijatie Smernice Rady 93/98/EHS z 29. októbra 1993 o harmonizácii trvania autorského práva a niektorých súvisiacich práv. Práve táto smernica bola základom harmonizácie práv jednotlivých členských krajín EÚ a stanovila už vyššie uvedenú súčasnú dobu ochrany. Bernský aj Rímsky dohovor poskytli základ, a hoci ochrana bola poskytnutá na celý život autora a ďalšie dve generácie, v Európe dochádzalo k predĺženiu priemernej dĺžky života, a tak stanovená ochrana nepokrývala pôvodne zamýšľané 2 generácie po autorovej smrti.

Ďalšie zmeny boli prijaté v súlade so zmluvami WIPO (World Intellectual Property Organization) z roku 1996, a to konkrétne s Zmluvou WIPO o autorskom práve (WCT) a Zmluvou WIPO o výkonoch a zvukových záznamoch (WPPT) a boli zakotvené v Smernici Rady a Európskeho parlamentu 2001/29/ES o zosúladení niektorých aspektov autorských práv a s nimi súvisiacich práv v informačnej spoločnosti (tzv. informačná smernica). Začal sa prezentovať názor, že sú opäť potrebné legislatívne zmeny, ale tento krát čo sa týka autorských práv výkonných umelcov. Bolo požadované predĺženie z 50 na 95 rokov. To však v Európskom parlamente neprešlo, a schválená bola súčasná doba 70 rokov.

Záver

Ochrana duševného vlastníctva v kreatívnom priemysle je založená na rovnováhe medzi požiadavkami autora o ocenenie vlastnej práce, kreativity, času a investícií, a požiadavkami verejnosti o voľný prístup k výsledkom kreatívnej činnosti. Možno povedať, že asi v žiadnom štáte nie je táto rovnováha úplná. V poslednom období, najmä v súvislosti s plošným rozšírením internetu došlo k masívnej digitalizácii a umiestňovaniu diel na internete. S týmto trendu súvisí aj problém falzifikátov a pirátstva a snaha o jeho eliminovanie. Aj keď mnohé navrhované iniciatívy zákonov nakoniec neboli schválené, ochrane autorských práv, a to najmä na internete, sa venuje čoraz väčšia pozornosť. Keďže však voľné zdieľanie diel nie je možné úplne odstrániť, umelci sa začínajú sústreďovať na iné, alternatívne riešenia. Jedným z nich sa javí aj ponuka tzv. legálnych kópií, čiže kvalitných, originálnych kópií za podstatne nižšiu cenu. Nakoniec, práve schopnosť umiestniť a predat svoje diela na internete bude hlavným kritériom úspešnosti autora.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ABADIE, F.,MAGHIROS, I. PASCU, C. 2008. *The Future Evolution of the Creative Content Industries. Three Discussion Papers*. Luxembourg: European Commission.
- [2] AUTORSKÝ ZÁKON - Zákon č. 618/2003 - úplné znenie (aktualizované úplné znenie - stav k 24. 1. 2014. [online]. [cit. 07.05.2014]. Dostupné na internete:<<http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/autorsky-zakon/>>
- [3] BERNSKÝ DOHOVOR: o ochrane literárnych a umeleckých diel z 9. septembra 1886 (vyhl. č. 133/1980 Sb.)
- [4] FROMER, J.C. 2010. *A Psychology of Intellectual Property*. Northwestern University Lawy review, Vol 104. No.4.

¹⁴ Medzinárodný dohovor o ochrane výkonných umelcov, výrobcov zvukových záznamov a vysielajúcich organizácií (vyhl. č. 192/1964 Zb.);

¹⁵ Autorský zákon: Zákon č. 618/2003, aktualizované znenie z 24.1.2014.

- [5] HOWKINS, J. 2001. *Creative Economy*. Penguin Books. 2001. ISBN 9780140287943.
- [6] HOWKINS, J. 2013. *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. Penguin Books. 2013. ISBN 978-0-141-97703-4.
- [7] KEA. 2006. *The Economy of Culture in Europe*. 2006. [cit. 12. 9. 2013]. Dostupné na internete [online]: <http://www.keanet.eu/ecoculture/studynew.pdf>
- [8] KLOUDOVÁ, J. a kolektív. 2010. *Kreativní ekonomika: vybrané ekonomické, právní, masmediální a informatizační aspekty*. Bratislava: EUROKODEX. ISBN 978-80-89447-20-6.
- [9] PAGER, S.A. 2012. Accentuating the Positive: Building Capacity for Creative Industries into the Development Agenda for Global Intellectual Property Latin American University International Law Review.
- [10] WIPO: What is Intellectual Property? [cit. 18.5.2014.]. Dostupné na internete [online]: <http://www.wipo.int/about-ip/en/>
- [11] ZÁKON 435/ 2001- o patentoch, dodatkových ochranných osvedčeniach a o zmene a doplnení niektorých zákonov (patentový zákon) z 4.10. 2001 Cit. 07.05.2014]. Dostupné na internete [online]:< www.zbierka.sk/sk/predpisy/435-2001-z-z-p-5980.pdf>

Kontakt

Ing. Kristína Baculáková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: kristina.baculakova@euba.sk

NÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ RUSKEJ FEDERÁCIE

PhDr. Lucia Borošová, PhD.

Abstrakt

Článok s názvom národná bezpečnosť sa zaoberá teoretickým vymedzením pojmu bezpečnosť, pričom sa sústreďí na definovanie základných bezpečnostných pojmov - hrozba a riziko. Okrem toho je v oblasti pojmového vymedzenia kladený dôraz konkrétne na vnútornú bezpečnosť Ruskej federácie a zároveň jej vnímanie u množstva nielen slovenských, ale predovšetkým ruských teoretikov medzinárodných vzťahov (pretože neexistuje komplexný, ucelený názor na to, čo to vlastne bezpečnosť je a zároveň neexistuje ani jednotná definícia základných pojmov, ktoré s bezpečnosťou úzko súvisia). Vzhľadom k tomu, že národná bezpečnosť je úzko prepojená s národným záujmom, ako i funkciami štátu a bezpečnostnými sektormi, je v článku venovaná pozornosť aj týmto oblastiam.

Kľúčové slová: národná bezpečnosť, vnútorná bezpečnosť, bezpečnostné hrozby a riziká, sektory bezpečnosti, politický sektor, Kodanská škola, Ruská federácia

Abstract

Article titled The National Security of the Russian Federation deals with the theoretical definition of the concept of security, focusing on defining the basic security concepts - the threat and risk. Moreover, in the theoretical part, emphasis is specially on the internal security of the Russian Federation and also perception of security by not only Slovak, but especially Russian theorists of international relations (because there is no comprehensive, coherent view of definition of security). Given to the fact that national security is closely connected with national interests, as well as functions of law and security sector the article deals with these areas.

Key words: National Security, Internal Security, Security Threats and Risks, Sectors of the Security, Political Sector, Copenhagen School, Russian Federation

1 Bezpečnostné prostredie štátu v kontexte Ruskej federácie

Prostredie môžeme vnímať ako súhrn takých procesov, s ktorými sa jednotlivец – človek stretáva denne a tieto procesy majú na neho vplyv, význam alebo hodnotu. L. Hofreiter¹ definuje všeobecnú rovinnu chápania pojmu prostredie ako súhrn všetkých vplyvov, ktoré ovplyvňujú, alebo menia charakter sociálneho objektu. Na sociálny objekt priamo, alebo nepriamo vplýva okolie, ktoré je blízke, alebo vzdialené. Je možné rozlišovať tri druhy prostredia, ktoré vplýva na sociálny objekt: kultúrne, sociálne a prírodné prostredie.²

Bezpečnostné prostredie môžeme charakterizovať ako súhrn vplyvov, ktoré menia charakter sociálneho objektu, pričom tieto vplyvy sú determinované bezpečnosťou. Vzhľadom k tomu, že ide o pomerne široký pojem vyjadrujúci bezpečnostnú situáciu, je táto bezpečnostná situácia výsledkom aktérov s bezpečnostným charakterom. L. Hofreiter uvádza,

¹ HOFREITER, L.: Sekuritológia. 2006.

² Prostredie je veličina, ktorá sa mení a vyvíja, nie je teda konštantná. Z hľadiska vzniku bolo prírodné prostredie prvým druhom prostredia, vytvorené bolo prírodou. Prispôsobovaním si tohto prostredia zo strany človeka vzniklo takzvané umelé prostredie. Človek si umelo vytvoril sociálne prostredie, ktoré má na vývoj sociálneho objektu dôležitý vplyv. Do tohto druhu prostredia patria aj politické, hospodárske, kultúrne vplyvy.

že bezpečnostné prostredie „nie je prázdny priestor, ale určitá kvalita, ktorá nielenže limituje možnosti spoločenského rozvoja, ale svojim kritickým stavom odráža a signalizuje kritický stav samotnej spoločnosti“³. Podľa P. Nečasa a J. Ušiaka je bezpečnostné prostredie „korelačná entita, zahrňuje prírodné, kultúrne a sociálne prostredie a zároveň vyjadruje pôsobenie bezpečnostných subjektov v objektívnej realite“⁴.

Pri vymedzovaní bezpečnostného priestoru zohrávajú kľúčovú úlohu nielen bezpečnostní aktéri, ale aj geografické vyčlenenie. Z hľadiska geografického a geopolitického za účelom charakteristiky bezpečnostného prostredia môžeme definovať *vonkajšie a vnútorné bezpečnostné prostredie*. V prípade vonkajšieho bezpečnostného prostredia sú pre potreby štátu určené predovšetkým globálne, regionálne a kontinentálne analytické roviny. V prípade vnútornej bezpečnosti sú pre potreby štátu dôležití aktéri, ktorí pozitívne pôsobia a podieľajú sa na tvorbe a realizácii bezpečnostnej politiky štátu. Existujú aktéri, ktorých negatívny vplyv spočíva v potenciálnom ohrození bezpečnostných záujmov štátu. Vývoj a formovanie vnútorného bezpečnostného prostredia ovplyvňujú *vonkajšie a vnútorné faktory*. Medzi rozhodujúce faktory vnútorného charakteru patrí:

- geografická poloha,
- ekonomika,
- ekológia,
- environmentalistika,
- politika,
- vojenské faktory,
- veda,
- sociológia.

V podmienkach Ruskej federácie je *vnútorná bezpečnosť* spojená s národom, preto sa používa názov národná bezpečnosť a nie vnútorná bezpečnosť. V ruskej literatúre existuje množstvo definícií národnej bezpečnosti. Národnú bezpečnosť môžeme chápať ako ochranu takých záujmov jednotlivca, spoločnosti a štátu, ktoré pokladáme za životne dôležité. Môžeme ju charakterizovať ako schopnosť národa spĺňať požiadavky a kritériá potrebné pre sebazáchovu, vlastnú reprodukciu a sebazdokonaľovanie a to bez poškodenia základných hodnôt v jeho súčasnom stave. Podľa inej definície je národná bezpečnosť považovaná za ochranu životne dôležitých záujmov nielen jednotlivca ako občana, ale aj ochranu záujmov spoločnosti a štátu.

V prípade záujmu štátu hovoríme o národnom záujme⁵, ktorý môže byť negatívnym spôsobom ovplyvňovaný hrozbami a rizikami. Úlohou národnej bezpečnosti je práve eliminácia, prevencia a neutralizácia týchto hrozieb a rizík. Na národnú bezpečnosť je možné pozeráť sa z dvoch uhlov pohľadu nasledovne: v prvom prípade ide o ochranu národných záujmov, pričom v druhom prípade sa jedná o základné hodnoty spoločnosti. Národnú bezpečnosť môžeme vyjadriť súhrnom oboch aspektov, súhrnom národného záujmu a národných hodnôt.

Termín národná bezpečnosť bol okolo roku 1980 v západných krajinách chápaný ako synonymum obrany štátu. Pojem bol spájaný predovšetkým s vojenskou a politickou bezpečnosťou. V roku 1990 došlo k rozšíreniu konceptu chápania národnej bezpečnosti, keď množstvo teoretických štúdií v oblasti politickej, filozofickej a sociologickej oblasti sa zaoberalo okrem vojenskej a politickej bezpečnosti aj iným faktorom (ako sú napr. hospodárske, sociálne, kultúrne), ktoré ovplyvňujú vnútornú bezpečnosť štátu.

³ HOFREITER, L.: Sekuritológia. 2006. s. 58

⁴ NEČAS, P., UŠIAK, J.: *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. 2010. s. 17

⁵ V Ruskej federácii sa stretávame s prioritami stabilného rozvoja a národnými strategickými prioritami, ktoré dohromady tvoria národný záujem.

V súčasnosti neexistuje spoločný názor, čo sa myslí pod daným pojmom. Množstvo teoretikov sa zhodlo, že ide o pomerne zložitý sociálno-politický fenomén. Tento fenomén je odrazom vplyvu množstva faktorov spočívajúcich v histórii a v kultúre spoločnosti, pričom je to kategória, ktorá charakterizuje mieru ochrany životne dôležitých záujmov, práv a slobôd jednotlivca, spoločnosti a štátu. Na tieto záujmy pôsobia hrozby vonkajšieho a vnútorného charakteru, ktoré spočívajú v ohrození práv a slobôd, základných záujmov spoločnosti a štátu. Bezpečnosť národa je často krát vnímaná ako cieľ, alebo nevyhnutná podmienka pre existenciu sociálnych skupín, spoločnosti alebo štátu. Vývoj bezpečnosti je charakterizovaný ako súbor vonkajších a vnútorných faktorov, ktoré sú navzájom previazané a môžu predstavovať súhrn indikátorov. Z tohto hľadiska je národná bezpečnosť systémom kvalitatívnych a kvantitatívnych charakteristík sociálneho systému.

Vo výklade podstaty pojmu národnej bezpečnosti môžeme konštatovať, že ide o pojem s interdisciplinárnym charakterom. V prípade Ruskej federácie tvorí národná bezpečnosť dve zložky, *štátnu* a *verejnú bezpečnosť*. Štátna bezpečnosť charakterizuje úroveň ochrany štátu pred hrozbami vonkajšieho a vnútorného charakteru. Verejná bezpečnosť vyjadruje úroveň bezpečnosti jednotlivca a spoločnosti, a to predovšetkým z hľadiska pôsobenia vnútorných hrozieb. Zaisťovanie národnej bezpečnosti spočíva:

- v ochrane spoločenského poriadku,
- verejného poriadku,
- v zaisťovaní územnej celistvosti a ochrane suverenity,
- v politickej a ekonomickej nezávislosti národa,
- v ochrane zdravia,
- v boji proti trestnej činnosti,
- v podpore kultúry a jazykov,
- v zaisťovaní rovnosti práv a slobôd človeka a občana, bez ohľadu na rasu, národnosť, jazyk, náboženstvo, členstvo v sociálnych skupinách a dobrovoľných zväzkoch.

J. V. Kosov⁶, ruský teoretik v oblasti medzinárodných vzťahov, charakterizuje národnú bezpečnosť ako druh bezpečnosti, ktorý nevyklučuje narušenie suverenity štátu, teritoriálnu celistvosť a prípadné ohrozenie zo vzniku vojny. Pre tento typ bezpečnosti sa nepredpokladá vonkajšie zasahovanie do vnútorných záležitostí, čo umožňuje uskutočňovanie nezávislej zahraničnej a vnútornej politiky. Národná bezpečnosť sa vždy viaže k určitej skupine ľudí, ktorá je istým spôsobom zviazaná so štátnym útvarom. Národná bezpečnosť vzhľadom k tomu, že nie je len súhrnom vnútorných, národných bezpečností jednotlivých štátov, sa podieľa na kreovaní a vytváraní globálnej a regionálnej bezpečnosti.

Národná bezpečnosť je podľa M. Mareša⁷ úzko prepojená so štátom ako s celkom, ale napriek množstvu formulovaných definícií sme v súčasnej dobe svedkami rozširovania sa pojmu chápania bezpečnosť, čo do istej miery ovplyvňuje aj obsahové ponímanie definície národnej bezpečnosti.

Pri pojme bezpečnosť štátu musí existovať politický systém⁸, na ktorého základe sa bezpečnosť formuje. Za základnú jednotku politického systému môžeme považovať štát,

⁶ KOSOV, J. V.: Bezopasnost': geopoliticeskij aspekt. In.: Sostavitel' Šakleina, 2002.

⁷ MAREŠ, M.: Národní bezpečnost. In.: ZEMAN P. Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmu. 2002b. s. 18-21.

⁸⁸ V Ruskej federácii Ústava z roku 1993 definuje politický systém Ruska ako demokratický, federálny, sociálny, sekulárny a právny štát s republikánskou formou vlády. Najvýznamnejším aktérom ruského politického systému je prezident, ktorý je garantom ústavy ako i práv a slobôd človeka – občana, okrem toho disponuje zákonodarnou iniciatívou, definuje hlavné smery vnútornej a zahraničnej politiky, zabezpečuje koordinované fungovanie orgánov štátnej moci, zabezpečuje ochranu suverenity a teritoriálnej integrity. Spočiatku, v roku 1991 bol volený na obdobie piatich rokov, od roku 1993 sa jeho funkčné obdobie skrátilo na štyri roky a v roku 2012 sa opäť toto obdobie predĺžilo, tento krát už na dobu šiestich rokov. Za typický prvok politického systému Ruska tiež možno označiť existenciu množstva rôznych politických strán, volebných politických blokov

ktorého podstata je spojená s pojmom štátnej moci. Mocenský potenciál štátu určuje jeho postavenie na medzinárodnej scéne. Podľa O. Krejčího predstavuje politická moc „možnosť dosiahnuť požadovanú podobu rovnováhy a harmónie v politicko-praktickej činnosti jednotlivcov a skupín, je možnosťou zaistiť si požadované správanie ľudí – jednotlivcov i skupín.“⁹ Politická moc zohráva v oblasti vnútornej ako aj vonkajšej bezpečnosti štátu kľúčovú úlohu. „Štátna moc vystupuje teda ako sila, ktorá je spôsobilá prostredníctvom práva (a v prípade nutnosti i právom stanovených foriem a metód násilia), zabezpečiť sformovanie, upevnenie a ochranu ekonomických, sociálnych, politických, kultúrnych, ako aj ďalších spoločenských vzťahov, ktoré vyhovujú vládnej reprezentácii.“¹⁰ V prípade Ruskej federácie, podľa článku 11 Ústavy, disponuje štátnou mocou:

- prezident Ruskej federácie,
- Federálne zhromaždenie,
- vláda,
- a ruské súdy.

Jedna z úloh moci spočíva v presadzovaní záujmov v oblasti vnútornej, ale aj medzinárodnej politiky. Dôležitú úlohu zohráva taktiež v prípade presadzovania politických záujmov ako i národného záujmu. Všeobecne je možné definovať národný záujem ako súhrn požiadaviek štátu, ktoré vyplývajú z množstva faktorov, napríklad historických, geografických a podobne. „Národný záujem je kategória, ktorá pomáha položiť objektívne základy v zahraničnej politike štátu. Pri jeho vymedzovaní predovšetkým rad nejasností vyvoláva skutočnosť, že niektorí obhajcovia idey národného záujmu ju vnímajú ako otázku zaistenia bezpečnosti a moc chápu ako cieľ, nie nástroj. Výsledkom býva úzke chápanie moci ako vojenskej sily“¹¹. Mnohokrát sa stáva, že národný záujem reálne nezohľadňuje a nezodpovedá skutočným potrebám a záujmom národa, ale jedná sa o politické záujmy. J. Liďák, V. Koganová¹² definujú päť druhov politických záujmov:

- potenciálny politický záujem¹³,
- reálny politický záujem¹⁴,
- individuálny politický záujem¹⁵,
- skupinový politický záujem¹⁶,

a aliancií a množstvo politických hnutí – politický pluralizmus. Osobitný dôraz je pritom kladený na politické tradície ako je autokratické riadenie, samovládca, ideu kooperácie štátu a cirkvi. Medzi významné politické strany patrí Jednotné Rusko, označujúca sa za centristickú stranu, na čele s Dmitrijom Medvedevom, Vladimirom Putinom a Sergeiom Neverom, ďalej Agrárna strana Ruska, Občianska platforma, Demokratická strana Ruska, Sociálno-demokratická strana Ruska, Komunistická strana Ruskej federácie, Monarchistická strana, Ľudová strana Ruska, ale patria sem aj strany ako Ruská strana dôchodcov, Ruská strana ruských motoristov, Strana pre spravodlivosť, Strana ruských daňových poplatníkov, Strana proti všetkým, Politická strana sociálnej ochrany a iné. Parlament Ruskej federácie je predstavovaný dvoma komorami, pričom hornú komoru tvorí Rada federácie Federálneho zhromaždenia Ruskej federácie a dolnú komoru tvorí Štátna дума Federálneho zhromaždenia Ruskej federácie. Disponujú zákonodarnou iniciatívou, ich funkcie a právomoci bližšie definuje Ústava Ruskej federácie v článkoch 94-109. Vláda predstavuje výkonnú moc, na jej čele stojí premiér, ktorý je menovaný prezidentom so súhlasom Štátnej dumy.

⁹ KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. 2007. s. 187

¹⁰ LIĐÁK, J., KOGANOVÁ, V.: Politológia pre ekonómov. 1998. s.42

¹¹ KREJČÍ, O.: Mezinárodní politika. 2007. s. 272

¹² Pozri: LIĐÁK, J., KOGANOVÁ, V. 1998. Politológia pre ekonómov. 1. vyd. Bratislava: SOFA, 1998. 209 s. ISBN 80-85752-74-3.

¹³ Subjekt si v prípade potenciálneho politického záujmu svoj záujem neuvedomuje, aj keď tento už v skutočnosti reálne existuje.

¹⁴ Jedná sa o záujem v prípade ktorého je vynaložené maximálne úsilie na jeho dosiahnutie.

¹⁵ V prípade individuálneho politického záujmu dochádza k presadzovaniu stanovených cieľov zo strany jednotlivca, ktoré sú zamerané na realizáciu daného politického záujmu.

- politický záujem celospoločenský¹⁷.

Štát ako hlavný orgán v spoločnosti a základná jednotka politického systému je teda priamo spätá s politickou mocou, ktorú využíva aj na presadzovanie záujmov. Tie je možné definovať ako národné záujmy a pomocou nich je určovaný mocenský potenciál konkrétneho štátu v medzinárodnom poli.

Z podstaty štátu vyplývajú aj jeho funkcie. Nielen v oblasti vnútornej, ale i vonkajšej bezpečnosti zohrávajú dôležité úlohy. V prípade vnútornej bezpečnosti, faktory vnútorného charakteru, ako je napríklad životná úroveň obyvateľstva, kultúra a podobne, podmieňujú úlohy štátu, ktoré sú relatívne premenlivé. Úlohy a funkcie štátu predstavujú dva rozdielne, nie synonymné spojenia. V prvom prípade, v prípade úloh sa jedná o také úlohy, ktoré sú konkrétnemu štátu historicky dané. Nie sú teda vedome uskutočňované nositeľom štátnej moci. To platí v druhom prípade, teda v prípade funkcií štátu. Funkcie štátu sa zameriavajú na splnenie takých úloh, ktoré vyplývajú zo stanovených cieľov a vyjadrujú smerovanie riadiacej a mocenskej činnosti. Stanovené ciele následne vyplývajú z vonkajšej a vnútornej oblasti, podľa čoho aj delíme funkcie štátu na *vonkajšie* a *vnútorné*. Brostl, Dobrovičová a Kanárik¹⁸ vymedzujú vnútorné funkcie štátu nasledovne:

- hospodárska funkcia,
- funkcia sociálnej starostlivosti,
- kultúrno-výchovná,
- ochrany životného prostredia – environmentálna funkcia,
- funkcia kontroly miery práce a miery spotreby,
- funkcia ochrany verejného poriadku a garancie základných ľudských práv a slobôd.

Vonkajšie funkcie štátu spočívajú najmä v kooperácii daného štátu s inými štátmi a v obrane daného štátu v medzinárodnom politickom systéme. Vonkajšie ako i vnútorné funkcie štátu v nemalej miere ovplyvňujú vnútornú i vonkajšiu bezpečnosť štátu.

2 Vymedzenie pojmov bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko a ich klasifikácia

Pri používaní pojmov bezpečnostná hrozba a bezpečnostné riziko existuje nejednotnosť, pretože tieto pojmy sú používané svojvoľne a nepresne. Pre objasnenie súčasného významu je potrebné sa vrátiť k pôvodnej formulácii zo strany NATO, ktorá tieto základné bezpečnostné pojmy definovala. *Bezpečnostná hrozba*¹⁹ vyjadruje viaceré konotácie a vo svojom význame sa úzko prelína s pojmom ohrozenie, ktoré je označované za súhrn takých rizikových javov, ktoré sa stupňujú buď samovoľne, alebo pomocou zámerného pôsobenia do stavu, ktorý je pre daný subjekt označený za nežiaduci. Pojem hrozba by sme pritom mali vysvetľovať ako opatrenie, čin, prípadne prejav, ktorý odráža zámer spôsobiť niekomu škody.²⁰

Podľa J. Eichlera je možné hrozbu definovať ako faktor, ktorý existuje nezávisle od konania a správania sa referenčného objektu a sekuritizujúceho aktéra. Predstavuje

¹⁶ Skupinové politické záujmy sú charakteristické pre istú skupinu ľudí, ktorá sa vyznačuje istými charakteristickými prvkami, ktoré sú pre túto skupinu príznačné. Môže sa jednať aj o politickú organizáciu, ktorej cieľom je dosahovanie stanovených priorit smerujúcich k uspokojovaniu potrieb.

¹⁷ Celospoločenské politické záujmy sú výsledkom záujmov celej spoločnosti. Je možné tvrdiť, že tieto záujmy sa vytvorili zo záujmov skupinových a stali sa záujmami spoločnosti ľudí.

¹⁸ BROSTL, A., DOBROVIČOVÁ, G., KANÁRIK, I.: Základy štátovedy. 2007.

¹⁹ Medzi najzávažnejšie hrozby v súčasnosti z globálneho hľadiska môžeme zaradiť vojenské hrozby a s nimi spojená ozbrojená agresia, proliferácia zbraní hromadného ničenia a konflikty na regionálnej úrovni, ďalej politické, ekonomické, ekologické hrozby.

²⁰ HOFREITER, L.: Bezpečnosť, Bezpečnostné riziká a ohrozenia. 2004.

predovšetkým predzvest' takeho pôsobenia, ktoré môže vyvolávať obavy.²¹ Hrozba môže predstavovať jav, ktorý nie je závislý na záujmoch toho subjektu, ktorý je hrozbou priamo ohrozený, napriek tomu ju však môže nechcene vyvolať. Hrozba predstavuje negatívny čin alebo súhrn niekoľkých negatívnych činov zo strany jednotlivca, skupiny, štátu, či iného aktéra, a to za účelom spôsobenia škôd inej strane.

Charakteristika bezpečnostnej hrozby podľa J. Lasicovej je nasledovná: „Hrozba je aktivizovaná potenciálna negativita existujúca vo vnútri spoločnosti ako konkrétne negatívne postoje občanov, konkrétne negatívne postoje štátov (skupiny štátov) či existencia podmienok, v ktorých sa tieto negatívne postoje formulujú a posilňujú.“²²

J. Janošec definuje základný bezpečnostný termín, pojem hrozba²³ ako „vždy primárny, nezávisle existujúci, neodvodený fenomén, ktorý chce, alebo môže poškodiť nejakú chránenú hodnotu“.²⁴ Charakterizuje vonkajší činiteľ, ktorý funguje nezávisle od vôle človeka.

*Bezpečnostné riziko*²⁵ predstavuje pravdepodobnosť, že dôjde k takej udalosti, ktorá je pre daný subjekt škodlivá, neprípustná, ohrozujúca, je to skutočnosť hrozby, ktorá sa začne, alebo sa začala uskutočňovať. Bezpečnostné riziko predstavuje možnosť vytvorenia takeho stavu, ktorý sa do značnej miery líši od toho, o čo sa usilujeme. V prípade bezpečnostného rizika sa jedná o kvantitatívne a kvalitatívne vyjadrenú mieru nebezpečenstva, ktorá vyplýva z ohrozenia. J. Eichler definuje riziká ako „sociálne javy odvodené od hrozieb, majú vždy subjektívny charakter“.²⁶ Riziko je výsledkom rozhodovacieho procesu, ktorý je spojený so stanovením si cieľa a výberom takeho prostriedku, ktorý je dosadený na dosiahnutie takehoto cieľa. Bezpečnostné riziko sa formuje v závislosti od sociálnych podmienok a podľa toho, z akej činnosti vyplýva. Môže byť znížené alebo vyostrené.

Oba pojmy, bezpečnostná hrozba i bezpečnostné riziko, môžeme charakterizovať ako premenné, pretože málokedy existujú v abstraktnej podobe a sú vsadené do konkrétneho časového úseku a teritoriálneho a ideologického kontextu.

Z geopolitického aspektu je možné bezpečnostné hrozby rozdeliť na dve skupiny- *priame* a *nepriame*. Sú spojené s globálnou a regionálnou prepojenosťou štátov. Hrozba, ktorá priamo ovplyvňuje niektoré štáty je priama, pretože vychádza z ohniska konfliktov, ktoré vznikli v časovom úseku a na geopoliticky ohraničenom území. Na druhej strane, existujú aj hrozby, ktorých pôsobenie je možné označiť za transhraničné, pretože prekračujú hranice štátov.

Z časového hľadiska sa bezpečnostné hrozby kategorizujú na *aktuálne* a *latentné*. V súčasnosti však častejšie dochádza k posunu bezpečnostných hrozieb z latentnej roviny, do roviny aktuálnej. Hrozba je vtedy aktuálna, keď v danom časovom úseku ohrozuje daný

²¹ EICHLER, J.: Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století. 2006.

²² LASICOVÁ, J.: Bezpečnost'. Bezpečnostná agenda súčasnosti. 2006. s. 20

²³ J. Janošec definuje neintencionálnu a intencionálnu hrozbu. Rozdiel spočíva v tom, že v prípade neintencionálnej hrozby sa jedná o hrozby náhodnej povahy v prírodnej oblasti a v druhom prípade, v prípade intencionálnej hrozby sa jedná o hrozbu, ktorá je premyslená a úmyselná ako príklad je možné uviesť hrozby teroristického charakteru atď.

²⁴ JANOŠEC, J. 2003. *Hrozba a riziko v bezpečnostní terminologii*. [online]. [cit. 02.03.2014] Dostupné na internete: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/37995/1/Jano%C5%A1ecJ_HrozbaARiziko_2010.pdf

²⁵ Medzi najzávažnejšie bezpečnostné riziká z globálneho hľadiska je možné zaradiť vojenské, politické a ekonomické riziká. Vojenské riziká sa priamo týkajú hlavného nástroja bezpečnostnej politiky a to ozbrojených síl. Politické riziká, ako už názov naznačuje, vyplývajú z politickej oblasti, čiže sú priamo ovplyvňované rozhodovaním predstaviteľov štátu a toto rozhodovanie môže niesť so sebou množstvo rizík. Ekonomické riziká sa týkajú chybných makroekonomických rozhodnutí, ktoré môžu vyústiť do závažných neúspechov ekonomických stratégií. V konečnom dôsledku, aj v oblasti ekonomických rizík sa jedná o chybné rozhodovanie.

²⁶ EICHLER, J.: Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století. 2006. s. 20

subjekt. Medzi latentné hrozby je možné zaradiť také, ktoré v danom časovom úseku nepredstavujú aktuálne ohrozenie, ale nie je vylúčené, že do takejto podoby nemôžu prerásť.

Podľa klasifikácie bezpečnostnej agendy je možné rozdeliť hrozby do *horizontálnej* a *vertikálnej* úrovne. Sektorové hrozby definuje horizontálne delenie agendy. Nebezpečenstvo vyplývajúce z takejto hrozby môže prerásť do existenciálnej hrozby. Podľa vertikálneho delenia sa ohrozenými subjektmi môžu stať jednotlivci alebo spoločnosť.

3 Sektorová bezpečnosť

V dôsledku udalostí, ktoré sa odohrali v oblasti medzinárodných vzťahov v druhej polovici 20. storočia, je možné hovoriť o redefinícii konceptu bezpečnosti. K redefinícii došlo v dvoch rovinách - na horizontálnej a vertikálnej úrovni. Vplyvom globalizácie sa rozšírili zdroje ohrozenia v horizontálnej. Čo sa týka vertikálnej úrovne, došlo k rozšíreniu referenčných objektov. Referenčný objekt je možné vnímať ako entitu, ktorú chápeme ako existenčne ohrozenú a táto entita má legitímny nárok na prežitie.²⁷ Hovoríme o širšom chápaní pojmu bezpečnosť, pretože sa v oblasti národnej bezpečnosti objavujú popri vojensko-politických hrozbách aj ekonomické, informačné a energetické hrozby.

Ak vychádzame z konceptu Kodanskej školy, považujeme za aktérov v medzinárodnom politickom systéme nie len štáty, ale spolu s nimi aj medzinárodné organizácie, vnútroštátne skupiny a jednotlivcov. Na základe tohto delíme oblasti, ktorým sa štát venuje z aspektu bezpečnosti, do piatich sektorov, ktoré je možné definovať nasledovne: vojenský, politický, ekonomický, sociálny a environmentálny. V súčasnosti, vzhľadom k neustálemu vývoju v oblasti bezpečnosti, je potrebné rozšíriť týchto päť sektorov o ďalšie dva – energetický a informačný.

3.1 Politický sektor

Vzhľadom k tomu, že sekuritizačný proces prebieha prostredníctvom politického rozhodovania, je podľa Kodanskej školy²⁸, politický sektor považovaný za súčasť každého zo všetkých sektorov. Ohrozenie suverenity štátu tvorí jadro politického sektora a plynie z vojenských a nevojenských zdrojov. Vojenským hrozbám sa venuje vojenský sektor bezpečnosti a nevojenské hrozby ohrozujúce štátnu suverenitu môžeme zaradiť do politického sektora. Je možné tvrdiť, že celá bezpečnosť je vo svojej podstate politická, ale na druhej strane, v prípade politického sektora sa hrozby vyznačujú prevažne politickou povahou. Politické hrozby napádajú organizačnú stabilitu štátu. Hrozby sa môžu prejavovať v podobe vytvárania tlaku na vládu, za účelom presadenia istej politickej línie, v podobe deštrukcie politickej štruktúry štátu a aj v oslabovaní štátu pred možným vojenským útokom. V prípade, že je objektom hrozby slabý štát, hrozby politického charakteru môžu vyvolávať rovnako veľké obavy ako hrozby vojenské. Politické hrozby sa môžu týkať udelenia, prípadne odmietnutia politického uznania, problémov s politickou legitimitou. V takýchto prípadoch hovoríme o čisto politických hrozbách, pretože nevyužívajú prostriedky a nástroje z iných sektorov.

Cieľom politických hrozieb je národná identita, vládnuca ideológia a inštitúcie, prostredníctvom ktorých je idea štátu vyjadrená. Vektor pôsobenia politických hrozieb môžeme označiť v dvoch smeroch: proti vnútornej legitimitate a proti externej legitimitate, teda vonkajšiemu uznaniu štátu ako štátu. Vonkajšie hrozby tak môžu podkopávať ideologickú

²⁷ WAISOVÁ, Š.: Současné otázky mezinárodní bezpečnosti. 2003. 143 s.

²⁸ Pozri: BUZAN, B., WAEVER, O., DE WILDE J. 2005. Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu. Brno: Centrum strategických studií, 2005. 270 s. ISBN 80-903333-6-2.

legitimitu štátu, aj keď nie sú namierené voči legitímite. Za hlavný referenčný objekt politického sektora môžeme považovať štát. Medzi ďalšie objekty, ktoré fungujú buď paralelne so štátom, alebo ho nahrádzajú, zaraďujeme politické organizácie. Za určitých okolností sa ako referenčné objekty môžu uplatniť spoločenské skupiny bez vlastnej štátnosti, samostatne organizované, kde môžeme zaradiť rôzne etnické a národnostné menšiny a klany, ktoré si dokázali zriadiť politické inštitúcie. Disponujú pomerne vysokým stupňom donucovacej moci a dostatočnou mierou inštitucionalizácie, transnacionálne hnutia, ako i Európska únia. Ak bol referenčným objektom sekuritizácie štát, potom aktérom sekuritizácie bola vláda.

Slabé štáty sa vyznačujú nedostatočne pevným, respektíve nestabilným zakotvením štátnosti, preto sú pre ne typické hrozby interného charakteru. Autorita vlády v slabom štáte je napádaná vo väčšom rozsahu v porovnaní so silnými štátmi. Základná štruktúra v prípade silných štátov je zvyčajne akceptovaná rovnako ako základná legitimita vlády. V slabých štátoch je rozšíreným javom politické násilie a pod tlak sa často dostávajú základné inštitúcie a ústredné ideologické hodnoty. V liberálno-demokratickom štáte, v silnom štáte, existuje presvedčenie, že jediným legitímnym reprezentantom národného štátu je vláda.

Záver

Z aspektu silného štátu je možné chápať národnú bezpečnosť ako ochranu jednotlivých zložiek štátu pred vonkajšími vplyvmi. V súvislosti s aktérmi bezpečnosti a referenčnými objektmi je potrebné zdôrazniť aj systémové referenčné objekty, ktoré môžu predstavovať inštitúcie a organizácie medzinárodného systému vládnutia, ktoré sú zo strany štátnych a medzinárodných obchodných elít považované za dôležité predpoklady pokračujúcej politickej stability. Individuálnej stabilizácii politických jednotiek tak môžu napomáhať, prípadne uchovávať stabilitu práve kolektívne inštitúcie. Vzhľadom k princípom medzinárodnej spoločnosti, ktorých podstata je zakotvená v medzinárodnom práve, sekuritizačnými aktérmi, odvolávajúcimi sa na systémové referenčné objekty sú v prvom rade štáty. Veľkú úlohu v tomto procese zohrávajú médiá globálneho rozmeru a v nemalej miere i medzinárodné mimovládne organizácie. Väčšina jednotiek je v politickom systéme pomerne ľahko identifikovateľná v porovnaní s inými sektormi, avšak systémové referenčné objekty sú obvykle otvorené sekuritizácii z mnohých strán. Množstvo aktérov rôzneho typu súperí o vymedzenie obsahu bezpečnosti pre širšiu oblasť medzinárodnej spoločnosti. Práve tieto snahy definujú bezpečnosť skupiny, kde aktér sekuritizácie stojí v centre ostrých politických konfliktov, aj keď túto skupinu oficiálne nezastupuje. Všeobecne môžeme tvrdiť, že otázky bilaterálneho a trilaterálneho charakteru sa stanú témami regionálnymi, keďže ostatní aktéri na základe svojho záujmu o konkrétny výsledok zaujmú vyhranenú pozíciu. Tak môže dôjsť ku globalizácii konfliktu, prípadne k zaangažovaniu iných štátov do sporu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BROSTL, A., DOBROVIČOVÁ, G., KANÁRIK, I., 2007. *Základy štátovedy*. Košice: Edičné stredisko UPJŠ, 2007. 187s. ISBN 978-80-7097-679-1.
- [2] BUZAN, B., WAEVER, O., DE WILDE J. 2005. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Brno : Centrum strategických studií, 2005. 270 s. ISBN 80-903333-6-2.
- [3] EICHLER, J. 2006. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha : AVIS, 2006. 303 s. ISBN 70-7278-326-2.

- [4] HOFREITER, L. 2004. *Bezpečnosť, Bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina : EDIS, 2004. 146 s. ISBN 80-8070-181-4.
- [5] HOFREITER, L. 2006. *Sekuritológia*. Liptovský Mikuláš : AOS MRŠ, 2006. 138 s. ISBN 80-8040-310-2.
- [6] JANOŠEC, J. 2003. *Hrozba a riziko v bezpečnostní terminologii*. [online]. [cit. 02.03.2014] Dostupné na internete: http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/37995/1/Jano%C5%A1ecJ_HrozbaARiziko_2010.pdf
- [7] KOSOV, J, V. 2002: Bezopasnosť: geopolitičeskij aspekt. In.: *Sostavitel' Šakleina*, 2002. Vnešnjaja politika i bezopasnosť sovremennoj Rossii 1991-2002. Chrestomatija v četyrech tomach, TOM II, Razdel III.: Problemy bezopasnosti v sovremennom mire. 1. vydanie. Moskva: Moskovskij gosudarstvenyj institut meždunarodnyh otnošenij Rossii. 2002. 448 s. ISBN 5-8243-0363-0.
- [8] KREJČÍ, O. 2007. *Mezinárodní politika*. 3. vyd. Praha: Victoria Publishing, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929-21-7.
- [9] LASICOVÁ, J. 2006. *Bezpečnosť. Bezpečnostná agenda súčasnosti*. 1. vyd. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov. UMB Banská Bystrica, 2006. 162 s. ISBN 80-8083-352-4
- [10] LIĐÁK, J., KOGANOVÁ, V. 1998. *Politológia pre ekonómov*. 1. vyd. Bratislava: SOFA, 1998. 209 s. ISBN 80-85752-74-3.
- [11] MAREŠ, M. 2002b. Národní bezpečnost. In.: ZEMAN P. *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmu*. Brno : Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brne, 2002. ISBN 80-210-3037-2.
- [12] NEČAS, P., UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: AOS MRŠ, 2010. s. 166. ISBN 978-80-8040-401-7.
- [13] WAISOVÁ, Š. 2003. *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čenek, 2003. 143 s. ISBN 80-86473-42-2.

Kontakt

PhDr. Lucia Borošová, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: lucia.borosova@euba.sk

DÔVERNOSŤ V MEDZINÁRODNOM ARBITRÁŽNOM KONANÍ¹

JUDr. Ing. Katarína Brocková, LL.M. PhD.

Abstrakt

Dôvernosť je jednou zo základných črt medzinárodnej obchodnej arbitráže. V podmienkach riešenia súkromných obchodných sporov je táto podmienka nanajvýš opodstatnená vzhľadom na to, že v týchto konaniach ide často o citlivé obchodné informácie účastníkov sporu. Vzhľadom na to, že arbitrážne pravidlá pôvodne kreované pre súkromnú obchodnú arbitráž sa často využívajú aj na riešenie medzinárodných investičných sporov prostredníctvom medzinárodnej arbitráže, prispieva princíp zachovania dôvernosti v tomto druhu konania k nárastu systémových problémov medzinárodnej investičnej arbitráže. Tento príspevok si kladie za cieľ analyzovať pravidlá zachovania dôvernosti upravené v základných pravidlách pre medzinárodnú obchodnú arbitráž, ako aj ich aplikáciu a prípadnú adaptáciu pre účely medzinárodnej investičnej arbitráže.

Kľúčové slová: medzinárodná obchodná arbitráž, medzinárodná investičná arbitráž, arbitrážne pravidlá, dôvernosť, transparentnosť

Abstract

Confidentiality is one of the key features of international commercial arbitration. Confidentiality is highly relevant in terms of resolving private commercial disputes due to the fact that these proceedings often deal with sensitive commercial information of the parties involved. Due to the fact that these arbitration rules originally created for private commercial arbitration are often used also for resolving international investment disputes through international investment arbitration, the application of the principle of confidentiality in these kind of proceedings contribute to the occurrence of systemic problems in international investment arbitration. The aim of this article is to analyse the rules of confidentiality provided for in these basic rules for international commercial arbitration and their application and eventual adaptation for the purposes of international investment arbitration.

Key words: International commercial arbitration, International investment arbitration, arbitration rules, confidentiality, transparency

Úvod

Dôvernosť je črtou medzinárodného arbitrážneho konania, ktorú mnohé súkromné osoby považujú za kľúčovú výhodu tohto spôsobu riešenia sporov. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že dôvernosť je charakteristickou črtou predovšetkým obchodnej arbitráže medzi súkromnými osobami. Vzhľadom na to, že medzinárodná arbitráž ako spôsob riešenia sporov je v súčasnosti využívaná taktiež pre riešenie medzinárodných investičných sporov, princíp dôvernosti v tomto kontexte koliduje s verejným záujmom občanov žalovaného štátu. V medzinárodných arbitrážnych konaniach medzi zahraničnými investormi a hostiteľským štátom, kde sú predmetom sporu často legitímne legislatívne opatrenia hostiteľského štátu a výsledok sporu môže významne ovplyvniť verejné financie hostiteľského štátu, sú nároky na

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA: *Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného* (Číslo projektu: 1/1083/12)

transparentnosť samotného arbitrážneho konania a jeho výsledkov omnoho vyššie ako pri súkromnej obchodnej arbitráži.

V tejto súvislosti je dôležité podotknúť, že dôvernosť v medzinárodnej obchodnej aj investičnej arbitráži je pomerne komplexným problémom. Predkladaný článok si dáva za cieľ analýzu určitých aspektov problému dôvernosti arbitrážneho konania. Podrobnejšej analýze budú podrobené otázky verejného prístupu k informáciám v obchodnej arbitráži, napríklad prostredníctvom prístupu k dokumentom predkladaným v priebehu arbitrážneho konania vrátane prístupu verejnosti na pojednávania a k arbitrážnemu rozsudku.

1 Dôvernosť v medzinárodnej obchodnej arbitráži

Arbitrážnymi pravidlami najčastejšie využívanými v medzinárodnej obchodnej arbitráži sú modelové arbitrážne pravidlá UNCITRAL, ktoré boli naposledy novelizované v roku 2010². Tieto pravidlá predpokladajú dôvernosť arbitrážneho rozsudku ako aj pojednávania v rámci arbitrážneho konania. Pokiaľ sa účastníci sporu nedohodnú inak, pojednávania sa odohrávajú *in camera*³ a arbitrážny rozsudok býva zverejnený len so súhlasom účastníkov sporu.⁴

Arbitrážne pravidlá ICC, ktoré vydala Medzinárodná obchodná komora v Paríži, naopak, neobsahujú žiadne všeobecné ustanovenie o dôvernosti konania alebo dokumentov predkladaných v rámci arbitrážneho konania. Arbitrážne pravidlá ICC negarantujú dôvernosť podaní účastníkov sporu v arbitrážnom konaní. Podľa ostatnej novely arbitrážnych pravidiel ICC z roku 2012 môže arbitrážny tribunál vydať ochranné opatrenie na podnet účastníka sporu.⁵ Z uvedeného vyplýva, že tieto arbitrážne pravidlá boli upravené na účelom posilnenia princípu dôvernosti pre účely klasickej súkromnej obchodnej arbitráže. Okrem toho v zmysle arbitrážnych pravidiel ICC sekretariát neposkytne arbitrážny rozsudok nikomu okrem účastníkov sporu.⁶ Účastníci sporu, však nie sú povinní zachovávať dôvernosť arbitrážneho rozsudku. Pojednávania sú vyhradené len pre účastníkov sporu, pokiaľ účastníci sporu a tribunál neschvália aj účasť iných osôb.⁷

Arbitrážne pravidlá LCIA, teda Arbitrážne pravidlá Londýnskeho stáleho arbitrážneho súdu, naopak, predpokladajú všeobecný princíp dôvernosti všetkých arbitrážnych rozsudkov a dokumentov vydaných v arbitrážnom konaní, pokiaľ sa účastníci sporu písomne nedohodnú inak.⁸ Pokiaľ sa účastníci sporu nedohodnú inak alebo pokiaľ arbitrážny tribunál nerozhodne inak, sú všetky pojednávania uskutočňované dôverne a s vylúčením tretích strán.⁹

Arbitrážne pravidlá SCC, teda Arbitrážne pravidlá Štokholmskej obchodnej komory, ktoré boli novelizované v roku 2010, stanovujú všeobecnú povinnosť zachovania dôvernosti, ktorá sa vzťahuje tak na Štokholmskú obchodnú komoru ako aj na arbitrážny tribunál a týka sa arbitrážneho konania i arbitrážneho rozsudku.¹⁰ Podobne ako Arbitrážne pravidlá ICC, Arbitrážne pravidlá SCC taktiež nestanovujú povinnosť účastníkom konania zachovávať

² Pozri bližšie 2010 UNCITRAL Arbitration Rules

³ Pozri bližšie článok 28(3) 2010 UNCITRAL Arbitration Rules

⁴ Pozri bližšie článok 34 (5) 2010 UNCITRAL Arbitration Rules

⁵ Pozri bližšie článok 22(3) 2012 ICC Rules of Arbitration

⁶ Pozri bližšie článok 34 (1) a 34 (2) ICC Rules of Arbitration

⁷ Pozri bližšie článok 26 (3) ICC Rules of Arbitration

⁸ Pozri bližšie článok 30 LCIA Arbitration Rules

⁹ Pozri bližšie článok 19(4) LCIA Arbitration Rules

¹⁰ See Article 46 of the SCC Arbitration Rules

dôvernosť informácií poskytnutých v spore alebo arbitrážneho rozsudku. Pojednávania sa majú konať s vylúčením verejnosti, pokiaľ sa strany výslovne nedohodnú inak.¹¹

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že napriek rôznym stupňom zachovania dôvernosti požadovaným v najvýznamnejších obchodných arbitrážnych pravidlách, štandardom je povinnosť zachovania dôvernosti dokumentov a arbitrážnych rozsudkov vydaných v priebehu arbitrážneho konania a uskutočňovania pojednávania v rámci arbitrážneho konania s vylúčením verejnosti.

2 Dôvernosť v medzinárodnej investičnej arbitráži

Medzinárodná investičná arbitráž je v súčasnosti najvyužívanejším spôsobom riešenia medzinárodných investičných sporov. O tom svedčí a skutočnosť, že v roku 2012 pribudlo až 58 nových investičných sporov, čo predstavuje najvyšší počet investičných sporov iniciovaných v jednom roku.¹² Stredisko pre riešenie medzinárodných investičných sporov vo Washingtone (ICSID) k 31. decembru 2012 zaregistrovalo celkovo až 419 investičných prípadov.¹³ Vzhľadom na skutočnosť, že mnohé medzinárodné investičné arbitráže prebiehajú aj na iných fórach a podľa iných pravidiel ako je ICSID a jeho pravidlá a údaje o nich nie sú pravidelne zverejňované, predpokladá sa, že celkový počet investičných arbitrážnych konaní je výrazne vyšší.

V tejto súvislosti treba uviesť, že základnými právnymi inštrumentmi upravujúcimi medzinárodnoprávnu ochranu zahraničných investícií sú medzinárodné investičné dohody, ktoré môžu mať podobu bilaterálnych alebo multilaterálnych medzinárodných dohôd. Spoločnou črtou väčšiny týchto dohôd (výnimku tvoria niektoré dohody o voľnom obchode) sú arbitrážne doložky, ktoré umožňujú zahraničným investorom priamo iniciovať arbitrážne konanie voči hostiteľskému štátu v prípade porušenia niektorých štandardov ochrany zahraničných investícií.

Skutočnosť, že jednotlivé štandardy ochrany zahraničných investícií sú koncipované pomerne široko a ich výklad preto nie je vždy jednoznačný, v praxi spôsobuje nejednotnosť ich výkladu jednotlivými investičnými arbitrážnymi tribunálmi. Protichodné rozhodnutia arbitrážnych tribunálov vydané v jednotlivých arbitrážnych konaniach, absencia adekvátnych prostriedkov na nápravu existujúcich protichodných rozhodnutí, ako aj hroziaci nárast počtu protichodných rozhodnutí najmä v období zvyšujúceho sa počtu avizovaných sporov súvisiacich s reštriktívnymi opatreniami hostiteľských štátov v dôsledku finančnej krízy smerujúcimi aj voči zahraničným investorom a s tým súvisiace otázky hľadania rovnováhy medzi regulačnou právomocou hostiteľského štátu a právom zahraničných investorov na medzinárodnoprávnu ochranu ich investícií – to sú niektoré z najzávažnejších výziev medzinárodnej investičnej arbitráže v súčasnosti, ktoré priamo súvisia s požiadavkou väčšej transparentnosti medzinárodných investičných arbitrážnych konaní.

Transparentnosť systému riešenia sporov medzi investormi a hostiteľskými štátmi je podmienená pôvodným účelom uplatnenia arbitrážnych pravidiel. Vzhľadom na skutočnosť, že okrem pravidiel ICSID boli ostatné modelové pravidlá aplikované v investičnej arbitráži, ako napríklad arbitrážne pravidlá UNCITRAL alebo LCIA alebo SCC, určené pre súkromnú obchodnú arbitráž, hrala dôvernosť celého arbitrážneho konania ako aj informácií v ňom

¹¹ See Article 27 of the SCC Arbitration Rules

¹²UNCTAD IIA Issues Note No. 1 of May 2013, str. 1, dostupné na internete http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2013d3_en.pdf

¹³ICSID Caseload Statistics (Issue 2013-1), dostupné na internete <https://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=ICSIDDocRH&actionVal=ShowDocument&CaseLoadStatistics=True&language=English41>

prezentovaných významnú úlohu. Súkromné obchodné spoločnosti často volili tento spôsob riešenia vzájomných sporov kvôli diskretnosti celého procesu.

Pri aplikácii uvedených arbitrážnych pravidiel na investičnú arbitráž, v ktorej je jedným z účastníkov konania vždy hostiteľský štát, však vstupuje do hry ďalší faktor a tým je verejný záujem. Verejnosť má legitímny záujem byť informovaná o hroziacich aj prebiehajúcich arbitrážnych konaniach, ako aj o ich obsahu. Vzhľadom na skutočnosť, že predmetom konania v investičných arbitrážach býva často posúdenie dopadu legislatívnych opatrení hostiteľského štátu na záujmy zahraničného investora, pričom tieto legislatívne opatrenia nezriedka slúžia na dosiahnutie určitého celospoločenského záujmu, ako napríklad ochrana životného prostredia alebo ochrana ľudských práv, je z hľadiska občanov hostiteľského štátu i tretieho sektora pochopiteľné, že transparentnosť takéhoto konania, ako aj možnosť participovať na takomto konaní, je v popredí ich záujmu.

Inštitúciou, na pôde ktorej sa najčastejšie uskutočňujú medzinárodné investičné arbitráže, je Stredisko pre riešenie medzinárodných investičných sporov vo Washingtone, D.C.¹⁴ Táto inštitúcia má vlastné Arbitrážne pravidlá, podľa ktorých sa uskutočňujú medzinárodné arbitrážne konania na jej pôde. Vo všeobecnosti platí, že rozsudky arbitrážnych konaní vydaných na pôde ICSID sa nezverejňujú bez súhlasu účastníkov sporu.¹⁵ Aj v prípade, že takto súhlas nie je udelený platí, že Sekretariát ICSID zverejňuje hlavné právne vety z každého arbitrážneho rozsudku, preto je vylúčená možnosť, aby verejnosť, alebo iné arbitrážne tribunály neboli informované o existencii a výsledku akéhokoľvek arbitrážneho konania na pôde ICSID. Arbitrážne pravidlá ICSID čiastočne zohľadnili potrebu vyššieho stupňa transparentnosti medzinárodného investičného arbitrážneho konania aj z hľadiska prístupu tretích strán k arbitrážnemu konaniu a v roku 2006 boli Arbitrážne pravidlá ICSID upravené tak, že bolo tretím stranám umožnené podávať písomné podania ako *amici curiae*¹⁶ v určitých obmedzených prípadoch, a vyjadriť sa takýmto spôsobom ku skutočnostiam, ktoré sú predmetom arbitrážneho konania.

Medzinárodné investičné arbitráže však môžu prebiehať i na pôde arbitrážnych inštitúcií iných ako ICSID s možnosťou uplatňovania modelových arbitrážnych pravidiel každej z týchto inštitúcií. V takých prípadoch sa na medzinárodné investičné arbitrážne konanie vzťahujú rovnaké pravidlá ako na medzinárodnú súkromnú obchodnú arbitráž, podrobnejšie analyzované v predchádzajúcej kapitole. Pokiaľ ide o dôvernosť arbitrážneho konania, tieto modelové arbitrážne pravidlá vo všeobecnosti uplatňujú štandard vlastný medzinárodnej súkromnej obchodnej arbitráži.

Arbitrážnymi pravidlami najčastejšie využívanými v ad hoc medzinárodnej investičnej arbitráži sú podobne ako v medzinárodnej obchodnej arbitráži modelové arbitrážne pravidlá UNCITRAL, ktoré boli naposledy novelizované v roku 2010¹⁷. Hoci tieto pravidlá predpokladajú dôvernosť arbitrážneho konania i rozsudku, pokiaľ sa účastníci sporu nedohodnú inak, vo februári 2013 Pracovná skupina II Komisie OSN pre medzinárodné obchodné právo (Rozhodcovské a zmierovacie konanie) reagovala na zvýšenú potrebu transparentnosti v medzinárodnej investičnej arbitráži a skompletizovala právny štandard transparentnosti v medzinárodných investičných arbitrážach uplatňujúcich rozhodcovské pravidlá UNCITRAL, pre ktoré bol dovtedy charakteristický vysoký stupeň dôvernosti a často nebola dokonca zverejnená ani existencia sporu.¹⁸ Zvýšený stupeň transparentnosti arbitrážneho konania podľa nových pravidiel UNCITRAL v prípade sporov medzi investormi

¹⁴ Pozri bližšie Konvenciu o riešení medzinárodných investičných sporov medzi členskými štátmi a príslušníkmi iných členských štátov, dostupné na internete: <https://icsid.worldbank.org/ICSID/ICSID/RulesMain.jsp>

¹⁵ Pozri bližšie článok 48 Konvencie ICSID

¹⁶ Pravidlo 37(2) Arbitrážnych pravidiel ICSID

¹⁷ Pozri bližšie 2010 UNCITRAL Arbitration Rules

¹⁸ Pozri bližšie http://works.bepress.com/dimitrij_euler/1/

a hostiteľskými štátmi by mal byť zabezpečený verejným registrom sporov, verejnými ústnymi pojednávaniami ako aj publikovaním kľúčových dokumentov z konania. Treba podotknúť, že tieto nové pravidlá o transparentnosti konania sa však budú týkať len sporov z nových medzinárodných investičných zmlúv odkazujúcich na uplatnenia arbitrážnych pravidiel UNCITRAL v prípade, že ich strany investičnej zmluvy nevyhlásia. V prípade sporov z už existujúcich medzinárodných investičných zmlúv musia strany s aplikáciou týchto nových pravidiel vyslovene súhlasiť.

Nové pravidlá týkajúce sa transparentnosti predpokladajú verejné pojednávania, ako aj zverejnenie kľúčových dokumentov, vrátane oznámenia o začatí arbitrážneho konania, vyjadrenia účastníkov konania, prepisy pojednávania a všetky rozhodnutia a rozsudky vydané arbitrážnym tribunálom, pričom zostane rozhodcovskému tribunálu ponechaný určitý priestor na rozhodnutie o nezverejnení dôverných informácií.¹⁹

Tieto nové pravidlá týkajúce sa transparentnosti boli schválené Komisiou UNCITRAL v júli 2013 a do platnosti vstúpili v apríli 2014. Automatické zverejňovanie kľúčových dokumentov z arbitrážneho konania by nepochybne prispelo k transparentnosti medzinárodnej investičnej arbitráže, ktorá sa riadi arbitrážnymi pravidlami UNCITRAL.

Predpokladá sa, že nové arbitrážne pravidlá UNCITRAL týkajúce sa transparentnosti odstránia hlavnú prekážku prístupu verejnosti k arbitrážnym rozsudkom a iným dokumentom vydaným v ad hoc arbitráži uskutočňovanej podľa týchto arbitrážnych pravidiel. Táto skutočnosť je významná najmä pokiaľ dôvernosť a utajovanie informácií z investičných arbitráží zostáva jedným z významných faktorov prispievajúcich k výskytu kontradiktórnych rozsudkov medzinárodných investičných tribunálov.

Záver

Dôvernosť je jednou zo základných črt medzinárodnej obchodnej arbitráže. V podmienkach riešenia súkromných obchodných sporov je táto podmienka nanajvyššie opodstatnená vzhľadom na to, že v týchto konaniach ide často o citlivé obchodné informácie účastníkov sporu. Vzhľadom na to, že arbitrážne pravidlá pôvodne kreované pre súkromnú obchodnú arbitráž sa často využívajú aj na riešenie medzinárodných investičných sporov prostredníctvom medzinárodnej arbitráže, prispieva princíp zachovania dôvernosti v tomto druhu konania k nárastu systémových problémov medzinárodnej investičnej arbitráže. Jedným z hlavných problémov medzinárodnej investičnej arbitráže, ku ktorým prispieva aj povinnosť zachovávanía dôvernosti dokumentov zverejnených v arbitrážnom konaní ako aj samotného arbitrážneho rozsudku, je nedostatok transparentnosti arbitrážneho konania, ako aj nárast počtu protichodných arbitrážnych rozhodnutí.

V tomto ohľade možno za pozitívny vývoj považovať nové pravidlá transparentnosti pre investičnú arbitráž vypracované Komisiou UNCITRAL. Bez uplatnenia všeobecného štandardu transparentnosti vo všetkých medzinárodných arbitrážach medzi investormi a hostiteľskými štátmi bez ohľadu na arbitrážne pravidlá, ktoré sa v danom konaní uplatňujú, dostupnosť informácií o prebiehajúcim arbitrážnom konaní a jeho výsledku zostane na vôli účastníkov sporu a arbitrážnych tribunálov, ktoré o spore rozhodujú.

¹⁹ Peterson, L.E.: „UN Working Group finalizes UNCITRAL Transparency Rules, but they won't apply automatically to Stockpiles of Existing Investment Treaties“ in Investment Arbitration Reporter of 14 February 2013, dostupné na: http://www.iareporter.com/articles/20130215_4

Zoznam použitej literatúry

- [1] INTERNATIONAL INVESTMENT PERSPECTIVES: 2006 EDITION [online]. OECD, 2006, prehľad zostavený Catherine Yannaca-Small: Consolidation of Claims: A Promising Avenue for Investment Arbitration?, str. 235, Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/dataoecd/12/32/40079691.pdf>
- [2] ICC Arbitration Rules
- [3] ICSID Arbitration Rules [online]. dostupné na internete: https://icsid.worldbank.org/ICSID/StaticFiles/basicdoc/CRR_English-final.pdf
- [4] ICSID Caseload Statistics (Issue 2013-1) [online]. Dostupné na internete <https://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=ICSIDDocRH&actionVal=ShowDocument&CaseLoadStatistics=True&language=English41>
- [5] LCIA Arbitration Rules
- [6] Peterson, L.E.: „UN Working Group finalizes UNCITRAL Transparency Rules, but they won't apply automatically to Stockpiles of Existing Investment Treaties“ in Investment Arbitration Reporter of 14 February 2013 [online]. Dostupné na: http://www.iareporter.com/articles/20130215_4
- [7] SCC Arbitration Rules
- [8] UNCTAD IIA [online]. Issues Note No. 1 of May 2013, str. 1. Dostupné na internete http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2013d3_en.pdf

Kontakt

JUDr. Ing. Katarína Brocková, LL.M. PhD.

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: katarina.brockova@euba.sk

NATION BRANDING AKO SÚČASŤ DIPLOMACIE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Ing. Katarína Cséfalvayová, PhD.

Abstrakt

Cieľom predkladaného príspevku je sumarizácia výsledkov projektu mladých vedeckých pracovníkov pod názvom *Nation branding ako súčasť diplomacie Slovenskej republiky – stratégia jednotnej prezentácie Slovenska v zahraničí*, ktorý bol riešený na Fakulte medzinárodných vzťahov v období od 1.5.2013 do 31.12.2013. Hlavným prínosom príspevku je formulácia série odporúčaní pre tvorbu jednotnej prezentácie Slovenskej republiky smerom navonok.

Kľúčové slová: Nation branding, competitive identity, značka, reputácia

Abstract

The aim of the present paper is to summarize the main outcomes of the project of young researchers named *Nation branding as part of the diplomacy of Slovak republic – strategy for a unified presentation of Slovakia abroad*, realized at the Faculty of International Relations between May 1st and December 31st, 2013. The main contribution of this paper is the formulation of a series of recommendations for the creation of a unified presentation of Slovak republic abroad.

Key words: Nation branding, competitive identity, brand, reputation

Úvod

Nation branding, teda vytváranie značky národa, resp. štátu, je mladou vedeckou disciplínou, prepájajúcou oblasť verejnej diplomacie a marketingu. Doposiaľ neexistuje presná a jednotná definícia tohto pojmu, za jednu z najvšeobecnejších však možno považovať definíciu Jacqui True, podľa ktorej *nation branding predstavuje súbor merania, vytvárania a riadenia reputácie štátu alebo národa*¹. Podľa Joshuu Fontsa, riaditeľa Centra verejnej diplomacie na University of Southern California, bol zvýšený záujem o túto vednú disciplínu zaznamenaný len v období posledných siedmich rokov, a to najmä čo sa týka akademického výskumu v tejto oblasti². Jedná sa teda o mimoriadne aktuálnu koncepciu, ktorá spadá pod rámec verejnej diplomacie štátu a je súčasťou jednotnej prezentácie štátu v zahraničí. V globalizovanom svete je schopnosť odlíšiť sa od ostatných subjektov medzinárodného diania mimoriadne dôležitá a v tejto súvislosti definovanie značky štátu zohráva zásadný význam. Aktuálnosť tejto problematiky možno vnímať ešte výraznejšie v podmienkach Slovenskej republiky. Potreba vytvorenia jednotnej prezentácie Slovenska v zahraničí rezonuje už takmer od vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Ministerstvo zahraničných vecí SR vo svojom strategickom dokumente *Úspešné Slovensko v bezpečnom svete*³ uvádza ako jednu zo

¹ True, J. (2006). "Globalisation and Identity". In Raymond Miller. *Globalisation and Identity*. South Melbourne: Oxford University Press. str. 74. ISBN 978-0-19-558492-9.

² Teslik, L. H. (2007). „Nation Branding Explained“. Council on Foreign Relations. Dostupné na internete: <http://www.cfr.org/information-and-communication/nation-branding-explained/p14776>

³Dostupné na internete: [http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_E64D391723AD1CCFC1257648004601A5_SK/\\$File/Strategia%20MZV%20definit%20260208.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_E64D391723AD1CCFC1257648004601A5_SK/$File/Strategia%20MZV%20definit%20260208.pdf)

svojich priorit „vypracovať a zaviesť koncepciu rozvoja verejnej diplomacie“ v rámci svojej strategickej priority 5.4.1 a tiež „zabezpečiť jednotnú prezentáciu Slovenskej republiky v zahraničí“ (prioritný cieľ 5.4.3). Takáto koncepcia by pomohla zvýšiť povedomie o Slovenskej republike, a zároveň by slúžila ako účinný nástroj na prilákanie zahraničných investorov, rovnako ako aj na zvýšenie záujmu o našu krajinu v oblasti turistického ruchu.

1 Splnenie cieľov projektu

Za hlavný cieľ projektu si riešiteľský kolektív stanovil *navrhnuť stratégiu pre jednotnú prezentáciu Slovenskej republiky v zahraničí*. V nadväznosti na posudky externých i interných posudzovateľov však riešiteľský kolektív prehodnotil tento cieľ, ktorý bol vzhľadom na nízky počet riešiteľov a obmedzené časové obdobie riešenia projektu označený ako príliš ambiciózny a sformuloval nový cieľ, ktorým bolo na základe komparatívnej analýzy existujúcich úspešných brandingových stratégií štátov identifikovať kľúčové elementy úspešnej stratégie prezentácie štátu v zahraničí a formulovať odporúčania pre ich aplikáciu pri tvorbe jednotnej prezentácie Slovenskej republiky smerom navonok.

Riešiteľskému kolektívu sa podarilo identifikovať kľúčové prvky úspešnej prezentácie štátu v zahraničí na základe príkladu krajín ako India, Švajčiarsko či Izrael, ktoré obsadzujú popredné miesta rebríčkov zostavovaných podľa imidžu a váhy „značky národa“, ako aj porovnať stratégie v oblasti nation branding vybraných ostatných krajín regiónu, konkrétne členských štátov V4, ktorých východiskové podmienky sú azda najviac podobné tým slovenským.

Následne sme vyselekovali tie elementy, ktoré vykazujú potenciál pre aplikáciu v podmienkach Slovenskej republiky a formulovali odporúčania pre ich zahrnutie do stratégie jednotnej prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí.

Stanovený cieľ projektu si preto dovoľujeme považovať za splnený.

2 Metódy riešenia projektu

V počiatočnej fáze výskumu danej problematiky bolo potrebné systematické zhromažďovanie a následné štúdium literatúry v oblasti skúmanej problematiky. Keďže sa jedná o pomerne málo skúmanú spoločenskovednú tému bolo nutné usporiadanie, spracovanie a zhrnutie poznatkov predovšetkým zo zahraničnej literatúry, ktorá bola doplnená o recenzované príspevky domácich autorov z diplomatickej praxe. Riešiteľský tím postupne zhromažďoval a spracovával materiály, dáta a poznatky dostupné predovšetkým z oficiálnych stratégií jednotlivých ministerstiev zahraničných vecí, resp. agentúr či orgánov štátu zodpovedných za jednotnú prezentáciu štátu v zahraničí. Dôležitým zdrojom boli výskumné práce autorov venujúcich sa danej problematike, medzi ktorých patrí S. Anholt, J.N. Sigsgaard, G. Ashworth, M. Kavartzis, K. Dinnie a mnohí ďalší.

Vzhľadom na charakter výskumu a stanovený cieľ bolo nevyhnutné vo veľkej miere aplikovať metódu komparatívnej analýzy. Pri využívaní metódy komparatívnej analýzy boli preferovať najmä krajiny, ktoré sa nation brandingom aktívne prezentujú a úspešne využívajú stratégiu jednotnej prezentácie štátu v zahraničí. Dôležitým prvkom pri výbere analyzovaných krajín bola podobnosť danej krajiny so Slovenskou republikou z rôznych hľadísk, akými sú napríklad ekonomické postavenie, geografické atribúty, množstvo obyvateľov, historická skúsenosť či podobný proces transformácie. Štáty boli tiež vyberané podľa ich umiestnenia v rebríčku Nation Brands Indexu (Anholt-GfK Roper Nation Brands Index, NBI), ktorý hodnotí krajiny podľa úspešnosti ich branding smerom navonok

v šiestich kategóriách: export, politické prostredie, kultúra, ľudia, turizmus a investície a imigrácia. Druhým podobným indexom, ktorý slúžil ako kritérium pre výber porovnávaných štátov bol Country Brand Index, používaný agentúrou FutureBrand. Na základe komparatívnej analýzy boli následne porovnávané brandingové stratégie vybraných štátov a metódou indukcie boli selektované spoločné atribúty, ktoré možno identifikovať ako kľúčové elementy úspešnej stratégie vo všeobecnosti.

Pri finalizácii projektu boli na základe nadobudnutých poznatkov pomocou metódy syntézy formulované odporúčania pre formuláciu stratégie jednotnej prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí.

3 Výsledky a prínosy projektu

Za kľúčový prínos projektu považujeme formuláciu série odporúčaní pre Slovenskú republiku v oblasti vytvárania jej stratégie nation branding. Na základe uskutočneného výskumu sa domnievame, že pri vytváraní ucelenej stratégie pre jednotnú prezentáciu v zahraničí by do úvahy mali byť vzaté nasledovné odporúčania (uvádzame tie najdôležitejšie):

1. Zmena komunikácie oproti kampani „Slovakia – little big country“, a to jednak z dôvodu jazykovej nesprávnosti uvedeného hesla v anglickom jazyku (evokuje opak zamýšľaného významu) a jednak z dôvodu nedostatočnej špecifickosti (podobný slogan by si mohli zvoliť ktorékoľvek iné malé štáty sveta).
2. Vybrať si moderné atribúty, na ktorých bude postavená komunikácia a netrvať na prezentácii historických aspektov, ktoré sú komplikované a bývajú vnímané ako nudné v kontexte nation branding.
3. Nebáť sa komunikovať o úspechoch, ktoré Slovenská republika dosiahla (za 20 rokov samostatnej existencie prešla procesom ekonomickej transformácie, zaradila sa medzi 30 najrozvinutejších krajín sveta, stala sa členom NATO a EÚ, ako jediná spomedzi členských štátov V4 prijala spoločnú európsku menu) a ktoré môžu slúžiť ako pozitívny príklad pre štáty, ktoré sú menej rozvinuté.
4. Využiť geografickú polohu Slovenska nielen z hľadiska prírodného bohatstva, ktoré ponúka (na propagáciu turizmu či faktu, že Slovensko oplýva významnými zásobami kvalitnej pitnej vody), ale aj ako symbol krajiny, ktorá sa nachádza „v strede“, ako metafora pre fakt, že v medzinárodných vzťahoch často vystupuje v úlohe mediátora.
5. Vybrať si len malé množstvo atribútov, ktoré budú základom kampane, napr. a) mladý a úspešný štát (zároveň ako charakteristika Slovenska i Slovákov), b) športové úspechy, c) turistická atraktívnosť.
6. Zjednotiť všetky aktivity spojené s jednotnou prezentáciou Slovenskej republiky v zahraničí pod jednu organizáciu, resp. agentúru, a tým zefektívniť vypracovávanie prezentačnej kampane (na rozdiel od aktuálnej situácie, keď sú kompetencie v tejto oblasti rozdelené medzi MZVaEZ SR, SARIO, SACR, atď.).

Prvým pokusom o vytvorenie jednotnej prezentácie Slovenskej republiky, resp. jej „zastrešenie“ pod slogan a logo, bola kampaň pod názvom Slovensko – malá veľká krajina (Slovakia – little big country). Zámerom tvorcov bolo upozorniť na fakt, že napriek nevelkému územia Slovensko ponúka rozmanitú prírodu, kultúru, ako aj nespočetné množstvo aktivít, ktorým sa tu možno venovať, a tým je vlastne (významovo) veľkou krajinou. Anglická verzia sloganu však nanešťastie niesla presne opačný odkaz, evokovala totiž, že ide o rozlohou veľkú krajinu, ktorá je však malá významom. Aj v prípade, že by bol

slogan v angličtine pochopený správne, nebol ideálnou vetou, vystihujúcou Slovensko a Slovákov, keďže bol príliš všeobecný a dal by sa aplikovať na ktorýkoľvek malý štát sveta⁴.

Pri prezentácii Slovenskej republiky v zahraničí majú inštitúcie (resp. osoby alebo tímy) zodpovedné za jej obsahovú stránku často tendenciu venovať neúmerne široký priestor ukázkam slovenskej histórie a kultúry. Na jednej strane tento fakt možno hodnotiť pozitívne, keďže slovenská história i kultúra sú veľmi špecifické a skutočné porozumenie mentalite Slovákov a súčasným reáliám krajiny vedie najmä cez pochopenie jej histórie a kultúry. Na druhej strane však takáto komunikácia predstavuje riziko, že imidž Slovenska v zahraničí bude stále v znamení ľudových krojov, remesiel a umenia spred niekoľkých desaťročí, ba až storočí, a cudzinec nebude vnímať Slovensko ako moderný, dynamicky sa rozvíjajúci štát, akým v skutočnosti je, ale ako zaostalú, tradíciami presiaknutú (rozvojovú) krajinu. Z tohto dôvodu vyvstáva potreba komunikácie moderných atribútov, ktoré sú zároveň jedinečné, dynamické a zábavné.

Jedným z týchto atribútov je podľa nášho názoru úspech, konkrétnejšie úspešný vývoj, ktorým Slovensko za pomerne krátky čas svojej samostatnej existencie prešlo. Slovenská republika ako veľmi mladý štát sa len 7 rokov od svojho vzniku dokázala zaradiť medzi 30 najrozvinutejších ekonomík sveta, o 4 roky neskôr sa stať členom Európskej únie a Severoatlantickej aliancie a tiež splniť náročné podmienky na prijatie jednotnej európskej meny. Počas 10 rokov sa Slovenskej republike tiež podarilo prejsť z pozície recipienta rozvojovej pomoci na jej poskytovateľa a je tiež krajinou so stabilne rastúcou ekonomikou. Je preto dôvod sa domnievať, že by Slovensko mohlo slúžiť za vzor iným krajinám s podobnou východiskovou pozíciou, ktoré sa snažia o úspešnú či už socio-ekonomickú, alebo i politickú transformáciu.

Rovnako je žiaduce využiť geografickú polohu Slovenska, ako krajiny, ktorá sa nachádza „v strede“. A to nielen geograficky, v srdci Európy, ale i metaforicky, ako mediátor v medzinárodných vzťahoch. O Slovákoch sa hovorí ako o srdečných ľuďoch, ktorí sú ochotní pomôcť, a práve táto národná povahová črta by mohla byť pretavená do úlohy Slovenska ako mediátora, mosta medzi inými krajinami. Vzhľadom na svoju nevelikú rozlohu a pomerne malý počet obyvateľov je krajinou, ktorá nie je predurčená zohrávať sama o sebe významnú úlohu na medzinárodnej scéne. Avšak práve pomocou vhodne mierenej diplomacie by Slovensko mohlo nabráť na význame ako prostredník medzi inými (i väčšími) štátmi. Pri prezentácii Slovenska v tomto svetle by nápomocnými boli i ďalšie typické črty slovenského národa, ako jeho tichosť a nenápadnosť. Tieto vlastnosti nie sú samy o sebe pozitívne, avšak v kontexte úlohy mediátora sa dajú vysvetliť ako diskretnosť, ktorá je potrebnou a užitočnou vlastnosťou prostredníka⁵.

Pri vytváraní jednotnej prezentácie Slovenskej republiky je dôležité stavať na jednoduchosť, teda komunikovať len malé množstvo atribútov, aby sa komunikácia nestala neprehľadnou. O to väčšiu pozornosť je však potrebné venovať výberu tých správnych aspektov, ktoré sú dostatočne zaujímavé i jedinečné a dokážu Slovensko prezentovať aj odlišiť od ostatných štátov. Klasickým, avšak pre Slovensko veľmi dobre využiteľným elementom vytvárania jeho *competitive identity* je turizmus. Pozornosť by bolo vhodné upriamiť na dva ťažiskové regióny v oblasti návštevnosti: hlavné mesto a turistický klaster Vysoké a Nízke Tatry. Práve turizmus v horských oblastiach so špičkovými službami, ktoré región Tatier ako jeden z mála na Slovensku ponúka, je využiteľný v zime a rovnako i v lete. Bratislava ako hlavné mesto je jedným z najrozvinutejších regiónov EÚ, čo predstavuje istú prestíž, lebo sa tak zaraďuje medzi miesta ako London City či Ile de France. Zároveň

⁴ Drutarovská, J. (2013) Nation Branding of Slovakia. In Interpolis 2013 – Zborník z X. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov. Banská Bystrica: UMB, 2013.

⁵ Tamtiež.

Bratislava pomáha prezentovať náš potenciál v oblasti obchodu. Mesto je sídlom zahraničných firiem, ich dobré meno sa bude presúvať aj na mesto a kraj.

Na tvorbu *competitive identity* môžeme využiť aj domáce spoločnosti. Ideálnym príkladom je softvérová firma ESET, ktorá by Slovensku umožnila do istej miery napodobniť fínsky model prezentácie cez spoločnosti v oblasti IT. Nemožno opomenúť ani automobilový priemysel a svetoznáme značky, ktoré na území Slovenskej republiky pôsobia. Majú však továrne a dodávateľov po celom svete, preto by bolo vhodnejšie upriamiť pozornosť na konkrétne modely áut, ktoré sa vyrábajú na našom území.

Slovensko má aj elity v oblasti vrcholového športu, a práve to by mohlo byť tretím atribútom na jeho zahraničnú prezentáciu. Tradične sme výborní v kanoistike, no tento šport nie je svetovo známy. Omnoho perspektívnejšie sa javí ľadový hokej či futbal. Oba športy sú síce rozvíjané v mnohých štátoch, ale hráči ako Hossa, Chára či Škrteľ sú jedineční.⁶ Taktiež mladí, ale už celosvetovo známi športovci ako Dominika Cibulková či Peter Sagan by mohli prispieť k úspešnej prezentácii svojej vlasti.

V neposlednom rade je podstatná i organizačné a inštitucionálne zastrešenie slovenského nation branding. Domnievame sa, že v tejto oblasti by pre Slovenskú republiku mohlo byť prínosné prevziať pozitívny príklad Švajčiarska a pokúsiť sa o podobnú centralizáciu svojich aktivít v oblasti vytvárania jednotnej prezentácie štátu v zahraničí⁷. Tá je v súčasnosti fragmentovaná medzi Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí, ktoré jednotnú prezentáciu Slovenskej republiky v zahraničí vníma ako jednu z kľúčových priorít slovenskej zahraničnej politiky, Slovenskú agentúru pre cestovný ruch či Slovenskú agentúru pre rozvoj investícií a obchodu. Vytvorenie podobnej organizácie ako je švajčiarska Presence Switzerland, ktorá by zastrešovala všetky aktivity v oblasti nation branding, by podľa nášho názoru napomohlo k zefektívneniu vytvárania jednotnej prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí a mohlo by byť prvým krokom k naštartovaniu reálneho úsilia o vytvorenie „značky Slovensko“⁸.

Záver

Je zrejmé, že jednotná prezentácia štátu v zahraničí je v kontexte narastajúceho významu ekonomickej, verejnej a kultúrnej diplomacie v medzištátnych vzťahoch čoraz dôležitejším prvkom, ktorému by mala byť zo strany štátov venovaná dostatočná pozornosť. Rovnako je tomu i v prípade Slovenskej republiky, ktorá je stále vo svete málo známou a zanedbávanou, napriek tomu, že má čo ponúknuť či už z pohľadu obchodu, investícií alebo turizmu. V prvom rade je teda dôležité vybudovať povedomie o Slovenskej republike, ktorá býva často vnímaná ako súčasť Československa alebo zamieňaná so Slovinskom. Toto vybudovanie povedomia o Slovensku možno vnímať, minimálne v prvej fáze, ako kľúčový výzvu, ktorej sa treba o to svedomitejšie uchopiť. Slovensko ako krajina má totiž svetu čo ponúknuť, na to aby tak mohla urobiť, však musí byť „objavená“. Otázkou a námetom pre ďalší výskum je, či je najefektívnejším spôsobom ako vstúpiť do povedomia medzinárodného publika komunikácia na úrovni Slovenska, alebo by mala byť v záujme efektívnosti doplnená, či dokonca nahradená komunikáciou na iných úrovniach. Či už na makroúrovni,

⁶ Držka, M. (2013) Nation branding ako prostriedok prezentácie štátu v zahraničí. In Proceedings from the IV. International Masaryk Conference for PhD. Students and young researchers (MAGNANIMITAS Assn.). Brno, 2013.

⁷ Bližšie pozri Cséfalvayová, K. (2013) Analýza úspešnosti jednotnej prezentácie Švajčiarska v zahraničí. In Medzinárodné vzťahy 2013: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky: zborník príspevkov z 14. medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava, EKONÓM, 2013.

⁸ Tamtiež.

kde by bolo zaujímavé vytvoriť napr. „značku V4“, teda krajín, ktoré majú podobné prírodné podmienky, kultúru, ekonomiku i mentalitu a zmysľanie ich národov, alebo na mikroúrovni, t.j. na úrovni jednotlivých regiónov Slovenska („značka Bratislava“, „značka Gemer“, „značka Vysoké Tatry“).

Zoznam použitej literatúry

- [1] ANHOLT, S. 2006. *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. Londýn: Palgrave Macmillan, 2006. 230 s. ISBN 9780230500280
- [2] ANHOLT, S. *Places, Identity, Image and Reputation*. Londýn: Palgrave Macmillan, 2009. 201 s. ISBN 9780230239777
- [3] ANHOLT, S. 2002. *Brand New Justice: The Upside of Global Branding*. New York: Butterworth-Heinemann Title, 2002. 198 s. ISBN 9780750656993
- [4] ASHWORTH, J. G. 2010. *Towards Effective Place Brand Management: Branding European Cities and Regions*. Londýn: Edward Elgar Publishing Ltd., 2010. 243 s. ISBN 9781848442429
- [5] CSÉFALVAYOVÁ, K. 2013. Analýza úspešnosti jednotnej prezentácie Švajčiarska v zahraničí. In *Medzinárodné vzťahy 2013: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky: zborník príspevkov z 14. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava, EKONÓM, 2013.
- [6] DINNIE, K. 2007. *Nation branding: Concepts, Issues, Practice*. New York: Butterworth-Heinemann Title, 2007. 157 s. ISBN 9780750683494.
- [7] DRUTAROVSKÁ, J. 2013. Nation Branding of Slovakia. In *Interpolis 2013 – Zborník z X. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB: Banská Bystrica, 2013*
- [8] DRŽKA, M. 2013. Nation branding ako prostriedok prezentácie štátu v zahraničí. In *Proceedings from the IV. International Masaryk Conference for PhD. Students and young researchers (MAGNANIMITAS Assn.)*. Brno, 2013.
- [9] KANEVA, D. 2011. *Branding Post-Communist Nations: Marketizing National Identities in the "New" Europe*. Londýn: Routledge, 2011. 321 s. ISBN 9780415882750.
- [10] SEVIN, E. 2010. *Controlling the Message: A Strategic Approach to Nation Branding*. Londýn: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. 221 s. ISBN 978383838940.
- [11] SIGSGAARD, N. J. 2010. *The New Era of Diplomacy: The Effects of Public Diplomacy, Nation Branding and Cultural Diplomacy*. Londýn: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. 89 s. ISBN 9783844301526
- [12] MZVaEZ Working paper: Slovensko - krajina s potenciálom [online]. Dostupné na internete:
[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_BD82C7173CD03576C1257B0B0042923A_SK/\\$File/Slovensko_krajina_s_potencialom_DEF.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_BD82C7173CD03576C1257B0B0042923A_SK/$File/Slovensko_krajina_s_potencialom_DEF.pdf)

Kontakt

Ing. Katarína Cséfalvayová, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: katarina.csefalvayova@euba.sk

VYBRANÉ ASPEKTY ADAPTÁCIE A MANAŽMENTU PRÍRODNÝCH ZDROJOV V 21. STOROČÍ

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Abstrakt

Štúdia poskytuje analýzu hlavných doterajších dokumentov, ktoré opisujú vplyv a dôsledky klimatických zmien na európsky región so zreteľom na kľúčové prírodné zdroje a následne naznačujú posun v zmýšľaní a tvorbe politik pre prispôbenie sa trendu zvyšujúcich sa teplôt, zvýšenej intenzite zrážok a ďalších vplyvov na spoločnosť. Analyzuje ďalší postup s ohľadom na finančnú koordináciu, strategické plánovanie a tiež úlohu EÚ v globálnom postupe pri presadzovaní nízkouhlíkových technológií a ochrany prírodných zdrojov.

Kľúčové slová: adaptácia, prírodné zdroje, klimatické zmeny, biodiverzita

Abstract

Study provides the analysis of major documents, which describe the impact and consequences of climate change on the European region with special focus to major natural resources and consequently the move in thinking and policy creation for adaptation to the trend of rising temperatures, increased intensity of precipitation and other impacts on the society. Further on, it analyses the following procedures with regard to financial coordination, strategic planning and also the role of the EU in global approach in propagation of low carbon economy and natural resources protection.

Key words: adaptation, natural resources, climate change, biodiversity

Úvod

Keď v roku 1713 Hans Carl von Carlowitz predstavil v spise *Sylvicultura Oeconomica* pojem *trvalého výnosu* z lesov pre banícky priemysel v Sasku, začal sa rozvíjať koncept trvalo udržateľného rozvoja. V realite súčasnosti, keď tri storočia po prvej zmienke prehodnocujeme aplikáciu tohto prístupu, je úloha akadémie reagovať na vynárajúce sa problémy a prinášať inovatívne riešenia.

V medzinárodných vzťahoch a ére informačnej spoločnosti sú poznatky o zdieľaných zdrojoch a zmenách v životnom prostredí rozhodujúce pre zabezpečenie všetkých aspektov ľudskej bezpečnosti. Životné prostredie ako dlhodobý prvok inšpirácie človeka pri vynaliezaní nových spôsobov zvyšovania kvality života, nám zároveň prostredníctvom súčasných zmien v podnebí Zeme dokazuje, že ešte je stále, čo objavovať.

1 Rôznorodosť vplyvov na ekosystémy Zeme a dôsledky pre spoločnosť

Úbytok biodiverzity a zhoršovanie stavu ekosystémov so sebou prináša okrem iného aj ekonomické náklady, ktoré sa donedávna do veľkej miery prehliadali. Odhaduje sa, že ročne sa stratia ekosystémové služby v hodnote 50 miliárd EUR a že do roku 2050 budú

nahromadené straty spoločenského zabezpečenia zodpovedať 7 % HDP¹. Biodiverzita nemá len svoju vlastnú vnútornú hodnotu, ale je aj zdrojom ekosystémových služieb prinášajúcich do ekonomiky cenné vstupné hodnoty, ktoré na trhoch často nie sú docenené. Služby ekosystémov je preto potrebné náležite hodnotiť. Táto skutočnosť je takisto aj hlavný predbežný výsledok medzinárodnej štúdie „Ekonomika ekosystémov a biodiverzity (The Economics of Ecosystems and Biodiversity, TEEB)². Vedeckú iniciatívu TEEB a proces s ňou spojený berie do úvahy vo svojej agende aj rad politických procesov ako je Rámcová konvencia OSN o strate biologickej diverzity (CBD) a tiež Európska Komisia.

Odborná verejnosť je v súčasnosti v štádiu tvorby akceptovateľných metodológií skúmania monetárnej hodnoty ekosystémových tovarov a služieb. Každoročne pribúdajú prípadové štúdie lokálneho a regionálneho charakteru, ktoré na základe analýzy stanovujú cenu resp. hodnotu prírodných systémov pre hospodárstvo a zabezpečenie kvality života. Jednotlivé štúdie sa rôznia odhadovanými sumami, takže zatiaľ máme k dispozícii číselné údaje rôzneho charakteru. Napríklad štúdia Francúzskej vlády zistila interval hodnoty koralových ekosystémov vzhľadom na ochranu pobrežia od 55 USD do 266 tis. USD/ha/rok, hodnotu biodiverzity od 12 USD to 46 tis. USD/ha/rok a celkovú ekonomickú hodnotu od 1000 USD do 893 000USD/ha/rok. Takisto sa rôznia napríklad odhady pre bioprospekting, čo znamená získavanie liečebných látok z rastlinných pletív, napr. pre prípad tropického dažďového pralesa je to cena od 1USD/ha až do 265USD/ha.³ Všeobecnejšie štúdie hovoria o pomere nákladov a výnosov pri investíciách do ekosystémových služieb v pomere od 1:10 až po 1:100. Sú v dispozícii aj údaje globálneho charakteru, napr. náklady na údržbu chránených území 45 mld. USD/rok, pričom výnosy vyplývajúce z ochrany a zachovania druhov v týchto územiach sú kvantifikované na 4-5 mld. USD ročne⁴.

Ekosystémy nie sú ohrozované len klimatickými zmenami, ale sú tu aj civilizačné stresové faktory, ktorých vplyv tieto zmeny len znásobia. Je to napríklad tlak turizmu, ktorý sa prejavuje tvorbou smetísk v národnom parku Sagarmatha, farmovými aktivitami v deltách riek, čo sa prejavuje ničením magrovových porastov napr. v Bangladéši alebo znečisťovaním riek priemyselnými splaškami alebo unikaním herbicídnych roztokov z poľnohospodárskych lokalít do ekosystému. Tieto staré problémy sú klimatickými zmenami len znásobené, to znamená, že riešenie problému otepľovania spočíva v prvom rade vo vyriešení problémov tlaku človeka na ekosystémy na lokálnej úrovni až potom sa je možné orientovať na problém globálny.

Medzi nástroje zavedenia finančných mechanizmov pre zamedzenie straty biodiverzity patria environmentálna fiškálna reforma, platby za ekosystémové služby, tvorba trhov pre „zelené produkty“ alebo zahrnutie biodiverzity do finančných mechanizmov klimatických zmien a tiež medzinárodnej rozvojovej pomoci.⁵ Voľba jednotlivých mechanizmov bude záležať na kapacite alokovať kapitál, úrovni implementácie v danom regióne a tiež spoločenskej akceptácii. Hľadiac na globálne vplyvy pôsobenia environmentálnych zmien, krajiny sveta sú prirodzene vedené k spolupráci z hľadiska

¹ EURÓPSKA KOMISIA (2010): Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov, Alternatívy vízie EÚ a cieľ týkajúci sa biodiverzity po roku 2010, Brusel

² „TEEB Interim Report“ (Predbežná správa k štúdii Ekonomika ekosystémov a biodiverzity), máj 2008; „TEEB for Policy-Makers“ (Ekonomika ekosystémov a biodiverzity pre zákonodarcov), november 2009; Dostupné na: <http://www.teebweb.org>

³ BRAAT, L., BRINK ten P.(eds.) (2008): The cost of policy inaction (COPI). The case of not meeting the 2010 biodiversity target. Executive summary. Wageningen/Brussels 2008

⁴ JOWIT, J (2010): Economic report into biodiversity crisis reveals price of consuming the planet. The Guardian, (cit. 17.10.2013), Dostupné na internete: <http://www.theguardian.com/environment/2010/may/21/biodiversity-un-report>

⁵ OECD (2013): Scaling up finance mechanisms for biodiversity, DOI: 10.1787/9789264193833-en

morálnej zodpovednosti, pragmatického prístupu k účinnosti cezhraničného druhu opatrení a snahe aspoň čiastočne zvrátiť tento proces ohrozovania veľkého počtu ľudí. V súčasnej dobe sa nachádzame v štádiu, kedy sa už vyskytli dokonca prípady presídlenia skupín ľudí z dôvodu neobývateľnosti ich miest pôvodu, čo vyžaduje tvorbu nových mechanizmov pre manažment masových pohybov interného alebo medzinárodného charakteru. Takmer každá oblasť organizácie ľudskej spoločnosti je týmito zmenami zasiahnutá.

Mitigácia rizika a post katastrofická pomoc tvorila prvotné aktivity pri extrémnych environmentálnych udalostiach. Napríklad pri ochrane pobrežných komunit sa ako technické prostriedky využívali tzv. protipovodňové bariéry a úprava pláží. V tejto oblasti je zrejme potreba nového výskumu, či tieto tradičné metódy znižovania rizika budú efektívne chrániť komunity od environmentálnych katastrof znásobených klimatickými zmenami. Ako príklad môže slúžiť prípad z Aljašky, kde federálna, národná aj miestna administratíva vynaložila 2,5 mil. USD na pobrežnú ochranu komunit, ktoré teraz čelia presídleniu. V roku 2006 postavili bariéru na mori proti silným prílivovým vlnám, ktorá mala chrániť dedinu Kivalina nachádzajúcu sa na ostrove v Čukotskom mori. V deň slávnostného odovzdania stavby bola táto bariéra čiastočne zničená vlnami morského príboja indukovaného búrkou. O rok neskôr bola celá komunita vystáňovaná, kvôli ochrane životov od silnej búrky. Vládne inštitúcie si teraz uvedomujú, že kontrola erózie a proti záplavové opatrenia už nemôžu efektívne chrániť tieto pobrežné komunity a v súčasnosti pracujú na pláne procesu presídlenia.⁶ Títo obyvatelia takto predstavujú spolu s obyvateľmi malých ostrovných štátov v Tichomorí prvých „klimatických utečencov“.

2 Adaptácia na zmeny

Aktívne regióny degradácie prostredia, z ktorých je Európe najbližšie subsaharská Afrika ukázali doteraz vysoký stupeň schopnosti adaptácie na meniace sa podmienky. Nárast o 4° C však nemá precedens v doterajšom obhospodarovaní prírodných zdrojov. Rýchlejší nárast teplôt môže vážne ovplyvniť kapacitu obyvateľstva a prírodného sveta prispôbiť sa podmienkam. Podľa fakulty fyziky z Oxfordskej univerzity nie je rozhodujúce množstvo emisií, ale intenzita vypúšťania, čiže nie o koľko stupňov sa planéta oteplí, ale ako rýchlo sa to stane.⁷ Oceány majú takisto schopnosť absorbovať uhlík. V súčasnosti približne 50% množstva emitovaného uhlíka je uskladneného oceánmi. Pri scenári otepľovania o 4°C a viac sa aj táto schopnosť zníži na 30%. Na úrovni UNFCCC sú multilaterálne negociácie veľmi zdĺhavé, kvôli nutnosti konsenzu všetkých zúčastnených strán. Na konferencii v Cancúne v roku 2010 dohodu nakoniec prijalo 193 zúčastnených strán s výnimkou Bolívie, kedy predsedajúca zasadnutia (ministerka zahraničných vecí Mexika) povedala, že námietka jednej krajiny neznamená nedostatok konsenzu medzi väčšinou. Tieto aj následné dohody majú však väčšinou len deklaratívny charakter, čím dlhšie trvajú rokovania a mitigačných schémach, tým urgentnejšia bude nutnosť implementácie adaptačných stratégií. Čo dnes patrí do oblasti trvalo udržateľného rozvoja sa zajtra môže stať témou krízového manažmentu.⁸

⁶BRAGG, (2007): Fierce fall storm pounds Kivalina after most villagers flee, Anchorage Daily News, 14.9.2007 /Zdroj: BRONEN, R. (2009): Forced Migration Of Alaskan Indigenous Communities Due To Climate Change: Creating A Human Rights Response, Resilience and Adaptation Programme, University of Alaska, Anchorage

⁷ CARRINGTON, D. (2010): Climate change scientists warn of 4C global temperature rise, The Guardian, Londýn, THE GUARDIAN [cit. 2012-06-12] Dostupné na internete: <http://www.guardian.co.uk/environment/2010/nov/29/climate-change-scientists-4c-temperature>

⁸ PERRY, CH (2011): Environmental Migration: Policy Gaps and Response Strategies, INTERNATIONAL PEACE INSTITUTE IPI, Viedeň, Dostupné na internete: <http://www.ipacademy.org/publication/policy-papers/detail/341-environmental-migration-policy-gaps-and-response-strategies.html>

Pre širokú verejnosť ako aj pre jednotlivé sektory bude potrebné zodpovedanie určitých otázok adaptácie, ako napríklad⁹:

- a) Kde si vybrať miesto na žitie, prácu a dovolenky v nových podmienkach meniacej sa klímy
- b) Ako bude dlhodobé obhospodarovanie lesných ekosystémov odzrkadľovať neustále sa meniace klimatické podmienky
- c) Ktorým rastlinám a ktorým druhom stromom sa bude viac dariť v zmenených podmienkach a ako budú tradičné tvary krajiny v rôznych častiach EÚ zachované
- d) Ako sa môže zmeniť distribúcia zdravotných rizík a aké opatrenia treba zaviesť
- e) Ako bude naša poznamenaná naša strava a štruktúra potravín.

Keďže definícia konkrétnych otázok ku spôsobu života občanov je na mieste, môžeme očakávať aktivitu tak zo strany občanov ako aj zo strany vlád. Táto oblasť sa týka zmeny spôsobu života možno viac, ako to vidíme a vnímame v súčasnosti.

3 Medzinárodná spolupráca

Potreba koordinovaných činností pri manažmente území je rozhodujúca, pretože mnoho prírodných činiteľov nerešpektuje administratívne hranice a týmto má uvoľnenie toho-ktorého činiteľa alebo jeho utlmenie vplyv na obe strany hraníc. Tento jav ponúka tak predmet na konflikt medzi susediacimi stranami alebo opačne veľmi dobrý cieľ spolupráce. Keďže prírodné zdroje európskeho regiónu veľmi často prechádzajú hranice štátov, ich spolupráca je absolútne kľúčová pre úspešný manažment a budúci stav týchto oblastí. Vzájomná prepojenosť funkcií aktívnej ochrany oblastí s vysokou hodnotou biodiverzity a zároveň príspevok k miestnemu rozvoju a socioekonomickej štruktúry cezhraničných regiónov bude tvoriť výzvu pre medzisektorovú prepojenosť politik ako aj aktívnu angažovanosť manažérov prírodných zdrojov v nových klimatických podmienkach európskeho regiónu. Toto má význam hlavne pri lokalitách v rozvojových krajinách, kde je nedostatok národných zdrojov je manažment ochrany prostredia, ale lokality môžu byť vďaka prírodnej alebo kultúrnej hodnote známe globálne, čo podmieňuje prísun zdrojov a expertného hodnotenia.

Podľa profesora medzinárodných vzťahov Bostonskej univerzity Waltera Clemensa, prekvapenie zo súčasných zmien v prostredí, ktorého sme svedkami, nepramení zo žiadnej okamžitej zmeny vzorcov rastu, ale z uvedomenia si hrozieb, ktoré dlho predtým existovali, ale boli ignorované. Pomenovanie „plížiaca sa katastrofa“ môže slúžiť ako najvýstižnejšia sumarizácia tejto a ostatných hrozieb, na ktoré ekológovia upozorňujú. Takáto katastrofa môže prísť nečakaná ľuďmi prostredníctvom rôznych faktorov¹⁰:

- a) Komplexnosti celého systému
- b) Rapídnej zmeny v rámci kľúčových premenných systému, ktoré môžu tento systém posunúť cez prah vitality
- c) Nelineárnym spätným väzbám
- d) Paradoxným situáciám, v ktorých sa krátkodobé riešenia môžu ukázať ako dlhotrvajúce negatívne pôsobiace faktory

⁹ EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE (EESC) (2009) Opinion on the White Paper „Adapting to climate change: Towards a European Framework for Action“ Rapporteur Mr. Osborn, NAT/442, Brussel

¹⁰ CLEMENS, W., C. JR (1972): Ecology and International Relations, International Journal, Vol. 28, Nr. 1, Earth Politics, Canadian International Council

- e) Spôsobu myslenia, ktorý nadmerne vyzdvihuje efektivitu modernej vedy
formovať a zlepšovať životné prostredie

Komplexnosť systému sa ovplyvniť nedá, pretože pramení zo štruktúry prírodných vzťahov, ktoré sa dajú jedine akceptovať a naďalej skúmať. Avšak v rámci druhého bodu je možná plná intervencia človeka, kedy identifikuje prah vitality jednotlivých zložiek ekosystémov a svojou činnosťou bude ovplyvňovať vzorce správania, tak aby kľúčové premenné ostali v limitoch pod týmto bodom. V tomto smere sa vytvára nový vedecký smer skúmajúci limity planéty pri súčasných trendoch. Ako ďalší bod naznačuje, pri prekročení prahov degradácie je možné očakávať nelineárnosť vývoja, čo už potvrdzujú prebiehajúce klimatické zmeny, kedy otepľovanie vôbec neznamená kontinuálnu zmenu podnebia, ale skôr nárazové zmeny v rozdielne extrémnych teplôt, prívalové zrážky, ďalšie v dlhodobom meradle ťažko predpovedateľné vplyvy. V ďalšom bode spomenuté paradoxné situácie, kedy sa krátkodobé riešenia ukázali ako dlhodobé degradačné činitele môžeme už dnes identifikovať. Najmarkantnejšie prípady súvisia s nútenou zmenou užívania pôdy, najmä masívne poľnohospodárske projekty, ktoré transformovali obrovské územia a zapríčinili stratu úrodnosti pôdy, vysychanie jazier a následnú premenu daných oblastí na púšte. V poslednom bode je taktiež možné zvrátiť vývoj, kedy v súvislosti s tak často spomínanou zelenou revolúciou a uplatňovaním zelenej ekonomiky je nutné počítať s historickou pamäťou a identitou miestnych zasiahnutých populácií a tieto mechanizmy vhodne skombinovať s technologickým pokrokom. Výhoda Európy ako kontinentu s vysokým stupňom biodiverzity na relatívne malej ploche a dispozíciou technologického pokroku prirodzene stavia do pozície lídra v uplatňovaní konceptu udržateľnosti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BRAAT, L., BRINK ten P.(eds.). 2008. *The cost of policy inaction (COPI). The case of not meeting the 2010 biodiversity target. Executive summary.* Wageningen/Brussels, 2008.
- [2] BRAGG. 2007. Fierce fall storm pounds Kivalina after most villagers flee, Anchorage Daily News, 14.9.2007 In BRONEN, R. 2009. *Forced Migration Of Alaskan Indigenous Communities Due To Climate Change: Creating A Human Rights Response, Resilience and Adaptation Programme*, University of Alaska, Anchorage.
- [3] CARRINGTON, D. 2010. Climate change scientists warn of 4C global temperature rise [online]. Londýn: the Guardian, 2010 [cit. 2012-06-12]. Dostupné na internete: <http://www.guardian.co.uk/environment/2010/nov/29/climate-change-scientists-4c-temperature>
- [4] CLEMENS, W., C. JR. 1972. *Ecology and International Relations*, International Journal, Vol. 28, Nr. 1, Earth Politics, Canadian International Council
- [5] CONFALONIERI, U. et al. 2007. Human health. In: *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [M.L. Parry et al. (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, U.K., and New York, N.Y., U.S.A.
- [6] EEA/JRC/WHO Report. 2008. *Impacts of Europe's changing climate – 2008 indicator based assessment EEA*. Copenhagen : European Communities, 2008. ISBN 978-92-9167-372-8.
- [7] EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE (EESC) 2009. „*Opinion on the White Paper „Adapting to climate change: Towards a European Framework for Action“*“ Rappporteur Mr. Osborn, NAT/442, Brussel

- [8] EURÓPSKA KOMISIA. 2010. *Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov, Alternatívy vízie EÚ a cieľ týkajúci sa biodiverzity po roku 2010*, Brusel
- [9] JOWIT, J. 2010. *Economic report into biodiversity crisis reveals price of consuming the planet* [online]. Londýn: The Guardian, 2010 [cit. 17.10.2013]. Dostupné na internete: <http://www.theguardian.com/environment/2010/may/21/biodiversity-un-report>
- [10] KOMISIA EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV (KOM). 2009. *Dôsledky zmeny klímy na zdravie ľudí, zvierat a rastlín*, Sprievodný dokument k Bielej knihe *Adaptácia na zmenu klímy? Európsky rámec opatrení*, KOM 147, SEK 416 Brusel
- [11] KOMISIA EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV. 2009. *Zhrnutie posúdenia vplyvu*, Sprievodný dokument k Bielej knihe *Adaptácia na zmenu klímy? Európsky rámec opatrení*, KOM 147, SEK388, Brusel
- [12] OECD. 2013. *Scaling up finance mechanisms for biodiversity*, DOI: 10.1787/9789264193833-en
- [13] PERRY, CH. 2011. *Environmental Migration: Policy Gaps and Response Strategies* [online]. Viedeň: INTERNATIONAL PEACE INSTITUTE IPI, 2011. Dostupné na internete: <http://www.ipacademy.org/publication/policy-papers/detail/341-environmental-migration-policy-gaps-and-response-strategies.html>
- [14] „*TEEB Interim Report*“ (Predbežná správa k štúdii *Ekonomika ekosystémov a biodiverzity*) [online]. máj 2008; „*TEEB for Policy-Makers*“ (*Ekonomika ekosystémov a biodiverzity pre zákonodarcov*), november 2009. Dostupné na: <http://www.teebweb.org>

Kontakt

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: mikulas.cernota@euba.sk

PRÍSTUPOVÉ PROCESY VYBRANÝCH NEČLENSKÝCH ŠTÁTOV EUROZÓNY A ICH POSTOJE K OTÁZKE PRIJATIA EURA NA POZADÍ KRÍZY Z ROKU 2007

Ing. Mgr. Soňa Danišová

Abstrakt

Finančná a hospodárska kríza z roku 2007 nie je ani zďaleka prvou hospodárskou recesiou vôbec. Vzájomným porovnávaním jednotlivých recesií ekonómovia zaznamenali určité paralely v správaní sa hlavných aktérov európskej integrácie počas recesie. Ku dnešnému dňu tvorí Európsku úniu spolu 28 členských štátov a 18 z nich patrí do Európskej menovej únie. Vďaka prehlbujúcej sa európskej integrácii od poslednej dekády minulého storočia, ale aj menovej integrácie od nového milénia sú väzby medzi jednotlivými štátmi oveľa užšie, a tým sa znásobuje aj riziko ich oslabenia či prerušenia. Článok poskytuje analýzu situácie v Európe a vysvetľuje, ako sa za posledné desaťročie zmenili preferencie postkomunistických členských štátov EÚ a ako sa zmenil ich postoj k prijatiu spoločnej meny Euro.

Kľúčové slová: Európska únia, Európska menová únia, európska integrácia, finančná a hospodárska kríza, euro.

Abstract

Financial and economic crisis of 2007 is just another economic recession in a row. Thanks to the mutual comparison of individual recessions economists observed certain parallels in the behaviour of the main actors of European integration during the recession. As of today European Union is composed of 28 European Union Member States and 18 of them belong to the European Monetary Union. Thanks to the deepening of European integration since the last decade of the last century, but also the monetary integration of the new millennium, the ties among the countries are much closer than ever, and this multiplies the risk of their weakening or disruption. The article provides an analysis of the situation in Europe and explains how over the preferences of the post-communist Member States of the EU in the last decade changed and how they changed their attitude towards the adoption of a common currency, the Euro.

Key words: European Union, European Monetary Union, European integration, financial and economic crisis, euro

Úvod

Už od svojho počiatku prechádza nielen európska integrácia, ale aj európska menová integrácia, striedavo obdobiami stagnácie i progresu. Je zrejmé, že takýto vývoj je závislý od všeobecných ekonomických podmienok, respektíve negatívnych vplyvov, akými bezpochyby je ekonomická či finančná kríza. Obdobie hospodárskej krízy, ktoré vymedzujeme od prelomu rokov 2007–2008 je najväčšou ekonomickou krízou, ktorej európsky kontinent čelí od polovice 20. storočia, no dá sa zároveň vnímať aj ako najväčšia výzva pre ďalšie posilnenie európskej integrácie. Finančná kríza, ktorá prerástla v hospodársku recesiu, postihla za posledných šesť rokov drvivú väčšinu všetkých štátov sveta. Čo sa však Európy týka, tú postihla špecifickým spôsobom a v priebehu niekoľkých rokov otriasla niekoľkými z dlhodobého hľadiska stabilnými ekonomikami.

Proces európskej integrácie je komplexným procesom nielen ekonomického, ale aj politického zjednocovania. Je to hybridné zoskupenie a nemá vo svojich parametroch vo svete obdobu. Kríza z roku 2007 (ako aj mnohé iné ekonomické recesie z minulého storočia ako napr. ropné šoky zo 70. rokov) je ale dobrou príležitosťou na otestovanie si jednod stability trhov a finančných inštitúcií, avšak i jednotu samotnej EÚ. Proces jej formovania je totiž vďaka svojej diverzite takýchto príležitostí plný.

Keďže európsky kontinent bol z historického hľadiska vždy rozdrobený, absentujúci jednotnú identitu, či riadiacu silu, aj dnes sa Európa javí ako rôznorodý priestor zložený z krajín s odlišnou kultúrou, jazykom, históriou, náboženským presvedčením a rôznymi ďalšími špecifikami. Za takýchto rôznorodých podmienok, ktorý kontinent fragmentuje, vznikol aj Európsky hospodársky priestor (EHS), a neskôr Európska únia. EÚ sa opiera o také hodnoty, ako sú sloboda, bezpečnosť, integrita, rovnosť, jednota, solidarita, autonómia, či spravodlivosť a prosperita. Tie sú zakotvené vo všetkých európskych zmluvách, konvenciách a deklaráciách, a tie by ju aj mali patrične reprezentovať. Postoj k týmto hodnotám je veľmi náročné zharmonizovať a ich dodržiavanie je v mnohých prípadoch nevynútiteľné – práve vďaka celkovej rozdrobenosti a členitosti EÚ. Máme za to, že hodnoty, ktoré sa najväčším dielom podieľajú na úspešnej ekonomickej integrácii a ktorých plnenie (hoc aj pod tlakom ekonomickej recesie) je v tomto období kľúčové, sú solidarita a jednota členských štátov EÚ.

1 Európska menová integrácia

Európska únia má presne od júla 2013 už spolu 28 členov (abecedne): Belgicko, Bulharsko, Cyprus, Česko, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Chorvátsko, Írsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Nemecko, Poľsko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Španielsko, Švédsko a Taliansko. Ich spájanie sa do únie sa nazýva európska integrácia.

Od roku 1958 sa Európska únia za úctyhodných 55 rokov rozrástla na územie s 4 422 773 km² a s takmer 500 miliónmi obyvateľov a rozširovanie sa odohralo presne sedemkrát. K pôvodným šiestim krajinám (Belgicko, Francúzsko, Holandsko, Luxembursko, Nemecko a Taliansko) z roku 1958 sa prvýkrát rozšírila v roku 1973 o Dánsko, Írsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska. Druhé rozširovanie EÚ sa udialo v roku 1981 pripojením Grécka a v roku 1986 sa pripojili Španielsko a Portugalsko v rámci v poradí už tretieho rozširovania EÚ. Štvrté rozšírenie sa udialo až v roku 1995 pripojením sa Fínska, Rakúska a Švédska.

V roku 2004 vstúpili do EÚ aj Slováci, v rámci zatiaľ najväčšieho rozšírenia EÚ v histórii spolu s Cyprom, Českou republikou, pobaltskými krajinami Estónskom, Litvou a Lotyšskom, Maďarskom, Maltou, Poľskom a Slovinskom. Šieste rozšírenie EÚ sa udialo v roku 2007 pristúpením Bulharska a Rumunska. Doposiaľ posledné rozširovanie (teda siedme) sa udialo v júli 2013 pristúpením Chorvátska, ktoré ani nie dva mesiace od vstupu do EÚ sa vzpriečilo zásadám EÚ júnovou kontroverznou novelou týkajúcou sa zatykačov a vydávania stíhaných osôb do zahraničia. Čo sa týka piatich kandidátskych krajín na vstup do EÚ (Island, Macedónsko, Čierna Hora, Srbsko a Turecko), tým sa budeme venovať v tretej časti piatej kapitoly.¹ Tiež sa zameriame na krajiny, ktoré sú v Európskej únii, ale v budúcnosti zatiaľ neplánujú integrovať sa do monetárnej únie, pričom si tieto krajiny navzájom porovnáme a posúdime, aký bol hlavný dôvod toho, že v EMÚ sa stále

¹ Aktualizované údaje – Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/European_Union

nenachádzajú, a ani tam v najbližšej dobe patriť nebudú. V konečnom dôsledku je to aj jedna z našich téz dizertačnej práce.

V súlade s ustanoveniami Maastrichtskej zmluvy majú všetky nové členské krajiny EÚ možnosť prijať spoločnú európsku menu euro. Takíto uchádzači o spoločnú menu musia ale pred vstupom do eurozóny splniť súbor formálnych podmienok:

- Maastrichtské konvergenčné kritériá pre fiškálnu stabilitu;
- nezávislosť centrálnej banky;
- nízka miera inflácie a nízke úrokové miery;
- monetárna stabilizácia národnej meny prostredníctvom zapojenia sa do Európskeho mechanizmu výmenných kurzov (ERM II) počas minimálne dvojročného obdobia.

V súvislosti s domácou menou pred vstupom do EÚ sa neuplatňujú žiadne obmedzenia na politiku kandidátskych krajín, avšak ako náhle krajina vstúpi do Európskej únie, očakáva sa, že sa zosúladienie kurzov stane vecou spoločného záujmu. V tejto súvislosti je nutné poznamenať, že niektorí členovia EÚ dlhodobo varovali, že predčasné snahy o vstup do ERM II a eurozóny môžu byť škodlivé pre nové členské štáty, ako aj pre samotné štáty eurozóny. Následne môžu štáty eurozóny reorganizovať zahraničný obchod v jednotnej mene. Rovnako môžu profitovať z nových zdrojov financovania novo-integrovaných eurofinančných trhov, ktoré boli zjavné vo vydaní veľkého množstva medzinárodných dlhopisov v denominácii meny na trhu v januári 1999. Pripojenie krajín k jednotnej mene umožňuje členským štátom podieľať sa na tzv. Eurogroup, teda na neformálnych stretnutiach ministrov financií eurozóny, ktoré sa koná jeden deň pred zasadaním Komisie ekonomických a finančných vecí (EcoFin).

Európska menová únia má spolu 18 členov (z celkových 28 štátov EÚ) a do takýchto rozmerov sa rozrástla za úctyhodných 15 rokov. Od roku 1999 sú členmi HMÚ (v abecednom poradí): Rakúsko, Belgicko, Nemecko, Španielsko, Fínsko, Francúzsko, Írsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko a Portugalsko. V roku 2001 vstúpilo Grécko, neskôr Slovinsko v 2007, Cyprus a Malta v 2008. Nasledovala Slovenská republika v 2009, Estónsko v roku 2011 a ako posledný člen Eurozóny (Lotyšsko) vstúpil v 2014. Okrem týchto oficiálnych členov eurozóny existujú však aj také krajiny, ktoré buď používajú euro ako svoju menu a zároveň nie sú členmi eurozóny, alebo sú dokonca geograficky ležiace mimo Európy a menu euro buď používajú, alebo majú naň naviazanú svoju menu.²

2 Rozširovanie eurozóny a prístupové procesy nečlenských krajín HMÚ

Základnou podmienkou prijatia eura je udržanie deficitu verejných financií pod tromi percentami HDP, verejného dlhu pod 60 percentami HDP alebo nízka inflácia. Medzi ďalšie kritériá patrí stabilita dlhodobých úrokových sadzieb a stabilita menového kurzu. Hoci prijatie eura by malo byť predovšetkým ekonomickým rozhodnutím, je očividné, že do rozhodovacieho procesu vstupuje množstvo politických argumentov. Rozširovanie eurozóny budeme skúmať ako proces prijímania nových členov, ktorí sa plánujú pripojiť do Eurozóny. Najväčší rozdiel medzi procesom prijímania nových členov pred rokom 1999 (vznik Eurozóny) a v súčasnosti je v aplikácii konvergenčných kritérií, keďže tie sú považované za najdôležitejšie ukazovatele hospodárskej vyspelosti kandidátskej krajiny.

Úverová a finančná kríza výrazne zhoršili ekonomickú situáciu nových členov EÚ. Meny prístupujúcich členských štátov ostali pomerne nestabilné a štáty sa dostali do vysokých deficitov. Má to nepriaznivý vplyv najmä na tie krajiny, ktoré si požičali od krajín

² Aktualizované údaje – Dostupné na internete: http://en.wikipedia.org/wiki/European_Monetary_Union

západnej Európy, a ktoré boli do značnej miery závislé od priamych zahraničných investícií. Pre pokles hodnôt domácich mien sa znížili aj schopnosti niektorých krajín dlhy splácať. V dôsledku toho pokles dôvery vo vlastnú menu oživil nadšenie pre jednotnú menu vo všetkých krajinách strednej a východnej Európy, ktoré zefektívnili orientačné plány pre prijatie jednotnej meny. Poľsko, Bulharsko a Rumunsko si ešte pred vypuknutím hospodárskej krízy definovali termíny vstupu na roky 2012, 2013 a 2014. Aj podľa analytikov boli tieto ciele prehodnotené a dnes vieme, že sa v tomto nemýlili. Všetky tri krajiny sa samozrejme museli zapojiť do programu ERM II (ako základnej kapitoly pre vstup do Eurozóny). Kandidátske krajiny museli následne udržať svoju menu v kurze ERM II po dobu najmenej dvoch rokov. Je to so všetkými prístupovými krajinami rovnaké, či aspoň v niečom sa podobajúce?

Najskôr sa ale zameriame na členské krajiny, ktoré síce sú súčasťou EÚ, ale euro ako spoločnú menu prijať nechceli už v roku 1999. Ide o monarchie Dánsko, Švédsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, ktoré sú z historického hľadiska najdlhšie naviazané na svoju národnú menu a ako monarchie sú najmenej ochotné vzdať sa tradičného platidla aj z nostalgického a vlasteneckého dôvodu ako pozostatku ich kultúrneho dedičstva, ako to urobili iné niekoľké európske monarchie a kniežatstvá.

2.1 Pobaltská krajina Litva

Všetky tri pobaltské krajiny vstúpili do EÚ ako skupina desiatich štátov 1. mája 2004 a tým sa zaviazali prijať euro v prístupovej dohode s EÚ. Tieto tri krajiny zároveň vyjadrili svoj úmysel vstúpiť do eurozóny čo najskôr a tak sa všetky tri pobaltské štáty pridali k ERM II s cieľom prijať euro čo najrýchlejšie. Pre niektorých členov, najmä Poľsko a Maďarsko, však monetárna integrácia môže jednoznačne trvať dlhšie z dôvodu zlého stavu verejných financií. Väčšina prístupujúcich krajín sa však snaží splniť prístupové podmienky, najmä so zreteľom na infláciu, a v prípade Poľska a Maďarska aj s vysokým zadlžením a deficitom krajiny.

Pobaltské krajiny spolu s Rumunskom a Bulharskom zápasili v prvej dekáde nového milénia s rekordnou infláciou.³ Keďže do eurozóny v 2011 vstúpilo Estónsko a v roku 2014 Lotyšsko, je len logické, že zvyšná Litva by ich rada nasledovala, aby v regióne bez eura nezostali osamotení a čiastočne izolovaní. Ďalej sú tu Poliaci, ktorí síce prejavili o euro záujem, no ktorým to ešte pár rokov potrvá. To, či sa po Estónsku a Lotyšsku podarí vstúpiť do HMÚ aj Litve a ďalším krajinám však závisí nielen od dôsledného plnenia Maastrichtských kritérií, ale aj celkovej politickej vôle, ktorá v niektorých krajinách (napríklad v ČR) chýba.

Európska dlhová kríza znížila atraktivitu eura aj obom sporivým vládam pobaltských krajín. Litva vyhlásila, že svoju krajinu do eurozóny povedie jedine vtedy, keď bude Európa pripravená. Litva spĺňala na začiatku krízy všetky maastrichtské kritériá s výnimkou inflácie, ktorá prekročovala 12% v júni 2008 a preto sa predpokladalo, že euro nedokážu prijať skôr ako v roku 2012. Už v roku 2007 odmietla Európska komisia žiadosť Litvy o vstup do eurozóny. Z hry o euro ju vyradilo inflačné kritérium, ktoré prekročila len o 0,03 percentuálneho bodu. Európska komisia vtedy správne predpokladala, že rast cien sa bude v Litve naďalej zvyšovať a kritérium udržateľnosti je nereálne. Odmietnutie spôsobilo v krajine také veľké sklamanie, že väčšina Litovčanov sa v prieskume verejnej mienky v januári 2007 akoby postavila proti prijatiu eura.

O päť a pol roka je už situácia v krajine iná. V polovici roku 2012 sa vtedajší litovský premiér Andrius Kubilius vyjadril veľmi zdržanlivo, keď vyhlásil, že Litva prijme spoločnú európsku menu, až keď bude eurozóna pripravená na ďalšiu expanziu a situácia v nej

³ Slovinsko, Cyprus, Malta, Slovensko, Estónsko a Lotyšsko už sú členmi Eurozóny (2007 – 2014).

jasnejšia a omnoho stabilnejšia. Všetko teda zdá sa nasvedčuje tomu, že vláda vo Vilniuse pre dlhovú krízu eurozóny zrejme zmenila svoje plány na zavedenie euromeny v pobaltskej republike. Je samozrejmé, že pripravenou musí byť aj samotná Litva. Tá by mala splniť podmienky pre prijatie spoločnej meny koncom roka 2013, vrátane inflačných a rozpočtových kritérií⁴, keďže klesajúce ceny ropy pomáhajú stlačiť aj ceny tovarov a služieb v krajine.⁵

Aktuálny premiér Algirdas Butkavičius začiatkom roku 2013 uviedol, že Litva sa pokúsi prijať spoločnú európsku menu v roku 2015, čo bolo v porovnaní s jeho predchodcom odmietajúcim vysloviť nejaké konkrétne časové odhady príjemným prekvapením. Ďalej uviedol, že jeho stredo-pravá vláda vytvorí expertný tím, ktorý zabezpečí, aby Litva splnila všetky kritériá potrebné na vstup do eurozóny. Jeho vyhlásenie bolo o to viac prekvapivé, keďže počas kampane pred jesennými parlamentnými voľbami vyjadroval skepticizmus, čo sa týka skorého prijatia eura, keďže eurozóna dlhodobo bojovala s finančnou krízou.⁶

2.2 Česká republika

Česká republika bola jednou z desiatich krajín, ktoré spolu so Slovenskom vstúpilo 1.5.2004 do EÚ. Napriek tomu v tom čase nemala určený dátum prijatia eura a nebola ani v povinnej dvojročnej „čakárni“ ERM II, hoci niekoľkokrát sa v tlači objavoval horizont 2010–2012, neskôr vplyvom eurokrízy až 2020. Česká vláda dlhodobo tvrdila, že euro prijme, keď to bude pre krajinu výhodné a keď bude dosahovať dlhodobo vyrovnaný verejný rozpočet (vládný cieľ bol rok 2014). Problémom českej cesty do Eurozóny bol aj rezervovaný postoj vládnej ODS a vtedajšieho prezidenta Václava Klauza k hlbšej európskej integrácii.

Prezident Miloš Zeman, ktorý sa označuje za eurofederalistu, podpísal 3.4.2013 na Pražskom hrade Európsky stabilizačný mechanizmus (euroval) a vyjadril sa o k termínu zavedenia eura v roku 2018. K prijatiu eura sa stavia už dlhšiu dobu pozitívne a Slovákov v tomto ohľade berie ako inšpiráciu.⁷ Niekdajší premiér a predseda ODS Petr Nečas mu však oponuje s tým, že stanovenie pevného dátumu prijatia eura by bolo chybou, pretože situácia v eurozóne je nesmierne dynamická. Taktiež sa vyjadril, že o takom dôležitom kroku ako je prijatie spoločnej meny by mali rozhodnúť občania v referende.⁸ Nedávny prieskum verejnej mienky potvrdil Nečasove obavy, keď sa proti prijatiu eura vyslovilo 48 percent opýtaných, ďalších 29 percent bolo skôr proti a iba sotva 4 percentá sú rozhodne za prijatie spoločnej meny, pričom každý dvadsiaty opýtaný si nebol istý, ako odpovedať. V Českej republike to teda vyzerá tak, že na každého zástancu prijatia eura tak pripadajú viac ako štyria odporcovia tejto myšlienky. Česko teda výhľadovo euro prijme, ale teraz na to podľa politikov nie je vhodná doba. Práve vďaka hospodárskej a dlhovej kríze sa pohľad väčšiny ľudí na euro pokrivil a zostali voči tejto mene nedôverčiví až skeptickí.

⁴ Rozpočtový schodok Litvy mal v roku 2012 dosiahnuť 3 % HDP a v roku 2013 mal klesnúť až na 2 % HDP, čiže výrazne pod povolenú hranicu.

⁵ TASR, 28.8.2012. Litva mení plány na zavedenie Eura. Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-57208180-litva-meni-plany-na-zavedenie-eura>

⁶ AP, 25.1.2013. Litva chce prijať euro v roku 2015. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/clanok/financie-litva-chce-prijat-euro-v-roku-2015>

⁷ iDNES.cz, 2013. Zeman odmítl přijetí Turků do EU. Euro by rád v Česku viděl do pěti let. 21.4.2013. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/zeman-je-pro-prijeti-eura-do-peti-let-dv0-domaci.aspx?c=A130421_150127_domaci_brd

⁸ iDNES.cz, 2013. Stanovit termín přijetí Eura by byla chyba, polemizuje Nečas s prezidentem. 22.4.2013. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/stanovit-termín-prijeti-eura-by-byla-chyba-polemizuje-necas-s-prezidentem-1tc-domaci.aspx?c=A130422_163424_domaci_kop

S prijatím eura by však na Českou republiku doľahli záväzky plynúce z prijatia eurovalu, do ktorého majú členské krajiny eurozóny vložiť kapitál⁹ určený na záchranu krajín, ktoré sa dostanú do ekonomických problémov.¹⁰ Podľa guvernéra Českej národnej banky Miroslava Singera však Česko spoločnú euromenu skôr ako v roku 2019 rozhodne neprijme. Žiadosť o prijatie do HMÚ podá podľa všetkého až nová vláda a tým sa celý proces iba odsunie na neskôr. Česká republika momentálne nespĺňa všetky podmienky k prijatiu eura, ale je na tom rozhodne lepšie ako mnoho iných aktuálnych krajín eurozóny, vrátane Slovenska.¹¹

2.3 Poľsko

Ešte v roku 2009 vyzval Medzinárodný menový fond (MMF) 6. apríla štáty strednej a východnej Európy „euro-izovanie“ svojich mien v reakcii na finančnú krízu. Dôvodom boli kroky nasledujúce rastúcu záťaž, spôsobenú narastaním zahraničného dlhu, ktoré by mohli práve prijatie eura podstatne zmierniť. Návrh MMF by znamenal zjednodušenie pravidiel pre vstup, avšak by nebolo sprevádzané obsadzovaním kresiel v správnej rade Európskej centrálnej banky (ECB). Vo svojom prejave na pôde Poľskej národnej banky, prezident ECB Jean-Claude Trichet zdôraznil dôležitú úlohu solidarity počas krízy, ako aj celkový objem dostupných finančných prostriedkov pre nové členské štáty EÚ a ich susedov vo výške približne 70 miliárd eur. Vtedy tiež podotkol, že solidarita by nemala byť náhradou za zdravú makroekonomickú politiku, čo potvrdzuje aj odolnosť Poľska a rôznorodosť medzi krajinami strednej a východnej Európy. Poľsko vytvorilo menej makroekonomickej nerovnováhy a rad takých politických rozhodnutí politik a reforiem, ktoré boli v posledných rokoch celkovo primerané.

Približne v tomto období plánovali Poliaci prijať euro v roku 2012, no po vypuknutí hospodárskej krízy sa ich časový horizont vstupu do HMÚ presunul až na obdobie 2014–2015, čo je samozrejme nereálne. Krajina dlhodobo zápasila s vysokou infláciou a rozpočtovým deficitom a ani nie sú súčasťou ERM II. Podľa ministra financií Jaceka Rostowského sa poľské šance po úspechu Slovenska zvýšili. Aj tu však môže proces ovplyvniť politická situácia, veď napríklad aj v čase, keď boli pri vládě liberáli, Poľsko si naďalej zachovávalo imidž konzervatívnej krajiny. Dnes už zosnulý prezident Lech Kaczynski vtedy vyhlásil, že o vstupe do eurozóny by mali rozhodnúť občania v referende. Nie je teda vylúčené, že Poľsko by mohlo nasledovať švédsky príklad. Predbežné prieskumy z roku 2013 hovoria, že iba polovica opýtaných je za spoločnú menu.¹²

Prijatie eura však blokuje ešte jedna závažná skutočnosť. Podľa poľského premiéra Dolanda Tuska, Poľsko zrejme nebude schopné prijať euro možno ešte ďalšiu dekádu, pretože vláda nemá väčšinu potrebnú na schválenie zmien v ústave. V Poľskej ústave je totiž zakotvené, že iba tamojšia centrálna banka môže vydávať národnú menu. Po vstupe do eurozóny však túto úlohu prevezme Európska centrálna banka (ECB). Na úpravu ústavy však súčasná vláda nemá potrebnú dvojtretinovú väčšinu. V súčasnosti nespĺňa ani mnohé z maastrichtských kritérií. Ani v ďalšom volebnom období nebude v parlamente dostatočný

⁹ Ekonomík Českej sporitelne Jan Jedlička ich v prípade ČR odhadol na 280 miliárd CZK.

¹⁰ iDNES.cz.2013. Nechuť k přijetí eura je rekordní, odpůrce referend ODS chce plebiscit. 3.5.2013. Dostupné na internete: http://ekonomika.idnes.cz/pruzkum-o-prijeti-eura-v-cr-ddy-ekonomika.aspx?c=A130503_110913_ekonomika_jw

¹¹ iDNES.cz.2013. Euro v Česku? Nejdřív v roce 2019, plánuje šéf národní banky. 29.5.2013. Dostupné na internete: http://ekonomika.idnes.cz/euro-v-cesku-v-roce-2019-rika-singer-dqd-ekonomika.aspx?c=A130529_113626_ekonomika_wlk

¹² IAR.2013. Polska przyjmie euro? Decyzja ma zapasć w referendum. 26.3.2013. Dostupné na internete: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Polska-przyjmie-euro-Decyzja-ma-zapasc-w-referendum-2789791.html>

počet poslancov podporujúcich prijatie spoločnej európskej meny, čo by teda znamenalo, že Poľsko nezačne proces vstupu do eurozóny minimálne ďalších šesť rokov.¹³

2.4 Maďarsko

Maďarsko malo z krajín V4 najhoršie vyhliadky na splnenie Maastrichtských kritérií a vláda koncom prvej dekády 21. storočia predpokladala, že euro neprijme skôr ako v roku 2014. Krajina mala vysokú infláciu, nízky ekonomický rast (1,3% v roku 2007) a rekordne vysoký rozpočtový deficit, ktorý sa snažili stlačiť v roku 2008 aspoň na 3,8% HDP. Ani Maďarsko zatiaľ stále nie je v systéme ERM II.¹⁴

Maďarsko má ešte stále pred sebou d'alekú cestu a podľa tamojšieho premiéra Viktora Orbána s veľkou pravdepodobnosťou nebude v najbližších desiatich rokoch ani len uvažovať o vstupe do eurozóny. Musí najprv posilniť svoju ekonomiku a o zavedení eura by malo začať uvažovať až vo chvíli, kedy maďarské HDP per capita dosiahne zhruba 90 percent najrozvinutejších a najdôležitejších členov eurozóny. V tomto je na tom Maďarsko dosť podobne ako susedné Poľsko, niekdajší favorit v zavádzaní eura. Maďarsko má však enormný záujem na úspechu eurozóny, pretože si krajina udržuje úzke ekonomické spojenie na členské štáty tohto bloku.¹⁵

K vážnym aktuálnym problémom krajiny sa nedá nevyjadriť. Dlh štátu a súkromného sektora dovedna dosahuje 120 percent HDP (z toho dlh štátu je 80 percent HDP, čo v prepočte predstavuje okolo 80 miliárd EUR). Čo sa týka schopnosti splácať úroky, tá spôsobuje väčšiu ťarchu snád' iba Grécku a Taliansku, a pritom tempo rastu hospodárstva nestačí na zastavenie rastu zadlženia. Dlh Maďarska neustále narastá a rast ekonomiky je trvale nízky. Krajina sa môže ľahko dostať do krachu, ak sa objavia problémy na medzinárodnom finančnom trhu. Dlhodobou klesajúcou úrokmi z maďarských dlhopisov na trhoch dokazujú, že situácia v Maďarsku je v súčasnosti stabilizovaná. Avšak ak by sa situácia na trhoch čo i len na moment vyhrotila, Maďarsko by bolo spoločne s južným blokom eurozóny medzi prvými na rade, kto by začal mať problémy. Ku krachu má však táto krajina ešte stále d'aleko, hoci sa svojím dlhom sa pohybuje nielen pod priemerom Eurozóny, ale aj pod priemerom európskej 28-čky. Inými slovami, niektoré krajiny zadlženej Európy sú na tom aj horšie ako Maďarsko, a to, že krajina zatiaľ nemá euro, ju možno zachránilo pred krachom, nakoľko si môže pomáhať z dlhov aj vlastnou menovou politikou.¹⁶

Záver

Je známe, že nielen v tejto monarchii stále existuje veľká skupina odporcov prijatia spoločnej meny euro. S odstupom času sa táto skupina odporcov eura iba viac rozrastá, veď predsa neprijatie eura ako spoločnej meny nijak významne negatívne neovplyvnilo vývoj obchodu v krajine. Ďalším problémom je citlivosť Británie na zmeny v úrokových sadzbách v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ, pretože britský spotrebiteľ je oveľa viac závislý na bývaní na úver, v krajine celoplošne prevládajú úvery s variabilnými úrokovými sadzbami a

¹³ SITA.2013. Poľsko nebude schopné prijať euro ďalšiu dekádu, tvrdí Tusk. 7.7.2013. Dostupné na internete: <http://www.webnoviny.sk/ekonomika/polsko-nebude-schopne-prijat-euro-da/698681-clanok.html>

¹⁴ Pre porovnanie, slovenská koruna (SKK) vstúpila do systému ERM II už v novembri 2005.

¹⁵ ČTK. 2013. Orbán: Maďarsko zrejme nebude mať euro ešte najmenej desať let.16.7.2013. Dostupné na internete: <http://www.patria.cz/zpravodajstvi/2384290/orban-madarsko-zrejme-nebude-mit-euro-jeste-nejmene-deset-let.html>

¹⁶ HN online. 2013. Maďarsko chráni pred krachom aj to, že nemá euro. 25.7.2013. Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-60315510-madarsko-chrani-pred-krachom-aj-to-ze-nema-euro>

strata kontroly nad monetárnou politikou by ohrozovala ekonomiku.¹⁷ Vstup krajiny do eurozóny by neznižil, ale naopak zvýšil kurzové riziká a to by viedli k zníženiu celkového obchodu. Zdôvodňuje sa to tým, že polovica britského obchodu sa realizuje v dolároch a navyše treba poukázať na skutočnosť, že kurz eura voči doláru je mimoriadne premenlivý.¹⁸

Zástancovia eura spomedzi politikov tiež argumentujú hazardom so znižovaním politického vplyvu Veľkej Británie, keďže na britských ostrovoch absentuje euro. Ďalšie podporné názory v prospech prijatia eura ako jednotnej meny je argument, že prijatím eura by sa zvýšila atraktivnosť Veľkej Británie pre európskych investorov a nenastala by tým strata ziskov z takýchto investícií. Tento postoj nadväzuje na ideu tzv. nákladov obetovaných príležitostí, pričom tieto náklady by vraj mohli dosiahnuť za 20 rokov až 120 mld. libier, čo je v prepočte 100 libier na jedného obyvateľa Veľkej Británie. Mechanizmus výmenného kurzu medzi librou a eurom navyše znižuje konkurencieschopnosť Veľkej Británie, ktorá by logicky odstránením tohto kurzového rizika veľmi získala.¹⁹ Z ďalších vplyvných politických kruhov sa tiež postupne začínajú niektorí predstavitelia vyzývať k väčšej aktivite v oblasti prístupu k novej mene, pretože krajina by sa konečne mala začať reálne zaoberať vstupom do eurozóny a prejsť od vágnych prísľubov a vyhlásení ku konkrétnym činom. Týmto spôsobom by sa dalo predísť vážnejším krízam v budúcnosti a znížiť postupujúcu recesiu britskej ekonomiky (akronym krajín PIIGS sa postupne premenil na obmenu PIIGGS, kde k Portugalsku, Írsku, Taliansku, Grécku a Španielsku pribudla práve Veľká Británia). Túto myšlienku však zdieľa iba drvivá menšina obyvateľov, pretože proti sa podľa najnovších prieskumov vyslovilo až 71% obyvateľov.²⁰

Práve v súvislosti s neslávne sa vyvíjajúcou situáciou na Cypre, v Grécku a ostatných krajinách PIIGS sa však skupina odporcov eura pretavila do aktívneho euroskeptického odporu a tí naopak argumentujú, že problémových krajín, ktoré pohltí dlhová kríza, bude čoraz viac a viac. Navyše treba dodať, že politický vplyv krajiny je aj bez eura dostatočne silný a akési imaginárne posilnenie vplyvu nikdy nemôže byť dostatočne vyvážené stratou suverenity a nezávislosti. Aj britský premiér David Cameron sa v júni 2011 jednoznačne vyjadril, že monarchia bailout Grécka ani iných potápajúcich sa ekonomík nepodporí, hoci samotnému euru krajina v ceste nestojí.²¹ Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska sa teda už pred dvomi rokmi výrazne odmietlo zapojiť do záchranného mechanizmu spoločnej euromeny, ktorý navrhla Európska únia a v tomto smere tiež v najbližšej dobe zrejme nepríde k žiadnej zmene.²²

Zoznam použitej literatúry

- [1] TASR, 28.8.2012. Litva mení plány na zavedenie Eura. Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-57208180-litva-meni-plany-na-zavedenie-eura>
- [2] AP, 25.1.2013. Litva chce prijať euro v roku 2015. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/clanok/financie-litva-chce-prijat-euro-v-roku-2015>
- [3] iDNES.cz. 2013. Zeman odmítl přijetí Turků do EU. Euro by rád v Česku viděl do pěti let. 21.4.2013.

¹⁷ Podľa Matthewa Sharratta, britského ekonóma v službách Bank of America.

¹⁸ Podľa Profesora Mindforda z Cardiff Business School.

¹⁹ Podľa Profesora Buitera, hlavného ekonomického poradcu prezidenta Európskej banky.

²⁰ Podľa britského Vicepremiéra Nicka Clegga.

²¹ Daily Telegraph. 21.6.2011. David Cameron: We won't bail out Greece. Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/8588350/David-Cameron-We-wont-bail-out-Greece.html>

²² KASPEROVÁ, V. 2011. Prijme Británia Euro? 21.6.2011. Dostupné na internete: <http://www.econmedia.sk/prijme-britania-euro-valentina-kasperova>

- [4] Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/zeman-je-pro-prijeti-eura-do-peti-let-dv0-domaci.aspx?c=A130421_150127_domaci_brd
- [5] iDNES.cz.2013. Stanovit termín přijetí Eura by byla chyba, polemizuje Nečas s prezidentem. 22.4.2013. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/stanovit-termin-prijeti-eura-by-byla-chyba-polemizuje-necas-s-prezidentem-1tc-domaci.aspx?c=A130422_163424_domaci_kop
- [6] iDNES.cz.2013. Nechuť k přijetí eura je rekordní, odpůrce referend ODS chce plebiscit. 3.5.2013. Dostupné na internete: http://ekonomika.idnes.cz/pruzkum-o-prijeti-eura-v-crddy-/ekonomika.aspx?c=A130503_110913_ekonomika_jw
- [7] iDNES.cz.2013. Euro v Česku? Nejdřív v roce 2019, plánuje šéf národní banky. 29.5.2013. Dostupné na internete: http://ekonomika.idnes.cz/euro-v-cesku-v-roce-2019-rika-singer-dqd-/ekonomika.aspx?c=A130529_113626_ekonomika_wlk
- [8] IAR.2013. Polska przyjmie euro? Decyzja ma zapasć w referendum. 26.3.2013. Dostupné na internete: <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Polska-pryjmie-euro-Decyzja-ma-zapasc-w-referendum-2789791.html>
- [9] SITA.2013. Poľsko nebude schopné prijať euro ďalšiu dekádu, tvrdí Tusk. 7.7.2013. Dostupné na internete: <http://www.webnoviny.sk/ekonomika/polsko-nebude-schopne-prijat-euro-da/698681-clanok.html>
- [10] ČTK. 2013. Orbán: Maďarsko zřejmě nebude mít euro ještě nejméně deset let.16.7.2013. Dostupné na internete: <http://www.patria.cz/zpravodajstvi/2384290/orban-madarsko-zrejme-nebude-mit-euro-jeste-nejmene-deset-let.html>
- [11] HN online. 2013. Maďarsko chráni pred krachom aj to, že nemá euro. 25.7.2013. Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-60315510-madarsko-chrani-pred-krachom-aj-to-ze-nema-euro>
- [12] Daily Telegraph. 21.6.2011. David Cameron: We won't bail out Greece. Dostupné na internete: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/8588350/David-Cameron-We-wont-bail-out-Greece.html>
- [13] KASPEROVÁ, V. 2011. Prijme Británia Euro? 21.6.2011. Dostupné na internete: <http://www.econmedia.sk/prijme-britania-euro-valentina-kasperova>

Kontakt

Ing. Mgr. Soňa Danišová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: sona.danisova@gmail.com

PREHLBOVANIE GLOBÁLNYCH NEROVNOVÁH VO SVETOVEJ EKONOMIKE OD ZAČIATKU 21. STOROČIA

Ing. Silvia DRAKOVÁ

Abstrakt

Približne od začiatku 21. storočia bola vo svetovej ekonomike spustená kvantitatívne aj kvalitatívne nová etapa prehlbovania globálnych ekonomických nerovnováh, resp. nerovnováh medzi deficitmi a prebytkami na bežných účtoch platobných bilancií štátov. Prvá časť predkladaného príspevku sa pokúša objasniť, či predstavuje vo všeobecnosti existencia týchto nerovnováh pre svetovú ekonomiku problém. V druhej časti príspevku je pozornosť venovaná špecifikám procesu prehlbovania globálnych nerovnováh od začiatku 21. storočia, tretia časť je venovaná jeho možným dôsledkom.

Kľúčové slová: globálne nerovnováhy, svetová ekonomika, bežný účet, platobná bilancia

Abstract

Approximately since the beginning of the 21st century, the world economy has entered a new phase of global imbalances widening, or the imbalances between current account deficits and surpluses. In the first part, the paper seeks to answer whether the existence of these imbalances presents generally a problem for the world economy. In the second part, the attention is paid to the characteristics of the process of global imbalances widening since the beginning of the 21st century; the third part is devoted to its possible consequences.

Key words: global imbalances, world economy, current account, balance of payment

Úvod

Za jeden z hlavných trendov prebiehajúcich vo svetovej ekonomike v rámci aktuálnej fázy jej globalizácie možno považovať prehlbovanie globálnych ekonomických nerovnováh (GEN), a to najmä od začiatku 21. storočia. V predkladanom príspevku pritom primárne uvažujeme s globálnymi ekonomickými nerovnovahami ako nerovnovahami medzi prebytkami a deficitmi na bežných účtoch štátov a ich skupín, v úzkej nadväznosti na nerovnováhy medzi ich domácimi úsporami a investíciami. Za cieľ si kladieme objasniť: (a) či existencia takýchto nerovnováh predstavuje vo všeobecnosti pre svetovú ekonomiku problém, (b) ako sa líši proces prehlbovania globálnych ekonomických nerovnováh od začiatku 21. storočia od období predchádzajúcich, a (c) prečo prehlbovanie týchto nerovnováh po roku 2000 predstavuje pre fungovanie a ďalší vývoj svetovej ekonomiky vážne riziká.

1 Globálne ekonomické nerovnováhy

V súčasnosti, od začiatku 21. storočia, je slovné spojenie *globálne ekonomické nerovnováhy vo svetovej ekonomike* v zahraničnej odbornej literatúre stále častejšie využívané na označenie nerovnováh medzi prebytkami a deficitmi na bežných účtoch platobných bilancií štátov a ich skupín. S tými následne veľmi úzko súvisia nerovnováhy medzi domácimi úsporami a investíciami jednotlivých štátov a medzi prebytkami a deficitmi ich obchodných bilancií, rozdiely v zahraničnom zadlžení štátov, rozdiely vo výške ich

naakumulovaných devízových rezerv či vývoji reálnych efektívnych výmenných kurzov ich domácich mien a podobne. Možno teda tvrdiť, že toto slovné spojenie v konečnom dôsledku označuje zložitý komplex navzájom spätých javov a procesov. Uvedené potvrdzuje aj definícia analytikov Európskej centrálnej banky, podľa ktorých predstavujú globálne ekonomické nerovnováhy v širšom zmysle slova „*externé pozície systematicky dôležitých ekonomík, ktoré odzrkadľujú deformácie/narušenia rovnováhy alebo prinášajú svetovej ekonomike riziká.*“¹ Externé pozície zahŕňajú bilancie na bežných účtoch a saldá obchodnej bilancie krajín, aj ich celkovú finančnú pozíciu.

Samotná *existencia nerovnováh* medzi deficitmi a prebytkami na bežných účtoch platobných bilancií štátov a ich zoskupení pritom *vo všeobecnosti* vážny problém pre svetovú ekonomiku nepredstavuje. Tieto nerovnováhy sú v podstate prirodzenou súčasťou jej fungovania, vždy existovali a existovať budú. Menia sa však ich charakter, hybné sily, veľkosť, či dôsledky.

Podľa *Pitchfordovej hypotézy*² nepredstavujú globálne ekonomické nerovnováhy vážny problém, pokiaľ sú ich vznik a prehlbovanie iniciované a podmieňované súkromným sektorom, teda ak sú výsledkom optimálnych rozhodnutí o investíciách a úsporách súkromného sektora prameniacych zo snáh o maximalizáciu vlastného blahobytu a počítajúcich s nutnosťou splatiť svoje záväzky v budúcnosti. Deficity na bežných účtoch potom vlastne odzrkadľujú rozhodnutie domácností uprednostňovať súčasnú spotrebu pred budúcou a rozhodnutia firiem využívať výhody atraktívnosti domáceho investičného prostredia. A naopak. Nerovnováhy medzi deficitmi a prebytkami na bežných účtoch štátov by sa mali následne vždy po určitom čase vyrovnávať.

Globálne ekonomické nerovnováhy, ktoré sa vo svetovej ekonomike prehlbujú od začiatku 21. storočia však pre jej fungovanie a ďalší vývoj predstavujú vážne riziká. Od nerovnováh predchádzajúcich období sa líšia viacerými špecifikami.

2 Špecifiká prehlbovania GEN od začiatku 21. storočia

Ako vyplýva z grafov č. 1 a č. 2, deficity a prebytky na bežných účtoch štátov a ich zoskupení dosahujú od začiatku 21. storočia (resp. od konca 90. rokov 20. storočia) v relatívnom aj absolútnom vyjadrení výrazne vyššie hodnoty ako v predchádzajúcich rokoch. Kapitál je stále mobilnejší a na rozdiel od predchádzajúcich období v rozhodujúcej miere prúdi z rozvojových a tranzitívnych ekonomík (najmä z ázijských ekonomík a štátov vyvážajúcich ropu; menovite z Číny, Ruska, ale i Nemecka či Japonska) do ekonomík rozvinutých (USA, Spojené kráľovstvo, a pod.). Jeho prelievanie medzi štátmi pritom nie je výsledkom optimálnych rozhodnutí o investíciách a úsporách súkromného sektora. V prvom rade odzrkadľuje deformácie.

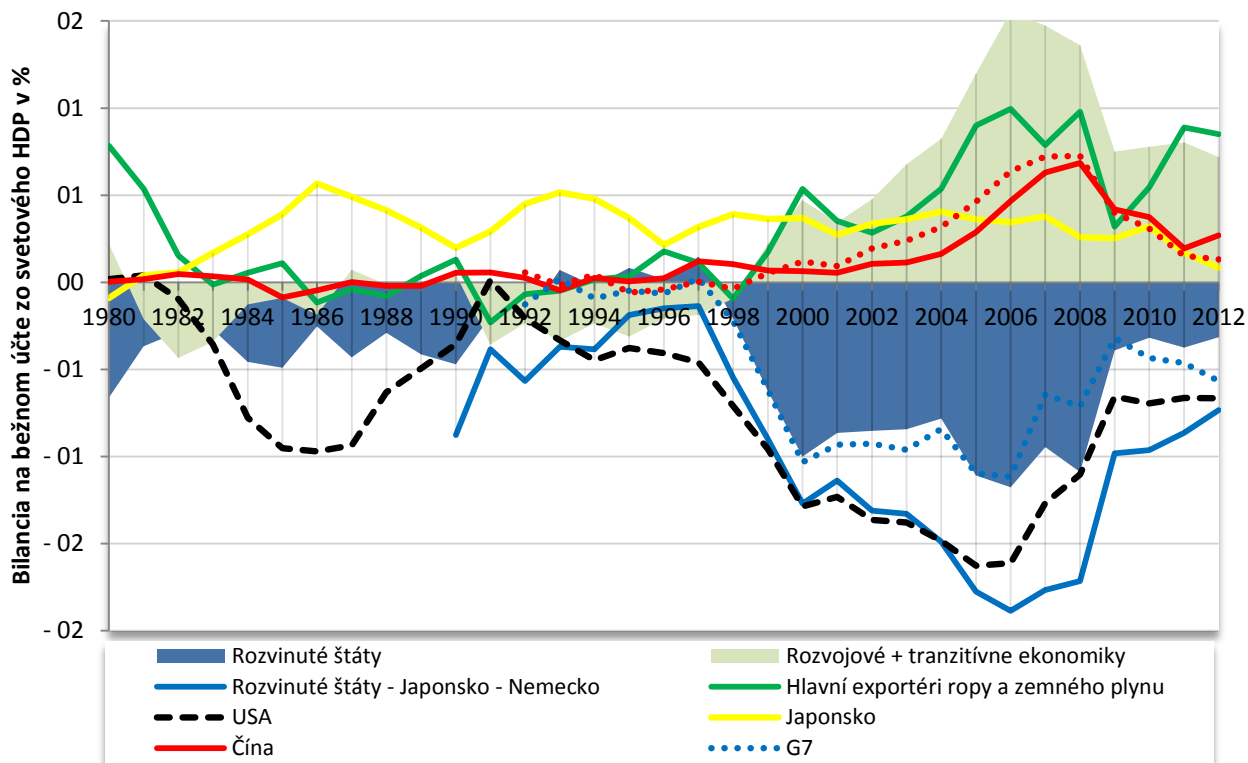
Medzi deformácie, v dôsledku ktorých bola spustená kvantitatívne a kvalitatívne nová etapa prehlbovania GEN možno zaradiť deformácie na trhoch výrobných faktorov, najmä v ázijských štátoch, obzvlášť v Číne (subvencovanie cien výrobných faktorov, početná lacná pracovná sila, rýchlejšia rast produktivity práce ako reálnych miezd a pod.), ktoré udržiavali ceny výrobných faktorov a produkčné náklady nízke, a tým stimulovali rast návratnosti investícií, ziskovosť produkcie, konkurencieschopnosť produktov na zahraničných trhoch a celkový export krajín. Tiež nedostatočne rozvinutú sieť sociálneho zabezpečenia a relatívne

¹ BRACKE, T. a kol. 2008. *Occasional Paper Series No. 78: A Framework for Assessing Global Imbalances*. European Central Bank, 2008, s. 12

² BELKAR, R., COCKERELL, L., KENT, CH. 2007. *Current Account Deficits: The Australian Debate* [online]. [cit. 15.3.2014]. Reserve Bank of Australia, 2007. s. 14 - 15. Dostupné na internete: <<http://www.rba.gov.au/publications/rdp/2007/pdf/rdp2007-02.pdf>>.

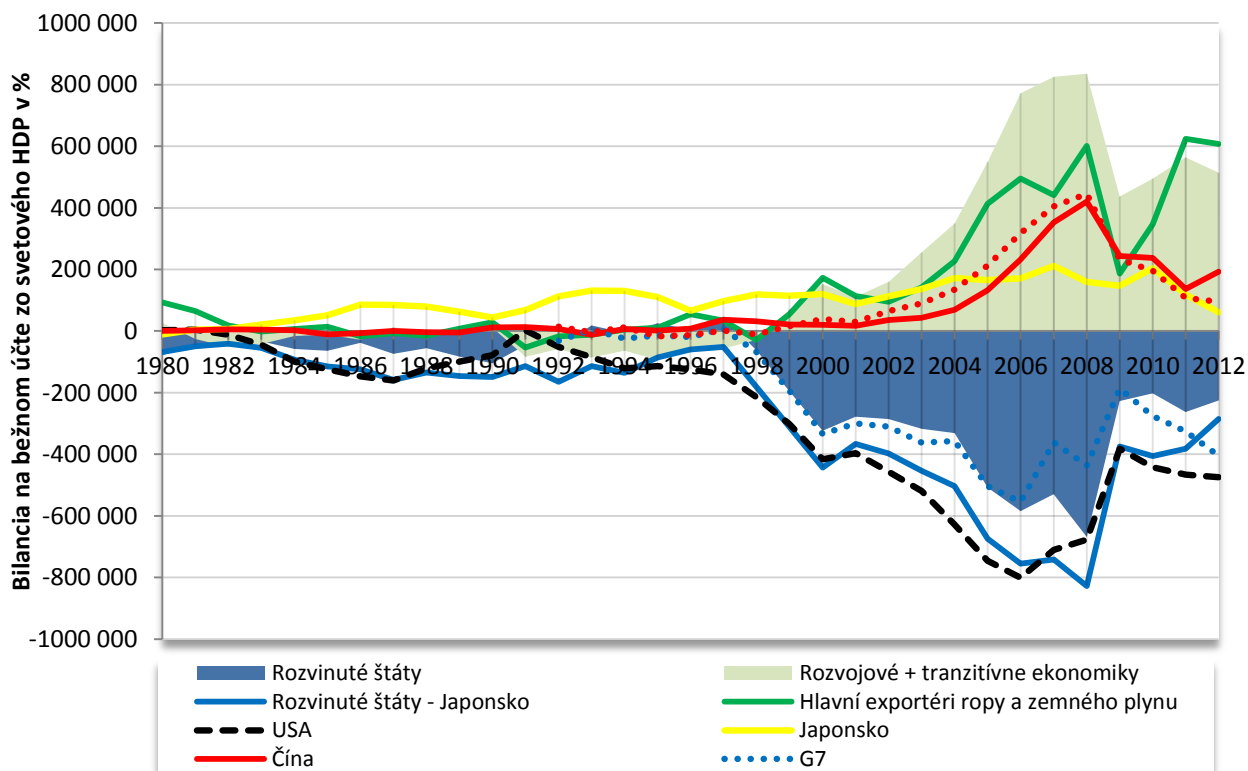
nedostatočne rozvinutý finančný sektor v rozvojových štátoch, prípadne politiky orientované na rast ťahaný exportom a udržiavanie podhodnotených mien v rozvojových štátoch.

Graf 1 Vývoj bilancie na bežných účtoch vybraných štátov zo svetového HDP

Prameň: UNCTAD

Graf 2 Vývoj bilancie na bežných účtoch vybraných štátov sveta v mil. USD

Prameň: UNCTAD

N. Roubini a B. Setser³ považujú za hlavnú príčinu prehlbovania globálnych ekonomických nerovnováh po roku 2000 *klesajúce a nízke domáce úspory v USA*, v ktorých od roku 2001 prudký rast čistého zahraničného dlhu financoval boom vo vládnom požičiavaní, v spotrebe aj bytovej výstavbe. USA sa stávali stále závislejšími na zahraničných nákupoch ich dlhových cenných papierov, obzvlášť ázijskými centrálnymi bankami

B. Bernanke⁴ naopak tvrdí, že príčin prehlbovania GEN je viacero a spočívajú mimo USA. Zaraďuje medzi ne: *starnutie populácie* sprevádzané rastom úspor (obzvlášť v Ázii; napr. preventívnych, pre potreby v chorobe, starobe, a pod.), *nedostatok investičných príležitostí v štátoch mimo USA*, najmä v rozvojových štátoch po prekonaní kríz z 90. rokov (v nadväznosti na tieto krízy sa viaceré z nich zamerali na stratégiu prerodu z čistého dovozcu kapitálu na čistého vývozcu, najmä zvyšovaním exportnej výkonnosti a následne akumuláciou devízových rezerv) a *rast cien ropy na svetových trhoch*, ktorý viedol k rastu prebytkov na bežných účtoch štátov radiacích sa medzi exportérov ropy.

Podľa hypotézy obnovenia Bretton-woodskeho režimu M. Dooleyho, M.P. Folkerts-Landaua a P. Garbera⁵ sú súčasné globálne nerovnováhy vo svetovej ekonomike vyvolané rastom ázijských úspor, a to predovšetkým dôsledkom presadzovaných stratégií *ekonomického rastu ťahaného exportom*, ktoré si vyžadovali/vyžadujú obmedzovanie zhodnocovania domácich mien (najmä voči USD). Ázijské krajiny s menej rozvinutými finančnými trhmi potom radšej vyvážajú úspory do USA a znovu dovážajú ich časť formou priamych zahraničných investícií.

Podľa R.G. Rajana⁶ sú prebytky na bežných účtoch rozvojových krajín (najmä ázijských) zapríčinené primárne *neadekvátnymi domácimi investíciami*, nie prebytočnými úsporami. Mnohé z nich totiž po krízach v 90. rokoch pristúpili k reštriktívnym monetárnym politikám. Obmedzovanie vládnych výdavkov, ochladenie investovania a rast ťahaný exportom v nich postupne viedli k rastu domácich úspor, prebytkom na bežných účtoch a akumulácii devízových rezerv. Prehlbovanie GEN potom umocnili rast cien ropy a snaha viacerých rozvojových krajín brániť zhodnocovaniu svojej meny.

A napokon, napríklad *modely rovnovážneho portfólia* nahliadajú na GEN prostredníctvom trhu aktív a prílev investícií do USA považujú za dôsledok ich ekonomického rastu a nedostatočne rozvinutých finančných trhov, politickej nestability či slabej ochrany vlastníckych práv v rozvojových štátoch. Podľa *hypotézy nadmerného privilégia* je rozhodujúce, že výnos USA z ich aktív v zahraničí vyšší než poskytujú za zahraničné aktíva denominované v dolároch v USA (znehodnocovanie USD ovplyvňuje priaznivo investičnú pozíciu USA). *Hypotéza nedostatku aktív* považuje GEN a nízke globálne úrokové miery za dôsledok globálneho nedostatku aktív.⁷

³ ROUBINI, N., SETSER, B. 2004. *The US as a Net Debtor: The Sustainability of the US External Imbalances*. New York: Stern School of Business, 2004. 20 s.

⁴ BERNANKE, B. S. 2005. *The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit* [online]. [cit. 24.10.2013]. Dostupné na: <<http://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/200503102/>>.

⁵ DOOLEY, M. P. – FOLKERTS-LANDAU, D. – GARBER, P. 2003. *An Essay on the Revived Bretton Woods System: Working Paper 9971*. Cambridge: NBER, 2003.

⁶ RAJAN, R.G. 2006. *Perspectives on Global Imbalances* [online]. [cit. 25.10.2013]. Londýn: IMF, 2006. Dostupné na internete: <<https://www.imf.org/external/np/speeches/2006/012306.htm>>.

⁷ XAFA, M. 2007. *Global Imbalances and Financial Stability* [online]. [cit. 24.10.2013]. IMF, 2007. 18. s. Dostupné na internete: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07111.pdf>>.

3 Možné dôsledky prehlbovania GEN vo svetovej ekonomike

Globálne ekonomické nerovnováhy odzrkadľujú domáce ekonomické problémy a deformácie jednotlivých štátov a problémy medzinárodného menového systému a svetovej ekonomiky, na strane druhej môžu iniciovať vznik a vyostrovanie problémov nových.

Prehlbovanie globálnych ekonomických nerovnováh od začiatku 21. storočia v prvom rade značí, že rozvojové a tranzitívne ekonomiky s vysokými prebytkami na bežných účtoch platobných bilancií nevyužívajú kapitál, ktorý majú k dispozícii, efektívne. Mnohé z nich sú radené medzi krajiny s nižším alebo stredným príjmom, napriek tomu však vystupujú vo svetovej ekonomike ako veritelia. Dlhodobé a enormné prebytky na bežných účtoch v rozvojových štátoch pritom vytvárajú tlaky na nadmernú akumuláciu devízových rezerv (na ktorú sa viažu početné negatíva a môže vyústiť do destabilizácie nielen ich národných ekonomík ale i celej svetovej ekonomiky), zhodnocovanie domácich mien, prebytok likvidity, rast inflácie, prípadne nafukovanie investičných bublín.

Naopak, štáty zaznamenávajúce dlhodobé a výrazné deficity na bežných účtoch musia čeliť závislosti na financovaní zahraničným kapitálom, rastúcej závislosti na vývoji externého ekonomického prostredia či tlaku na znehodnocovanie domácich mien.

Pre ďalší vývoj svetovej ekonomiky predstavuje obzvlášť vážne riziko oslabovanie pozície amerického dolára (USD) v nej. Dôsledky straty jeho pozície by pritom boli mimoriadne vážne. Negatívne by ovplyvnili napríklad vývoj cien komodít na svetových trhoch, kúpyschopnosť devízových rezerv naakumulovaných štátmi (najmä rozvojovými), či kúpyschopnosť firiem v prípade posilňovania meny ich krajiny. Uvedené by napokon mohlo vyústiť do vážnych ekonomických problémov v USA aj celej svetovej ekonomike. Avšak, aj napriek oslabovaniu svojej pozície zatiaľ ostáva americký dolár vo svetovej ekonomike z hľadiska realizácie operácií v oblasti medzinárodného obchodu či tokov kapitálu dominantnou menou. Navyše, mnohé krajiny naň majú naviazané výmenné kurzy svojich mien, čo ich motivuje udržiavať stabilnú hodnotu svojej meny voči USD.

Vážnosť negatívnych dôsledkov prehlbovania globálnych ekonomických nerovnováh vo svetovej ekonomike pritom potvrdil už aj ich podiel na vypuknutí globálnej finančnej a hospodárskej krízy po roku 2007. Tá ich síce dočasne skorigovala, no zatiaľ je priskoro určovať, či sa rozdiely medzi deficitmi a prebytkami na bežných účtoch znížili len vďaka kríze a dočasne, alebo začali konečne nadobúdať účinnosť aj opatrenia vlád prijímané za účelom ich redukcie.

Záver

Globálne ekonomické nerovnováhy sa od začiatku 21. storočia vo svetovej ekonomike vyvíjajú do podoby, ktorá môže prepuknúť do vážnych, bezprecedentných celosvetových problémov s ďalekosiahlymi, celospoločenskými dôsledkami. Stále pritom existuje na medzinárodnej scéne široký priestor na vytvorenie efektívnejšej globálnej stratégie v boji s ich prehlbovaním, teda tiež na zabezpečenie udržateľného vývoja svetovej ekonomiky v nasledujúcich dekádach.

Na riešení globálnych ekonomických nerovnováh by sa mali v prvom rade podieľať štáty, ktoré majú na ich prehlbovaní najvýraznejší podiel - predovšetkým USA, Čína, Nemecko, Japonsko či hlavní exportéri ropy – individuálne aj vo vzájomnej kooperácii. Tieto štáty pritom oficiálne deklarovali záujem a nutnosť prijímať opatrenia proti prehlbovaniu GEN, no ich vývoj do vypuknutia globálnej finančnej a hospodárskej krízy po roku 2007 nenasvedčuje, že by prípadné prijímané opatrenia boli dostatočne účinné.

Azda najvýznamnejšiu úlohu by mohlo v boji proti prehlbovaniu GEN zohrávať zoskupenie G20. To označilo tieto nerovnováhy za hlavný faktor vypuknutia globálnej finančnej a hospodárskej krízy na samite v Pittsburghu v roku 2009; v roku 2011 sa na samite v Paríži dohodlo na ich monitorovaní (aj keď bez konkrétnejšieho stanovenia referenčných hodnôt vybraných ukazovateľov) a na spolupráci pri riešení ich dôsledkov.

Ekonomiky s prebytkami na bežných účtoch by mali podľa zoskupenia G20 intenzívnejšie posilňovať domácu spotrebu odstraňovaním cenových a daňových deformácií a posilňovaním sociálnej záchrannej siete. Rozvinuté ekonomiky by mali podporovať domáci dopyt (liberalizáciou odvetvia služieb a podporou investícií), ekonomiky s výraznými deficitmi na bežných účtoch by mali podporovať rast domácich úspor, znižovať rozpočtové deficity, podporovať rast konkurencieschopnosti v priemysle, prípadne udržiavať priaznivé investičné prostredie. K trvalej redukcii GEN by malo podľa zoskupenia viesť tiež navýšenie kapitálových rezerv v štátoch s deficitmi na bežných účtoch.⁸

Zoznam použitej literatúry

- [1] BERNANKE, B. S. 2005. *The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit* [online]. Dostupné na internete: <<http://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/200503102/>>.
- [2] DOOLEY, M. P., FOLKERTS-LANDAU, D., GARBER, P. 2003. *An Essay on the Revived Bretton Woods System: Working Paper 9971*. Cambridge: NBER, 2003. 11 s.
- [3] MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ SR. 2012. *Informácia k výsledkom samitu G20 v Los Cabos* [online]. 4 s. Dostupné na: <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_71FE8154A61CA7BEC1257A5D003F8C59_SK/\\$File/Vyhodnotenie%20samitu%20G20%20v%20Los%20Cabos%2012.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_71FE8154A61CA7BEC1257A5D003F8C59_SK/$File/Vyhodnotenie%20samitu%20G20%20v%20Los%20Cabos%2012.pdf)>.
- [4] RAJAN, R.G. 2006. *Perspectives on Global Imbalances* [online]. London: IMF, 2006. Dostupné na internete: <<https://www.imf.org/external/np/speeches/2006/012306.htm>>.
- [5] ROUBINI, N. – SETSER, B. 2004. *The US as a Net Debtor: The Sustainability of the US External Imbalances*. New York: Stern School of Business, 2004. 65 s.
- [6] XAFA, M. 2007. *Global Imbalances and Financial Stability* [online]. International Monetary Fund, 2007. 18 s. Dostupné na internete: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07111.pdf>>.

Kontakt

Ing. Silvia Draková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: silvia.drakova@euba.sk

⁸ MINISTERSTVO ZAHRANIČNÝCH VECÍ SR. 2012. *Informácia k výsledkom samitu G20 v Los Cabos* [online]. [cit. 19.5.2014], s. 2. Dostupné na internete: <[http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_71FE8154A61CA7BEC1257A5D003F8C59_SK/\\$File/Vyhodnotenie%20samitu%20G20%20v%20Los%20Cabos%202012.pdf](http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_71FE8154A61CA7BEC1257A5D003F8C59_SK/$File/Vyhodnotenie%20samitu%20G20%20v%20Los%20Cabos%202012.pdf)>.

PERSPEKTÍVNE OBLASTI VYŠEHRADSKÉJ SPOLUPRÁČE

Ing. Jana Drutarovská

Abstrakt

Predkladaný príspevok sa zaoberá charakteristikou budúcnosti regionálnej spolupráce v kontexte zoskupenia Vyšehradskej štvorky z hľadiska identifikácie perspektívnych oblastí Vyšehradskej spolupráce.

Kľúčové slová: Vyšehradská štvorka, spolupráca

Abstract

The present contribution deals with the characteristics of future of regional cooperation in the context of the Visegrad Group. The contribution identifies prospective areas of Visegrad cooperation.

Key words: Visegrad Group, cooperation

Úvod

Vyšehradská skupina (V4, Vyšehradská štvorka) je neformálnym zoskupením štyroch krajín v stredoeurópskom regióne – Slovenskej republiky, Českej republiky, Maďarskej republiky a Poľskej republiky. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR definuje V4 ako „dynamické regionálne zoskupenie členských krajín EÚ, ktoré vytvára priestor pre posilňovanie koordinačného a konzultačného mechanizmu s cieľom nachádzať spoločné pozície a stanoviská v aktuálnych otázkach zahraničnej a európskej politiky, regionálneho rozvoja, hospodárskej a kultúrnej spolupráce.“¹ Cieľom predkladaného článku je identifikovať perspektívne oblasti spoločného záujmu krajín Vyšehradskej štvorky a opodstatnenosť budúcej spolupráce aj po dosiahnutí primárneho cieľa zoskupenia, ktorým bola predovšetkým spoločná snaha o integráciu do Európskej únie a štruktúr Severoatlantickej aliancie.

1 Definícia regionálnej spolupráce

Európska komisia deklaruje, že európska územná spolupráca a spolupráca medzi regiónmi má „jasnú pridanú hodnotu - pomáha zaistiť, aby hranice nepredstavovali prekážky, prispieva k zblíženiu Európanov a riešeniu spoločných problémov, uľahčuje výmenu nápadov a podporuje strategické činnosti zamerané na dosiahnutie spoločných cieľov.“² Neeurópsky pohľad na regionálnu spoluprácu predstavuje napríklad Ázijská rozvojová banka, ktorá charakterizuje regionálnu spoluprácu ako proces, v ktorom sa ekonomiky čoraz hlbšie navzájom prepájajú. Ďalej dopĺňa, že tento proces „hrá dôležitú úlohu v podpore hospodárskeho rastu, znižovaní chudoby a hospodárskych nerovností, zvyšuje produktivitu,

¹ MZVaEZ: *Vyšehradská skupina*. [online] 2014. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: https://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/slovensko_a_v4-vysehradska_skupina.

² EURÓPSKA KOMISIA: *Spolupráca medzi regiónmi a krajinami*. [online] In: *Regionálna politika - INFOREGIO*. 2011. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/index_sk.cfm.

zamestnanosť a posilňuje fungovanie inštitúcií.“³ Ďalšia definícia zdôrazňuje, že regionálna kooperácia zahŕňa prácu medzi veľkými a často oddelenými skupinami ľudí, ktoré sú rozdelené na medzinárodnej úrovni. Táto kooperácia znamená pracovať spolu s ostatnými vo významných smeroch.⁴ Regionálna spolupráca vychádza z viacdimenzionálnej konvergencie geograficky blízkych krajín. Jedná sa predovšetkým o istú „homogenitu v štyroch oblastiach – sociálnej (náboženstvo, kultúra, história), hospodárskej (ekonomická úroveň a možnosť integrácie), politickej (dôraz kladený na typ politického systému) a vonkajšej (zastrešuje zahraničnopolitickú spoluprácu a spoločné inštitúcie).“⁵

Na základe spomenutých definícií môžeme regionálnu spoluprácu definovať ako schopnosť jednotlivých krajín zoskupenia spoločne pracovať a vytvárať tak pridanú hodnotu pre všetky krajiny regiónu. K schopnosti čo najefektívnejšie spolupracovať a vytvárať významnú pridanú hodnotu prispieva geografická blízkosť krajín a istá homogenita vo viacerých oblastiach. V ďalšej časti príspevku charakterizujeme vývoj hlavných cieľov Vyšehradskej štvorky, ktoré postupným napĺňaním spôsobujú vysokú dynamickosť zoskupenia a neustálu potrebu ich znovu definovania a identifikácie kľúčových oblastí, v ktorých spolupráca jednotlivých štátov prinesie najvyššiu pridanú hodnotu pre celý región.

2 Ciele Vyšehradskej skupiny

„Vychádzajúc z presvedčenia, že bez blízkej spolupráce stredoeurópskych krajín prameniacej v historických a duchovných väzbách národov strednej Európy nie je možné zabezpečiť návrat týchto krajín do Európy“⁶, podpísali v roku 1991 prezident Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky Václav Havel, predseda maďarskej vlády József Antall a poľský prezident Lech Wałęsa spoločnú deklaráciu o spolupráci a spoločnej snahe krajín o integráciu do Európskej únie a štruktúr Severoatlantickej aliancie. Podpísanie spoločnej deklarácie bolo základom pre vytvorenie regionálneho zoskupenia Vyšehradskej trojky, ktorej názov sa po rozdelení Českej a Slovenskej Federatívnej republiky v roku 1993 transformoval na Vyšehradskú štvorku.

Deklarácia o spolupráci Českej a Slovenskej Federatívnej republiky, Poľskej republiky a Maďarskej republiky na ceste európskej integrácie definuje nasledujúce ťažiskové ciele, ktoré sú zároveň dôvodom vzniku zoskupenia: „...obnovenie štátnej suverenity, demokracie a slobody; likvidácia všetkých existujúcich spoločenských, ekonomických a duchovných pozostatkov totalitného režimu, vybudovanie parlamentnej demokracie, moderného právneho štátu, dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd; vytvorenie moderného trhového hospodárstva a plné zapojenie do európskeho politického, hospodárskeho, bezpečnostného a právneho systému.“⁷

Po naplnení hlavných kľúčových cieľov, na základe ktorých vzniklo regionálne zoskupenie krajín stredoeurópskeho regiónu (vstup krajín do NATO a EÚ v roku 2004), bolo

³ ASIAN DEVELOPMENT BANK: *Regional cooperation and integration*. [online] 2014. [Cit. 27.04.2014] Dostupné na: <http://www.adb.org/themes/regional-cooperation/main>.

⁴ ASK: *What is meant by Regional Cooperation?* [online] 2014. [Cit. 27.04.2014] Dostupné na: <http://www.ask.com/question/define-regional-cooperation>.

⁵ MZVaEZ: *Vyšehradská spolupráca*. [online] 2014. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/vysehradska_spolupraca-vysehradska_spolupraca.

⁶ MINISTERSTVO KULTÚRY SR: *Vyšehradská skupina (V4)*. [online] 2014. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/medzinarodna-spolupraca/multilateralna-spolupraca/vysehradska-skupina-v4-105.html>.

⁷ *Deklarace o spolupráci České a Slovenské Federativní Republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace*. [online] 1991. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations>.

nevyhnutné znovu definovať hlavné ciele ďalšej spolupráce. V roku 2004 bola predsedami parlamentov všetkých štátov zoskupenia podpísaná Deklarácia o spolupráci po vstupe krajín do EÚ, kde jednotlivé štáty deklarovali vôľu pokračovať v spolupráci s dôrazom na podporu regionálnych aktivít a iniciatív s cieľom posilniť identitu Stredoeurópskeho regiónu.⁸ V roku 2011, dvadsať rokov po podpísaní prvej deklarácie, bola na summite predsedov vlád V4 prijatá Bratislavská deklarácia, ktorej cieľom bolo zhodnotiť výsledky spolupráce a opäť znovu definovať ciele ďalšej spolupráce. Medzi základné ciele, ktoré boli v Bratislavskej deklarácii definované, môžeme zaradiť podporu a rozvoj nasledujúcich oblastí: projekty zamerané na podporu súdržnosti a posilnenia konkurencieschopnosti krajín V4 a EÚ; európska energetická bezpečnosť; dopravná infraštruktúra v regióne V4; princíp 4 slobôd Jednotného trhu EÚ; Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ; medzinárodná bezpečnosť.⁹

Za posledných 23 rokov fungovania regionálneho zoskupenia V4 nielen v sektorových, ale aj medzi sektorových oblastiach, ktoré sa prelínajú a kopírujú líniu agendy politik Európskej únie ako „...hospodárstvo, infraštruktúra, energetika, cezhraničná spolupráca, kultúrne – štipendijné výmeny, koordinácia zahranično-politických pozícií a presadzovanie spoločných záujmov v EÚ i vo vzťahu k tretím krajinám/regiónom.”¹⁰, je potrebné identifikovať oblasti, ktoré budú perspektívne v ďalšej spolupráci krajín V4 a potvrdia opodstatnenosť a potrebu ďalšej spolupráce v Stredoeurópskom regióne. V nasledujúcej kapitole príspevku identifikujeme perspektívne oblasti potenciálne úspešnej ďalšej spolupráce vo formáte Vyšehradského zoskupenia.

3 Perspektívne oblasti spolupráce V4

3.1 Oblasť vedy a výskumu

Za najvýznamnejšiu potenciálnu oblasť pre spoluprácu v rámci Vyšehradskej skupiny s možným vysokým synergickým efektom sme identifikovali oblasť vedy a výskumu. Podľa Zákona o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja môžeme výskum definovať „ako systematickú tvorivú činnosť uskutočňovanú v oblasti vedy a techniky pre potreby spoločnosti a v záujme rozvoja poznania.“¹¹ Podľa vyššie spomenutej definície Európskej komisie môžeme konštatovať, že regionálna spolupráca uľahčuje výmenu nápadov. Spolupráca v oblasti vedy a výskumu v rámci Vyšehradskej štvorky uľahčuje výmenu nápadov a výskumných zámerov z nasledujúcich dôvodov. Homogenita predovšetkým v sociálnej oblasti (kultúra, náboženstvo, história) v rámci krajín Vyšehradskej štvorky zvyšuje efektívnosť komunikácie a porozumenia nevyhnutne potrebného pri výmene myšlienok a nápadov a ich následnej kumulácii a prípadnej syntéze. Geografická blízkosť regiónov z praktických dôvodov podporuje systematickosť výskumu a dlhodobú udržateľnosť výskumnej spolupráce.

⁸ *Visegrad declaration.* [online] 2004. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations>.

⁹ *Bratislava declaration.* [online] 2011. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>.

¹⁰ *MZVaEZ: Vyšehradská skupina.* [online] 2014. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: https://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/slovensko_a_v4-vysehradska_skupina.

¹¹ Zákon z 21.marca 2005 o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja a o doplnení zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov, Z. z. č.172/2005, Čl.1, §2, odsek 1.

V analýze Výskumného centra Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku bola Vyšehradská štvorka predstavená ako „strategická platforma pre prístupové rokovania“¹². Analogicky v súčasnosti má Vyšehradská štvorka potenciál stať sa strategickou platformou pre vedu a výskum v stredoeurópskom regióne. Vyšehradská štvorka v spolupráci s Medzinárodným Vyšehradským fondom je vhodnou platformou na to, aby sa stala východiskovým, svetovo uznávaným zázemím vedeckých pracovníkov a výskumníkov krajín zoskupenia. Kvalitná spolupráca krajín zoskupenia už aj v súčasnosti vytvára z Vyšehradskej skupiny atraktívnejšieho výskumného partnera pre partnerov z tretích krajín. Dôkazom tohto argumentu je aj tohtoročné marcové stretnutie ministrov a expertných skupín krajín Vyšehradskej štvorky na medzinárodnej konferencii v Budapešti, kde hlavnou témou spoločného rokovania bola pripravovaná spolupráca krajín V4 so Spojenými štátmi americkými v oblasti vedy a techniky.¹³

Európska komisia v rámci svojej Politiky súdržnosti EÚ 2014 – 2020 vyčlenila na investície do európskych regiónov, miest a reálnej ekonomiky celkovo 351,8 miliárd eur.¹⁴ Politika súdržnosti predstavuje zameranie investícií z EÚ do regiónov a členských štátov Európskej únie na štyri kľúčové oblasti pre hospodársky rast a tvorbu pracovných miest: výskum a inovácie, informačné a komunikačné technológie, posilnenie konkurencieschopnosti malých a stredných podnikov, podpora a posun smerom k nízkouhlíkovému hospodárstvu.¹⁵ Z hľadiska perspektívnych oblastí spolupráce V4 sme identifikovali potrebu posilnenia výskumu, vývoja technológií a inovácií.

Dôležitým prvkom budúcej spolupráce krajín V4 bude aplikácia stanoveného prvého cieľa Politiky súdržnosti v užšom kontexte Vyšehradskej spolupráce. Ide predovšetkým o umožnenie spolupráce a aktivitami budujúcimi siete a partnerstvá medzi rôznymi aktérmi inovácií pracujúcimi v rovnakej oblasti v krajinách Vyšehradskej štvorky – univerzity, výskumné a technologické centrá, malé a stredné podniky – s cieľom dosiahnutia synergie a prenosu technológií.¹⁶ Nosným prvkom tohto cieľa Politiky súdržnosti je taktiež nový strategický prístup, ktorý predstavuje nutnosť členských štátov a regiónov zostaviť takzvané stratégie pre inteligentnú špecializáciu. Tieto stratégie majú napomôcť regiónom využívať svoj inovačný potenciál a budovať na konkrétnych výhodách a silných stránkach.¹⁷

3.2 Oblasť budovania značky Vyšehradskej štvorky

Druhou významnou potenciálnou oblasťou vyšehradskej spolupráce je oblasť budovania značky Vyšehradskej štvorky a koordinácie jednotlivých oficiálnych a verejných diplomacií Českej, Maďarskej, Poľskej a Slovenskej republiky smerom k vonkajšiemu svetu.

Budovanie značky Vyšehradskej štvorky sme odvodili od konceptu budovania značky štátu, takzvaného *nation branding*. Vznik pojmu *nation branding* pripisujeme britskému autorovi Simonovi Anholtovi, ktorý ho prvý krát použil v roku 1996. Pôvodný Anholtov výskum sa sústredil na overovanie predpokladu, že renomé, povest' jednotlivých štátov

¹² BILČÍK, V., - STRÁŽAY, T.; *Fungovanie Vyšehradskej štvorky pred a po vstupe jej členov do Európskej únie*. 2005. S.8.

¹³ KALIŇÁK, M.: *Stretnutie ministrov a expertných skupín krajín Vyšehradskej štvorky*. [online] In: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. 27.03.2014. [Cit. 28.04.2014] Dostupné na: <http://www.minedu.sk/stretnutie-ministrov-a-expertnych-skupin-krajin-vysehradskej-stvorky/>.

¹⁴ EURÓPSKA KOMISIA: *Politika súdržnosti 2014-2020*. [online] In: *Regionálna politika - INFOREGIO*. 2014. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_sk.cfm.

¹⁵ EURÓPSKA KOMISIA: *Politika súdržnosti 2014-2020: Zameranie investícií na kľúčové priority rastu*. [online] 2014. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/fiche_innovation_sk.pdf.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

(neskôr rozšírené na mestá a regióny) sa správa veľmi podobne ako imidž značky nejakej spoločnosti alebo produktu, a že toto renomé je rovnako významné pri procese rastu, prosperity a dobrého manažmentu daných štátov, miest alebo regiónov.¹⁸

Hlavným cieľom *nation branding* je vytvoriť pridanú hodnotu štátu, regiónu alebo organizácii.¹⁹ Investície do vybudovania atraktívnej značky zoskupenia V4 môžu pomôcť zvýrazniť atraktívnosť značky jednotlivých štátov zoskupenia. Budovanie značky zoskupenia V4 identifikujeme ako komparatívnu výhodu a multiplikátor zvyšovania prestíže jednotlivých štátov. Koordinácia jednotlivých oficiálnych a verejných diplomacií Českej, Maďarskej, Poľskej a Slovenskej republiky môže pomôcť k pozitívnemu vedomiu ucelenej spolupráce krajín Vyšehradskej štvorky, ktoré sú už aj v súčasnosti pomerne často vnímané, predovšetkým neeurópskymi krajinami, ako jednoliaty celok. Toto, na prvý pohľad, nevýhodné zliatie individuálnych štátov je možné vytvorením kvalitnej stredoeurópskej značky premeniť na komparatívnu výhodu voči ostatnými európskymi krajinám.

Úspešný *nation branding*, dobré renomé regiónu, atraktívna značka regiónu je často krát kľúčové v rozhodovaní zahraničných subjektov o investovaní, resp. neinvestovaní do daného regiónu. Spoločnosť Finance Nation Company charakterizuje tzv. národnú značku ako „zväzok nehmotných aktív štátu, ktoré sú sa spájajú vo vytvorení národného imidžu krajiny v zahraničí. Silná národná značka podporuje zahraničné subjekty, aby investovali a podnikali v krajine, naopak slabá národná značka vyjadruje takú krajinu, ktorej reputácia odrádza zahraničných investorov.“²⁰ Analogicky, vybudovanie kvalitnej značky Vyšehradskej štvorky môže výrazne vplývať na prílev priamych zahraničných investícií a na rozhodovanie zahraničných investorov v ich záujme o krajiny Vyšehradskeho zoskupenia. Motívom tohtoročného predsedníctva Slovenskej republiky vo V4 je „Zvýšenie dynamiky a konkurencieschopnosti regiónu“, naplneniu ktorého môže pomôcť práve budovanie a podpora dobrej značky regiónu.

Záver

V predkladanom príspevku sme sa zamerali na identifikáciu najvýznamnejších perspektívnych oblastí budúcej spolupráce regionálneho zoskupenia Vyšehradskej štvorky. V prvej časti príspevku sme na základe vybraných všeobecných charakteristík regionálnej spolupráce definovali tento pojem ako schopnosť jednotlivých krajín zoskupenia spoločne pracovať a vytvárať tak pridanú hodnotu pre všetky krajiny regiónu. V druhej kapitole príspevku sme charakterizovali jednotlivé ciele spolupráce Vyšehradskeho zoskupenia od jeho vzniku v roku 1991, cez naplnenie primárnych cieľov v roku 2004 až po Bratislavskú deklaráciu hodnotiacu obdobie 20 rokov činnosti zoskupenia. Opodstatnenosť existencie zoskupenia v regióne strednej Európy a potrebu ďalšej spolupráce na najbližšie obdobie sme čiastočne predstavili v poslednej časti príspevku identifikáciou dvoch potenciálnych oblastí spolupráce. Oblasť vedy a výskumu a oblasť budovania značky regiónu V4 sme v súčasnosti identifikovali ako spoločné oblasti záujmu, v ktorých budú jednotlivé krajiny V4 schopné spoločne pracovať a tak vytvárať pridanú hodnotu celému regiónu.

¹⁸ ANHOLT, S.: *Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations*. [online] In: Exchange Diplomacy, 2006. [Cit. 28.04.2014] Dostupné na internete: http://www.exchangediplomacy.com/wp-content/uploads/2011/10/1.-Simon-Anholt_Beyond-the-Nation-Brand-The-Role-of-Image-and-Identity-in-International-Relations.pdf

¹⁹ SIGSGAARD, J.N.: *The New Era of Diplomacy. The Effects of Public Diplomacy, Nation Branding and Cultural Diplomacy*. 2011. S.24.

²⁰ *The BrandFinance Report*. [online] In: *BrandFinance plc*. 2011. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: <http://brandfinance.com/images/upload/brandfinanceglobal5002011web.pdf>.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ANHOLT, S.: *Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations*. [online] In: Exchange Diplomacy, 2006. [Cit. 28.04.2014] Dostupné na internete: http://www.exchangediplomacy.com/wp-content/uploads/2011/10/1.-Simon-Anholt_Beyond-the-Nation-Brand-The-Role-of-Image-and-Identity-in-International-Relations.pdf.
- [2] ASIAN DEVELOPMENT BANK: *Regional cooperation and integration*. [online] 2014. [Cit. 27.04.2014] Dostupné na: <http://www.adb.org/themes/regional-cooperation/main>.
- [3] ASK: *What is meant by Regional Cooperation?* [online] 2014. [Cit. 27.04.2014] Dostupné na: <http://www.ask.com/question/define-regional-cooperation>.
- [4] BILČÍK, V, - STRÁŽAY, T,: *Fungovanie Vyšehradskej štvorky pred a po vstupe jej členov do Európskej únie*. 2005. S.8.
- [5] *Deklarace o spolupráci České a Slovenské Federativní Republiky, Polské republiky a Maďarské republiky na cestě evropské integrace*. [online] 1991. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations>.
- [6] EURÓPSKA KOMISIA: *Politika súdržnosti 2014-2020*. [online] In: *Regionálna politika - INFOREGIO*. 2014. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_sk.cfm.
- [7] EURÓPSKA KOMISIA: *Politika súdržnosti 2014-2020: Zameranie investícií na kľúčové priority rastu*. [online] 2014. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/fiche_innovation_sk.pdf.
- [8] EURÓPSKA KOMISIA: *Spolupráca medzi regiónmi a krajinami*. [online] In: *Regionálna politika - INFOREGIO*. 2011. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/index_sk.cfm.
- [9] KALIŇÁK, M.: *Stretnutie ministrov a expertných skupín krajín Vyšehradskej štvorky*. [online] In: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. 27.03.2014. [Cit. 28.04.2014] Dostupné na: <http://www.minedu.sk/stretnutie-ministrov-a-expertnych-skupin-krajin-vysehradskej-stvorky/>.
- [10] MINISTERSTVO KULTÚRY SR: *Vyšehradská skupina (V4)*. [online] 2014. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/medzinarodna-spolupraca/multilateralna-spolupraca/vysehradska-skupina-v4-105.html>.
- [11] MZVaEZ: *Slovensko a V4*. [online] 2014. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: https://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/slovensko_a_v4-vysehradska_skupina.
- [12] MZVaEZ: *Vyšehradská spolupráca*. [online] 2014. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna_politika/vysehradska_spolupraca-vysehradska_spolupraca.
- [13] *Program slovenského predsedníctva Vyšehradskej skupiny*. [online] 2011. [Cit. 30.04.2014] Dostupné na internete: http://www.culture.gov.sk/extdoc/402/100609_finalny_text_programu_predsednictva_sr_vo_v4.
- [14] *The BrandFinance Report*. [online] In: *BrandFinance plc*. 2011. [Cit. 29.04.2014] Dostupné na: <http://brandfinance.com/images/upload/brandfinanceglobal5002011web.pdf>.
- [15] *The Bratislava declaration*. [online] 2011. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava>.
- [16] *Visegrad declaration*. [online] 2004. [Cit. 14.05.2014] Dostupné na: <http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations>.

[17] Zákon z 21. marca 2005 o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja a o doplnení zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov, Z. z. č.172/2005, Čl.1, §2, odsek 1.

Kontakt

Ing. Jana Drutarovská

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: jana.drutarovska@euba.sk

POBALTSKÉ ŠTÁTY A ICH POSTAVENIE V RÁMCI EURÓPSKEJ ÚNIE

Ing. Michal Držka

Abstrakt

Cieľom predkladaného príspevku je definovať postavenie pobaltských štátov v rámci EÚ z ekonomického, politického i sociálneho hľadiska. Dôraz je kladený predovšetkým na ekonomickú charakteristiku regiónu, ktorý od procesu transformácie v 90. rokoch zaznamenal sériu zásadných spoločenských zmien a turbulentný hospodársky rast. Integráciou bývalých sovietskych pobaltských republík do západných štruktúr región získava strategický význam ak zohľadníme ich spoločnú hranicu s Ruskou federáciou. Okrem vypracovania spoločnej charakteristiky troch pobaltských štátov, príspevok obsahuje aj komplexnú SWOT analýzu regiónu.

Kľúčové slová: pobaltské štáty, Litva, Estónsko, Lotyšsko, SWOT analýza

Abstract

The aim of the paper is to define the status of Baltic States in the EU from an economic, political and social point of view. The focus is primarily on economic characteristics of the region which have recorded series of fundamental social change and turbulent economic growth during and after transformation process in the 1990s. After integration of former Soviet Baltic Republics into western structures, region gain strategic importance when we take into account their common border with the Russian Federation. In addition to developing a common characteristic of three Baltic Republics, research paper contains a comprehensive SWOT analysis of the region.

Keywords: Baltic States, Lithuania, Estonia, Latvia, SWOT analysis

Úvod

V rámci globálnej ekonomiky môžeme v uplynulých desaťročiach sledovať pomerne intenzívne regionalizačné tendencie, ktorých dôsledkom je vznik regionálnych ekonomických integračných zoskupení. V rámci nich tiež dochádza k formám užšej spolupráce, spravidla medzi štátmi, ktoré spájajú spoločné priority. Typickým príkladom regionálnej spolupráce v rámci integračného zoskupenia sú Pobaltské republiky či štáty Vyšehradskej štvorky. Ak by sme mali definovať dôvody, ktoré motivujú štáty rozvíjať vnútroregionálnu spoluprácu je dostačujúce vytvoriť ich spoločnú charakteristiku, na základe ktorej môžeme určiť mieru komplementarity ich záujmov vychádzajúcich zo spoločensko-historického vývoja, politickej a ekonomickej reality či vonkajších výziev.

V prípade užšej regionálnej spolupráce pozorujeme jej rôzne formy. Na jednej strane sú vyššie spomenuté štáty Vyšehradskej štvorky (V4), ktoré vytvorili spoločný komplexný inštitucionálny rámec poskytujúci platformu pre formulovanie jednotných postojov, kooperáciu aktivít a organizovanie pravidelných schôdzok štátnych predstaviteľov. Z hľadiska fungovania vyšehradskej skupiny je veľmi významný inštitút rotujúceho predsedníctva a existencia spoločného vyšehradského fondu, čo len potvrdzuje fakt, že krajiny V4 dosiahli vysoký stupeň inštitucionalizovanej spolupráce. Na druhej strane máme skupinu pobaltských republík, ktoré napriek intenzívnej spolupráci, podobným záujmom a spoločným vonkajším výzvam nevytvorili pre svoje aktivity žiadnu inštitucionálnu entitu.

1 Základné údaje a spoločná charakteristika pobaltských štátov

Pod pojmom pobaltské štáty resp. pobaltské republiky rozumieme skupinu troch nezávislých štátov nachádzajúcich sa v severovýchodnej časti Európy na pobreží Baltského mora, ktoré spája ich podobný historický, spoločenský a ekonomický vývoj. Obdobnú definíciu je možné vytvoriť aj pre štáty Vyšehradskej štvorky, ale názov skupiny samotnej je umelo vytvorený¹ a medzinárodným spoločenstvom nie úplne prijatý. Na druhej strane pojem pobaltské štáty je všeobecne ustálený a historickou tradíciou potvrdený termín, o ktorého používanie sa dotyčné štáty priamo nezasadzovali.

Pri zostavovaní spoločnej charakteristiky pobaltských štátov berieme do úvahy viacero ukazovateľov. Prvú skupinu premenných predstavujú fyzicko-geografické danosti štátov. Máme na mysli klímu, reliéf, biosféru a nerastné bohatstvo. Do druhej skupiny faktorov zaradíme tzv. socioekonomické faktory ako napríklad historický a politický vývoj, spoločenské zriadenie, demografiu, makroekonomickú charakteristiku či zahraničnú politiku. Jedná sa o pomerne širokú skupinu faktorov, no pre ich previazanosť i vzájomnú podmienenosť nie je možné vytvoriť napríklad oddelené skupiny politických či ekonomických indikátorov.

Pobaltské štáty zaberajú relatívne malé územie, spoločne majú rozlohu približne 170 tisíc km². Pre región je typická prechodná klíma mierneho pásma s chladnými vlhkými letami. Pre blízkosť mora sú zimy miernejšie, ale v dôsledku severnej geografickej výšky teploty dosahujú i -20°C. Reliéf pobaltského regiónu je z veľkej časti nížinatý a rovinatý. Napríklad najvyšší bod oblasti sa nachádza v Estónsku a dosahuje nadmorskú výšku len 318m. Rovinatý terén by poskytoval vhodné podmienky pre poľnohospodárstvo, ktoré je však sťažené chladnejšou klímou a málo úrodnými pôdami.

Pôvodným biotopom regiónu sú zmiešané či ihličnaté lesy, rašeliniská a mokrade, ktoré dodnes zaberajú veľkú časť územia. Preto podiel poľnohospodárskej pôdy v Lotyšsku a Estónsku nepresahuje 20%, v prípade Litvy je to výrazne viac (32%).² Pobaltské štáty sú chudobné na energetické zdroje (s výnimkou roponosných bridlíc v Estónsku) a nerastné suroviny, čo v značnej miere ovplyvňuje ich ekonomickú realitu. Významnou obnoviteľnou komoditou je drevo, slúžiace buď priamo na export alebo na priemyselné spracovanie v nábytkárstve či papiernictve. Lesy pokrývajú viac ako 40% územia. Zaujímavosťou je ťažba jantáru, vďaka ktorému došlo k prvému obchodnému spojeniu baltského regiónu s našim územím, kedy hovoríme o tzv. jantárovej ceste.

Socio-ekonomická charakteristika pobaltských štátov je tým, čo odlišuje región od zvyšku Európy. Krajiny sú pomerne riedko obývané. Litva pri rozlohe 62 000km² má iba 3,5 milióna obyvateľov, obdobne je na tom Lotyšsko, kde žije zhruba 2,2 milióna obyvateľov. Najmenšou krajinou je Estónsko, ktoré pri rozlohe 42 000 km² má iba 1,3 milióna obyvateľov.³ Nízky počet občanov má za následok aj nižšiu rozhodovaciu právomoc v rámci EÚ. Napríklad na pôde Európskeho parlamentu majú pobaltské štáty spoločne iba 25 z celkového počtu 766 poslancov. V Rade EÚ majú 15 hlasov, pre porovnanie V4 má spoločne v Rade 58 hlasov a v parlamente 106 kresiel.

Iba málo krajín zažilo tak turbulentný historicko-politický vývoj ako práve pobaltské štáty. V období raného stredoveku bol región pod vikingskou nadvládou. Neskôr sa osamostatnili a Litva bola jedným z najväčších európskych štátov, ktorý zaberá značné časti Bieloruska, Ruska a Poľska. Pobaltské mestá ako Riga boli centrami Hanzovnej ligy, čo bola obchodná aliancia miest na pobreží Baltského a Severného mora siahajúca od Londýna až po

¹ Pomenovanie V4 bolo vytvorené na základe stredovekej schôdzky poľského, uhorského a českého kráľa na Vyšehrade.

² World Bank Databank: Agriculture – area of land

³ World Bank Databank: Country information – Area, Population

Novgorod. Postupne bol región obsadzovaný silnejúcimi európskymi mocnosťami. Od 16. storočia prenikajú do oblasti Švédi, ktorých vláda nad Pobaltím trvala 200 rokov. Po vnútornej obrode cárskoho Ruska, dochádza od konca 18. storočia k ruskej expanzii do Pobaltského regiónu, kedy cárské vojská anektovali na úkor Švédov časti Fínska, Estónska, Lotyšska i Litvy. V 1795 bolo delenie Pobaltia ukončené zánikom Poľska a anexiou východných častí Litvy Pruskom a Habsburským cisárstvom.⁴

Pobaltské štáty zmizli z mapy Európy na ďalších 200 rokov. Na území Estónska a Lotyšska dochádzalo k nútenému porušovaniu obyvateľstva, ktorého výsledkom je v súčasnosti početná ruská menšina a tiež značná averzia nerusky hovoriaceho obyvateľstva voči východnému susedovi. Aj napriek sformovaniu národných hnutí a viacerých povstaní, proti cudzej nadvláde, podobne ako štáty strednej Európy, museli aj pobaltské republiky čakať na koniec 1. svetovej vojny, kým opätovne získali nezávislosť (formálne až v roku 1920).⁵ Tá trvala až do vypuknutia 2. svetovej vojny, kedy bolo územie obsadené najskôr sovietskou armádou, ktorú neskôr vytlačili nacistické vojská pri nemeckej ofenzíve proti ZSSR. Definitívna porážka Tretej ríše znamenala pre pobaltské štáty ich pričlenenie k ZSSR a na ďalších 40 rokov diktovala ich politický vývoj sovietska centrála v Moskve. Pri postupnom rozpade Východného bloku sa aj Pobaltské štáty snažili obnoviť svoju samostatnosť. Ako prvej sa to podarilo Litve (11. marca 1990), neskôr aj Lotyšsku a Estónsku (August 1991).⁶ Z pobaltských štátov sa stali parlamentné pluralitné demokratické republiky.

Po obnovení štátnej suverenity sa pre pobaltské štáty stala prioritou integrácia do západných vojensko-ekonomických štruktúr. Išlo o jednoznačnú snahu zabrániť obnoveniu ruského vplyvu v regióne. Úspešným zavŕšením transformačného procesu bol vstup pobaltských štátov do NATO (29. marca 2004) a EÚ (1. mája 2004).

Z ekonomického hľadiska prešli pobaltské štáty veľmi podobným vývojom. Po pričlenení k ZSSR sa začala uplatňovať na ich území rozsiahla industrializácia a kolektivizácia pôdy. Štáty prešli na formu centrálnie riadeného hospodárstva. Spriemyselňovanie bolo sprevádzané aj výstavbou infraštruktúry. V krajinách bol budovaný prevažne ľahký priemysel ako napríklad textilný či papierenský. Neskôr dochádza k rozvoju elektrotechnického či farmaceutického priemyslu. Vo všeobecnosti životná úroveň v krajinách rástla. Pobaltie slúžilo ako testovací ekonomický inkubátor pre zavádzanie nových postupov a metód výroby v sovietskom bloku. Vyššie spomenuté priemyselné odvetvia zjednodušili krajinám proces transformácie, kedy na rozdiel od ťažkého strojárstva a zbrojného priemyslu, ktorý prekvital na území Slovenska, pobaltské štáty dokázali flexibilne reagovať a rýchlo nájsť nové trhy (odvetvia ťažkého priemyslu takúto možnosť neponúkali). Napriek tomu v pobaltskom regióne sme v priebehu 90. rokov sledovali nárast nezamestnanosti na úroveň 15%.⁷

Procesom transformácie sa z centrálnie riadených hospodárstiev stávajú zmiešané ekonomiky, v ktorých má dominantné postavenie sektor služieb. Pobaltské štáty sú dnes malými veľmi otvorenými post-industriálnymi ekonomikami s vysokou mierou konvergencie hospodárskych cyklov (Graf 1). Sektor služieb zamestnáva vo všetkých štátoch minimálne 70% obyvateľstva. Napriek nie priaznivým podmienkam, v poľnohospodárstve je zamestnaných stále pomerne veľa pracujúcich, priemerne 4%-9% (na Slovensku je to 3,5%)⁸.

Od roku 2003 hovoríme o hospodárskom zázraku v regióne a štáty dostávajú prívlastok baltské tigre. Aké boli znaky tohto ekonomického boomu? V prvom rade

⁴ Stevenson, J.: Dejiny Európy, s. 188-189

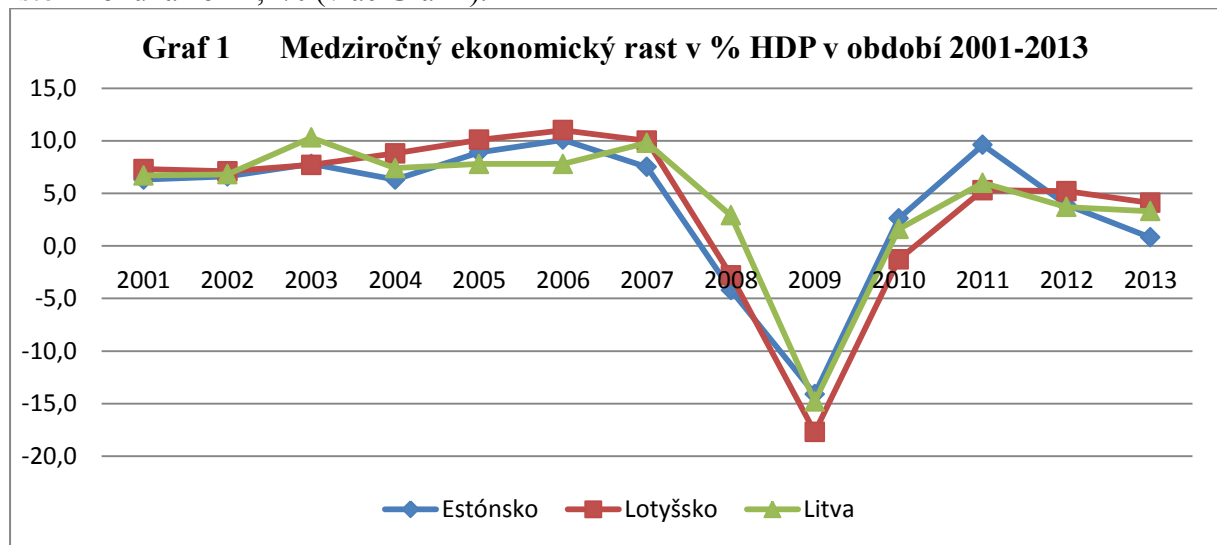
⁵ Nálevka, V.: Světová politika ve 20. století I., s.58

⁶ Nálevka, V.: Světová politika ve 20. století I., s.181

⁷ Eurostat: % of Unemployment, for year 1995

⁸ World Bank Databank: Sectoral employment.-agriculture, for year 2012

ekonomiky všetkých troch štátov zaznamenávali priemerný medziročný prírastok HDP takmer 7%. Po roku 2005 dosahoval priemerný rast ekonomík úroveň 9% pričom v Estónsku dosiahlo tempo rastu vrchol v roku 2006 prírastom HDP o 10,1% a v Lotyšsku tom istom roku až o 11,1% (viac Graf 1).

Zdroj: Eurostat, Real GDP growth rate. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Pozitívny ekonomický vývoj ukončila globálna finančná a hospodárska kríza v roku 2008-2009, kedy predchádzajúce rekordné tempá rastu vystriedal mimoriadny prepád hospodárstva. V priemere poklesol HDP pobaltských štátov v roku 2009 o 15,5%⁹, čo je trojnásobne viac oproti poklesu ekonomík krajín V4. Konštatujeme, že pobaltské štáty sú mimoriadne citlivé na zmeny zahraničného dopytu. Po stabilizácii globálnej ekonomiky došlo aj k relatívne rýchlej konsolidácii hospodárstva pobaltských štátov. Momentálne je Lotyšsko s rastom HDP 4,1% najrýchlejšie rastúcou ekonomikou EÚ, Litve patri 3. miesto s medziročným prírastkom HDP 3,3%.¹⁰

Pozitívnym sprievodným javom hospodárskeho boomu bolo kontinuálne medziročné znižovanie nezamestnanosti, ktorá v roku 2000 dosahovala priemerne za celý pobaltský región výšku 15%. Transformácia ekonomík, zavedenie proexportne orientovanej hospodárskej politiky a prilákanie zahraničných investorov napomohli zníženiu nezamestnanosti na úroveň 4,1% - 5,6% v roku 2007 (viac Tabuľka 1). S vypuknutím hospodárskej krízy v pobaltských krajinách zaznamenávame intenzívny nárast nezamestnanosti, ktorá v roku 2009 dosiahla priemernú výšku 17,9% (v Lotyšsku dokonca 20,1%), čo zodpovedá reálnemu poklesu pobaltských ekonomík. Momentálne dosahuje výška nezamestnanosti relatívne vysokú priemernú hodnotu nad úrovňou 10%.¹¹

⁹ Eurostat: Real GDP Growth, for year 2009

¹⁰ Eurostat: Real GDP Growth, for years 2001-2013

¹¹ Eurostat: % of Unemployment, for year 2012

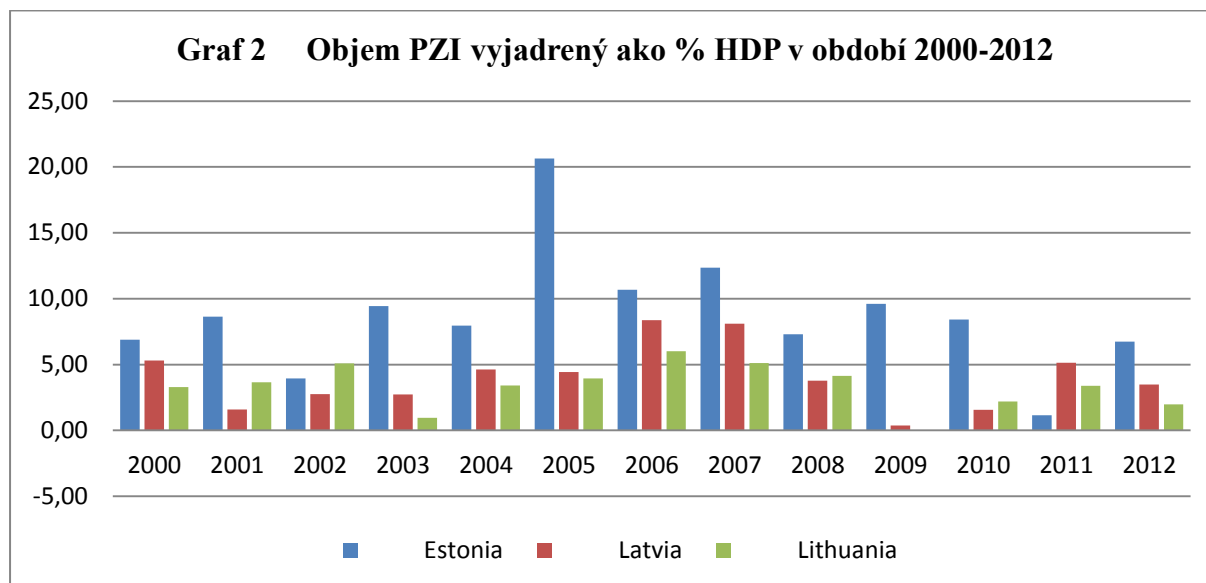
Tabuľka 1 Percentuálna miera nezamestnanosti v období 2000-2012

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Estónsko	14,3	11,5	11,9	10,4	9,5	6,8	5,1	4,1	9,3	16,9	14,3	10,8	9,4
Lotyšsko	14,3	13,6	12,1	11,3	11,7	8,7	6,5	5,6	10,6	20,2	18,0	15,5	13,8
Litva	16,8	17,4	12,7	12,1	10,8	7,0	4,4	4,2	9,1	16,6	17,4	13,5	13,0

Zdroj: Eurostat, Unemployment rate. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Kľúčom k zachovaniu hospodárskeho rastu je okrem pozitívneho vývoja zahraničného dopytu aj schopnosť pobaltských štátov prilákať ďalších zahraničných investorov. Čo sa týka celkového objemu PZI prúdiacich do regiónu, ich primárnym cieľom je Estónsko. V roku 2005 PZI smerujúce do krajiny dosiahli výšku 20% HDP, za obdobie rokov 2004-2012 dosahujú PZI úroveň 9% HDP, v Lotyšsku je to zhruba 4% a Litve dokonca len 3,3%.¹²

Estónsko považujeme za hospodársky najvyspelejšiu krajinu z regiónu a momentálne dosahuje 70% priemeru HDP EÚ-15 (v parite kúpnej sily). Lotyšsko v obdobnom ukazovateli mierne zaostáva a dosahuje 63% (približne úroveň SR). Z trojice pobaltských štátov je na tom najhoršie Litva s 57% priemeru HDP EÚ-15,¹³ pre ktorú sa práve prilákanie dodatočných zahraničných investícií javí ako perspektíva do budúcnosti.

Zdroj: UNCTADSTAT, FDI Inflows. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>

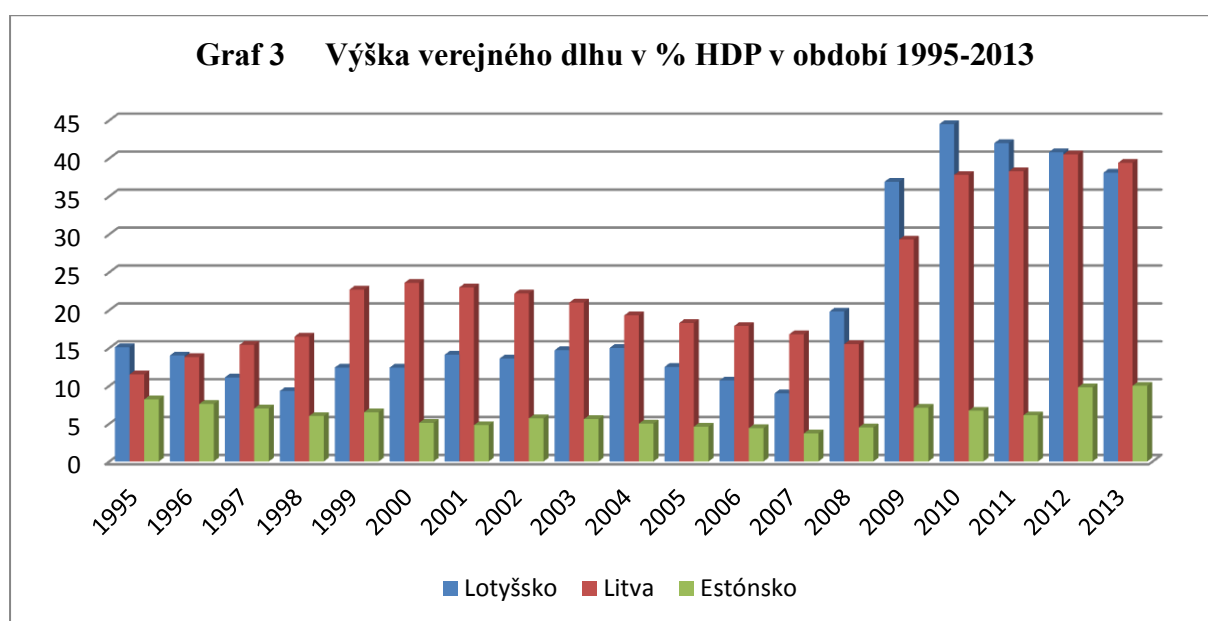
Pobaltské republiky pristupujú mimoriadne pozitívne k európskej integrácii. Napriek súčasnej dlhovej kríze v eurozóne boli pobaltské štáty odhodlané vstúpiť do menovej únie a prijať euro. Ako prvému sa to podarilo Estónsku 1. januára 2011 a zatiaľ posledným členom eurozóny sa stalo Lotyšsko k 1.1.2014. Predpokladá sa, že Litva bude môcť vstúpiť na budúci rok k 1.1.2015. V čom pobaltské štáty vynikajú je výška ich verejného dlhu. Estónsko je dlhodobo krajinou s najnižším zadlžením v celej eurozóne. Napriek recesií v rokoch 2008-2009 si Estónsko udržalo verejný dlh na hranici 10% HDP (priemer EÚ-28 je 87,1% HDP). V Litve a Lotyšsku hospodárska kríza spôsobila vážnejšie problémy.

¹² UNCTADSTAT: FDI inflows, for years 2004-2012

¹³ Eurostat: Purchasing power parity (EU15=100%), for year 2013

V dôsledku poklesu ekonomiky, nárastu nezamestnanosti, účinku zabudovaných stabilizátorov, výpadku príjmov a dodatočných fiškálnych opatrení sme zaznamenali nárast dlhu z 15% HDP (2007) na 40% HDP(2012) v oboch štátoch. Momentálne je verejný dlh stabilizovaný a má klesajúcu tendenciu. (viď Graf 3)

Pri analýze zahraničného obchodu pobaltských štátov vychádzame z premisy, že sa jedná o malé, otvorené, proexportne orientované ekonomiky, ktoré nemajú dostatok vlastných energetických zdrojov. Pobaltské štáty majú dlhodobo negatívne saldo bežného účtu, ktorého hlavnou príčinou je import zemného plynu a ropy (prevažne z Ruska). V Litve predstavuje podiel Ruskej federácie na celkovom importe 29 %. Pri analýze teritoriálnej štruktúry zahraničného obchodu pobaltských štátov je zrejماً regionálna jeho previazanosť. Z nečlenských štátov EÚ je, z hľadiska podielu na zahraničnom obchode, významná obchodná výmena s Ruskom, kam prúdi priemerne 15% exportu z pobaltských štátov. Najvýznamnejšími exportnými i importnými partnermi z EÚ (okrem vzájomného obchodu medzi pobaltskými štátmi) sú Švédsko, Fínsko, Poľsko a Nemecko.¹⁴

Zdroj: Eurostat, General government gross debt. Dostupné na internete:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=tsdde410

2 SWOT analýza pobaltských štátov

Už so samotnej charakteristiky pobaltských štátov môžeme dedukovať niektoré z ich silných a slabých stránok. SWOT analýza obsahuje rozšírenie o potenciálne príležitosti či hrozby pre pobaltský región. Počítame s komplexnou množinou navzájom previazaných ukazovateľov, ktoré nie sú čisto ekonomického charakteru, ale zohľadňujú i politické, sociálne či environmentálne faktory. Výsledkom výskumu je nasledovná SWOT analýza.

Silné stránky

1. Integrácia a politická stabilita – Pobaltské republiky majú dlhodobo stabilnú vnútropolitickú situáciu a jasné smerovanie zahraničnej politiky, v ktorom sa orientujú na členské štáty EÚ a spojencov v NATO. Pobaltské štáty sú naklonené

¹⁴ UNCTADSTAT: Foreign trade data, year 2012

menovej integrácií a pravdepodobne od 1.1. 2015 (po vstupe Litvy do eurozóny) sa bude dať v celom regióne platiť eurom, ktoré so sebou prináša malým štátom menovú stabilitu a eliminovanie transakčných nákladov. Oba faktory pôsobia stimulujuco pre sektor podnikateľov.

2. Kvalitná infraštruktúra a prepojenosť – Pobaltské štáty dosahujú vysokú mieru vzájomného prepojenia a to v oblasti cestnej, železničnej dopravy či v oblasti elektrických sietí. Na vysokej úrovni je vybudovaná IT infraštruktúra a sieť vysokorýchlostného internetu.
3. Lacná a vzdelaná pracovná sila – Obdobnú výhodu dosahujú i štáty V4. V dôsledku nižšej platovej úrovne sa pobaltský región stáva prijímateľom PZI z krajín západnej a severnej Európy. Vzdelávací systém produkuje je na dobrej úrovni a pre absolventov vysokých škôl sa ponúkajú možnosti zamestnať sa v zahraničných offshore centrách.
4. Podnikateľské prostredie a nízke dane – Podľa hodnoty indexu globálnej konkurencieschopnosti za rok 2013, pobaltské štáty sa umiestnili v rozmedzí medzi 32. (Estónsko) až 52. miestom (Litva).¹⁵ Zaujímavosťou je, že štáty V4 zaznamenali v posledných rokoch v indexe pokles, no pobaltské štáty majú opačnú rastúcu tendenciu. Index zohľadňuje viacero faktorov vrátane rýchlosti založenia spoločnosti, flexibility pracovného trhu, administratívnej či daňovej záťaže pre podnikateľov.
5. Vnútoraná dynamika štátov – Pobaltské republiky dokázali už v priebehu transformácie a integrácie, že sú schopné rýchlej adaptácie na meniace sa podmienky. Opätovne to dokázali po vypuknutí hospodárskej krízy v roku 2008. Napriek priemernému 15%¹⁶ poklesu HDP a nárastu nezamestnanosti dokázali vyhodnotiť situáciu, prijať krízové opatrenia, vďaka čomu stabilizovali svoje hospodárstvo a dnes patria k najrýchlejšie rastúcim krajinám EÚ.

Slabé stránky

1. Schopnosť odolávať vonkajším vplyvom – Túto slabosť pobaltských štátov sme mohli sledovať po vypuknutí hospodárskej krízy, kedy pokles hospodárstva bol neporovnateľne vyšší než v akomkoľvek inom regióne EÚ. Malé otvorené ekonomiky sú úplne závislé od zahraničného dopytu. Navyše rozvoj hospodárstva Litvy a Lotyšska je stále závislý od prílevu dodatočných PZI.
2. Nedostatok nerastných surovín – Absenciou ložísk nerastných surovín sú pobaltské štáty závislé od vývoja na svetových trhoch. Nárast cien primárnych komodít môže spôsobiť šok pre domácu výrobu. Krajiny sú závislé od vonkajších dodávok energetických surovín. Zároveň ich dovoz je minimálne diverzifikovaný.
3. Na veľkosti záleží – Pobaltský región predstavuje len fragment spoločného trhu EÚ. Počet obyvateľov a veľkosť ekonomík nedáva krajinám rozhodujúci vplyv na pôde európskych inštitúcií. Zároveň veľkosť vnútorného trhu pobaltských štátov a relatívne nízka kúpyschopnosť obyvateľstva môže odradiť zahraničných investorov, ktorí chcú expandovať na európskom trhu.
4. Nezamestnanosť a pokles populácie – Pobaltské štáty v dôsledku hospodárskej krízy dosahujú priemernú výšku nezamestnanosti nad úrovňou 10%.¹⁷ Ak v budúcnosti nedôjde k jej zníženiu vytvára sa veľká skupina dlhodobo nezamestnaných, ktorá bude záťažou pre sociálny systém a štátny rozpočet. Zároveň pobaltské štáty, podobne

¹⁵ World Economic Forum: Global Competitiveness Report 2013-2014. Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

¹⁶ Eurostat: Real GDP growth, for year 2009

¹⁷ Eurostat: % Unemployment, for year 2012

ako krajiny V4, trpia poklesom natality a odlevom klasifikovanej pracovnej sily do zahraničia.

Príležitosti

1. Región baltského mora – Dlhodobým zámerom Európskej komisie je vytvorenie veľkých nadnárodných ekonomických zón tzv. klastrov, ktoré budú generátormi ekonomického rastu a vedecko-technického pokroku. Jedným z nich je Región baltského mora, ktorý by spájal prímorské oblasti pobaltských štátov, Fínska, Švédska, Poľska, Nemecka a Dánska. Projekt v sebe skrýva potenciál rozvoja spolupráce, obchodu, zníženia nákladov a rastu produktivity.¹⁸
2. Turizmus – Krajiny zaznamenávajú dlhodobý rast turistickej návštevnosti. Priemerne sa medziročne zvyšuje počet návštevníkov o 5%. Pobaltské štáty ponúkajú ideálne podmienky na cykloturistiku a agroturizmus.
3. Prílev PZI – Predovšetkým Litva a čiastočne i Lotyšsko doteraz plne nevyužili svoj výrobný potenciál. Doteraz je v ekonomikách priestor pre investície do výrobného sektora. Všetky pobaltské štáty predstavujú vhodné miesto pre offshoring finančných centier či zákazníckych služieb.
4. Veda a výskum (VaV) – Pobaltské štáty na základe indexu inovatívnosti, ktorý zhotovuje Európska komisia patria medzi mierne až slabo inovatívne krajiny. Na druhej strane podiel investícií do VaV sa zvyšuje aj napriek predchádzajúcim ekonomickým problémom. Výsledkom je, že zaznamenaný rast inovatívnosti medzi rokmi 2006-2013 v pobaltských štátoch bol najvyšší v EÚ.¹⁹ Momentálne štáty investujú do VaV priemerne 1,5 % HDP ročne. Pre porovnanie Slovensko investuje necelých 0,7% HDP.²⁰
5. Spojenie s východom – Z historických dôvodov sú vzťahy Ruska a pobaltských štátov komplikované. Na druhej strane je Rusko veľkým odbytovým trhom. Pobaltské štáty majú potenciál stať sa bránou EÚ na východné trhy Ruska i Bieloruska. Obdobie môže cez pobaltský región prúdiť tovar smerom na západ, čo by umožnilo rozvoj logistiky, prekladísk, pohraničných colných centier a dobudovanie infraštruktúrnych prepojení so štátmi strednej a západnej Európy.

Hrozby

1. Etnické nepokoje – Všetky pobaltské štáty majú spoločnú hranicu s Ruskom. Na ich území sa nachádza početná menšina ruského obyvateľstva. V Estónsku (podobne aj v Lotyšsku) tvorí podiel rusky hovoriaceho obyvateľstva viac ako 25%.²¹ Ak zohľadníme vývoj na Ukrajine a ruskú politiku voči zahraničným ruským etnikám, v prípade zhoršenia sociálnej situácie v pobaltských štátoch sú možné separatistické tendencie.
2. Externé šoky – Pobaltské štáty sú mimoriadne citlivé na zmeny v globálnej ekonomiky, výpadky dopytu či zmeny cien primárnych komodít. Náhle výkyvy predstavujú pre pobaltské štáty externé dopytové či ponukové šoky.

¹⁸ Európska komisia: Baltic Sea Region Programme 2007-2013. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?gv_PAY=DE&gv_reg=ALL&gv_PGM=1293&LAN=7&gv_per=2&gv_defl=7

¹⁹ Európska komisia: EU innovation scoreboard 2014, s. 13. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf

²⁰ Európska komisia: EU innovation scoreboard 2014, s. 18. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf

²¹ Estonia.eu: Population by Nationality. Dostupné na internete: <http://estonia.eu/about-estonia/country/population-by-nationality.html>

3. Prehriatie ekonomiky – V období rokov 2005-2007 sa v pobaltských štátoch začali prejavovať príznaky prehriatia ekonomík. Hranica produkčných možností bola prekročená, dodatočná pracovná sila bola vyčerpaná a hrozilo zvyšovanie miezd pri nerastúcej produktivite práce. Negatívny fenomén prehriatia ekonomík sa môže zopakovať napríklad v prípade extrémneho zvýšenia dopytu po baltských exportoch.
4. Kolektívne vnímanie – V dôsledku významného previazania ekonomík pobaltských štátov sa problémy jedného prelievajú do celého regiónu. Negatívne efekty tohto potenciálneho fenoménu môžu byť ešte zhoršené medzinárodným vnímaním regiónu, kedy zahraniční investori nepozierajú na pobaltské štáty individuálne, ale sú vnímané kolektívne. Obdobný problém nastal pri kríze v juhovýchodnej Ázii, kedy ekonomické problémy sa čiastočne prelievali medzi štátmi a zahraniční investori pozastavili svoje investície v celom regióne, čo situáciu iba skomplikovalo.
5. Z dlhodobého hľadiska je hrozbou pre pobaltské štáty nárast hladiny mora v dôsledku globálneho otepľovania.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ESTONIA.EU (National Information Portal): Population by Nationality [online]. [cit. 15.06.2014]. Dostupné na internete: <http://estonia.eu/about-estonia/country/population-by-nationality.html>
- [2] EURÓPSKA KOMISIA: EU innovation scoreboard 2014 [online]. [cit. 17.06.2014]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf
- [3] EURÓPSKA KOMISIA: Baltic Sea Region Programme 2007-2013 [online]. Dátum vydania: 21. december 2007. [cit. 18.06.2014]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?gv_PAY=DE&gv_re_g=ALL&gv_PGM=1293&LAN=7&gv_per=2&gv_defL=7
- [4] NÁLEVKA, Vladimír.: *Světová politika ve 20. století I.* Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, 272s. ISBN 8090226140.
- [5] STEVENSON, John.: *Dejiny Európy.* Praha: Ottovo nakladatelství, 2004, 512s. ISBN 8071818747
- [6] WORLD ECONOMIC FORUM: Global Competitiveness Report 2013-2014 [online]. [cit. 15.06.2014]. Dostupné na internete: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf

Štatistické databázy:

- [1] EUROSTAT: Real GDP growth rate, Unemployment rate, General government gross debt, Purchasing power parity [online]. [cit. 18.06.2014]. Dostupné na internete: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
- [2] UNCTADSTAT: Foreign trade data (Trade structure by partner, product or service-category), Inward and outward foreign direct investment flows [online]. [cit. 17.06.2014]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>
- [3] WORLD BANK DATABANK: Agriculture – land area, Indicators by country (general information), Sectoral employment [online]. [cit. 18.06.2014]. Dostupné na internete: <http://data.worldbank.org/indicator>

Kontakt***Ing. Michal Držka***

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: michal.drzka@euba.sk

NOVÉ POHLADY NA EKLEKTICKÚ TEÓRIU PRIAMYCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Abstrakt

Cieľom príspevku je zhodnotiť nové pohľady na najdôležitejšiu teóriu priamych zahraničných investícií – eklektickú teóriu Johna Dunninga. Táto teória je síce produktom 20. storočia, nezostala však statickou a autor ju snažil prispôbiť aj novým trendom v ekonomickej vede a v reálnej ekonomike. V prvej časti príspevku sa budeme venovať modifikácii teórie pre globálnu ekonomiku 21. storočia a v druhej časti popíšeme pokus o prepojenie s inštitucionálnou analýzou. Záverom príspevku je, že ďalšie rozvinutie eklektickej teórie PZI pomohlo k tomu, aby táto teória zostala naďalej relevantným rámcom pre skúmanie priamych zahraničných investícií.

Kľúčové slová: priame zahraničné investície, eklektická teória PZI, inštitucionálna analýza

Abstract

The main goal of this paper is to present new views of the most important theory of foreign direct investments – the eclectic (OLI) theory of John Dunning. The first part of the paper describes the modifications of the OLI framework for the global economy in the 21st century. The second part of the paper analyses the incorporation of institutional analysis into the eclectic theory. The main finding of the paper is that the OLI theory is still one of the most relevant frameworks for the analysis of foreign direct investments.

Key words: foreign direct investments, eclectic FDI theory, institutional analysis

Úvod

Dlhé obdobie trpeli teórie priamych zahraničných investícií (PZI) tým, že síce bolo fascinujúce a užitočné, ale trpeli problémom neucelenosti. Každá z teórií PZI poskytuje parciálny pohľad na problematiku a dokáže vysvetliť toky PZI iba čiastočne. Priamym zahraničným investíciám dlho chýbala univerzálna teória podobná teóriám zahraničného obchodu. Keďže oblasť PZI prináša pomerne veľa rôznych otázok, vznik jediného komplexného teoretického rámca sa ani nedal veľmi očakávať. Situáciu však zmenil britský ekonóm John Dunning, ktorý vypracoval teoretický rámec, ktorý dokázal spojiť viaceré existujúce úrovne skúmania priamych zahraničných investícií.

Teoretický rámec vytvorený Johnom Dunningom nazývame eklektickou alebo OLI teóriou (prípadne paradigmou) priamych zahraničných investícií. Komplexnosť tejto teórie presahuje všetky ostatné a môžeme so všetkou vážnosťou tvrdiť, že ide o najdôležitejšiu teóriu v oblasti priamych zahraničných investícií. Táto teória sa pokúša sklbiť rozličné teórie priamych zahraničných investícií, ktoré skúmajú tak makroúroveň, ako aj mikroúroveň. Dá sa povedať, že eklektická teória PZI sa nachádza na križovatke makroekonomických teórií zahraničného obchodu a mikroekonomických teórií firmy.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť pohľad na eklektickú teóriu PZI vo svetle zmien v ekonomickej vede a vo svetovom hospodárstve. Základnou otázkou je – je OLI teória použiteľná pre skúmanie PZI aj v komplexnej globálnej ekonomike 21. storočia? Pri našom skúmaní primárne vychádzame z prác Johna Dunninga, ale využijeme aj práce ekonómov, ktorí sa zaoberajú výskumom inštitúcií.

1 OLI teória prispôsobená pre globálnu ekonomiku

Na začiatku treba konštatovať, že OLI teórie sa rodila pomerne dlho. Základy teórie položil Dunning ešte v roku 1958, keď identifikoval zložky O a L na vzorke amerických investícií do Veľkej Británie. Teória dostala komplexnú podobu v roku 1976, keď Dunning pridal zložku I a po prvýkrát prezentoval ucelenú teóriu v odbornej literatúre. Dunningová teória je dynamická, od jej prvého zverejnenia ju jej autor už viackrát korigoval a dopracoval. Napríklad v druhej polovici 90. rokov minulého storočia sa Dunning snažil do teórie zapracovať dôsledky globalizácie na dôvody, ktoré vedú firmy k investíciám v zahraničí a tiež prepracoval zložku O svojej teórie.

V druhej polovici 90. rokov Dunning zostavil špecifické výhody firiem pre nové tisícročie. Firmy, ktoré dokážu tieto výhody využiť, dokážu získať rozhodujúci náskok pred svojimi konkurentmi. Dunning identifikoval nasledujúcich osem špecifických výhod¹:

- Schopnosť inovatívne a efektívne spájať a využívať znalosti a schopnosti z rôznych zdrojov rozptýlených na celom svete.
- Schopnosť motivovať a ďalej rozvíjať znalosti a kreativitu svojej pracovnej sily.
- Schopnosť nájsť rovnováhu medzi ekonomickými a sociálnymi cieľmi firmy takým spôsobom, aby z výsledku profitovali akcionári firmy.
- Schopnosť predvídať hospodárske a spoločenské zmeny a prispôbiť sa im. To predpokladá flexibilné využívanie zdrojov a znalostí a rýchle preberanie nových technológií a manažérskych schopností.
- Schopnosť harmonicky a efektívne spolupracovať s ostatnými firmami (s konkurentmi, dodávateľmi a s odberateľmi).
- Schopnosť využívať výhody, ktoré firme ponúkajú jednotlivé štáty, a čo najlepšie ich spojiť s vlastnými konkurenčnými výhodami.
- Schopnosť rozpoznať výhody, ktoré poskytujú fúzie a akvizície a schopnosť získať nákupom nové konkurenčné výhody.
- Schopnosť vyhľadať nové a neznáme trhy a úspešne adaptovať a lokalizovať produktové portfólio.

Ak sa pozrieme na najúspešnejšie a najobdivovanejšie globálne firmy súčasnosti, môžeme vidieť, že ich podnikateľské a finančné úspechy sú veľmi často založené na špecifických výhodách, ktorých dôležitosť pre 21. storočie vyzdvihuje aj John Dunning. Globálni inováční lídri ako Apple, Samsung, Microsoft alebo Google dokážu efektívne využívať výhody, ktoré poskytuje globálna ekonomika a zároveň sú schopní účinne stimulovať kreativitu svojich zamestnancov. Schopnosť predvídať technologické a spoločenské zmeny sa pritom stalo základom prežitia v modernej ekonomike. Firmy, ktoré nezachytia kľúčové technologické zmeny, strácajú svoje trhové pozície a môžu aj zbankrotovať. Výborným príkladom je firma Kodak, ktorá bola desaťročia globálnym lídrom v oblasti fotografických filmov. Manažment firmy však podcenilo nástup digitálnej technológie a dnes firma Kodak už niekoľko rokov balansuje na pokraji krachu.

Dunning vo svojej práci venoval veľkú pozornosť analýze faktoru O, čiže analýze dôvodov, ktoré vedú firmy k investovaniu v zahraničí. Identifikoval nasledujúce najčastejšie dôvody investovania v zahraničí²:

- Suroviny – v tomto prípade je cieľom firmy lacnejšie zabezpečiť suroviny na výrobný proces. Takéto firmy zvyčajne investujú v rozvojových štátoch, odkiaľ

¹ DUNNING, J. H. 2000. A Rose by Any Other Name....? FDI Theory in Retrospect and Prospect. Mimeo, University of Reading.

² DUNNING, John H. 1993. Multinational Enterprises and the Global Economy. 2. ed. Wokingham : Addison-Wesley Publ. Co., 1993. 687 s. ISBN 0-201-17530-4.

surovinu vyvážajú do miest, kde sa uskutočňuje samotná výroba. V niektorých priemyselných odvetviach je zabezpečenie pravidelných dodávok surovín vitálne.

- *Pracovná sila* – jeden z najčastejších dôvodov investovania v zahraničí. Investícia je najefektívnejšia, ak je pracovná sila v zahraničí nielen lacnejšia, ale pracuje aj s väčšou produktivitou. Niet pochyb, že toto kritérium je najdôležitejšie v odvetviach náročných na pracovnú silu. Na druhej strane, pre investorov je dôležitá aj vzdelanosť pracovníkov, a preto musia robiť kompromisy medzi cenou práce a vzdelanosťou pracovníkov.
- *Informácie a know-how* – získanie know-how a technológií je v posledných rokoch tiež častým dôvodom na investovanie v zahraničí. Ide najmä o investície do vyspelých ekonomík, najčastejšie o prevzatie firmy, ktorá má k dispozícii nové technológie alebo dôležité informácie.
- *Finančné zdroje* – využitie dodatočných finančných zdrojov môže byť takisto rozhodujúce pre investovanie v zahraničí. Na mysli máme hlavne dodatočné finančné zdroje ponúkané recipientskymi štátmi vo forme výhodných úverov, štátnych subvencií alebo vo forme daňových ul'av. Musíme však spomenúť, že daňové ul'avy sú pre nadnárodné firmy len druhoradým faktorom, keďže pomocou transferových cien dokážu výrazne ovplyvniť mieru zisku.
- *Trhy* – častý je tiež jav, keď zahraničná spoločnosť plánuje vstúpiť na nový trh alebo zlepšiť svoju pozíciu na trhu prostredníctvom výroby tovarov priamo v danom štáte. Miestna výroba nielen znižuje náklady, ale umožňuje aj lepšie prispôsobenie produktov miestnym požiadavkám. Pri rozhodovaní o investíciách sú dôležité najmä náklady a veľkosť trhu charakterizovaná počtom potenciálnych zákazníkov. Získanie podielu na trhu bolo na začiatku 90. rokov minulého storočia dôležitým motívom investícií smerujúcich do strednej a východnej Európy. Západné spoločnosti mali šancu získať spoločnosti, ktoré mali často dominantné postavenie na trhu.
- *Strategické výhody* – firma sa môže rozhodnúť pre investovanie v zahraničí z dôvodu zvýšenia globálnej konkurencieschopnosti. Tieto investície vychádzajú zo strategických plánov firmy a sú špecifické v každej firme. Môže ísť o využitie technologického náskoku, úspešného produktu alebo výhod z veľkoprodukcie.
- *Únikové investície* – firmy sa často uchýľujú k zahraničným investíciám, aby obišli striktné (environmentálne, pracovnoprávne alebo protimonopolné) regulácie v domácom štáte. Najlepším príkladom je presun odvetví škodlivých pre životné prostredie do rozvojových štátov, kde sú regulácie v oblasti životného prostredia zvyčajne voľnejšie.

Samozrejme, pre lídrov národných štátov sú dôležité najmä faktory L – špecifické výhody štátov. V dnešnom globálnom svete dochádza k intenzívnemu súpereniu o PZI veľkých nadnárodných korporácií, keďže tie dokážu priniesť množstvo ekonomických výhod pre prijímajúce štáty. Preto je pre vlády dôležité vedieť to, ktoré sú tie faktory, ktoré robia krajiny atraktívnejšími v očiach zahraničných investorov. Znalosť týchto faktorov ukáže cestu k potrebným reformám zameraným na zlepšenie konkurenčného postavenia krajiny v globálnej ekonomike. Problémom však je, že globálna ekonomika sa dynamicky mení, a tým sa menia aj požiadavky nadnárodných korporácií na ideálne investičné lokality. Tento problém pochopil aj Dunning, ktorý na konci 90. rokov minulého storočia identifikoval nové faktory, ktoré hrajú čoraz dôležitejšiu úlohu v investičných rozhodnutiach nadnárodných korporácií.

Tabuľka 1 Zmeny dôležitosti špecifických výhod štátov na začiatku 21. storočia

Klesajúca dôležitosť	Rastúca dôležitosť
<ul style="list-style-type: none"> • Dostupnosť surovín a nekvalifikovanej pracovnej sily a ich cena • Mzdové náklady • Dopravné náklady • Tarifné bariéry • Fiškálne podnety národných vlád • Makroekonomická politika národných vlád 	<ul style="list-style-type: none"> • Dostupnosť špecifických surovín • Dostupnosť vysokokvalifikovanej pracovnej sily • Veľkosť regionálneho trhu • Kvalita cezhraničnej spolupráce a kvalita existujúcej infraštruktúry • Netarifné bariéry • Inovačné schopnosti a podnikateľské prostredie • Vzťah vlády a podnikateľského sektora

Zdroj: DUNNING, J. H. (2000). *A Rose by Any Other Name....? FDI Theory in Retrospect and Prospect*. Mimeo, University of Reading.

Ako vidíme v tabuľke 1, dnes už prvoplánové faktory, akými sú nízke mzdové náklady alebo makroekonomická politika národných vlád, pomaly ustupujú do úzadia. To neznamená, že nemusia byť dôležité, ale v čoraz väčšom počte projektov rastie dôležitosť sofistikovanejších faktorov. Keďže globálna ekonomika je čoraz komplexnejšia, dnes je zaujímavá nielen cena práce, ale aj dostupnosť vysokokvalifikovanej pracovnej sily. Rovnako dnes firmám nejde len o jednorazové finančné investičné stimuly, dôležitým je skôr dlhodobý dobrý vzťah vlády a podnikateľského prostredia. Samozrejme, nesmieme zabudnúť ani na inovačný potenciál národnej ekonomiky, ktorý sa stáva kľúčovým faktorom pri rozhodovaní o sofistikovanejších priamych zahraničných investíciách. Tieto zmeny v lokačných faktoroch budú pritom v budúcnosti výzvou aj pre Slovensko, ktoré sa v súčasnosti sa ešte stále skôr zameriava na klasické špecifické výhody.

2 Inštitucionálne rozšírenie OLI teórie

Eklektická teória PZI nezostala statická ani v 21. storočí. *John Dunning pracoval na jej rozšírení a doplnení, pričom ako najdôležitejšie sa javí doplnenie OLI teórie o analýzu inštitúcií.* V posledných dvoch dekádach sa totiž analýza inštitúcií stala dôležitou súčasťou ekonomických teórií – a to ako na strane firiem, a tak i na strane štátov. Globálna ekonomika sa výrazne zmenila a kvalitné inštitúcie sú jedným zo základných pilierov rozvoja štátov i korporácií.

Pri zapracovaní inštitúcií vychádza Dunning z práce Douglasa Northa³, ktorý najviac prispel k štúdiu inštitúcií na makroúrovni. North definuje inštitúcie ako formálne pravidlá (ústavy, zákony a iná regulácia) a neformálne obmedzenia (nepísané normy správania sa, konvencie a iné pravidlá správania sa). Inštitúcie tvoria de facto „pravidlá hry“, ktorých sa

³ Pozri napríklad NORTH, D.C. 1991. Institutions. In: *Journal of Economic Perspectives*, 1991, č. 5, s. 97–112.

musia organizácie držať pri dosahovaní svojich cieľov. Inštitúcie pritom hrajú dôležitú úlohu pri každom z troch faktorov OLI teórie.

Ak berieme do úvah *špecifické výhody firiem* (O), Dunning navrhuje oddelenie špecifických výhod firiem založených na inštitúciách to samostatnej podskupiny (nazvime ich O_i) v rámci tejto skupiny. Špecifikom týchto výhod je, že sú založené na vnútorných hodnotách a pravidlách firmy (firemná kultúra) a tiež aj na hodnotách a pravidlách tvorených mimo firmy. Meniace sa hodnoty a postoje v spoločnosti môžu mať pritom výrazný vplyv na produkty a služby firmy – a tým aj na jej špecifické výhody. Vzostup „open source“ hnutia, ktorý akcentuje slobodu informácií a inovácií pomerne ostro kontrastuje so stratégiami IT alebo farmaceutických spoločností. Podobným vývojom je rastúci tlak na spoločenskú zodpovednosť firiem (corporate social responsibility), ktorý núti firmy meniť svoju inštitucionálnu základňu.

V prípade *špecifických výhod štátov* je úloha inštitúcií ešte jasnejšia a dôležitejšia než to bolo v prípade korporácií. Inštitúcie na úrovni národných štátov sú navyše lepšie definované ako firemné inštitúcie, čo v posledných dvoch dekádach pritiahol veľký záujem výskumníkov. Dnes existujú viaceré štúdie, ktoré preukazujú vitálnu úlohu inštitúcií v hospodárskom rozvoji národných štátov⁴. Známa štúdia vedeckého tímu okolo Rodrika z roku 2002⁵ porovnávalo vplyv troch faktorov na hospodársky rast – geografických faktorov, otvorenosti ekonomiky a zapojenia sa do medzinárodného obchodu a inštitúcií. Výsledky analýzy jednoznačne potvrdili, že práve inštitúcie hrajú kľúčovú úlohu v hospodárskom rozvoji. Ak mala krajina mala kvalitné inštitúcie, ostatné faktory nemali robustnejší vplyv na hospodársky rozvoj.

Vychádzajúc z týchto štúdií Dunning konštatuje, že práve inštitúcie a za nimi stojace hodnotové systémy začínajú v súčasnosti hrať čoraz dôležitejšiu úlohu pri budovaní investičnej atraktívnosti štátov. Vplyv inštitúcií bolo možné pozorovať v 70. a 80. rokoch minulého storočia v regiónoch juhovýchodnej Ázie a Latinskej Ameriky. Kým inštitucionálna základňa štátov v juhovýchodnej Ázii bola výrazne nápomocná ich hospodárskeho rastu a vyvolal aj záujem zahraničných investorov, rozpadajúce sa inštitúcie v latinskej Amerike dostali región na pokraj záujmu zahraničných investorov a prispeli ku krachu regiónu v 80. rokoch minulého storočia (La Década Perdida). Naopak, reformné úsilie v kľúčových štátoch latinskej Ameriky na konci 80. rokov a na začiatku 90. rokov výrazne prispelo ku skvalitneniu ich inštitucionálneho rámca a k následnému rastu záujmu zahraničných investorov o región. V konečnom dôsledku sa o dôležitosti zdravých inštitúcií sa presvedčilo aj Slovensko, ktorý počas vlády Vladimíra Mečiara v rokoch 1994 – 1998 sa dostala mimo záujmu zahraničných investorov hlavne kvôli zlému stavu politických, ekonomických a právnych inštitúcií.

Výskum štátov juhovýchodnej Ázie a tranzitívnych ekonomík v regióne strednej a východnej Európy priniesol všeobecne akceptovaný súbor inštitúcií a politik, ktoré zvyšujú investičnú atraktívnosť štátov a v konečnom dôsledku prispieva k hospodárskemu rozvoju. Do tohto súboru patrí predovšetkým zdravá makroekonomická politika, inštitúcie na zabezpečenie majetkových práv a vymožitelnosti zmlúv, politika ochrany hospodárskej súťaže, kvalitný dohľad nad finančným sektorom, nástroje na zlepšenie sociálnej kohézie, nástroje na zabezpečenie účasti občanov v politickom systéme a transparentnosť a povinnosť vlády skladať účty. Dôležité pritom je, že zmenu inštitúcií nemožno len tak vynútiť zhora vládnu elitou, je potrebná ich celospoločenská akceptácia. Varovným príkladom nepodarenej inštitucionálnej reformy je šoková terapia v Ruskej federácii v roku 1992, keď

⁴ Pozri napríklad knihu *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* od Daronu Acemoglu a Jamesa Robinsona

⁵ RODRIK, D., SUBRAMANIAN, A., TREBBI, F. 2002. *Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development*. Cambridge: NBER Working Paper 9305, 2002.

inštitucionálne reformy vynútené vládou elitou viedli k hospodárskemu a sociálnemu kolapsu celej krajiny.

Špecifické výhody z internalizácie majú z troch faktorov OLI teórie najbližšie k inštitúciám⁶. Ako už bolo uvedené, tento faktor vysvetľuje sklon firiem internalizovať zlyhanie trhu. Pri riešení dilemy, či riešiť zahraničné aktivity firmy interne alebo externe, hrajú inštitúcie veľmi dôležitú úlohu. O riešení tejto dilemy v zásade rozhoduje inštitucionálne zázemie firmy spolu s inštitucionálnym zázemím štátu, kde sa aktivity majú odohrávať. Ak je napríklad podnikateľská kultúra dvoch štátov príliš odlišná alebo sú štáty na veľmi odlišných stupňoch hospodárskeho rozvoja, je veľmi pravdepodobné, že firma zaangažuje do svojich aktivít externého (spravidla lokálneho) partnera. Naopak, ak je firemná kultúra v cieľovom štáte podobná domovskému štátu firmy, spravidla dochádza k úplnej internalizácii zahraničných aktivít firmy.

V otázkach internalizácie zohrávajú veľkú úlohu aj postoje cieľových štátov voči zahraničným firmám a zahraničnému vlastníctvu domácich aktív. V ropnom priemysle je napríklad úplné vlastníctvo ropných polí zahraničnými firmami takmer vylúčené a najlepšie, v čo môžu zahraničné firmy dúfať, je podielové vlastníctvo v rámci spoločného podniku s domácou firmou. Podobným príkladom je aj Čína, kde vlády dlhé desaťročia nútili zahraničných investorov formovať spoločné podniky s domácimi firmami. Z hľadiska hospodárskeho a technologického rozvoja Číny bol tento krok pochopiteľný, avšak pre zahraničných investorov to znamenalo stratu časti kontroly a zvýšenie rizika.

Záver

Záverom možno konštatovať, že OLI teória priamych zahraničných investícií je dynamickou teóriou, ktorá sa prispôsobuje neustále meniacej sa globálnej ekonomiky. Už zosnulý John Dunning svoju teóriu neustále rozvíjal a dopĺňal, aby zostala stále relevantnou a použiteľnou pre skúmanie PZI. Možno pritom očakávať, že OLI rámec nezapadne ani v budúcnosti prachom, keďže stále je v rámci skúmania priamych zahraničných investícií najčastejšie používaným teoretickým rámcom. Zdá sa, že OLI teória sa zaradí medzi základné teórie medzinárodných hospodárskych vzťahov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] DUNNING, J. H. 2000. *A Rose by Any Other Name....? FDI Theory in Retrospect and Prospect*. Mimeo, University of Reading.
- [2] DUNNING, John H. 1993. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. 2. ed. Wokingham : Addison-Wesley Publ. Co., 1993. 687 s. ISBN 0-201-17530-4.
- [3] NORTH, D.C. 1991. Institutions. In *Journal of Economic Perspectives*, 1991, č. 5, s. 97–112.
- [4] RODRIK, D., SUBRAMANIAN, A., TREBBI, F. 2002. *Institutions rule: the primacy of institutions over geography and integration in economic development*. Cambridge: NBER Working Paper 9305, 2002.

⁶ DUNNING, John H. 1993. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. 2. ed. Wokingham : Addison-Wesley Publ. Co., 1993. 687 s. ISBN 0-201-17530-4.

Kontakt

doc. Ing. Tomáš Dudáš, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: tomas.dudas@euba.sk

DAŇOVÉ STIMULY UPLATŇOVANÉ V LOTYŠSKU A V SR¹

Ing. Ivona Ďurinová, PhD.

Abstrakt

Harmonizačné snahy v Európskej únii v oblasti daní vedú k daňovej neutralite, ktorá je však v protirečivosti so stimulačnou funkciou daní. Prostredníctvom rôzne konštruovaných daňových, resp. investičných stimulov sa krajiny snažia prilákať investorov. Vzhľadom na to sa možno stretnúť tak s prívržencami aj odporcami daňovej harmonizácie ako aj daňovej konkurencie. V príspevku sa autorka venuje problematike daňových stimulov uplatňovaných v Lotyšsku a na Slovensku. Poukazuje na náročnosť harmonizácie priamych daní v EÚ.

KLúčové slová: daňové stimuly, investičné stimuly, harmonizácia daní, daňová konkurencia, priame dane

Abstract

Harmonization efforts in the European Union in the field of taxation lead to fiscal neutrality, which is however in contradiction to the stimulation function of taxes. Countries are trying to attract investors through variously constructed tax resp. investment incentives. In this view there are supporters and opponents of the tax harmonization as well as tax competition. In the paper the author deals with the issue of tax incentives applied in Latvia and Slovakia. The paper emphasized the difficulty of harmonizing of direct taxation in the EU.

Key words: tax incentives, investment incentives, tax harmonization, tax competition, direct taxes

Úvod

Stále diskutovanou témou v rámci Európskej únie je problematika daňovej harmonizácie. Najmä harmonizácia priamych daní je komplikovaná a nedosiahla stále požadované výsledky. Veľké odlišnosti v priamom zdanení sa stali prekážkou hladkého fungovania jednotného trhu, pretože predovšetkým daň z príjmov rôznych podnikateľských subjektov významným spôsobom ovplyvňuje podnikanie na území jednotného trhu. Na rozdiel od práce je práve kapitál vysoko mobilným faktorom, ktorý sa dá operatívne presúvať do krajín s výhodným daňovým zaťažením.² Harmonizačné snahy preto vedú k daňovej neutralite, ktorá je však v protirečivosti so stimulačnou funkciou daní. Prostredníctvom rôzne konštruovaných daňových, resp. investičných stimulov sa krajiny snažia prilákať investorov. Vzhľadom na to sa možno stretnúť tak s prívržencami aj odporcami daňovej harmonizácie ako aj daňovej konkurencie.

V príspevku sa autorka venuje problematike daňových stimulov uplatňovaných v Lotyšsku a na Slovensku. Poukazuje na pozitívne ako aj negatívne stránky daňových stimulov a na náročnosť harmonizácie priamych daní v EÚ.

¹ Príspevok je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0064/13 Vplyv medzinárodného zdanenia a domáceho daňového systému na rozvoj podnikateľskej sféry SR (2013 - 2015), podiel na projekte 100 %.

² LÉNÁRTOVÁ, G. 2012. *Harmonizácia daní v Európskej únii*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. s.77. ISBN 978-80-225-3501-4.

1 Daňové stimuly

Základným predpokladom dlhodobej konkurencieschopnosti a rastu ekonomiky je priaznivé podnikateľské prostredie, o ktoré sa starajú nielen podnikateľské subjekty, ale rôznymi formami aj štát. Prostredníctvom daňových stimulov môže štát ovplyvňovať investície, úspory, ale aj pracovné úsilie.

Daňové stimuly preto tvoria podstatnú a neoddeliteľnú časť daňovej politiky každého štátu. Zameriame sa na vybrané daňové stimuly uplatňované pre podnikateľské subjekty v Lotyšsku a na Slovensku.

1.1 Lotyšsko

Lotyšsko 1. januára 2014 vstúpilo do eurozóny, pričom euro nahradilo lotyšský lat. Okrem tohto významného kroku lotyšská vláda schválila tzv. tichú daňovú reformu, ktorá sa práve v súvislosti s prijatím eura stala zaujímavou pre mnoho zahraničných spoločností. Lotyšsko sa začalo považovať za krajinu atraktívnu pre investorov, resp. nový daňový raj pre podnikateľské subjekty.

Pre domáce ako aj zahraničné podnikateľské subjekty sa stáva určitým stimulom najmä nízka daňová sadzba z príjmov právnických osôb. Zisk spoločnosti sa zdaňuje 15 % - nou sadzbou, pričom priemerná úroveň krajín EÚ je 23,5 %. Lotyšsko sa tak radí na 3. miesto v rámci krajín EÚ s najnižšou daňovou sadzbou dane z príjmu právnických osôb. Nižšie daňové sadzby majú už len Írsko a Cyprus.

Koncom 90. rokov vstúpil do platnosti zákon, ktorý upravuje **zdanenie v špeciálnych ekonomických zónach a slobodných prístavoch** v Lotyšsku. Zákon vymedzuje výhody na priamych a nepriamych daniach v troch prímorských a jednej vnútrozemskej oblasti. Uvedené špeciálne oblasti fungujú od roku 1997 a mali by fungovať do roku 2017. resp. pripravuje sa predĺženie až do roku 2035. Medzi špeciálne ekonomické zóny zaradujeme Rezekne a Liepaja a do skupiny slobodných prístavov patrí Riga a Ventspils. Tieto špeciálne ekonomické zóny a slobodné prístavy boli založené s cieľom podporovať podnikateľské aktivity v regiónoch a všetky z nich ponúkajú veľmi priaznivé podnikateľské stimuly v oblasti daní.³ Výhody pre spoločnosti pôsobiace v špeciálnych ekonomických zónach:⁴

- 80% - 100 % zľava na dani z nehnuteľností,
- 80% úľava na dani z príjmov právnických osôb pre činnosť vykonávanú v danej oblasti,
- 80% úľava na poplatky za správu a platby za využívanie duševného vlastníctva pre nerezidentov,
- 0% DPH na väčšinu tovarov a služieb poskytovaných podnikom v slobodných pásmach alebo vyvážené z nich,
- 0% DPH na väčšinu tovarov a služieb dodávaných v slobodných pásmach, vrátane stavebných prác,
- možnosť využitia odpisovej metódy dvojitého zníženia v určitých prípadoch,
- oslobodenie od spotrebnej dane na ropné produkty.

Umorovanie strát v podnikaní sa uplatňuje v Lotyšsku nasledovne:⁵

- straty, ku ktorým došlo pred 1. januárom 2008, môžu byť umorované na daňové účely až 8 rokov;

³Tax Incentives [online]. 2013. [cit. 10.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www.liaa.gov.lv/invest-latvia/competitive-advantages/business-incentives/tax-incentives-0>>.

⁴tamtiež [cit. 10.5.2014].

⁵Doing business guide in Latvia. [online]. 2013. [cit. 10.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www.gencs.eu/news/index/714>>.

- straty, ku ktorým došlo po roku 2008, môžu byť umorované neurčitú dobu;
- daňovníci registrovaní v osobitných ekonomických zónach alebo špeciálnych podporovaných územiach môžu umorovať straty, ku ktorým došlo pred rokom 2005, až 10 rokov;
- daňovníci registrovaní v osobitných ekonomických zónach alebo špeciálnych podporovaných územiach, môžu straty, ku ktorým došlo od roku 2005, umorovať neurčitú dobu;
- daňové straty nemožno previesť späť (do minulých období);
- zahraničné straty sú posudzované rovnako ako straty, ktoré vznikli v Lotyšsku, vzhľadom na princíp zdaňovania celosvetových príjmov.

Od 1. januára 2011 sú v Lotyšsku poskytované **stimuly v prípade rozsiahlych investičných projektov**, ktoré umožňujú daňovým subjektom, aby si uplatnili úľavu na dani pre počiatočné dlhodobé investície nasledovne:⁶

- 25 % z celkovej počiatočnej dlhodobej investície maximálne do výšky 49,8 mil. eur,
- 15 % z časti celkovej počiatočnej dlhodobej investície prevyšujúcej 49,8 mil. eur.

Stimuly môžu byť poskytované za určitých podmienok:⁷

- minimálna výška investície musí byť 4,3 mil. eur,
- investícia musí byť vykonaná do 5 rokov odo dňa, kedy lotyšská vláda schválila podporu pre projekt,
- investícia musí byť vykonaná v jednom z uvedených štátom podporovaných odvetviach,
- výsledkom investície musí byť nová obchodná línia alebo modernizácia, resp. rozšírenie existujúcej línie podnikania (napr. výroby nového výrobku, zmena výrobného procesu atď.),
- investície musia byť v rámci činnosti investora a v súvislosti s podnikateľskou činnosťou investora.

Od roku 2014 vstúpil do platnosti **špeciálny daňový režim pre holdingové spoločnosti**. Holdingová spoločnosť vystupuje vo všeobecnosti voči spoločnostiam, ktoré ovláda, ako materská spoločnosť a podriadené spoločnosti vystupujú voči nej ako dcérske podniky. Holding predstavuje zoskupenia samostatných právnych subjektov a nevystupuje ani ako jeden daňový subjekt. Daňovým subjektom môžu byť len právne samostatné podniky. Napriek tomu pri vzniku a ďalšom pôsobení holdingu je potrebné zvažovať aj daňové hľadisko.⁸ Daňový systém tej ktorej krajiny a daňové zvýhodnenia môžu byť rozhodujúcim prvkom zakladania holdingovej spoločnosti. V publikácii AAT sa uvádzajú aspekty atraktívnej krajiny pre holdingovú spoločnosť v zahraničí, ktoré zahŕňajú nasledujúce daňové atribúty:⁹

- žiadna zrážková daň na vyplácané a prijaté dividendy, úroky a licenčné poplatky,
- žiadna daň z príjmov z dividend, úrokov a licenčných poplatkov,
- žiadna daň z príjmov z kapitálových výnosov,
- žiadne miestne kolkové poplatky,
- silná základňa zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia v rámci EÚ,
- nízka kontrola nad zahraničnými korporáciami, úroveň nízkej kapitalizácie,
- úľava na dani v rámci skupiny podnikov,
- daňovo efektívne ukončenie spoločnosti v krajine.

⁶Tax Incentives [online]. 2013. [cit. 24.4.2014] Dostupné na internete: <<http://www.liaa.gov.lv/invest-latvia/competitive-advantages/business-incentives/tax-incentives-0>>.

⁷tamtiež [cit. 25.4.2014].

⁸Doing Business Guide Latvia 2013 [online]. 2013. [cit. 25.4.2014] Dostupné na internete: <<http://aat.lv/wp-content/uploads/2013/11/Doing-Business-in-Latvia-2013.pdf>>.

⁹tamtiež [cit. 25.4.2014].

Začiatkom roka 2013 lotyšská vláda prijala zákon, ktorý umožňuje, aby prijaté dividendy a zisky z predaja akcií nepodliehali dani z príjmu právnických osôb a to bez obmedzenia, t. j. bez časového testu alebo minimálneho podielu v dcérskej spoločnosti. Musí sa však jednať o spoločnosť, ktorá je rezidentom v inom členskom štáte EÚ, spoločnosť musí byť uvedená v prílohe Smernice č. 90/434/EHS o spoločnom systéme zdaňovania pri fúziách, rozdeleniach, prevodoch majetku a výmene akcií týkajúcich sa spoločností z rôznych členských krajín. Vyššie uvedené oslobodenie sa uplatní iba vtedy, ak spoločnosť, ktorá dividendy vypláca, má k dispozícii potvrdenie od finančného úradu z príslušnej krajiny o tom, že príjemca dividend spĺňa podmienky rezidentstva, tak ako je uvedené. Vyplácané dividendy tiež nepodliehajú ani zrážkovej dani. Všetky tieto oslobodenia sa nevzťahujú na platby z/do krajín označených ako daňové raje. Od roku 2014 tiež pribudlo oslobodenie od dane pre úroky, autorské práva a licenčné poplatky.¹⁰ V rámci nového daňového režimu holdingovej spoločnosti nie sú kapitálové zisky predmetom dane. Príjem alebo strata z predaja majetkových podielov sú vylúčené zo zdaniteľných príjmov daňovníka, s výnimkou podielov na obchodnej spoločnosti, ktorá je rezidentom iného štátu alebo územia, ktoré je považované za daňový raj.¹¹

V Lotyšsku všeobecne neexistujú žiadne obmedzenia s ohľadom na množstvo prijatých pôžičiek spoločnosťou. Avšak, sú uplatňované pravidlá nízkej úrovne kapitalizácie, ktoré v Lotyšsku limitujú odpočet nákladov na úrokové platby. Spoločnosť si nemôže odpočítať úrokové náklady vynaložené na platby uskutočnené na iný subjekt (či už ide o lotyšský subjekt alebo nie), ktorý prekročí niektorú z týchto súm:

- úroky presahujúce 1,2-násobok priemernej ročnej krátkodobej úrokovej sadzby;
- 4:1 ako pomer dlhu k vlastnému kapitálu. Aj v prípade, že úrok sa nachádza na úrovni trhovej sadzby, bude odpočet obmedzený, ak pomer dlhu k vlastnému kapitálu prevyšuje 4:1.¹²

Tieto obmedzenia sa nevzťahujú na úrokové platby uskutočnené v rámci úverových inštitúcií pôsobiacich v Lotyšsku alebo v inom členskom štáte Európskej únie, alebo na úrokové platby v rámci Štátnej pokladnice Lotyšskej republiky, Severskej investičnej banky, Európskej banky pre obnovu a rozvoj, Európskej investičnej banky, Rozvojovej banky, Rady Európy a Svetovej banky.¹³

V Lotyšsku je tiež možné skupinové zdanenie. Spoločnosti, ktoré patria do jednej skupiny, si môžu vzájomne prevádzať daňové straty. Na účely skupinového zdanenia môže byť materskou spoločnosťou tak fyzická, ako aj právnická osoba, ktorá je rezidentom v Lotyšsku alebo v inom členskom štáte Európskej únie alebo je rezidentom v štáte, s ktorým má Lotyšsko uzavretú účinnú zmluvu o zamedzení dvojitého zdanenia. Pobočkou sa rozumie spoločnosť, ktorá je rezidentom v Lotyšsku alebo v inom členskom štáte Európskej únie, v ktorej aspoň 90 % obchodného podielu patrí materskej spoločnosti, jednej alebo viacerých pobočkám, resp. ich kombinácii.¹⁴ Daňové straty sú v rámci skupiny prevoditeľné za splnenia určitých podmienok.

¹⁰Zdaňování společností v Lotyšsku. [online]. 2010. [cit. 10.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www.danarionline.cz/archiv/dokument/doc-d9492v12363-zdanovani-spolecnosti-v-lotyssku/>>.

¹¹Latvian holding company. [online]. 2013. [cit. 11. 5. 2014] Dostupné na internete: <<http://www.atrium-incorporators.com/latvia-holding-companies-tax-advantages/>>.

¹²Taxation and Investment in Latvia. [online]. 2013. [cit. 11.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-latviaguide-2013.pdf>>.

¹³tamtiež [cit. 11.5.2014]

¹⁴Doing Business Guide Latvia 2013. [online]. 2013. [cit. 11.5.2014] Dostupné na internete: <<http://aat.lv/wp-content/uploads/2013/11/Doing-Business-in-Latvia-2013.pdf>>.

1.2 Slovensko

Daňové stimuly, resp. úľavy na dani patria v súčasnosti v SR do regionálnej pomoci a sú zamerané na podporu investovania. Sú predmetom zákona č. 561/2007 o investičnej pomoci a §§ 30a a 30b zákona č. 595/2003 o dani z príjmov, ktoré boli doplnené zo zákona č. 561/2007 cez článok III. Podľa zákona o investičnej pomoci sa táto pomoc poskytuje formou:

- dotácie, ktorá slúži na obstaranie dlhodobého hmotného majetku a dlhodobého nehmotného majetku,
- úľavy na dani z príjmu,
- príspevku na novovytvorené pracovné miesta,
- prevodu nehnuteľného majetku alebo zámeny nehnuteľného majetku za majetok s nižšou cenou než je všeobecná hodnota majetku.

Daňovou úľavou sa rozumie možnosť zníženia daňovej povinnosti pre subjekt, ktorý spĺňa podmienky ustanovené zákonom o investičnej pomoci. Základnými podmienkami, ktoré musia splniť uchádzači o investičnú pomoc, sú:¹⁵

- založenie nového podniku, rozšírenie, diverzifikácia alebo zásadná zmena výroby v rámci existujúceho podniku,
- vynaloženie minimálnej výšky investičných nákladov v závislosti od typu projektu a regiónu, v ktorom sa má realizovať,
- vytvorenie požadovaného počtu pracovných miest v závislosti od toho, či ide o nový podnik alebo expanziu,
- zohľadnenie požadovaného podielu výrobných zariadení, resp. podielu zamestnancov s vysokoškolským vzdelaním, rovnako v závislosti od typu projektu a konkrétneho regiónu,
- realizovanie investičného projektu do troch rokov, resp. v prípade projektov s oprávnenými nákladmi prevyšujúcimi 50 mil. eur (tzv. veľké projekty) do piatich rokov od vydania rozhodnutia o schválení pomoci,
- začatie prác na projekte až po doručení písomného potvrdenia Ministerstva hospodárstva SR, že daný projekt má predpoklad splniť všetky podmienky na poskytnutie investičnej pomoci, v opačnom prípade pomoc nemôže byť poskytnutá.

Príjemcom uvedených stimulov môže byť právnická aj fyzická osoba – podnikateľ so sídlom v SR v Obchodnom registri alebo v Živnostenskom registri, ktorá bude realizovať investičný zámer v SR.

Celková výška takto poskytnutej investičnej pomoci je limitovaná zhora. V rozhodnutí o schválení investičnej pomoci je daná úplná výška úľavy na dani, ktorú si môže spolu za všetky zdaňovacie obdobia daňový subjekt uplatniť. Prvým zdaňovacím obdobím, za ktoré si daňovník môže uplatniť nárok na úľavu je to, v ktorom mu bolo doručené rozhodnutie o schválení investičnej pomoci. Potom má právo uplatniť si túto úľavu počas desiatich bezprostredne nasledujúcich zdaňovacích období. Prvé zdaňovacie obdobie sa predĺžilo z piatich na desať rokov vzhľadom na to, že investori majú počas prvých piatich rokov veľmi vysoké odpisy, čiže neboli schopní efektívne využiť túto formu daňovej úľavy v päťročnom období. Pre investorov je predĺženie tohto obdobia na desať rokov určite atraktívnejšie. Ak v prvom roku daňovníkovi vychádza len veľmi malá úľava na dani, môže sa rozhodnúť neuplatniť ju. Zákon mu totiž dovoľuje čerpať úľavy až po troch rokoch, ktoré uplynuli od vydania rozhodnutia o poskytnutí.¹⁶

¹⁵Dane do vrecka 2013. [online]. 2013. [cit. 26.4.2014] Dostupné na internete: <http://www.pwc.com/sk/sk/publikacie/assets/2013/dane-do-vrecka_2013.pdf>.

¹⁶ĎURINOVÁ, I. 2012. Legislatívny vývoj v oblasti poskytovania úľav pri zdaňovaní príjmov právnických osôb v SR. In: BIATEC, roč. 20, 9/2012, s. 4.

Celková hodnota daňovej úľavy sa uvádza v rozhodnutí o schválení investičnej pomoci, pričom peňažné prostriedky získané prostredníctvom úľavy na dani je daňovník povinný použiť na účely súvisiace s investičným zámerom.

V súvislosti s poskytovanými stimulmi v oblasti investícií od zahraničných subjektov sa spomína pojem daňové prázdny. Je to neoficiálny názov jednej z foriem poskytovaných stimulov, kedy je investor na určitú dobu po investícii zbavený povinnosti odvádzať niektorú daň. Štát túto možnosť využíva v dnešnej dobe najmä u veľkých priemyselných závodov na podporu vzniku nových pracovných miest alebo na podporu nových technológií, či chýbajúcich služieb. Poskytnutie daňových prázdny predstavuje pre Slovenskú republiku najčastejšiu a najvýhodnejšiu formu štátnej pomoci z dôvodu minimálnych výdavkov zo strany štátu, čo v konečnom dôsledku prináša viacero pozitívnych aspektov pre štátny rozpočet v podobe odvodov a daní platených zamestnancami, zníženie vyplácania sociálnych dávok, dávok v nezamestnanosti, zvýšenie príjmov plynúcich do štátneho rozpočtu z nepriamych daní v dôsledku rastu individuálnej spotreby zamestnancov (DPH, spotrebné dane) a mnohé ďalšie.¹⁷

Záver

Daňová sústava Lotyšska je výhodná pre zahraničných investorov a holdingové spoločnosti. Okrem nízkej daňovej sadzby, ktorá patrí medzi najnižšie v Európskej únii, zaviedla od roku 2013 aj tzv. špeciálny holdingový režim, ktorý umožňuje holdingovým spoločnostiam čerpať daňové úľavy. Z daňového hľadiska je Lotyšsko výhodné aj pre nulovú zrážkovú daň na dividendy a v súčasnosti aj nulovú zrážkovú daň na úroky, licenčné poplatky a autorské práva. V Lotyšsku sa nachádzajú aj štyri špeciálne ekonomické zóny, v ktorých zákon vymedzuje výhody na priamych a nepriamych daniach. Lotyšská daňová sústava poskytuje ďalej klasické formy daňových stimulov vo forme nezdaniteľnej časti základu dane, bonusu na dieťa, príspevkov na bývanie, vzdelanie, podnikateľské subjekty si môžu uplatniť širokú škálu daňových výdavkov a zliav na dani.

Slovensko sa snaží pritiahnúť zahraničných investorov najmä poskytovaním daňových prázdny pre veľké nadnárodné spoločnosti. Medzi stimuly ďalej zaraďuje rovnako nezdaniteľné časti základu dane, odpočítateľné položky, umorovanie straty a odpisovú politiku.

Z hľadiska uplatňovaných stimulov pre podnikateľské subjekty je atraktívnejšie Lotyšsko. Potvrdzujú to aj štatistiky, podľa ktorých má lotyšské podnikateľské prostredie jeden z najnižších stupňov vládnych zásahov a naopak, najlepších daňových výhod, a jeden z najvyšších stupňov ekonomickej slobody medzi krajinami strednej a východnej Európy.

Daňové úľavy kritizujú mnohí odborníci najmä preto, že narúšajú trhové prostredie a z dlhodobého hľadiska prakticky nič neriešia. Boje o zahraničné investície poskytovaním čo najlepších výhod považujú za diskriminačné, fiškálne negatívne, ekonomicky neobhájiteľné, a to najmä v čase liberalizácie svetového obchodu. Keďže sú tieto výhody ekonomicky a právne originálne a individuálne, znevýhodňujú všetky ostatné konkurenčné subjekty. Uprednostňovanie jedného odvetvia pred iným môže byť demotivujúce pre podniky, ktoré nespádajú do tohto okruhu. V odvetví spôsobuje narušenie konkurencieschopnosti medzi spoločnosťami, ktorým bola poskytnutá daňová úľava, a ostatnými spoločnosťami.

¹⁷KORYTÁROVÁ, Z. 2013. Efektívnosť poskytovania investičných stimulov. In *Sborník z mezinárodní vědecké konference INPROFORUM 2013: „Zdroje a limity ekonomického růstu a předpoklady vývoje české ekonomiky“*, 7.-8. Listopadu 2013. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-440-7, s. 123-129.

Na záver možno konštatovať, že napriek niektorým negatívnym vplyvom majú úľavy na dani svoje opodstatnenie, a to najmä v období hospodárskej recesie, keď môžu mnohým firmám pomôcť prežiť. V období s rýchlo rastúcou nezamestnanosťou a poklesom výkonnosti ekonomiky je dôležité podporiť podnikateľov, resp. udržať dostatočný počet zamestnávateľov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BARTOŠOVÁ, Z. 2014. *Komparácia vybraných daňových systémov v EÚ so zameraním na daňové stimuly podnikateľských subjektov*. Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta podnikového manažmentu; Katedra podnikových financií. Vedúci záverečnej práce: Ing. Ivona Ďurinová, PhD. Bratislava: FPM EU, 2014, 89 s.
- [2] ĎURINOVÁ, I. 2012. *Legislatívny vývoj v oblasti poskytovania úľav pri zdaňovaní príjmov právnických osôb v SR*. In: BIATEC, ISSN 1335-0900. Roč. 20, č. 9 (november 2012), s.2-6.
- [3] KORYTÁROVÁ, Z. 2013. *Efektívnosť poskytovania investičných stimulov*. In *Sborník z mezinárodnej vedeckej konferencie INPROFORUM 2013: „Zdroje a limity ekonomického rastu a predpoklady vývoje českej ekonomiky“*, 7.-8. Listopadu 2013. České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2013. ISBN 978-80-7394-440-7, s. 123-129.
- [4] LÉNÁRTOVÁ, G. 2012. *Harmonizácia daní v Európskej únii*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. s.77. ISBN 978-80-225-3501-4.
- [5] Tax Incentives [online]. 2013. [cit. 10.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www.liaa.gov.lv/invest-latvia/competitive-advantages/business-incentives/tax-incentives-0>>.
- [6] Zdaňování společností v Lotyšsku. [online]. 2010. [cit. 10.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www.danarionline.cz/archiv/dokument/doc-d9492v12363-zdanovani-spolecnosti-v-lotyssku/>>.
- [7] Latvian holding company. [online]. 2013. [cit. 11. 5. 2014] Dostupné na internete: <<http://www.atrium-incorporators.com/latvia-holding-companies-tax-advantages/>>.
- [8] Taxation and Investment in Latvia. [online]. 2013. [cit. 11.5.2014] Dostupné na internete: <<http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-latviaguide-2013.pdf>>.
- [9] Doing Business Guide Latvia 2013. [online]. 2013. [cit. 11.5.2014] Dostupné na internete:<<http://aat.lv/wp-content/uploads/2013/11/Doing-Business-in-Latvia-2013.pdf>>.
- [10] Dane do vrecka 2013. [online]. 2013. [cit. 26.4.2014] Dostupné na internete: <http://www.pwc.com/sk/sk/publikacie/assets/2013/dane-do-vrecka_2013.pdf>.

Kontakt

Ing. Ivona Ďurinová, PhD.

Katedra podnikových financií

Fakulta podnikového manažmentu

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: ivona.durinova@euba.sk

THE COOPERATION AND PARTNERSHIP BETWEEN THE EU AND UNESCO

PaedDr. et Mgr. Miroslava Ďurkovičová

Abstract

The cultural, scientific and education dimensions are important part of the EU policy. The European integration has not been only a political and economic issue. All these factors represent key tools for the economic and cultural development of the EU. Therefore there has been an actual need for the EU - and one of the main institutions of the EU the European Commission, to cooperate with UNESCO. Since 1996, the number of activities undertaken by UNESCO with a financial contribution of the European Union has been increasing. In February 2004 was signed a new agreement between UNESCO and the European Commission which paved the way for a more intense cooperation and partnershp between the EU and UNESCO till nowadays.

Key words: The EU, the UNESCO, culture, agreement, cooperation, partnership, programme, project

1 Development of the relationships between the EU and UNESCO

Both the European idea and the United Nations were born after the Second World War, inspired by the determination to build peace on new foundations of cooperation, respect and mutual understanding. Both organizations have the aims to building a stronger, rules-based international order for more effective multilateral cooperation and more inclusive and sustainable development. The partnership seeks to enhance the dialogue, to strengthen cooperation and to foster an exchange of best practices. Common strategic priorities are set out in areas of mutual interest, such as education and culture for development, water security, science, technology and innovation, maritime policy, freedom of expression and the right to information. From the legislative viewpoint it is important to underline the most important agreements. The longstanding cooperation between the EU and the UNESCO¹ is also built on previous exanges of letters dated 2 and 15 Seprember 1964, 12 December 1972 and 14 February 1973 between UNESCO (René Maheu) and Commission (Jean Rey and Francois-Xavier Ortoli), and the Provisions applicable to Cooperation between the European Commission and UNESCO (1995) as well as the Financial and Administrative Framework Agreement (FAFA) between the European Community and the United Nations signed on 29 April 2003, to which UNESCO acceded on 23 February 2004. Within the Preamble of the Financial and Administrative Framework Agreement The United Nations and the Commission of the European Communities are willing to work together in a spirit of partnership in order to help Millennium Development Goals. Both parties will endeavour to strenghten their mutual contacts with a view to improving the exange of information on programming and content throughout the cycle of their operations.² After the adoption of the Treaty of Lisbon in 2007, the action of the European Union on the international scene be

¹ The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (French: *Organisation des Nations unies pour l'éducation, la science et la culture*; UNESCO; is a specialized agency of the United Nations (UN). Its purpose is to contribute to peace and security by promoting international collaboration through education, science, and culture in order to further universal respect for justice, the rule of law, and human rights along with fundamental freedom proclaimed in the UN Charter.

² http://erc.unesco.org/publications/FAFA_EC+UNESCO+accord.pdf

came very clear: as mentioned in article 21, the EU shall promote multilateral solutions to common problems, in particular in the framework of the United Nations.

*The Memorandum of Understanding*³ signed in 2012 set clear strategic priorities and stimulated an increased dialogue on policy issues between the two organizations. Moreover, it encouraged cooperation and exchange of information to achieve the common goals in shared domains of interest. The two sides confirmed a partnership with the aim of enhancing and increasing their dialogue on policy issues, cooperation and exchange of data and information in their effort to achieve their common goals and objectives in the following areas:

- education and culture, including their potential as vectors for development,
- media, in particular audio-visual media, and their regulatory framework,
- science, technology and innovation, including their potential for capacity building,
- integrated maritime policy,
- human rights, in particular freedom of expression,
- bioethics and ethics of science and new technologies.

On 8 October 2013 The UNESCO and the EU announced they will strengthen their cooperation and scale up their joint operations on areas of mutual interest, such as education, culture, science and technology, water and oceans, and freedom of expression. The decision comes one year after the signing of a partnership agreement - *Memorandum of Understanding*⁴ to exchange information and work more closely together on areas of common interest. The two organizations have undertaken a range of projects in education, culture, the sciences and human rights in several regions of the world. These include activities such as education and skills training for young Syrian refugees in Jordan, building tsunami emergency response capacity in Haiti, strengthening dialogue as well as media accountability in South East Europe, safeguarding and preserving cultural heritage in Egypt, Jordan, and Lebanon. Through this agreement, they have also supported initiatives, such as the International Teachers Task Force for Education for All, which helps countries recruit and train an adequate number of competent and motivated teachers. New projects for the coming 12 months include the safeguarding of Timbuktu's unique manuscripts in Mali, an advanced survey of groundwater resources in Iraq, the strengthening of capacities of Mediterranean youth networks to advocate for their rights and representativeness and technical assistance for developing countries to reinforce the role of culture as a driver for sustainable development. The new initiatives will push the European Commission's contributions to the partnership to around 30 million euros. *"Our work together is bearing fruit,"* said UNESCO Director-General Irina Bokova on the first anniversary of the Memorandum of Understanding. *"I am confident that our collaboration with the European Union will substantially respond to some fundamental needs that are necessary if we are to advance an inclusive sustainable development rooted on quality education for all and the respect for cultural diversity."* Commissioner Piebalgs added that *"the initiative has proven that working together means our work is even more effective. The European Union and UNESCO share several priorities, but above all they share the desire to strengthen fundamental values to achieve inclusive development."*⁵ UNESCO and the EU are working together to reach *the Millennium Development Goals*⁶ and the objectives of Education for All by 2015 and to set a new global agenda for sustainability in the century ahead. UNESCO collaborates closely and frequently

³http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BSP/pdf/UNESCO-EU_MoU_8_October_2012.pdf

⁴ signed by the Director-General of UNESCO Irina Bokova, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy/Vice-President of the European Commission Catherine Ashton and the European Commissioner for Development, Andris Piebalgs

⁵ http://www.unesco.org/new/en/media-services/singleview/news/unesco_european_union_working_together

⁶ <http://www.un.org/millenniumgoals/>

with the Belgian Federal State. On 3 July 2013, at UNESCO Headquarters in Paris, UNESCO Director-General Irina Bokova signed with the Ambassador from Belgium the seat agreement of the UNESCO Liaison Office in Brussels. UNESCO works in cooperation with the National Commissions for UNESCO of the 28 EU Member States, and in particular with the Belgian Commissions, the Flemish Commission and the French-speaking and German-speaking Commission, in order to build a common advocacy strategy.

1.1 Partnership development and proceeding of it

UNESCO and the EU work together in fields such as education, culture, science and technology, water policy and freedom of expression. *The Liaison Office in Brussels* tries to bring both Organizations closer together by identifying existing or future cooperation opportunities. The past two years, in the aftermath of the Arab Spring, they gave priority to the promotion of freedom of expression and the fight against the illicit traffic of cultural goods. They recently reinforced the partnership with the EU to provide quality education to Syrian refugees in Jordan. In 2013, UNESCO took the lead of the UN International Year of Water. Together with the EU, they seek common intervention modalities to improve access to safe drinking water. UNESCO Liaison office within two years have participated in more than 20 projects in partnership with the EU, and many others are in the pipeline. Education, science, culture and communication are pillars in the construction of a united human community and the foundations of sustainable development.⁷

2 Partnership and cooperation in the field of education

UNESCO and the EU intends to coordinate all international efforts and advocates for teacher-related issues by aligning policy, capacity and financial gaps. Together with the support of the European Commission, the Task Force also contributes to the organization of policy dialogue forums and conferences as an opportunity to share best practices. Literacy remains at the heart of UNESCO's actions.⁸ The European Commissioner for Education and Culture Mrs Androulla Vassiliou and UNESCO Representatives, Princess Laurentien⁹ discussed the best ways to reduce the number of young people and adults who struggle with reading and writing, both in Europe and world-wide. On the occasion of the first International Day of the Girl Child, UNESCO participated with other UN agencies in Brussels in the European Week of Action for Girls in order to raise awareness about enduring discrimination against girls and to mobilize stronger action for human rights. UNESCO has placed gender equality at the heart of its work and is committed to ensuring that every girl has access to quality education. Following the recommendations of the Shanghai Consensus elaborated on the occasion of the 3rd International Congress on Technical and Vocational Education and Training¹⁰ in May 2012, UNESCO underlined the essential role of TVET. The strategy aims at increasing youth unemployment and promoting economic prosperity and social cohesion. UNESCO facilitates the international and European debate on TVET and working skills in the post-2015 education.

⁷ <http://www.vvn.be/wp-content/uploads/2013/11/Brochure-UNESCO-Office.pdf>, str.8

⁸ with 775 million adults – 64% of which are women – still lacking basic reading and writing skills

⁹ Princess Laurentien of the Netherlands spoke about the importance of literacy in both the developed and the developing world and the urgent need to increase the level of ambition and ensure literacy for all at World Literacy Summit held at Oxford University from 14-16 April 2014

¹⁰ TVET

UNESCO and the EU provided technical assistance of the National Teacher Education Strategy TES in May 2008. The Strategy aims at developing an adequate cadre of qualified capable teachers in Palestine who are able to improve the learning opportunities for all students. The Quality Systems for Quality Teachers¹¹ project was designed by UNESCO and the Ministry of Education and Higher Education¹² as the first project supporting the implementation of the the National Teacher Education Strategy, and was funded by the EU. The project outlines three main components:

- improved management and institutional capacity of the teacher education system,¹³
- improved status and motivation of the teachers,
- enhanced relevance and coherence of teacher training and professional development.

It raised the awareness of the importance of the teaching profession and it improved the quality education for Palestinian children. Furthermore, thanks to the programme, 23 PhD students in the field of teaching received a scholarship.

3 Cultural dimension of the EU's and UNESCO's mission

Culture is integrative part of international agenda and development policies represent crucial role. UNESCO's mission is to reinforce the protection and the promotion of tangible cultural as well as natural and intangible heritage. UNESCO recognizes that culture is a significant contributor to sustainable development and the achievement of the internationally agreed development goals. Concerning heritage protection and the fight against the illicit trafficking of cultural goods, UNESCO is in the core of an international network including international organizations and non-governmental organizations such as INTERPOL, World Customs Organization, UNODC or ICOM. Since 2009 and its participation in the *Euromed Heritage IV Programme*¹⁴, UNESCO also works in close cooperation with the European Union on this topic¹⁵. In December 2011 the Council of the European Union recommended in its conclusions that "the EU Member States cooperate more closely with UNESCO on preventing crimes against cultural goods by taking common action (consider shared training programmes, exchange of good practices, existing legal frameworks and participation in information and awareness campaigns)."¹⁶

UNESCO is promoting and protecting cultural diversity. In 2005 UNESCO established the *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*.¹⁷ As a party to the 2005 Convention, the European Union and its 28 Member States are committed to promoting and protecting the diversity of cultural expressions and to strengthening international cooperation to achieve the purposes of the Convention. Cultural diversity is made manifest not only through the varied ways in which the cultural heritage of humanity is expressed, augmented and transmitted through the variety of cultural expressions, but also through diverse modes of artistic creation, production, dissemination, distribution and enjoyment, whatever the means and technologies used. The project achieved

¹¹ QSQT

¹² MOEHE

¹³ for pre-service, in-service and career development

¹⁴ Euromed Heritage 4 represents a further milestone in the process of recognizing 'culture' as a catalyst for mutual understanding between the people of the Mediterranean region.

<http://www.euromedheritage.net/intern.cfm?menuID=7>

¹⁵ UNESCO-EU Cooperation in the fight against illicit trafficking of cultural goods

¹⁶ <http://www.unesco.org/new/en/brussels/areas-of-action/culture/illicit-traffic-of-cultural-properties/practical-measures/>

¹⁷ <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf>

a wide range of positive results and identified a number of challenges, which are expected to be transformed into future opportunities.

Important role has *Cooperation for safeguarding and promoting European Cultural Heritage*. In 2012 UNESCO addressed the 5th European Heritage Days Forum in Nicosia (Cyprus)¹⁸ on the theme “Communicating Heritage”.

UNESCO calls upon all peoples living in Europe to take an active part in the safeguarding and protection of their sites, and to stress the idea that cultural diversity and the identity of local communities are treasure troves that can be shared among all individuals and communities. UNESCO appeals to the international community to join forces to ensure the respect, the safeguarding and protection of cultural heritage in times of crisis or in conflict situations, and to prevent the looting of cultural objects. Furthermore UNESCO is committed to help Mali rebuild the mausoleums of Timbuktu and the tomb of Askia in Gao¹⁹, and mobilize all its expertise and resources to safeguard the ancient manuscripts and prevent the illicit trafficking of cultural goods. Since the beginning of the armed conflict in the Syrian Arab Republic in 2011 UNESCO is continuously working to safeguard cultural heritage in Syria including the six Syrian World Heritage sites inscribed on the List and address the issue of illicit trafficking of Syrian cultural property. The Project “*Heritage Recovery and Cultural Development in Havana: Segundo Cabo Palace*” is a multilateral cooperation initiative of UNESCO and the European Union that aims at restoring the Segundo Cabo Palace, an emblematic monument in Old Havana, and at strengthening cooperation between Cuba and the EU in the cultural field. This project is funded by the Thematic European Programme “*Investing in People*”²⁰, and will allow, following the complete restoration of the building, to set up a cultural centre on the relations between Cuba and Europe, thus contributing to the rapprochement of cultures and intercultural dialogue.

The European Union signed a contribution agreement with UNESCO to protect the medieval site Novo Brdo in Kosovo because before and during the conflicts in Kosovo, violent acts of intentional destruction took place throughout the region, causing immense damage to invaluable cultural heritage. Protecting cultural heritage will play a useful role in the re-establishment and maintenance of peaceful relations between different communities. The project is also intended to foster local sustainable development, improve the socioeconomic development of the area.

UNESCO and the European Union launched the project “*MedLiHer – Mediterranean Living Heritage*” in 2009²¹ with the aim to safeguard living heritage in the Mediterranean region.

Through the general Flemish Trust Fund (FUT), Flanders provides seed money to start up challenging programmes with a view to attract additional partners and funding. Currently the EU and UNESCO are exploring to join forces on marine spatial planning, a spin-off of the marine programme that was set up with support from the government of Flanders and two private partners. *The Africa nature programme* is another example that receives pioneer funding from Flanders since it corresponds to the core of UNESCO’s mission. The Africa Nature programme was designed to improve the management effectiveness of the natural World Heritage sites in Africa through targeted capacity building and knowledge sharing. The programme has a six-year time horizon as it wants to achieve

¹⁸ http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Frapid%2Fpress-release_SPEECH-12-725_en.pdf&ei=ApuNU-qIMNLn7AbTEw&usg=AFQjCNFpgdLacT-qWTv5xEDMWYGZ6eGU7g&bvm=bv.68191837,d.ZGU

¹⁹ both were inscribed on the List of UNESCO World Heritage in Danger in 2012

²⁰ http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/dci/investing_en.htm

²¹ in partnership with the National Commissions for UNESCO in Egypt, Jordan, Lebanon, the Syrian Arab Republic and the Maison des Cultures du Monde in Paris.

tangible results; the start-up phase (2012-2014) will build the basis for the full development of the Africa Nature programme.²²

The partnership between the EU and UNESCO is built also through water cooperation. UNESCO and the European Union are working together to conduct an Advanced Survey of Hydrogeological Resources in Iraq. The main objective of this programme is to improve the capacities and national knowledge for an integrated and sustainable groundwater resources management.

Within the framework of the 10th European Development Fund (2009-2014), the European Union contributes to ERAIFT²³, a project that supports the national policy for the conservation and management of forests and biodiversity in the Democratic Republic of Congo.

The UNESCO Office for Education in Latin America and the Caribbean²⁴ implemented *tsunami-preparedness projects* in Colombia, Chile, Ecuador and Peru²⁵ with the financial support of the European Union. These projects focused firstly on enhancing learning and community participation in the planning and preparedness for tsunami and raising awareness and resilience at the community level. Secondly they focused on strengthening the regional tsunami early warning system for the Southeast Pacific Coast.

The aim of the programme *Networks of Mediterranean Youth*²⁶ is to build the capacities of youth and youth organizations and promote their active engagement in revising relevant legislation, operationalizing national youth strategies when these strategies exist, ensuring that youth issues are adequately covered by national and regional media and identifying workable models for improving youth access to employment. The Network will help young women and men to develop their competencies, claim and exercise their rights and meaningfully engage as active citizens, particularly in decision-making relating to youth policies.

Conclusion

UNESCO and the European Union share the same values and goals, namely the promotion of peace and mutual understanding, and the recognition of human rights and fundamental freedoms as cornerstones of international cooperation and development. Their partnership is built on strong foundations. UNESCO and the EU seek to promote peace on the basis of solidarity, equality and human rights. Both organizations are committed to build a stronger, rules-based international order for more effective multilateral cooperation based also on effective cooperative programmes and projects.

References

- [1] Chimni, B. S. 2004. *International Institutions Today: An Imperial Global State in the Making*. European Journal of International Law. Feb2004, Vol. 15 Issue 1, p1-37. 37p.

²²<http://www.vlaanderen.be/int/sites/iv.devlh.vlaanderen.be.int/files/images/UNESCO%20FLANDERS%20TRUSTFUND%20ACTIVITIES.pdf>

²³ ERAIFT is a regional institution for higher education created in 1999 that offers African students Masters and PhD degrees in the field of forest and biodiversity conservation.

²⁴ OREALC/UNESCO Santiago

²⁵ DIPECHO

²⁶ <http://capacity4dev.ec.europa.eu/unesco/blog/launch-net-med-youth-project-5-june-empowering-youth-voices-promoting-change>

- [2] Papon, P. 2004. *European Scientific Cooperation and Research Infrastructures: Past Tendencies and Future Prospects*. Minerva: A Review of Science, Learning & Policy. Jan2004, Vol. 42 Issue 1, p61-76. 16p.
- [3] Schäfer, I. 2007. *The Cultural Dimension of the Euro-Mediterranean Partnership*. History & Anthropology. Sep2007, Vol. 18 Issue 3, p333-352. 20p.
- [4] Staiger, U. 2009. *New agendas? Culture and citizenship in EU policy*. International Journal of Cultural Policy. Feb2009, Vol. 15 Issue 1, p1-16. 16p.
- [5] Stein, J.A. 2007. *The European Union as a Model of International Co-operation in Science, Technology and Sustainable Development*. British Journal of Politics & International Relations. Nov2007, Vol. 9 Issue 4, p654-669. 16p.
- [6] Vásquez, D. M. R. 2009. *El debate de las industrias culturales en América Latina y la Unión Europea. Estudios Sobre las Culturas Contemporáneas*. dic2009, Vol. 15 Issue 30, p61-84. 24p.
- [7] Von Engelhardt, M. 2010. *The Millennium Development Goals and Human Rights at 2010 - An Account of the Millennium Summit Outcome*. Goettingen Journal of International Law. 2010, Vol. 2 Issue 3, p1129-1146. 18p.
- [8] *Celebrating Europe's extraordinary cultural heritage* [online]. Dostupné na internete: http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCcQFjAA&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Frapid%2Fpress-release_SPEECH-12-725_en.pdf&ei=ApuNU-qIMNLn7AbTEw&usg=AFQjCNFpgdLacT-qWTv5xEDMWYGZ6eGU7g&bvm=bv.68191837,d.ZGU
- [9] Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions [online]. Dostupné na internete: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf>
- [10] Cultural Heritage programme, Euromed Heritage 4 [online]. Dostupné na internete: <http://www.euromedheritage.net/intern.cfm?menuID=7>
- [11] Investing in people [online]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/dci/investing_en.htm
- [12] LAUNCH OF THE NET-MED YOUTH PROJECT ON 5 JUNE EMPOWERING YOUTH VOICES, PROMOTING CHANGE [online]. Dostupné na internete: <http://capacity4dev.ec.europa.eu/unesco/blog/launch-net-med-youth-project-5-june-empowering-youth-voices-promoting-change#sthash.OGyfUKSX.dpuf>
- [13] Memorandum of understanding [online]. Dostupné na internete: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BSP/pdf/UNESCO-EU_MoU_8_October_2012.pdf
- [14] Millennium development goals and beyond 2015 [online]. Dostupné na internete: <http://www.un.org/millenniumgoals/>
- [15] Unesco Liaison office in Brussels [online]. Dostupné na internete: www.unesco.org/new/en/brussels/areas-of-action/culture/illicit-traffic-of-cultural-properties/practical-measures/
- [16] The Mandela Archive Preserving the Mandela Documentary Memory [online]. Dostupné na internete: aanderen.be/int/sites/iv.devlh.vlaanderen.be.int/files/images/UNESCO_FLANDERS_TRUSTFUND_ACTIVITIES.pdf
- [17] *Unesco in Brussels* [online]. Dostupné na internete: <http://www.vvn.be/wp-content/uploads/2013/11/Brochure-UNESCO-Office.pdf>
- [18] Unesco. Dostupné na internete: <http://en.unesco.org/>

Contact

PaedDr. et Mgr. Miroslava Ďurkovičová

Department of Romance Languages

Fakulty of Arts

Constantine the Philosopher University in Nitra

Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic

E-mail: mira.tatranska@gmail.com

SOME REMARKS ABOUT THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS, FINANCIAL INSTABILITY AND THE FINANCIAL SYSTEM

JUDr. Rastislav Funta, Ph.D., LL.M.

Abstract

The global financial crisis, as bad since the stock market crash of 1929, has showed us that there must be something wrong with the structure of financial regulation. At the beginning, many worried that regulation would do damage to the markets but now there is a need for a strengthened global regulatory framework. This paper analyses the main factors of the crisis which is not yet over. In order to stabilize the financial system, the paper suggests that government measures have not always been fully compatible with the principle of free and open markets (risk of distorting of competition). It is clear that the financial system is undergoing a very challenging period with consequences for the future of global finance. It also explains Minsky's learning who has anticipated the current financial crisis. An effective early warning system may be required to ensure that such a crisis will not recur in the future.

Keywords: EU Law, EFSM, EFSF, ESFS, Financial Crisis, Financial Instability, Financial System

Introduction

The financial crisis,¹ which has become a global economic crisis and an employment crisis² (not excluded the social crisis and a political crisis) includes some/all of the following elements: macroeconomic policies, financial-sector supervision and regulation, financial engineering, and the global activities of large private financial institutions. To understand the real causes of the crisis³ we should note that no or weak regulation of financial instruments, known as derivatives, has also attributed to this turbulence. The financial services industry was the biggest offender which contributed to the downturn. People borrowed a huge amount of money which subsequently led to reduced liquidity in the market. People incurred more debt than they could pay off (without having savings). At the present, many are certain about how this situation will resolve itself and many of the ordinary people are telling that it was getting worse even before it was getting worse.⁴ Brookings, a nonprofit public policy organization based in Washington DC, estimated, that *"it may take 12 years from now for American employment to return to the pre-recession level based on average jobs growth in the 2000s"*⁵

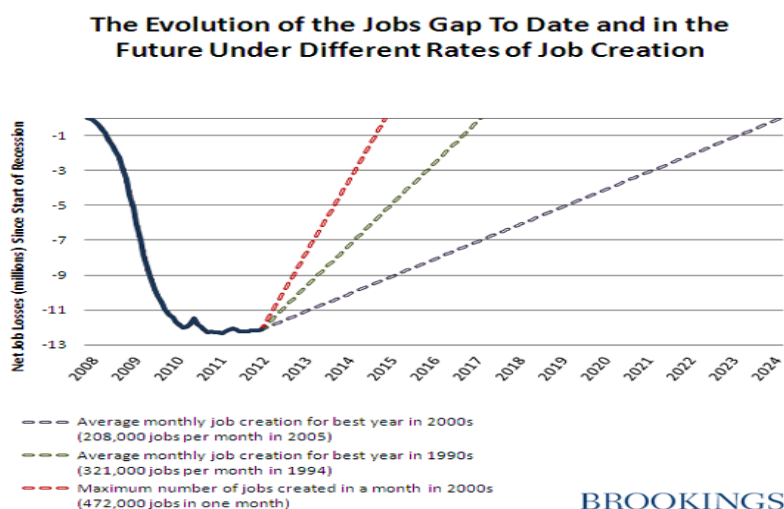
¹ Funta, R. (2012): The EU decline? Future prospect through investment strategy, pp. 60-64.

² Greaves, P. L. (2006): The causes of the economic crisis, p. 164-171.

³ Pauličková, A., Pauliček, R. (2012): Nová éra krízy, pp. 223-227.

⁴ Although latest unemployment and inflation figures seem to indicate the European and World economy is stabilizing but on the other hand it is not improving. Regarding the Youth unemployment numbers and rates expected in 2011 see the ILO (2010): Global employment trends for youth, p. 6.

⁵ Greenstone, M., Looney, A. (2012): Shrinking Job Opportunities: The Challenge of Putting Americans Back to Work, p. 3.

1 Definitions of Financial Stability/Instability and why it Occures?

1.1 Financial stability definitions

Padoa-Schioppa suggests that “*financial stability is a condition where the financial system is able to withstand shocks without giving way to cumulative processes, which impair the allocation of savings to investment opportunities and the processing of payments in the economy.*”⁶ Allen and Wood, in their paper *Defining and achieving financial stability*, have described the financial stability as “*a state of affairs in which an episode of financial instability is unlikely to occur.*”⁷ And lastly, European Central Bank⁸ in its *Financial Stability Review* paper from June 2010 follows the thesis according to which the financial stability is seen as a “*condition in which the financial system comprising of financial intermediaries, markets and market infrastructures is capable of withstanding shocks and the unravelling of financial imbalances, thereby mitigating the likelihood of disruptions in the financial intermediation process which are severe enough to significantly impair the allocation of savings to profitable investment opportunities.*”⁹

1.2 Financial instability definitions

According to Mishkin, financial crisis occurs when “*shocks to the financial system interfere with information flows so that the financial system can no longer do its job of channelling funds to those with productive investment opportunities.*”¹⁰ For Allen and Wood “*episodes in which a large number of parties, whether they are households, companies or governments, experience financial crises which are not warranted by their previous behaviour and where these crises collectively have seriously adverse macro-economic effects*”¹¹ There are also several factors that can lead to financial instability like increases in

⁶ Padoa-Schioppa, T. (2002): Central Banks and Financial Stability: Exploring a Land in Between, Second ECB Central Banking Conference, Frankfurt am Main, 24-25 October

⁷ Allen, W., Wood, G. (2006): *Defining and achieving financial stability*, pp. 152-172.

⁸ Varga, P. (2011): *Fundamentals of European Union Law*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, p. 85.

⁹ ECB (2010): *Financial Stability Review*, p. 7.

¹⁰ Mishkin F. S. (1994): *Global Financial Instability: Framework, Events, Issues*, pp. 3-25.

¹¹ Allen, W., Wood, G. (2006): *Defining and achieving financial stability*, pp. 152-172.

interest rates, increases in uncertainty, asset market effects on balance sheets, and problems in the banking sector.

1.3 Minsky's financial instability hypothesis (FIH)

Minsky, well known for his financial instability hypothesis, has developed a thesis where increased investment always leads to larger current profits, and larger current profits stimulate expectations of higher future profits. Minsky's hypothesis was based on the idea that economic units (e.g. banks or investment businesses) have three income-debt relations: "hedge" finance, "speculative" finance, and "Ponzi" finance: "*Hedge financing units are those which can fulfil all of their contractual payment obligations by their cash flows: the greater the weight of equity financing in the liability structure, the greater the likelihood that the unit is a hedge financing unit. Speculative finance units are units that can meet their payment commitments on 'income account' on their liabilities, even as they cannot repay the principal out of income cash flows. Such units need to 'roll over' their liabilities (e.g. issue new debt to meet commitments on maturing debt). For Ponzi units, the cash flows from operations are not sufficient to fulfil either the repayment of principal or the interest due on outstanding debts by their cash flows from operators. Such units can sell assets or borrow. Borrowing to pay interest or selling assets to pay interest (and even dividends) on common stock lowers the equity of a unit, even as it increases liabilities and the prior commitment of future incomes.*"¹² Minsky argued, that the problem with capitalism is that stability is destabilizing, and that the boom cannot continue forever. Over a period of prosperity, the structure of the economy becomes more and more fragile. Even if the industry will be aware that the financial crises will occur at some point, it will definitely not be able to predict when it will occur. According to Minsky's opinion, central banks must intervene in response to the threat, because "*they are the institutions responsible for containing and offsetting financial instability.*"¹³ Stricter regulation and supervision of the financial system is urgently needed to come out of the situation.

2 Price Stability, Financial Assistance and the EU Law: Short Overview

The Lisbon Treaty establishing a new legal framework for the European Union¹⁴ entered into force on 1 December 2009. The primary objective of the Eurosystem is to maintain price stability as laid down in Art. 119 of the Treaty on the functioning of the European Union (TFEU): "*the primary objective of both Member States and the Union shall be to maintain price stability and, without prejudice to this objective, to support the general economic policies in the Union, in accordance with the principle of an open market economy with free competition.*"

The financial system stability should consist, in particular, of four major elements, namely *coordination and cooperation* (between Central Banks, Fiscal authorities, Supervisory authorities as well as other agencies); *research and surveillance* (monitoring and measuring of developments regarding financial stability); *prudential regulation* (the absence

¹² Minsky, H. P. (1992): The Financial Instability Hypothesis, p. 7.

¹³ Minsky, H. P. (1986): Stabilizing an Unstable Economy, p. 322.

¹⁴ Also the Article 3 (3), sentence 2 of the TEU states that the Union "*shall work for the sustainable development of Europe based on balanced economic growth and price stability.*"

of countervailing regulatory measures can lead to serious financial disruptions) and *crisis management* (to seek to prevent serious domestic or international financial instability).

Each member must finance its deficits by itself. In this case, the so called “*no-bail-out*” clause (Art. 125 TFEU) stipulates that “*The Union shall not be liable for or assume the commitments of central governments, regional, local or other public authorities, other bodies governed by public law, or public undertakings of any Member State, without prejudice to mutual financial guarantees for the joint execution of a specific project. A Member State shall not be liable for or assume the commitments of central governments, regional, local or other public authorities, other bodies governed by public law, or public undertakings of another Member State, without prejudice to mutual financial guarantees for the joint execution of a specific project.*” There are also many other articles in the TFEU which forbid certain types of financial assistance, like Art. 123 (1) TFEU which generally prohibits either the ECB or the national banks of Member States from providing credit facilities to or purchasing debt instruments from Member States¹⁵ or Art. 124 TFEU which prohibits measures providing EU institutions or Member State entities privileged access to financial institutions.¹⁶ Contrary to this, EU financial assistance is allowed in case of application of Art. 122 (2) TFEU “*where a Member State is in difficulties or is seriously threatened with severe difficulties caused by natural disasters or exceptional occurrences beyond its control, the Council, on a proposal from the Commission, may grant, under certain conditions, Union financial assistance to the Member State concerned.*”

2.1 European financial stabilization mechanism

The European financial stabilization mechanism has been adopted by the Council on 11 May 2010. EFSM loans require a qualified majority vote of the Council of the EU (following a proposal from the European Commission). The legal basis for the EU loans and credits authorized by Regulation 407/2010¹⁷ is Article 122 (2) of the TFEU.

2.2 European financial stabilization facility

The EU has set up the so-called “*European Financial Stabilisation Facility*” as an emergency funding backstop for EU member states in financial difficulties. The EFSF (established by Regulation 407/2010) was created under Luxembourgish law (*Société Anonyme*)¹⁸ on June 7 2010. These facilities were created by EU policy makers to lower the borrowing costs of financially hit countries. Terms and conditions of the loans made by the EFSM and the EFSF have conditions similar to those made by the IMF. Since 1 July 2013, the EFSF is no longer eligible to engage in new financing programmes and/or enter into new loan facility agreements.

¹⁵ Article 123 (1) states: “*Overdraft facilities or any other type of credit facility with the European Central Bank or with the central banks of the Member States in favour of Union institutions, bodies, offices or agencies, central governments, regional, local or other public authorities, other bodies governed by public law, or public undertakings of Member States shall be prohibited, as shall the purchase directly from them by the European Central Bank or national central banks of debt instruments.*”

¹⁶ Article 124 prohibits: “*Any measure, not based on prudential considerations, establishing privileged Access by Union institutions, bodies, offices or agencies, central governments, regional, local or other public authorities, other bodies governed by public law, or public undertakings of Member States to financial institutions...*”

¹⁷ Council Regulation (EU) No 407/2010 of 11 May 2010 establishing a European financial stabilisation mechanism. OJ [2010] L 118/1

¹⁸ A joint stock company, formed under the Commercial Companies Law 1915

2.3 European system of financial supervision

Due to the failures in financial supervision, the EU established in 2010 the European System of Financial Supervision (ESFS). It is composed of three European Supervisory Authorities (ESAs), namely the European Banking Authority (EBA) with seat in London, the European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA) with seat in Frankfurt, the European Securities and Markets Authority (ESMA) with seat in Paris, the European Systemic Risk Board (ESRB) with seat in Frankfurt; and the national authorities of the EU Member States. The ESAs were established with the aim to improve the functioning of the internal market of the EU, to ensure the efficiency and functioning of financial markets as well as to safeguard the stability of the financial system of the EU.

2.4 European Stability Mechanism

In 2012 was created a new permanent crisis mechanism, the European Stability Mechanism (ESM). The ESM may provide financial assistance (Art. 136 TFEU states that, the granting of any financial assistance under the ESM is subject to strict conditionality). The ESM has provided financial assistance to Spain to Cyprus.

3 Conclusion Remarks: a Way out of the Fiasco?

Without a doubt, the current system must be transformed and re-regulated. The crash happened because households consumed too much, sending their debts to the banks. The banks sent the debts to the governments (e.g. Ireland or Greece). They send their debts to the European Union: but to whom will the EU send the bills when there is no money more. Will the Eurozone Collapse? I suggest No, it will probably not collapse. It will continue, but at a high price for everyone.

References

- [1] ALLEN, W., WOOD, G. 2006. Defining and achieving financial stability, *Journal of Financial Stability*, Vol. 2, Number 2
- [2] FUNTA, R. 2012. The EU decline? Future prospect through investment strategy, 13. medzinárodná vedecká konferencia: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky, Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov a Taipei Representative Office, Zámok Smolenice
- [3] GREAVES, P. L. 2006. The causes of the economic crisis, The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama
- [4] GREENSTONE, M., LOONEY, A. 2012. Shrinking Job Opportunities: The Challenge of Putting Americans Back to Work, Brookings, Washington DC
- [5] MINSKY, H. P. 1986. *Stabilizing an Unstable Economy*, Yale University Press, New Haven
- [6] MINSKY, H. P. 1992. The Financial Instability Hypothesis, Working Paper No. 4, Edward Elgar, Aldershot
- [7] MISHKIN, F. S. 1994. Global Financial Instability: Framework, Events, Issues, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 13, Number 4
- [8] PAULÍČKOVÁ, A., PAULÍČEK, R. 2012. Nová éra krízy. In: Jedlička, P. (red.): *Sborník recenzovaných príspevků, Díl I. Mezinárodní vědecká konference „Hradecké ekonomické*

- dny 2012. Ekonomický rozvoj a management regionů“. Hradec Králové 31.1. a 2.2.2012. Univerzita Hradec Králové, Fakulta informatiky a managementu. Hradec Králové
- [9] PADOA-SCHIOPPA, T. 2002. Central Banks and Financial Stability: Exploring a Land in Between, Second ECB Central Banking Conference, Frankfurt am Main
- [10] VARGA, P. 2011. Fundamentals of European Union Law, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň

Kontakt

JUDr. Rastislav Funta, Ph.D., LL.M.

Centrum európskych štúdií FSV UCM

Fakulta sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave (FSV UCM)

Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovenská republika

E-mail: rastislav.funta@ucm.sk

VYBRANÉ ASPEKTY SÚČASNÝCH MIGRAČNÝCH TOKOV NA NÁRODNEJ, REGIONÁLNEJ A MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI

Ing. Nina Galanská

Abstrakt

Článok sa zaoberá náčrtom migračných tokov v rámci legálnej migrácie na troch rôznych úrovniach, pričom sa pokúša identifikovať spoločné znaky niektorých migračných tokov na všetkých troch úrovniach. Identifikuje základné prevažujúce migračné toky posledných rokov na celosvetovej, európskej a slovenskej úrovni. Predkladá takisto štatistický obraz o migrácii a migračných tokoch na jednotlivých úrovniach a analyzuje ho.

Kľúčové slová: migračné toky, Juh, Sever, Rumunsko

Abstract

Research paper deals with the outline of migrant flows mostly focusing on legal migration flows, and attempts to identify some common features of migration flows at all three levels – national, regional and international. It identifies basic recent predominant migration flows at global, European and Slovak level. It also presents a statistical picture of migration and migration flows at different levels and analyses it.

Key words: migration flows, South, North, migrant

1 Migračné toky na medzinárodnej úrovni

V roku 2013 bol odhadovaný počet migrantov na svete 231,5 milióna, čo je v porovnaní s rokom 1990 nárast o 50% (ak berieme za bázický rok 1990), a v porovnaní s rokom 2000 nárast o jednu tretinu (bázický rok 2000).¹ Najväčší nárast možno pozorovať v prípade rozvinutých regiónov (nárast o 53,3 milióna na 135,6 milióna migrantov v roku 2013), v prípade rozvojových krajín ide o pomalší nárast z 71,9 milióna migrantov v roku 1990 na 95,9 milióna v roku 2013 (tretinový nárast).² V porovnaní s celkovou populáciou, ktorá v roku 2013 zodpovedala 7,1621 mld. obyvateľom je počet migrantov malý a zodpovedá 3,2% celkovej populácie.³ Ak by tvorili migranti populáciu jednej krajiny, veľkosťou by táto krajina zodpovedala 5. populačne najväčšej krajine sveta. Trendom v histórii migračných tokov bola vždy predovšetkým migrácia z Juhu na Sever⁴. V súčasnosti sa však migračným tokom z Juhu na Sever začínajú vyrovnávať migračné toky z Juhu na Juh. V súčasnosti poznáme 4 kombinácie možných smerov migračných tokov vo svete a to:

- migračný tok Sever – Sever
- migračný tok Sever - Juh
- migračný tok Juh – Sever

¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013). [cit. 20.05.2014], Dostupné na internete: www.unmigration.org

² Ibid.

³ Ibid.

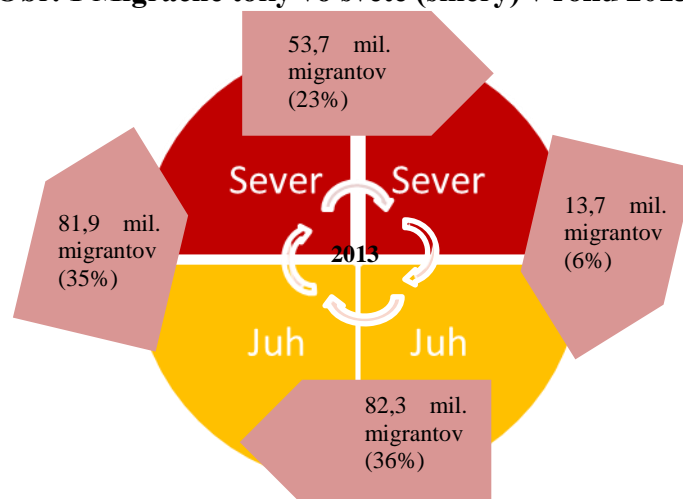
⁴ Pre zjednodušenie používame označenie oblastí krajín podľa výšky HDI na základe troch rôznych štatistík – UN DESA, Svetovej banky a UNDP, ktoré bolo použité vo World Migration Report 2013 (IOM) a International Migration Report 2013 (UN DESA). Termín Sever zahŕňa rozvinuté štáty – Európu, Severnú Ameriku, Austráliu, Nový Zéland a Japonsko. Termín je používaný z dôvodu štatistického zjednodušenia.

- migračný tok Juh – Juh

Odhaduje sa, že postupne nastane vyrovnanie, prípadne prevýši medzinárodná migrácia v rámci medzinárodného migračného toku Juh – Juh objemom medzinárodný migračný tok Juh – Sever. V roku 2013 bol kolobeh migrácie orientovaný predovšetkým na migráciu z Juhu na Sever, ako aj na migráciu z Juhu na Juh (Obr. 1). Tieto smery medzinárodných migračných tokov môžeme potvrdiť aj prostredníctvom zobrazenia 10 najväčších bilaterálnych migračných tokov vo svete za roky 2010 – 2013, ktorými sú⁵:

1. Mexiko -> USA (Juh – Sever)
2. Sudán -> Južný Sudán (Juh – Juh)
3. Palestína -> Jordánsko (Juh – Juh)
4. Mjanmarsko -> Thajsko (Juh – Juh)
5. India -> Spojené arabské emiráty (Juh – Juh)
6. Somálsko -> Keňa (Juh – Juh)
7. Rumunsko -> Taliansko (Sever – Sever)
8. Čína -> Južná Kórea (Juh – Juh)
9. Kambodža -> Thajsko (Juh – Juh)
10. Poľsko -> Spojené kráľovstvo (Sever – Sever)

Obr. 1 Migračné toky vo svete (smery) v roku 2013

Zdroj: HOVY, B. World Migration in Figures. Strengthening Evidence - Improving Policy. Side event to the High-level Dialogue on International Migration and Development. 3. október 2013, United Nations, New York

Ak by sme chceli určiť v absolútnych číslach najväčšie medzinárodné migračné toky, nebudú sa vo väčšine zhodovať s vyššie uvedenými relatívnymi, ktoré označujú najväčšie migračné pohyby počas ako priemer 3 rokov. Najväčšími absolútnymi migračnými tokmi podľa klasifikácie Svetovej banky a údajov z roku 2010 sú nasledujúce bilaterálne migračné toky⁶:

1. Mexiko -> USA (12,19 mil. migrantov): *migračný tok Juh - Sever*
2. Ukrajina -> Ruská federácia (3,66 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*
3. Ruská federácia -> Ukrajina (3,52 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*
4. Bangladéš -> India (3,19 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*
5. Turecko -> Nemecko (2,82 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
6. Kazachstan -> Ruská federácia (2,65 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*
7. Afganistan -> Pakistan (2,41 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*

⁵ UN DESA. 2013. International Migration Report 2013. New York: United Nations, 2013. str. 6

⁶ IOM. 2013. World Migration Report 2013. France: Gráficas Alcoy. 2013. ISBN 978-92-9068-668-2. str. 62

8. Čína -> USA (1,96 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
9. Filipíny -> USA (1,85 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
10. India -> USA (1,56 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*

Z uvedených údajov môžeme konštatovať, že v prípade absolútnych migračných bilaterálnych tokov ide predovšetkým o dva hlavné smery migrácie a to z Juhu na Sever a z Juhu na Juh. V najväčších migračných tokoch sa neobjavuje v absolútnych číslach ani migrácia zo Severu na Juh a ani migrácia zo Severu na Sever (ktorá je v číselnom vyjadrení prevládajúca v porovnaní s migráciou zo Severu na Juh). Tendencia zmeny migračných tokov v posledných rokoch z historicky prevládajúcej migrácie z Juhu na Sever na migráciu predovšetkým z Juhu na Juh je viditeľná v zobrazení 10 relatívne najväčších migračných tokov v posledných 3 rokoch, ktoré zahŕňajú priemerný ročný počet migrantov v rámci daného toku. Napriek stále prevažujúcemu trendu „líderstva tabuľky“ migračného toku z Mexika do USA, 7 z 10 najväčších migračných tokov v rokoch 2010-2013 predstavuje migračný tok z Juhu na Juh. Tabuľku dopĺňajú dva migračné bilaterálne toky zo Severu na Sever. týmto sa premieta aj percentuálne vyjadrenie migračných tokov vyjadrené na obr. 1 do konkrétnych migračných tokov.

2 Migračné toky na európskej úrovni

Migrácia v rámci a do Európskej únie sa vyznačuje vyšším počtom migrantov pochádzajúcich z krajín mimo Európskej únie ako migrantov pochádzajúcich z jedného zo štátov Európskej únie. V roku 2011 bolo v EÚ približne 6,6% obyvateľov s občianstvom odlišným od občianstva hostiteľskej krajiny, čo zodpovedá 33,3 miliónom obyvateľov.⁷ 4,1% obyvateľov Európskej únie tvoria príslušníci tretích krajín (vtedy EÚ 27). V roku 2012 bol imigračný prírastok EÚ 1,69 milióna migrantov zahŕňajúcich vnútornú migráciu v EÚ ako aj migráciu z tretích krajín do EÚ.⁸ Kvôli nejednotnej metodológii zberu dát v jednotlivých štátoch EÚ sa v štatistike objavuje dichotómia v zbere dát, zahŕňajúca tak obyvateľov narodených v tretích krajinách (foreign-born citizens), ako aj cudzích štátnych príslušníkov z tretích krajín (ak nie je dostupná štatistika občanov na základe miesta narodenia).

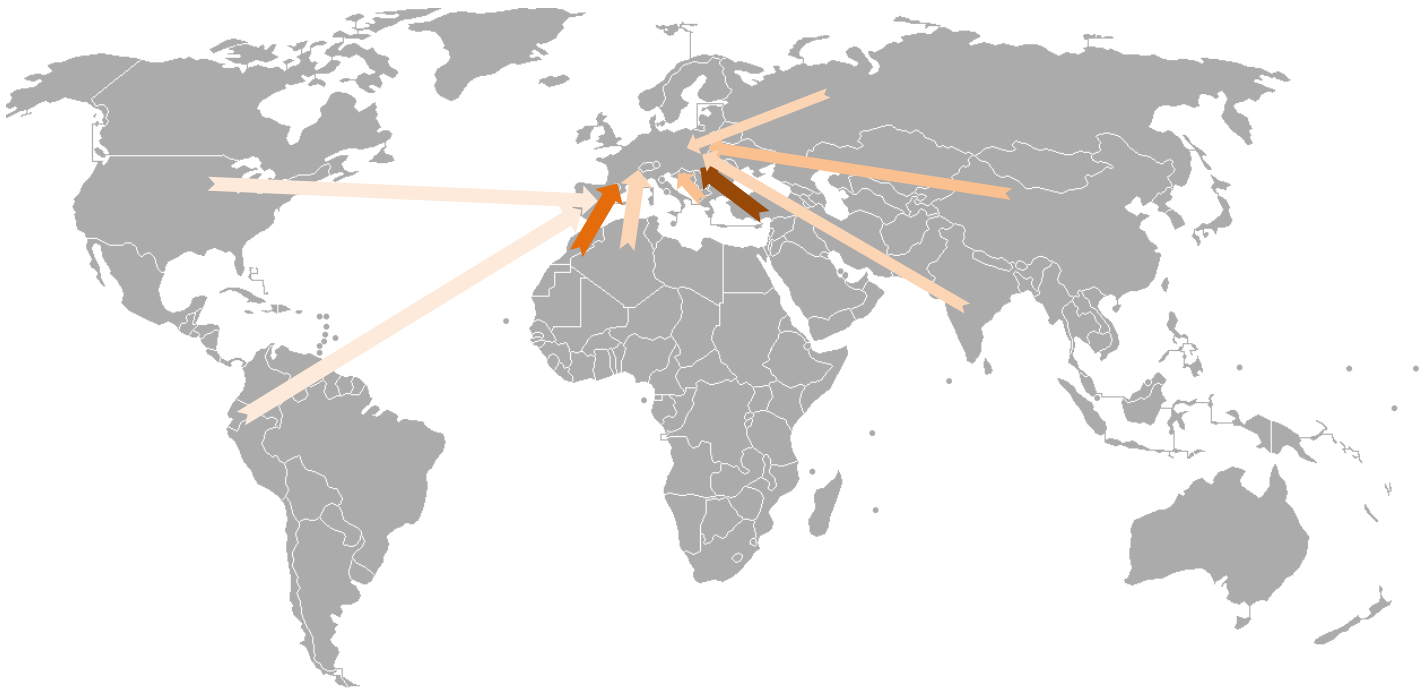
Hlavnými krajinami EÚ, ktorých obyvatelia sú migranti v iných členských štátoch EÚ, sú Rumunsko (takmer 2,5 milióna obyvateľov žijúcich v jednej z krajín EÚ 27), Poľsko, Taliansko, Portugalsko, Spojené kráľovstvo, Nemecko, Francúzsko, Bulharsko, Holandsko a Španielsko (takmer 0,5 milióna obyvateľov žijúcich v inej krajine EÚ 27).⁹ Najpočetnejšími skupinami obyvateľov krajín EÚ s pôvodom z tretej krajiny sú obyvatelia krajín pôvodu ako je Turecko, Maroko, Albánsko, Čína, Ukrajina, Rusko, India, Alžírsko, USA, Ekvádor. Tieto hlavné migračné toky do Európskej únie ukazuje Obr. 2. Na európskej úrovni je viditeľná prepojenosť s medzinárodnými tokmi, nakoľko potvrdzuje približnú veľkosť migračných tokov z Turecka do Nemecka ako jedného z najväčších migračných tokov aj vo svete. Druhým prepojením so svetovými migračnými tokmi je veľkosť migračných tokov v rámci EÚ zahŕňajúca predovšetkým migráciu z Rumunska, ktorá je na európskej úrovni početne najväčšia.

⁷ VASILEVA, K. 2012. Nearly two-thirds of the foreigners living in EU Member States are citizens of countries outside the EU-27. str. 1

⁸ EUROSTAT. 2013. Immigration by sex, age group and country of birth. [cit. 20.05.2014]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm3ctb&lang=en

⁹ EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. 242 s.

Obr. 2 Imigrácia do EÚ, hlavné krajiny pôvodu, 10 najväčších migračných tokov

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. 242 s.

Dôležitosť imigrácie predovšetkým z tretích krajín do EÚ je viditeľná predovšetkým v porovnaní projekcií vývoja počtu obyvateľstva v EÚ. Vychádzajúc zo súčasného počtu obyvateľstva 507,16 milióna obyvateľov možno dospieť k počas desaťročí k zvýšeniu populácie a následnému miernemu úbytku s konečnou hodnotou počtu obyvateľov pre EÚ 28 v roku 2080 520,035 milióna.¹⁰ So scenárom nárastu počtu obyvateľstva sa však počíta iba v prípade cielenej migračnej politiky Európskej únie a opatrení na udržanie úrovne migrácie a neprechádzanie k nulovému alebo zápornému migračnému saldu. V prípade nulovej migrácie totiž projekcia vývoja obyvateľstva predkladá možnosť rapídneho úbytku obyvateľstva na konečnú hodnotu v roku 2080 398,626 milióna obyvateľov EÚ¹¹ (úbytok približne 109 miliónov obyvateľov), čo by sa negatívne prejavilo predovšetkým v množstve dostupnej pracovnej sily.

3 Migračné toky na národnej úrovni

Migračné toky mali tendenciu sa meniť predovšetkým s ohľadom na vstup do EÚ v roku 2004 a rozšírením EÚ o dva ďalšie štáty v roku 2007. V súčasnosti je na Slovensku 1,34% osôb s iným ako slovenským štátnym občianstvom (72 925 osôb v pomere k celkovému obyvateľstvu 5,411 milióna).¹² Zmena skupín obyvateľstva, ktoré prevažujú v skupine cudzincov na Slovensku je zobrazená v tabuľke č. 1 a tabuľke č. 2.

¹⁰ EUROSTAT. 2013. Population projections. [cit. 20.05.2014]. Dostupné na internete: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/main_tables.

¹¹ Ibid.

¹² ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Obyvateľstvo s trvalým pobytom na území SR podľa štátneho občianstva a vekových skupín. [cit. 18.05.2014]. Dostupné na internete: http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1e77c3e0-af62-4654-9696-1afd7a2b10d6/Obyvateľstvo_s_trvalym_pobytom_na_uzemi_SR_v_roku_2012.pdf?MOD=AJPERES

Tabuľka č. 1 Imigrácia do SR podľa štátneho občianstva (prist'ahovaní na trvalý pobyt)

2007		2008		2011		2012	
Krajina	Počet prist.	Krajina	Počet prist.	Krajina	Počet prist.	Krajina	Počet prist.
Rumunsko	2 404	Rumunsko	2 122	Slovensko	1 078	Slovensko	2 479
Slovensko	1 417	Slovensko	1 350	Maďarsko	662	Maďarsko	706
Česká republika	827	ČR	1 037	ČR	600	Česká republika	462
Nemecko	592	Maďarsko	904	Rumunsko	458	Rumunsko	275
Maďarsko	551	Nemecko	754	Bulharsko	205	Bulharsko	177
Bulharsko	511	Poľsko	391	Nemecko	191	Taliano	164
Poľsko	408	Bulharsko	350	Poľsko	190	Nemecko	129
Rakúsko	225	Rakúsko	244	Taliano	175	Poľsko	115
Taliano	203	UK	242	UK	153	Ukrajina	92
Francúzsko	176	Taliano	171	Rakúsko	105	Čína	71
				Ukrajina	105		
ostatné	1 310	ostatné	1 200	ostatné	907	ostatné	749
Spolu	8 624	Spolu	8 765	Spolu	4 829	Spolu	5 419

Zdroj: ŠÚ SR 2007 - 2012

Po vstupe Rumunska a Bulharska do Európskej únie nastal výrazný nárast počtu žiadostí o trvalý pobyt z týchto krajín aj v Slovenskej republike. Počet Rumunov žiadajúcich o trvalý pobyt na Slovensku dokonca prevýšil počet Slovákov vracajúcich sa zo zahraničia na Slovensko. Trvale stabilnou skupinou so žiadosťou o trvalý pobyt je skupina českých obyvateľov realokovaná z rôznych dôvodov na Slovensko. Na ďalších miestach sa relatívne menia krajiny pôvodu, nezvyčajnou bola v roku 2012 Čína a Ukrajina (posledná aj v roku 2011). Pri zobrazovaní štatistiky týkajúcej sa štátneho občianstva eliminujeme problém zaradovania migranta podľa krajiny príchodu, kde je im ako krajina pôvodu prisudzovaný štát, z ktorého prišli. Tu sa tým pádom do členenia podľa krajiny príchodu k niektorým štátom môžu zaradiť aj slovenskí obyvatelia žijúci v zahraničí so slovenským občianstvom.

Tabuľka č. 2 Prist'ahovaní na trvalý pobyt podľa krajiny príchodu

2007		2008		2011		2012	
Krajina	počet	Krajina	počet	Krajina	počet	Krajina	počet
Rumunsko	2 465	Rumunsko	2 133	Česká republika	989	Česká republika	1 172
ČR	1 178	ČR	1 405	Maďarsko	691	Maďarsko	744
Nemecko	733	Maďarsko	924	Rumunsko	465	Spojené kráľovstvo	548
Maďarsko	570	Nemecko	902	Nemecko	288	Rakúsko	290
Bulharsko	520	Poľsko	394	Spojené kráľovstvo	224	Rumunsko	286
Poľsko	418	Bulharsko	352	Taliansko	212	Nemecko	276
Rakúsko	298	Rakúsko	340	Bulharsko	210	Taliansko	265
Ukrajina	280	UK	317	Poľsko	191	Bulharsko	180
Taliansko	240	Taliansko	202	Rakúsko	190	Spojené štáty	151
UK	233	Francúzsko	173	Ukrajina	116	Írsko	128
						Poľsko	128
ostatné	1689	ostatné	1623	ostatné	1253	ostatné	1251
Spolu	8624		8765	Spolu	4829	Spolu	5419

Zdroj: ŠÚ SR 2007 – 2012

Rozdiely sú markantné. V roku 2012 teda na základe štátneho občianstva je prevažným štátnym občianstvom migrantov Slovenská republika. Tento počet prist'ahovaných sa v tabuľke 2 odráža na kompletne odlišnom usporiadaní krajín, kde Spojené kráľovstvo je aj vďaka slovenským občanom, žijúcim v Spojenom kráľovstve a vracajúcim sa naspäť na 3. mieste v porovnaní najväčších migračných tokov SR. Veľkosť imigrácie zo spojených štátov a z Írska je založená na podobnom základe.

Záver

Migračné toky sú v súčasnosti pomerne kľúčovým aspektom, v prípade starnutia populácie aj prostriedkom zväčšovania množstva pracovnej sily. Čiastočne závisia od aktuálneho diania vo svete, aj keď dlhodobý najväčší migračný tok na svete (z Mexika do USA) je skôr konštantného charakteru a reaguje najčastejšie na meniacu sa ekonomickú situáciu vo svete. V článku sme uviedli základné migračné toky na troch rôznych úrovniach a to národnej (slovenskej), regionálnej (európskej) a medzinárodnej (svetovej). Niektoré tendencie v migračných tokoch sú zjavné na všetkých troch úrovniach, len intenzita prejavu je rôznorodá. Z dôvodu textového obmedzenia sa zaoberáme predovšetkým legálnou migráciou, aj keď svetové migračné toky zahŕňajú tak legálnu ako aj nelegálnu migráciu, keďže na medzinárodnej úrovni je diferenciácia týchto tokov aj z dôvodu použitia rôznej metodiky zberu dát v jednotlivých krajinách komplikovanejšia. Na úrovni EÚ už hovoríme predovšetkým o legálnej migrácii, na úrovni SR predovšetkým o migrácii vo vzťahu k trvalému pobytu. Zužovanie vymedzenia migračných tokov smerom k národnej úrovni je možné na základe presne určenej metodiky zberu štatistických dát na národnej úrovni. Článok týmto otvára priestor na porovnávanie legálnej a nelegálnej migrácie a určenie všeobecných smerov migrácie na jednotlivých úrovniach.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 242 s. ISBN 978-92-79-270345
- [2] EUROSTAT. 2013. Immigration by sex, age group and country of birth. [cit. 20.05.2014]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm3ctb&lang=en
- [3] EUROSTAT. 2013. Population projections. [cit. 20.05.2014]. Dostupné na internete: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/main_tables
- [4] HOVY, B. World Migration in Figures. Strengthening Evidence - Improving Policy. *Side event to the High-level Dialogue on International Migration and Development*. 3. október 2013, United Nations, New York
- [5] IOM. 2013. World Migration Report 2013. France: Gráficas Alcoy. 2013. 215 s. ISBN 978-92-9068-668-2
- [6] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Obyvateľstvo s trvalým pobytom na území SR podľa štátneho občianstva a vekových skupín. [cit. 18.05.2014]. Dostupné na internete: http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1e77c3e0-af62-4654-9696-1afd7a2b10d6/Obyvatelstvo_s_trvalym_pobytom_na_uzemi_SR_v_roku_2012.pdf?MOD=AJPERES
- [7] ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Zahraničná migrácia. [cit. 19.05.2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.statistics.sk/>
- [8] UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013). [cit. 20.05.2014]. Dostupné na internete: www.unmigration.org
- [9] UN DESA. 2013. International Migration Report 2013. New York: United Nations, 2013. 22 s.
- [10] VASILEVA, K. 2012. Nearly two-thirds of the foreigners living in EU Member States are citizens of countries outside the EU-27. 3 s. ISSN 1977-0316

Kontakt

Ing. Nina Galanská

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: nina.galanska@euba.sk

THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLE OF SELF-DETERMINATION IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

Lyudmyla Golovko, Ph.D.

Abstract

The principle of self-determination, as one of the fundamental human rights established in the international law, has been subject to a conceptual evolution. It is a fundamental and inalienable human right. The article has the aim to explain the contemporary understanding of the principle of self-determination. It also covers the Åland case, the development of the principle of self-determination after the Second World War as well as the relevance of the principle of self-determination in current times.

Key words: self-determination - internal (autonomy) and external (right to secession), territorial integrity, international law

1 The origins of the self-determination

The debate about self-determination dates back to the past. The accounts on the development of the principle of self-determination depart with the American Declaration of Independence (1776) and the French Revolution (1789). But relevant to the present are the developments since 1918. The U.S. President Wilson¹ has referred in 1918 to the point, that the settlement of every question concerning territory is to be made “upon the basis of the free acceptance of that settlement by the people immediately concerned and not upon the basis of the material interest or advantage of any other nation or people which may desire a different settlement for sake of its own exterior influence or mastery.” U.S. President Wilson proclaimed the self-determination principle as a crucial principle for peace. The self-determination principle and democracy go hand in hand. While democracy (democracy belongs to one of many values of the EU)² means the rule of people, by the people and for the people the self-determination principle is a legal right that is based on political relationships of states. In the peace treaties, concluded in the Parisian suburbs, this principle has been blatantly violated. The main reason was certainly the fact that the winners of the First World War, aspired to the spoils of war and therefore disregarded the self-determination principle intentionally and often against the will of Wilson. Plebiscite has been seen as one of the easiest way how to solve territorial disputes or to assess the genuineness of self-determination claims. This was not always the rule. The annexation of South Tyrol by Italy on the basis of an agreement between Italy, France and the United Kingdom of 1915 can be seen as one of the most spectacular violations of the principle of self-determination (also part of the final Helsinki Act of August 1975).³

¹ WILSON, W. *War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917-1924)*. in two volumes, by eds. Stannard, R. and Dodd, William E. Baker. New York: Harper & Brothers, 1927. p. 233.

² FUNTA, R., NEBESKÝ, Š., JURIS, F. *Právo európskej únie*. Brno: Tribun EU, 2014. p. 83.

³ FUNTA, R. *Európske právo - otázky a odpovede*, Brno: Tribun EU, 2013. p. 37

2 The Åland case

The Åland⁴ case 1920/1921 made important clarifications to the principle of self-determination. In particular, it was emphasized that the right to self-determination must be assessed in the overall context of each situation. Ultimately, while a minority protection and autonomy settlement takes precedence over the right of secession, it has been pointed out that other solutions were possible and conceivable. Particular attention was given to the situation throughout the country (question whether territorial sovereignty is intact), the will of the people and the effort to find a balance between all groups. The League of Nations Council denied the right of self-determination to national minorities. According to the results of this Case, minorities do not enjoy the right of self-determination even in cases where it may be justified, e.g. by their numbers or concentration of settlements in some parts of a state. In the Report Submitted to the Council of the League of Nations, the Commission of Rapporteurs stated, that 'the separation of a minority from a State of which it forms a part and its incorporation into another State can only be considered an exceptional solution, a last resort when a State lacks either the will or the power to enact and apply just and effective guarantees.'⁵

3 The development after the Second World War

After the Second World War, the principle of self-determination became a "hard" law in the sense of international law. However, this only applied for the colonial area. In German-speaking area it has been relied on the national self-determination principle. In Anglo-American countries and in the United Nations claims of this type have long been systematically rejected. In the meantime, however, there are disputes at international level about self-determination outside of the colonial framework. The dissolution of Yugoslavia and particularly the Kosovo (to Kosovo applied the UN Security Council Resolution 1244/99)⁶ case were important cases.

4 External self-determination: Illusion or Reality?

At the beginning we should distinguish between the right to internal self-determination and the right to external self-determination. While the former refers to a level of provincial autonomy within the existing state (including political, cultural, religious, and social rights), the latter refers to the right to separate from the existing state, with the aim to form a new (independent) state. In a functioning state is the call for self-determination of individual groups politically justifiable and reasonable. From a legal perspective, it is generally not justified. In the event of a subsequent weakening of the state as a whole (for whatever reason), the formation (or its maintaining) of a particular identity can be crucial for the international law enforcement of claims for self-determination. From an illusion can thus become a reality.

⁴ DIGGELMANN, O. (2007): *The Aaland Case and the Sociological Approach to International Law*, The European Journal of International Law Vol. 18 no. 1, p. 135-143.

⁵ The Åland Islands Question: Report Submitted to the Council, League of Nations. Commission of Rapporteurs on the Åland Islands Question, New York City, 1921. p. 28.

⁶ FUNTA, R. *1000+ Questions and Answers about EU & EU Law*, Brno: Tribun EU, 2010. p. 109.

5 The past and current relevance of Self-determination

The 20th century can be seen as the century of self-determination. The concept of self-determination was the starting point for the political - and subsequently also legal - legitimacy of territorial changes. Future-oriented proponents of self-determination principle have a short-term goal in front of the eyes: a transformation that is supposed to be indisputable, and definitive. The change, which should be completed with the self-determination, has to consume the right to self-determination. Instead of the dynamics of change occurs the definitive stability. In fact, such an endpoint of this development has not been observed. The discussion about self-determination has never come to a standstill, but has continually taken on a new shape. The call for self-determination has become an enduring engine of change. This call was raised in the First World War by the Slavic nations of the Habsburg Monarchy and numerous peoples in the Ottoman Empire. After the Second World War the people in colonial dependence sought about sovereignty. The changes after the two World Wars have created new dependencies. As it will be show below, for a long time it has been controversial whether the principle of self-determination was just a political principle or a right in the strict sense of the term. This question cannot be fully clarified, although the overall development undoubtedly goes in the direction from a political postulate to an ever-widening hard right. Whether a political principle or a "hard"⁷ international law, behind every restatement of the self-determination principle were specific interests, which were dressed in a political or legal garb.

Concluding remarks

Self-determination is understood as a principle for the legitimation of change in international relations. Change is a continuous phenomenon that finds its limits in the interest of stability. Change and stability are thus two sides of the same coin. The big self-determination movements themselves have not consumed the right for self-determination. They present the accelerated stages of change in the law. The international law contains no right to secession outside the colonial area. On the other hand, it is not prohibiting secession. And it demands more and more the participation of individuals and protects an ever broader range of rights of individuals. But this also creates an increasing tension between change and stability. From the past we know that groups seeking for self-determination are able to exercise their independence only in case they enjoy the Great Powers' support. Under the Great Powers' support we should understand groups (peoples) who able to attract support of the most powerful nations (Great Powers). In current world, the right to self-determination entails a mix of legal and political criteria. It should be noted that he latter is often prevailing over the former.

References

- [1] DIGGELMANN, O. 2007. *The Aaland Case and the Sociological Approach to International Law*, The European Journal of International Law Vol. 18. no. 1.
- [2] FUNTA, R. 2010. *1000+ Questions and Answers about EU & EU Law*, Brno: Tribun EU, 2010.

⁷ FUNTA, R.: *Medzinárodné právo/International law/Internationales recht/Diritto internazionale/Международное право*, Brno: Tribun EU, 2010. p. 23.

- [3] FUNTA, R. 2013. *Európske právo - otázky a odpovede*, Brno: Tribun EU, 2013.
- [4] FUNTA, R., NEBESKÝ, Š., JURIŠ, F. 2014. *Právo európskej únie*. Brno: Tribun EU, 2014.
- [5] FUNTA, R. 2010. *Medzinárodné právo/International law/Internationales recht/Diritto internazionale/Международное право*, Brno: Tribun EU, 2010.
- [6] WILSON, W. 1927. *War and Peace: Presidential Messages, Addresses, and Public Papers (1917-1924)*. in two volumes, by eds. Stannard, R. and Dodd, William E. Baker. New York: Harper & Brothers, 1927.

Contact

Lyudmyla Golovko, Ph.D.

Faculty of law

National University of life and environmental sciences of Ukraine

Київ, Україна

E-mail: lgolovko@e-mail.ua

ANALÝZA ZAHRANIČNÉHO OBCHODU MALÝCH OSTROVNÝCH ŠTÁTOV OCEÁNIE

Ing. Martin Grančay, PhD.

Abstrakt

V predkladanom príspevku hodnotíme aktuálny stav a vývoj zahraničného obchodu štátov a území Oceánie v období rokov 1995-2012. Zaoberáme sa klasifikáciou malých ostrovných štátov Oceánie, hodnotou ich exportov a importov, teritoriálnou a komoditnou štruktúrou zahraničného obchodu, vzájomným (vnútroregionálnym) obchodom a obchodom týchto štátov a území so Slovenskom.

Kľúčové slová: zahraničný obchod, Oceánia, Polynézia, Melanézia, Mikronézia, teritoriálna štruktúra, komoditná štruktúra

Abstract

In the present paper we analyse the current situation and development of foreign trade of the Pacific Small Island Developing States in the period 1995-2012. We focus on classifying the Pacific Small Island Developing States, evaluating their export and import performance, analysing territorial and commodity structures of trade, and researching their mutual (intra-regional) trade. We also look on trade between Slovakia and the Pacific Small Island Developing States.

Key words: foreign trade, Oceania, Polynesia, Melanesia, Micronesia, territorial structure, commodity structure

Úvod

Napriek obrovskej geografickej rozlohe územia je Oceánia dlhodobo na okraji záujmu ekonómov. Žiadnemu regiónu sveta sa v oblasti medzinárodného obchodu nevenuje tak málo priestoru ako práve Oceánii. Tento fakt je zapríčinený nízkym počtom obyvateľov a malému ekonomickému významu regiónu. S výnimkou Papuy Novej Guiney a Nového Zélandu (ktorý nepatrí medzi malé ostrovné štáty) nemá žiaden štát ani územie Oceánie viac ako milión obyvateľov. Navyše, osem entít nedosahuje ani 100-tisíc obyvateľov – najmenšie Niue má menej ako 1500. Región zaostáva aj v zapojení do liberalizácie svetového obchodu. Členmi WTO sú v súčasnosti iba Fidži, Papua Nová Guinea, Samoa, Šalamúnove ostrovy, Tonga a Vanuatu.

Z geografického hľadiska sa Oceánia člení na Melanéziu, Mikronéziu a Polynéziu. Melanézia je územie na sever od austrálskeho kontinentu zahŕňajúce ostrovy od Papuy Novej Guiney na západe po Fidži na východe. Mikronézia sa nachádza severne od Melanézie v oblasti medzi Palau a Kiribati. Najväčším subregiónom Oceánie je Polynézia, ktorú možno vymedziť trojuholníkom s vrcholmi na Novom Zélande, Havajských ostrovoch a Veľkonočnom ostrove. Jednotlivé štáty a územia Oceánie sa líšia svojou rozlohou (najväčšia Papua Nová Guinea je 22-tisíckrát väčšia ako najmenšie Nauru), ako aj geologickou stavbou, reliéfom a prírodnými podmienkami. Zatiaľ čo napríklad Kiribati pozostáva z nízkych koralových ostrovov, Fidži je vulkanického pôvodu a hory v Papui Novej Guinei dosahujú výšku viac ako 4000 metrov.

Cieľom predkladaného príspevku je zhodnotiť vývoj zahraničného obchodu malých ostrovných štátov a území Oceánie od roku 1995 dodnes. Používame údaje UNCTAD-u,

pričom v protiklade so všeobecne odporúčanou metodikou priamo analyzujeme údaje za import aj za export. Štandardne sa v ekonomickej literatúre odporúča analyzovať zásadne údaje za import, pretože ich vykazovanie je presnejšie. Napríklad údaje za export Samoy do Nemecka by sme mali vziať z databázy nemeckých importov, údaje za export Samoy do Holandska z databázy holandských importov a pod. V priebehu výskumu sme zistili, že priame údaje o exportoch krajín Oceánie a nepriame údaje o importoch z krajín Oceánie sa významne líšia, pričom druhé uvedené vykazujú oveľa vyšší stupeň volatility a nekonzistentnosti. Preto používame priame údaje o exportoch.

V druhej časti článku vymedzujeme definíciu malých ostrovných štátov a podľa klasifikácie OSN identifikujeme malé ostrovné štáty Oceánie. V tretej časti skúmame vývoj zahraničného obchodu týchto štátov v období 1995-2012. Štvrtá časť sa venuje teritoriálnej a komoditnej štruktúre obchodu. V piatej a šiestej časti analyzujeme vzájomný obchod malých ostrovných štátov Oceánie, resp. ich obchod so Slovenskom. Siedma časť predstavuje zhrnutie záverov výskumu.

1 Malé ostrovné štáty Oceánie

Na vymedzenie pojmu „malý štát“ neexistuje jednotná definícia. Najčastejšie sa ako indikátory „malosti“ štátu používajú počet obyvateľov, rozloha či podiel na celosvetovom HDP. Aj keď názory sa rôznia, zrejme najčastejšie citovanou hranicou je 15 miliónov obyvateľov.¹ Tento limit je však arbitrárny a ako ukazuje Rusiňák, bolo by pomerne náročné interpretovať, prečo krajina s 14,9 miliónmi obyvateľov ešte malá je a krajina s 15,1 miliónmi obyvateľov už malá nie je.² Niektorí autori ďalej rozčleňujú malé štáty na podskupiny. Napríklad podľa Škvrnda existujú malé štáty (do 15 miliónov obyvateľov), veľmi malé štáty (do 1,5 milióna) a trpasličie štáty (do 50-tisíc).³ Svetová banka považuje za malé štáty iba tie s populáciou do 1,5 milióna.⁴ Škvrnda navyše upozorňuje, že pojem „malý štát“ je relatívny a okrem kvantifikovateľných ukazovateľov treba brať do úvahy aj znaky mocenského charakteru.⁵

Podobné nezrovnalosti ako pri „malých štátoch“ existujú aj pri definícii „malých ostrovných štátov“ s jediným rozdielom – existuje konsenzus o tom, že malý ostrovný štát musí mať ostrovný charakter, či už ako štát-ostrovo (napr. Nauru), štát-súostrovie (napr. Vanuatu) alebo ako štát-časť ostrova (napr. Papua Nová Guinea). K definícii Svetovej banky ohraničujúcej malé štáty počtom 1,5 milióna obyvateľov sa v prípade ostrovných štátov

¹ Pozri napr. KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007. ISBN 978-80-86929-21-7, s. 153.

REITER, E. – GÄRTNER, H. 2001. *Small States and Alliances*. Heidelberg : Physica-Verlag, 2001. ISBN 3-7908-1403-2, s. 65.

ŠKVRNDA, F. 2004. Malé štáty ako špecifickí aktéri súčasných medzinárodných vzťahov. In *Almanach 2004*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. ISBN 80-225-1883-2, s. 208.

Často citovaný autor je aj Vellut, ktorý stanovuje hranicu na 20 miliónov obyvateľov. VELLUT, J.-L. 1967. Smaller States and the Problem of War and Peace: Some Consequences of the Emergence of Smaller States in Africa. In *Journal of Peace Research*, 1967, roč. 40, č. 3, s. 254.

² RUSIŇÁK, P. 2010. Malé štáty v medzinárodných vzťahoch a ich bezpečnosť. In *Almanach*, 2010, roč. 5, č. 2, s. 96.

³ ŠKVRNDA, F. 2004. Malé štáty ako špecifickí aktéri súčasných medzinárodných vzťahov. In *Almanach 2004*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. ISBN 80-225-1883-2, s. 208.

⁴ SVETOVÁ BANKA. 2014. *Small States*. [Online]. [cit. 20.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.worldbank.org/en/country/smallstates>.

⁵ ŠKVRNDA, F. 2004. Malé štáty ako špecifickí aktéri súčasných medzinárodných vzťahov. In *Almanach 2004*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. ISBN 80-225-1883-2, s. 208.

pridáva aj Britské spoločenstvo národov, i keď sa pripúšťajú výnimky.⁶ Ako ideálny spôsob definovania malých ostrovných štátov sa tak v podmienkach nejasnosti hornej hranice populácie javí vymedzenie ich charakteristických črt. Tieto zahŕňajú vojenskú a environmentálnu zraniteľnosť a obmedzenosť ekonomických a sociálnych zdrojov. Takto definícia stráca dimenziu subjektívnej exaktnosti a umožňuje flexibilnú klasifikáciu ostrovných štátov podľa spoločných kritérií.

Organizácia spojených národov v súčasnosti medzi malé ostrovné štáty zaraďuje 20 samostatných štátov a území Oceánie (tab 1).⁷ Tieto predstavujú kultúrne, politicky, geologicky, ale aj geograficky širokú škálu a pokrývajú v praxi takmer všetky ostrovy a súostrovia Oceánie. Z 20 členov skupiny malých ostrovných štátov Oceánie je 13 samostatných štátov. Trochu netradičné je zaradenie Východného Timoru do tejto skupiny, pretože ten sa v štandardnej geografickej literatúre nezvykne zaraďovať do Oceánie, ale do juhovýchodnej Ázie. V rámci tejto skupiny existuje neformálne združenie „Pacific SIDS“, ktoré združuje 11 oceánskych malých ostrovných štátov, t. j. všetky okrem Východného Timoru a Kiribati. Prostredníctvom tohto združenia jeho členovia koordinujú svoju činnosť v OSN.⁸

Tabuľka 1: Klasifikácia malých ostrovných štátov Oceánie podľa OSN

Región	Štát / územie	Rozloha	Populácia	Dĺžka pobrežia
Mikronézia	Guam* (USA)	544 km ²	159 000	126 km
	Marshallove ostrovy	181 km ²	52 000	370 km
	Mikrónezia	702 km ²	104 000	6 112 km
	Nauru	21 km ²	10 000	30 km
	Palau	459 km ²	20 000	1 519 km
	Severné Mariány* (USA)	464 km ²	54 000	1 482 km
Melanézia	Fidži	18 274 km ²	861 000	1 129 km
	Nová Kaledónia* (Francúzsko)	18 575 km ²	246 000	2 254 km
	Papua Nová Guinea	462 840 km ²	6 859 000	5 152 km
	Šalamúnove ostrovy	28 896 km ²	526 000	5 313 km
	Vanuatu	12 189 km ²	236 000	2 528 km
Polynézia	Americká Samoa* (USA)	199 km ²	56 000	116 km
	Cookove ostrovy* (Nový Zéland)	236 km ²	20 000	120 km
	Francúzska Polynézia* (Francúzsko)	4 167 km ²	268 000	2 525 km
	Kiribati	811 km ²	100 000	1 143 km
	Niue* (Nový Zéland)	260 km ²	1 000	64 km
	Samoa	2 831 km ²	186 000	403 km
	Tonga	747 km ²	104 000	419 km
	Tuvalu	26 km ²	10 000	24 km

Pozn.: * Nejde o samostatný štát, ale o zámorské územie iného štátu (názov štátu uvádzame v zátvorke). Klasifikáciu sme upravili o Východný Timor, ktorý väčšina teoretikov nezaraďuje do Oceánie.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov OSN a CIA (rozloha).

De facto jedinými relevantnými územiami, ktoré nefigurujú medzi malými ostrovnými štátmi Oceánie podľa OSN (s pochopiteľnou výnimkou Nového Zélandu) sú

⁶ COMMONWEALTH. 1997. *A Future for Small States*. Londýn : Commonwealth Secretariat, 1997. ISBN 0-85092-511-8, s. 9.

⁷ OSN. 2014. *SIDS Members – the Pacific*. [Online]. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1523>.

⁸ Pre viac informácií pozri <http://www.pacificsids.org/memberstates/index.html>.

francúzske zámorské teritórium Wallis a Futuna a novozélandský Tokelau. Na zoznam sa nedostalo ani americké teritórium Wake a britský Pitcairn, čo je však vzhľadom na jeho štatút a počet obyvateľov (ca 60) pochopiteľné.

2 Vývoj obchodu malých ostrovných štátov Oceánie 1995-2012

V ďalšom texte článku sa budeme venovať analýze obchodu 21 malých ostrovných štátov Oceánie – 19 štátov z tabuľky 1 plus Tokelau a Wallis a Futuna. Vychádzame z nominálnych údajov databázy UNCTAD za obdobie 1995-2012 v tisícoch USD.

Tabuľka 2: Vývoj zahraničného obchodu malých ostrovných štátov Oceánie (v tis. USD)

	<i>Export</i>			<i>Import</i>			<i>Saldo</i>
	<i>1995</i>	<i>2004</i>	<i>2012</i>	<i>1995</i>	<i>2004</i>	<i>2012</i>	<i>2012</i>
Americká Samoa	272000	445600	420000	415700	603700	690000	-270000
Cookove ostrovy	5003	7152	3022	49013	75948	115885	-112863
Fidži	618991	693000	1220602	891997	1446000	2252598	-1031995
Francúzska Polynézia	196002	185312	139032	1019006	1479657	1706270	-1567238
Guam	84987	52821	46147	442000	503383	1200000	-1153853
Kiribati	7191	2470	5816	34050	57308	108558	-102743
Marshallove ostrovy	23071	19781	35000	74670	83832	140000	-105000
Mikronézia	20565	17495	35000	89271	132696	210000	-175000
Nauru	28256	13000	90000	28147	18000	40000	50000
Nová Kaledónia	570011	1008778	1292925	967001	1635768	3245039	-1952113
Niue	336	175	20	3820	7860	7000	-6980
Severné Mariány	432475	826000	4000	240336	664000	66500	-62500
Palau	14000	5882	8000	52000	107280	140000	-132000
Papua Nová Guinea	2653996	2722217	6536671	1451994	1567153	4608177	1928494
Samoa	8998	85226	76102	95000	209892	345515	-269414
Šalamúnove ostrovy	168001	97224	495770	154005	121417	494816	955
Tokelau	1000	165	101	998	728	45	56
Tonga	14997	15711	15583	76994	104749	199169	-183586
Tuvalu	164	134	297	5706	11481	25089	-24792
Vanuatu	28002	36997	51669	94996	128005	273589	-221920
Wallis a Futuna	1002	47	45	13998	52614	65200	-65155
<i>CELKOM</i>	<i>5149049</i>	<i>6235186</i>	<i>10475803</i>	<i>6200702</i>	<i>9011470</i>	<i>15933451</i>	<i>-5457647</i>

Pozn.: Štáty s kladným saldom obchodnej bilancie v roku 2012 sú vyznačené hrubým písmom. Pre diskusiu o problémoch s údajmi pozri text podkapitoly.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov UNCTAD.

Hodnota zahraničného obchodu malých ostrovných štátov Oceánie za skúmané obdobie narástla o 133 %, čo predstavuje priemerný ročný rast tempom 5,1 %. Rast importu vo výške 159 % predčil rast exportu vo výške 103 %. Aj keď toto tempo sa javí ako vysoké, je nutné upozorniť, že celkový svetový obchod v danom období vzrástol o 256 %, čo znamená, že úloha Oceánie v medzinárodnom obchode postupne klesá. Hodnota importov sa v období 1995-2001 udržiavala na konštantnej úrovni. K ich výraznému nárastu prišlo predovšetkým od roku 2003 s výnimkou veľkej hospodárskej krízy, po vplyvom ktorej klesli importy skúmaného regiónu v roku 2009 o 18 %. Tento nárast pripisujeme zvyšujúcim sa cenám ropy, na importe ktorej je väčšina krajín v regióne závislá. Vo vývoji exportu možno sledovať podobný trend – pokles do roku 2002, sprevádzaný následným kontinuálnym rastom s výnimkou krízového roku 2009 a roku 2012.

Najväčším exportérom regiónu je – s ohľadom na jej veľkosť pomerne očakávané – Papua Nová Guinea, nasledovaná s veľkým odstupom Novou Kaledóniou, Fidži a Šalamúnovými ostrovmi. Prvé tri miesta rebríčka importov sú rovnaké, avšak rozdiely

medzi jednotlivými krajinami sú tu pomerne nízke. Veľkými importérmi sú aj Francúzska Polynézia a Guam.

Celkovo poukazuje tabuľka 2 na veľké záporné saldá v obchode s tovarmi vo väčšine malých ostrovných štátov Oceánie. Jedinými štyrmi štátmi, ktoré dosahujú pozitívne saldá bilancie obchodu s tovarmi, sú Papua Nová Guinea, Nauru, Šalamúnove Ostrovy a Tokelau. V prípade posledných dvoch menovaných ide skôr o symbolické pozitívne saldá ako o dlhodobý trend. Na Šalamúnových ostrovoch ho vyvolali vyššie exporty a vyššie ceny dreva na svetových trhoch. Ekonomika Tokelau je závislá na podpore novozélandskej vlády a pozitívne saldo vo výške 56-tisíc USD treba tiež hodnotiť z tohto hľadiska. Jedine v Nauru sú aktívne saldá obchodnej bilancie dlhodobou skutočnosťou vďaka ložiskám fosfátov. Aj keď začiatkom 21. storočia sa primárne ložiská fosfátov v krajine vyčerpali, investície umožnili začať ťažbu sekundárnych ložísk vo väčšej hĺbke. Tieto Nauru podľa predpokladov vydržia ešte niekoľko desaťročí. V prípade Papuy Novej Guiney súvisia aktívne saldá obchodnej bilancie s exportom zlata, medených rúd a do popredia sa dostávajú aj ropa a zemný plyn.

S objemom zahraničného obchodu úzko súvisí aj otázka otvorenosti ekonomík. Vo všeobecnosti platí princíp, že menšie krajiny sú v porovnaní s veľkými viac ekonomicky zraniteľné a ekonomicky závislé, a preto majú vyšší stupeň otvorenosti meraný ako podiel zahraničnoobchodného obratu na hrubom domácom produkte. Malé ostrovné štáty Oceánie spĺňajú tento predpoklad a všetky majú otvorenosť vyššiu ako 50 %, mnohé vyššiu ako 100 %. Tu však treba upozorniť na problém s odhadovaním výšky HDP týchto štátov, pre ktorý štatistiky o otvorenosti pre mnohé z nich neexistujú. Dá sa však predpokladať, že z hľadiska otvorenosti všetky štáty Oceánie spadajú do rovnakej kategórie.

Tu je vhodné pozastaviť sa nad špecifickým problémom štátov Oceánie – dopravou. Nielenže väčšina z týchto štátov a území má veľkú mieru odľahlosti (v angl. sa tento indikátor nazýva remoteness), ktorá zvyšuje dopravné náklady, ale pre mnohé je doprava ešte komplikovanejší problém ako sa zdá na prvý pohľad. S výnimkou tradičných dovolenkových destinácií (ako napr. Fidži) disponujú malé ostrovné štáty Oceánie iba malým počtom pravidelných leteckých spojení so svetom, väčšinou iba vo forme spojenia s najbližším ostrovným štátom. Navyše, niektoré, ako napr. Tokelau alebo Pitcairn, nemajú vlastné letisko, čo obmedzuje možnosti vykonávania zahraničného obchodu iba na lodnú dopravu. Tokelau preto vlastní svoju loď MV Tokelau a Pitcairn loď MV Claymore II. Keďže najmenšie štáty nemajú vhodnú infraštruktúru pre kotvenie lodí a pre nakladanie a vykladanie tovaru a pasažierov, toto prebieha kotvením na mori a transferom malými člmi.

Otázkou je kredibilita údajov z tabuľky 2. Napriek tomu, že ich vykazuje uznávaná autorita (UNCTAD), tieto údaje sú v praxi prevzaté zo štatistík jednotlivých štátov a území. V prípade importu sa štandardne očakáva pomerne veľká presnosť dát, pretože tovar vo väčšine prípadov prechádza pred vstupom na domáci trh colným konaním. Problémom môžu byť niektoré teritoriálne väzby, napr. obchod medzi Francúzskom a francúzskymi územiami, Novým Zélandom a novozélandskými územiami či medzi USA a americkými územiami. Oveľa väčšie nepresnosti môžu potenciálne vzniknúť pri údajoch o exporte. Z hľadiska metodologickej čistoty sa preto odporúča nepoužívať priamo údaje o exportoch skúmanej krajiny, ale preferovane údaje o importoch ich partnerov. Po porovnaní oboch týchto skupín sme ale zistili, že priame údaje za exporty sú oveľa konzistentnejšie ako nepriame údaje o importoch partnerských krajín zo štátov Oceánie. Používame preto priamo údaje o exportoch, i keď je aj v ich prípade zrejme, že sú skreslené (mnohé údaje v tabuľke 2 sú očividne iba odhady).

3 Štruktúra obchodu malých ostrovných štátov Oceánie

Vysoký stupeň odľahlosti malých ostrovných štátov Oceánie je významným determinantom teritoriálnej štruktúry ich zahraničného obchodu. Až na niekoľko výnimiek sú najvýznamnejšími exportnými a importnými partnermi štátov regiónu Austrália, Nový Zéland, Južná Kórea, Singapur a Japonsko, t. j. geograficky najbližšie umiestnené bohaté ekonomiky. Prekvapivá nie je ani dominancia USA v prípade Guamu a Francúzska v prípade Francúzskej Polynézie, Novej Kaledónie a Wallisu a Futuny (tab. 3). V ďalšom texte sa zameriame na obchodné partnerstvá, ktorých dôvod nie je na prvý pohľad zjavný.

Tabuľka 3: Teritoriálna štruktúra obchodu malých ostrovných štátov Oceánie (2012)

	<i>Export</i>	<i>Import</i>		<i>Export</i>	<i>Import</i>
Americká Samoa	Singapur (37 %)	Singapur (44 %)	Severné Mariány	JAR (23 %)	Hongkong (39 %)
	Indonézia (24 %)	Južná Kórea (13 %)		Taiwan (22 %)	Japonsko (17 %)
	Japonsko (40 %)	Nový Zéland (58 %)		Japonsko (93 %)	Taiwan (27 %)
Cookove ostrovy	Francúzsko (30 %)	Fidži (14 %)	Palau	Taiwan (3 %)	USA (23 %)
	USA (16 %)	Singapur (33 %)		Austrália (46 %)	Austrália (47 %)
Fidži	Austrália (15 %)	Austrália (19 %)	Papua Nová Guinea	Japonsko (15 %)	Singapur (11 %)
	Japonsko (36 %)	Francúzsko (24 %)		Austrália (37 %)	Nový Zéland (21 %)
Francúzska Polynézia	USA (23 %)	Čína (10 %)	Samoa	Am. Samoa (30 %)	Singapur (20 %)
	USA (55 %)	Singapur (39 %)		Čína (55 %)	Singapur (29 %)
	Taiwan (19 %)	Južná Kórea (16 %)		Austrália (17 %)	Austrália (28 %)
Guam	Thajsko (58 %)	Japonsko (24 %)	Šalamúnove ostrovy	USA (30 %)	USA (25 %)
	Japonsko (19 %)	Fidži (19 %)		Francúzsko (22 %)	JAR (23 %)
	Thajsko (51 %)	Južná Kórea (37 %)		Nový Zéland (19 %)	Fidži (27 %)
Kiribati	Pol'sko (20 %)	Singapur (22 %)	Tokelau	USA (17 %)	Nový Zéland (26 %)
	Thajsko (55 %)	USA (39 %)		Japonsko (54 %)	Čína (60 %)
	Japonsko (18 %)	Japonsko (17 %)		Turecko (16 %)	Singapur (19 %)
Marshallove ostrovy	Južná Kórea (42 %)	Austrália (55 %)	Tuvalu	Thajsko (38 %)	Južná Kórea (16 %)
	India (28 %)	Fidži (17 %)		P. Slonoviny (36 %)	Čína (16 %)
	Japonsko (17 %)	Francúzsko (22 %)		Nigéria (60 %)	N. Kaledónia (34 %)
Nová Kaledónia	Francúzsko (17 %)	Singapur (19 %)	Wallis a Futuna	Francúzsko (11 %)	Francúzsko (28 %)
	Senegal (54 %)	Nový Zéland (79 %)			
	Niue	Kambodža (8 %)		Kambodža (7 %)	

Pozn.: Tabuľka ukazuje dvoch najvýznamnejších exportných a importných partnerov.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov UNCTAD.

Za prekvapivý možno označiť fakt, že najvýznamnejším exportným partnerom až štyroch území z regiónu (Kiribati, Marshallove ostrovy, Mikronézia a Vanuatu) je Thajsko. Thajsko patrí medzi 5 najväčších svetových exportérov rýb a v Oceánii si obstaráva ryby potrebné pre svoj domáci trh, ale predovšetkým pre ďalšie spracovanie a vývoz. Významným je hlavne obchod s Vanuatu, ktoré tvorí takmer 10 % celkových thajských importov rýb.

Ďalšími „exotickými“, t. j. neočakávanými krajinami v tabuľke dvoch najväčších obchodných partnerov jednotlivých malých ostrovných štátov Oceánie, sú Poľsko (exporty Marshallových ostrovov), India (exporty Nauru), Juhoafrická republika (exporty Severných Marián), Nigéria (exporty Wallisu a Futuny), Senegal a Kambodža (exporty Niue). V prípade Poľska je dôvodom obchod s loďami, pričom však nie je možné zistiť konkrétnejšiu príčinu. Na Marshallových ostrovoch je registrovaných niekoľko desiatok námorných lodí a predpokladáme, že časť z nich (zrejme vyrobená v Poľsku v gdanských lodeniach) mohla byť odpredaná naspäť. V prípade Indie ide o export fosfátov z Nauru. Tieto krajiny v minulosti založili joint venture vo forme spoločnosti Paradeep Phosphates Limited so sídlom v indickom štáte Urísa. Aj keď Nauru už v spoločnosti akcie nevlastní, bilaterálna spolupráca medzi nimi pokračuje. Čo sa týka exportov Severných Marián do Juhoafrickej republiky, toto súostrovie je špecifické, pretože je de facto súčasťou ekonomiky USA, má na trh USA bezkvótový prístup, avšak stanovuje si svoje vlastné pracovné a sociálne pravidlá. Sídlí tu preto niekoľko výrobcov textilu, ktorí tento lacný textil vyvážajú aj do JAR. Exporty Niue do Senegalu predstavujú obilné krúpy a s Kambodžou je to obchod so zrejme reexportovaným kancelárskym príslušenstvom. Niektoré ostatné „zaujímavé“ transakcie, ako napr. veľký export Wallisu a Futuny do Nigérie, sa nám nepodarilo uspokojivo objasniť. Je si však nutné uvedomiť, že v prípade týchto štátov sú absolútne hodnoty exportov a importov také nízke, že ich štatistiky teritoriálnej štruktúry vie radikálne zmeniť aj jedna relatívne malá transakcia.

Z hľadiska komoditnej štruktúry importom malých ostrovných štátov Oceánie jednoznačne dominujú ropné oleje (tab. 4). S výnimkou fosfátov v Nauru (a čiastočne Mikronézii) a ložísk iných nerastných surovín v Papui Novej Guinei a na Novej Kaledónii nemajú tieto štáty žiadne významné zásoby nerastných surovín a všetky potrebné minerály musia dovážať. To platí špeciálne pri rope, ktorá sa používa najmä v doprave a vo výrobe elektrickej energie. Jedine v Tokelau a Mikronézii sa ropné oleje nenachádzajú na jednom z prvých dvoch miest importov. V Mikronézii je to zapríčinené dobrou diverzifikovanou štruktúrou dovozov. V Tokelau sa na vrchole rebríčka dovozov nachádza uhlie. V roku 2012 však s finančnou pomocou Nového Zélandu krajina dobudovala tri solárne elektrárne, vďaka čomu je dnes Tokelau jediným štátom na svete, ktorého spotreba elektrickej energie je v stopercentnej miere zabezpečovaná solárnou energiou. Dá sa preto očakávať, že dovoz uhlia poklesne.⁹ Ďalšími významnými importnými položkami malých ostrovných štátov Oceánie sú statky bežnej spotreby, ako potraviny (ryby, mäso, ryža), liečivá, kozmetika, ale aj člny.

Najvýznamnejšou exportnou položkou väčšiny štátov a území Oceánie sú ryby. Dôležité sú hlavne pre krajiny ako Mikronézia, Palau a Kiribati, kde tvoria viac ako 80 % celkových exportov. Komoditou podobného významu sú pre Nauru hnojivá, t. j. konkrétne fosfáty, ktoré dosahujú 95 % vývozov krajiny, pre Šalamúnove ostrovy drevo (60 % exportu) a pre Francúzsku Polynéziu perly (59 %). V mnohých krajinách sa v štatistikách na vysokých miestach vyskytujú aj lode a člny, čo pripisujeme veľkému množstvu lodí plaviacich sa pod vlajkami týchto štátov a obchodu predovšetkým s člmi. Špecifikom Guam a Severných Marián, t. j. teritórií USA, je vysoký podiel exportov železného odpadu. Do samostatnej kategórie patrí Papua Nová Guinea, ktorá je relatívne bohatá na nerastné suroviny, čo sa

⁹ Čo sa týka ropy, na Tokelau sa nachádzajú iba tri autá, takže jej potreba je minimálna.

prejavuje aj na jej exportoch zlata a medi. Významným exportérom rúd je aj Nová Kaledónia. Aj keď Americká Samoa a Fidži majú podľa štatistík vysoké exporty ropných olejov, tieto krajiny nemajú rafinérie a ropu ani neexportujú, preto je pravdepodobné, že ide o reexporty do iných štátov Oceánie. Fidži síce disponuje určitými zásobami ropy, ale jej ťažba by na základe geologických prieskumov a finančných odhadov zatiaľ nebola rentabilná. Viaceré krajiny regiónu však vykonávajú pokusy s kokosovým olejom a podobnými možnosťami zníženia svojej palivovej závislosti na zahraničí. Zaujímavosťou tiež je, že pre mnohé malé ostrovné štáty Oceánie je významným zdrojom príjmov predaj známk zberateľom.

Tabuľka 4: Komoditná štruktúra obchodu malých ostrovných štátov Oceánie (2012)

	<i>Export</i>	<i>Import</i>		<i>Export</i>	<i>Import</i>
Americká Samoa	Ropné oleje (37 %)	Ropné oleje (44 %)	Severné Mariány	Želez. odpad (19 %)	Kufre a tašky (25 %)
	Parné turbíny (20 %)	Ryby (23 %)		Kancelárske zar. (12 %)	Ropné oleje (12 %)
Cookove ostrovy	Lode a člny (47 %)	Ropné oleje (15 %)	Palau	Ryby (92 %)	Ropné oleje (19 %)
	Ryby (40 %)	Lode a člny (3 %)		Želez. odpad (1 %)	Ryby (18 %)
Fidži	Ropné oleje (25 %)	Ropné oleje (29 %)	Papua Nová Guinea	Zlato (24 %)	Ropné oleje (21 %)
	Ryby (12 %)	Ryby (6 %)		Medené rudy (20 %)	Ryža (11 %)
Francúzska Polynézia	Perly/dr.kovy (59 %)	Ropné oleje (16 %)	Samoa	El. distribuč. zar. (21 %)	Ropné oleje (20 %)
	Ryby (8 %)	Liečivá (4 %)		Alk. nápoje (16 %)	Iné mäso (4 %)
Guam	Želez. odpad (20 %)	Ropné oleje (56 %)	Šalamúnove ostrovy	Drevo (60 %)	Ropné oleje (27 %)
	Továrenské. zar. (6 %)	Kufre a tašky (8 %)		Zlato (15 %)	Ryža (6 %)
Kiribati	Ryby (85 %)	Lode a člny (17 %)	Tokelau	Nábytok (15 %)	Uhlie (22 %)
	Lode a člny (5 %)	Ropné oleje (10 %)		Osob. vozidlá (9 %)	El. zariadenia (11 %)
Marshallove ostrovy	Lode a člny (81 %)	Lode a člny (78 %)	Tonga	Zelenina (29 %)	Ropné oleje (18 %)
	Ryby (14 %)	Ropné oleje (3 %)		Ryby (13 %)	Iné mäso (7 %)
Mikronézia	Ryby (96 %)	Ryby (8 %)	Tuvalu	Ryby (66 %)	Lode a člny (42 %)
	Kôrovce (1 %)	Lode a člny (7 %)		Lode a člny (25 %)	Ropné oleje (4 %)
Nauru	Hnojivá (95 %)	Ropné oleje (16 %)	Vanuatu	Ryby (51 %)	Lode a člny (31 %)
	Nikel (1 %)	Kozmetika (7 %)		Lode a člny (3 %)	Ropné oleje (17 %)
Nová Kaledónia	Surové železo (50 %)	Ropné oleje (20 %)	Wallis a Futuna	Želez. tyče (39 %)	Ropné oleje (10 %)
	Neorg. chem. prvky (14 %)	Osob. vozidlá (6 %)		El. obvody (15 %)	Liečivá (4 %)
Niue	Múka (37 %)	Ropné oleje (14 %)			
	Iné neelektr. nástroje (5 %)	Počítače (5 %)			

Pozn.: Tabuľka ukazuje dve najvýznamnejšie exportné a importné komodity.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov UNCTAD.

Jednou z najväčších priemyselných investícií v histórii malých ostrovných štátov Oceánie bolo založenie továrne na výrobu automobilových káblov pre austrálske produkčné centrá Toyoty v roku 1995 japonskou firmou Yazaki. To vysvetľuje viac ako 20-percentný podiel elektrických distribučných zariadení na exporte Samoa. Budúcnosť tejto investície je ale ohrozená, pretože Toyota ohlásila zatvorenie svojej austrálskej výrobnéj linky v roku 2017.

S komoditnou štruktúrou úzko súvisí aj vývoj reálnych výmenných relácií. Od roku 2000 sa najviac zlepšili reálne výmenné relácie Nauru (index TT = 283), Novej Kaledónie (196) a Papuy Novej Guiney (193), čiže exportérov nerastných surovín. Naopak, najväčší prepad zaznamenalo Niue (77) a Francúzska Polynézia (78).

4 Vzájomný obchod malých ostrovných štátov Oceánie

Štandardné gravitačné modely medzinárodného obchodu predpokladajú, že jeden z najväčších potenciálov pre rozvoj vzájomného obchodu majú susediace krajiny. Ako sme videli v predchádzajúcej časti, v prípade Oceánie tento predpoklad celkom neplatí. S výnimkou Fidži a čiastočne Wallisu a Futuny je vnútroregionálny oceánsky obchod minimálny. Tabuľka 5 znázorňuje maticu vzájomného obchodu malých ostrovných štátov Oceánie v roku 2012, ktorá potvrdzuje toto tvrdenie.

Tabuľka 5: Matica vzájomného obchodu malých ostrovných štátov Oceánie v roku 2012

	AS	CK	FJ	PF	GU	KI	MH	FM	NR	NC	NU	NM	PW	PG	WS	SB	TK	TO	TV	VU	WF
AS			9,0	0,1						0,2					7,4			0,2			
CK			13,6	0,1											0,0						
FJ	0,0	0,0		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
PF		0,0	0,3	0,0	0,0					0,1				0,0	0,0	0,0		0,0		0,0	
GU			0,0																		
KI			19,3		0,0		0,0		0,0	0,1				0,2	0,0	0,4		0,0	0,0	0,3	
MH			0,0							0,0											
FM			0,2							0,0											
NR			17,3			0,0				0,0								0,0			
NC	0,0		0,1	0,1	0,0		0,0							0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,1	0,0
NU			1,3	0,0										0,0			0,0				
NM																					
PW			0,0												0,0						
PG			0,3						0,0	0,0					0,0	0,0			0,0	0,1	
WS	0,3	0,0	13,9	0,0						0,6				0,3	0,0	0,0		0,2		0,0	
SB			3,7							0,0				3,9	0,0			0,0		0,1	
TK			0,0												3,3			0,0			
TO	0,1		27,4	0,0		0,0				0,0	0,0			0,1	1,3	0,0				0,0	0,0
TV			9,6																		
VU	0,0	0,0	5,3	0,1						2,2	0,0			1,2	0,0	0,5		0,0			
WF			8,3							33,9											

Pozn.: Údaje predstavujú percentá všetkých importov krajiny uvedenej v riadku. V riadkoch je importér a v stĺpcoch exportér.

AS – Americká Samoa, CK – Cookove ostrovy, FJ – Fidži, PF – Francúzska Polynézia, GU – Guam, KI – Kiribati, MH – Marshallove ostrovy, FM – Mikronézia, NR – Nauru, NC – Nová Kaledónia, NU – Niue, NM – Severné Mariany, PW – Palau, PG – Papua Nová Guinea, WS – Samoa, SB – Šalamúnove ostrovy, TK – Tokelau, TO – Tonga, TV – Tuvalu, VU – Vanuatu, WF – Wallis a Futuna.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov UNCTAD.

Fidži je z hľadiska hospodárskej štruktúry najrozvinutejšou krajinou spomedzi malých ostrovných štátov Oceánie a je významným exportérom do krajín nachádzajúcich sa v jeho blízkosti. Prostredníctvom reexportov ich zásobuje ropou, vyváža potraviny, textil, liečivá a desiatky ďalších statkov bežnej spotreby. To isté platí aj pre Novú Kaledóniu a jej exporty do Wallisu a Futuny. Ich vzájomný obchod je podporovaný skutočnosťou, že obe sú francúzskymi teritóriami a že medzi nimi prevádzkuje letecké spojenie spoločnosť Aircalin. Medzi ostatnými malými ostrovnými štátmi Oceánie je vzájomný obchod minimálny. Možno tvrdiť, že je to dôsledok vysokého stupňa podobnosti ich vývozov (ryby) a veľkej odľahlosti.

5 Obchod medzi Slovenskom a malými ostrovnými štátmi Oceánie

Poslednou otázkou nášho záujmu v predkladanom príspevku je obchod jednotlivých malých ostrovných štátov Oceánie so Slovenskou republikou. Tu do veľkej miery narážame na problém s dostupnosťou údajov. Používame preto údaje UN Comtrade.¹⁰

Tabuľka 6: Zahraničný obchod SR a malých ostrovných štátov Oceánie 2012 (v USD)

	<i>Import SR</i>	<i>Import partnera</i>
Americká Samoa	19 506	..
Cookove ostrovy	6 448	..
Fidži	629	3 909
Francúzska Polynézia	2 491	1 207 862
Guam	36 767	383
Kiribati
Marshallove ostrovy
Mikronézia	17 012	12 678
Nauru	6 390	..
Nová Kaledónia	79 476	275 227
Niue	1 973	..
Severné Mariány
Palau	37 643	2 686
Papua Nová Guinea	138 368	19 090
Samoa	44 167	1 335
Šalamúnove ostrovy	26 728	..
Tokelau	899	..
Tonga	33 257	941
Tuvalu	937	..
Vanuatu	23 792	497
Wallis a Futuna	1 611	..

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov UN Comtrade. V prípade nedostupnosti údajov pri importoch partnera sme použili údaje UNCTAD alebo údaje UN Comtrade za rok 2011.

Z tabuľky 6 je jednoznačné, že vzájomný obchod SR a malých štátov Oceánie je minimálny. Najväčší tok predstavujú exporty zo SR do Francúzskej Polynézie, ktoré z 50 % podľa UN Comtrade predstavujú televízory, časť sú automobily a zvyšok predstavuje kombináciu rôznych spotrebných statkov. Z hľadiska slovenských importov predstavovali v roku 2012 najvýznamnejšie položky káva z Papuy Novej Guiney (95 423 USD),

¹⁰ OSN. 2014. *United Nations Commodity Trade Statistics Database*. [Online databáza]. [cit. 21.04.2014]. Dostupné na internete: <http://comtrade.un.org>.

pozinkované plechy z Novej Kaledónie (62 340 USD), elektronické súčiastky zo Samoy, predpokladane káble pre automobilovú výrobu (44 167 USD), tuniaky z Papuy Novej Guiney (42 946 USD), preglejka z Palau (37 643 USD) a rum z Guamu (36 767 USD).

Záver a diskusia

V predkladanom článku sme zhodnotili vývoj zahraničného obchodu malých ostrovných štátov a území Oceánie od roku 1995 dodnes. Ukázali sme, že rast hodnoty zahraničného obchodu týchto štátov v uplynulých 17 rokoch bol výrazne pomalší ako rast svetového obchodu. To znamená, že ich význam v globálnej ekonomike postupne klesá – dnes nedosahuje ani 0,1 % svetového obchodu, čo je štvornásobne menej ako je ich podiel na svetovej rozlohe pevniny. Z hľadiska teritoriálnej štruktúry sú ich najvýznamnejšími exportnými a importnými partnermi hospodársky najvyspelejšie štáty Austrálie, resp. USA a Francúzsko v prípade ich zámorských teritórií.

Malé ostrovné štáty Oceánie sú takmer všetky do veľkej miery závislé na importoch ropy. Závislosť sa podarilo prekonať iba malému Tokelau, ktoré zabezpečuje svoje potreby výroby energie solárnymi panelmi. Vysoko koncentrovaná je aj ich komoditná štruktúra exportu, ktorá vo viacerých prípadoch pozostáva takmer výlučne z rýb. Ďalšími významnými komoditami sú fosfáty pre Nauru, drevo pre Šalamúnove ostrovy a perly pre Francúzsku Polynéziu.

Ukázali sme tiež, že vnútroregionálny obchod Oceánie je s výnimkou kľúčovej roly Fidži pre viaceré štáty minimálny. Venovali sme sa aj obchodu medzi Slovenskou republikou a štátmi a územiami Oceánie, kde najvýznamnejšie sú exporty SR do Francúzskej Polynézie.

Tento článok predstavuje prvý pokus o analýzu zahraničného obchodu malých ostrovných štátov Oceánie. Predstavuje akýsi úvod do problematiky, na ktorý plánujeme v budúcnosti nadviazať konkrétnejšími staťami týkajúcimi sa leteckej dopravy v regióne a zostavením gravitačného modelu obchodu štátov Oceánie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CIA. 2014. *Country Comparison: Area*. [Online]. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2147rank.html>.
- [2] COMMONWEALTH. 1997. *A Future for Small States*. Londýn : Commonwealth Secretariat, 1997. 177 s. ISBN 0-85092-511-8.
- [3] KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. Praha : Ekopress, 2007. 743 s. ISBN 978-80-86929-21-7.
- [4] OSN. 2013. *World Population Prospects: The 2012 Revision*. [Online]. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm>.
- [5] OSN. 2014. *SIDS Members – the Pacific*. [Online]. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://sustainabledevelopment.un.org/index.php?menu=1523>.
- [6] OSN. 2014. *United Nations Commodity Trade Statistics Database*. [Online databáza]. [cit. 21.04.2014]. Dostupné na internete: <http://comtrade.un.org>.
- [7] REITER, E. – GÄRTNER, H. 2001. *Small States and Alliances*. Heidelberg : Physica-Verlag, 2001. 194 s. ISBN 3-7908-1403-2.
- [8] RUSIŇÁK, P. 2010. Malé štáty v medzinárodných vzťahoch a ich bezpečnosť. In *Almanach*, 2010, roč. 5, č. 2, s. 94-102.

- [9] SVETOVÁ BANKA. 2014. *Small States*. [Online]. [cit. 20.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.worldbank.org/en/country/smallstates>.
- [10] ŠKVRNDA, F. 2004. Malé štáty ako špecifickí aktéri súčasných medzinárodných vzťahov. In *Almanach 2004*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. ISBN 80-225-1883-2, s. 202-214.
- [11] UNCTAD. 2014. *UNCTAD Stats*. [Online databáza]. [cit. 17.04.2014]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org>.
- [12] VELLUT, J.-L. 1967. Smaller States and the Problem of War and Peace: Some Consequences of the Emergence of Smaller States in Africa. In *Journal of Peace Research*, 1967, roč. 40, č. 3, s. 252-269.

Kontakt

Ing. Martin Grančay, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: martin.grancay@euba.sk

EKONOMICKÉ TEÓRIE MIGRÁCIE

doc. Ing. Martin Grešš, PhD.

Abstrakt

V rámci ekonomickej teórie sú dvoma hlavnými myšlienkovými prúdmi týkajúcimi sa medzinárodnej migrácie pracovnej sily predovšetkým neoklasická makroekonomická teória a neoklasická mikroekonomická teória, ktoré vznikli v priebehu druhej polovice 20. storočia. Cieľom príspevku je analýza hlavných modelov oboch teoretických prúdov, pričom analyzujeme Lewisov a Harrisov-Todarov model v rámci makroekonomickej teórie a Sjaastadov a Todarov model v rámci mikroekonomickej teórie.

Kľúčové slová: Harrisov-Todarov model, Lewisov model, Sjaastadov model, Todarov model

Abstract

In the context of economic theory, we can distinguish two main schools of thought regarding international labor migration, in particular neoclassical macroeconomic theory and neoclassical microeconomic theory that arose during the second half of the 20th century. Aim of this paper is to analyze the main theoretical models of both schools, analyzing the Lewis and Harris-Todaro model in the context of macroeconomic theory and Sjaastad and Todaro model within microeconomic theory.

Keywords: Harris-Todaro model, Lewis model, Sjaastad model, Todaro model

Úvod

V rámci ekonomickej teórie sú dvoma hlavnými myšlienkovými prúdmi týkajúcimi sa medzinárodnej migrácie pracovnej sily predovšetkým neoklasická makroekonomická teória a neoklasická mikroekonomická teória, ktoré vznikli v priebehu druhej polovice 20. storočia.

Cieľom tohto príspevku je analýza hlavných modelov oboch teoretických prúdov.

Neoklasická makroekonomická teória je jednou z najstarších a najznámejších teórií medzinárodnej migrácie, aj keď pôvodne bola vytvorená na vysvetlenie pracovnej migrácie v procese ekonomického rozvoja. Základy tejto teórie položili predovšetkým Lewis (1954), Ranis a Fei (1961), Todaro (1969) a Harris a Todaro (1970). Podľa tejto teórie medzinárodnú migráciu, podobne ako aj domácu migráciu, spôsobujú predovšetkým geografické rozdiely v dopyte a ponuke práce. Tie štáty, ktoré sú hojne vybavené prácou v porovnaní s kapitálom, majú nízku rovnovážnu mzdu, na druhej strane, pre štáty s nízkou vybavenosťou práce je charakteristická vyššia rovnovážna mzda. Vďaka mzdovým rozdielom v oboch štátoch dochádza k presunu pracovnej sily zo štátu s nízkou rovnovážnou mzdou do štátu s vyššou rovnovážnou mzdou. Ak uvažujeme o migrácii kapitálu, uvažujeme aj o migrácii ľudského kapitálu (vysokokvalifikovaná pracovná sila), ktorý je hojný v bohatom štáte a presúva sa do chudobného štátu, aby dosiahol vyššie zhodnotenie ako v domácom štáte. Dochádza tak k presunu manažérov a kvalifikovanej pracovnej sily na jednej strane (presun ľudského kapitálu z bohatého do chudobného štátu) a k presunu nízkokvalifikovanej pracovnej sily na druhej strane (presun z chudobného do bohatého štátu).

Neoklasický mikroekonomický model migrácie sa objavil po základných makroekonomických konceptoch vypracovaných v 50. a 60. rokoch ako model individuálnej voľby v článkoch Sjaastada (1962) a Todara (1969). V rámci tohto modelu sa racionálni

jednotlivci rozhodnú migrovať na základe analýzy nákladov a výnosov, ktorá vedie k očakávanej pozitívnej návratnosti z rozhodnutia migrovať, pričom ide najmä o pozitívnu finančnú návratnosť. Medzinárodná migrácia je tak vnímaná ako istá forma investície do ľudského kapitálu, pričom jednotlivci sa rozhodujú migrovať do miest, kde sú schopní uplatniť svoje zručnosti a skúsenosti, tzn. môžu byť produktívnejší ako v mieste ich súčasného pracovného pôsobenia.

1 Neoklasická makroekonomická teória

1.1 Lewisov model

Lewisov model duálneho hospodárstva je jedným z najznámejších teoretických modelov rozvoja zameraný na štrukturálnu transformáciu primárne subsistenčného hospodárstva, pričom dochádza k presunu (migrácii) pracovnej sily z tradičného do moderného sektora. Lewis vychádzal pri formulácii svojho modelu z klasickej ekonómie, pričom tvrdil, že všetci klasickí ekonómovia od Smitha až po Marxa predpokladali, že na úrovni subsistenčných miezd je k dispozícii neobmedzená ponuka pracovnej sily. Lewis sa vo svojom článku z roku 1954 pokúsil využiť rámec klasickej ekonómie pri riešení problému distribúcie, akumulácie a rastu v uzavretej aj otvorenej ekonomike.

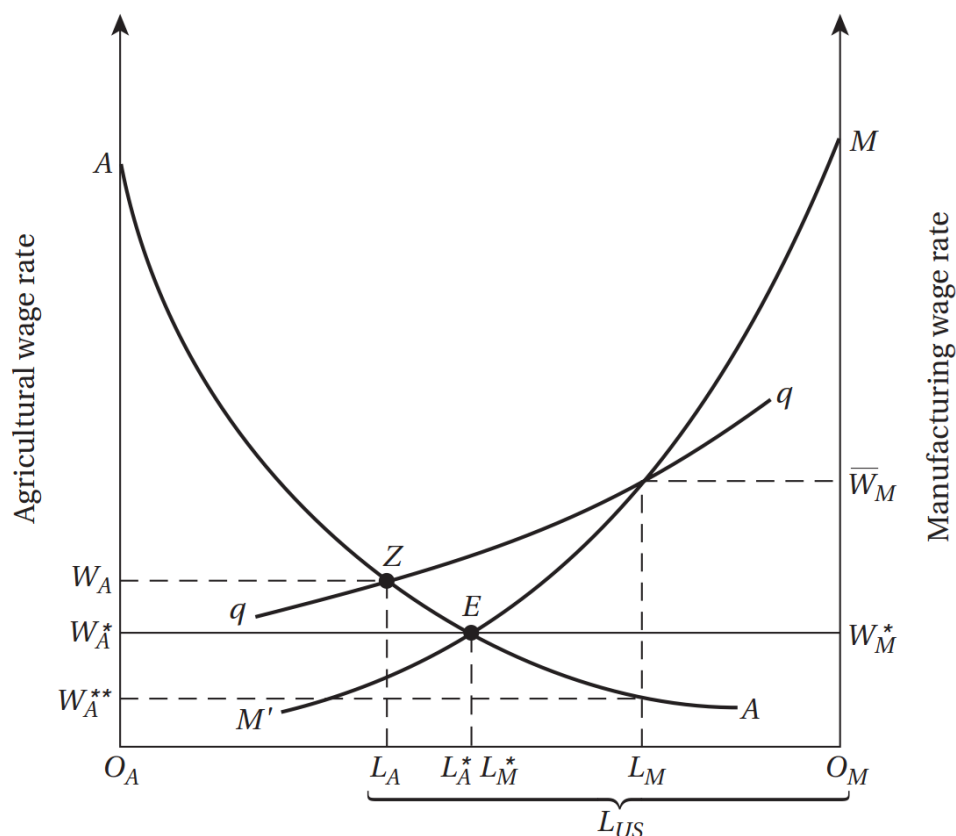
Lewis predpokladal, že existuje neobmedzená ponuka pracovnej sily, pričom tvrdil, že tento predpoklad nemusí nevyhnutne platiť pre celý svet. Lewis konštatoval, že neobmedzená ponuka pracovnej sily existuje v tých štátoch, kde je vysoký podiel populácie vzhľadom na kapitál a prírodné zdroje a kde sú sektory ekonomiky, v ktorých je hraničná produktivita práce zanedbateľná, nulová až negatívna. Podľa Lewisa viacero autorov poukázalo na zanedbateľnú úroveň hraničnej produktivity práce v prípade maskovanej nezamestnanosti v poľnohospodárskom sektore. Dokázali, že domácnosti na vidieku obhospodarujú také malé plochy poľnohospodárskej pôdy, že v prípade zamestnania niektorého člena domácnosti v inom sektore, ostatní členovia skultivujú pôdu v rovnakom rozsahu ako keď ich bolo viac. Cena práce v takýchto štátoch je mzdou na subsistenčnej úrovni a ponuka práce je neobmedzená až do bodu, kedy ponuka práce pri tejto mzde prevyšuje dopyt po práci. V takomto prípade môžu vzniknúť nové odvetvia moderného sektora (priemysel), prípadne môžu expandovať už existujúce odvetvia bez toho, aby dochádzalo k vplyvu na existujúcu mzdu v modernom sektore. Okrem poľnohospodárskeho sektora môže pochádzať neobmedzená ponuka práce aj z ďalších zdrojov, predovšetkým zo zamestnania žien a dievčat z jednotlivých domácností, z rastu populácie a z nezamestnaných generovaných rastúcou produktivitou moderného sektora. V prípade takéhoto množstva populácie môže v ekonomike dochádzať k výraznej expanzii nových sektorov s novými pracovnými príležitosťami bez toho, aby došlo na trhu práce k viditeľnému nedostatku nekvalifikovanej pracovnej sily. V prípade kvalifikovanej pracovnej sily je situácia odlišná a Lewis tvrdí, že nedostatok takejto pracovnej sily môže vyvolať dočasný problém expanzie ekonomiky. Ten je však prekonaný tým, že v prípade dostupnosti kapitálu vláda, prípadne moderný sektor vybuduje kapacity na vzdelávanie kvalifikovanej pracovnej sily a preto dlhodobejšie problémy môže spôsobiť hlavne kapitál a prírodné zdroje.

1.2 Harrisov-Todarov model

Harrisov-Todarov model je variant Todarovho modelu s rovnovážnym stavom, ktorý predpokladá, že očakávané dôchodky sa vyrovnajú medzi mestským a vidieckym sektorom v prípade, že zoberieme do úvahy aktivity neformálneho sektora a dokonalú nezamestnanosť. Grafické znázornenie Harrisovho-Todarovho modelu je na grafe 1. Graf 1 znázorňuje proces

dosiahnutia rovnováhy nezamestnanosti medzi očakávanými mzdami v mestách a priemerným príjmom na vidieku. Predpokladáme, že existujú dva sektory – vidiecky poľnohospodársky a mestský priemyselný. Dopyt po pracovnej sile (krivka hraničného produktu práce) pre poľnohospodárstvo je daný krivkou AA' , dopyt po pracovnej sile v priemysle je daný krivkou MM' . Celkové množstvo pracovnej sily sa rovná úsečke O_AO_M . V prípade pružnej mzdy a plnej zamestnanosti sa dosiahne rovnovážny stav a zamestnanie všetkých dostupných pracovných síl v bode E , pričom rovnovážna mzda bude na úrovni $W_A^* = W_M^*$ s množstvom pracovnej sily zamestnanej v poľnohospodárstve na úrovni $O_AL_A^*$ a s množstvom pracovnej sily v priemysle $O_ML_M^*$. Todaro však predpokladá, že mzdy v mestách sú určené (nepružné) na úrovni \hat{W}_M , čo predstavuje výrazný rozdiel od rovnovážnej mzdy na úrovni W_A^* . Ak budeme predpokladať plnú zamestnanosť výrobného faktora práca, potom mestská zamestnanosť bude predstavovať len O_ML_M pri mzde \hat{W}_M a ostatná pracovná sila (O_AL_M) bude nútená sa zamestnať na vidieku pri mzde na úrovni W_A^{**} , tzn. pri nižšej ako rovnovážnej mzde na úrovni W_A^* . V danom prípade dochádza k vzniku mzdovej medzery medzi mestom a vidiekom na úrovni $\hat{W}_M - W_A^{**}$ s pevne stanovenou mzdou \hat{W}_M .

Graf 1 Harrisov-Todarov migračný model

Zdroj: Todaro-Smith (2012).

Ak predpokladáme, že vidiecka pracovná sila môže voľne migrovať, potom napriek obmedzenému počtu pracovných miest v mestách (O_ML_M) budú chcieť získať pracovné miesto v meste. Šanca alebo pravdepodobnosť získania jedného z týchto miest je daná ako podiel zamestnanosti v priemysle L_M k celkovému dostupnému množstvu pracovnej sily v mestách L_{US} , pričom rovnica (Todaro-Smith, 2012):

$$W_A = \frac{L_M}{L_{US}} (\bar{W}_M) \quad (1)$$

ukazuje pravdepodobnosť úspechu získania pracovného miesta v meste, ktorá je potrebná na vyrovnanie príjmu v poľnohospodárstve W_A s očakávaným príjmom v meste $(L_M/L_{US})(\hat{W}_M)$, čo znamená, že potenciálny migrant je indiferentný medzi pracovnými miestami. Ak sa bude rovnať príjem na vidieku očakávanému príjmu v meste, môže sa rozhodnúť zostať na vidieku. Indiferentná krivka je daná krivkou qq' . Nový rovnovážny stav tak nastane v bode Z, pričom dochádza k zmenšeniu mzdovej medzery medzi mestom a vidiekom z pôvodnej úrovne $\hat{W}_M - W_A^{**}$ na novú úroveň $\hat{W}_M - W_A$. Zároveň je v poľnohospodárstve zamestnaných $O_A L_A$ pracovníkov a $O_M L_M$ v priemysle (so mzdou na úrovni \hat{W}_M). Zvyšná pracovná sila daná rozdielom $O_M L_A - O_M L_M$ je nezamestnaná, prípadne je zamestnaná v nízkopríjmových aktivitách neformálneho sektora v mestách. Harris a Todaro (1970, s. 129) argumentujú, že v mnohých rozvojových štátoch existencia nepružnej (inštitucionálne určenej) mestskej minimálnej mzdy na úrovni podstatne vyššej aká by bola dosiahnutá v prípade voľného trhu, dochádza k rovnovážnemu stavu s podstatnou mierou mestskej nezamestnanosti.

2 Neoklasická mikroekonomická teória

2.1 Sjastaadov model

Práve vďaka tomu, že realokácia migranta z domáceho štátu do cieľového štátu zahŕňa nielen uvažovanie o maximalizácii zisku, ale aj náklady spojené s presunom migranta medzi štátmi (tzn. náklady pred migráciou aj náklady po migrácii) a neistotu výnosov v budúcnosti, môžeme povedať, že migrácia je vo svojej podstate rozhodnutie o investovaní, čo predpokladá aj Sjaastad vo svojej práci (Sjaastad, 1962). A keďže je príjem výrobného faktora práca výnosom ľudského kapitálu, migrácia sa tak stáva vo svojej podstate investíciou do ľudského kapitálu potenciálneho migranta. Takýto pohľad na migráciu vníma potenciálnych migrantov ako ľudí, ktorí investujú do svojho vzdelania a zručností a schopností s cieľom maximalizácie čistej súčasnej hodnoty ich budúcich výnosov.

V súvislosti s teóriou ľudského kapitálu a migrácie bol Sjaastad prvý, ktorý poukázal na vzťah medzi investíciou do ľudského kapitálu a migráciou. Sjaastad sa stavia k rozhodnutiu potenciálneho migranta migrovať ako k investícii, ktorá zahŕňa tak náklady ako aj výnosy (pričom tieto rozdeľuje na súkromné a sociálne) v priebehu času. Sjaastad argumentoval tým, že potenciálny migrant je schopný si vypočítať hodnotu pracovnej príležitosti, ktorá je dostupná na pracovnom trhu v každom alternatívnom cieľovom štáte ako aj hodnotu takejto príležitosti v domácom štáte. Od takto vyčíslenej hodnoty potenciálny migrant odráta náklady na migráciu, ktoré sú proporcionálne vzdialenosti, na ktorú sa bude migrovať a rozhodne sa pre ten cieľový štát a destináciu, ktorá bude maximalizovať súčasnú hodnotu predpokladaných budúcich celoživotných výnosov. Podľa Sjaastada (1962) je vzdialenosť určitou náhradou migračných nákladov. Poukazuje predovšetkým na skutočnosť, že čím je väčšia vzdialenosť, ktorú musí potenciálny migrant prekonať, tým vyššie sú jeho finančné náklady na migráciu. V rámci týchto nákladov prevládajú dopravné náklady, náklady na zabezpečenie jedla a ubytovania pre migranta, prípadne pre celú rodinu, ako aj výpadok príjmu počas presunu z domáceho štátu do cieľového štátu, kedy migrant nepracuje a stáva sa nezamestnaným. Okrem toho je rozhodnutie o migrácii vysoko závislé aj od dostupných informácií o voľných pracovných miestach. Tieto informácie pritom môžu byť dvojakého charakteru: 1. formálne, sprostredkované prostredníctvom médií (pracovné

agentúry, inzercia, atď.) a 2. neformálne, sprostredkované napr. rodinou migranta, ktorá žije v cieľovom štáte, alebo priateľmi a známymi. Sjaastad berie do úvahy aj ďalšie náklady spojené s procesom migrácie, pričom predpokladá, že tieto náklady sú rôzne a ich výška závisí od vzdialenosti. Ide predovšetkým o peňažné náklady spojené s predajom auta, domácich spotrebičov, domu ako aj náklady spojené s výmenou migrantových aktív, ktoré zostali, prípadne zostanú v domácom štáte. Ďalšie náklady sa môžu týkať straty odpracovaných rokov na pracovnej pozícii v domácom štáte, straty príspevku zamestnávateľa v domácom štáte na penziu migranta a ďalších zamestnaneckých výhod. Okrem peňažných nákladov a výnosov uvažuje Sjaastad aj s nepeňažnými výhodami migrácie ako napr. lepšie klimatické podmienky v cieľovom štáte, lepšie poskytovanie verejných statkov a služieb, výhodnejšie sociálne, náboženské a politické prostredie v cieľovom štáte. Sjaastad však tieto nepeňažné výnosy migrácie nezarátava explicitne do výnosov migrácie ako napr. očakávané budúce príjmy zo získania nového pracovného miesta v cieľovom štáte. Ako uvádza, priestorové rozdiely medzi domácim a cieľovým štátom v rámci nepeňažných výnosov sú súčasťou priestorových rozdielov v nákladoch na živobytie, tzn. uvažuje len s priestorovými rozdielmi v reálnych peňažných výnosoch migrácie¹.

Sjaastad (1962) uzatvára svoje teoretické konštatovaním, že migráciu nie je možné skúmať ako izolovaný jav, ale že komplementárne investície do ľudského kapitálu sú možno dôležitejšie ako samotný migračný proces.

2.2 Todorov migračný model

Todorov migračný model je teoretickou koncepciou, ktorá vysvetľuje migráciu medzi vidiekom a mestom ako ekonomicky racionálny proces napriek existencii vysokej miery mestskej nezamestnanosti. Migranti sa pri rozhodnutí o presune z vidieka do mesta riadia výpočtom súčasnej hodnoty očakávaného príjmu v meste a v prípade, že je vyšší ako priemerný príjem na vidieku, rozhodnú sa migrovať.

Todoro pri formulácii svojho modelu vychádza zo základného predpokladu, že migrácia je primárne ekonomický fenomén a pre individuálneho migranta racionálne rozhodnutie napriek existencii vysokej miery mestskej nezamestnanosti. Model predpokladá, že migrácia sa začína a postupuje v dôsledku existencie rozdielov medzi mestskými a vidieckymi očakávanými a nie skutočnými príjmami. Základnou premisou je skutočnosť, že migranti uvažujú s rôznymi pracovnými príležitosťami na trhu práce tak v mestách ako aj na vidieku a vyberajú si tie príležitosti, ktoré maximalizujú ich očakávané výnosy z migrácie. Todoro predpokladá, že aktuálni aj potenciálni účastníci trhu práce porovnávajú ich očakávané príjmy v určitom časovom horizonte v mestskom sektore (rozdiel medzi výnosmi a nákladmi na migráciu) s prevládajúcim priemerným príjmom na vidieku a v prípade, že očakávaný príjem v meste je vyšší ako priemerný príjem na vidieku, uskutočnia rozhodnutie o migrácii a presunú sa z vidieka do mesta.

Todorov model funguje nasledovne. Predpokladáme priemerného nekvalifikovaného alebo polokvalifikovaného vidieckeho pracovníka, ktorý sa môže rozhodnúť pre prácu na vidieku, prípadne na vlastnej pôde s priemerným ročným príjmom 500 peňažných jednotiek alebo pre prácu v meste, kde môže so svojim vzdelaním a kvalifikáciou dostať v prípade zamestnania sa v modernom mestskom sektore 1 000 peňažných jednotiek, čo je dvojnásobok oproti priemernej ročnej mzde na vidieku. Keďže hlavným dôvodom migrácie sú mzdové rozdiely, racionálne uvažujúci jednotlivec – potenciálny migrant – by sa mal, z hľadiska maximalizácie svojej užitočnosti, rozhodnúť pre migráciu a hľadať lepšie platené pracovné miesto v meste ako slabo platené miesto na vidieku. Takýto model však platí najmä pre

¹ Napr. vhodnejšie klimatické podmienky v južných štátoch Európskej únie oproti severským štátom by sa mali odrážať vo vyšších cenách nehnuteľností v južných štátoch.

priemyselne vyspelé štáty, kde sa implicitne predpokladá existencia plnej alebo takmer plnej zamestnanosti. Podľa Todara však predchádzajúca situácia nie je reálna na pracovnom trhu v rozvojovom štáte, ktorý je charakteristický práve vysokou mierou mestskej nezamestnanosti. To vedie k tomu, že migrant nemôže očakávať získanie pracovného miesta s vysokým nástupným platom hneď po uskutočnení migrácie. Oveľa pravdepodobnejšie je, že sa nekvalifikovaný a nevzdelaný pracovník pri vstupe na trh práce v meste stane buď úplne nezamestnaným, alebo podzamestnaným v mestskom neformálnom sektore s nízkym platom (dokonca nižším ako priemerný ročný plat na vidieku). Iná situácia je pri migrantoch, ktorí investovali do ľudského kapitálu a sú kvalifikovaní a vzdelaní. Tí sú schopní nájsť si dobre platenú prácu v meste rýchlejšie ako prvá skupina. Migranti tiež berú do úvahy pravdepodobnosť zamestnania sa a riziko nezamestnania sa, prípadne podzamestnania sa v neformálnom sektore počas určitého časového obdobia. Ako uvádza Todaro, skutočnosť, že typický migrant z vidieka do mesta, ktorý získa prácu v modernom mestskom sektore, kde je očakávaný príjem dvojnásobný oproti priemernému ročnému príjmu na vidieku môže byť zanedbateľná v prípade, že pravdepodobnosť získania takejto práce počas časového horizontu jeden rok je len napr. 20 %. Takže ak je skutočná pravdepodobnosť úspechu pri získaní pracovného miesta 20 %, potom aj očakávaný mestský príjem bude len 20 % z 1 000 peňažných jednotiek, tzn. 200 peňažných jednotiek. V takomto prípade by racionálny jednotlivec o migrácii neuvažoval a v rámci maximalizácie príjmu by zostal na vidieku, kedy by za časové obdobie jedného roka zarobil až 500 peňažných jednotiek ako v prípade migrácie do mesta a to napriek tomu, že priemerný príjem v meste je o 100 % vyšší ako priemerný príjem na vidieku. Ak sa však pravdepodobnosť úspechu pri hľadaní pracovného miesta zvýši napr. na 60 % s očakávaným priemerným mestským príjmom na úrovni 600 peňažných jednotiek, bude racionálne pre migranta presunúť sa do mesta a hľadať uplatnenie tam aj napriek vysokej úrovni mestskej nezamestnanosti. V predošlom prípade sme uvažovali len s časovým obdobím jedného roka. Migranti však vychádzajú z dlhodobejšieho plánovacieho obdobia, čo znamená, že ich šance na získanie pracovného miesta postupne s dĺžkou pobytu v meste rastú. Ak bude migrant anticipovať relatívne nízku pravdepodobnosť získania práce v prvých obdobiach po migrácii, ale bude očakávať zvyšovanie tejto pravdepodobnosti v ďalších obdobiach, bude pre neho racionálne migrovať aj napriek skutočnosti, že očakávaný priemerný ročný mestský príjem v počiatočných časových obdobiach po migrácii bude nižší ako očakávaný priemerný ročný vidiecky príjem. To znamená, že aby došlo k migrácii, musí byť súčasná hodnota očakávaného mestského príjmu v predpokladanom časovom horizonte migrácie vyššia ako očakávaný vidiecky príjem.

Záver

V predložennom príspevku sme analyzovali štyri základné makroekonomické a mikroekonomické modely migrácie pracovnej sily, ktoré tvoria základ v oblasti domácej aj medzinárodnej migrácie pracovnej sily. Kým makroekonomické modely sú založené predovšetkým na geografických rozdieloch v dopyte a ponuke práce, tzn. na mzdových rozdieloch, na základe ktorých sa migrant rozhodne migrovať, aby dosiahol budúci vyšší výnos, mikroekonomické modely uvažujú aj ďalšími vplyvmi na migráciu ako sú ďalšie náklady – na presun, psychologické, atď. ako aj s pravdepodobnosťou získania práce pri presune do cieľovej destinácie.

Oba teoretické koncepty vysvetľujú migráciu pracovnej sily predovšetkým na základe ekonomických príčin a neberú do úvahy iné neekonomické faktory, ktoré sú cieľom skúmania teórií v rámci iných vedeckých disciplín, prípadne sú cieľom multidisciplinárneho vedeckého skúmania.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BODVARSSON, Ö. B., VAN DEN BERG, H. 2013. The Economics of Immigration: Theory and Policy. ISBN 978-1-4614-2116-0-2.
- [2] BORJAS, G. J. 1989. Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*, 23, 3, s. 457-485.
- [3] FRIEDLANDER, D. 1969. Demographic Responses and Population Change. *Demography*, 6, 4, s. 359-381.
- [4] HARRIS, J. R., TODARO, M. P. 1970. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 60, 1, s. 126-142.
- [5] LEWIS, A. W. 1954. Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 22, 2, s. 139-191.
- [6] MASSEY, D. S. et al. 1993. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19, 3, s. 431-466.
- [7] RANIS, G., FEI, J. C. H. 1961. A Theory of Economic Development. *The American Economic Review*, 51, 4, s. 533-565.
- [8] SJAASTAD, L. A. 1962. The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70, 5(2), s. 80-93.
- [9] TODARO, M. P. 1969. A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries. *The American Economic Review*, 59, 1, s. 138-148.
- [10] TODARO, M. P., SMITH, S. C. 2012. Economic Development. 11th Edition. ISBN 978-0-13-801388-2.

Kontakt

doc. Ing. Martin Grešš, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: martin.gress@euba.sk

GEOPOLITICKÉ SILOČIARY V STREDNEJ ÁZII

PhDr. František Hajduk

Abstrakt

Po získaní nezávislosti sa krajiny Strednej Ázie stále viac pripútavajú k Ruskej federácii a stávajú sa aj napriek nerastnému bohatstvu bezpečnostne aj politicky závislé na politike Kremľa. Globálny aj regionálny aktéri aj naďalej uznávajú patronát Moskvy v regióne Strednej Ázie a tak nepriamo uznávajú jej vplyv v oblasti.

Kľúčové slová: Stredná Ázia, geopolitika, Ruská federácia

Abstract

After time of independence, the Central Asian countries increasingly fix themselves to the Russian Federation and become despite rich mineral deposits safety and politically dependent on the policy of the Kremlin. Global and regional actors continue to recognize the patronage of Moscow in Central Asia and so implicitly approve its influence in the region. This paper will introduce analysis of the Central Asian states - Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Tajikistan, Kirghizstan and Azerbaijan - makes an contribution to understanding of the geopolitics of Central Asia.

Key words: Central Asia, geopolitics, Russian federation

1 Vymedzenie problematiky a náčrt teoretických poznatkov

Základným problémom každého odborného textu je nejednotná terminológia. Často sa používa terminológia ako stredoázijské republiky alebo krajiny Strednej Ázie. Geograficky sú pre tento región vymedzované štáty ako Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan a Tadžikistan. Celý región je Ruskom tradične vnímaný ako významná sféra vplyvu aj keď existujú rozdiely v prístupe k jednotlivým oblastiam. Zvlášť v staršej sovietskej literatúre je z tohto regiónu vyčleňovaný Kazachstan a to hlavne kvôli svojej veľkosti, pretože nezapadal do sovietskej definície „Strednej Ázie“.¹

Vzhľadom k novému a meniacemu sa svetovému usporiadaniu v 21. storočí sa mení aj význam regiónu Strednej Ázie. Rastúca ekonomika Číny aj Indie vytvárajú dopyt nielen po stredoázijských energetických surovinách. Americká vojenská prítomnosť v Afganistane tiež prináša do oblasti nové mocenské usporiadanie a vplyv. Snaha Severoatlantickej aliancie o rozšírenie vplyvu do tejto oblasti a snaha Západu o využívanie obrovských energetických zdrojov nabáda Ruskú federáciu k ostražitosti.

Práve malo využívané a nepreskúmané zásoby ropy a zemného plynu, možnosti tranzitnej dopravy podnietilo rozohranie novej veľkej hry o Strednú Áziu. Región je však vo viacerých pohľadoch vnímaný ako homogénny a to hlavne z hľadiska ruského vplyvu. Avšak ochota jednotlivých štátov jednat' s Ruskou federáciou sa v jednotlivých prípadoch často mení. Politická kultúra po rozpade Sovietskeho zväzu je odlišná od západnej, prípadne stredoeurópskej. Takisto cesta ku demokracii západného štýlu sa ukázala ako neuskutočniteľná. Západ pri presadzovaní svojich záujmov veľmi nehľadá na svoje demokratické zásady a to hlavne z ekonomických dôvodov.²

¹ Hodáč, J. *Politika Ruskej Federácie v postsovietskom prostoru a Strední Evrope*. Brno: IIPS, 2008.

² Volner, Š. *Geopolitika – Klasická, nová, EÚ – geopolitický aktér 21. storočia*, Bratislava: IRIS 2010.

2 Stredná Ázia vo vybraných geopolitických koncepciách

Z hľadiska rozsahu práce a redukcie obsiahlosti skúmaného problému sa sústredíme na súčasných autorov. Americký autor Brzezinski vo svojich textoch *Veľká šachovnica a Globálna nadvláda* alebo *globálne vedenie* vidí oblasť Strednej Ázie ako geostrategický región. Oblasť Strednej Ázie pomenováva „nový globálny Balkán.“ Vymedzuje ho však od oblastí Cypru k Čiernemu moru na východ pozdĺž nových južných hraníc Ruska až k čínskej provincii Sin-tang, kde žije 400 miliónov ľudí v 25 štátoch, ktoré sú kultúrne, etnicky a nábožensky heterogénne a prakticky žiaden z nich nie je politicky stabilný.³

Geopolitické siločiarly vedené cez nezávislý Azerbajdžan by pre západ otvoril geostrategický koridor ku Kaspickému moru a strednej Ázie. Podmanený Azerbajdžan by naopak znamenal, že Stredná Ázia bude pre vonkajší svet uzavretá a teda politicky zraniteľná a vystavená ruskému tlaku reintegrácií. Strata Kaukazu obnovila v Rusku strategické obavy z oživujúceho tureckého vplyvu. Strata Strednej Ázie vyvolala úzkosť z možnej islamskej hrozby. Prízrak potencionalneho konfliktu s islamskými štátmi v oblasti celej juhozápadnej hranice, čo znamená viac ako 300 miliónov obyvateľov, by znamenalo pre Rusko neustály zdroj obáv a znepokojení.⁴ Brzezinski vykresľuje prípadnú geopolitickú zmenu, ak by Irán zmenil svoju politiku umožnil by lepší energetický prístup k zdrojom v Strednej Ázii a následne lepší prístup na svetové trhy v oblasti Perzského zálivu.⁵

Ďalší americký autor Friedman sa oblasti Strednej Ázie venuje len okrajovo avšak odkrýva svoje geopolitické úvahy v oblasti v súvislosti so vzdialenosťou medzi Ukrajinou a západným Kazachstanom, kde je len 650 km koridor. Cez toto územie však vie Rusko preniesť svoju moc smerom na Kaukaz. Ak by však Rusko prišlo o svoje postavenie na Kaukaze, boli by zatlačení ďalej na sever do nížin takmer k svojim stredovekým hraniciam. Podľa Friedmana však veľmi záleží kde sa budú nachádzať zlomové línie. Podľa neho však Rusko Strednú Áziu vďaka jej izolácii pohltí, avšak nepodarí sa mu preniesť svoj vplyv napríklad do Pobaltskej oblasti.⁶

Podľa ruského autora A.G. Dugina Rusko dnes nie je plnohodnotným štátom. Je to prechodný útvar v širokom a dynamickom geopolitickom procese. Dugin v rámci svojich geopolitických úvah o novom euroázijskom impériu zaraďuje región strednej Ázie do Stredoázijského impéria na juhu okolo Iránu. Politika euroázijského impéria aj v južnom smere musí byť orientovaná na tvrdú kontinentálnu alianciu, ktorá umožní strategicky, ideologicky a kultúrne posilniť spoločnú euroázijskú tendenciu antiamerikanizmu. Z pohľadu geopolitických konštánt, prioritnú úlohu a pozíciu ma Irán, nakoľko zodpovedá všetkým euroázijským parametrom – je to veľká kontinentálna mocnosť tesne spojená so Strednou Áziou, radikálne antiamerická, tradicionalistická a akcentujúca súčasný politický vektor. Irán zaujíma takú pozíciu na kontinente, že vytvorenie osi Moskva –Teherán umožňuje riešenie obrovského množstva problémov nového impéria. Ak by sa stal Irán južným pólom impéria, Rusko by malo strategický prístup k teplým moriam. Orientáciou stredoázijských republík na Irán by sa mohli vytvoriť predpoklady pre kontinentálnu suverenitu. Proiránska koalícia by bola stredoázijskou analógiou Strednej Európy. Vytvorenie osi Moskva –Teherán pretrháva kruh anakondy a otvára pre Rusko perspektívy k nadobudnutiu nových a nových miest vo vnútri i mimo Euroázie. Vytvorením osi Moskva – Teherán sa odstránia i protirečenia medzi rusofilstvom a islamizmom. Paralelne s tým by sa ukončil konflikt v Tadžikistane a Afganistane. Moskva ako centrum Euroázie by tak zaistila „iránsky mier“ (Pax Persica)

³ Brzezinski, Z. *Veľká Šachovnica*. Praha: Mlada fronta, 1999.

⁴ Brzezinski, Z. *Globální nadvláda, nebo globální vedení*. Praha: Mladá fronta, 2004.

⁵ Brzezinski, Z. *Veľká Šachovnica*. Praha: Mlada fronta, 1999.

⁶ Friedman, G. *Nasledujících 100 rokov*. Bratislava: Ikar, 2009

v tomto priestore a vytvoril by sa tak geopolitický stredoázijský blok schopný odolať atlantickému alebo tureckému tlaku.⁷

3 Vývoj a zahranično-politické smerovanie krajín Strednej Ázie

Stredoázijské subjekty po rozpade Sovietskeho zväzu mimo medzinárodno-právnej subjektivity a samostatnosti získali aj nový geopolitický štatút. Ocitli sa uprostred ideologicko-mocenskej prázdnoty, pretože Heartland Európy vyžaroval geopolitické vákuum. V tejto atmosfére sa musela celá Stredná Ázia, ktorá sa formovala bez koncepcie, vysporiadať s mnohými výzvami.⁸

Krajiny susediace so Strednou Áziou, ostatné regionálne a svetové mocnosti mali totiž problém stanoviť svoje akcenty. Aj keď sa začala používať kategória politika voči Strednej Ázii, samotný prístup jednotlivých aktérov bol diferencovaný. Hlavnou témou zahraničnej politiky všetkých nových krajín Strednej Ázie sa stali vzťahy s Ruskom.

Kazachstan

Kazachstan ako najväčšia stredoázijská republika získal nezávislosť 16. decembra 1990. Po vzniku nového štátu jeho predstavitelia uvažovali o federatívnom usporiadaní, ale z obavy z ruského vplyvu a možného odštiepeniu jednotlivých oblastí bol použitý unitárny model. Kazachstan podpísal bilaterálnu obrannú zmluvu s Ruskom, ktorá zaisťuje v prípade útoku vzájomnú pomoc. V 90. rokoch vzájomné vzťahy oslabli keď Kazachstan odmietol zriadenie ruských vojenských základní na svojom území. Takisto dedičstvo Sovietskeho zväzu vo forme jadrových zbraní na území Kazachstanu prispelo ku komplikáciám vzťahov. Spojené štáty Americké prispeli sumou 54 mil. USD, ktoré mali byť použité na demontáž raketových síl. Rusko však malo veľký záujem o zachovanie aspoň časti sovietskych zariadení na území Kazachstanu. V roku 2004 sa prezidenti Putin a Nazarbajev dohodli na prenajme základne v Bajkonure až do roku 2050. Takisto si prenajímali testovacie centrum v Karagande, testovaciu strelnicu v Embre a letecké vojenské stredisko Vladimirovka 929 a radarovú stanicu v Balkaši.⁹ Vojenský vplyv Ruskej federácie je teda v Kazachstane nezpochybniteľný.

Príjmy hospodárstva Kazachstanu sú významne závisle na exporte energetických surovín a štruktúra produktovodov vylučuje transport energetických surovín bez využitia produktovodov Ruska. To znamená, že súčasný export týchto surovín na svetové trhy je bez Ruskej účasti vylúčený. Ekonomická previazanosť je teda veľmi významná. V 90. rokoch Rusko navrhlo vytvoriť zónu Rubľa, čo predstavovalo fiškálnu kontrolu nad kazachstanským hospodárstvom. V roku 1993 došlo k menovému osamostatneniu Kazachstanu, avšak v roku 2000 znova vstúpil Kazachstan do colnej únie s Ruskom, Kyrgystanom, Tadžikistanom a Bieloruskom do Euroázijskeho hospodárskeho spoločenstva. Administratíva prezidenta Nazarbajeva očakáva, že v nasledujúcich 40 rokoch dosiahnu zisky z predaja ropy a zemného plynu pre štátnu pokladňu takmer 700 mld. USD. Ekonomická previazanosť Kazachstanu s Ruskom, ako bolo spomenuté, je značná avšak tomuto vzťahu sa snažia konkurovať Spojené štáty a Čína. Už v roku 1993 pristúpila kazachstanská vláda na dohodu s americkou ropnou spoločnosťou Chevron. Vytvorili spoločné konzorcium TengizChevroil. Významná je ale investícia ropovodu Atyrau-Atasu-Alašanku smerujúci do čínskej provincie Sint'-jang.¹⁰

Uzbekistan

⁷ Rybář, J. *Kavkaz, Rusko a nová veľká hra o kaspickú ropu*. Praha. 2005.

⁸ Volner, Š. *Geopolitika – Klasická, nová, EÚ – geopolitický aktér 21. storočia*, Bratislava: IRIS 2010.

⁹ Hodáč, J. *Politika Ruskej Federácie v postsovietskom priestore a Strední Evrope*. Brno: IIPS, 2008.

¹⁰ Ibid.

Vnútrotná aj zahraničná politika je pod kontrolou prezidenta Karimova, ktorý stojí na čele Uzbekistanu od získania nezávislosti. Prezidentova dlhodobá stratégia je vytvoriť z krajiny regionálneho lídra, ktorý by vystupoval voči slabšiemu Kyrgystanu a Tadžikistanu s rozhodnosťou. Tieto ambície od začiatku odporovali predstaviatelia Moskvy, avšak celkom nový impulz dostal prezident Kazimov, keď po 11. septembri 2011 súhlasil s návrhom Spojených štátov zriadiť v Uzbekistane vojenskú základňu. Tomu predchádzal rad udalostí okolo teroristického útoku v Taškente v roku 1999 a rovnako aj útok islamských radikálov na oblasť Fergánskeho údolia s cieľom ovládnuť územie na úkor uzbeckej vlády. Po zriadení americkej základne smerovala do Uzbekistanu pomoc od USA v podobe špeciálneho vojenského vybavenia a materiálu. Zvrat vo vzťahoch nastal po roku 2005 keď v protivládnom povstaní bolo v meste Andižan zabitých niekoľko desiatok ľudí. Západ požadoval vysvetlenie, čo prezidenta iritovalo a obvinil Západ zo zasahovania do vnútroštátnych záležitostí. Výsledkom tohto sporu bola Dohoda o spojeneckých vzťahoch s Ruskom. Prezident Karimov pochopil, že zmeniť politický kurz prozápadným smerom bez ruských surovín a transportných produktovodoch nie je možné^{11, 12}. V roku 2001 Uzbekistan vstúpil do šanghajskej organizácie pre spoluprácu (SCO). S rastúcou spolupracou vo vojenskej oblasti a nasmerovanou zahraničnou politikou na Rusko je možné očakávať pokračujúcu hlbšiu hospodársku spoluprácu a obchodnú výmenu.

Turkmenistan

Krajina vyhlásila svoju nezávislosť ako posledná zo zemí SNS až v 27. októbri 1991. Osud krajiny bol až do roku 2006 zásadne prepojený s postavou Saparmurata Nijazova. Úplná kontrola politických strán, médií, silových zložiek a porušovanie ľudských práv vytvorilo pozíciu pre prezidenta Nijazova, ktorú nebolo možné ohroziť. Nijazov formuloval politiku krajiny do pozície neutrálnej zeme, ktorá sa chcela vymedzovať mocenským tlakom či už zo strany Ruska alebo USA. Na druhej strane to však len prispelo k celkovej izolácii krajiny. Vzťahy s Moskvou naštrbilo zrušenie dohody v roku 1993 o spoločnej ochrane hraníc a rovnako tvrdá národnostná politika voči ruskej menšine tzv. turkmenizácia obyvateľstva. Moskva však nazerala na tieto kroky skôr cez ekonomické a strategické záujmy. Počas začiatku americkej vojenskej kampane v Afganistane viedli významné transporty humanitárnej pomoci z Turkmenistanu, avšak o nejakej spoločnej americko-turkmenistanskej spolupráci nemôžeme hovoriť. Po smrti prezidenta Nijazova bol zvolený za prezidenta Gurbanguli Malikulijevic Berdymuhamedov, ktorý prehlásil, že krajina nebude vybočovať z nastoleného kurzu. Rusko však v oblasti ostáva jediným garantom bezpečnosti Turkmenistanu.¹³

Administratíva prezidenta Nijazova v rámci politiky „tvrdej neutrality“ nedovolila zahraničným investorom významne preniknúť do hospodárstva krajiny, v ktorej najviac komplikuje slobodné podnikanie netransparentný právny systém. Okrem exportu ropy a zemného plynu je rovnako aj hospodárstvo Turkmenistanu založené na vývoze bavlny. Celý export energetických surovín je podobne ako v ostatných krajinách Strednej Ázie viazaný na produktovody Ruska. Uzavreté vývozné zmluvy s Ruskými energetickými

¹¹ Pre Uzbekistan je rozhodujúcim vývozným artiklom bavlna. Problematická je však previazanosť s Ruskou federáciou o nákupe väčšej časti uzbeckej produkcie bavlny. Uzbecké poľnohospodárstvo trpí nedostatkom vody, preto musí dovážať väčšiu čas obilnín a zemiakov. V oboroch ako je ťažba zlata, ropy a zemného plynu Uzbekistan uprednostňoval spoluprácu s európskymi, americkými, japonskými a juhokórejskými spoločnosťami. Naďalej je však oproti svojim susedom v tomto segmente hospodárstva podfinancovaný. Významnejšia investícia prišla až v roku 2005 od čínskej spoločnosti Sinopec do renovácii uzbeckých ropných poli. Kuchyňková, P; Šmíd, T. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno, 2006.

¹² Hodáč, J. *Politika Ruské Federace v postsovětském prostoru a Střední Evropě*. Brno: IIPS, 2008.

¹³ Ibid.

gigantmi zväzujú možnosti turkmenského exportu. Snahy prezidenta Nijazova prilákať zahraničnú pomoc stroskotali a krajina musí dovážať okrem potravín aj strojárenské stroje.¹⁴

Kyrgyzstan

Kyrgyzstan je z bezpečnostného hľadiska dôležitou krajinou v boji proti obchodu s drogami, islamskému radikalizmu a terorizmu. Zahraničná politika je založená na úzkej spolupráci so svojim ekonomickým a politickým partnerom Ruskom. Výsledkom bolo aj zriadenie vojenskej základne v Kante. Na druhej strane vzhľadom na americkú kampaň v Afganistane bolo prenajaté letisko Manas.¹⁵ Zahraničnopolitické zmeny v smerovaní krajiny to neprinieslo ani po zv. tulipánovej revolúcii keď prezidenta Akajeva vystriedal opozičný líder Kurmanbek Bakijev.

Na rozdiel od svojich susedov sa na území Kyrgystanu nenachádzajú veľké zásoby energetických surovín. Vysoké hory a rieky však dávajú možnosť produkovať elektrickú energiu, ktorú Kyrgyzstan exportuje do susedných krajín. Týmto obchodom si vzájomne upevňuje vzťahy s Uzbekistanom, Turkmenistanom a Tadžikistanom, od ktorých spätne nakupuje bavlnu a priemyselné výrobky. Nový záujem s pohľadu energetiky prišiel pri ťažbe uránu, o ktorý majú evidentný záujem Čína aj Rusko. V tomto prípade z geografického hľadiska ma bližšie ekonomické väzby upevniť práve Čína.¹⁶

Tadžikistan

Tadžikistan je najmenšou krajinou Strednej Ázie, ktorá sa po rozpade Sovietskeho zväzu ponorila do vnútropolitického rozvratu v dôsledku občianskej vojny. Vojna ochromila fungovanie štátu a tak nasledoval ruský vojenský zásah so súhlasom tadžikistanskej vlády. Rusko sa tak po rozpade svojho impéria už v roku 1992 vrátilo do mocenského postavenia v regióne. Tento zásah určil vojenstvo – bezpečnostnú dimenziu medzi oboma krajinami. V roku 1999 bola podpísaná desaťročná dohoda s Ruskom, ktorá uznala formálne pobyt ruských vojsk na území Tadžikistanu. Zmluva z roku 1999 bola ratifikáciou stále odkladaná kvôli opakovaným požiadavkám zo strany Tadžikistanu. Spor sa urovnal 16. októbra 2004, keď prezident Putin základňu otvoril. S otvorením základne súviselo aj udržanie opticko-elektronického komplexu vyhľadávania orbitálnych družíc „Okno“ v Nureku. Napriek „vrelým“ Rusko – Tadžikistanským vzťahom sa krajina pustila po roku 2011 do krátkeho diplomatického intermezza s USA.¹⁷ V súčasnosti Rusko ostáva ja naďalej vojensky prítomne v krajine a zdá sa, že z bezpečnostného hľadiska v rámci problémov s terorizmom a drogami toto status quo vyhovuje aj ostatným mocnostiam ako je EÚ, Čína aj USA.

Tadžikistan musí takmer všetky energetické suroviny dovážať a to väčšinou z Uzbekistanu. Relevantné náleziska sú v krajine len niekoľko, pretože väčšina nálezísk je v ťažko prístupných oblastiach, alebo sú ekonomicky nezaujímavé. Ruské firmy zväčša intenzívnejšie investovali do tunajších elektrární, kde zvädzali menší boj s iránskym kapitálom, no nakoniec Iránci ustúpili. Pre Tadžikistan znamená aktivizácia ruskej zahraničnej politiky v Strednej Ázii jediný kontakt s ekonomickou veľmocou a možnosť podieľať sa na svojom raste.¹⁸

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Hodáč. J. *Politika Ruskej Federácie v postsovětském prostoru a Střední Evropě*. Brno: IIPS, 2008.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

4 Pôsobenie ostatných aktérov v regióne

Ruská Federácia

Pre súčasné Rusko predstavuje región Strednej Ázie najvyššiu prioritu. Opätovný nástup Vladimíra Putina na čelo ruskej politiky priniesol aj v otázke Strednej Ázie istý stupeň pragmatizmu. Moskva akceptovala princíp sektorového delenia kaspického šelfu, participovala na vytvorení Šanghajskej organizácie pre spoluprácu (Rusko, ČĽR, Kazachstan, Tadžikistan, Kirgizsko) a zintenzívnila boj proti islamským teroristickým skupinám na Strednom východe.¹⁹

Spojené štáty americké

Po studenej vojne môžeme identifikovať rastúci vojenský vplyv hlavne prostredníctvom naštartovania programu NATO Partnerstvo za mier v roku 1995, na ktorom sa podieľali všetky stredoázijské krajiny s výnimkou Tadžikistanu, ktorý sa zmietať v občianskej vojne. Faktom je, že stredoázijské štáty sú od roku 1992 popri Rusku signatármi Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti na platforme Spoločenstva nezávislých štátov. O zásadnom geopolitickom posune v Strednej Ázii je ale možné hovoriť až v súvislosti so zahájením antiteroristickej operácie proti Afganistanu na jeseň 2001, ktorá prudko zvýšila vplyv USA v tomto priestore. Problémom Spojených štátov, ako sa ukázalo po 11. septembri 2001, sa stal určitý nesúlad záujmov vo vzťahu k stredoázijským štátom. Na jednej strane USA potrebujú podporovať tamojšie vlády v snahe pretaviť obojstrannú spoluprácu do partnerstva, prostredníctvom ktorého bude možné zabezpečovať už spomínané americké priority v geostrategickom rámci a energetickom sektore. Na druhej strane politická, vojenská aj ekonomická pomoc zo Spojených štátov nie príliš dostatočne motivuje stredoázijské vlády intenzívne demokratizovať svoje zriadenia. V súčasnosti je možné konštatovať, že napriek mnohým pokusom o demokratizáciu v regióne počas prítomnosti Spojených štátov, nemožno pozorovať výrazne zmeny v oblasti transformácie stredoázijských režimov. V porovnaní s Ruskom majú Spojené štáty značnú nevýhodu v neexistencii výraznej diaspóry na svojom území. Navyše je možné zmieniť aj absenciu výraznejšej stredoázijskej komunity v Spojených štátoch.²⁰

Čína

Na základe analýzy súčasnej pozície Číny je možné tvrdiť, že primárnou úlohou čínskeho angažmánu v Centrálnnej Ázii je snaha získať surovinové zdroje, ktoré by dokázali nasýtiť čínsky hlad po surovinách potrebných pre súčasný rapidný hospodársky rast. Avšak Čína neustále zdôrazňuje, že sa jedná o ruskú záujmovú sféru. Čína verí, že „ruský faktor“ môže mať pozitívnu úlohu v zaistení regionálnej stability.²¹

India

Hlavným motívom Indie je záujem získať podiel na stredoázijskej rope a plyne. Nemalú úlohu zohráva aj geopolitické postavenie Strednej Ázie, ktoré je v širšom susedstve s Indiou. Tá bude mať záujem na zachovaní stability a mieru v prevažne moslimskom regióne. Opätovné oživenie islamizmu v regióne zvyšuje indické obavy a v tomto hľadisku sa spolieha na tradičný ruský bezpečnostný patronát.²²

Irán

Regionálny vplyv Iránu je treba hodnotiť na pozadí iránsko-ruského zblížovania v deväťdesiatych rokoch, kedy sa politika Iránu posúva k väčšiemu pragmatizmu. Motivácie záujmov je možné nájsť niekoľko. Po dlhých desaťročiach núteného ateizmu došlo

¹⁹ Ibid.

²⁰ Juza, P. *Geopolitika v Strednej Ázii: od zániku ZSSR do 11. 9. 2001*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 11/2006, s.20

²¹ Volner, Š. *Geopolitika – Klasická, nová, EÚ – geopolitický aktér 21. storočia*, Bratislava: IRIS 2010.

²² Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha: Karolinum, 2005.

v nezávislých štátoch k nárastu o islam. Teherán sa snažil využiť túto vlnu a pokúšal sa stavať do pozície náboženského centra. Za ďalší motív je možné považovať počiatočnú absenciu dominancie jedného aktéra, a nárast bezpečnostných hrozieb, ktoré mohli výrazne zakolísť z celkovou stabilitou v regióne. Irán má nepochybne záujem o minimalizovanie rizík plynúcich z problémovou hranicou s Turkménskom, ktorá je často využívaná pre transport ilegálnych komodít. V energetickej rovine má Irán výhodu potenciálu stať sa tranzitným štátom.²³

Turecko

Hlavným úsilím Turecka je získať pozíciu hlavného tranzitného štátu pri exporte surovín do Európy. Turecko sleduje záujmy o Strednú Áziu aj v oblasti vychovávaní nových elít. Dôkazom je množstvo založených škôl na území regiónu a taktiež nezanedbateľný počet štipendií pre stredoázijských študentov na tureckých školách.²⁴

Európska Únia

Kľúčovým dodávateľom pre Európsku úniu je Rusko. Značný podiel ruských dodávok zohráva aj transport zo Strednej Ázie. V snahe znížiť ruskú dominanciu v dodávkach hľadá únia už od 90. rokov cesty, kde bude možné obísť ruské teritórium a zvýšiť tak diverzifikáciu dodávateľov. Čo sa týka o priamom vplyve na región Strednej Ázie, EÚ často ťaží z dosiahnutých úspechov NATO, alebo Spojených štátov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BRZEZINSKI, Z. 1999. *Velká Šachovnica*. Praha: Mladá fronta, 1999.
- [2] BRZEZINSKI, Z. 2004. *Globální nadvláda, nebo globální vedení*. Praha: Mladá fronta, 2004
- [3] FRIEDMAN, G. 2009. *Nasledujících 100 rokov*. Bratislava: Ikar, 2009
- [4] HODÁČ, J. 2008. *Politika Ruské Federace v postsovětském prostoru a Střední Evropě*. Brno: IIPS, 2008.
- [5] HORÁK, S. 2005. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha: Karolinum, 2005.
- [6] IŠTOK, R. 2004. *Politická geografie a Geopolitika*. Prešov: Katedra geografie a geoekológie, 2004.
- [7] KREJČÍ, O. 2007. *Medzinárodná politika*. Praha: Ekopress, 2007.
- [8] KUCHYŇKOVÁ, P, ŠMÍD, T. 2006. *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru*, Brno, 2006.
- [9] RYBÁŘ, J. 2005. *Kavkaz, Rusko a nová velká hra o kaspickú ropu*. Praha. 2005.
- [10] VOLNER, Š. 2010. *Geopolitika – Klasická, nová, EÚ –geopolitický aktér 21. storočia*, Bratislava: IRIS 2010.
- [11] JUZA, P. 2006. *Geopolitika v Strednej Ázii: od zániku ZSSR do 11. 9. 2001*, Mezinárodní politika, roč. XXX, č. 11/2006, s.20
- [12] ČERNÝ, F. 2005. *Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu*, Mezinárodní politika, roč. XXIX, č. 3/2005, s.13

Kontakt

PhDr. František Hajduk

Katedra politológie

Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

²³ Ibid.

²⁴ Horák, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*, Praha: Karolinum, 2005.

Šrobárova 2, 041 80 Košice, Slovenská republika
E-mail: fhajduk@gmail.com

ATRAKTÍVNOSŤ VARŠAVSKEJ BURZY CENNÝCH PAPIEROV PRE POTENCIÁLNYCH INVESTOROV

PaedDr. Darina Halašová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá kapitálovým trhom v Poľsku najmä z pohľadu potenciálneho investora. Pokúša sa analyzovať príčiny, pre ktoré sa práve poľský kapitálový trh stal atraktívnym nielen pre emitentov, t.j. spoločnosti snažiace sa získať finančné prostriedky na svoj ďalší rozvoj, ale predovšetkým pre investorov, ktorí chcú zhodnotiť svoje voľné finančné zdroje na burze. Napriek podobnému historickému kontextu krajín V4, ktoré majú za sebou skúsenosť s budovaním centrálne riadeného hospodárstva a s jeho transformáciu na trhového hospodárstvo po politických zmenách v roku 1989, ak porovnávame súčasné fungovanie kapitálového trhu týchto krajín, vo väčšine ukazovateľov, prvé miesto patrí varšavskej burze.

Kľúčové slová: prvotná verejná ponuka (IPO), likvidita, emisia, kapitálový výnos, vytesnenie

Abstract

The paper deals with the capital market in Poland, especially in the view of a potential investor. The paper attempts to analyse the reasons for attractiveness of the Polish capital market not only for issuers, ie. companies seeking to raise funds for further development, but especially for investors who want to assess their available financial resources on the stock market. Despite a similar historical context of V4 countries, which experienced the building of centrally controlled economy and its transition into a market economy after political changes in 1989, when comparing the current functioning of the capital market of these countries, according to most indicators, the first place belongs to the Warsaw Stock Exchange.

Key words: Initial Public Offering (IPO), liquidity, issue, return on capital, displacement

1 Kapitálový trh – jeho úloha

Finančné inštitúcie, organizácie verejného sektora, podniky i jednotlivci premieňajú svoje dočasne voľné finančné prostriedky na rôzne druhy finančných nástrojov, okrem iného na akcie, dlhopisy alebo vklady v bankách. Vo vyspelých krajinách sa finančný trh vyvíjal niekoľko storočí do veľmi zložitého systému, v ktorom sa každodenne stretávajú milióny investorov a dlžníkov. Súčasťou finančného trhu je kapitálový trh, na ktorom sa obchoduje s finančnými nástrojmi s dobou životnosti dlhšou ako rok (akcie, dlhopisy, termínované vklady a iné.). Predmetom tohto článku je kapitálový trh v krajine, v ktorej bol jeho vývoj prerušený na niekoľko desaťročí a k opätovnému obnoveniu jeho fungovania došlo po politických zmenách v krajinách strednej Európy. Spomedzi nich si príspevok všima poľský kapitálový trh, predovšetkým varšavskú burzu cenných papierov, ktorá je bezpochyby najúspešnejšou spomedzi novootvorených kapitálových trhov krajín V4.

2 Novodobá história poľskej burzy cenných papierov

V roku 1990 bola podpísaná zmluva o spolupráci medzi Poľskom a Francúzskom. Na základe tejto zmluvy poskytlo Francúzsko Poľsku, okrem iného, aj skúsenosti a finančnú pomoc pri obnove kapitálového trhu. Prvé rámcové nariadenie, ktorým bol Zákon o obchodovaní s cennými papiermi a fondmi, bolo prijaté v marci 1991. Varšavská burza cenných papierov (WSE), ako nezisková akciová spoločnosť, bola založená v apríli toho istého roku so základným kapitálom 42 miliónov PLN. Vlastníkmi 60 000 akcií na meno sa stali banky, obchodníci s cennými papiermi, štátna pokladňa a poisťovne. Spoločne s burzou bola založená poľská komisia pre cenné papiere. Kompetencie komisie prešli v roku 2008 na Orgán poľského finančného trhu (Polish Financial Supervisory Authority) ktorý bol založený 19.9.2006.

Prvým obchodným dňom bol 16. apríl 1991. V tom čase bolo na burze bolo kótovaných 5 spoločností, a obchody sprostredkúvalo sedem obchodníkov s cennými papiermi. V roku 1997 už počet kótovaných spoločností presiahol stovku a na burze boli prvýkrát kótované Národné investičné fondy. V roku 1998 sa začalo na burze obchodovať s warrantmi i s prvým futures kontraktom na index WIG, v roku 2000 sa pridali firemné dlhopisy a od roku 2001 sa na burze obchoduje tiež s futures kontraktmi na jednotlivé akciové tituly.

Opcie na indexy sa pridali v roku 2003 a v roku 2005 potom pribudli aj opcie na jednotlivé akcie. Od roku 2003 začali na burze vo Varšave svoje akcie kótovať aj zahraničné spoločnosti. Prvá bola rakúska banka Creditanstalt, od roku 2006 potom začali pribúdať aj spoločnosti z ČR, SR a z ďalších krajín. Dnes sa má burza tri trhy, na ktorých sa obchoduje s viac ako 450 akciovými titulmi, vrátane zahraničných.

Od konca júla 2005 je obchodovanie na burze vo Varšave prevádzkované na základe troch zákonov: zákona o verejných ponukách, podmienkach regulujúcich poskytovanie finančných inštrumentov na organizované trhy a obchodných spoločnostiach, zákona o obchodovaní s finančnými nástrojmi a zákona o dohľade nad kapitálovým trhom.

3 Hlavné výhody investovania do akcií na varšavskej burze z hľadiska týchto ukazovateľov

3.1 Likvidita

Likvidita je schopnosť trhu premeniť finančné aktíva na peňažnú hotovosť. Akcie patria v porovnaní s inými aktívami, ako sú napr. nehnuteľnosti, umelecké predmety, alebo neprevoditeľné cenné papiere medzi likvidné aktíva. Pokiaľ však na trhu nie je dostatočné množstvo účastníkov na strane dopytu i ponuky, likvidita takého trhu je nízka. To je prípad bratislavskej, ale i pražskej burzy. Napríklad na bratislavskej burze bol v septembri 2012 počet kurzotvorných obchodov s akciami necelých 200 000 EUR. Jednou z príčin je malý záujem verejnosti v oboch krajinách o investovanie do akcií. Aj keď najlikvidnejšie spoločnosti, ako sú VÚB, Biotika, Sloznaft, Tatra Mountain Resort, kótované na bratislavskej burze, či emisie ČEZ-u, Komerčnej banky, Telefonicy najviac obchodované emisie na burze v Prahe, vyplácajú svojim akcionárom pravidelne dividendy.

K neporovnateľne vyššej likvidite na poľskom trhu prispieva okrem ďalších faktorov aj ochota poľských investorov, individuálnych aj inštitucionálnych, investovať do pravidelne sa zväčšujúcej ponuky emisií domácich i zahraničných spoločností. Medzi najväčších inštitucionálnych investorov patria všade na svete penzijné fondy. A práve povinnosť poľských penzijných fondov investovať pomerne vysoké percento peňazí (20%) svojich

klientov na domácom akciovom trhu bola ďalším impulzom pre nárastu objemu obchodov vo Varšave.

3.2 Ponuka

V súčasnosti si investori na varšavskej burze vyberajú z ponuky akcií 457 spoločností. Jednotlivé emisie môžeme rozdeliť do troch skupín:

- a) najatraktívnejšie spoločnosti tvoriace index WIG20 (blue chips)
- b) spoločnosti obchodované na paralelnom trhu
- c) mladé poľské firmy s veľkým rastovým potenciálom, ktoré sa obchodujú na New Connect, trhu, ktorý vznikol v 2007 s cieľom umožniť vstup na burzu aj menším spoločnostiam.

Keď porovnávame rast počtu emisií na týchto burzách, môžeme konštatovať, že zatiaľ čo počet emisií obchodovaných vo Varšave od 1991 stúpá z východiskovej hodnoty 5 spoločností, na bratislavskej alebo pražskej burze má počet titulov klesajúcu tendenciu. Takmer od začiatku fungovania búrz v Prahe, či Bratislave, mohli účastníci obchodovať so stovkami emisií. Tieto sa však ocitli na burze nie celkom prirodzeným spôsobom, ktorý je bežný v rozvinutých trhových ekonomikách, ale ako dôsledok kupónovej privatizácie. Táto vyprodukovala aj množstvo individuálnych investorov (tzv. DIK-ov, držiteľov investičných kupónov), ktorí nemali žiadne teoretické, ani praktické skúsenosti s obchodovaním na burze. Výsledkom bol nielen neustále klesajúci objem obchodov, množstvo nelikvidných akcií, nedôvera investorov v kapitálový trh, ale aj odchod mnohých kvalitných emisií z burzy (Nafta Gbely, Železiarne Podbrezová, VSŽ z bratislavskej burzy, resp. Plzenský Prazdroj, Škoda, Česká pojišťovna z burzy v Prahe).

Prístup poľskej vlády, ktorá bola ochotná realizovať privatizáciu všetkých veľkých spoločností cez burzu, spolu s vyspelým a hlavne zdravým prostredím s kvalitným dohľadom, vytvorila priaznivé prostredie pre rýchly rozvoj kapitálového trhu. Zjednodušenie kótovania pre firmy z členských krajín EÚ, aj vďaka schváleniu tzv. pravidla EU single passport, sa stalo impulzom pre príchod zahraničných spoločností na varšavskú burzu. Dnes majú zahraniční emitenti kritéria pre vstup na burzu podobné ako domáce firmy. Pre zaujímavosť uvádzame tabuľku s počtom prvotných ponúk na vybraných burzách. Z uvedeného prehľadu vidno, že v počte prvotných verejných ponúk patrí varšavskej akciovej burze popredné miesto v Európe.

Tabuľka 1. Počet prvotných verejných ponúk v rokoch 2012 - 2013

Burza	1. štvrtrok 2013	1.štvrt' rok 2012	4.štv rt'rok 2012
London Stock Exchange	26	14	25
Borsa Italia	3	2	3
Borsa Istanbul	1	4	3
Warsaw	10	26	18
NASDAQ OMX	4	4	10
Luxembourg	-	2	2
NYSE Euronext	3	1	9
Deutsche Börse	2	5	3
Oslo Børs & Oslo Axess	2	1	2
Irish Stock Exchange	1	-	-
BME (Spanish Exchange)	1	-	1
SPOLU	52	60	76

zdroj: PwC reports IPO Watch Europe, data compiled by the WSE (upravené)

3.3 Komfort obchodovania

Na varšavskej burze sa takmer od začiatku obchoduje len elektronicky. Od konca roku 2000 sa na to využíva systém WARSET (Warsaw Stock Exchange Trading). Obchoduje sa tu v aukčnom a kontinuálnom režime, ceny akcií sú stanovené na základe maximalizácie objemu transakcií, príkazy jednotlivých účastníkov sú potom vyhodnotené a nakoniec spárované. Obchodná seansa trvá od deviatej rána do štyroch popoludní.

Najstarším indexom varšavskej burzy je súhrnný index WIG, ktorý zahŕňa väčšinu akcií obchodovaných na Varšavskej burze. Index WIG20, založený v roku 1994, sleduje dvadsať najväčších a najlikvidnejších akciových titulov tzv. blue chips. Na burze existuje ešte niekoľko ďalších indexov. V roku 2007 spustila varšavská burza nový alternatívny trh určený pre malé a stredné spoločnosti, ktoré majú jednoduchšie podmienky vstupu na trh. Pre investorov sú zase výhodou nižšie poplatky.

3.4 Zdaňovanie výnosov a náklady spojené s obchodovaním

Dôležitým kritériom pri rozhodovaní sa investora je aj spôsob zdaňovania výnosov, či už ide kapitálový alebo dividendový výnos. Aj tu existujú rozdiely v krajinách V4. Kapitálový výnos sa v Poľsku zdaňuje rovnakou sadzbou vo výške 19 percent pre fyzické i právnické osoby. Zisky realizované zahraničnými investormi na varšavskej burze sú zdaňované podľa sadzieb platných v krajine ich domicilu na základe zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia. Spoločnosti však musia predložiť osvedčenie o mieste svojho sídla. Rovnaké pravidlá sa uplatňujú pri zdaňovaní dividend vyplácaných poľskými spoločnosťami. Tento prehľadný a pomerne jednoduchý systém je pre akcionárov prítiažlivý a je tiež dôvodom upevňovania vedúcej pozície poľskej burzy v stredoeurópskom regióne.

V tejto súvislosti možno uviesť ako opačný príklad slovenský kapitálový trh. Časté zmeny daňovej legislatívy ešte viac znížili jeho aj tak nízku prítiažlivosť pre investorov. Najmä posledné legislatívne z rokov 2011-2013, ktoré zavádzajú povinnosť platiť zdravotné

odvody vo výške 14% z dividend vyplatených fyzickým osobám povinne poistených na Slovensku, určite neprispeli k snahám oživiť slovenský kapitálový trh. Skôr odradia od investovania do slovenských akcií aj málo početnú skupinu individuálnych investorov, ktorí doteraz na bratislavskej burze obchodovali s emisiami.

Záver

Na záver by sa dali zhrnúť najväčšie prekážky v rozvoji akciového trhu z pohľadu drobných, ale snád' i inštitucionálnych investorov, ktoré sú príčinou malého záujmu o investovanie aj po vyše 20 rokoch od opätovného začatia obchodovania na všetkých 4 burzách krajín višehradskej štvorky. Ide predovšetkým o tieto príčiny, ktoré sa týkajú najmä Slovenska, Českej republiky a čiastočne aj Maďarska.:

- a) Slovensko: nedostatok kvalitných akciových titulov na kúpu, vysoké poplatky, stále sa zhoršujúca legislatíva, (zdravotne odvody z dividend, 19% daň z kapitálových výnosov), nemožnosť nakupovať akcie cez internet. Na Slovensku je problém aj veľmi slabá informovanosť akcionárov o aktuálnych ekonomických výsledkoch jednotlivých firiem, snád' z výnimkou kótovaných spoločností.
- b) Česká republika: nedostatok kvalitných titulov a zla legislatíva umožňujúca jednoduché vytesnenie (squeeze-out) drobných akcionárov, ak majoritný vlastník získa 90% všetkých akcií firmy. Majoritný vlastník prevezme zvyšné akcie a vyplatí minoritných akcionárov podľa znaleckého posudku, väčšinou urobeného na mieru majoritára. Ďalším problémom v systéme Kobos je obchodovanie v lotoch, pričom veľkosť lotu napr. pri spoločnosti ČEZ je to až 5000 ks, je pre niektorých individuálnych investorov priveľa.
- c) Maďarsko: tiež tu chýbajú kvalitné akcie na kúpu. Niektorým investorom môže prekážať časový posun pri vysporiadaní záverečnej aukcie, keď sa výsledok dozvedia až ďalší deň. Výhodou je nulová daň z dividend.
- d) Poľsko: najväčší vyber zaujímavých akciových titulov, každý rok niekoľko nových IPO. V Poľsku (rovnako v Maďarsku i v Čechách) investor nakupujúci ich domáce akcie podstupuje aj riziko menové, ktoré je z pohľadu investora ťažko predvídateľné, aj vzhľadom k tomu že nie je známe, kedy tieto krajiny príjmu euro. Jedným z hlavných dôvodov, prečo jedine fungovanie varšavskej burzy znesie dnes porovnanie so zavedenými burzami starých členský štátov EÚ, je najmä rozhodnutie poľských vlád privatizovať štátny majetok výhradne cez burzu, čo zabezpečilo postupný prísun zaujímavých emisií, a tiež dobre pripravené legislatívne zázemie, ktoré zabránilo zneužit' (vytunelovať) akýkoľvek inštitút kolektívneho investovania (ako boli investičné privatizačné fondy v ČR alebo SR z kupónovej privatizácie). Dôvera v akciový trh prilákala na burzu takmer pol milióna domácich individuálnych investorov, ale aj investorov z okolitých krajín.

Zoznam použitej literatúry

- [1] JÍLEK, Josef. 2009. *Finanční trhy a investování*. 1. Vydanie. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-1653-4
- [2] KASZUBA, Stanislaw. 2010. *East and Central Europe Stock Exchange markets in the ages of globalization*. In *International Journal of Trade, Economics and Finance*, Vol. 1, No. 1, June, 2010
- [3] BALÁŽ, Vladimír. 1997. *Kapitálový trh EÚ*. 1 vydanie, Bratislava: VEDA, 1997. ISBN 80-224-0491-8

- [4] PAVLÁT, Vladislav a kol. 2005. Kapitálové trhy. 2. vydanie, Professional Publishing. 2005. ISBN-80-86419-87-8
- [5] <http://www.msp.gov.pl/en/polish-economy/economic-news/3234,dok.html>. 2012.
- [6] <http://hnporadna.hotline.sk/investor-155/pozname-najvacsich-hracov-na-burzach>
- [7] <http://www.pwc.com/us/en/transaction-services/publications/2012-ipo-watch-analysis-and-trends.jhtml>

Kontakt

PaedDr. Darina Halašová

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: darina.halasova@euba.sk

PRACOVNOPRÁVNE VZŤAHY V KONTEXTE ZÁKONNÍKA PRÁCE A ZÁKONA O VYSOKÝCH ŠKOLÁCH

Ing. Mgr. Dorota Harakaľová

Abstrakt

Pracovnoprávne vzťahy vysokoškolských učiteľov sú ovplyvňované množstvom právnych predpisov rôznej právnej sily. Pracovný pomer učiteľov vysokých škôl je limitovaný rôznymi diskriminačnými faktormi, ktoré sú špecifické pre dané povolanie. V rámci legislatívnej úpravy sú vysokoškolskí učitelia a výskumní pracovníci výnimkou zo všeobecnej právnej úpravy ustanovenej Zákonníkom práce.

Kľúčové slová: pracovný pomer vysokoškolských učiteľov, vysoká škola, Zákon o vysokých školách.

Abstract

The labour relations of university teachers are influenced by number of the laws of different legal force. The employment of university teachers is limited by various discriminatory factors which are specific for this profession. Within the legislative adjustments university teachers and research workers are an exception to the general rules constituted by the Labour Code.

Key words: employment of university teachers, university, Act on Higher Education.

Úvod

Pracovnoprávne vzťahy vznikajúce v prostredí vysokých škôl sú ovplyvnené nielen všeobecne záväznými právnymi predpismi, ale aj internými predpismi vysokej školy alebo fakulty, ako jej súčasťou. Článok sa zameriava na pracovnoprávne vzťahy vysokoškolských učiteľov verejných vysokých škôl (prípadne vedeckých a umeleckých pracovníkov), pretože pracovnoprávne vzťahy ostatných zamestnancov sa spravujú Zákonníkom práce.

Súčasný stav problematiky pracovnoprávných vzťahov je súhrnom množstva právnych predpisov, ktoré nie sú vždy vhodne koncipované a niekedy aj nejednotné. Zákonník práce ako všeobecný právny predpis upravuje základné princípy úpravy pracovnoprávných vzťahov, definuje základné pracovnoprávne pojmy a vzťahy vznikajúce medzi subjektmi pracovného práva.

1 Diskriminácia vysokoškolských učiteľov

Pracovnoprávne vzťahy na slovenských vysokých školách a takisto Slovenskej akadémie vied sú osobitnými pracovnoprávnymi vzťahmi v rámci slovenskej legislatívy. V pracovnom práve je jednou zo základných zásad zásada rovnakého zaobchádzania, *zákaz diskriminácie* v pracovnoprávných vzťahoch. Všeobecne je zákaz diskriminácie zakotvený v § 13 Zákonníka práce. Osobitným predpisom upravujúcim problematiku diskriminácie je zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tzv. antidiskriminačný zákon).

Podľa nášho názoru by sa definícia nepriamej diskriminácie mohla aplikovať aj na pracovnoprávne vzťahy vysokoškolských učiteľov. „Za nepriamu diskrimináciu zákon

považuje navonok neutrálny predpis, rozhodnutie, pokyn alebo prax, ktoré znevýhodňuje osobu v porovnaní s inou osobou.“¹ Ak toto tvrdenie použijeme ako základ, môžeme vysokoškolských zamestnancov považovať za diskriminovaných oproti zamestnancom, ktorí nevykonávajú prácu vo verejnom záujme. „Podľa Európskeho súdu pre ľudské práva rozdiel v zaobchádzaní je diskriminačný, ak pre rozlišovanie nie je objektívny a primeraný dôvod, t.j. ak neumožňuje sledovať legitímny cieľ, alebo ak nie je primeraný vzťah proporcionálnosti medzi použitými prostriedkami a cieľom, ktorý sa mal dosiahnuť.“²

Na pracovnoprávne vzťahy zamestnancov vysokých škôl sa nevzťahujú ustanovenia § 48 ods. 2 Zákonníka práce o pracovnom pomere na dobu určitú. Pracovný pomer možno na základe spomínaného ustanovenia možno pracovný pomer dohodnúť maximálne na obdobie 2 rokov. Takýto pracovný pomer je možné predĺžiť alebo opätovne dohodnúť v rámci dvojročného obdobia najviac dvakrát. Právny poriadok umožňuje vysokoškolským učiteľom uzavrieť iba pracovný pomer na dobu určitú, a tým je značne obmedzená zmluvná voľnosť účastníkov pracovnoprávneho vzťahu. Takéto obmedzenie je neprimerané a nie je v žiadnom právnom predpise odôvodnené.

Minister školstva, vedy, výskumu a športu SR, Dušan Čaplovič, vo svojej odpovedi zo dňa 21. januára 2013 na interpeláciu poslankyne NR SR Márie Ritomskej podanú vo veci pracovných pomerov učiteľov uviedol, že v prípade učiteľov vysokých škôl a výskumných pracovníkov SAV „ustanovenia zákonov vytvárajú podmienky pre zdravú konkurenciu a sústavné zvyšovanie kvality vedecko-pedagogického potenciálu vysokých škôl a sú zamerané na stimuláciu kvalifikačného rastu zamestnancov a dosahovanie vynikajúcich výsledkov vo vedecko-výskumnej práci.“³

Neustále predlžovanie, prípadne opätovné uzatváranie pracovných pomerov na dobu určitú nemusí odrážať úmysel zabezpečiť kvalitu vzdelávania na vysokých školách. Na jednej strane, takáto prax donucuje učiteľov zlepšovať svoju odbornosť, vzdelávať sa a zvyšovať svoju kvalifikáciu a neustále vykonávať vedecko-výskumnú činnosť. Zamestnanec je takto motivovaný neustále na sebe pracovať, neupadnúť do stereotypu a nespoliehať sa na to, že doterajšia úroveň poznatkov mu postačuje na výkon pedagogickej a vedeckej činnosti. „Kvalita práce vysokoškolských učiteľov priamo vplyva na kvalitu vzdelanostnej úrovne spoločnosti.“⁴ Na strane druhej, môže mať neistota budúceho zamestnania vo forme pracovného pomeru na dobu určitú stresujúci vplyv na prácu zamestnanca. Všeobecne môžeme povedať, že „táto skutočnosť pôsobí demotivujúco a diskriminujúco na osobnosť, kvalifikačný rozvoj a výkon práce učiteľa vysokej školy.“⁵

Podstatou ustanovení Zákonníka práce o pracovnom pomere na dobu určitú je vylúčenie reťazenia pracovných pomerov na dobu určitú a ochrana zamestnancov. Nevidíme dôvod, aby boli práve vysokoškolskí pedagógovia výnimkou oproti iným zamestnancom. S vysokoškolskými učiteľmi vo veku nad 70 rokov sa pracovný pomer uzatvára na dobu kratšiu ako jeden rok. Tento pomer je možné opätovne predĺžiť, ale opäť len na dobu jeden rok. Takže v kontexte Zákonníka práce a zákona o vysokých školách sa v tomto prípade neporušuje žiadne z ich ustanovení a takýto postup nevykazuje znaky diskriminácie.

Dôležitým východiskom pre legislatívny rámec pracovného pomeru na dobu určitú je smernica Rady 1999/70/ES z 28. júna 1999 o rámcovej dohode o práci na dobu určitú,

¹ Barancová, H., Schronk, R. 2009. Pracovné právo. Bratislava : Sprint dva, 2009. s. 143

² Barancová, H., Schronk, R. 2009. Pracovné právo. Bratislava : Sprint dva, 2009. s. 143

³ Odpoveď ministra školstva, vedy, výskumu a športu SR Dušana Čaploviča na interpeláciu poslankyne NR SR Márie Ritomskej podanú 27. Decembra 2012 vo veci pracovných pomerov učiteľov. [online] www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx?DocID=380450 cit. 22.6.2014

⁴ Kravčáková – Lukáčová – Búgelová. 2011. Práca a kariéra vysokoškolského učiteľa. 2011. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. s. 46

⁵ Kravčáková – Lukáčová – Búgelová. 2011. Práca a kariéra vysokoškolského učiteľa. 2011. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. s. 75

konkrétne jej doložka č. 4, ktorá ustanovuje zásadu nediskriminácie a doložka č. 5, ktorej podstatou sú opatrenia proti nezákonnému konaniu. Účelom smernice 1999/70/ES je na základe jej doložky č. 1 zvyšovanie kvality práce na dobu určitú zabezpečením uplatňovania zásady nediskriminácie a vytvorenie rámca na zamedzovanie nezákonného počínania prameniaceho z využívania opakovaného uzatvárania pracovných zmlúv a pracovnoprávných vzťahov na dobu určitú. Smernica sa však obmedzuje na minimum vyžadované na dosiahnutie cieľov v nej uvedených a na tento účel neprekračuje potrebný rámec (bod 16 uvedenej smernice).

Na základe vyššie uvedených požiadaviek na právny poriadok členských štátov a súčasný stav právnych predpisov upravujúcich pracovnoprávne vzťahy zamestnancov vysokých škôl na Slovensku, je možné povedať, že sú *de facto* v určitých ustanoveniach právnych predpisov diskriminovaní. V zákone o vysokých školách nenájdeme objektívny dôvod na neustále predlžovanie pracovných pomerov, len dôvod vecný. Pracovné pomery učiteľov sa neustále reťazia bez akéhokoľvek časového obmedzenia. Zákon o vysokých školách, ani iný právny predpis nestanovujú hraničný počet určujúci koľkokrát je takýto pomer možné platne predĺžiť alebo opätovne dohodnúť.

Na základe zákona č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme sú miesta vedúcich zamestnancov aj vysokoškolských učiteľov obsadzované výberovým konaním. Úprava je obsiahnutá aj v zákone o vysokých školách a aj vo vnútornom predpise vysokej školy. Vypísanie výberového konania nemusí v skutočnosti zodpovedať potrebe zamestnať nového vysokoškolského pedagóga, ale len splnenie zákonnej povinnosti vysokej školy vypísať výberové konanie. Výberové konanie môže byť „ušíť na mieru“ zamestnancovi, ktorému čoskoro skončí pracovná zmluva na dobu určitú. Takéto konanie univerzity je celkom pochopiteľné z dôvodu znalosti kvalít daného zamestnanca, ale nakoľko právny poriadok nepovoľuje uzavrieť s ním zmluvu na dobu určitú alebo dlhšie časové obdobie, iné riešenie danej situácie nie je možné predpokladať. Záujem vysokej školy je udržať si kvalitných odborníkov v danom odbore. Napriek tomu musí vysoká škola vynakladať finančné prostriedky na zverejnenie výberového konania a ostatné procesy s ním spojené, a to len preto, aby sa vyhovelo zákonom stanoveným podmienkam.

Tento proces sa neustále opakuje v určitom časovom horizonte, v závislosti od druhu miesta, ktoré je výberovým konaním obsadzované. Docenti a profesori uzatvárajú pracovný pomer na dobu 5 rokov, rovnako aj ostatní vysokoškolskí učitelia. Pri docentoch a profesoroch ešte existuje výnimka v ich prospech – pokiaľ túto funkciu pedagóg obsadil po tretí raz a pôsobil v tejto funkcii aspoň 9 rokov (za bol mu udelený vedecko-pedagogický titul „docent“ alebo „profesor“), vzniká mu nárok na pracovnú zmluvu s danou vysokou školou na dobu určitú až do dosiahnutia veku 70 rokov. Ale dovtedy, zamestnanec, vedomý si svojich kvalít a skúseností v danom odbore, musí opäť predstupovať pred výberovú komisiu a preukazovať sa svojimi skúsenosťami, odbornosťou a splnením ďalších požiadaviek potrebných na obsadenie daného pracovného miesta.

2 Súbežné pracovné pomery

Aj keď vo všeobecnosti môžu zamestnanci uzavrieť viacero pracovných pomerov súbežne, vysokoškolskí učitelia nemôžu uzatvárať ľubovoľný počet pracovných pomerov. Počet pomerov, ktoré smú pedagogickí zamestnanci vysokej školy uzavrieť sa obmedzuje na jeden pracovný pomer na ustanovený týždenný pracovný čas a dva pracovné pomery na kratší pracovný čas. Toto zákonné obmedzenie je celkom pochopiteľné vzhľadom na plnenie si pracovných povinností v prípade, že tieto pracovné pomery učiteľ založil s viacerými vysokými školami. Počet je rovnaký aj v prípade pomerov uzavretých s tou istou vysokou

školou. Aj napriek týmto obmedzeniam môže mať učiteľ úväzky v celkovom súčte najviac 111 hodín týždenne. Garant predmetu môže mať ďalšie 2 čiastočné úväzky, avšak súčet hodín jeho pracovného času nesmie prekročiť 69 hodín týždenne.

Nedostatkom vysokého školstva je aj vysoký vek a nedostatok kvalifikovaných odborníkov. Fenomén tzv. „lietajúcich profesorov“ alebo „lietajúcich vysokoškolských pedagógov“ nájdeme zaužívaný už ako *terminus technicus*. Pracovný pomer profesorov a docentov na viacerých školách je spôsobený deficitom fundovaných odborníkov. Pôsobenie daného profesora (docenta) na viacerých vysokých školách podáva tiež informáciu o jeho odbornom kredite a prestíži. Dôvodom toho, že vysoké školstvo trpí nedostatok vlastného kvalifikovaného personálu je aj to, že vysokej škole trvá určité časové obdobie, kým si „vychová“ vlastných docentov a profesorov. Ďalším dôvodom je aj vysoký počet existujúcich študijných programov.

Evidencia pracovných pomerov vysokoškolských zamestnancov sa vedie prostredníctvom Registra zamestnancov vysokých škôl. Do tohto registra sa zaznamenávajú údaje o vysokoškolských učiteľoch, výskumných pracovníkoch a umeleckých pracovníkoch vysokých škôl. Údaje o pracovných pomeroch a dohodách mimo pracovného pomeru uzavretých učiteľmi sú evidované len vo vzťahu k slovenským univerzitám. Ak však učiteľ pôsobí na vysokej škole napríklad v ČR, register tento fakt neeviduje. Takýto učiteľ teda môže uzatvoriť ďalší pracovný pomer nad limit povolený slovenským právnym poriadkom (t.j. tri pracovné pomery). Dokonca môže uzatvoriť aj ďalší pracovný pomer na ustanovený týždenný pracovný čas. Podobná situácia nastáva aj pri súbežnom výkone verejnej funkcie alebo pracovného pomeru mimo vysokoškolského prostredia (funkcie starostov a primátorov, lekárov, prednostov kliník a pod). Tieto skupiny zamestnancov tiež môžu mať okrem vysokoškolského pracovného pomeru na plný úväzok, ďalších dvoch na čiastočný, ešte aj svoje primárne zamestnanie na plný úväzok, ktoré nie je evidované v Registri zamestnancov vysokých škôl.

Záver

Úprava pracovnoprávných vzťahov učiteľov vysokých škôl formou pracovného pomeru na dobu určitú je neefektívne pre obe zúčastnené strany. Podľa nášho názoru by bolo pre vysoké školy a aj pre ich učiteľov na všetkých pracovných miestach výhodnejšie, keby im zákonná úprava umožňovala uzatvárať pracovný pomer na dobu neurčitú hneď po úspešnom absolvovaní výberového konania. Vysoká škola vzhľadom na zabezpečenie kvality by si mohla stanoviť mierne prísnejšie kritériá na vysokoškolských učiteľov výmenou za istotu stabilného zamestnania. Okrem toho, v prípade neuspokojivého plnenia povinností zamestnancom by bolo vysokej škole v umožnené vyriešiť danú situáciu so zamestnancom odstránením nedostatkov po vzájomnej diskusii alebo skončením pracovného pomeru z dôvodov uvedených v Zákonníku práce. Pracovný poriadok, ako obligatórne vypracovaný interný predpis vysokej školy, presne definuje, ktoré konanie je charakterizované ako menej závažné a závažné porušenie pracovnej disciplíny. Z tohto dôvodu by nemal byť problém skončiť pracovný pomer so zamestnancom, ktorý nespĺňa predpoklady stanovené, či už zákonom alebo interným predpisom.

Ďalším negatívom je absencia legálnych definícií „pracovné miesto“, „funkcia“, „obsadzovanie pracovného miesta“, „obsadzovanie funkcie“ v zákone o vysokých školách. Pojem „pracovný pomer“ je možné determinovať na základe právnej teórie, avšak pri absencii výkladu uvedených pojmov môže dochádzať k nezrovnalostiam. Zákon o vysokých školách síce narába s pojmami „pracovné miesto vysokoškolského učiteľa“ a „funkcia vysokoškolského učiteľa“ tak, ako keby mali na účely tohto zákona rôzne významy, ale

vôbec ich definuje. Z tohto dôvodu je nutné vložiť definíciu týchto pojmov do zákona o vysokých školách. Najlepším riešením by však bola unifikácia právnych predpisov, kedy by sa pracovnoprávne vzťahy riešili prostredníctvom ustanovení Zákonníka práce (pracovný pomer na dobu určitú, pracovný pomer na dobu neurčitú, dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru) a zákon o vysokých školách by upravoval len spôsob obsadzovania funkcií (pracovných miest) na vysokých školách.

Zákon o vysokých školách používa pojem „pracovný pomer“ len v súvislosti vysokoškolskými učiteľmi, ktorí *nemajú* vedecko-výskumný titul „docent“ alebo „profesor“. V súvislosti s docentmi a profesormi sa používa termín „obsadzovanie funkcie“. To znamená, že zákon o vysokých školách rieši len obsadzovanie funkcie „docent“ a „profesor“, ale neupravuje ich pracovný pomer. Z uvedeného vyplýva, že pracovné pomery docentov a profesorov by sa mali spravovať Zákonníkom práce. Na základe tohto tvrdenia majú docenti a profesori možnosť uzatvoriť pracovný pomer na neurčitý čas alebo na dobu určitú najviac na 2 roky (s možnosťou predĺženia alebo opätovného dohodnutia tohto pomeru dvakrát počas tohto obdobia) a nie na 5 rokov, ako by sa mohlo zdať na základe ustanovení zákona o vysokých školách. V praxi by teda mohla nastať situácia, že docent alebo profesor uzatvorí s vysokou školou pracovný pomer na neurčitý čas a obsadenie funkcie bude prebiehať formou výberového konania v časovom horizonte 5 rokov, až dokým funkciu neobsadí po tretí raz a ak vo funkcii pôsobil aspoň 9 rokov, kedy získava nárok na pracovnú zmluvu a zaradenie do tejto funkcie až do dosiahnutia veku 70 rokov.

Nedostatkom v rámci rozmanitej štruktúry zamestnancov vysokých škôl je obmedzený počet odborníkov a vysokoškolských učiteľov na pozíciách „docent“ a „profesor“ a tiež ich vysoký vek. Vzhľadom na tento fakt, bude odborníkov ubúdať a trh aktuálne ponúka len limitovaný počet mladých odborne kvalifikovaných učiteľov vysokých škôl. Preto je v praxi známy aj termín „*lietajúci profesori*“, ktorí sú dôsledkom malého počtu špecialistov v konkrétnych odboroch. Právna úprava limitovala počet pracovných pomerov, ktoré môže učiteľ vysokej školy uzavrieť na výkon práce vysokoškolského učiteľa, výskumného a umeleckého pracovníka, pričom najviac v jednom z nich môže vykonávať prácu na plný pracovný úväzok. Právna úprava sa týka len vysokých škôl sídliačich alebo pôsobiacimi na území Slovenskej republiky, nespomína ďalšie pracovné pomery či už na vysokých školách v zahraničí, alebo mimo vysokoškolského prostredia.

V praxi vzniká veľa nezrovnalostí v súvislosti s posudzovaním súbežných pracovných pomerov s tou istou vysokou školou ako zamestnávateľom. Zákonník práce ustanovuje, že práva a povinnosti sa posudzujú z každého pracovného pomeru samostatne. Rozlišovanie súbežných pracovných pomerov je dôležitým činiteľom nielen pri posudzovaní práv a povinností z pracovného pomeru, ale aj pri rozdeľovaní pracovného času, čerpaní dovolenky, pracovných cestách, stravovaní, a pod. Riešením by sa mohla stať uzatváranie len jednej pracovnej zmluvy, ktorá by obsiahla pracovnú náplň viacerých pracovných pomerov. Vysoká škola by si takýmto spôsobom znížila náklady pri vyplácaní odstupného, odchodného, stravovania, atď.

Na zamestnancov zaradených na funkcii vysokoškolského učiteľa tiež záporne vplyvajú „nekonečné“ výberové konania, ktorými neustále musia prechádzať. Riešenie sa javí (ako bolo už vyššie spomenuté) v odstránení demotivujúcich a diskriminačných prvkov slovenskej legislatívy, ktoré sa nevyskytujú pri iných povolaniach.

Je nutné podotknúť, že existencia viacerých pracovných pomerov vysokoškolských učiteľov je prevažne dôsledkom ich nedostatočného finančného ohodnotenia. Viacerí učitelia vysokých škôl poukázali na tento fakt a tiež by uvítali, keď by bola pozícia vysokoškolského učiteľa ohodnotená tak, aby nemuseli svoju finančnú situáciu riešiť viacerými pracovnými úväzkami. Zvýšením štátnych dotácií na vysoké školstvo by sa skvalitnila úroveň vysokých škôl, mohli by zabezpečovať kvalitu vzdelávania zodpovedajúcu inštitúciám poskytujúcim

najvyššiu úroveň vzdelávania. Určite by to prispelo aj k zlepšeniu systému odmeňovania zamestnancov vysokých škôl. Zákonom stanovené tarifné platy totiž pôsobia ako určitý limit, podľa ktorého sa rozdeľujú finančné prostriedky neadekvátne k ich pracovnej záťaži.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BARANCOVÁ, H. 2010. *Európske pracovné právo – Flexibilita a bezpečnosť pre 21.storočie*. Bratislava : Sprint dva, 2010. 680 s. ISBN 978-80-89393-42-8.
- [2] BARANCOVÁ, H. 2010. *Zákonník práce. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2010. 673 s. ISBN 978-80-7400-172-7.
- [3] BARANCOVÁ, H., SCHRONK, R. 2009. *Pracovné právo*. Bratislava : Sprint dva, 2009. s 799. ISBN 978-80-89393-11-4.
- [4] KNEPPOVÁ, M. 2007. *Pracovnoprávne vzťahy na verejných vysokých školách Slovenskej republiky [Diplomová práca]*. Trenčín : TnUAD, FSEV, Katedra rozvoja ľudských zdrojov a personálneho manažmentu, odbor Ľudské zdroje a personálny manažment, 2007. 65 s., 3 príl.
- [5] KRAVČÁKOVÁ, G., LUKÁČOVÁ, J., BÚGELOVÁ, T. 2011. *Práca a kariéra vysokoškolského učiteľa*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. 328 s. ISBN 978-80-7097-927-3.
- [6] PRUSÁK, J. 2001. *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK, 2001. 331 s. ISBN 80-7160-146-2.
- [7] Vernarský, M. 2009. *Akademická samospráva verejných vysokých škôl v aktuálnej právnej úprave*. In: Úloha univerzít v regionálnom rozvoji. (Recenzovaný zborník z vedeckej konferencie). Košice : Univerzita P. J. Šafárika. 2009. ISBN 978-80-7097-791-0, s. 222 – 229.
- [8] *Zákonník práce s komentárom a judikatúrou*. 2012. Bratislava : Nová práca, 2012. 295 s. ISBN 978-80-89350-36-0.

Interview

- [1] Advokátska kancelária JUDr. Martin BARTKO - JUDr. Silvia BARTKOVÁ (rozhovor s advokátom) [11.4.2014]

Internetové zdroje

- [1] <http://www.akredkom.sk>
- [2] <http://finanza.sk>
- [3] <http://spravy.pravda.sk/>
- [4] <http://www.najpravo.sk>
- [5] <http://www.pp.sk>
- [6] <http://portal.statistics.sk>
- [7] <http://www.pp.sk>
- [8] www.nrsr.sk
- [9] www.portalvs.sk

Právne predpisy

- [1] Dohovor MOP č. 138 o minimálnom veku, ktorým sa ustanovil zákaz výkonu detskej práce
- [2] Kolektívna zmluva vyššieho stupňa pre zamestnávateľov, ktorí pri odmeňovaní postupujú podľa zákona č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme na rok 2014
- [3] Odporúčanie Medzinárodnej organizácie práce č. 198/2006 o pracovnom pomere

- [4] Smernica Rady č. 99/70/ES o rámcovej dohode o práci na dobu určitú
- [5] Zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších predpisov
- [6] Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- [7] Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov
- [8] Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách v znení neskorších predpisov
- [9] Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov
- [10] Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- [11] Zákon č. 400/2009 Z. z. o štátnej službe v znení neskorších predpisov
- [12] Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov
- [13] Zákon č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme v znení neskorších predpisov
- [14] Zákon č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme v znení neskorších predpisov

Kontakt

Ing. Mgr. Dorota Harakaľová

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: dorota.harakalova@euba.sk

ODBORNÉ VZDELÁVANIE V KONTEXTE SOCIÁLNEJ POLITIKY EÚ

Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.

Abstrakt

Sociálna politika Európskej únie sa realizuje prostredníctvom národných sociálnych politík členských štátov. Cieľom príspevku je poukázať na aspekty sociálnej politiky s dôrazom na zamestnanosť mladých ľudí. Riešenie problematiky zamestnanosti a odborného vzdelávania mladých ľudí je súčasťou Stratégie Európa 2020. Situácia na trhu práce odráža rozdiel medzi jeho požiadavkami a úrovňou vedomostí a zručností absolventov vzdelávacích inštitúcií vo všetkých členských štátoch. Na príklade odborného vzdelávania v poľnohospodárstve poukazujeme na systémové problémy slovenského odborného školstva.

Kľúčové slová: sociálna politika EÚ, odborné vzdelávanie, vedomosti a zručnosti, zamestnanosť, trh práce,

Abstract

Social policy of European Union is implemented through national social policies of the member states. The aim of this paper is to highlight the aspects of social policy, with emphasis on youth employment. Tackling the employment and training of young people is part of the Europe 2020 strategy. Situation on the labor market reflects the difference between its requirements and the level of knowledge and skills of graduates of educational institutions in all member states. The example of vocational education in agriculture shows systemic problems slovak vocational education.

Key words: social policy, training, knowledge and skills, employment, labor market

1 Sociálna politika Európskej únie

Sociálna politika EÚ j v kontexte spoločných politík chápaná odlišná, pretože doteraz neexistuje spoločný legislatívny základ, na ktorom by fungovala. Aj jej chápanie má odlišný charakter a to aj vplyvom integrácie EÚ, keď do EÚ vstúpili krajiny s nerovnakými sociálnymi problémami.

Snaha budovať sociálnu politiku sa prejavili už v znení zakladajúcich zmlúv, ktoré len deklaratívne vymedzili snahu o zlepšenie sociálnych podmienok občanov členských krajín Spoločenstva. Neboli vymedzené ani princípy a nástroje ako tento cieľ dosiahnuť. Od začiatku budovania integračného zoskupenia bolo riešenie problémov v oblasti sociálnej politiky ponechané na členských štátoch. Jediným spoločným postupom v tomto období bolo založenie Európskeho sociálneho fondu v roku 1960. Následne členské štáty postupne prijímali dokumenty a dohody, ktoré nemali aspekt „spoločnej politiky“, ale posilnili koordináciu pri uplatňovaní národných sociálnych politík.

Podľa Lipkovej „z hľadiska práva EÚ teda vnímame sociálnu politiku EÚ ako koordinovanú politiku inštitúcií EÚ a jej členských štátov zameraných na rast životnej úrovne občanov členských štátov, zlepšovanie ich životných a pracovných podmienok“.¹

Medzi základné sociálne práva občanov EÚ patria: právo každého občana na voľný prístup a pohyb vo všetkých regiónoch ES, právo na spravodlivú odmenu za prácu a slobodnú

¹ Lipková Ľ.: Európska únia. 2011. s.268

voľbu povolania, právo na sociálnu ochranu a minimálny príjem, rovnaké postavenie mužov a žien, právo na prístup ku vzdelaniu a profesionálnej príprave.

Od 90. rokov 20. storočia EÚ prijala viacero zmlúv, smerníc a akčných plánov, ktoré majú koncepcne riešiť niektoré oblasti sociálnej politiky členských štátov. V týchto materiáloch boli stanovené nielen ciele sociálnej politiky, ale aj nástroje ako ich dosiahnuť. Najvýznamnejšou oblasťou, ktorej bola venovaná mimoriadna pozornosť v prijatých dokumentoch, je problematika zamestnanosti.

EÚ je budovaná na základe európskeho sociálneho modelu, v ktorom je poskytovaná vysoká úroveň sociálnej ochrany jej obyvateľov.² V súčasnosti je možné sledovať konvergenciu cieľov v oblasti sociálnej politiky jednotlivých systémov členských štátov, prípadne rovnaké riešenia identických problémov. Je prirodzené, že riešenia nemôžu byť rovnaké vzhľadom na nerovnosti a rôznorodé odlišnosti v rámci členských štátov.

Úplná a nezvratná ekonomická integrácia môže vyžadovať harmonizáciu sociálnych a tržných inštitúcií v Európskej únii.³

Podľa Mihalika si „formovanie európskeho modelu sociálno – ekonomického rozvoja vyžaduje vysporiadať sa a alternatívami liberálnych či sociálnych riešení a to bez ohľadu na ideológiu.“⁴ Ďalej tiež uvádza, že model sociálnej Európy budovaný na sociálne a trhovo orientovanej ekonomike je jedným z najvhodnejších.⁵

2 Sociálny aspekt Stratégie Európa 2020

Európska prijala v roku 2010⁶ na nasledujúce obdobie akčný plán Stratégia 2020, ktorá má zabezpečiť EÚ počas nasledujúceho obdobia hospodársky rast a konkurencieschopnosť. Zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu sa má realizovať dosiahnutím cieľov v piatich oblastiach: zamestnanosti, výskumu a vývoja, zmeny klímy a energetickej udržateľnosti, vzdelávania a boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Tieto ciele sa transformovali na vnútroštátne ciele a to tak, aby si ich plnenie a pokrok mohol každý členský štát sledovať. Okrem stanovených cieľov v oblasti ochrany životného prostredia, ostatné štyri obsahujú aspekt.

Jedným z cieľov, ktoré sú vytýčené v strategickom materiáli Európa 2020 je zvýšenie vzdelanostnej úrovne mladých ľudí – a to znížením podielu ľudí vo veku od 18 do 24 rokov, ktorý predčasne ukončia školskú dochádzku a to pod 10 %. Ďalším cieľom v oblasti vzdelávania je dosiahnuť úroveň vysokoškolského vzdelávania pre minimálne 40 % mladých ľudí vo veku od 30 do 34 rokov.⁷

Podľa údajov Eurostatu v roku 2005 15,7 % mladých v tomto veku (t.j. 18 – 24 rokov) predčasne ukončilo školskú dochádzku, v roku 2013 to bolo už len 11,9 %. Podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí vo veku 30-34 rokov tvorilo v roku 2005 27,9 % a v roku 2013 to bolo už 36,8 %.⁸

Miera nezamestnanosti dosahuje historické hodnoty, kým v roku 2008, pred nástupom hospodárskej krízy, dosahovala miera nezamestnanosti 7,0 %, v roku 2013 to bolo 10,8 %,⁹

² Lipková L.: Európska únia. 2011. s.269

³ Giuseppe Bertola v Baldwin R.-Wyplosz Ch.: Ekonomika evropské integrace.2013.s.231

⁴ Mihalik J.: Európska únia alebo federácia národných štátov ? 2012.s 138

⁵ tamtiež

⁶ Oznámenie EK dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF>

⁷ http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_sk.htm

⁸ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=t2020_40&tableSelection=1

⁹ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en

pričom miera nezamestnanosti mladých ľudí predstavuje 23,4 %.¹⁰ Na základe alarmujúcich údajov o nezamestnanosti mladých ľudí, EÚ prijala niekoľko opatrení v oblasti odborného vzdelávania a získavania vedomostí a zručností mladých ľudí s dôrazom na posilnenie odborného vzdelávania, získavanie zručností a celkové zvýšenie vzdelanostnej úrovne.

Medzi trhom práce a občanmi uchádzajúcimi sa o zamestnanie existuje vzdelanostný a geografický nesúlad. V tejto oblasti sa ukazuje tzv. demokratický sociálny liberalizmus, ktorý však nemá oporu v žiadnej z ekonomických teórií, je len vyústením idey sociálne formovanej Európy. Prax ukázala, že „neviditeľná ruka trhu“ má svoje limity a obzvlášť v oblasti vzdelávania si má štát ponechať svoje nezastupiteľné miesto.

Slobodná voľba povolania a právo na prístup ku vzdelaniu a profesionálnej príprave je súčasťou práv občanov EÚ obsiahnutých v tzv. Sociálnej charte.¹¹ V tejto oblasti sa v poslednom období vykazuje nesúlad medzi požiadavkami trhu práce a deficitom odborných zručností asolventov z vzdelávacích inštitúcií v sekundárnom, ale aj terciárnom stupni vzdelávania.

Práve nesúlad medzi zručnosťami a pracovnou mobilitou je jedným z kľúčových ukazovateľov nezamestnanosti. Výsledkom tejto nezrovnalosti je nesúlad medzi ponukou voľných pracovných miest a vzdelaním nezamestnaných. Dokonca niektoré výrobné firmy poukazujú na nedostatok pracovných síl ako faktor obmedzenia výroby. Nesúlad je v „párovaní“ potrebných zručností a vzdelávania v ponuke voľných pracovných miest a nezamestnanosti sa prejavuje len ako regionálna (ktorú možno označiť aj ako cyklickú nezamestnanosť) a sektorová resp. štrukturálna nezamestnanosť. Nezhoda zručností sa zvýšil vo väčšine členských štátov, ale paradoxne Slovensko k nim nepatrí.

Európska únia predložila iniciatívy, prostredníctvom ktorých sa majú eliminovať hlavné problémy mladých ľudí – nezamestnanosť a nedostatočné vzdelanie pre voľné pracovné miesta. Jednými z hlavných iniciatív, ktoré budú podporovať pokrok v oblasti vzdelávania mladých ľudí v EÚ i mimo nej sú programy „Mládež v pohybe“¹² a „Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta“¹³.

Úspech Stratégie Európa 2020 závisí v rozhodujúcej miere od schopnosti členských štátov EÚ plniť svoje úlohy pri implementácii nevyhnutných reforiem na vnútroštátnej úrovni s cieľom stimulovať hospodársky rast (napr. zvýšiť investície do výskumu a posilniť zamestnanosť). Vlády členských štátov EÚ musia každý rok v apríli vypracovať dve správy o pokroku pri dosahovaní vnútroštátnych cieľov stratégie Európa 2020.

Vnútroštátne reformné programy sa predkladajú spoločne s programami stability, resp. konvergenčnými programami. Obsahujú prvky nevyhnutné na monitorovanie pokroku pri dosahovaní vnútroštátnych cieľov stratégie Európa 2020 na dosiahnutie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu.

Pri hodnotení záväzkov, ktoré Slovenská republika prijala v rámci dokumentu Posúdenie národného programu reforiem stability na rok 2013 pre Slovensko¹⁴, sa v krátkej časti - vzdelávanie konštatuje, že vysoká nezamestnanosť čiastočne odzrkadľuje nízku kvalitu systémov vzdelávania a odbornej prípravy a ich nevelikú relevantnosť pre potreby trhu práce.

Slovensko prijala pre rok 2012 záväzok zrealizovať v roku 2013 akčný plán pre mládež a to najmä pokiaľ ide o kvalitu a relevantnosť vzdelávania a odbornej prípravy pre trh

¹⁰ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

¹¹ Európska sociálna charta dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=128&CM=8&CL=ENG>

¹² Mládež v pohybe dostupné na <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=sk>

¹³ Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=sk&catId=958>

¹⁴ Dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/swd2013_slovakia_sk.pdf

práce, a to aj prostredníctvom zavedenia systému učňovského vzdelávania. Akčný plán bol prijatý v roku 2012 a takisto bola prijatá reforma v oblasti odborného vzdelávania a prípravy.

Vláda Slovenskej republiky prijala zákon č. 184/2009 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 324/2012 Z. z. Reforma odborného vzdelávania prijatá v roku 2012 ma zabezpečiť pružnejšie a užšie prepojenie medzi inštitúciami odborného vzdelávania a prípravy a trhom práce. Cieľom novely zákona je vytvoriť účinné nástroje pre prispôsobovania sa odborného vzdelávania a prípravy meniacim sa požiadavkám trhu práce, zvýšiť záujem žiakov základných škôl o štúdium na stredných odborných školách, podporiť štúdium v odboroch vzdelávania, ktoré sú požadované zamestnávateľmi a vytvoriť mechanizmus na zníženie počtu absolventov odborov vzdelávania o ktorých zamestnávatelia nemajú záujem. Zároveň rieši postavenie a úlohy subjektov štvorstrannej spolupráce v oblasti odborného vzdelávania a prípravy, ktorými sú štátna správa, samospráva, zamestnávatelia a zamestnanci. Takisto vytvára podmienky motivujúce zamestnávateľov k podpore odborného školstva. S cieľom zvýšiť záujem mladých ľudí o štúdium na odborných školách návrh opätovne zavádza pojmy finančné zabezpečenie a hmotné zabezpečenie žiaka. Pod finančným zabezpečením žiaka sa rozumejú motivačné štipendiá a odmena za produktívnu prácu. Hmotné zabezpečenie zahŕňa predovšetkým stravovanie, ubytovanie, cestovné a poskytovanie osobných ochranných pracovných prostriedkov. Zákon o odbornom vzdelávaní a príprave taktiež vytvára podmienky pre zabezpečenie modernizácie materiálno-technického vybavenia škôl nad rámec normatívne pridelených finančných prostriedkov.¹⁵ Zamestnávatelia však nie sú dostatočne motivovaný, aby vstúpili do takéhoto systému odborného vzdelávania.

3 Odborné vzdelávanie – poľnohospodárstvo ako príklad

Do konca 90. rokov 20. storočia bolo stredoškolské vzdelávanie realizované na troch typoch stredných škôl: gymnáziá, stredné odborné školy (SOŠ) a stredné odborné učilištia a učilištia (SOU a U). Do tohto obdobia na SOU úspešne fungoval tzv. duálny systém, kedy študent bol zmluvne zaviazaný podniku, že po ukončení príslušného odborného vzdelania nastúpi do tohto podniku ako riadny zamestnanec. Podnik na základe zmluvy poskytoval študentovi finančné zabezpečenie na náklady spojené so stravovaním, ubytovaním, pracovným odevom a tiež bolo študentovi poskytnuté vreckové.

Ku koncu minulého storočia sa stal systém stredoškolského odborného vzdelávania pomerne neprehľadný najmä z pohľadu uchádzačov t.j. žiakov a aj z pohľadu rodičovskej verejnosti. Do systému okrem regionálneho školstva vstúpili súkromné školy a cirkevné školy. Premenenie tradičných odborných škôl, odborných učilíšť na spojené školy a združené školy s rôznymi organizačnými zložkami spôsobili chaos a zmätok, pretože práve z názvu školy by malo byť zrejmé aké učebné a študijné odbory sa na danej škole dajú študovať.

Zo zverejnenej siete stredných škôl pre školský rok 2008/2009 boli vo vzdelávacom systéme nasledovné typy a druhy stredných škôl: gymnáziá, stredné odborné školy, združené stredné školy, spojené školy zložené z dvoch alebo viacerých organizačných zložiek, stredné odborné učilištia a učilištia strediská praktického vyučovania. V tomto systéme sú zaradené aj skromné a cirkevné stredné školy, ktoré sú odlišené prívlastkom alebo menom. Niektoré stredné školy pôsobia ako školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín.

V školskom roku 2008/2009 sa nachádzali v sieti odborných stredných škôl a učilíšť: agropodnikanie s rôznym zameraním, mechanik – opravár agropodnikateľ záhradníctvo,

¹⁵ <http://www.minedu.sk/zakon-o-odbornom-vzdelavani-a-priprave/>

mechanizácia pôdohospodárstva, kombinácia agropodnikanie- mechanizácia, ekonomika pôdohospodárstva, veterinárstvo, pestovateľ, potravinárska výroba, potravinárstvo so zameraním, poľnohospodár, poľnohospodárka pre služby na vidieku (veľmi populárne medzi dievčatami), lesníctvo, vidiecka turistika, podnikateľ pre rozvoj vidieka, poľnohospodárstvo, poľnohospodárska výroba – učilištia, remenár /sedlár, pracovník pre záhradnú tvorbu, zeleň a služby, ekonomika pôdohospodárstva, obchod a služby v poľnohospodárstve, agromechanizátor, opravár.

Zo siete sa vytratili tradičné poľnohospodárske odbory ako chovateľ hovädzieho dobytky, chov oviec, mechanizátor, apod., naopak vznikli nové agropodnikateľ resp. agropodnikanie, niektoré odbory sú zamerané na ekonomiku a podnikanie. tradičný učebný odbor Niektoré predmety svojou štruktúrou kopírujú premety tradičných odborov, ale svojim názvom sa prispôbili moderným trendom. Niektoré študijné odbory sa síce v sieti nachádzajú, ale niekoľko rokov sa na nich neprihlásil potrebný počet žiakov, aby sa tento odbor mohol v nasledujúcom školskom roku otvoriť. K 31.3.2014 v sieti stredných škôl uvedených Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (MŠVVaŠ) sa nenachádza ani jedno učilište.

Pri výbere povolania a príslušného vzdelania vzniká pre uchádzača problém, pretože na rovnakom type školy má možnosť vybrať si zo 3,4 5 – ročnej dĺžky vzdelávacieho systému, zo študijných a učebných odborov, ktoré majú zdanlivo rovnaký názov (napr. agropodnikanie), ale rozdielne učebné osnovy a rozsah. Výber komplikujú aj neprímerané názvy škôl – napr. na technickej strednej škole môžeme študovať agropodnikanie, podobne na SOŠ Andyho Warhola (očakávali by sme tam vyučovanie umeleckých odborov) alebo SOŠ J. A. Gagarina (predpoklad výučby leteckých mechanikov). Diverzifikácia učebných a študijných odborov je v slovenskom odbornom školstve neprímerane veľká, v zozname nezamestnaných absolventov sa nachádza 378¹⁶ učebných a študijných odborov (vrátane gymnázií, obchodných akadémií, konzervatórií), častokrát rovnakého alebo podobného názvu, rozdiel je v učebných plánoch. Názvy niektorých odborov sú podriadené krátkodobým efektom (napr. stylistka), pričom aj v takýchto odboroch je potrebný dlhodobější vzdelanostný „background“ podobný mnohým iným odborom. Podobne iné názvy odborov sú neaktuálne, alebo uchádzač nevie, čo sa v danom odbore vyučuje (napr. odbor praktická žena).

4 Spoločná sociálna politika EÚ ?

Nezamestnaní mladí ľudia dostali po kríze označenie „stratená generácia“. Dôvodom vzniku tejto generácie nemožno pripisovať len kríze, tá len odhalila slabiny vzdelávacích systémov naprieč celou EÚ. Dôvod možno hľadať v zlyhaní celého systému – politických, akademických a podnikateľských elít. Na jednej strane zlyhal štát, ktorý nepriniesol žiadne reformy trhu práce a vzdelávania, a na druhej strane zlyhali aj podnikateľské elity, ktoré nedefinovali svoje potreby a ak tak len vo veľmi nejasnej a všeobecnej definícii. Existujú odbory, ktoré aj v tejto dobe neprodukujú dostatočný počet absolventov pre potreby trhu práce. Zároveň vzniká oprávnená obava, či v niektorých odboroch bude mať kto vzdelávať uchádzačov. Niektoré odbory reálne neexistovali niekoľko rokov, odborníci v nich buď vymreli alebo odišli do iných sektorov a a naďalej sa v danej odbornosti nevzdelávali. Takisto je otázka, či miera vysokoškolsky vzdelaných ľudí podľa Stratégie Európa 2020 nebude pôsobiť kontraproduktívne k požiadavke stupňa a odbornosti vzdelania.

Spoločenský dopad nezamestnanosti mladých ľudí možno badať v oslabovaní pracovných návykov, v sociálnej adaptabilite, k strate sebaúcty a v zmierení sa s reálnym

¹⁶ http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/JH/nezamestnanost-ov_sept.-maj_13_c.2.pdf

stavom. Toto vedie v jednom prípade k odchodu z domovskej krajiny (najmä nové členské štáty) a zamestnanie sa v nekvalifikovaných pozíciách alebo v horších prípadoch k rôznym psychologickým a psychickým problémom.

Vzhľadom dôvody vzniku problémov súvisiacich s nezamestnanosťou a dôvodmi jej vzniku v jednotlivých členských štátoch EÚ a rôznorodosť ďalších sociálnych práv občanov EÚ, nerovnakosť ich sociálnych podmienok, je v budúcnosti možná predovšetkým harmonizácia sociálnych politík v danej oblasti na nadnárodnej úrovni.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BALDWIN R., WYPLOSZ Ch. 2013. *Ekonomie evropské integrace*. 4.vydanie. Praha: Garda Publishing. 2013. 580 s. ISBN 978 – 80 – 247 – 45.
- [2] LIPKOVÁ Ľ. 2011. *Európska únia*. 1. vydanie Bratislava: Sprint dva 2011. 446 s. ISBN 978 – 80 – 89393 – 33 – 6.
- [3] MIHALIK J. 2012. *Európska únia alebo federácia národných štátov?* 1.vydanie. Bratislava: IURA EDITION s.r.o. 2012. 383 s. ISBN 978 – 80 – 8078 – 531 – 4
- [4] OBRADOVIČ F. 2014. *Choroba mladých môže nakaziť všetkých*. Hospodárske noviny. 15.5.2014 číslo 91
- [5] *Európska sociálna charta* [online]. [cit. 14.5.2014] dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=128&CM=8&CL=ENG>
- [6] *Mládež v pohybe* [online]. [cit. 17.5.2014] dostupné na <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=sk>
- [7] *Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta* [cit. 17.5.2014] dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=sk&catId=958>
- [8] *Oznámenie EK* [online]. [cit. 18.5.2014]dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SK:PDF>
- [9] Eurostat [online]. [cit.19.5.2014] dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_sk.htm
- [10] Eurostat [online]. [cit.20.4.2014]dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=t2020_40&tableSelection=1
- [11] Eurostat [online]. [cit.20.4.2014]dostupné na: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_a&lang=en
- [12] Eurostat [online]. [cit.20.4.2014]dostupné na: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- [13] *Zákon o odbornom vzdelávaní a príprave* [online]. Dostupné na: <http://www.minedu.sk/zakon-o-odbornom-vzdelavani-a-priprave/>
- [14] *Štatistický úrad SR* [online]. [cit.17.4.2014] dostupné na http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/JH/nezamestnanost-ov_sept.-maj_13_c.2.pdf

Kontakt

Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: lubica.harakalova@euba.sk

VYBRANÉ AKTY ZAHRANIČNEJ POLITIKY PRVÉHO PRIAMOZVOLENÉHO PREZIDENTA ČESKEJ REPUBLIKY MILOŠA ZEMANA V PRVÝCH MESIACHOCH JEHO FUNKČNÉHO OBDOBIA

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Abstrakt

Predmetom príspevku je pohľad na postavenie prezidenta Českej republiky ako tradičného aktéra zahraničnej politiky. Po krátkom exkurze do výkonu mandátu v oblasti medzinárodných vzťahov predošlými hlavami Českej republiky a Československa budú predstavené najvýraznejšie počiny v tejto oblasti prvého roku vládnutia prvého priamo zvoleného prezidenta ČR Miloša Zemana.

Kľúčové slová: prezident, priama voľba, zahraničná politika, medzinárodné vzťahy

Abstract

The topic of this paper is the position of the President of the Czech Republic as a traditional foreign policy actor. After a short excursion concerning the execution of the presidential mandate in the field of international relations by previous heads of the Czech Republic and Czechoslovakia the most significant achievements in that field of the first directly elected President of the Czech Republic Mr. Miloš Zeman during his first year in office will be presented.

Keywords: president, direct election, foreign policy, international relations

Československá zahraničná politika sa začala formovať v priebehu prvej svetovej vojny, a to predovšetkým pod vplyvom hlavných tvorcov novej československej štátnosti, Štefánika, Masaryka a Beneša. Po vzniku štátu v roku 1918 zohrávala vo formovaní zahraničných vzťahov Československa s ostatnými krajinami vždy dôležitú úlohu hlava štátu, parlamentom volený prezident. T. G. Masaryk určoval kurz zahraničnej politiky nie len prostredníctvom hodnôt, ktoré vyznával, a spojeneckých zmlúv, ale zároveň sa zapájal do určovania smeru i personálnou politikou.¹ Druhý československý prezident Edvard Beneš si i v úrade prezidenta ponechal silný vplyv na zahraničnú politiku, ktorý získal v čase, keď on sám bol ministrom zahraničných vecí.

Po rozdelení československej federácie sa prvým českým prezidentom stala posledná federálna hlava štátu Václav Havel.² Bolo tak pravdepodobné, že pohľad prezidenta na zahraničnú politiku sa od dôb existencie ČSFR nebude líšiť. No i u Václava Havla nastal určitý názorový vývoj a niektoré postoje k zahranično – politickým otázkam prehodnocoval a obmieňal, napríklad v otázke začlenenia Českej republiky do Organizácie severoatlantickej zmluvy (NATO). Zahraničná politika Václava Havla bola mnohokrát odlišná od zahraničnej politiky českej vlády, ministerstva zahraničných vecí alebo premiéra.³ Napriek tomu je

¹ napríklad syn Jan bol popredným československým diplomatom

² Ako uvádzajú Vladimír Srb a Tomáš Veselý v publikácií o rozdelení ČSFR, Václav Havel sa javil verejnosti ako presvedčený federalista, avšak jeho praktické kroky skôr smerovali k rozdeleniu ČSFR. (Srb, Veselý, s. 99).

³ Napríklad v súvislosti so vzťahom k Číne alebo vojne v bývalej Juhoslávii

možné konštatovať, že zahraničná politika prezidenta Českej republiky dopĺňovala vládne aktivity, a to predovšetkým vďaka Havlovej dobrej povesti v zahraničí.⁴

Druhý český prezident Václav Klaus bol zvolený do funkcie v roku 2003 a celých desať rokov, počas ktorých bol úradujúcou hlavou českého štátu, sa v otázkach zahraničnej politiky jasne vymedzoval. Bol aktívny pri menovaní českých diplomatov v zahraničí, zároveň sa aktívne podieľal na tvorbe zahraničnej politiky množstvom pracovných ciest i jasnými názormi na globálne a európske otázky. V roku 2009 odmietol podpísať tzv. lisabonskú zmluvu, čím sa výrazne odlišil od ostatných českých politikov, ktorí prijatie tohto dokumentu schválili.⁵ Zmluvu podpísal až potom, ako mu zvyšok politického spektra pomohol vyjednať výnimku z tejto zmluvy v Bruseli. Aktivity Václava Klauza v zahraničných otázkach – zvlášť jeho odpor voči iniciatívam v oblasti zlepšovania klímy alebo kritika bruselskej byrokracie boli a stále sú v povedomí významnej časti zahraničných politikov.

Začiatkom roku 2013 sa konali v Českej republike prvé priame voľby hlavy štátu. Doposiaľ praktikovaná tradícia parlamentnej voľby, logická pre zastupiteľskú demokraciu, bola na základe dohôd politických strán zmenená na dvojkolovú priamu voľbu. Medzi kandidátmi boli i osobnosti, ktoré sa zahraničnou politikou zabývali dlhodobo. Popri ministrovi zahraničných vecí Karlovi Schwarzenbergovi to bol i bývalý predseda vlády a viceguvernér Európskej banky pre obnovu a rozvoj Jan Fischer, ale i bývalá europoslankyňa Jana Bobošíková alebo podpredseda Senátu Přemysl Sobotka. Víťaz volieb Miloš Zeman zastával v minulosti ako post predsedu Poslaneckej snemovne Parlamentu ČR, tak aj post predsedu vlády Českej republiky. Pod jeho vedením urobila česká vláda najviac krokov v prípravách na vstup do Európskej únie. Jeho skúsenosti so zahraničnou politikou tak boli veľmi vysoké.

Medzi právomoci českého prezidenta patrí i niekoľko kompetencií, ktoré sa priamo dotýkajú zahraničnej politiky. Podľa článku 63 českej Ústavy prezident predovšetkým zastupuje štát navonok, dojednáva a ratifikuje medzinárodné zmluvy, prijíma vedúcich zastupiteľských misíí, poveruje a odvoláva vedúcich zastupiteľských misíí.⁶ Na realizáciu vyššie uvedených právomocí však potrebuje súhlas predsedu vlády alebo ním povereného člena vládneho kabinetu.

Prezident Miloš Zeman sa ujal svojho úradu slávnostným zložením sľubu prezidenta republiky 8. marca 2013. V rovnakom mesiaci vznikol prvý spor o kompetencie v oblasti zahraničnej politiky. Prezident Zeman sa rozhodol menovať, okrem iných veľvyslancov, vedúcim zastupiteľskej misie Českej republiky na Slovensku Líviu Klausovú, manželku bývalého prezidenta Václava Klauza, a veľvyslancom v Rusku prvého československého kozmonauta a poslanca Európskeho parlamentu za Komunistickú stranu Čiech a Moravy Vladimíra Remka. Tento návrh narazil na nesúhlas ministra zahraničných vecí a Zemanovho protikandidáta z druhého kola prezidentských volieb Karla Schwarzenberga. V rozhovore pre denník Blesk prehlásil: „*Tady nejde o jednotlivá jména velvyslanců, ať je to Remek nebo nebohá paní Klausová nebo jiní. Jde o zásadní spor, kdo bude jmenovat velvyslance České republiky. Jde o spor o moc.*“⁷ Vedúci zahraničného odboru Kancelárie prezidenta republiky Hynek Kmoníček, sám bývalý veľvyslanec, však komentoval neochotu ministra zahraničia

⁴ V máji 2014 bola v Kongrese USA inštalovaná busta Václava Havla, ako doposiaľ len tretieho zahraničného štátnika

⁵ Zmluvu ratifikoval český parlament

⁶ Poslanecká sněmovna: *Ústava České republiky*. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>>

⁷ Blesk: *O nebohou Klausovou nejde, říká Schwarzenberg ke sporu o velvyslance*. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/198288/o-nebohou-klausovou-nejde-rika-schwarzenberg-ke-sporu-o-velvyslance.html>>

podporiť veľvyslancov, ktoré navrhol Zeman, takto: „Očekávám proto, že ministerstvo přikročí v zájmu vlastních zaměstnanců k nějakému kompromisu, který musí nutně odrazit základní fakt. A tím je, že prezident republiky se jmenuje Miloš Zeman, nikoliv Karel Schwarzenberg.“⁸ Niekoľko mesiacov viedol prezident republiky s ministrom zahraničných vecí spory o toto menovanie, hlava Českej republiky dokonca zablokovala menovanie ďalších diplomatov na iné veľvyslanecké posty. Nakoniec sa situácia vyriešila tak, že v júni 2013 vláda Petra Nečasa, v ktorej bol Karel Schwarzenberg ministrom zahraničných vecí, v dôsledku škandálu s podozrením na zneužitie tajných služieb padla, následne menovaný minister zahraničných vecí Jak Kohout potom všetkých kandidátov Miloša Zemana na veľvyslancov podporil.

Miloš Zeman realizoval prvý zo svojich sľubov, ktoré zazneli vo volebnej kampani a ktoré sa týkali zahraničnej politiky, v stredu 3. apríla 2013. Za účasti predsedu Európskej komisie Jose Manuela Barrosa vztýčil na Pražskom hrade vlajku Európskej únie, ktorú odmietol Zemanov predchodca v tradičnom sídle českých panovníkov a prezidentov vztýčiť. Tento akt sa nezaobišiel bez protestov odporcov vlajky Európskej únie na Hrade, nakoľko poľa argumentácie tých, ktorí s vyvesením vlajky nesúhlasili, visela na tejto budove vždy len vlajka Českej republiky (alebo Československa) a vlajka prezidentská. Výnimkou bolo obdobie Protektorátu Čechy a Morava, keď nad Prahou viala ešte vlajka nacistická s hákovým krížom. Aj z tohto dôvodu bola európska vlajka nakoniec umiestnená inde, než sa pôvodne plánovalo, aby nedošlo ku zbytočnému spájaniu symboliky nacizmu a Európskej únie. Pri tejto príležitosti podpísal nový český prezident i zmluvu o tzv. kravalu, ktorú jeho predchodca Václav Klaus podpísať odmietol. Miloš Zeman k tomu dodal: „Stalo se to poněkud opožděně, ale díkybohu se to stalo.“⁹

Viditeľnou súčasťou zahraničnej politiky každého štátnika je i uskutočňovanie zahraničných ciest. Stalo sa už tradíciou, že prvá zahraničná cesta českých vrcholných politikov je cesta smerujúca na Slovensko, s ktorým spája Českú republiku nielen spoločná minulosť, ale i súčasná blízkosť jazyka, kultúry i politiky. Svoju prvú zahraničnú cestu absolvoval Miloš Zeman 4. apríla 2013, teda nasledujúci deň po podpise tzv. eurovalu a vyvesení európskej vlajky v Prahe. Ďalšie zahraničné cesty viedli do Poľska, Rakúska a Nemecka. Zvlášť cesta do Nemecka zaujala nielen českých a nemeckých politikov, ale i novinárov. Prezident Zeman sa totiž koncom júna 2013, kedy navštívil Nemecko, dostal do rozporu s končiacou vládnuou koalíciou, keď sa rozhodol menovať nového predsedu vlády podľa svojho uváženia, bez ohľadu na predchádzajúci výsledok parlamentných volieb. Zemanov nemecký náprotivok Joachim Gauck komentoval jednanie českého prezidenta na vnútropolitickú scénu slovami: „Právě v neklidných politických dobách by měl prezident působit jako moderátor a usmiřovatel. K tomu musí ovládat tiché tóny a nesmí slovně útočit. Má překonávat příkopy ve společnosti a sjednocovat národ.“¹⁰ Navyše Miloš Zeman spôsobil rozruch svojím rozhovorom pre nemeckých novinárov, ktorý ukončil otázkou, či je redaktorka agentkou hnutia Taliban alebo Al-Kajda a zvolaním „Alláhu akbar.“¹¹

Prezident Zeman sa veľmi aktívne na jar 2014 zapojil do diskusií ohľadne situácie na Ukrajine. V apríli 2014 hostila Praha a český prezident summit tzv. Východného partnerstva,

⁸ Novinky.cz: *Remka i Klausovou by podnikatelé brali, tvrdí Kmoníček*. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.novinky.cz/domaci/298959-remka-i-klausovou-by-podnikatele-brali-tvrdi-kmonicek.html>>

⁹ Novinky.cz: *Prezident Zeman podepsal euroval*. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.novinky.cz/domaci/297935-prezident-zeman-podepsal-euroval.html>>

¹⁰ Česká televize.cz: *Prezident má být usmiřovatel, a ne druhá vláda, nabádal Gauck Zemana*. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/232695-prezident-ma-byt-usmirovatel-a-ne-druha-vlada-nabadal-gauck-zemana/>>

¹¹ Ihned.cz: *Další vtíp Miloše Zemana: Alláhu akbar, loučil se v Německu s novináři*. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <<http://zpravy.ihned.cz/c1-60153070-allahu-akbar-loucil-se-zeman-v-nemecku>>

ktorý sa zaoberal i aktuálnou krízovou situáciou na Ukrajine. Prezident Zeman na summite prehlásil: „*Jedna z možností, ktorá môže byť predmetom našej diskuse, je nabídka Východného partnerství na zprostředkování dobrých služeb. Nabídka, kterou by ovšem musely přijmout obě strany a která nemůže být jakýmkoli způsobem vynucována.*“¹² Zeman dodal, že túto svoju aktivitu konzultoval s predsedami oboch parlamentných komôr. Do dnešného dňa však žiadna zo strán vážnejší záujem o sprostredkovanie jednaní zo strany Miloša Zemana neprejavila.

Analytici prestížnej českej Asociácie pre medzinárodné otázky Vít Dostál, Jakub Eberle a Jan Kužvart zhodnotili v júni 2013 prvých sto dní zahraničnej politiky Miloša Zemana takto: „*Miloš Zeman v zahraniční politice rozhodně plní sliby, které voličům dal. Přes všechny populistické úlety je přívětivější k evropské integraci, což v dnešní době není zrovna populární politická strategie. Jezdí do zahraničí a bere s sebou podnikatelské delegace. Hovoří o tématech, která vnímal jako důležitá již během kampaně, především o investicích a infrastruktuře. Nezavírá se však ani starých stínů minulosti. Islám považuje paušálně za teroristickou ideologii a vyhnání sudetských Němců jemně řečeno zjednodušuje.*“¹³ Je nutné dodať, že až po skončení volebného obdobia Miloše Zemana v roku 2018 bude možné komplexne zhodnotiť celú jeho aktivitu v oblasti zahraničnej politiky a porovnať dosiahnuté úspechy či neúspechy s krokmi predošlých hláv českého a československého štátu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] SRB, V., VESELÝ, T. 2004. Rozdělení Československa. Karpaty - Infopress, Bratislava 2004, ISBN 80-968533-5-X.
- [2] Poslanecká sněmovna: *Ústava České republiky* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>
- [3] Blesk: *O nebohou Klausovou nejde, říká Schwarzenberg ke sporu o velvyslance* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/198288/o-nebohou-klausovou-nejde-rika-schwarzenberg-ke-sporu-o-velvyslance.html>
- [4] Novinky.cz: *Remka i Klausovou by podnikatelé brali, tvrdí Kmoníček* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.novinky.cz/domaci/298959-remka-i-klausovou-by-podnikatele-brali-tvrdi-kmonicek.html>
- [5] Novinky.cz: *Prezident Zeman podepsal euroval* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.novinky.cz/domaci/297935-prezident-zeman-podepsal-euroval.html>
- [6] Česká televize.cz: *Prezident má být usmiřovatel, a ne druhá vláda, nabádal Gauck Zemana* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/232695-prezident-ma-byt-usmirovatel-a-ne-druha-vlada-nabadal-gauck-zemana/>
- [7] Ihned.cz: *Další vtip Miloše Zemana: Alláhu akbar, loučil se v Německu s novináři* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://zpravy.ihned.cz/c1-60153070-allahu-akbar-loucil-se-zeman-v-nemecku>

¹² Idnes.cz: *Zeman chce být prostředníkem v ukrajinské krizi. Sobotka se bojí sankcí.* [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: <http://zpravy.idnes.cz/zeman-chce-aby-vychodni-partnerstvi-jednalo-s-ruskem-a-ukrajinou-ph3-/domaci.aspx?c=A140424_160940_domaci_js>

¹³ Asociace pro mezinárodní otázky: *Sto dnů Miloše Zemana v zahraniční politice.* [citované 25. 6. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/editor/image/produkty1_soubory/amocz-bp-2013-03.pdf>

- [8] Idnes.cz: *Zeman chce být prostředníkem v ukrajinské krizi. Sobotka se bojí sankcí* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: http://zpravy.idnes.cz/zeman-chce-aby-vychodni-partnerstvi-jednalo-s-ruskem-a-ukrajinou-ph3-/domaci.aspx?c=A140424_160940_domaci_js
- [9] Asociace pro mezinárodní otázky: *Sto dnů Miloše Zemana v zahraniční politice* [online]. [citované 25. 5. 2014]. Dostupné na internete: http://www.amo.cz/editor/image/produkty1_soubory/amocz-bp-2013-03.pdf

Kontakt

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd

Ovčárecká 312, 280 02 Kolín, Česká republika

E-mail: hirtlova@vspsv.cz

VLIV VÝVOJE BEZPEČNOSTNÍHO PROSTŘEDÍ POSLEDNÍ DEKÁDY NA VÝVOJ A SMĚŘOVÁNÍ OBCHODU SE ZBRANĚMI SPOJENÝCH STÁTŮ AMERICKÝCH

Ing. Jana Hlubinková

Abstrakt

Článek přináší zhodnocení dopadů ozbrojených konfliktů a proměn ve vývoji bezpečnostního prostředí prostřednictvím hodnocení vlivu klíčových událostí na zahraniční obchod se zbraněmi a vojenskou technikou Spojených států amerických, a to pomocí změn v jeho objemech, struktuře a směřování. Zhodnocení mezinárodního obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou a jeho význam pro bezpečnostní prostředí, nás přivádí prostřednictvím hlavních faktorů vývoje bezpečnostního prostředí k možnému nalezení závislosti mezi těmito faktory a vývojem a směřováním obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou největšího světového exportéra v rámci tohoto odvětví.

Klíčová slova: bezpečnost, bezpečnostní prostředí, konflikt, krize, mezinárodní obchod, obchodní bilance, obchod se zbraněmi

Abstract

The article presents a review of the impact of armed conflicts and changes in the evolution of the security environment through evaluation of the impact of key events on foreign trade in arms and military equipment of the United States of America, through the evaluation of changes in its size, structure and direction. Evaluation of the international trade in arms and military technology and its importance to the security environment, leads us through the major factors in the development of the security environment to find possible dependencies between these factors and the development and direction of the arms trade and military technology world's leading exporter in this industry.

Key words: Safety, security environment, conflict, crisis, international trade, balance of trade, the arms trade

Úvod

Zhodnocení mezinárodního obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou a jeho postavení a význam pro bezpečnost země jakožto významné složky jednoho z nejdynamičtějších součástí vývoje světové ekonomiky, tedy zahraničního obchodu jako takového, nás přivádí k hlavním faktorům vývoje bezpečnostního prostředí. Těmito jsou například proměna charakteru konfliktů, ideologické, ekonomické či politické příčiny vzniku konfliktu, či ekonomická a politická situace státu.

Spojené státy americké (USA) jsou z vojenského hlediska nejvýznamnějším státem. Jejich potenciál dovoluje USA realizaci bezpečnostní politiky velmi autonomní úrovně bez ohledu na další aktéry na mezinárodním poli. Vybudovaná síť základů a spojení v zahraničí umožňuje USA realizaci kontroly, světovou šíři komunikace a lokalizaci v klíčových surovinových oblastech.¹

¹ KRAUS, Josef. *Bezpečnostní prostředí a jeho vývojové trendy*. Univerzita obrany, 2013.

Spojené státy americké mají vysokou kontrolu oblasti zbrojní produkce. Jednou ze součástí tamějšího ministerstva obrany je Defence Security Cooperation Agency. Tato agentura zabezpečuje zejména dohled nad participací USA s dalšími státy na poli obchodu a produkce zbraní a vojenské techniky. Tato agentura dále spravuje program Foreign Military Sales, který vedl ke zjednodušení podmínek pro odběratele zbraní a vojenské techniky z USA. Odběratelé tento obchod nesjednávají s jednotlivými producenty, nýbrž přímo s vládou USA.

1 Mezinárodní obchod se zbraněmi

Jedním z důležitých milníků, které ovlivnily vývoj mezinárodního obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou a zbrojní produkci je konverze zbrojního průmyslu. Pod pojmem konverze je viděna přeměna produkce původně vojenského určení na určení civilní, a to v možném plném rozsahu či pouze částečně. Zbrojní politika zaznamenala odklon od masové výroby standardní vojenské techniky a začala se orientovat na špičkové zbraňové systémy. Součástí toho vývoje byl proces privatizace, který se dotýkal řady tradičních státních zbrojních podniků. Vycházel ze skutečnosti, že soukromé společnosti, které jsou přivyklé fungování v konkurenčním prostředí, spíše zvládnou výrobní diverzifikaci. Restrukturalizační proces údajně nejlépe zvládla Velká Británie a USA. V USA mají formulovanou jednoznačnou proexportní politiku státní administrativy. Dalším faktorem silně ovlivňujícím nejen vývoj vojenských výdajů, ale také obranné průmyslové základny, mezinárodní spolupráci oblasti zbrojní produkce a mezinárodní obchod se zbraněmi a vojenskou technikou jako celku je spolupráce v aliančních uskupeních. Z hlediska světových bezpečnostních organizací jsou USA členem Organizace spojených národů (OSN); Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a Severoatlantické aliance (NATO). Mezi další faktory, které měly dopad na změny v oblasti zbrojních produkcí a obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou jsou změny v geopolitickém uspořádání světa, bezpečnostní faktory, války a ozbrojené konflikty a další.²

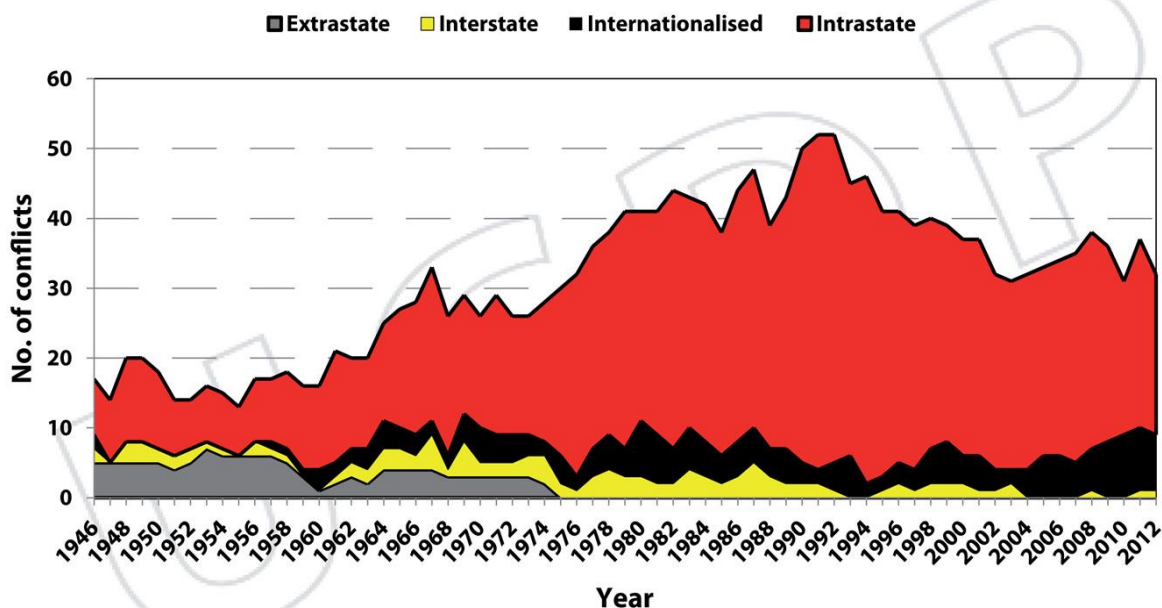
2 Bezpečnostní prostředí

Vývoj bezpečnostního prostředí se nyní snažíme uchopit jakožto faktor ovlivňující mezinárodní obchod se zbraněmi a vojenskou technikou. Samotné bezpečnostní prostředí je chápáno jako vnější prostor realizace národních zájmů; místo střetu zájmů v rámci mezinárodních vztahů aj. Ze situace bezpečnostního prostředí vyplývají rizika a hrozby pro celkovou bezpečnost příslušného státu, kde je právě bezpečnostní prostředí nutno vztahovat ke konkrétnímu objektu resp. státu aj. Bezpečnostní prostředí je tedy prostředí vně státu, kde dochází ke střetu zájmu aktérů mezinárodního pole s příslušným státem, kde tyto střety mají dopad na úroveň bezpečnosti státu a potažmo bezpečnostní politiku státu.³

² KRČ, Miroslav, Jan ŠELEŠOVSKÝ a Ladislav IVÁNEK. *Vliv zbrojní výroby na ekonomický vývoj*. Brno: Vojenská akademie, 1999. ISBN 80-85960-13-3.

³ Moodle. In: *Charakteristiky a trendy vývoje bezpečnostního prostředí* [online]. 2012 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <https://moodle.unob.cz>

Graf 1: Ozbrojené konflikty let 1946-2012 dle jejich typu

Zdroj: Uppsala Universitet⁴

Co se týče trendů vývoje bezpečnostního prostředí, kterými se v posledním období vyznačuje, jedná se zejména o snižování významnosti státu jako takového v rámci systému mezinárodních vztahů a s tím související prolomení státní suverenity v oblasti bezpečnosti. Nadnárodní organizace, média a jiné mezinárodní entity nabývají nebývalého významu a vlivu na světové dění. Co se hrozeb týče, v současném vývoji nabývají na vlivu zejména hrozby nestátního a nadnárodního charakteru, kdy i regionální otázky bezpečnosti jsou tématem globálního měřítko. Probíhající globalizace vede k silné míře propojenosti ekonomické, politické i vojenské oblasti. Charakter konfliktu se od konce Studené války razantně změnil, klesá hrozba globálního vojenského konfliktu a i konflikty mezistátní tak jsou významně převýšeny konflikty vnitrostátního charakteru. Ideologie byla v důvodech vzniku konfliktu nahrazena nacionálními, náboženskými či ekonomickými důvody. Významně jsou hájena lidská práva a jejich porušování je bráno jako důvod k vojenskému zásahu. Vývoj naznačuje také nárůst nevojenských hrozeb prostřednictvím kyberterorismu, proliferace zbraní a technologií, důsledky ekonomické a sociální nerovnováhy apod. Motivace k teroristickým činům se mění, extrémní nárůst významu zaznamenal islámský terorismus, fungují nadnárodní teroristické organizace operující v nadnárodním měřítku.⁵

⁴ Uppsala Universitet: Department of Peace and Conflict Research. *Armed Conflict by Type* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.pcr.uu.se>

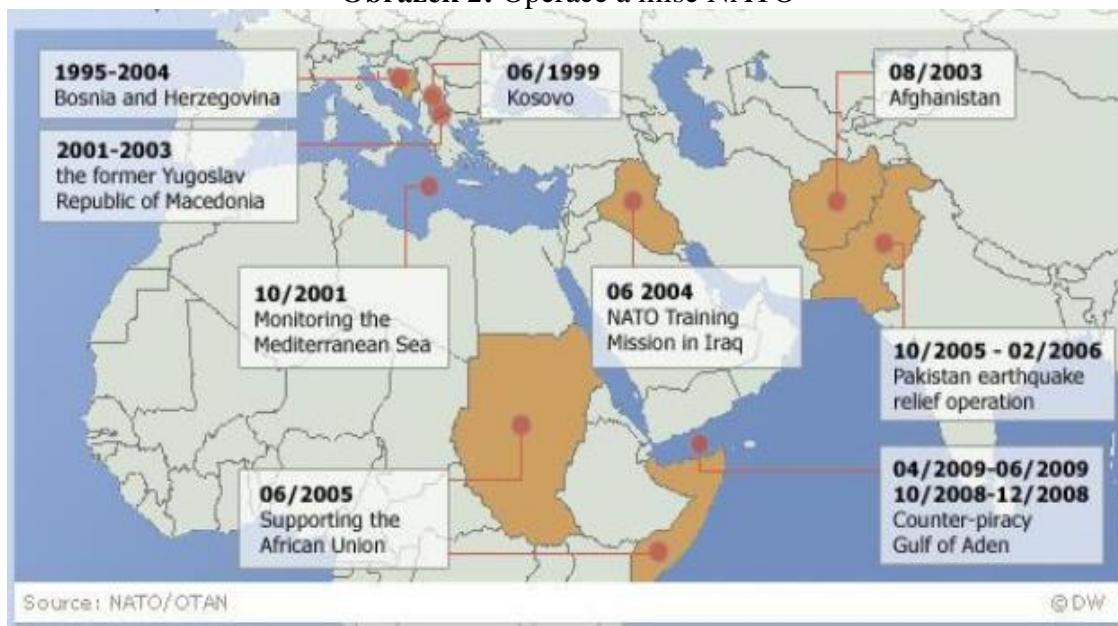
⁵ Moodle. In: *Charakteristiky a trendy vývoje bezpečnostního prostředí* [online]. 2012 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <https://moodle.unob.cz>

Obrázek 1: Země zažívající války či menší konflikty v letech 1975 – 2013

Zdroj: Uppsala Universitet⁶

Obrázek 2: Operace a mise NATO

Zdroj: DW.de⁷

Podstatou bezpečnostního dilematu je skutečnost, že i opatření učiněná za účelem zvýšení bezpečnosti a snížení konkrétního rizika (např. formou zvyšování vojenských schopností státu) může být ostatními státy považováno za hrozbu, jejíž riziko je nutné snížit obdobnými protiopatřeními (např. také zvyšováním vojenských schopností). Výsledkem tak

⁶ Uppsala Universitet: Department of Peace and Conflict Research. *Armed Conflict by Type* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.pcr.uu.se>

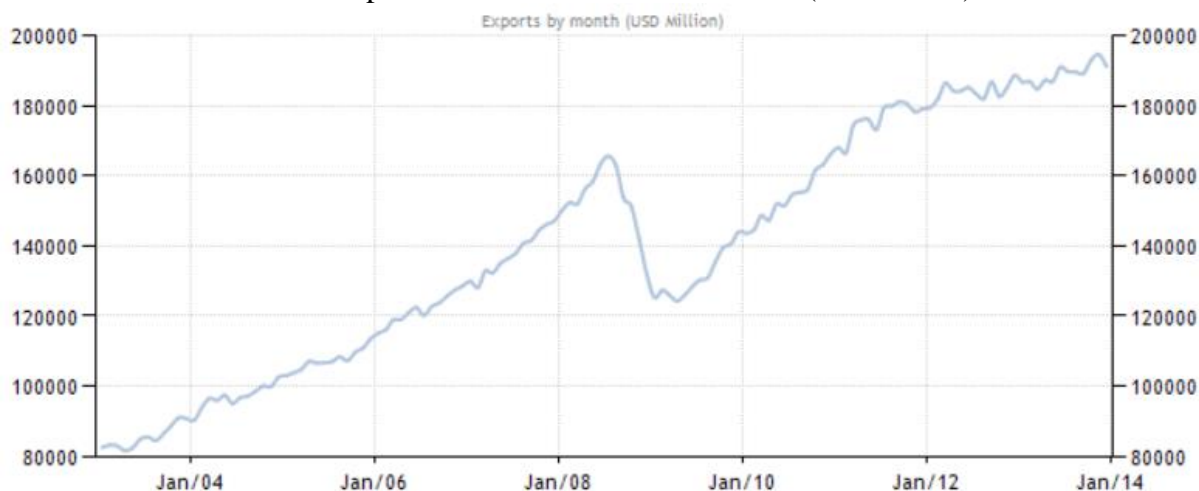
⁷ DW. *NATO operations and missions* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: www.dw.de

může být situace, kdy ke snížení rizika vzájemného vojenského konfliktu nejenže nedochází, ale naopak se toto riziko dokonce zvyšuje.⁸

3 Export Spojených států amerických

Spojené státy americká jsou třetím největším světovým vývozcem. Hlavními vývozními artikly jsou: průmyslové komponenty z 34 %; kapitálové zboží z 33 %; potraviny, krmiva a nápoje z 9 %; vozidla, motory a díly z 9 % a spotřební zboží z 12 %. Hlavními vývozními partnery USA jsou zejména Kanada (sem směřuje 19 % vývozu USA); členské státy Evropské Unie (EU - 17 %); Mexiko (14 %); Čína (7%) a Japonsko (5 %). Za sledované období dosáhl export USA svého maxima v roce 2013, a to na úrovni 194 644 mil. amerických dolarů (USD). Svého minima za sledované období dosáhl v roce 2003, a to s úrovní 8072 mil. USD.⁹

Graf 2: Export USA v období let 2003-2013 (v mil. USD)

Zdroj: Trading Economics

⁸ Moodle. In: *Charakteristiky a trendy vývoje bezpečnostního prostředí* [online]. 2012 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <https://moodle.unob.cz>

⁹ Trading Economics. *United States Exports* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/>

Graf 3: Obchodní bilance USA v letech 2003 – 2013 (v mil. USD)

Zdroj: Trading Economics

Platební bilance USA resp. její podoba odráží vysoké obchodní deficity, které byly započaty již v 80. letech vysokými dovozy ropy. Za sledované období si USA stále drží zápornou obchodní bilanci s nejvyššími obchodními deficity vůči Číně, Japonsku, Mexiku či Saudské Arábii. Naopak obchodní přebytky USA zaznamenává ve vztahu k Hong Kongu, Austrálii, Holandsku či Belgii.

Tabulka 1: Podíl USA na celkovém světovém exportu v letech 2003 – 2012 (v %)

2003	8,8	2008	7,4
2004	8,2	2009	7,8
2005	8,0	2010	7,9
2006	7,9	2011	7,6
2007	7,7	2012	7,9

Zdroj: Eurostat, úprava vlastní

Pohled na celkový export a import USA, jejich podíly celosvětovém exportu a importu a importní a exportní komoditní strukturu přináší příloha 1 tohoto článku.

4 Export zbraní a vojenské techniky Spojených států amerických

Spojené státy americké si podle průměru sledovaného období let 2003 - 2013 drží stabilně pozici největšího exportéra zbraní a vojenské techniky na světě. Tato pozice je bezpochyby dána technickou a technologickou základnou, výrobními faktory, kapacitami a potenciálem, kterými tato země nejen díky své rozloze disponuje. Svoji roli sehrálo co se zbrojní produkce a struktury obranné průmyslové základny Spojených států amerických týče i období tzv. studené války a potažmo závodů ve zbrojení. Pořadí prvních deseti největších exportérů zbraní a vojenské techniky dané průměrem exportů sledovaného období udává tabulka níže.

Tabulka 2: Největší exportéři zbraní světa (údaje průměrem let 2003 - 2013)

Pořadí	Země
1.	USA
2.	Rusko
3.	Německo
4.	Francie
5.	Čína
6.	Velká Británie
7.	Švédsko
8.	Itálie
9.	Španělsko
10.	Nizozemsko

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

V Tabulce 3 níže je dále možné vidět hodnoty podílu exportu zbraní a vojenské techniky Spojených států amerických na exportu zbraní a vojenské techniky v celosvětovém měřítku.

Tabulka 3: Podíl exportu zbraní a vojenské techniky USA na světovém exportu v letech 2003 - 2013 (v %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
USA	29.2	31.7	31.7	31.2	30	27.9	27.8	32.6	31.7	31.1	31.2

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Co se spolupráce na zbrojní výrobě týče, USA se ve zvyšujícím se měřítku začínají zabývat participací na zbrojních zakázkách a ke zbrojní spolupráci. V posledních letech ze strany USA narůstá poskytování licenčních dohod pro výrobu vojenského určení. V rámci seznamu desítky největších zbrojních společností nalezneme 7 sídlících v USA. Jedná se o známé společnosti jako Lockheed Martin; Boeing; Northrop Grumman; General Dynamics; Raytheon; L-3 Communications či United Technologies.

Pakliže se budeme chtít zabývat finančními hodnotami exportu zbraní a vojenské techniky, jedná se o hodnoty převzaté pouze prostřednictvím přímé komunikace mezi databází SIPRI a vládami či průmyslovými subjekty toho kterého státu. Datové soubory ovšem nejsou u všech států ujednoceny a tedy do finančních hodnot poskytnutých pro účely databáze je často skryto různé zboží, které z pohledu jiného státu do této kategorie nespadá. Například právě databáze SIPRI pro účely vyvarování se těmto nejednotnostem vytvořila pro měření obchodu se zbraněmi a vojenskou technikou a jeho vývoje tzv. TIV jednotky¹⁰.

¹⁰ Příklady použití indikátoru TIV ze SIPRI:

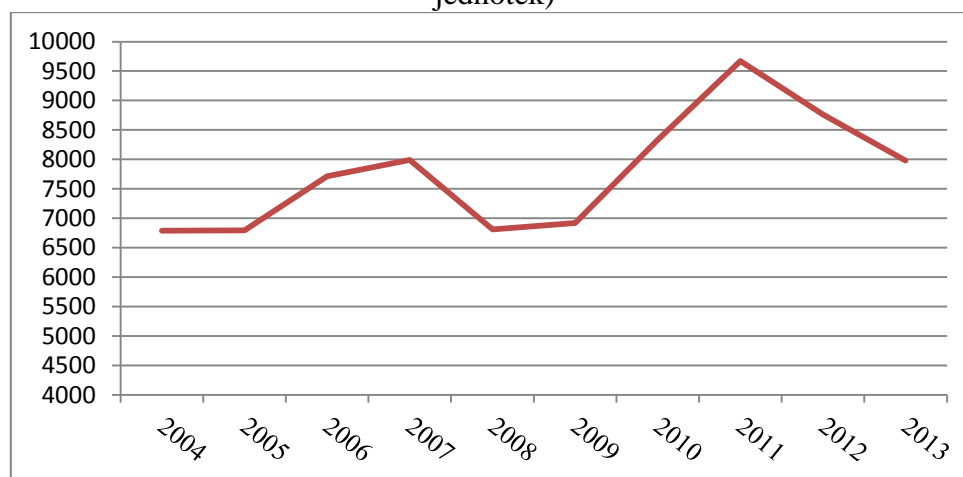
Převod nově vyrobených systémů kompletní zbraňové: V roce 2009, Německo dodáno 6 Eurofighter bojové letouny do Rakouska. Jeden Eurofighter je oceněn na 55 milionů SIPRI TIV. Proto je dodávka v hodnotě 330 milionů SIPRI TIV .

Tabulka 4: Export zbraní a vojenské techniky USA v letech 2003-2013 (v mil. TIV jednotek)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
USA	5677	6787	6796	7711	7990	6808	6921	8335	9672	8760	7979

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Graf 4: Vývoj exportu zbraní a vojenské techniky USA v letech 2003-2013 (v mil. TIV jednotek)

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Během sledovaného období došlo v USA k výkyvům exportu zbraní a vojenské techniky. V počátečním roce 2003 došlo oproti roku 2002 k nárůstu exportu o 12,4 %. Největší nárůsty během sledovaného období byly zaznamenány mezi roky 2009 a 2010, a to o 20,4 %. Další velký nárůst byl mezi roky 2003 a 2004 (o 19,6 %) a roky 2010 a 2011 (o 16,0 %). Oproti tomu k nejvýznamnějšímu poklesu došlo mezi roky 2007 a 2008, a to o celých 24,8 % a roky 2011 a 2012 (o 9,6 %).

Tabulka 5: Podíl importu zbraní a vojenské techniky USA na světovém exportu v letech 2003 - 2013 (v %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
USA	2,5	2,8	3,1	2,6	2,4	2,5	2,9	3,6	3,6	4	3

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

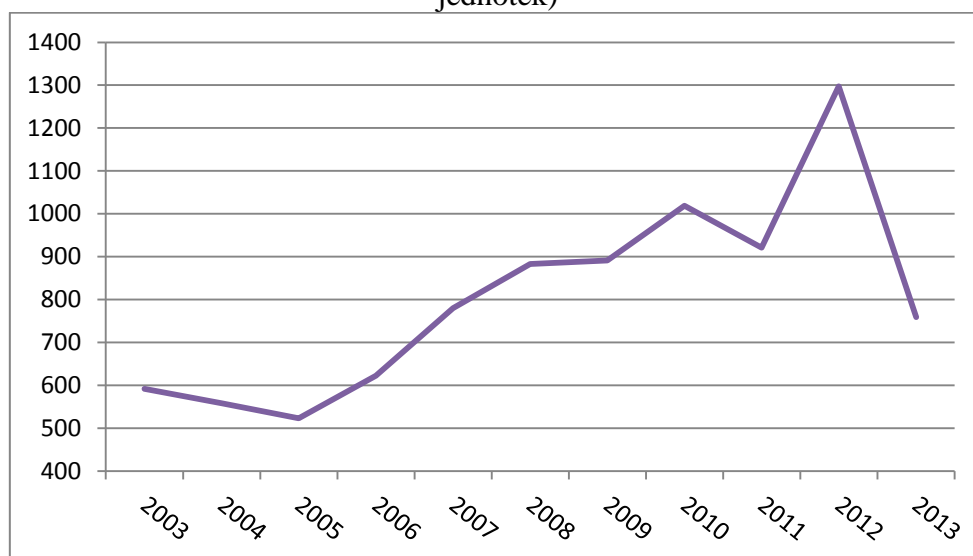
Z pohledu USA je další otázkou dovoz zbraní a vojenské techniky. Podle pořadí deseti největších importérů zbraní a vojenské techniky na světě si USA drží průměrem za sledované období let 2003 – 2013 osmou pozici.

Tabulka 6: Import zbraní a vojenské techniky USA v letech 2003-2013 (v mil. TIV jednotek)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
United States	592	558	523	622	780	883	891	1019	921	1297	759

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Graf 5: Vývoj importu zbraní a vojenské techniky USA v letech 2003-2013 (v mil. TIV jednotek)

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Během sledovaného období let 2003 – 2013 došlo samozřejmě k řadě výkyvů v importu zbraní a vojenské techniky do USA. Zpravidla si USA ale drželo růstový trend importů těchto komodit. K největšímu nárůstu importu do USA došlo v rámci sledovaného období mezi roky 2011 a 2012, a to o 40,8 %. V pořadí dalším významným nárůstem importu bylo období mezi roky 2006 a 2007 (o 25,4 %) a mezi roky 2005 a 2006 (o 18,9 %). Pokles v importovaných zbraních a vojenské technice zaznamenalo USA třikrát v rámci období let 2003-2013, a to mezi roky 2010 a 2011 o 9,6 %; 2004 a 2005 (o 6,3 %); 2003 a 2004 (o 5,7 %).

Podíl na světovém exportu zbraní USA se za sledované období stabilně držel kolem 30 %. Za sledované období let 2003 – 2013 USA celkově exportovalo zbraně a vojenskou techniku za celkem 83 436 milionů TIV jednotek.

Tabulka 7: Základní vojensko-ekonomické veličiny USA sledovaného období 2003 - 2013

Proměnná	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Vojenské výdaje v konstantních cenách roku 2013 (v milionech USD)	507781	553441	579831	588837	604292	649010	701087	720386	711402	668841	815247
Vojenské výdaje procentem HDP	3.7	3.9	4	3.9	4	4.3	4.8	4.8	4.7	4.4	4.8
Export zbraní a vojenské techniky v milionech TIV	5677	6787	6796	7711	7990	6808	6921	8335	9672	8760	7979
Export zbraní a vojenské techniky USA podílem na světovém obchodu se zbr.	29.2	31.7	31.7	31.2	30	27.9	27.8	32.6	31.7	31.1	31.2

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Tabulka 8: Komoditní struktura exportovaných zbraní a vojenské techniky USA (v mil. TIV jednotek)

USA	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Celkem 2001 - 2012
Vzdušné obranné systémy	207	134	221	286	35	304	367	309	65	209	2137
Letadla	3173	3978	3936	4238	4982	4090	4006	5388	6250	5333	45373
Obrněná vozidla	522	600	577	659	760	605	929	830	1206	900	7588
Dělostřelectvo	44	58	96	104	156	33	30	62	81	118	783
Motory	311	245	212	262	267	429	395	420	330	348	3218
Rakety	798	1003	957	1281	1061	945	953	1030	1036	1116	10180
Jiné	56	55	12	13	27	15	5		33	48	265
Senzory	423	389	423	508	523	388	236	196	329	447	3860
Lodě	144	327	360	360	178			100	343	240	2052
Celkem	5677	6787	6796	7711	7990	6808	6921	8335	9672	8760	75456

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

5 Směřování exportu zbraní a vojenské techniky Spojených států amerických

Za sledované období let 2003 – 2012¹¹ byly největšími obchodními partnery USA státy Jižní Korea s odběrem produkce za celkových 9769 mil. TIV; Spojené Arabské

¹¹ Data za rok 2013 nejsou prozatím dostupná

Emiráty (6171 mil. TIV); Austrálie (5311 mil. TIV); Izrael (4938 mil. TIV) a Řecko (3393 mil. TIV). Kompletní výčet obchodních partnerů USA z hlediska exportu přináší Příloha 2 tohoto článku. Největšími odběrateli americké vojenské techniky zůstávají celkově nadále země NATO, a jak již z výše uvedeného výčtu vyplývá také klíčoví spojenci USA mimo Evropu. Tato fakta odráží situaci, kdy se zejména po konci studené války v řadě zemí postupem času rozvíjel samostatný zbrojní průmysl a závislost na dovozech z USA již není na tak vysoké úrovni.

Závěr

Spojené státy americké jsou z hlediska bezpečnostního prostředí vnímány jako jeden z hlavních aktérů současného multipolárního světa. Podíl na světovém exportu zbraní USA se za sledované období stabilně držel kolem 30 %. Za sledované období let 2003 – 2013 USA celkově exportovalo zbraně a vojenskou techniku za celkem 83 436 milionů TIV jednotek. Hlavními exportními partnery USA za sledované období byly státy Jižní Korea, Spojené Arabské Emiráty, Austrálie, Izrael a Řecko. Z hlediska souvislosti vnímání bezpečnostního prostředí a zlomových událostí v jeho vývoji nelze pouze na základě výše shrnutých dat říci, že by obchod se zbraněmi a vojenskou technikou USA na tento vývoj přímo reagoval. Vojenské výdaje USA sledovaného období stabilně rostly; výkyvy v exportu a importu zbraní a vojenské techniky nekorespondují s událostmi vývoje bezpečnostního prostředí. Je na dalším zkoumání a za použití delšího časového období a matematicko-statistických aparátů tuto skutečnost případně potvrdit či vyvrátit.

Seznam použitých zdrojů

- [1] Arms sales: who are the world's 100 top arms producers?. *The Guardian* [online]. 2012, [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/news/datablog/2012/mar/02/arms-sales-top-100-producers>
- [2] EICHLER, Jan. 2006. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky- AVIS, 2006, 303 s. ISBN 80-7278-326-2.
- [3] GlobalIssues. *Social, Political, Economic and Environmental Issues That Affect Us All* [online]. 1998, 2013 [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.globalissues.org/>
- [4] International Trade Database. *Eurostat* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/international_trade/data/database
- [5] Moodle. In: *Charakteristiky a trendy vývoje bezpečnostního prostředí* [online]. 2012 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <https://moodle.unob.cz>
- [6] Spojené státy americké: Zahraniční obchod země. *BusinessInfo.cz: Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/spojene-staty-americke-zahranicni-obchod-zeme-18550.html>
- [7] Stockholm International Peace Research Institute. *SIPRI* [online]. 2014 [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.sipri.org/>
- [8] ŠEVČÍK, Vladimír. 2001. *Ekonomická válka: Některé ekonomické aspekty mezinárodní bezpečnosti v období po "Studené válce"*. Vyškov: Vysoká škola pozemního vojska, 2001, 159 s. ISBN 80-7231-080-1.
- [9] Trading Economics. *United States Exports* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.tradingeconomics.com/>

[10] Uppsala Universitet: Department of Peace and Conflict Research. *Armed Conflict by Type* [online]. 2014 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: <http://www.pcr.uu.se>

Příloha 1: Celkový export/import USA a jejich komoditní struktura ve sledovaném období

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Export USA											
Export USA podílem na světovém exportu (v %)	8,8	8,2	8	7,9	7,7	7,4	7,8	7,9	7,6	7,9	-
Celkový export USA (v mil. EUR)	639 682	657 533	726 903	825 923	848 258	883 804	757 608	963 347	1 063 025	1 202 962	1 188 165
Potraviný, nápoje, tabákový výrobky	42 494	40 414	42 401	47 263	53 719	62 054	54 901	66 466	77 383	83 172	85 956
Suroviny	31 433	31 366	34 584	41 593	47 635	55 060	46 639	64 364	69 680	74 720	67 778
Minerální paliva, maziva	12 418	15 209	21 206	27 780	30 614	52 035	39 232	60 895	92 840	106 896	111 647
Chemikálie a příbuzné výrobky	80 965	88 442	96 383	107 840	112 695	121 796	114 481	142 634	149 024	161 388	157 367
Ostatní výrobky zpracovatelského průmyslu	134 862	140 258	155 122	174 776	174 834	176 140	153 809	191 155	203 191	228 286	226 822
Stroje a dopravní prostředky	310 882	316 175	348 578	393 798	391 397	378 452	262 884	338 546	359 653	413 809	400 834
Komodity a předměty obchodu nezaražené jinde	26 628	25 669	28 628	32 873	37 365	38 267	85 662	99 287	111 253	134 691	137 761
IMPORT USA											
Import USA podílem na světovém importu (v %)	15,4	14,8	14,7	14,1	12,8	11,8	11,4	11,7	11,3	11,6	-
Celkový import USA (v mil. EUR)	1 153 723	1 226 199	1 392 429	1 528 351	1 471 814	1 471 875	1 148 477	1 483 365	1 625 421	1 816 474	1 753 127
Potraviný, nápoje, tabákový výrobky	51 986	51 385	56 206	61 194	60 850	60 226	59 001	69 401	76 222	85 387	86 613
Suroviny	20 819	24 922	27 090	28 632	26 507	27 585	18 714	26 154	31 581	34 791	32 295
Minerální paliva, maziva	144 317	173 950	239 561	274 816	271 617	341 219	200 091	273 544	333 487	337 191	293 006
Chemikálie a příbuzné výrobky	91 802	93 335	106 091	116 738	116 293	123 163	110 496	133 693	145 380	155 666	150 821
Ostatní výrobky zpracovatelského průmyslu	327 536	349 063	382 214	418 672	398 720	371 192	298 315	379 834	402 620	448 519	445 714
Stroje a dopravní prostředky	472 116	489 690	533 262	576 799	549 764	500 528	415 912	549 016	581 859	689 297	679 554
Komodity a předměty obchodu nezaražené jinde	45 146	43 853	48 005	51 500	48 063	47 962	45 948	51 723	54 270	65 622	65 124

Zdroj: Eurostat, úprava vlastní

Příloha 2: Hlavní odběratelé exportu z USA za sledované období let 2003 – 2012

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Total 2001 - 2012
Afghanistan			19		22	78	280	245	532	469	1645
Algeria								11	11		22
Argentina	12	18	3	9	15	16	13	9	32	34	161
Australia	180	132	117	338	559	282	609	1412	1048	634	5311
Austria											0
Azerbaijan							0	1	1	2	4
Bahamas, the							1				1
Bahrain	2		63	3	26	2		68			164
Belgium	27	12	2	2	4	6	12	3	2	2	72
Bolivia									1	1	2
Botswana							2	2			4
Brazil	8	20	18	18	19	33	0	25	84	156	381
Brunei Darussalam	0	0									0
Bulgaria					4	6			4		14
Cameroon								10			10
Canada	57	78	104	78	418	368	105	185	307	172	1872
Central African Republic				9							9
Chad				1							1
Chile	8	16		254	81		30	132	39	40	600
Colombia	96		5	31	128	15	147	60	76	76	634
Congo, Democratic Republic of							28				28
Congo, Republic of								1			1
Costa Rica										1	1
Croatia											0
Czech Republic	18		40	0		14	1	2	3	2	80
Denmark	8	140	34	10	88	6					286
Dominican Republic	8	35									43
Ecuador			4				1	10			15
Egypt	348	459	535	539	464	186	106	249	200	153	3239
El Salvador	10									2	12
Equatorial Guinea					1		2			5	8
Estonia	12										12
Finland						9	9	9	2	6	35
France	17	78	2	2		1		55	28	55	238
Gabon								1			1
Georgia											0
Germany	23	82	73	24	24	348	412	307	64	49	1406
Ghana					2				2	2	6
Greece	1533	810	78	21	257	15	922	150	18	11	3815
Honduras						0			0	0	0

Hungary				30	25		4	18	6		83
India				74	87	5	2	51	190	139	548
Indonesia	8	4	2	10	16	14			0	35	89
Iraq		7	45	47	137	283	315	363	502	316	2015
Ireland				1	3	3					7
Israel	104	839	1114	1110	839	663	134	28	39	68	4938
Italy	475	392	67	25	34	33	42	30	241	169	1508
Jamaica					4	2		1			7
Japan	393	323	325	423	467	614	377	343	244	207	3716
Jordan	102	26	6	4	165	34	18	6	24	47	432
Kazakhstan		19			6	3	3			3	34
Kenya									0	0	0
Korea, South	584	902	623	1364	1250	1138	264	1223	1441	980	9769
Kuwait	21		10		279		1	22	32	34	399
Latvia	12						12	15			39
Lebanon			1				13	10		31	55
Lithuania	1	3	3	10	4	4	4				29
Luxembourg	1										1
Macedonia, Former Yugoslav Republic of (FYROM)				0							0
Malaysia	32	11	2	14	14		10	12	2		97
Malta									8	8	16
Mexico	15	90	8	22		20	27	28	77	69	356
Morocco				20			3	35	454	416	928
Netherlands	62	135	67	284	83	19	77	41	15	83	866
New Zealand	48	33		0	1	2					84
Nigeria	12								54		66
North Atlantic Treaty Organization							420				420
Norway	14	5	3	45	56	106	88	80	71	75	543
Oman	4	13	148	283	16	71	2			35	572
Pakistan		50	147	85	368	282	125	1042	234	258	2591
Panama							5			15	20
Paraguay									1	1	2
Peru	22	47	25	22			2	5	2	5	130
Philippines, the	3	14	8	13	13	10	0	5	54	60	180
Poland	14	5	11	346	850	480	87	41	16	16	1866
Portugal	29	57	32	43	58	88	90	89	89	29	604
Qatar							280		140	280	700
Romania			14	3	22	2	32	63	48	8	192
Saudi Arabia	117	324	151	170	147	237	234	338	395	425	2538
Senegal									2		2
Serbia										0	0
Singapore	47	362	530	30	8	25	748	733	628	282	3393
Slovenia											0

South Africa				14	30	11	9	13	14	12	103
Spain	171	144	5	70	29	46	105	7	60	116	753
Sri Lanka	4	14			2				10		30
Sweden	26	26	58	56	24	9	2		150	200	551
Switzerland		18			2	1	2	16	3	3	45
Taiwan	111	315	665	578	12	11	1	73	164	412	2342
Thailand	126	37	17	5			4	1	55	18	263
Trinidad and Tobago					6				10	10	26
Tunisia	1			2		3		7	7		20
Turkey	249	129	310	5	25	49	9	150	606	772	2304
United Arab Emirates	36	400	1289	1022	492	677	394	151	909	801	6171
United Kingdom	450	165	15	138	305	473	299	346	211	450	2852
Unknown country								3			3
Venezuela	15										15
Yemen				3		5			12	2	22
Total	5677	6787	6796	7711	7990	6808	6921	8335	9672	8760	75457

Zdroj: SIPRI, vlastní zpracování

Kontakt

Ing. Jana Hlubinková

Katedra ekonomie

Fakulta ekonomiky a managementu

Univerzita obrany

Kounicova 156/65, Brno 662 10, Česká republika

E-mail: jana.hlubinkova@unob.cz

THE POLITICAL ASPECTS OF CROSS-STRAIT ECONOMIC RELATIONS: DOES IT MATTER WHO RULES?¹

David Horák – Veronika Končíková

Abstract

Cross-strait economic relations are strongly politicized. It is argued that economic cooperation between Taiwan and the People's Republic of China is strongly influenced by its ruling party. We employ econometric analysis to assess the influence of the political affiliation of Taiwanese president on the trade in goods with China. Our results show that in years 1996-2010 the trade with China was not necessarily growing faster thanks to the presence of the president from Kuomintang.

Key words: China, Taiwan, international trade, cross-strait relations, trade liberalization

Introduction

During March and April 2014, students from the Sunflower Movement protested against the process of reviewing the Cross-Strait Service Trade Agreement (CSSTA), which ought to liberalize cross-strait regime for trade in services and investments. The Koumintang (KMT) was accused by one of the student leaders of trying to sell Taiwan out (Tiezzi, 2014).

Those protests reminded us that there is no consensus about the future of both China's relations and their bilateral trade in particular. Moreover, the two main political parties proclaim very different attitudes toward the further liberalization. However, the reality seems to be very far from what is being proclaimed. In this paper we attempt to analyze the influence of political affiliation on the bilateral trade during the period 1996-2010.

1 The Story of Two Chinas

The People's Republic of China (PRC) and the Republic of China (better known as Taiwan) are two countries with a complicated relationship. Both countries have now coexisted for 65 years but they do not diplomatically recognize each other as a sovereign entity. In this part we will first introduce the brief political history of Cross-strait relations and then present the trade flows. After that, we will describe the political parties in Taiwan and their attitude towards the PRC.

1.1 From Unity, through Isolation, to Partnership

In the late 1920s, the Chinese Civil War between the KMT and the Communist Party of China (CPC) broke out. In the mid-1930s, both parties agreed on truce and joined their efforts to resist the Japanese invasion (Lynch, 2010).

The truce between the KMT and the CPC did not survive the World War II for longer than a year. In 1946 the civil war resumed. The KMT was finally defeated in the Mainland China and pushed out to Taiwan in 1949 and in the same year Mao Zedong proclaimed the establishment of People's Republic of China. According to the communist interpretation, former Republic of China ceased to exist, but the reality was more complex. The KMT was

¹ This research was supported by the Masaryk University grant No. MUNI/A/0811/2013.

able to consolidate its power over Taiwan and it still regards itself as a government of the whole of China including territories now controlled by Beijing (Roberge and Lee, 2009).

The differences between both countries caused that there was virtually zero trade between them until the late 1970s. The new generation of leaders in both countries was more open to policy shifts. China abandoned the import substitution trade policy and introduced the „open door policy“ in 1978 (Wei, 1995). The PRC's „Taiwan strategy“ changed as well. Originally, Beijing was trying to reunite China by coercion, but in the new era the PRC wants to achieve its goal primarily by economic engagement (van Kemenade, 1997).

In keeping with this new strategy the PRC tried to build strong economic ties with Taiwan. For this purpose it offered Taiwanese companies very favorable conditions for investments and encouraged trade by low tariffs and other incentives. Unlike the PRC, Taiwan was not willing to liberalize its trade with Mainland China that quickly, because it worried that Beijing could exploit those ties and undermine the de facto independence of Taiwan (Sung, 2006).

Despite positive development in previous decade and a half, cross-strait relations went through a turbulent phase in the mid-1990s. Worried about secessionist tendencies in Taiwan, the PRC conducted several rounds of military exercises in reaction to then-Taiwanese President Lee's visit to the United States (1995) and the forthcoming first democratic presidential elections in Taiwan (1996) (Ross, 2002).

Lee did not participate in 2000 presidential elections and the ballot was won by Chen Shui-bian of the Democratic Progressive Party (DPP). Chen became the first president of the Republic of China on Taiwan who was not a member of the KMT and concerns were raised about his ability to adopt a reasonable non-confrontational Mainland policy (Chao, 2003). But even though relations with China were not cordial in Chen's era, bilateral trade flourished and Taiwan's dependence on mutual trade grew rapidly (Mainland Affairs Council, 2014). During Chen's first term, in December 2001, the PRC joined the World Trade Organization (WTO) and a month later Taiwan under the official name of *Separate Customs Territory of Taiwan, Penghu, Kinmen and Matsu (Chinese Taipei)* followed (WTO, 2014).

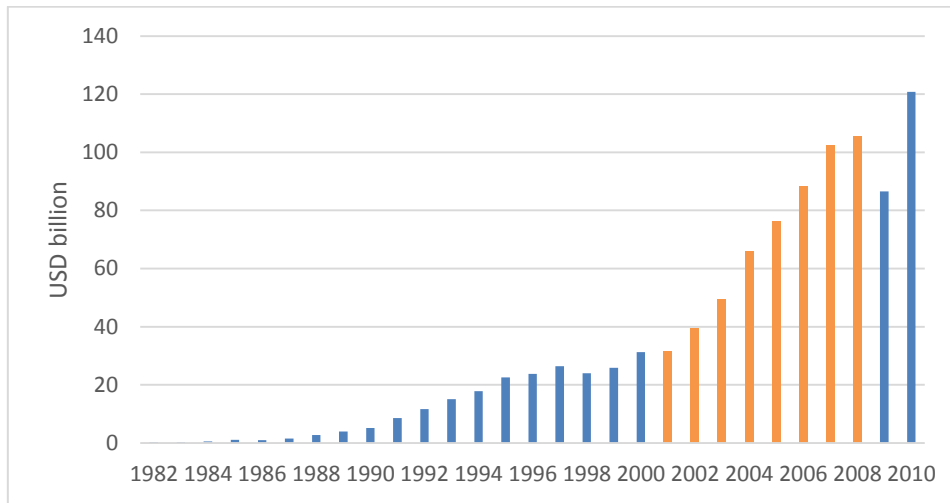
In 2008 the KMT's candidate Ma Ying-jeou won presidential elections and promised even deeper economic integration with Mainland China. Two years later Taiwan signed a breakthrough trade agreement known as the Economic Cooperation Framework Agreement (ECFA) with China (Schubert, 2013).

1.2 The growth of bilateral trade

Due to complicated diplomatic relations, even after 1978, there was no direct trade between the PRC and Taiwan. Every trade operation had to be conducted via third countries. The complicated nature of Chinese-Taiwanese trade presents an obstacle for statisticians who try to measure the volumes of Chinese-Taiwanese trade (Sung, 2006).

In this article we build upon estimates of the total trade in goods published by Mainland Affairs Council. As we can see in Figure 1, total volumes of bilateral trade between China and Taiwan were modest in the 1980, especially when compared to the levels of trade which were reached in the 2000s. In 1982 the mutual trade was worth only about 280 million of United States dollars (USD). But during the Third Taiwan Strait Crisis years the nominal value of traded goods was already more than 80 times higher. Between the mid-1990s and 2010, the annual volume of bilateral trade continued to rise and by the end of this times series it surpassed the value of 120 billion USD.

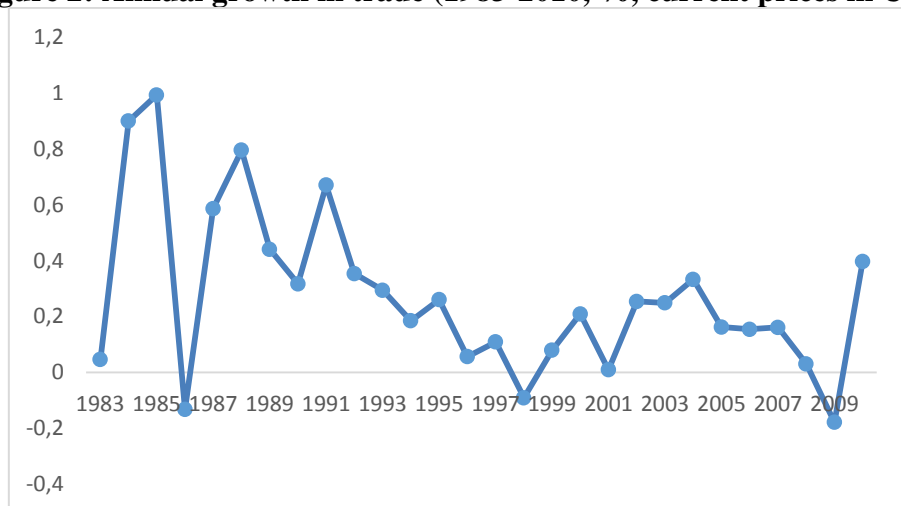
Figure 1: Total volume of bilateral trade between China and Taiwan (1982-2010, billions of USD in current prices)²

Source: Mainland Affairs Council (2014)

The Figure 2 shows the annual growth in trade. When we look at the data, we can see that during the 1980s and 1990s there was a clear descending trend in annual growth. This was primarily caused by the fact that the trade had grown from low volumes in absolute terms. In the last 20 years there were three years when growth was negative or stagnant – 1998, 2001 and 2009. All three of them can be explained by economic slowdowns caused by the Asian financial crisis, the dot.com crisis and the Great Recession.

Figure 2: Annual growth in trade (1983-2010, %, current prices in USD)

Source: Mainland Affairs Council (2014), authors' calculation

1.3 Taiwanese political parties and China

Today, there are two major parties in Taiwan, the Kuomintang and the Democratic Progressive Party. The KMT is a much older party than the DPP which was founded by Sun Yixian (better known as Sun Yat-sen) in 1919 and, as we mentioned, participated in the

² The blue bars indicate that the president in office was from the KMT and the orange bars indicate a presidency of a DPP member.

Chinese Civil war. The DPP was established much later, in 1986, after relaxation of authoritarian rule of the KMT on Taiwan (Fürst, 2003).

Wu (2013) argues that there are two main topics on which both parties disagree. The first one is identity politics (which is reflected in attitudes towards the PRC) and the second one is wealth distribution issue. When it comes to the identity question, the KMT generally supports Chinese identity and in a long run the unification of the PRC and Taiwan. By contrast, the DPP has become an advocate of Taiwanese identity and is leaning towards independence of Taiwan.

The second issue on which the parties disagree corresponds with the traditional left-right division. The KMT is seen as the party which places more emphasis on growth than equal distribution, while the DPP is perceived as more egalitarian (Hsieh and Niou, 1996). However, Jou's (2010) study shows, that left-right division is not very well known in Taiwan and that identity politics is the most salient difference between those two parties.

2 Domestic politics and international trade

An important milestone for Cross-strait relations was the democratization of Taiwan in the late 90's. New political parties emerged and as argued by Crane (1993) this created a platform for more and more voices calling for greater independence. Such development is however not suitable for the PRC's hope for unification. For this reason, China became increasingly favorable to its main rival from the past - the KMT - and showed very cold attitudes towards the DPP.

The rather unfriendly relations with the officials from the DPP could suggest that the policies liberalizing trade might slow down while the DPP members occupy important political posts such as the presidency. Furthermore, the KMT is following policies which seem to be more favorable to abundant development of trade. Yang (2006) for example argues that the KMT is more favorable to the liberal theories of trade and it hopes for peaceful development of China-Taiwan relations. Besides, Chen (2009) develops an argument where he shows that in the case of Taiwan the stronger economic ties lead to an increasing number of people profiting from bilateral trade. The more people profit from flourishing trade relations, the more they are likely to vote for a party which shows positive attitudes towards trade growth. This party will be then awarded with more votes when it takes more steps to further liberalize trade. This kind of preferences were demonstrated in the 2008 elections when president Ma won the elections by promising less confrontations with Mainland China.

From the previous analysis it could be assumed that under a presidency of a KMT member the trade relations will flourish more than if the president is from the DPP. In fact, this relation is not as straightforward as it might seem. Končíková (2014) for example argues that despite the grudge between the Communist Party of China (hereafter CPC) and the DPP, the economic relations were growing impressively. Moreover, she points out that the growth in trade was most notable during the presidency of Chen Shui-bian. Furthermore, Kahler and Kastner (2006) argue that already in the run up to the 2000 presidential elections Chen Shui-bian indicated that he was planning on opening the three direct connections. President Chen's willingness to cooperate with China on economic level could be attributed to the fact that his success in the 2000 elections was not forthright. Chu (2004) argues that he won the elections by a "razor-thin margin". As many Taiwanese prefer to maintain peaceful relations with China and wish for further economic liberalization, he needed to fulfill the wishes of the electorate. According to Shutter (2002) the PRC was slow in opening the direct trade despite its positive attitude towards more economic integration with Taiwan. By this China was

trying to avoid giving too much credit to Chen Shui-bian. However, despite the Chinese reluctant attitudes at the beginning, the ban on direct trade was lifted during the Chen's presidency in 2001 (Rosen and Wang, 2011).

The relationship between the ruling party and the volume of trade is therefore not easy to evaluate. Several authors have analyzed this relationship before. However, none of them, at least to our knowledge, intended to use rigorous statistical methods to assess whether the presidency of a KMT member is more favorable to trade in the Taiwan Strait. We will therefore use regression analysis to confirm or reject the following hypothesis: *“The rule of a president from the Kuomintang helps to increase the volumes of trade between China and Taiwan.”*

3 Methodology and Data

Our model is focused on volumes of trade between 1996 and 2010. We are aware that this involves a relatively short time series, but when choosing our sample we were limited by two main factors. First, before the first democratic presidential elections, which took place in 1996, the Taiwanese political system was not fully competitive and domestic politics did not play such an important role. Second, our dependent variable was only measured in 1983-2010. The data for the years after 2010 are not available. We utilize linear regressions to assess the impact of chosen variables and we use ordinary least squares method to estimate the parameters in our model

In our final model four independent variables proved to be significant: Taiwan's GDP, and three dummy variables – ASEAN-China Free Trade Agreement (ACFTA), crisis years and president's political affiliation. Our regression equation was constructed as follows:

$$\text{ld_TOTAL_TRADE} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{ld_GDP_TW} + \alpha_2 \text{ACFTA} + \alpha_3 \text{CRISES} + \alpha_4 \text{PRES}$$

For the total bilateral trade we use estimates published by Mainland Affairs Council. In order to obtain stationary time series, we used logarithmic differentiation. The value of annual trade is measured in current USD.

Our Taiwan's GDP data are cited from the International Monetary Fund's database. Similarly, as in the case of the bilateral trade, we use logarithmic differentiation. GDP of Taiwan is also measured in current USD. We expect positive correlation between Taiwan's GDP and the volume of trade.

The first dummy variable is an effect of ACFTA on Chinese-Taiwanese trade. According to the WTO database, ACFTA was active since 2005. Accordingly, to the years 2005-2010 we assign a value of 1. Because theory predicts negative impact of this trade agreement on bilateral trade, we should see negative coefficient in our results.

The impact of political crises is measured by the second dummy variable. We refer to the Bush's (2011) article, in which he mentions five critical years – 1996, 1999, 2000, 2004 and 2008. These critical years have a value of 1 in our model and we expect negative impact on trade and negative coefficient.

The last dummy variable is central to our study – the political affiliation of Taiwan's president. Although new presidents come to office in May, we assume that implementation of new policies takes some time and that those new policies take in the next year after elections. As we can see in Table 1, three different president were in office during 1996-2010. To the years when the KMT rules we assign a value of 1 as we expect positive impact of the KMT presidents and positive coefficient of this regressor.

Table 1: List of Republic of China's presidents since 1978

President	Entered the office	Left the office	Party
Lee Teng-hui	1988	2000	KMT
Chen Shui-bian	2000	2008	DPP
Ma Ying-jeou	2008	incumbent	KMT

Source: Fürst (2004), Bush (2011)

4 Results

As we can see in Table 2, Taiwanese GDP, ACFTA and crises have impact on the trade as we expected. Our hypothesis that the presidency of a KMT member reflects positively on the Chinese-Taiwanese trade was rejected. In the years when President Chen ruled, the trade actually grew faster than in years under the presidents from the KMT.

Table 2: Results of the regression analysis

variable	coefficient	std. error	t-ratio	p-value	significance
const	0,172152	0,0270698	6,360	8,25e-05	***
ld_GDP_TW	2,11537	0,252135	8,390	7,74e-06	***
ACFTA	-0,0998386	0,0316454	-3,155	0,0102	**
CRISES	-0,0974210	0,0352022	-2,767	0,0199	**
PRES	-0,107907	0,0292528	-3,689	0,0042	***

This result can be interpreted in several ways. First, the presidents' personal opinions on the PRC-Taiwan relations and trade are more important than general characteristics of their parties. For example, President Lee (KMT) was more radical in his "anti-Chinese/pro-independence" positions than Chen from the DPP. This can be illustrated by the fact that after he left presidential office in 2000, he co-founded a new party, which was more pro-independence than the DPP. Second, unambiguously pro-Chinese President Ma (KMT) could reverse our results, but we were able to include only two years of his presidency in our model. The situation in 2009 (the first year attributed to Ma in our model) was turbulent because of the ongoing Great Recession which could cause even higher drop in bilateral trade than which would otherwise occur.³ In addition, Ma's most important initiative, the ECFA (Economic Cooperation Framework Agreement) was signed in 2010 and did not have a chance to fully influence cross-strait commerce. The third possible reason why trade grew faster under President Chen, is that the membership in the WTO significantly accelerated bilateral economic exchange. Fourth, many regressors are omitted in our model for various reasons. Probably the most important one is GDP of China. Official data, even those published by the IMF, are widely considered as unreliable and not even in our model the reported Chinese GDP seemed to be relevant for bilateral trade.

Conclusion and discussion

Our study focused on a highly topical issue of the relationship between domestic politics in Taiwan and bilateral trade with the PRC. After the description of political and economic development between China and Taiwan we built a model, in which we estimated

³ For example China implemented „large number of trade-restrictive measures“ (Georgiadis and Gräb 2013).

the influence of party membership of a president on Chinese-Taiwanese trade. When controlling for GDP of Taiwan, ACFTA and diplomatic crises, we discovered that during the presidency of Chen of the pro-independence DPP trade grew faster than under the presidents Lee and Ma of the pro-unification KMT. This somewhat surprising result was explained in several ways: 1) opinions of leaders play a more important role than opinion of their parties, 2) little space for the pro-trade incumbent Taiwanese president in our model, 3) joining the WTO under Chen, 4) omitted variables.

References

- [1] BUSH, R. C. 2011. *Taiwan and East Asian Security*. Orbis, Vol 55, No. 2, pp. 274-289.
- [2] CHAO, C. 2003. *One Step Forward, One Step Backward: Chen Shui-bian's mainland policy* [online]. National Chengchi University [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://nccur.lib.nccu.edu.tw/bitstream/140.119/29500/1/4.pdf>>.
- [3] CHEN, C. 2009. *China and Taiwan: A Future of Peace?* [online]. Josef Korbel Journal of Advanced International Studies, Vol 14, No.1, pp. 14-25 [cit. 2014-05-29]. Available at: <https://www.du.edu/korbel/jais/journal/volume1/volume1_chen.pdf>.
- [4] CHU, Y. 2004. *Taiwan's National Identity Politics and the Prospect of Cross-strait Relations*. Asian Survey, Vol 44, No. 4, pp. 484-512.
- [5] CRANE, G. T. 1993. *China and Taiwan: not yet 'Greater China'*. International Affairs, Vol 69, No. 4, pp. 705-723.
- [6] GEORGIA COLLEGE. 2014. *A chronology of key events in Taiwan's transformation into a democracy* [online]. Georgia College [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://abacus2.gcsu.edu/jfyao/chronology-Taiwan.htm>>.
- [7] GEORGIADIS, G., GRÄB, J. 2013. *Growth, Competitiveness and Trade Protectionism During the Great Recession* [online]. uibCongress [cit. 2014-05-29]. Available at: <http://www.uibcongres.org/imgdb/archivo_dpo12975.pdf>.
- [8] HSIEH, J. F., NIOU, E. M. S. 1996. *Salient Issues in Taiwan's Electoral Politics* [online]. Electoral Studies, Vol 15, No. 2., pp. 219-235. Available at: <<http://sites.duke.edu/niou/files/2011/06/25.pdfhtml>>
- [9] FÜRST, R. 2004. *Tchaj-wan – mladá čínská demokracie* [online]. Mezinárodní vztahy, Vol 39, No. 3., pp. 5-21 [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://mv.iir.cz/article/download/121/118>>.
- [10] JOU, W. 2010. *The Heuristic Value of the Left–Right Schema in East Asia* [online]. International Political Science Review, Vol 31, No. 3., pp. 366-394 [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://ips.sagepub.com/content/31/3/366.short>>.
- [11] KAHLER, M., KASTNER, S. L. 2006. *Strategic Uses of Economic Interdependence: Engagement Policies on the Korean Peninsula and Across the Taiwan Strait*. Journal of Peace Research, Vol 43, No. 5, pp. 523-541.
- [12] KONČIKOVÁ, V. 2014. *Vztahy v Taiwanskej úžine: politika, ekonomika, bezpečnosť*. In: TURCSÁNYI, R., ONDREJCSÁK, R., MAJER, M. (Eds.). *Perspektívy ázijského storočia: Medzinárodné vzťahy vo východnej Ázii*. Bratislava: Institute of Asian Studies/CENAA, pp. 81-100.
- [13] LYNCH, M. 2010. *The Chinese Civil War 1945-49*. Oxford: Osprey Publishing Ltd, pp. 96. ISBN 978-1-84176-671-3.
- [14] MAINLAND AFFAIRS COUNCIL. 2014. *Cross-Strait Economic Statistics Monthly* [online]. Mainland Affairs Council. [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://www.mac.gov.tw/lp.asp?ctNode=5934&CtUnit=4152&BaseDSD=7&mp=3>>.

- [15] ROBERGE, M., LEE, Y.. 2009. *China-Taiwan Relations* [online]. Council on Foreign Relations. [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://www.cfr.org/china/china-taiwan-relations/p9223>>.
- [16] ROSEN, D., WANG Z. 2011. *The Implications of China-Taiwan Economic Liberalization* Washington, D.C. : Peterson Institute for International Economics, pp. 198. ISBN 9780881325010.
- [17] ROSS, R. 2002. *Navigating the Taiwan Strait* [online]. International Security, Vol 27, No. 2, pp. 48-85 [cit. 2014-05-29]. Available at: <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/ross_v27n2.pdf>.
- [18] SCHUBERT, G. 2013. *Assessing political agency across the Taiwan Strait: The case of the taishang* [online]. China Information, Vol 27, No. 1., pp. 51-79 [cit. 2014-05-29]. Available at: <http://cin.sagepub.com/content/27/1/51.full.pdf+html>
- [19] SUNG, Y. 2005. *The Emergence of Greater China: The Economic Integration of Mainland China, Taiwan and Hong Kong*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 236. ISBN 978-0333625996.
- [20] SUTTER, K M. 2002. *Business Dynamism across the Taiwan Strait: The Implications for Cross-Strait Relations*. Asian Survey. 2002, Vol 42, No. 3, pp. 522—540.
- [21] TIEZZI, S. 2014. *Protestors to Leave Taiwan's Legislature on Thursday* [online]. The Diplomat [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://thediplomat.com/2014/04/protestors-to-leave-taiwans-legislature-on-thursday/>>.
- [22] VAN KEMENADE, W. 1997. *China, Hong Kong, Taiwan Inc*. New York: Random House, pp. 444. ISBN 978-0788196119.
- [23] WANG, T. Y., 2000. *'One China, One Taiwan': An Analysis of the Democratic Progressive Party's China Policy* [online]. Journal of Asian & African Studies, Vol 35, No. 1., pp. 160-182 [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=f1c9baec-6107-477a-bb75-6a3a347c1921%40sessionmgr4001&vid=3&hid=4114>>.
- [24] WEI, S. 1995. *The Open Door Policy and China's Rapid Growth: Evidence from City-Level Data*. In: ITO, T., KRUEGER A. O. (Eds.). *Growth Theories in Light of the East Asian Experience*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 73-104.
- [25] WTO. 2014. *Members and Observers* [online]. WTO. [cit. 2014-05-29]. Available at: <http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm>.
- [26] WU, Yu-shan. 2013. *From Identity to Distribution: Paradigm Shift in Taiwan Politics: A First Cut*. [online]. American Association for Chinese Studies. [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://aacs.cuny.cuny.edu/2013conference/Papers/Yu-Shan%20Wu.pdf>>.
- [27] YANG, P. 2006. *The Rise of China and the Cross-Strait Relations* [online]. Tamkang University [cit. 2014-05-29]. Available at: <<http://www2.tku.edu.tw/~ti/Journal/9-4/941.pdf>>.

Contact

David Horák

Department of Economics
 Faculty of Economics and Administration
 Masaryk University
 Lipová 41a, 602 00 Brno-Pisárky, Czech Republic
 E-mail: 386084@mail.muni.cz

Veronika Končíková

Department of Economics

Faculty of Economics and Administration

Masaryk University

Lipová 41a, 602 00 Brno-Pisárky, Czech Republic

E-mail: 207077@mail.muni.cz

COMPARISON OF THE BUSINESS ENVIRONMENT OF THE WESTERN BALKANS ECONOMIES¹

Ing. Michaela Horúcková

Abstract

Many external forces, a number of factors such as social, political, legal or technological factors, and institutions affect the business environment and the willingness of firms to do business in the given country. Since the scale of factors, which effect business, is very wide, this paper aims to analyse the business environment from the point of business regulations affecting domestic firms in six Western Balkan Countries and it also aims to compare and assess which of these countries is the best option to do business in terms of these regulations.

Key words: Doing Business, European Union, Western Balkan, World Bank

Introduction

The Western Balkans is a part of Balkan Peninsula and it is located in the southeast Europe and consists of six countries – Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, the Republic of Macedonia/Former Yugoslav Republic of Macedonia (hereinafter Macedonia), Montenegro and Serbia. This region is strategically very important for the European Union especially in terms of safety and actually plays a big role in enlargement policy of the European Union. The Western Balkans countries cover around 220 000 square kilometres and almost 18 millions of people live in there. Standard of living in these countries is not high and all these countries facing high unemployment, which constitute ones of the major drawbacks of these economies, which are already faced with many socioeconomic problems (Horúcková and Lebieczik, 2014). One of the ways to raise the standard of living and reduce the numbers of unemployed persons is to improve business climate, which may attract foreign investors and boost the economic growth in these economies as well as increase employment. For this reason is this paper devoted to a selected aspect of the business environment and that is the area of business regulation which affecting the life of a business and may help to foreign investor whether invest in the given country or not. Within this paper all Western Balkan countries will be introduced and it will be assessed which country from the region is the best option to do business from the point of view of these business regulations.

1 Methodological Approach to the Measuring of Business Regulation

Since 2003, the World Bank publishes annual reports called Doing Business, which investigate business regulation across given countries included in this investigation. The obtained data are quantitative and these reports aim to assess regulations, which affects domestic firms and rank the economies in ten areas of business regulation as well as rank them in terms of ease of doing business in overall ranking of countries (World Bank, 2014b). Whereas in 2003, the Doing Business report was covered just with five indicators

¹ This paper was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2014.

and included 133 countries, in 2013 it was 189 countries and report currently measures regulation on eleven areas² of a company's life cycle (see table 1.1) (Doing Business, 2014b). "The project focuses on small and medium-size companies operating in the largest business city of an economy" (Doing Business, 2014a) and it is based on the World Bank Enterprise surveys.

And how does the ranking on ease of doing business work? There is an overall ranking given to each country. This ranking is on a scale from 1-189, where the lower value means better and indicates that "the regulatory environment is more conducive to the starting and operation of a local firm" (Doing Business, 2014c) and vice versa. "This index averages the country's percentile rankings on 10 topics, made up of a variety of indicators, giving equal weight to each topic" (Doing Business, 2014c). All these topics as well as the indicators of which they are made up are shown in table 1.1. These indicators may reveal bottlenecks or unexpected strengths in the area of business regulation as well as they could be compared with the data of previous years and show where the substantial bottlenecks persist and where diminishing (World Bank, 2013).

Table 1.1 Eleven Topics of Company's Life Cycle and Indicators for their Measurement

Complexity and cost of regulatory processes	
Starting a business	Procedures, time, cost and paid-in minimum capital requirement
Dealing with construction permits	Procedures, time and cost
Getting electricity	Getting electricity Procedures, time and cost
Registering property	Procedures, time and cost
Paying taxes	Payments, time and total tax rate
Trading across borders	Documents, time and cost
Strength of legal institutions	
Getting credit	Movable collateral laws and credit information systems
Protecting investors	Disclosure and liability in related-party transactions
Enforcing contracts	Procedures, time and cost to resolve a commercial dispute
Resolving insolvency	Time, cost, outcome and recovery rate
Employing workers	Flexibility in the regulation of employment

Source: Own processing, data by Doing Business (2014a)

The methodology has changed over years and has undergone continual improvement and for the reason of meaningful comparison, the data set was back calculated to adjust for changes in methodology.

Even though the methodology of DB is not explicitly designed for the purpose of using the DB data as an indicator for a decision making for foreign investors if invest or not, many people use it that way and associate a better performance on the Doing Business indicators with greater inflows of FDI (especially policy makers and people in the private sector) (Horúcková, 2013b). However, the "cross-country correlations show that FDI inflows are indeed higher for economies performing better on Doing Business indicators, even when taking into account differences across economies in other factors considered important for FDI" (World Bank, 2013, p. 47).

For the purpose of this paper, only data from 2006-2014 were used and compared, because Western Balkan countries were included in the survey in 2006 (except Kosovo, which was included in 2009).

² 11th area – employing workers – is not include in ranking

2 Basic information about Western Balkan Countries and the Analysis of selected Macroeconomic Indicators

The Western Balkan countries are divided in terms of their relations with the EU into two groups – potential candidates and candidate countries (actually no Western Balkan country has a status of acceding country). Potential candidates for the EU membership are countries, which have offered the prospect of membership, but official candidate status will be granted as soon as the country will be ready. Those are Albania, Bosnia and Herzegovina and Kosovo. Candidate countries are Macedonia, Montenegro and Serbia.

Although it might seem at first glance that Western Balkan economies are close to each other, the opposite is true. Even there are some common features for all of them there are also many differences, which occurred mainly by the historical invasions by various tribes or different cultures that caused the diverse composition of the population (Horúcková, 2013a). These factors have caused many disputes and conflicts that took place even just a few years ago and this is one of the reasons why the European Union has an interest in their integration into its structures. Influence of different cultural centres also caused the linguistic diversity, different shaping of mentality and traditions and the resulting cultural and religion diversity. The common characteristic of all countries was different and asynchronous development, ethnic diversity, but also differences in mentality and civilization in every country. Table 2.1 records the basic information about each country such as capital city, total area, total population, major ethnic groups and religion, official language/s or national currency.

Table 2.1 General Information about Western Balkan Countries

	Albania	BaH	Kosovo	Macedonia	Montenegro	Serbia
Capital	Tirana	Sarajevo	Pristina	Skopje	Podgorica	Belgrade
Area (thous km²)	28 748	51 209	10 908	25 713	13 812	88 361
Population (mil.)	2,80	3,79	1,73	2,06	0,62	7,19
Ethnic Groups (%)	Albanians (99)	Bosniaks (43) Serbs (31)	Albanians (92) Serbs (8)	Macedonians (64) Albanians (25)	Montenegrins (45) Serbs (29)	Serbs (83)
Religion (%)	Islam (57) Christianity (17)	Islam (43) Christianity (43)	Islam (89) Christianity (9)	Christianity (68) Islam (30)	Christianity (76) Islam (16)	Christianity (90) Islam (3)
Language	Albanian	Bosnian Croatian Serbian	Albanian Serbian	Macedonian	Montenegrin	Serbian
Currency	Lek	Convertible mark	Euro	Makedonian denar	Euro	Serbian dinar

Source: Own processing, data by BusinessInfo.cz (2012, 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2014d [online])

2.1 Basic Economic Overview

In history, Western Balkan countries have faced many economic problems. Some of them were caused by its disadvantageous geographic location, but also the structure of the economy, which was for a long time based on agriculture (up to 60's of the last century). But the biggest problems came after the Second World War when at such a backward Balkans raised communist regimes. Symbols of this period were a collectivization of agriculture, nationalization and socialist industrialization, which caused in 50's some economic rise, but subsequently deepening of economic problems (Horúcková, 2013a). In 80's there was a general decline in standard of living and countries recorded the worsening of economic situation. The biggest milestone in the development of the Western Balkans was after 1990 when the fall of the Soviet Union and the disintegration of Yugoslavia caused the political and economic transition, which led to numerous military conflicts and struggles for independence of the Balkan countries and many economic crises.

The brief macroeconomic situation with the comparisons of years 2006 and 2012 is shown in table 2.2. As shown in table, GDP per capita in euro increased since 2006 in each economy and also GDP per PPS has recorded a change for the better what implies that the standard of living in every country is slightly increased in recent years. But still the standards of living in the Western Balkans are not high and in comparison with the average of 28 member states of the European Union (EU-28) these economies remain weak. Another problem of these economies is really high unemployment rate, which remains over time almost unchanged. Inflation rate (excluding Serbia, where its inflation rate is really high) get changed for the better in 2012 in comparison with 2006. Except Albania, all countries recorded deterioration of the foreign direct investment (FDI) in percentage of the GDP.

Table 2.2 Comparisons of Selected Macroeconomic Indicators in 2006 and 2012

Country	Albania		BaH		Kosovo		Macedonia		Montenegro		Serbia	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
GDP per capita (EUR)	2 404	3 344	2 594	3 419	1 875	2 650	2 566	3 651	3 443	5 386	3 144	4 134
GDP per capita (PPS, EU-28=100)	23	30	27	29	n/a	n/a	30	35	36	41	33	36
Real GDP growth rate (%)	5,4	1,6	5,5	-1,1	3,4	n/a	5,0	-0,2	8,6	-0,5	3,6	-1,7
Inflation rate (%)	2,5	1,9	6,1	2,0	0,6	2,50	3,2	3,3	n/a	n/a	11,7	7,8
Unemployment rate (%)	13,8	13,9	31,1	28,6	33,9	35,1	36,1	31,1	29,6	19,7	20,9	23,9
FDI net inflows (% GDP)	3,6	10,0	6,8	2,0	9,4	4,5	6,5	2,9	n/a	14,1	17,0	0,9

Source: Own processing, data by Eurostat (2014)

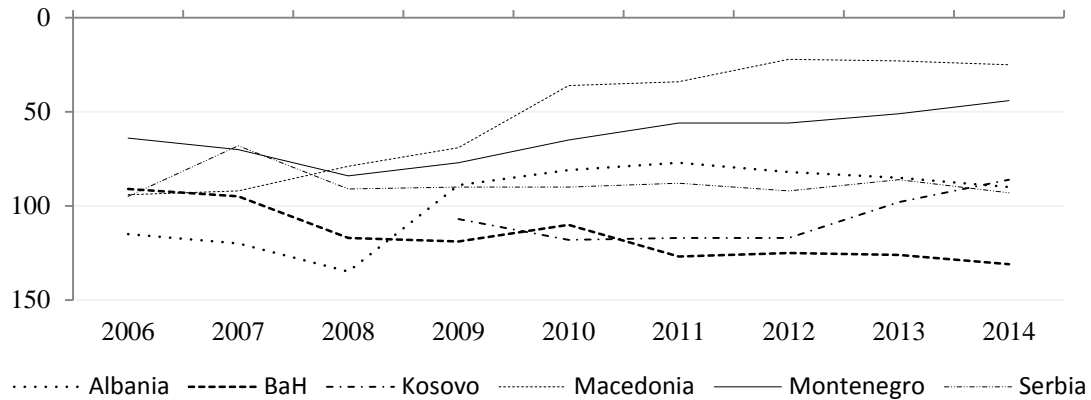
3 Doing Business in the Selected Western Balkan Countries

The ranking on the ease of doing business has been changing over time. There are many reasons why this is so. The first of all, the number of countries surveyed has been changing over years. The other reason is that some countries have changed their business regulation for the better while some countries, even have not made any change, have changed their position for the worse. For example, among top ten economies on ease of doing business in 2006 were New Zealand, Singapore, the United States, Canada, Norway, Austria, Hong Kong, Denmark, United Kingdom and Japan (World Bank, 2005). In 2014 there was a significant change. Among the top ten was Singapore, Hong Kong, New Zealand, United States, Denmark, Malaysia, Korea, Georgia, Norway and United Kingdom. A change in ranking was caused by increasing number of economies but also by the improvement of regulations in some countries. Whereas some countries changed for better over time, such as Korea, which “climbed up” from 27th to 7th place, Malaysia from 21st to 4th or Georgia from 100th to 8th, some countries which were in the top ten in 2006 changed for the worse in 2012, for instance, Canada changed from 4th to 19th, Japan changed from 10th to 27th and Austria from 6th to 30th.

Picture 3.1 records changes in ranking of Western Balkan countries in the period from 2006 to 2014. Macedonia with no doubt experienced the greatest change and in ranking in the given period from the region. In 2008, the country was among the top reformers. Macedonia has changed its ranking in the given period by 69 rungs. Currently the country ranks 25th and this country ranks the best position from the region. In 2006, Serbia and Montenegro (at that time as the State Union of Serbia and Montenegro) were among the top reformers (World Bank, 2006). After the Montenegro’s declaration of independence on State Union, the ranking of both countries was vastly differ and while Montenegro changed its ranking by 20 rungs, Serbia changed only by 2 rungs. Kosovo and Albania also changed for the better. Only

one country has changed for the worse and this is Bosnia and Herzegovina, which changed its ranking from 91st place in 2006 to 131st in 2014.

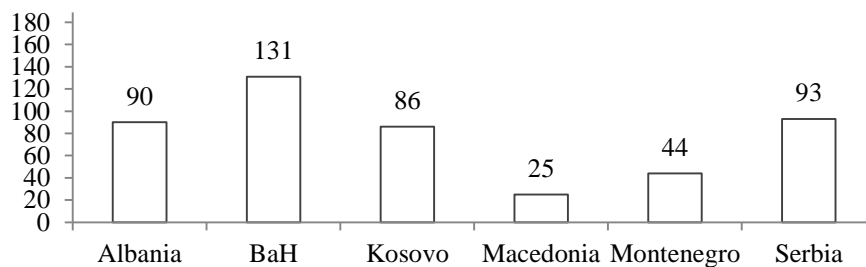
Picture 3.1 Development of ranking of Western Balkans on Ease of Doing Business 2006-2014

Source: Own processing, data by World Bank (2005-2013a)

The overall ranking on ease of doing business in 2014 is shown in picture 3.2. According to this picture, Macedonia has the most conducive regulatory environment from the region for starting and operation of the local firm, while the less conducive regulatory environment is in Bosnia Herzegovina, which ranks 131st from 189 countries.

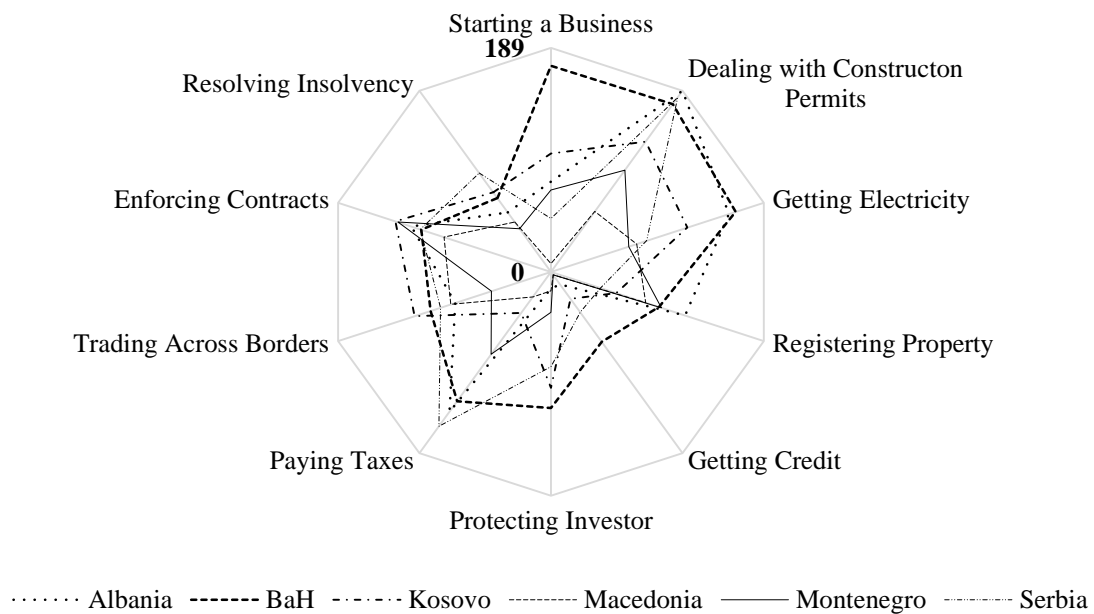
Picture 3.2 Western Balkans: Ease of Doing Business Ranking (DB2014)

Source: Own processing, data by World Bank (2013a)

The ranking of ease of doing business is made up as average of percentile rankings on ten topics. Picture 3.3 shows the spider graph, which indicates all values reached in each area of company's life cycle for each country. The values closer to the centre indicate the better and value farther from the centre indicates for the worse. Reached values correspond with the overall ranking mentioned above.

Picture 3.3 Rankings in Ten Topics Surveyed on Ease of Doing Business 2014

Source: Own processing, data by World Bank (2013a)

Table 3.1 shows the best and the worst rankings reached in each of ten topics affecting the overall ranking on ease of doing business. Macedonia has the best ranking from the region in 5 out of 10 surveyed areas and Bosnia and Herzegovina has the worst ranking in 4 out of 10 areas. Totally worst value reached Albania in the area of dealing with construction permits (189th in overall rankings) and the best of all values reached Macedonia in terms of getting credit (3rd).

Table 3.1 The Best and Worst Rankings Reached in each of ten Topics of Ease of Doing Business

	Best rankings	Worst rankings
Starting a Business	Macedonia (7)	BaH (174)
Dealing with Construction Permits	Macedonia (63)	Albania (189)
Getting Electricity	Montenegro (69)	BaH (164)
Registering Property	Serbia (44)	Albania (119)
Getting Credit	Macedonia (3)	BaH (73)
Protecting Investor	Albania (14)	BaH (115)
Paying Taxes	Macedonia (26)	Serbia (161)
Trading Across Borders	Montenegro (53)	Kosovo (121)
Enforcing Contracts	Macedonia (95)	Kosovo (138)
Resolving Insolvency	Montenegro (103)	Serbia (103)

Source: Own processing, data by World Bank (2013a)

Conclusion

All Western Balkan countries face many economic problems such as high unemployment rate, low economic performance etc., but these countries have also many advantages as young and highly qualified workforce, rich mineral and natural wealth and untapped potential, what makes this region a good place for investment. However, it is necessary to improve economic situation and make more reforms and efforts to attract foreign investors.

The best option to do business from the region Western Balkan in terms of business regulations is Macedonia, which ranks 25th from all 189 countries on the ease of doing business and reached the lowest values in five out of ten topics of ease of doing business index. On the other side, the worst option to do business from this point of view is Bosnia and Herzegovina, which ranks 131st and as the only one country changed in the given period for the worst in overall ranking.

The most of these countries has not reach the sufficient values in surveyed areas and for this reason government of each country need to implement more targeted policies to support small and medium-sized enterprises.

References

- [1] BUSINESSINFO.CZ. 2012. *Souhrnná teritoriální informace Černá Hora* [online]. [25. 05. 2014]. Podgorica: Zastupitelský úřad ČR. Url: <http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/cerna-hora-2012-11-27.pdf>
- [2] BUSINESSINFO.CZ. 2013. *Souhrnná teritoriální informace Kosovo* [online]. [25. 05. 2014]. Priština: Zastupitelský úřad ČR. Url: <http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/kosovo-2013-11-07.pdf>
- [3] BUSINESSINFO.CZ. 2014a. *Souhrnná teritoriální informace Albánie* [online]. [25. 05. 2014]. Tirana: Zastupitelský úřad ČR. Url: <http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/albanie-2014-04-01.pdf>
- [4] BUSINESSINFO.CZ. 2014b. *Souhrnná teritoriální informace Bosna a Hercegovina* [online]. [25. 05. 2014]. Sarajevo: Zastupitelský úřad ČR. Url: <http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/bosna-a-hercegovina-2014-04-01.pdf>
- [5] BUSINESSINFO.CZ. 2014c. *Souhrnná teritoriální informace Makedonie (FYROM)* [online]. [25. 05. 2014]. Skopje: Zastupitelský úřad ČR. Url: <http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/makedonie-fyrom-2014-04-11.pdf>
- [6] BUSINESSINFO.CZ. 2014d. *Souhrnná teritoriální informace Srbsko* [online]. [25. 05. 2014]. Bělehrad: Zastupitelský úřad ČR. Url: <http://services.czechtrade.cz/pdf/sti/srbsko-2014-05-05.pdf>
- [7] DOING BUSINESS. 2014a. *About Doing Business: measuring for impact* [online]. [cit. 30. 05. 2014]. Url: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB14-Chapters/DB14-About-Doing-Business.pdf>
- [8] DOING BUSINESS. 2014b. *Doing Business: Measuring Business Regulation* [online]. [cit. 23. 05. 2014]. Url: <http://www.doingbusiness.org>
- [9] DOING BUSINESS. 2014c. *Economy Rankings* [online]. [cit. 23. 05. 2014]. Url: <http://www.doingbusiness.org/rankings>
- [10] EUROSTAT. 2014. Statistical Database [online]. [cit. 23. 05. 2014]. Url: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- [11] HORÚCKOVÁ, M. 2013a. *Rozšiřování Evropské unie na západní Balkán*. Diplomová práce. Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné.
- [12] HORÚCKOVÁ, M. 2013b. The Attractiveness of Macedonia for Investment and Business. In *Conference proceedings 14th International Scientific Conference International Relations 2013*. ISBN 978-80-225-3659-2.
- [13] HORÚCKOVÁ, M., LEBIEDZIK, M. 2014. Economic Development of Montenegro and its Progress Towards EU Membership. In *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. VŠB Technical University of Ostrava. ISBN 978-80-248-3388-0.

- [14] WORLD BANK. 2005. *Doing Business in 2006: Creating Jobs*. USA: Washington. ISBN 0-8213-5749-2.
- [15] WORLD BANK. 2006. *Doing Business 2007: How to Reform*. USA: Washington. ISBN 978-0-8213-6489-8.
- [16] WORLD BANK. 2007. *Doing Business 2008*. USA: Washington ISBN: 978-0-8213-7231-9.
- [17] WORLD BANK. 2008. *Doing Business 2009*. USA: Washington. ISBN: 978-0-8213-7609-6.
- [18] WORLD BANK. 2009. *Doing Business 2010: Reforming Through Difficult Times*. USA: Washington. ISBN: 978-0-8213-7961-5.
- [19] WORLD BANK. 2010. *Doing Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs*. USA: Washington. ISBN: 978-0-8213-7960-8.
- [20] WORLD BANK. 2012. *Doing Business in a more transparent world*. USA: Washington. ISBN: ISBN: 978-0-8213-8833-4
- [21] WORLD BANK. 2013a. *Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises*. USA: Washington. ISBN 978-0-8213-9983-5.
- [22] WORLD BANK. 2013b. *Data: Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)* [online]. [cit. 23. 05. 2014]. Url: <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?page=1>
- [23] WORLD BANK. 2013b. *Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises*. USA: Washington. ISBN: 978-0-8213-9615-5.

Kontakt

Ing. Michaela Horúcková

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné

Slezská univerzita v Opavě

Univerzitní náměstí 1934/3, Karviná 733 04, Česká republika

E-mail: horuckova@opf.slu.cz

VODA AKO NETRADIČNÁ BEZPEČNOSTNÁ HROZBA V PODMIENKACH ČĽR

Mgr. Barbora Hradňanská

Abstrakt

Vodná bezpečnosť, špecificky v podmienkach Ázie, sa stáva rastúcou výzvou z hľadiska udržania ekonomickej prosperity regiónu, sociálnej a politickej stability a verejného zdravia. Konkurujúci dopyt po vode v spojitosti so slabou štátnou kapacitou prispieva k sekuritizácii vody ako netradičnej bezpečnostnej hrozby. Pre ČĽR sa nedostatok vodných zdrojov stal vážnou hrozbou. Z tohto dôvodu chce ČĽR akcentovať politiky v oblasti zachovávania vodných zdrojov, boja proti znečisťovaniu a zvyšovať povedomie verejnosti o environmentálnych výzvach. Cieľom príspevku bude priblížiť akú úlohu zohráva voda v čínskej politickej agende a popísať možné varianty, ktoré komunistická krajina vyvíja pri ochrane svojich vodných zdrojov.

Kľúčové slová: vodná bezpečnosť, nedostatok, Čínska ľudová republika, environmentálna degradácia, hrozba, konflikt, projekty, kríza

Abstract

Water security, specifically in the conditions of Asia, is a rising challenge due to the maintenance of economic prosperity of region, social and political stability and public health. Competing water demand in regard to weak state capacity contribute to water securitization as a non-traditional security threat. Water scarcity has become one of the main threats for PRC. Because of that, China accents its policies in areas of water conservation, pollution and public awareness about environmental challenges. The aim of the paper is to analyze the role of water in Chinese political agenda and describe potential solutions that are initiated by communist country with aim to protect its water resources.

Key words: Water security, scarcity, People's republic of China, environmental degradation, threat, conflict, projects, crisis

Úvod

Voda je vitálna a nenahraditeľná komodita, ktorá sa stáva fundamentom pre udržanie života na zemi, no konzekventne aj ekonomického rastu, politickej stability a celkovo energetickej bezpečnosti. Koncept vodnej bezpečnosti sa v 21. storočí dostáva do popredia najmä kvôli implikáciám, ktoré so sebou prináša nielen na národnej, ale aj na medzinárodnej úrovni. Podľa OSN je vodnú bezpečnosť možné definovať ako „schopnosť obyvateľstva zaistiť si udržateľný prístup k adekvátnemu množstvu prijateľnej kvality vody za účelom zachovania života, ľudského blahobytu a sociálno-ekonomického rozvoja, pre zaistenie ochrany proti vodnému znečisteniu a s tým spojených pohrôm a pre zachovanie ekosystémov v podmienkach mieru a politickej stability“. (Water security, 2014)

V súvislosti s novým nazeraním sa na koncept bezpečnosti sa otvoril nový priestor pre diskusiu o vode, ktorú je potrebné vnímať ako parciálnu súčasť environmentálnej bezpečnosti. Tá sa zaoberá dopadom environmentálnej degradácie a následkami zmien asociovaných s netradičnými bezpečnostnými hrozbami. K najrezonujúcejším témam environmentálnej bezpečnosti môžeme zaradiť otázku rozpadu ekosystémov či energeticke populáčné problémy. V tomto smere môžeme badať určitý posun v sektore bezpečnosti

z tradičných na nekonvenčné bezpečnostné hrozby. Kedysi dominantný, tradičný štátno-centrický model bezpečnosti s vojenskými prvkami sa po roku 1989 dostal do úzadia neschopný vysvetliť novo objavujúce sa hrozby. Aj to bol jeden z dôvodov prečo sa novým konceptom bezpečnosti, začala zaoberať tzv. *kodanská škola*. Tá operuje s rámcom *sekuritizácie* a stanovuje, že bezpečnosť je možné chápať ako výsledok procesu, na ktorý upozorňuje verejnosť a takýto problém sa stáva predmetom národnej a medzinárodnej bezpečnosti. Koncept bezpečnosti sa tak ocitol v neustálom procese pretvárania, prehlbovania a konceptualizácie.

Z praktického hľadiska si môžeme všimnúť, že voda dnes reprezentuje jednu z najzávažnejších výziev, ktorej musí ústredná vláda v Pekingu čeliť. Napriek tomu, že vládna garnitúra, je skôr citlivá na otázky týkajúce sa národnej suverenity a medzinárodných bezpečnostných otázok, tak si uvedomuje, že otázka životného prostredia sa taktiež môže stať zdrojom destabilizácie. Ak by sa otázke vody nevenovala dostatočná pozornosť, mohlo by to, v prípade Číny, znamenať nielen ohrozenie konceptu harmonickej spoločnosti, ale aj celkovej vnútroptickej stability. Problematike vody sa tak začína venovať značná pozornosť, prinajmenšom na štátnej úrovni.

1 Čínska vodná politika

Na základe vyššie uvedeného, môžeme tvrdiť, že otázka sekuritizácie vody ako netradičnej bezpečnostnej hrozby zastáva čoraz väčší prím v podmienkach ČĽR. Exponenciálny rast čínskej ekonomiky a následná industrializácia krajiny zapríčinili, že otázka vody sa stala intenzívne prediskutovanou témou. Avšak, postoj ČĽR k vode je poznačený istou kontroverznosťou. Na jednej strane komunistická strana stotožňuje ochranu životného prostredia s ochranou národnej bezpečnosti a na strane druhej odmieta ideu, že práve klimatické zmeny by mohli ohroziť národnú bezpečnosť krajiny. (Williams, 2013) Udržanie ekonomického rastu je pre krajinu dôležité práve z dôvodu zabránenia sociálnym nepokojom a potenciálnej revolty. Politická elita si uvedomuje, že ak zostane zachovaný životný štandard obyvateľstva, tak sa nemusí obávať o svoje dominantné postavenie. Ibaže, otázka nedostatku vodných zdrojov by mohla negatívne ovplyvniť ekonomické napredovanie krajiny. Preto si krajina začína uvedomovať dôležitosť environmentálnych problémov a ich previazanosť na iné dimenzie bezpečnosti. Nie je preto prekvapením, že otázka vody sa začína sekuritizovať, hoci zatiaľ len na štátnej úrovni. Lokálna úroveň si v tomto prípade zvolila strategicky a pragmaticky medzi ochranou životného prostredia a priemyselnou produkciou, ktorá ľuďom zabezpečuje prácu a vďaka daniam z priemyselnej činnosti prispieva k rozpočtu a naďalej pokračuje vo využívaní vodného potenciálu. Takýto postoj sa napokon reflektuje aj v znečistení pôdy, čo napokon potvrdzujú slová Wu Xiaoing-a, ktorý sa vyjadril, že za túto situáciu sú zodpovedné mestá, kedy 71 zo 74 miest nerešpektovalo stanovené environmentálne štandardy. (China's eco-crisis..., 2014)

Napriek tomu, že otázka vody bola identifikovaná ako hrozba národnej bezpečnosti, sa bližšie tejto téme začalo venovať po nástupe mocenského tandemu prezentovanému Wen Ťia-paom a Chu Tin Taom. Počas vlády bývalej generácie čínskych politikov bola problematika vody inkorporovaná do 12-teho päť ročného plánu, kde sa predstavitelia Politbyra zaviazali znížiť využívanie vody o 30%. Relevancia previazanosti vody na iné sektory bezpečnosti bola potvrdená aj v roku 2008, kedy bol prijatý Národný rámec pre strednodobú a dlhodobú potravinovú bezpečnosť. (Chen, 2012)

To, že sa otázka vodných zdrojov dostala do popredia počas štvrtej generácie čínskych vodcov bolo podmienené faktom, že išlo o generáciu technokratov a inžinierov¹. Práve v tomto období sa začalo nielen uvažovať, no konzekventne aj realizovať rôzne veľkolepé projekty na ochranu vodných zásob. Výsledkom bolo, že vodná politika krajiny sa začala prevažne orientovať na reformu cien, konzervovanie a recykláciu.

2 Vodná problematika

ČĽR ako ekonomický gigant s dominanciou priemyselného sektora sa zaslúžila nielen o nadmerné využívanie vodného potenciálu, ale aj o znečistenie a kontamináciu podzemných vôd určených na každodennú potrebu. Krajina, v ktorej žije 21% svetovej populácie sa nachádza len 6% úžitkovej vody. Voda sa tak postupne stala vládnu prioritou, čo napokon akcentoval aj súčasný premiér, Li Kche-čchiang, podľa slov ktorého sa „sucho a nedostatok vody stali obštrukciou pre sociálny a ekonomický rozvoj krajiny“. (Wong, 2013) Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že ČĽR je krajina trpiaca nedostatkom vodných zdrojov², čo je napokon potvrdené údajmi HBSC z roku 2011, kedy bolo až pre deväť provincií charakteristický extrémny nedostatok vody.

2.1 Príčiny vodnej krízy

Za jednu z príčin vodnej krízy v ČĽR sa podpísali geografia a klimatické podmienky. Z geografickej perspektívy sú vodné zdroje krajiny nerovnomerne distribuované³, čo napokon potvrdzuje nasledovná mapa reflektujúca dostupnosť vodných zdrojov.

¹ Osem z deviatich členov Politbyra boli inžinieri a bývalý prezident ČĽRbol vyštudovaný vodný inžinier. (Water in China: Desperate...., 2013)

² Až 2/3 čínskych miest trpí nedostatkom vodných zásob. (Chen, 2012)

³ V ČĽR sa môžeme stretnúť s tromi druhmi pásiem a síce tropickým, subtropickým a miernym. Kým na východe spadne v priemere 800 – 1200 mm zrážok/rok, tak na severe je to len okolo 250-600 mm/rok. (Peng, 2011)

Zatiaľ čo sever⁴ a západ krajiny je chudobný na vodné zdroje, čo je zapríčinené aj nedostatkom zrážok, tak juh a východ sú oblasti, ktoré takýto nedostatok nepociťujú. Na druhej strane, aspirácie pekínskej vlády vyriešiť daný problém spôsobili to, že samotný juh krajiny začína vykazovať pokles vody a teda postupný úbytok vody z oblasti.

Čo sa týka celkovej situácie a vodnej charakteristiky v krajine, tak 78% vody je využívanej pre ľudskú potrebu, 90% podzemnej vody je znečistenej a 19% riečnych korýt a 35% z 26 kľúčových jazier a rezervoárov je znečistených ako pre poľnohospodárske, tak aj pre priemyselné aktivity. (Williams, 2013) V krajine tak dochádza k nadmernému využívaniu zdraviu škodlivej vody⁵. V minulom roku čínske Ministerstvo pôdy a zdrojov uskutočnilo meranie kvality vôd. Na základe následných zistení boli vyčlenené dve kategórie úrovne kvality podzemných vôd a síce relatívne slabá kvalita (43,9%) a veľmi slabá úroveň (15,7%). Záverom bolo uznesenie, že až 59,6% skúmanej vody sa nesmeli používať na priame pitie. (China's eco-crisis..., 2014)

Avšak, vodná kríza v podmienkach ČĽR nie je spôsobená len prírodou a klimatickými podmienkami, ale podpísala sa pod ňu aj ľudská činnosť, najmä farmárov, ktorí využívajú neefektívne metódy zavlažovania a poľnohospodárske chemikálie. (Sekiguchi, 2006) Nedostatok vodných zdrojov a ich znečistenie sa tak podpisuje aj na kvalite pôdy a poľnohospodárskych výrobkov⁶. Krajina stráca sebestačnosť v produkcii plodín, čo sa prejavuje na medzinárodnej úrovni v zmysle hrozby pre potravinovú bezpečnosť. Riešením pre Čínu sa stáva dovoz poľnohospodárskych komodít, najmä z Afriky a krajín Latinskej Ameriky. Práve v týchto oblastiach sa čoraz viac začína hovoriť o čínskej prítomnosti a investíciách, ktoré by mali byť exportované do krajiny. V tomto kontexte, si však treba uvedomiť, že v porovnaní s investíciami, ktoré smerujú do ropného sektora, sú investície do poľnohospodárstva insignifikantné. Z predpokladaných 76 mld. USD v rozmedzí rokov 2006-2012, bolo len 3,5 mld. USD investovaných do agrosektora. (Vidal, 2012) Signály však varujú, že čínsky záujem o africkú a latinskoamerickú pôdu rastie, čo potvrdzuje vysielanie technických expertov⁷ a a stavanie poľnohospodárskych centier na podporu modifikovania poľnohospodárskej produkcie. Najľudnatejšia krajina sveta sa preto čoraz aktívnejšie usiluje presadiť v oblastiach, ktoré predtým v jej geo-strategických záujmoch nerezonovali a bezprostredne sa zameriava na vyriešenie otázky vlastnej potravinovej bezpečnosti.

3 Iniciatívy na zaistenie vodnej bezpečnosti

Ako už bolo vyššie spomenuté, ČĽR je krajina orientovaná na priemysel a to znamená využívanie vodných zdrojov na produkciu tovarov, ktoré sú exportované do iných krajín vo virtuálnej forme⁸. Napriek tomu, sa Peking usiluje pri riešení otázky vodnej bezpečnosti robiť isté kroky a opatrenia, predovšetkým v zmysle zachovania vodného potenciálu a limitovania využívania vodných zdrojov. V tomto kontexte, je však potrebné upozorniť na to, že nie

⁴ Mao Ce-tung roku 1952 poukázal na nerovnomernú distribúciu vody slovami, že juh má veľký podiel vody na rozdiel od severu, ktorý by si mal vodu z juhu požičať. (Moore, 2013)

⁵ Podľa Svetovej organizácie vody nie je polovica kľúčových čínskych riek a jazier určená pre ľudskú potrebu a štatistiky Svetovej banky predikujú, že 300 miliónov Číňanov v rurálnych častiach krajiny denne pije kontaminovanú vodu. (Wong, 2013)

⁶ Kvalita niektorých poľnohospodárskych produktov sa znižuje. Ako príklad môžeme uviesť ryžu pestovanú v provincii Šan-si, v ktorej boli objavené prvky chrómu a olova. (Brown, Halweil, 1998)

⁷ ČĽR prisľúbila poslať 3000 čínskych expertov na zabezpečenie technickej pomoci a výcviku africkým farmárom, ako aj zabezpečenie samotného školenia pre 2000 afrických farmárov a výstavbu 24 poľnohospodárskych technických centier. (Vidal, 2012)

⁸ Pod pojmom virtuálna voda rozumieme množstvo využitej vody vo výrobnom procese tovarov a služieb, ktorá je vnímaná ako indikátor v procese vyvážania tých tovarov, pri výrobe ktorých sa intenzívne využíva voda.

všetky riešenia sa javia ako pozitívne vzhľadom na to, že Peking ohrozuje svoje relatívne dobré vzťahy s okolitými štátmi kedy vodu využíva ako politickú zbraň.

3.1 South-North Water Diversion Project (Nanshuibeidiao)

Vzhľadom na závažnosť vodnej problematiky, sa ázijský gigant rozhodol investovať do projektu, ktorý by mohol prispieť k vyriešeniu otázky vodnej krízy. Preto bol na území ČĽR spustený najväčší projekt na zaistenie vodnej bezpečnosti, známy ako South-North Water Diversion Project (ďalej SNWDP). Jeho výstavba začala už v roku 2002. Projekt zahŕňa výstavbu troch kanálov určených na transfer vody z južnej do severnej Číny. V roku 2014 mal byť dokončený kanál spájajúci východný⁹ a stredný spoj¹⁰ za účelom presunu 36 mld. m³ vody z rieky Jang-c'ťiang (Yangtze) do severných častí krajiny. Naopak, západný spoj, spájajúci rieku Jang-c'ťiang so Žltou riekou, spočíva vo vybudovaní priehrady na Jarlung Cangpo (Great Band Yarlung – Tsangpo), kde sa rieka zatača na Assamesse plain v Indii a stáva sa Brahmaputrou. Na tomto mieste sa má vybudovať vodná elektrárňa a rezervná priehrada odkláňajúca 200 mld. m³ vody z Cangpo pre potreby Žltej rieky. (Chen, 2012, Williams, 2013)

Hlavným cieľom projektu je presunúť 44,8 m³ vody každý rok. Ide o bezprecedentný projekt tak ako v objeme transferovanej vody, tak aj vo vzdialenosti a dĺžke transferu¹¹. Napriek prvotným výhodám, ktoré so sebou táto iniciatíva prináša, treba hovoriť aj nespočetných negatívach. Projekt si vyžaduje kooperáciu najmenej 15 provincií, z ktorých sú niektoré bohaté na vodné zdroje a to pre ne znamená vzdať sa svojich zásob. (Kuo, 2014) Okrem toho so sebou projekt prináša enormné sociálno-ekonomické náklady, najmä v súvislosti s finančnými nákladmi a realokáciou časti čínskej populácie. Ďalšie dopady sa týkajú poklesu rieky Jang-c'ťiang a narušenia biogeografických hraníc. Čo sa týka ďalších negatív, tie sa zrejme podpíšu pod kvalitu rieky Han a Jang-c'ťiang¹². Okrem straty celkovej kvality vody, by tiež vedľajším efektom bolo vysušovanie oboch riek.

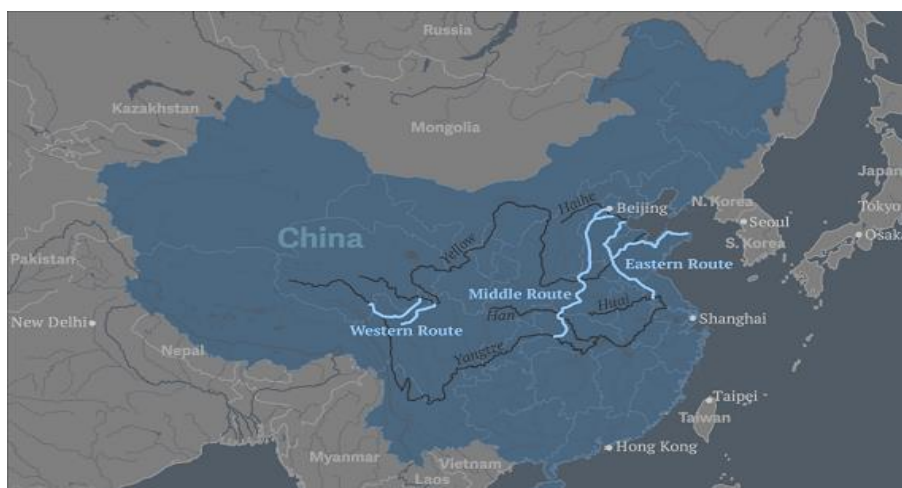
V konečnom dôsledku je projekt, na ktorý vláda vyčlenila 62 mld. USD, výsledkom priorit Komunistickej strany Číny, zameriavajúci sa najmä na zásobovanie tých miest, kde by sa mal koncentrovať celkový rast a rozvoj a síce na Peking a Tianjin. V súčasnosti je dotovanie severovýchodných a ekonomicky prosperujúcich častí krajiny vodou dôležitejšie ako zachovanie zdravej a kvalitnej vody v menších, nie tak prosperujúcich mestách ako napríklad Wuhan.

⁹ Východná cesta už začala s transferom vody z rieky Jang-c'ťiang do suchých miest v provincii Šan-tung.

¹⁰ Stredná cesta by mala privádzať vodu, konkrétne 1,24 mld. m³, do Pekingu zo stredných oblastí krajiny.

¹¹ Dĺžka transferu sa odhaduje na 4350 km. (Kuo, 2014)

¹² Rieka Han sa vyznačuje výbornou kvalitou vody a zásobuje 30 miliónov ľudí, zatiaľ čo Jang-c'ťiang dodáva vodu pre 11 provincií a 400 miliónov ľudí. (Kuo, 2014)

3.2 Potenciálne konfliktné oblasti

K ďalším významným krokom čínskej vlády patrí budovanie priehrad. Opäť však treba mať na pamäti, že ide o krajinu, ktoré má niektoré rieky spoločné so susednými štátmi¹³. Tu Čína sleduje politiku absolútnej zvrchovanosti a nie je ochotná prijímať ústupky. Len na rieke Mekong, vláda odsúhlasila výstavbu 8 z 15 zavlažovacích priehrad, na thajskej rieke Salween navrhuje výstavbu najvyššej priehrady, pričom táto rieka tečie do Barmy a celkovo má vystavaných 28 priehrad pozdĺž rieky Cangpo. (Williams, 2013)

Vzhľadom k tomu, že otázka vody sa pre politickú elitu stala senzitívnou, Peking bude aspirovať na zaistení vodnej bezpečnosti, hoci na úkor okolitých štátov. Najmä v prípade Indie, kde sa vzťahy kvôli vode značne vyostrejujú, berúc do úvahy, že samotné vzťahy sú z historického hľadiska poznačené atribútmi kooperácie, ako aj rivality. V kontexte vodnej bezpečnosti sa potenciálnym zdrojom konfliktu môže stať rieka Brahmaputra, kde ČĽR stavia priehrady a usiluje sa kontrolu toku rieky, resp. sa snaží odkloniť 1% toku rieky pre svoje vlastné potreby. Napriek snahám Indie o vedenie konzultácií s čínskou stranou nielen v materii vojenských a politických záujmov, Peking pokračuje vo svojich iniciatívach a naďalej buduje priehrady.

Najväčšie riziko pre Indiu by však mohol predstavovať tzv. „západný spoj“ v rámci projektu SNWDP. Ak by výstavba tohto spoju bola úspešná, pre severnú Indiu by to znamenalo nielen nedostatok vodných zdrojov, ale aj zvýšenú závislosť Indie od ČĽR a stratu ekonomickej pozície Naj Dillí. Okrem toho by sa takéto „násilné“ využívanie rieky dotklo aj Bangladéša. Do budúcnosti je preto predpokladom, že vzťahy sa vďaka vodným zdrojom môžu vyhrotiť.

Ďalšími krajinami, ktoré by sa mohli dostať do konfliktu s Čínou sú nepochybne Kambodža a Vietnam, ktoré zásobuje rieka Mekong. Konkrétne v prípade Vietnamu, môžeme konštatovať, že vďaka tejto rieke si krajina uchováva svoju samostatnosť v produkcii ryže, čo sa premieta aj do celkovej tvorby HDP, na ktorom sa spomínaná produkcia podieľa až 1/3. (Economy, 2008) Akékoľvek nadmerné využívanie rieky výlučne pre potreby Pekingu, by mali neblahý dopad na jednotlivé krajiny či už v zmysle ekonomického rastu, migrácie obyvateľstva, zmenách biodiverzity a pod. Čínske ministerstvo vodných zdrojov sa usiluje kontrolovať prístup štátov juhovýchodnej Ázie, ktoré rieka zásobuje a pre ktoré znamená závislosť 60 miliónov ľudí.

¹³ Konkrétne ide o šesť riek, ktoré pramena na Tibetskej plošine a ktoré ČĽR zdieľa s deviatimi susednými štátmi. (Williams, 2013)

Ďalším esom v rukáve ČĽR je hromadné využívanie rieky Irtyš, ktorá zásobuje tak Kazachstan¹⁴ ako aj Rusko, za účelom zavlažovania a privádzania vody do čínskych ropných polí a rozvoja provincie Sin-ťiang. K roku 2020 plánuje objem využívanej vody zdvojnásobiť na 1 mld. m³. Pozitívom v tejto situácii sa javí byť prebiehajúca platforma pre diskusie, keďže obe zo zainteresovaných strán sú členmi Šanghajskej organizácie pre spoluprácu (ŠOS/SCO). (Economy, 2008) Takéto jednostranné iniciatívy na rieke Irtyš dávajú Číne do rúk mocnú zbraň v podobe kontroly nad Kazachstanom a Ruskou federáciou.

Na základe týchto príkladov, môžeme naozaj potvrdiť, že v oblasti čínskej vodnej politiky sa začínajú čoraz viac vyzdvihovať hrozby vyplývajúce z environmentálnych zmien, čo vedie krajinu k tomu, aby k problematike zaujala omnoho proaktívnejší postoj a efektívnejšiu politiku.

Záver

Napriek dichotómii, ktorá prevláda v čínskom postoji k otázke životného prostredia, rastie povedomie o dôležitosti otázky vodnej bezpečnosti, predovšetkým na štátnej úrovni o čom svedčí aj sekuritizácia danej problematiky. Decentralizácia krajiny však spôsobuje, že lokálna úroveň štátnej správy zatiaľ nevenuje otázke toľko pozornosti, nakoľko sleduje vlastnú cestu ekonomického rozvoja a dáva prednosť rastu životnej úrovni čínskeho obyvateľstva. V kontexte decentralizácie sa však vyskytujú problémy nielen finančného charakteru, ale najmä v oblasti implementácie a regulačných opatrení. Vodné tarify sa takisto rôznia a ich implementácia je problematická kvôli nejasne vymedzeným kompetenciám, zodpovednosti a slabej inštitucionálnej kapacite. Napriek tomu, niet pochýb, že je otázka vody v podmienkach ČĽR venovaná čoraz väčšia pozornosť. Svedčia o tom viaceré iniciatívy a projekty, ktoré sa svojim charakterom dajú považovať za bezprecedentné, avšak aj tie sa často krátko stretávajú s negatívnymi ohlasmi. Riešením vodnej bezpečnosti v Číne sa preto nepochybne stala budujúca sa infraštruktúra a technologické vybavenie. Práve technológie zohrávajú významnú úlohu pri riešení vodnej bezpečnosti. K najefektívnejším možnostiam riešenia danej problematiky je desalinizácia morskej vody. Čoraz viac zahraničných firiem prichádza do krajiny a trh s odsoľovaním vzrástol v priemere o 18% za rok v priebehu uplynulých piatich rokov. (Wong, 2013) Najviac sa tento spôsob uchytil v provincii Tchien-ťin, ktorý sa vyznačuje veľkolepou technológiou pre desalinizáciu (Tianjin Beijiang Power & Desalination Plant). Z ďalších spôsobov riešenia vodnej otázky je ovládnutie riek, kde však Peking naráža na problém a postoje susedných štátov. V tomto zmysle, však môžeme vidieť, že krajina sa snaží zabrániť vodnej kríze, pri tom, bohužiaľ, siaha po nešťastných a zúfalých riešeniach. Na tomto mieste, by preto bolo potrebné siahnuť po určitej politickej reforme, ktorá by spočívala vo zvýšení transparentnosti mechanizmov rozhodovania, menšom využívaní technológií a potrebe novej legislatívnej úpravy.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BROWN, R.L. - HALWEIL, B. 1998. *China's Water Shortage could shake World Food Security* [online]. 1998. In World Watch. [cit. 17.05.2014]. Dostupné na internete: <http://www.ualberta.ca/~mdzahidu/brhamaputra_diversion/lester_brian.pdf>.

¹⁴ Vodný kanál, Irtyš-Karaganda, slúži na prívod vody do kazachstanských stepných oblastí.

- [2] ECONOMY, E. 2008. *Asia's Water Security Crisis: China, India, and the United States* [online]. 2008. In National Bureau of Asian Research. [cit. 17.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nbr.org/publications/element.aspx?id=298>>.
- [3] CHEN, Y. 2012. *The Securitization of Non-Traditional Security Threats: Water Security in China*. In *E-International Relations* [online]. 2012. [cit. 18.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.e-ir.info/2012/06/23/the-securitization-of-non-traditional-threats-water-security-in-china/>>.
- [4] *China's eco-crisis: 60% of underground water polluted* [online]. 2014. In RT. [cit. 10.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://rt.com/news/154268-underground-water-china-polluted/>>.
- [5] KUO, L. 2014. *China Has Launched the Largest Water-Pipeline Project in History* [online]. 2014. In The Atlantic. [cit. 17.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.theatlantic.com/international/archive/2014/03/china-has-launched-the-largest-water-pipeline-project-in-history/284300/>>.
- [6] MOORE, S. 2013. *China's Massive Water Problem* [online]. 2013. In The New York Times. [cit. 15.05.2014]. Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2013/03/29/opinion/global/chinas-massive-water-problem.html?_r=0>.
- [7] PENG, S. 2011. *Water Resources strategy and agricultural development in China* [online]. 2011. In Oxford Journals. [cit. 15.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://jxb.oxfordjournals.org/content/62/6/1709>>.
- [8] SEKIGUCHI, R. 2006. *Water Issues in China* [online]. 2006. In Stanford Program On International And Cross-Cultural Education. [cit. 13.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://spice.stanford.edu/docs/113>>.
- [9] VIDAL, J. 2012. *Chinese food security may be motivating investments in Africa* [online]. 2012. In The Guardian. [cit. 25.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/global-development/2012/may/10/chinese-food-security-investments-africa>>.
- [10] *Water in China : Desperate Measures* [online]. 2013. In The Economist. [cit. 10.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.economist.com/news/leaders/21587789-desperate-measures>>.
- [11] *Water security* [online]. 2014. In United Nations. [cit. 17.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.unwater.org/topics/water-security/en/>>.
- [12] WILLIAMS, J. 2013. *The International Implications of China's Water Policies* [online]. In *E-International Relations*, 2013. [cit. 18.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.e-ir.info/2013/02/15/chinas-water-policies-and-their-international-implications/>>.
- [13] WONG, G. 2013. *China's war on water scarcity* [online]. 2013. In Gridlines. [cit. 17.05.2014]. Dostupné na internete: <<http://www.pwc.com/gx/en/capital-projects-infrastructure/assets/chinas-war-on-water-scarcity.pdf>>.

Kontakt

Mgr. Barbora Hradňanská

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika

Email: barbora.hradnanska@umb.sk

INŠTITÚT POSILNEJ SPOLUPRÁCE V KONTEXTE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE¹

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je vysvetliť podstatu súčasného právneho režimu posilnenej spolupráce existujúcej v Európskej únii, vrátane hmotnoprávných a procesných pravidiel tohto mechanizmu. Príspevok tiež analyzuje prvý prípad posilnenej spolupráce v Európskej únii, ktorý vytvára jednotné pravidlá týkajúce sa rozhodného práva pre rozvod a rozluku.

Kľúčové slová: Európska únia, posilnená spolupráca, rozvod a rozluka, rozhodné právo

Abstract

The aim of this paper is to explain the essence of the legal regime for the enhanced cooperation currently existing in the European Union including the material and procedural rules of the mechanism. The paper also analyses the first case of the enhanced cooperation in the European Union creating the uniform rules on the law applicable to divorce and legal separation.

Key words: European Union, enhanced cooperation, divorce and legal separation, applicable law

Úvod

Hoci je členstvo v Európskej únii postavené na rovnakých právach a povinnostiach jednotlivých členských štátov, zakladajúce zmluvy pripúšťajú isté výnimky umožňujúce použiť mechanizmus odchylných postupov, ktoré v konečnom dôsledku vedú k diferenciacii obsahu členstva. Príčinou tohto javu je najmä neochota alebo neschopnosť niektorých členských štátov podieľať sa na vybraných úniových politikách presadzovaných ostatnými členmi.² Uvedený fenomén nepochybne súvisí s hlboko zakorenenými rozdielmi medzi členskými štátmi v otázkach tempa a ideologického smerovania európskej integrácie.³

Významným nástrojom, ktorý túto flexibilitu umožňuje, je inštitút posilnenej spolupráce, predstavujúci intenzívnejšie, t. j. hlbšie integračné záväzky v porovnaní so všeobecne platnými záväzkami ostatných členských štátov.⁴ V kontexte tohto mechanizmu môžu predpisy Európskej únie v konkrétnej oblasti zaväzovať minimálne deväť členských štátov, ak sa v rámci príslušnej rozhodovacej procedúry nepodarí získať dostatočný počet hlasov na prijatie všeobecne platnej legislatívy.

Príspevok má za cieľ vo svojej prvej časti objasniť podstatu inštitútu posilnenej spolupráce v Európskej únii zadaním hmotnoprávných a procesných podmienok, ktoré musia byť splnené, aby bola táto kooperácia povolená. V druhej časti príspevku je

¹ Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného.

² TOMÁŠEK, M., TÝČ, V. a kol. 2013. *Právo Evropské unie*. 1. vydání. Praha : Leges, 2013. s. 128.

³ CHALMERS, D. DAVIES, G., MONTI, G. 2010. *European Union Law*. Second Edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. s. 113.

⁴ SVOBODA, P. 2010. *Úvod do evropského práva*. 3. vydání. Praha : C. H. Beck, 2010. s. 22.

analyzovaný konkrétny príklad posilnenej spolupráce v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku.

1 Charakteristika posilnenej spolupráce

Posilnená spolupráca bola pôvodne zavedená Amsterdamskou zmluvou (v tom čase označovaná ako „užšia spolupráca“) a neskôr revidovaná Zmluvou z Nice a Lisabonskou zmluvou. Právnym základom realizácie posilnenej spolupráce medzi členskými štátmi Európskej únie sú v súčasnosti čl. 20 Zmluvy o Európskej únii (ďalej aj ZEÚ) a čl. 326 – 334 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej aj ZFEÚ).⁵ Uvedené ustanovenia vymedzujú hmotnoprávne a procesnoprávne podmienky a obmedzenia pre členské štáty, ktoré majú v úmysle nadviazať medzi sebou posilnenú spoluprácu. Pravidlá tohto mechanizmu obsahujú dostatočné záruky, ktoré bránia neprimeraným zásahom do všeobecnej normotvorby právnych predpisov Európskej únie, rovnako vytvoreniu pevného jadra členských štátov vyvíjajúcich si vlastnú legislatívu bez účasti ostatných členov a viacrýchlostnej Európskej únie.⁶

Do zoznamu hmotnoprávných záruk patrí požiadavka účasti minimálne deviatich členských štátov na tejto forme kooperácie.⁷ Posilnenú spoluprácu je možné nadviazať len v oblastiach, ktoré nepatria medzi výlučné právomoci Európskej únie.⁸ Podľa Tomáška a Týča môže byť posilnená spolupráca zameraná in intenso na prehĺbenie implementácie v oblastiach, v ktorých už sú realizované integračné postupy, alebo in extenso tam, kde je za účelom naplnenia cieľov stanovených v zakladajúcich zmluvách, potrebné zasiahnuť do ďalších oblastí spolupráce medzi členskými štátmi.⁹ Dôležitým predpokladom jej povolenia je požiadavka, aby ciele posilnenej spolupráce nebolo možné dosiahnuť v primeranom čase v rámci Európskej únie ako celku. Uvedený nástroj je preto potrebné chápať ako ultima ratio v situácii, keď je spoločný postup všetkých členských štátov v konkrétnej oblasti politicky nereálny. Každá posilnená spolupráca musí byť v súlade so zakladajúcimi zmluvami a právom Európskej únie, pričom význam tohto kritéria podrobnejšie objasňuje čl. 326 ZFEÚ v ktorom je zdôraznené, že nesmie narušiť vnútorný trh ani hospodársku, sociálnu a územnú súdržnosť, ďalej nesmie predstavovať prekážku alebo diskrimináciu v obchode medzi členskými štátmi ani narušiť hospodársku súťaž medzi nimi. Rovnako sa aplikuje podmienka, aby kooperácia rešpektovala právomoci, práva a povinnosti členských štátov, ktoré na nej neparticipujú.

Podľa Fabbriniho sa dajú procesné pravidlá vzťahujúce sa na tento inštitút rozdeliť do troch skupín, ktoré zodpovedajú trom rôznym fázam posilnenej spolupráce.¹⁰

Prvú tvoria ustanovenia vedúce k schváleniu posilnenej spolupráce.¹¹ Minimálne deväť členských štátov, ktoré majú v úmysle nadviazať medzi sebou posilnenú spoluprácu, predložia žiadosť Komisii, v ktorej zároveň uvedú rozsah pôsobnosti a ciele navrhovanej

⁵ Z dôvodu obmedzeného rozsahu sa v príspevku nebudeme venovať špecifikám posilnenej spolupráce v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

⁶ CHALMERS, D. DAVIES, G., MONTI, G. 2010. *European Union Law*. Second Edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. s. 113.

⁷ Pred prijatím Lisabonskej zmluvy sa vyžadovala účasť ôsmich členských štátov ešte v období, keď mala Európska únia pätnásť členských krajín. Súčasná právna úprava požadujúca participáciu minimálne deviatich členských štátov pri aktuálnom počte dvadsaťosem členských štátov predstavuje zjednodušenie kritérií.

⁸ Pozri bližšie čl. 3 ZFEÚ.

⁹ TOMÁŠEK, M., TÝČ, V. a kol. 2013. *Právo Evropské unie*. 1. vydání. Praha : Leges, 2013. s. 129.

¹⁰ FABBRINI, F. 2012. *The Enhanced Cooperation Procedure: A Study in Multispeed Cooperation*. Centro Studi sul Federalismo, 2012. s. 5.

¹¹ Pozri bližšie čl. 20 ZEÚ a čl. 329 ZFEÚ.

posilnenej spolupráce. Následne Komisia posúdi súlad návrhu s podmienkami a obmedzeniami vyplývajúcimi zo zakladajúcich zmlúv a môže ho postúpiť za účelom schválenia Rade. V nadväznosti na prijatú žiadosť členských štátov však Komisia nemá povinnosť predložiť ju Rade, je to vec jej úvahy, no ak Komisia návrh nepredloží, má o tejto skutočnosti a dôvodoch informovať dotknuté členské štáty. S návrhom posilnenej spolupráce musí vyjadriť súhlas Európsky parlament a formálne je povolená na základe rozhodnutia Rady, o ktorom Rada hlasuje kvalifikovanou väčšinou.¹²

Druhá fáza pozostáva z pravidiel fungovania posilnenej spolupráce.¹³ Členské štáty, ktoré sa zúčastňujú na posilnenej spolupráci využívajú za týmto účelom inštitúcie Európskej únie. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že Európsky parlament a Komisia, presadzujúce záujmy občanov Európskej únie a nadnárodné záujmy, vykonávajú svoje právomoci a rozhodujú v štandardnom zložení. Zároveň zúčastnené členské štáty nemusia znášať dodatočné administratívne náklady vznikajúce inštitúciám Európskej únie. Osobitné pravidlá sa však týkajú Rady, ktorá rozhoduje v špeciálnom režime. Všetci členovia Rady sa môžu zúčastniť na jej rokovaní, no hlasujú len členovia Rady zastupujúci členské štáty participujúce na posilnenej spolupráci. Z uvedeného vyplýva, že o konkrétnych návrhoch sú vedené negociácie medzi zástupcami všetkých členských štátov, čo je prejavom princípu transparentnosti. V prípade jednomyselného hlasovania a hlasovania kvalifikovanou väčšinou v Rade sú braté do úvahy len hlasy zástupcov zúčastnených členských štátov. V rámci povolenej posilnenej spolupráce môžu byť prijímané všetky legislatívne aj nelegislatívne akty regulované právom Európskej únie. Zároveň je potrebné dodať, že akty schválené v rámci posilnenej spolupráce zaväzujú len participujúce členské štáty a v rámci procesu rozširovania Európskej únie ich kandidátske krajiny nemusia prijať.

Tretia skupina definuje postupy, ktoré umožňujú členským štátom pôvodne neparticipujúcim na posilnenej spolupráci, sa k nej v neskoršom čase pripojiť¹⁴, čím sa pre ne vytvára priestor počkať na účinky prijatých opatrení. Táto forma spolupráce je otvorená pre všetky členské štáty Európskej únie. Úlohou Komisie a zúčastnených členských štátov je preto podporiť účasť čo najväčšieho počtu členských štátov. Pravidlá definujúce zapojenie sa ďalšieho členského štátu do už prebiehajúcej posilnenej spolupráce sú koncipované jednoduchšie ako postupy smerujúce k jej povoleniu. Členský štát, ktorý sa chce zúčastniť na tomto mechanizme, oznámi svoj zámer Rade a Komisii. Následne Komisia do štyroch mesiacov od prijatia oznámenia posúdi žiadosť dotknutého členského štátu s prihliadnutím na podmienky povolenej posilnenej spolupráce špecifikované v rozhodnutí Rady a na akty prijaté v rámci posilnenej spolupráce. Ak sú splnené zo strany členského štátu všetky podmienky, Komisia potvrdí jeho účasť a prijme nevyhnutné prechodné opatrenia týkajúce sa uplatňovania aktov, ktoré už boli prijaté v rámci posilnenej spolupráce. Ak podľa názoru Komisie podmienky účasti splnené neboli, je povinná definovať opatrenia, ktoré majú byť prijaté s cieľom splniť ich a stanoviť lehotu na opätovné preskúmanie žiadosti. Po jej uplynutí Komisia žiadosť opakovane posúdi, pričom ak výhrady zo strany Komisie aj naďalej pretrvávajú, dotknutý členský štát môže svoju žiadosť adresovať Rade za účelom prijatia rozhodnutia. Na hlasovaní sa zúčastňujú len členovia Rady zastupujúci členské štáty, ktoré sa zúčastňujú na posilnenej spolupráci.

Doposiaľ došlo k nadviazaniu posilnenej spolupráce medzi vybranými členskými štátmi Európskej únie v troch prípadoch. Prvá oblasť sa týka rozhodného práva pre rozvod a rozluku, ktorou sa bližšie zaoberáme v ďalšej časti príspevku. Druhá posilnená spolupráca

¹² Podľa Amsterdamskej zmluvy mohol ktorýkoľvek člen Rady návrh vetovať.

¹³ Pozri bližšie čl. 20 ZEÚ, čl. 330, 332, 333 ZFEÚ.

¹⁴ Pozri bližšie čl. 20 ZEÚ, čl. 328, 331 ZFEÚ.

reguluje vytvorenie jednotnej patentovej ochrany.¹⁵ V poslednom prípade je predmetom právnej úpravy problematika dane z finančných transakcií.¹⁶

Na základe uvedeného možno konštatovať, že hoci súčasné hmotnoprávne a procesné pravidlá vzťahujúce sa na posilnenú spoluprácu boli Lisabonskou zmluvou modifikované, čím došlo k zjednodušeniu podmienok jej nadviazania, aj naďalej tento nástroj poskytuje dostatočné záruky, aby bola zabezpečená jednota a stabilita celého právneho poriadku Európskej únie.

2 Posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku

Po prvý krát bol mechanizmus posilnenej spolupráce v Európskej únii uplatnený pri zavádzaní zosúladených kolíznych noriem vo veciach rozvodu a rozluky. Rozvod manželstva predstavuje jednu z foriem zániku manželstva, ktorá vyžaduje konštitutívne rozhodnutie príslušného orgánu štátu. V rámci konania o zrušení manželstva rozvodom je predmetom skúmania existencia tzv. rozvodových dôvodov, ktorých právna úprava sa v právnych poriadkoch štátov líši. Niektoré štáty požadujú iba deklarovanie manželského rozvratu, iné obsahujú prísnejšie pravidlá v podobe taxatívne stanovených dôvodov rozvodu. Existujú tiež štáty, ktoré okrem zrušenia manželstva rozvodom požadujú pred jeho definitívnym zrušením aj tzv. odlúčenie, t. j. rozluku. Až po uplynutí stanovenej lehoty odlúčenia môže byť manželstvo rozvedené.¹⁷ Hmotnoprávne podmienky rozvodu manželstva sú v slovenskom právnom poriadku regulované zákonom o rodine č. 36/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.¹⁸ Inštitút rozluky súčasná slovenská legislatíva nepozná.

V dôsledku zvýšeného pohybu občanov členských krajín Európskej únie v úniomom priestore dochádza k nárastu manželstiev s medzinárodným prvkom, v ktorých sú napríklad manželia občanmi rôznych štátov, alebo žijú v členskom štáte, ktorého nie sú občanmi. V prípade rozvodu a rozluky takéhoto manželstva už boli na pôde Európskej únie definované spoločné pravidlá o súdnej právomoci a uznávaní rozsudkov v manželských veciach,¹⁹ no aj naďalej absentovala regulácia rozhodného práva. Úvahy o harmonizácii kolíznych noriem v uvedenej právnej oblasti prezentovala Komisia v Zelenej knihe o rozhodnom práve a súdnej právomoci vo veciach rozvodu KOM(2005)82, zo 14. marca 2005. Naliehavosť prijatia právnej úpravy vyplynula zo zvyšujúceho sa počtu rozvodov v Európskej únii, čo má dopad na veľké množstvo občanov.

Uvedená problematika je súčasťou justičnej spolupráce členských štátov v občianskych veciach s cezhraničnými dôsledkami, ktorej právnym základom je článok 81 ZFEÚ. Medzi opatrenia prijímané v tejto oblasti patrí aj zabezpečenie zlučiteľnosti kolíznych noriem uplatniteľných v členských štátoch.²⁰ Vzhľadom k tomu, že inštitúty, akými sú rozvod a rozluka, patria do oblasti rodinného práva, aplikuje sa na ne mimoriadne

¹⁵ Rozhodnutie Rady 2011/167/EÚ z 10. marca 2011, ktorým sa povoľuje posilnená spolupráca na účely vytvorenia jednotnej patentovej ochrany; Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1257/2012 zo 17. decembra 2012, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca na účely vytvorenia jednotnej patentovej ochrany.

¹⁶ Rozhodnutie Rady 2013/52/EÚ z 22. januára 2013, ktorým sa povoľuje posilnená spolupráca v oblasti dane z finančných transakcií.

¹⁷ ŠTEFANKOVÁ, N., LYSINA, P. a kol. 2011. *Medzinárodné právo súkromné*. 1. Vydanie. Praha : C. H. Beck, 2011. s. 436.

¹⁸ Pozri bližšie § 23 zákona o rodine.

¹⁹ Nariadenie Rady (ES) č. 2201/2003 z 27. novembra 2003 o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie (ES) č. 1347/2000

²⁰ Pozri bližšie čl. 81 ods. 2 písm. c) ZFEÚ.

legislatívny postup, v rámci ktorého rozhoduje Rada jednomyseľne po porade s Európskym parlamentom.²¹ Práve nemožnosť dosiahnuť jednomyseľnosť, v procese schvaľovania pravidiel týkajúcich sa rozhodného práva v uvedenej rodinnoprávnej oblasti s cezhraničnými dôsledkami, vytvorila predpoklady na nadviazanie posilnenej spolupráce.

Prvým krokom, ktorý túto spoluprácu odobril, bolo prijatie rozhodnutia Rady 2010/405/EÚ z 12. júla 2010, ktorým sa povoľuje posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku. Stalo sa tak na žiadosť štrnástich členských krajín Európskej únie.²² Následne bolo schválené nariadenie Rady (EÚ) č. 1259/2010 z 20. decembra 2010, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva a rozluku (ďalej aj nariadenie). V súčasnosti na spolupráci participuje šesťnásť členských krajín, keďže k pôvodným sa pripojili Litva²³ a Grécko²⁴.

Všeobecne možno konštatovať, že ak o rozvode alebo rozluke rozhodujú súdy členských štátov, rozhodné právo sa určí na základe kolíznych právnych noriem štátu, ktorého súd rozhoduje vo veci, pričom medzi vnútroštátnymi pravidlami pre kolíziu existujú rozdiely. Prínosom prijatého nariadenia je, že obsahuje jednotný súbor pravidiel, ktoré upravujú rozhodné právo pre rozvod a rozluku v situáciách medzinárodného charakteru. Nahradili sa ním vnútroštátne kolízne normy zúčastnených šesťnástich členských štátov.

Nariadenie zvyšuje právnu istotu, pretože manželia môžu ľahšie predvídať, ktoré vnútroštátne právo sa uplatní v prípade ich rozvodu alebo rozluku. Zároveň sa ním eliminuje riziko tzv. ponáhľania sa na súd, keď niektorý z manželov zámerne požiada o rozvod v tom členskom štáte, ktorého súdy aplikujú pre neho priaznivejšiu legislatívu. V súčasnosti súdy všetkých zúčastnených štátov uplatnia rozvodové právo určené na základe spoločných pravidiel definovaných nariadením.

Jednou zo základných zásad, z ktorých koncepcia nariadenia vychádza, je rešpektovanie slobodnej vôle manželov pri určovaní rozhodného práva použiteľného na rozvod a rozluku. Takáto autonómia strán je vítanou inováciou a prejavom väčšej flexibility, v porovnaní s „klasickými“ kolíznymi normami členských štátov, ktoré ponúkajú najmä uplatnenie práva podľa štátnej príslušnosti manželov alebo lex fori. V zmysle článku 5 ods. 1 nariadenia si manželia môžu zvoliť rozhodné právo, no aby sa predišlo výberu „exotických“ právnych poriadkov, s ktorými majú účastníci minimálnu väzbu, dohoda je obmedzená na niektorú z týchto štyroch kategórií právnych poriadkov:

- a) právny poriadok štátu, kde majú manželia obvyklý pobyt v čase uzavretia dohody, alebo
- b) právny poriadok štátu, kde mali manželia naposledy obvyklý pobyt, pokiaľ tam jeden z manželov stále býva v čase uzavretia dohody, alebo
- c) právny poriadok štátu, ktorého štátnym príslušníkom je jeden z manželov v čase uzavretia dohody, alebo
- d) právny poriadok štátu konajúceho súdu.

Z uvedeného vyplýva, že manželia si môžu zvoliť len právo toho štátu, s ktorým majú úzku väzbu. Takáto dohoda musí mať písomnú formu,²⁵ s uvedením dátumu a podpisov oboch manželov.²⁶ Otázka existencie a platnosti dohody o voľbe rozhodného práva sa posúdi podľa

²¹ Pozri bližšie čl. 81 ods. 3 ZFEÚ.

²² Belgicko, Bulharsko, Nemecko, Španielsko, Francúzsko, Taliansko, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Malta, Rakúsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovinsko.

²³ Pozri bližšie Rozhodnutie Komisie 2012/714/EÚ z 21. novembra 2012, ktorým sa potvrdzuje účasť Litvy na posilnenej spolupráci v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku.

²⁴ Pozri bližšie Rozhodnutie Komisie 2014/39/EÚ z 27. januára 2014, ktorým sa potvrdzuje účasť Grécka na posilnenej spolupráci v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku.

²⁵ Za písomnú formu nariadenie považuje aj všetku komunikáciu uskutočnenú elektronickými prostriedkami, ktoré poskytujú trvalý záznam o dohode.

²⁶ Pozri bližšie čl. 7 nariadenia.

práva toho štátu, ktorý by sa na ňu vzťahoval na základe nariadenia, ak by bola táto dohoda platná.²⁷ V tomto kontexte bude pre rozvádajúcich sa manželov dôležité mať k dispozícii informácie o hmotnoprávných a procesných aspektoch vnútroštátnych právnych poriadkov vo veciach rozvodu a rozluky ešte pred uzavretím takejto dohody. Z časového hľadiska je dohoda možné uzavrieť prípadne zmeniť kedykoľvek, najneskôr ale v čase začatia konania.²⁸

Ak by nedošlo k voľbe práva, podľa čl. 8 nariadenia podliehajú rozvod a rozluka legislatíve štátu, ktorý je určený podľa nasledovnej hierarchie kritérií:

- a) právny poriadok štátu obvyklého pobytu manželov v čase začatia konania, alebo ak neexistuje,
- b) právny poriadok štátu posledného obvyklého pobytu manželov za predpokladu, že sa tento pobyt neskončil viac ako rok pred začatím konania, pokiaľ jeden z manželov stále býva v tomto štáte v čase začatia konania, alebo ak neexistuje,
- c) právny poriadok štátu, ktorého sú obidvaja manželia štátnymi príslušníkmi v čase začatia konania,
- d) alebo právny poriadok štátu konajúceho súdu.

V zmysle čl. 4 nariadenia má tento predpis univerzálny charakter, lebo ním určené rozhodné právo sa uplatňuje aj vtedy, ak sa nejedná o právny poriadok niektorého z členských štátov, zúčastnených na posilnenej spolupráci.

Hoci Slovenská republika podporuje zjednotenie kolízneho práva v otázkach rozvodu a rozluky na úrovni všetkých členských štátov, jej výhrady sa týkajú práve využitia inštitútu posilnenej spolupráce pre túto právnu oblasť. Pozitívne je vnímaná najmä možnosť manželov uzavrieť dohodu o voľbe rozhodného práva. Prínosom je tiež cieľ sledovaný nariadením, ktorým je posilnenie právnej istoty, predvídateľnosti a flexibility pre občanov. Na druhej strane nariadenie predstavuje nástroj posilnenej spolupráce, čím sa aj naďalej neguje úsilie o dosiahnutie právnej istoty a predvídateľnosti. Do budúcnosti však Slovenská republika nevyklučuje pripojenie sa k tejto posilnenej spolupráci, za predpokladu, že sa na základe aplikácie nariadenia v praxi skutočne preukáže jeho prínos pre občanov. V tomto kontexte bude relevantná najmä otázka participácie na posilnenej spolupráci zo strany tých členských štátov, s ktorých štátnymi príslušníkmi majú občania Slovenskej republiky uzavretých najviac cezhraničných manželstiev. Keďže sa Slovenská republika sa na tejto posilnenej spolupráci nepodieľa, kolízna úprava vzťahov medzi manželmi vrátane rozvodu je aj naďalej regulovaná zákonom č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom v znení neskorších predpisov (ďalej zákon č. 97/1963 Zb.). Slovenská právna úprava nepripúšťa možnosť voľby práva v otázke zrušenia manželstva rozvodom. V zmysle § 22 zákona č. 97/1963 Zb. sa zrušenie manželstva rozvodom spravuje právnym poriadkom štátu, ktorého občanmi sú manželia v čase začatia konania, no ak sú manželia občanmi rôznych štátov, rozhodným právom je slovenské právo.

Záver

Posilnená spolupráca v rámci Európskej únie je jedným z prejavov asymetrie v procese európskej integrácie, ktorá v konečnom dôsledku vedie k vzniku tzv. viacrýchlostnej Európy. Tento inštitút nemá v práve Európskej únie veľmi dlhú históriu a aj to možno považovať za jeden z dôvodov jeho doposiaľ zriedkavého využitia v praxi. Po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy došlo k nadviazaniu posilnenej spolupráce v troch prípadoch, pričom práve oblasť rozhodného práva pre rozvod a rozluku predstavuje prvý z nich. Zo súčasnej právnej úpravy posilnenej spolupráce vyplýva, že by mala byť použitá

²⁷ Pozri bližšie čl. 6 nariadenia.

²⁸ Pozri bližšie čl. 5 ods. 2 nariadenia.

v prípadoch, keď nie je možné dosiahnuť konsenzus v Európskej únii ako celku, no zároveň predstavuje nástroj, ktorý v konečnom dôsledku môže povzbudiť nezúčastnené krajiny k tomu, aby sa k nej v budúcnosti pripojili.

Zoznam použitej literatúry

- [1] FABBRINI, F. 2012. *The Enhanced Cooperation Procedure: A Study in Multispeed Cooperation*. Centro Studi sul Federalismo [online]. 2012. ISBN 9788896871386. [cit. 14.05.2014]. Dostupné na internete: http://www.csfederalismo.it/attachments/2433_CSF-RP_Fabbrini_ENHANCED%20COOPERATION_October2012.pdf
- [2] CHALMERS, D. DAVIES, G., MONTI, G. 2010. *European Union Law*. Second Edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 1116 s. ISBN 978-0-521-12151-4.
- [3] KOMISIA ES. 2005. *Zelená kniha o rozhodnom práve a súdnej právomoci vo veciach rozvodu* [online]. KOM(2005) 82. Brusel : 14.3.2005. [cit. 15.05.2014]. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0082&rid=1>
- [4] Nariadenie Rady (EÚ) č. 1259/2010 z 20. decembra 2010, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva a rozluku. Ú. v. EÚ L 343, 29.12.2010.
- [5] SVOBODA, P. 2010. *Úvod do evropského práva*. 3. vydání. Praha : C. H. Beck, 2010. 304 s. ISBN 978-80-7400-313-4.
- [6] ŠTEFANKOVÁ, N., LYSINA, P. a kol. 2011. *Medzinárodné právo súkromné*. 1. Vydanie. Praha : C. H. Beck, 2011. 622 s. ISBN 978-80-7400-351-6.
- [7] TOMÁŠEK, M., TÝČ, V. a kol. 2013. *Právo Evropské unie*. 1. vydání. Praha : Leges, 2013. 494 s. ISBN 978-80-87576-53-3.
- [8] Zákon o rodine č. 36/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.
- [9] Zmluva o fungovaní Európskej únie. Ú. v. EÚ C 326, 26.10.2012.
- [10] Zmluva o Európskej únii. Ú. v. EÚ C 326, 26.10.2012.

Kontakt

JUDr. Lucia Hurná, PhD.

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: hurna@euba.sk

HISTORICKO-POLITICKÝ VÝVOJ FAERSKÝCH OSTROVOV A ICH SNAHA O NEZÁVISLOSŤ

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Abstrakt

Článok pojednáva o snahe Faerských ostrovov dosiahnuť vyššiu nezávislosť od Dánskeho kráľovstva. Faerské ostrovy sú tvorené skupinkou ostrovov, ktorá sa nachádza medzi Nórsnym morom a Atlantickým oceánom. Ide o autonómne územie Dánskeho kráľovstva. Snaha ostrovanov o nezávislosť sa prejavovala takmer počas celej doby ich existencie, napriek tomu dodnes nebola v plnej miere naplnená.

Kľúčové slová: Faerské ostrovy, snaha o autonómiu, Dánske kráľovstvo, štatút Faerských ostrovov, referendum

Abstract

The article deals with the effort of Faroe Islands for greater independence from the Kingdom of Denmark. The Faroe Islands are formed by a group of islands, situated between the Norwegian Sea and the Atlantic Ocean. It is an autonomous territory of the Kingdom of Denmark. The islanders effort for independence was felt throughout almost all of their existence, although still not fully filled.

Key words: Faroe Islands, the pursuit of autonomy, Kingdom of Denmark, the status of Faroe Islands, referendum

Úvod

Jednotlivé územia Škandinávie sa počas svojho historického vývoja dlhé obdobie vyvíjali spoločne. Existencia spoločnej histórie, náboženstva, spoločného štátneho útvaru, rovnaký názor na slobodu a základné demokratické hodnoty, ako aj podobný právny a správny systém ich predurčil k istej regionálnej sunáležitosti. Dôležitú úlohu zohrali aj geografické determinanty, teda istá oddelenosť severnej Európy od kontinentálnej, ktoré vymedzili špecifické problémy severských štátov.

„Severské krajiny majú mnoho spoločných rysov, ktoré ich odlišujú od zvyšku Európy, a preto je možné všeobecne tento región chápať ako určitý prepojený koherentný celok.“¹

Severskými štátmi rozumieme Dánsko, Švédsko, Nórsko, Fínsko a Island a rovnako aj autonómne územia – Faerské ostrovy, Grónsko a Alandské ostrovy. Štáty Škandinávie vykazujú vysokú mieru identity a solidarity so severským regiónom. Napriek mnohým spoločným prvkom majú jednotlivé štáty svoje špecifiká a rozdiely.

Svoju pozornosť sústredíme na Faerské ostrovy² a ich postavenie v regióne. Vychádzajúc z historicko-politického vývoja ostrovov sa pokúsime stanoviť základné dôvody, ktoré možno považovať za určujúci determinant v ich ceste k úplnej nezávislosti na Dánsku. Faerské ostrovy prešli pomerne zaujímavým vývojom, počas ktorého sa z nich

¹BURCLÍK, M. HAVLÍK, V., PINKOVÁ, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky v severských zemích*. Praha: Wolters Kluwer 2011, s. 1.

² 92% obyvateľov tvoria Faerčania a 6% tvoria Dáni.

sformovala unikátna entita pôsobiaca na území dnešnej Európy. V minulosti boli závislým územím Dánskeho kráľovstva, v súčasnosti disponujú rozsiahlym štatútom autonómie.

Počas historického a kultúrneho vývoja sa neustále objavovala snaha ostrovanov o nezávislosť, napriek danej skutočnosti dodnes nebola v plnej miere naplnená. Dôvodov môže byť niekoľko.

- Nejednotnosť politických elít v otázke úplnej nezávislosti ostrova
- Rozdielny postoj obyvateľov k samostatnosti ostrovov
- Vysoká miera ekonomickej závislosti na Dánskom kráľovstve
- Politická, historická a kultúrna blízkosť s Dánskym kráľovstvom
- Vysoká závislosť ekonomiky a jej príjmov na rybolove
- Finančná a riadiaca náročnosť administratívy a správy
- Zlé klimatické podmienky
- Riedke osídlenie ostrova

1 Vymedzenie pojmu „autonómia“

V priebehu 20. storočia dochádzalo ku vzniku nových štátov vo viacerých vlnách.³ Dnes autonómia naberá novú podobu, znamená to, že sa bude uskutočňovať skôr selektívne v rôznych častiach sveta. Dôvodom je neexistencia regiónu, kde by mohol proces autonómie byť realizovaný celoplošne.

Vo svete sa stále prejavujú snahy mnohých národov a entít o nezávislosť, vlastnú samosprávu a právo na sebaurčenie. „Uznanie širokým svetovým spoločenstvom je alfa a omega ďalšieho politického života každej entity usilujúcej sa o vlastný štát.“⁴

Pre potreby nášho príspevku budeme vychádzať z pojmu autonómia, ktorý vymedzuje Karel Žaloudek nasledovne „ide o princíp štátoprávneho usporiadania, podľa ktorého majú niektoré časti štátu právne zaručenú relatívnu samostatnosť, resp. samosprávu.“⁵

Na presadenie autonómie je nutné, aby väčšinová spoločnosť bolo schopná menšine poskytnúť určité autonómne práva, ktoré bude spôsobilá prijať a efektívne spravovať. Rovnako je nevyhnutná dôsledná informovanosť, tak na strane väčšiny ako aj menšinovej autonómnej časti spoločnosti. Autonómia vytvára istý stupeň nezávislosti, ale nie úplnú samostatnosť. Autonómia vytvára kompromis, kedy sa snaží presadiť nároky menšín na určitý stupeň politickej moci, zatiaľ čo sa zachováva územná celistvosť a suverenita štátu.⁶

Existujú aj odporcovia autonómie, ako napríklad Juha Rääkkä, ktorý zastáva názor, že autonómia je nespravodlivá voči väčšine spoločnosti. Prostredníctvom nej získa určitá skupina práva, ktoré nie sú ostatným poskytované a nemôžu ich ani využívať.⁷

³Bližšie pozri: KUCHARČÍK, R. Štát v súčasnom medzinárodnom systéme. In Medzinárodné vzťahy 2009 aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 03.-04. december 2009, Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. s. 374.

⁴BAAR, V. In: Schuster, R. O štátech a nestátech. 22. 04. 2012. s. 1 [Online.], [citované 12. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.iir.cz/article/o-statech-a-destatech>

⁵ŽALOUDEK, K. 1996. Encyklopedie politiky. Praha: Libri, s. 28.

⁶SKURBATY, Z. ed. 2004. Beyond a one-dimensional state: an emerging right to autonomy? Boston: Martinus Nijhoff Publishers Leiden, s. 54.

⁷Bližšie pozri: Skurbaty, Z. ed. 2004. Beyond a one-dimensional state: an emerging right to autonomy? Boston: Martinus Nijhoff Publishers Leiden, s. 211- 212.

2 Historicko-politický vývoj

Najstaršie dejiny tohto súostrovia nie sú zdokumentované. Za prvých osadníkov sú považovaní írski mnísi, ktorí pre svoje meditácie a nájdenie cesty k Bohu hľadali odľahlé miesta. Prvý, kto oboplával Faerské ostrovy niekedy v období medzi rokmi 512 až 530, bol írsky svätec Brendan spolu so svojimi mníchmi.⁸

Koncom 8. storočia sa začína obdobie vikingských výprav. V oblasti ostrovov sa usadili Vikingovia, ktorí toto územie dobyli a írskych mníchov vyhnali. Vikingovia si založili svoj vlastný štát, ktorý bol spravovaný parlamentom⁹ na základe ústavy.

Ústava bola založená na vikingských tradíciách z 9. storočia. Všetci slobodní muži mali právo zasadať v Althingu neskôr nazývanom Law Thing (Løgting). Tak parlament Faerských ostrovov má nárok byť považovaný za najstarší fungujúci parlament na svete.¹⁰

Koncom 9. a začiatkom 10. storočia tu pôsobil snem Løgþing, ktorého úlohou bolo schvaľovať zákony a riešiť spory. Obyvatelia ostrovov sa stretávali na pravidelných zasadnutiach snemu. V tomto období bolo tradíciou zvolávať snem na neobývanom mieste, bez vlastníka. Bolo to územie „nikoho“. Dôvodom výberu takéhoto miesta bolo, že žiaden zúčastnený nemal výhodu domáceho prostredia. Snem sa nachádzal v oblasti ostrova, ktorá dnes tvorí starú časť hlavného mesta Tórshávn.

Snem mal aj svojho predsedu (Løgsøgumaður), ktorý musel mať skvelú pamäť, keďže výnosy snemu sa nezapisovali, ale predseda ich všetky musel držať v hlave. Do roku 1035 mal parlament kontrolu nad celým súostrovím.

„Až do 10. storočia bola pre svet náboženských predstáv Severanov charakteristická pohanská viera.“¹¹

Na prelome 10. a 11. storočia dochádza k šíreniu kresťanstva na ostrovoch. Okolo roku 1000 snem *Løgþing*, ako najvyššia inštitúcia, rozhodol o prijatí kresťanstva na Faerských ostrovoch. V roku 1035 boli Faerské ostrovy pripojené k Nórsku. Stali sa nórskou provinciou a získali vlastného biskupa. Novo založené biskupské sídlo v Kirkjubøuru na ostrove Stromøyr sa stalo dôležitým kultúrnym a politickým centrom.

Neskôr, keď sa Nórsko dostalo pod správu Dánskeho kráľovstva v roku 1380 boli Faerské ostrovy aj naďalej ponechané Nórsku. Až podpisom zmluvy z Kielu, tzv. Kielskej zmluvy v roku 1814 sa Faerské ostrovy stali administratívnou časťou Dánskeho kráľovstva.¹²

„Vedľajšie krajiny Nórska. Faerské ostrovy a Island, boli v roku 1814 pričlenené k Dánsku.“¹³

Znamenalo to, že ostrovy boli riadené na základe dánskeho práva. V čele krajiny stál guvernér, ktorý dozeral na dodržiavanie dánskych zákonov na ostrovoch. Došlo k zrušeniu Løgtingu.

Oficiálne boli Faerské ostrovy k Dánskemu kráľovstvu pričlenené v roku 1849. Od vtedy majú Faerčania dvoch svojich zástupcov v dánskom parlamente (Folketingu). Na pôde dánskeho parlamentu sa rozhodovalo o dôležitých otázkach týkajúcich sa Faerských ostrovov.

V roku 1852 došlo k obnoveniu činnosti Løgtingu faerského parlamentu (zákonodarného snemu), ktorý až do roku 1948 plnil funkciu len poradného orgánu dánskej

⁸Settlement and the Viking Age [Online.], [citované 10. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.faroeislands.fo/Default.aspx?ID=10911>

⁹ Podľa niektorých údajov ide o straší parlament ako je parlament Islandu z roku 930.

¹⁰Settlement and the Viking Age [Online.], [citované 10. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.faroeislands.fo/Default.aspx?ID=10911>

¹¹ KAN, A. S. 1983. *Dějiny Skandinávských zemí*. 1. vydanie. Praha: Svoboda, 1983. s. 25.

¹² Staré nórske oblasti Grónsko, Island a Faerské ostrovy zostali pod dánskou správou.

¹³ BUSCK, S. POULSEN, H. 2007. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007, s. 167.

koruny. Løgting menoval ostrovného zástupcu v hornej komore dánskeho parlamentu. Snem bol do istej miery využívaný ako pomerov znalý poradný orgán pri prijímaní legislatívy upravujúcej pomery na ostrovoch.¹⁴

Počas svojho historicko-politického vývoja Faerčania neustále prejavovali úsilie o samostatnosť. Ich snahy boli presadzované prostredníctvom Faerského národného hnutia, ktoré bojovalo za politickú nezávislosť ostrovov a právo na sebaurčenie Faerčanov. Najvýraznejšie tieto záujmy presadzoval Joannes Patursson, ktorý bol zvolený do dánskeho parlamentu ako jeden z dvoch zástupcov Faerských ostrovov. Jeho požiadavky boli v roku 1903 dánskou vládou uznané. Došlo k presunu kompetencií v oblasti administratívy a daňového systému na Løgting.

Významným medzníkom na ceste k nezávislosti ostrovov bolo obdobie 2. svetovej vojny. Z dôvodu okupácie Nemeckom sa Dánsko nemohlo podieľať na spravovaní Faerských ostrovov. Veľká Británia z obavy pred ovládnutím ostrovov Nemcami začala spravovať ostrovy a starať sa o ich bezpečnosť. Veľká Británia uzavrela zmluvu s Faerskými ostrovmi, vychádzajúc z ktorej, bola prijatá dočasná ústava. Briti zároveň uznali faerské národné symboly a ponechávali Faerčanom voľnú ruku pri správe ostrova¹⁵

Na základe ústavy získal Løgting právo zákonodarnej iniciatívy. Pričom platilo, že pred prijatím zákona ho musel odsúhlasiť guvernér. Do rúk guvernéra Faerských ostrovov bola prenesená exekutívna moc z dánskej vlády. Guvernér i naďalej disponoval právom veta. Napriek tomu boli právomoci guvernéra obmedzené v prospech parlamentu.

Po skončení vojny sa Faerské ostrovy dostali opätovne pod správu dánskej koruny so zvláštnym štatútom. Faerčania to považovali za istý krok späť. Preto bolo veľmi problematické pre faerské politické strany a ich lídrov ustanoviť nový status Faerských ostrovov tak, aby boli pozitívne vnímané faerskou verejnosťou. Napriek tomu vyššia miera nezávislosti, ktorou disponovali počas britskej nadvlády im ukázala novú a zároveň inú možnosť existencie.

Vzniknutá situácia vyústila do referenda, ktoré sa konalo v roku 1946. Väčšina obyvateľov sa vyjadrila za nezávislosť faerských ostrovov, rozdiel bol veľmi malý. Za samostatnosť ostrovov bolo len o 146 hlasov viac. Uvedená skutočnosť je dôkazom nerozhodnosti samotných ostrovanov o nezávislosti ostrovov na Dánskom kráľovstve.

Tabuľka: Výsledky referenda o nezávislosti Faerských ostrovov z roku 1946

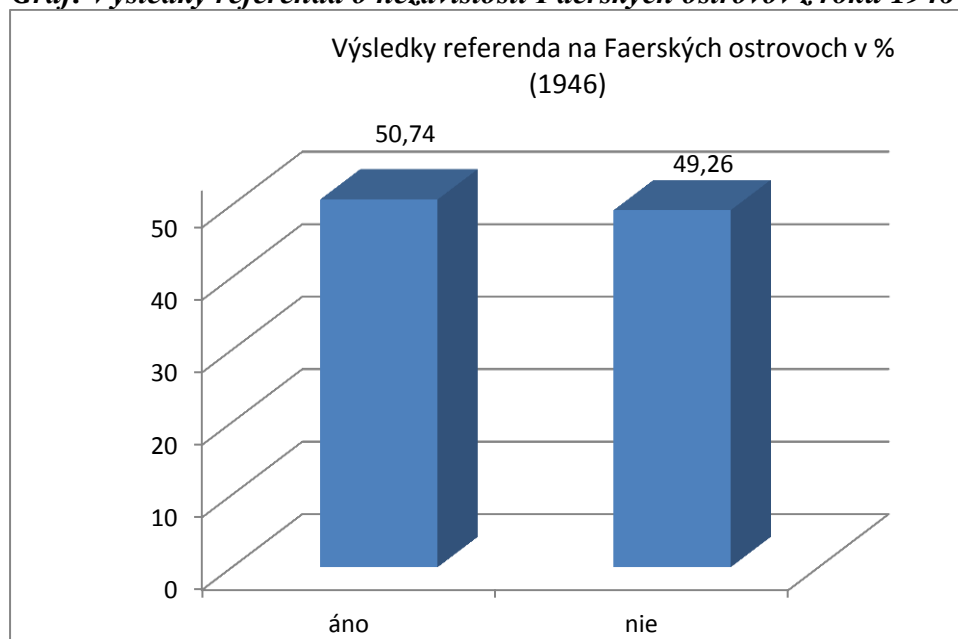
ANO	5,656	50,74%
NIE	5.490	49,26%
neplatné a prázdne hlasovacie lístky	478	4,11%
spolu hlasov	11.624	100%
volebná účasť	17.216	67,52%

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe Faroese independence referendum, 1946. [Online.], [citované 18. 05. 2014]. Dostupné na internete: http://www.fakten-uber.de/faroese_independence_referendum,_1946

¹⁴ BUSCK, S. POULSEN, H. 2007. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007, s. 211.

¹⁵ EINHORN, E. S. 1999. Wet and windy politics: The Faroe Island in the 1990s. In: *Scandinavian Review*, 87, č. 2, 19- 26.

Graf: Výsledky referenda o nezávislosti Faerských ostrovov z roku 1946

Zdroj: Vlastné spracovanie

Referendum o nezávislosti Faerských ostrovov na Dánskom kráľovstve sa konalo 14. septembra 1946, následne 18. septembra 1946 bola vyhlásená nezávislosť. Toto vyhlásenie nezávislosti Dánsko neakceptovalo a dňa 20. septembra 1946 zrušilo. Dánska vláda¹⁶ neuznala výsledky referenda a rozhodla o rozpustení faerského parlamentu a vypísaní nových volieb. Dánsky kráľ Christian X rozpustil faerský parlament Løgting dňa 24. septembra toho istého roku. O necelé dva mesiace, 8. novembra boli následne vyhlásené nové parlamentné voľby.

Zaujímavosťou je, že strany podporujúce plnú nezávislosť ostrovov získali vo Faerskom parlamente o niečo nižšiu podporu od voličov, ako strany, ktoré boli proti nezávislosti.¹⁷

Ostrovania sa pravdepodobne chceli vyhnúť problémom, a istému politickému napätiu v spoločnosti, ktoré bolo spôsobené realizáciou referenda. Istý vplyv mali aj obavy Faerčanov z obmedzenia finančných prostriedkov z kontinentálneho Dánska, na ktorých sú značne závislí.

Napriek tomu, kroky zo strany dánskej vlády prispeli k opätovnému oživeniu diskusie o nezávislosti ostrovov.

Už v prvej polovici 20. storočia bola faerská spoločnosť rozdelená. Časť obyvateľov podporovala Unionistickú stranu (Sambandsflokkurin, SF), ktorá preferovala úzke vzťahy s Dánskou monarchiou. Naopak Strana samosprávy (Sjálvstýrisflokkurin, SSF) požadovala silnejšiu pozíciu Løgtingu a zrovnoprávnenie faerského jazyka s dánčinou. Sformovala sa tak hlavná konfliktná línia centrum verzus periféria, ktorá v istej forme pretrváva vo faerskej spoločnosti dodnes.¹⁸

¹⁶ Faerčania nikdy neschválili, aby sa stali súčasťou Dánskeho kráľovstva.

¹⁷ Faroe nation building. [Online.], [citované 05. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.faroeislands.fo/Default.aspx?ID=13435>

¹⁸ BRACHTL, V. Vývoj a proměny stranického systému na Faerských ostrovech. In: Středoevropské politické studie. Ročník XII, Číslo 4, s. 332-348, ISSN 1212-7817. [Online.], [citované 13. 05. 2014]. S. 1. Dostupné na internete <http://www.cepsr.com/dwnld/bracht120100405.pdf>

Boj za nezávislosť pokračoval. O dva roky neskôr v roku 1948 bola prijatá listina o autonómii (Zákon o autonómii) – Home Rule Act. Faerské ostrovy získali štatút samosprávneho územia.

Napriek získanej autonómii zostali integrálnou súčasťou Dánskeho kráľovstva. Hlavnou náplňou zákona bolo vytvoriť vhodný predpoklad na presun kompetencií z Dánskej koruny na Faerské ostrovy. Listina rozdelila kompetencie do troch oblastí, a to :

- Právomoci, ktoré môžu byť prenesené, na základe žiadosti jednej zo strán, ide o rybolov, vzdelanie, kultúru, zdravotníctvo a pod.
- Právomoci, o ktorých je potrebné vyjednávať, ide o políciu, cirkev, nerastné zdroje, kontrolu na hraniciach a pod.
- Právomoci, ktoré nemôžu byť prenesené a ostávajú pod dánskou správou, ide o obrannú a menovú politiku, národnú bezpečnosť, právomoci najvyššieho dánskeho súdu a pod.¹⁹

Listina o autonómii výrazne posilnila právomoci faerských orgánov v oblasti vnútropolitického spravovania ostrovov. Na tomto mieste sa naskytá otázka či je v rámci unitárneho štátu možný presun takého množstva kompetencií ?

Listina zároveň uznala faerské národné symboly, faerštinu a faerskú vlajku. V tom istom roku došlo aj k prijatiu novej faerskej ústavy, ktorá nahradila ústavu z čias 2. svetovej vojny.²⁰

Formálne vyjednávanie s dánskou vládou o budúcom statuse Faerských ostrovov prebieha až doteraz.

Opätovne bola niekoľko krát nastolená otázka nezávislosti Faerských ostrovov. V roku 2005 došlo k doplneniu Listiny o autonómii. Zákon, ktorý sa stal jej súčasťou zjednodušil presun kompetencií z Dánska na príslušné faerské inštitúcie. Legislatívne právomoci boli prerozdelené medzi faerský parlament a predsedu vlády. Exekutíva pripadla faerskej vláde. Faerské súdy naďalej ostali súčasťou dánskeho súdneho systému.

Záver

Napriek tomu, že ostrovy v minulosti boli závislým územím Dánska, v súčasnosti disponujú rozsiahlou autonómiou. Aj dnes dochádza k postupnému prenosu kompetencií z dánskych na faerské inštitúcie v závislosti od ich finančných možností. Napríklad v roku 2007 prešla cirkev pod správu faerskej vlády.

V roku 2011 získali Faerské ostrovy pod svoju kontrolu oblasť imigračnej politiky a hraničnej kontroly. Hlavným a zároveň úradným jazykom je faerčina.

Faerčania po viac ako jedno storočie boli rozdelení v otázke vytvorenia vlastného štátu. Značná časť populácie Faerských ostrovov stále cíti, že majú nevyriešené národné otázky v existujúcom ústavnom rámci poskytovanom Dánskom. Nacionalizmus na Faerských ostrovov možno do istej miery považovať za aktívnejší a hrá viac explicitnú úlohu ako v krajinách, ktoré získali nezávislosť.

Boj za úplnú samostatnosť bude určite pokračovať a v budúcnosti sa dá predpokladať úplná nezávislosť Faerských ostrovov.

¹⁹ Home Rule Act of the Faroe Islands, No. 137 of March 23, 1948. [Online.], [citované 18. 05. 2014]. Dostupné na internete http://www.stm.dk/_p_12710.html

²⁰ V roku 1994 bola prijatá nová ústava Faerských ostrovov, ktorá nahradila ústavu z roku 1948.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BAAR, V. In: Schuster, R. O státech a nestátech. 22. 04. 2012. s. 1 [Online.], [citované 12. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.iir.cz/article/o-statech-a-nestatech>
- [2] BRACHTL, V. Vývoj a proměny stranického systému na Faerských ostrovech. In: Středoevropské politické studie. Ročník XII, Číslo 4, s. 332-348, ISSN 1212-7817. [Online.], [citované 13. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.cepsr.com/dwnld/brachtl20100405.pdf>
- [3] Burclík, M., Havlík V. and Pinková, A. 2011. *Skandinávie. Proměny politiky v severských zemích*. Praha: Wolters Kluwer. 2011. ISBN 978-80-7357-703-2
- [4] BUSCK, S. POULSEN, H. 2007. *Dějiny Dánska*. Praha: NLN, 2007. ISBN 80-7106-908-6
- [5] EINHORN, E. S. 1999. Wet and windy politics: The Faroe Island in the 1990s. In: Scandinavian Review, 87, č. 2, 19- 26, ISSN 0358-5522
- [6] Faroese independence referendum, 1946. [Online.], [citované 18. 05. 2014]. Dostupné na internete http://www.fakten-uber.de/faroese_independence_referendum,_1946
- [7] Faroe nation building. [Online.], [citované 05. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.faroeislands.fo/Default.aspx?ID=13435>
- [8] FIALA P., PINKOVÁ, M, 2005. *Evropská referenda*. s. 63, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, ISBN 80-7325-051-9
- [9] Home Rule Act of the Faroe Islands, No. 137 of March 23, 1948. [Online.], [citované 18. 05. 2014]. Dostupné na internete http://www.stm.dk/_p_12710.html
- [10] KAN, A. S. 1983. *Dějiny Skandinávských zemí*. 1. vydanie. Praha: Svoboda, 1983.
- [11] KUCHARČÍK, R. Štát v súčasnom medzinárodnom systéme. In Medzinárodné vzťahy 2009 aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 10. medzinárodnej vedeckej konferencie : Zámok Smolenice, 03.-04. december 2009, Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. s. 374-379, ISBN 978-80-225-3025-5
- [12] Settlement and the Viking Age [Online.], [citované 10. 05. 2014]. Dostupné na internete <http://www.faroeislands.fo/Default.aspx?ID=10911>
- [13] SKURBATY, Z. 2004. Beyond a one-dimensional state: an emerging right to autonomy? Boston: Martinus Nijhoff Publishers Leiden, ISBN 978-900-41420-46
- [14] ŽALOUDEK, K. 1996. Encyklopedie politiky. Praha: Libri, ISBN 80-85983-11-7

Kontakt

PhDr. Simona Chuguryan, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: chuguryan@euba.sk

EUROPEAN UNION MEMBER STATES AND GENDER BALANCE IN BUSINESS LEADERSHIP POSITIONS

Mgr. Farah Imani, MBA

Abstract

This paper deals with the issue of under-representation of women in business leadership positions, in particular the board of directors within the European Union. It compares selected countries where mandatory legislative measures or voluntary measures have been adopted to analyze their success in increasing the number of women on board of directors. We conclude that in order to increase the number of women on boards the legislative measures (quota law) is the most effective tool.

Key words: voluntary initiatives, legislative measures, women on board of directors, boardroom positions, binding quotas

Introduction

The European Parliament's recent directive consideration to introduce a quota of 40% for women on boards of directors of the public listed companies to be reached by 2020, has reaffirm the EU's concern regarding the under-representation of women in leadership positions. The importance of improving women's presence on the corporate board is on the political agenda not only at the EU level, but also at the national level. The company boards have been chosen, not because the boardroom is necessarily considered to be the most important place for execution of power in economic life, but because it is only possible for the boardrooms to impose measures.

Many EU Member States have developed **voluntary initiatives** and tools to address the challenge of the under-representation of women in senior leadership positions. On the other hand a few of EU Member States have adopted the **legislative measures** inspired by successful application of quota law in Norway.

1 Norway achievement target for women on boards

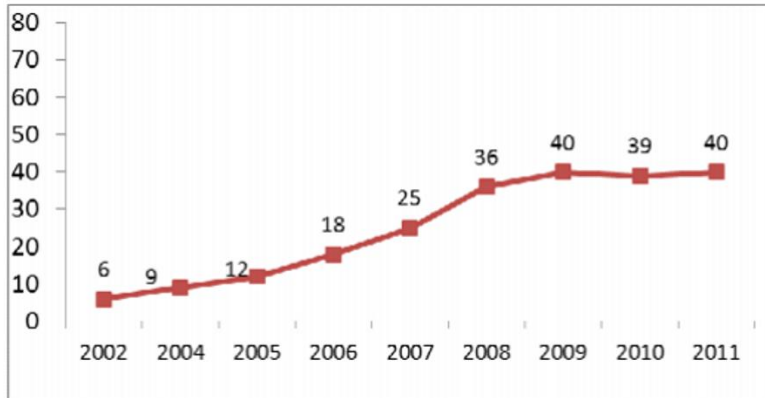
Although not an EU member state, the Norwegian regulations of 60/40 per cent gender balance on company boards has become a benchmark for Europe aiming to increase the number of women in economic decision-making. The Norwegian company board quota was introduced in 2013 as an attempt to change the male dominance in Norwegian economic life. The law required a minimum of 40% representation of each gender in the boards of public limited companies, inter-municipal companies and state-owned companies.

Norway's success in gender equality is evident in its high level of employment among men and women (72/67%) and by women's participation in politics: 40% in parliament, 50% in government and 38% in municipal councils. The quota legislation applies to almost 2000 companies¹ in Norway. This makes it a significant part of the economy, thus impacting significantly the women's access to power. The requirement for gender representation on the board demands for representation of both genders on the board, at least 40 % of men and 40% of women.

¹ including some 350 public limited companies, publicly held companies and cooperatives

As the figure 1 shows only 6% of company board members were women in 2002, increasing to 25% in 2007. By entering into the quota force in 2008, women held 36% of the seats in public limited companies, in 2009 the target of 40% women was reached. It is broadly recognized that the quota has been an important driver for producing good outcome for company governance and society in Norway.

Figure 1: Proportion on the women on the boards of public limited companies, Norway 2002-2011.

Source: European Commission, Exchange of good practices.²

The Norwegian quota law was supposed to apply adequate sanctions for breaching of its rules. Forced dissolution (after warnings) was the toughest sanction applied to a company who failed to establish a board according to the law. As an action to help companies, a number of databases have been developed which publicize women's skills. Women interested in becoming board members could register and the companies interested could look for someone to fill their board positions.

A survey³ done in 2009 to determine the make-up of the board of directors in Norway to find out whether changes in the gender composition of the boards had led to changes in competence and experience of the board. The survey data shows there are more men in the older age groups and more women in the younger age groups. Having the younger women on boards is directly attributed to the company board quota reform. The boards tend to have a gender age-structure comprised of older men and younger women. The survey also shows that women's education level is somewhat higher than men colleagues.

Changing the gender composition of the board, though a very difficult task, has been achieved. In order to find women candidates, Norway had to widen the circle from which women candidates were chosen. The quota has allowed women to contribute their talents and serve as successful role models, disproving the stereotype that careers in business are for 'men only'.⁴

²TEIGEN, M. 2012. Exchange of good practices on gender equality: Women in economic decision-making-Norway. European Commission (Justice). In *europa.eu*. p. 6. [online]. 2012. [cit.2013.12.26]. Available on internet: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/exchange_of_good_practice_no/no_discussion_paper_no_2012_en.pdf.

³ Ibid, P. 7.

⁴Ibid , p. 13.

2 French legislative measures binding

France has adopted the regulatory measure since 2011, having a mandatory quota of 20% for women on the board of directors to be reached by 2014, and 40% by 2017. The law applies to non-executive directors in both listed and unlisted companies employing at least 500 workers and with revenue of over 50 million Euros; there are some 2,000 companies in this category in France. The sanction for non-complying companies would be to nullify the board elections..

Prior to introducing quotas the French companies were in the bottom tier of European board gender diversity surveys with barely 10% of women on boards. As an interim measure, the firms were supposed to ensure that women have at least 20% of boardroom seats by 2014. France managed to reach their target and increase the share of women on boards from 12.4% to 26.8% by April 2013. Perhaps most striking of all, nearly a third of French firms have at least three female directors—a number many believe constitutes a critical mass, and allows companies to benefit more from women’s leadership styles. In deeds French went further than Norway by achieving their target over a shorter period of time, being ranked as 4th in the world.⁵

The success of the French quota law is being examined by many countries beyond the European borders. While the average percentage of women directors among Fortune Global 200 companies is 15%⁶, it is topped by 26.8% directors in France. According to CWDI⁷ the top ten list of the best performing companies is dominated by US and French companies due to measures undertaken by countries to speed up the number of women directors. France has raised the bar for countries interested in opening up corporate board rooms to women. The dramatic increase in the number of women now serving on the boards of French companies shows that it is possible to do this at a quicker pace, as long as there is a plan to do so.

France limits the number of board seats a person can hold up to five and has larger board sizes on average. Before the quota was binding, most expected the filling of an estimated 2,700 board seats with women in such a short period of time would present more of a challenge for French companies. Some companies considered reducing their board size, others expanded their director search internationally, making geographic diversity an unintended consequence of promoting women on French company boards.⁸

Although, some researchers have started exploring the characteristics of the changes which have been brought about as a result of the increase in number of women on boards in France, it is rather too early to draw many conclusions at this stage. Some of the findings which have been described in case of Norway as a result of applying the quota law seems to be evident also in France. In a recent study done⁹ using samples consist of the French Index SBF 120 companies, studying the profile of 1250 directors, the authors explore differences in women's and men's characteristics. Below are some of their findings:

⁵Gladman, K. GMI Ratings 2013. Women on Boards Survey. In *boarddiversity.ca*. p.1. [online]. 2013. [cit.2014.05.20] Internet:

<http://www.boarddiversity.ca/sites/default/files/GMIRatings_WOB_042013.pdf>

⁶Although exceptionally a US company, Procter and Gamble leads top ten in the world with 45% women on their board

⁷Corporate Women Directors International (CWDI) promotes the increased participation of women in corporate boards globally, foster national and international networks to link women directors

⁸ L’Helias, S. Women on board in France. With a quota law being under review, the companies step up their recruitment. In *mdaleadership.com*. [online]. [cit. 2014.01.05]. Available on internet: <<http://www.mdaleadership.com/userfiles/file/DirectorsandBoards%20GenderQuota%20Nov2010.pdf>>.

⁹ DANG, R. - BENDER, A .- SCOTTO, M. Women on French Corporate Board of Directors: How do they differ from male counterparts?. Ipag Business school, France. [online]. 2014. p.1. [cit. 2014.05.20]. Available on internet: <http://www.ipag.fr/wp-content/uploads/recherche/WP/IPAG_WP_2014_054.pdf>

- f) Women board members hold similar management proportion experience to men. The required-by-law increase in the number of women will not cause lowering of board member qualifications.
- g) Women will bring slightly different human and social capital than men through their different professional experiences, especially by being more likely to come from civil society positions. The more women in board can contribute to the board's social networks.
- h) Women acting more like 'outsiders' than 'owners' observed to bring independent monitoring to the boards.

There is a need for further studies monitoring the changes in the boards in France, especially as the recruitment pool enlarges to see how female profiles change in the future. In spite of that the recent success of France's quota law continues to inspire many countries not only in Europe but around the world.

3 UK voluntarily approach

A review into the situation of women on boards, led by Lord Davis of Abersoch at the request of the UK government in 2011, was concluded by his report giving ten recommendations on how to increase the number of women on the boards of FTSE 350 companies.¹⁰ His report is widely referred to in the UK as the Davis Report. Below is a summary of recommendations provided in the report:¹¹

- i) All chairmen of FTSE 350 companies should set out the percentage of women they aim to have on their boards in 2013 and 2015. FTSE 100 should aim to have a minimum of 25% of women representation on boards by 2015.
- j) Companies should disclose each year the proportion of women on their boards, women in Senior Executive positions, and female employees in the whole organization.
- k) The listed companies are supposed to establish a policy concerning boardroom diversity, including measurable objectives for implementing the policy and reporting achievement annually.
- l) A separate section of the annual report should describe the work of the Nomination Committee, including the process it has used in relation to board appointments as well as information about the company's appointment process and how it addresses diversity.
- m) The executive search firms (ESFs) should prepare a voluntary code of conduct addressing gender diversity and best practice which covers relevant search criteria and processes relating to FTSE 350 board level appointments.
- n) In order to achieve these recommendations, recognition and development of two different groups of women who are well-qualified to be appointed to UK boards need to be considered:
 - a) Executive from within the sector, for whom there are many different training and opportunities; and

¹⁰ The largest 350 companies by capitalization which have their primary listing on the London Stock Exchange

¹¹ DOLDOR, E. - VINNICOMBE, S. 2012. Gender diversity on boards: The appointment process and the role of executive search firms. International center for women leaders. Granfield University. UK. [online]. 2012. p.2-4. [cit.2013.12.12]. Available on internet: < file:///C:/Users/farah/Downloads/2012-ehrc-gender-diversity-on-boards.pdf>.

b) Women from outside the companies, including entrepreneurs, academics, civil servants and senior women with professional service backgrounds, for whom there are fewer opportunities to take up company board positions.

Cranfield School of Management's report (2013) indicates the number of women holding FTSE 100 board seats is 169 (holding 194 seats). The overall percentage of female-held board directorships is 17.3%, an uplift of 2.3% on last year's figure. The number of FTSE 100 companies with all-male boards has dropped to seven, and two thirds (67%) of the FTSE 100 have more than one woman on their board (table 1). During the first 6 months of 2012, the pace of change was extremely encouraging. There was a sharp increase in the percentage of new appointments of women on both FTSE 100 and 250 boards, peaking at 44% and 36% respectively. However, the optimism did not last. Over the second six months, the figures towards the end of the year have dropped to 26% and 29% respectively, showing a considerable gap from the 33% required to reach Lord Davies' target of 25% women on boards by 2015. That target for the FTSE 100 companies is still achievable but only if the rate of new appointments going to women regains momentum promptly.¹²

Table1 : Female FTSE board report, 2012-2013

As of March 2013	FTSE 100	FTSE 250
Female-held directorships	194 (17.3%)	267 (13.3%)
Female executive directorships	18 (5.8%)	32 (5.4%)
Female non-executive directorships	176 (21.8%)	235 (16.6%)
Companies with female directors	93 (93%)	183 (73.2%)
Companies with multiple women	67 (67%)	68 (27.2%)

Source: Cranfield School of Management Female FTSE board report 2013. <http://www.som.cranfield.ac.uk/som/dinamic-content/media/Research/Research%20Centres/CICWL/FTSEReport2013.pdf>

The Cranfield report makes an assumption that based on the present data, the forecast for the 25% share of women on boards by 2015 could be reached. They also announced the consideration of a more ambitious plan in light of the recent EU quota plan of a 40% share of women on the non-executive boards by 2020.

The relative progress in the UK by applying voluntary measures following Davis Report were due to the other complementary measures which have been initiated by the UK government; having voluntary measures without a strong commitment on the side of the government would not be effective. Such measures as involving the executive search firms; requiring listed companies to disclose gender composition of their board, requiring the companies to state their targets for women on board, the process of boards appointment and their plans to increase the number of women on boards. The success of applying voluntary measures also to some extent depends on the underlying cultural attitudes toward women in society as well as the mindset of the organization towards women in leadership. Therefore, while voluntary measures may help to increase the number of women on board in the UK, it does not have to be the case in other European countries where the voluntary measures have been adopted.

¹² SEALY, R. - VINNIVOMBE, S. 2013. The female FTSE board report 2013. In *Cranfield University, School of Management*. p.6. [online]. 2013. [cit. 2013.11.30]. Available on internet: <<http://www.som.cranfield.ac.uk/som/dinamic-content/media/Research/Research%20Centres/CICWL/FTSEReport2013.pdf>>.

4 Germany's introduction of legal quota

The German government's announcement (November, 2013) requiring their public companies to have at least 30% women on their advisory board by 2016 (the transition of less than two years) makes it the latest country to have adopted the quota law within European Union. Companies that do not meet the criteria by 2016 must leave those seats open (not as strong a sanction as in France or Norway).

Germany has a dual board governance system, involving a management board responsible for day-to-day operations, and a supervisory board with strategic oversight responsibility. The overall percentage of female directors on supervisory boards (SBs) is 16.1%, below that of France (28%). However, there is one respect in which Germany is ahead of many peers: more than a quarter of its boards have at least three women. However, the fact that many big companies in Germany have large boards (often between 16-20 members) may make the "at least three" statistic less impressive.¹³

The German government's decision to introduce the quota requirement was an important step taken in increasing the number of women on board as the European Commission has been trying to convince its Member States to adopt the quota law since 2012. Shortly after Germany's announcement to introduce the quota, the European Parliament approved the proposal of introducing 40% quota for women on board to be reached by 2020. The adopting of the quota law in Germany for women on boards also could mean that they prefer to make their own laws rather than being imposed on them from the EU side. The adopting of the quota law in Germany from one side and the approval of the European Parliament of the quota law on the other side has created more pressure for the Member States to adopt the mandatory law.

Conclusion

As it has been illustrated by the two examples of Norway and France the use of binding quota has a direct impact in increasing the number of women on boards. The quota target can break the persistence of slow progress of women's participation on boards; and the target can be achieved in relatively short period of time. However, quotas without appropriate sanctions and willingness in the part of the States to implement the sanctions do not bring the desired result. On the other hand, the voluntary measures which have been used for a number of years by many EU Member States have not brought a significant progress on women's participation on boards of the companies. As a result of this slow progress the EU now is considering introducing the quota of 40% for the women on the board of non-executive directors to be reached by 2020.

References

- [1] DANG, R. - BENDER, A. - SCOTTO, M. Women on French Corporate Board of Directors: How do they differ from male counterparts?. Ipag Business school, France. [online]. 2014. p.1. [cit. 2014.05.20]. Internet: http://www.ipag.fr/wp-content/uploads/recherche/WP/IPAG_WP_2014_054.pdf

¹³ GMIRATINGS. 2013. GMI Rating's Women on Boards Survey. In *constantcontact.com*. p.10. [online]. 2013. [cit. 2014.01.15]. Available on internet: <http://library.constantcontact.com/download/get/file/1102561686275-86/GMIRatings_WOB_032012.pdf>.

- [2] DOLDOR, E. - VINNICOMBE, S. 2012. Gender diversity on boards: The appointment process and the role of executive search firms. International center for women leaders. Cranfield University. UK. [online]. 2012. p.2-4. [cit.2013.12.12]. Available on internet: <file:///C:/Users/farah/Downloads/2012-ehrc-gender-diversity-on-boards.pdf>.
- [3] Gladman, K. GMI Ratings 2013. Women on Boards Survey. In *boarddiversity.ca*. p.1. [online]. 2013. [cit.2014.05.20] Internet: http://www.boarddiversity.ca/sites/default/files/GMIRatings_WOB_042013.pdf
- [4] GMIRATINGS. 2013. GMI Rating's Women on Boards Survey. In *constantcontact.com*. p.10. [online]. 2013. [cit. 2014.01.15]. Available on internet: <http://library.constantcontact.com/download/get/file/1102561686275-86/GMIRatings_WOB_032012.pdf>.
- [5] JUSTICE. 2012. Women in economic decision-making in the EU: Progress report- A Europe 2020 initiative. p. 13-14. [online]. 2012. [cit. 2013.12.30]. Available on internet: <http://ec.europa.eu/justice/newsroom/gender-equality/opinion/files/120528/women_on_board_progress_report_en.pdf>. ISBN 978-9279-23283-1.
- [6] L'Helias, S. Women on board in France. With a quota law being under review, the companies step up their recruitment. In *mdaleadership.com*. [online]. [cit. 2014.01.05]. Available on internet: <<http://www.mdaleadership.com/userfiles/file/DirectorsandBoards%20GenderQuota%20Nov2010.pdf>>.
- [7] SEALY, R. - VINNIVOMBE, S. 2013. The female FTSE board report 2013. In *Cranfield University, School of Management*. p.6. [online]. 2013. [cit. 2013.11.30]. Available on internet: <<http://www.som.cranfield.ac.uk/som/dinamic-content/media/Research/Research%20Centres/CICWL/FTSEReport2013.pdf>>.
- [8] TEIGEN, M. 2012. Exchange of good practices on gender equality: Women in economic decision-making- Norway. European Commission (Justice). In *europa.eu*. p. 6. [online]. 2012. [cit.2013.12.26]. Available on internet: < http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/exchange_of_good_practice_no/no_discussion_paper_no_2012_en.pdf >.

Contact

Mgr. Farah Imani, MBA

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovak Republic

E-mail: farahimani@gmail.com

PREFERENCIE ŠTUDENTOV UNIVERZITY PRI VÝUČBE ANGLICKÉHO JAZYKA

Mgr. Ladislava Ivančová

Abstrakt

Význam kvalitnej jazykovej prípravy študentov na univerzitách a inštitúciách vyššieho vzdelávania je v kontexte európskej integrácie spomínaný v mnohých správach a oficiálnych dokumentoch jazykovej politiky Európskej únie, rovnako ako jej členských krajín. Článok sa zaoberá postavením angličtiny v preferenciách študentov Ekonomickej univerzity v Bratislave v kontexte vyššieho vzdelávania. Autorka si kladie za cieľ poukázať na dominantné postavenie angličtiny ako cudzieho jazyka u študentov univerzity. Tento cieľ bol dosiahnutý realizáciou vlastného pilotného výskumu, ktorý je predvýskumom k dizertačnej práci s obdobnou témou.

KLúčové slová: cudzie jazyky, angličtina, vzdelávanie, jazyková politika, jazykové vzdelávanie

Abstract

The significance of need for superior language tuition of university students and higher education students is frequently cited in many reports and official documents of the language policy in the European Union and within its countries, usually in the context of European integration process. The article researches position of English within the preferences of students of the University of Economics in Bratislava in the context of higher education. The aim of the article is to pronounce that the position of English as a foreign language taught at the university is that of dominance. This aim has been fulfilled through conducting a pilot research, which is a preliminary research to the main research presented in the dissertation thesis on the identical topic.

Key words: Foreign languages, English, education, language policy, language learning

Úvod

Jednou z dôležitých charakteristík tohto príspevku je zameranie sa na angličtinu ako na najbežnejšie vyučovaný i používaný cudzí jazyk ako prostriedok dorozumievania s cudzincami.

Zamerali sme sa na zisťovanie:

- úrovne ovládania angličtiny podľa výsledkov maturitnej skúšky a prijímacích pohovorov z predmetu anglický jazyk,
- mieru záujmu študentov zúčastniť sa na študijnom pobyte v zahraničí v rámci programu Erasmus+ alebo iného programu,
- zistenie preferencií študentov pri výbere cieľovej krajiny, v ktorej by v budúcnosti chceli študovať,
- zistenie preferencií študentov pri výbere jazyka, ktorým by sa na študijnom pobyte v cudzej pravdepodobne dorozumievali,
- definovanie postavenia angličtiny ako najbežnejšieho jazyka v ktorom si najviac študentov získava informácie vyhľadávaním na internete.

1 Účel a cieľ výskumu jazykového vzdelávania

Cieľom výskumu bolo bližšie spoznať a špecifikovať potreby jazykového vzdelávania študentov Ekonomickej univerzity v Bratislave v kontexte jazykového vzdelávania v inštitúciách vyššieho vzdelávania. Uskutočnili sme pilotnú štúdiu, kvantitatívny výskum formou dotazníka, do ktorého boli zapojení študenti prvých ročníkov štyroch fakúlt Ekonomickej univerzity v Bratislave. Výskum sme realizovali na katedre anglického jazyka medzi študentmi fakulty aplikovaných jazykov, hospodárskej informatiky, národohospodárskej fakulty a fakulty podnikového manažmentu. Pilotným výskumom sme si chceli overiť platnosť a správnosť konštrukcie otázok a možností odpovedí, prípadne vylúčiť alebo upraviť ich nesprávnu formuláciu. Osobným rozdaním dotazníkov náhodným výberom sme zabezpečili vyššiu návratnosť dotazníkov, čo bolo pre prípravu ďalšieho výskumu nadväzujúceho na tento pilotný výskum veľmi dôležité.

1.1 Výskumná vzorka

Dotazník bol distribuovaný študentom v období december 2013 – január 2014. Obsahoval 27 otvorených a uzavretých otázok, z ktorých 3 otázky mali charakter identifikačných otázok (vek, pohlavie, fakulta). Populačnú vzorku tvorilo 897 študentov 1. ročníka štyroch fakúlt Ekonomickej univerzity v Bratislave. Výskumnú vzorku tvorilo 300 respondentov (33,6%) z populačnej vzorky. Dotazník sme náhodným výberom respondentov rozдали a návratnosť správne vyplnených dotazníkov predstavovala 50,3% (n=151).

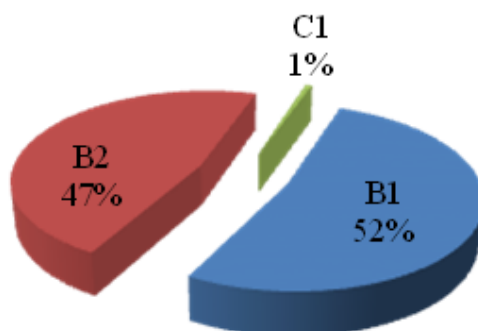
2 Výsledky výskumu

Pre účely tohto článku vyberáme otázky, ktoré svojim charakterom spĺňajú stanovený cieľ článku.

2.1 Zastúpenie úrovni maturitnej skúšky z angličtiny

Študentov sme sa pýtali na to, či absolvovali maturitnú skúšku z jazyka anglického. Ako vyplýva z obrázku 1, 99% respondentov absolvovalo maturitnú skúšku z angličtiny. Len 1% študentov absolvovalo náhradné skúšky, napríklad medzinárodne uznávaný certifikát City&Guilds, alebo štátnu skúšku na úrovni B2 až C1. Súvisiacou otázkou k obrázku 1 bolo dosiahnuté hodnotenie získané z maturitnej skúšky, kde 52% opýtaných bolo hodnotených známku B1, čo podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (SEER) znamená úroveň zodpovedajúcu tomuto rozsahu všeobecných znalostí jazyka [1]:

- hovoriaci ovláda jazyk dostatočne na to, aby sa dohodol a aby sa vyjadroval s používaním dostatočnej slovnej zásoby len s určitou mierou váhania a opisných jazykových prostriedkov na témy ako sú rodina, koníčky a záujmy, práca, cestovanie a aktuálne udalosti, no obmedzená slovná zásoba spôsobuje opakovanie a príležitostné ťažkosti s formuláciou,
- hovoriaci ovláda jazyk v dostatočnom rozsahu na to, aby mohol opísať nepredvídateľné situácie, vysvetliť hlavné body, myšlienky či problémy so značnou dávkou precíznosti a vyjadrovať myšlienky, ktoré sa týkajú abstraktných a kultúrnych tém, ako napríklad hudby a filmov.

Obrázok 1. Maturitná skúška z predmetu Anglický jazyk

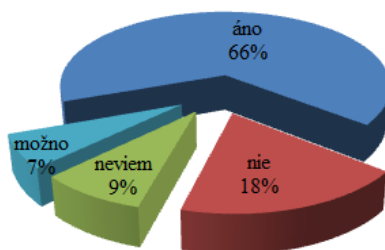
Druhým najpočetnejšie dosiahnutým stupňom maturitnej skúšky bola úroveň B2 u 47% respondentov. Podľa charakteristiky úrovne B2 podľa SERR [1]:

- hovoriaci sa dokáže vyjadriť jasne a bez zjavných známkov nutnosti obmedzovať to, čo chce povedať,
- ovláda jazyk v dostatočnom rozsahu na to, aby mohol podať jasný opis, vyjadrovať názory a argumentovať bez nápadného hľadania slov, pričom používa niektoré zložité typy podradovacích súvetí.

Úrovni ovládania angličtiny na stupni C1 podľa výsledkov maturitnej skúšky zodpovedá len 1% respondentov (obr. 1), pričom táto úroveň používania jazyka je podľa SERR definovaná ako zručnosť „zvoliť vhodnú formuláciu zo širokých možností jazyka na to, aby sa (hovoriaci) jasne vyjadril bez nutnosti obmedzovať to, čo chce povedať [1].“

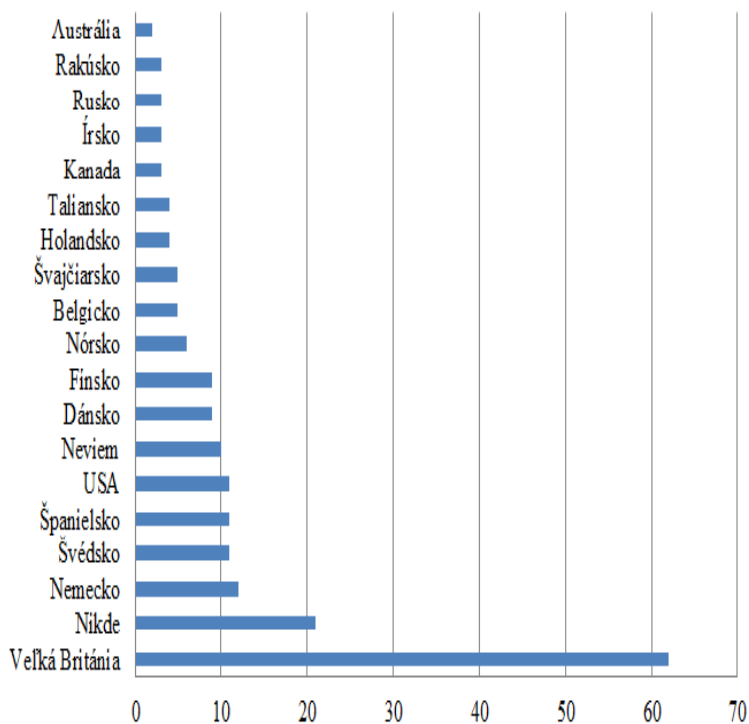
2.2 Záujem študentov o mobilitu

Obrázok 2 zobrazuje záujem študentov zúčastniť sa mobilít alebo štúdia v zahraničí počas štúdia na Ekonomickej univerzite.

Obrázok 2. Záujem respondentov o účasť na mobilite a štúdiu v zahraničí

Ako vyplýva z obrázku 2, 66% študentov má záujem o mobilitu a štúdium v zahraničí (n=100). Nezáujem študentov zúčastniť sa na mobilite v zahraničí vyjadrilo 18% respondentov. Na druhú otázku odpovedalo približne rovnaké množstvo respondentov odpoveďou možno (7%) a neviem (9%).

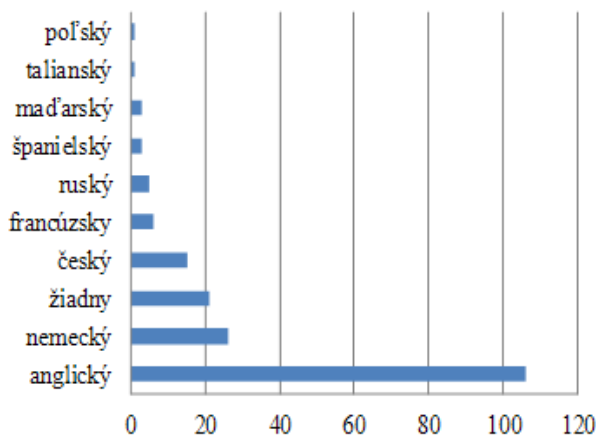

Obrázok 3. Záujem o štúdium v konkrétnych krajinách

Druhou najväčšou skupinou respondentov pri tejto otázke boli tí respondenti, ktorí by sa nechceli pobyť na zahraničnej univerzite zúčastniť vôbec. Títo tvorili skupinu 7,2% (n=21). Ďalšie krajiny, ktoré figurovali v preferenciách respondentov boli Nemecko, Švédsko, Španielsko a USA.

2.3 Vyhľadávanie informácií v cudzom jazyku

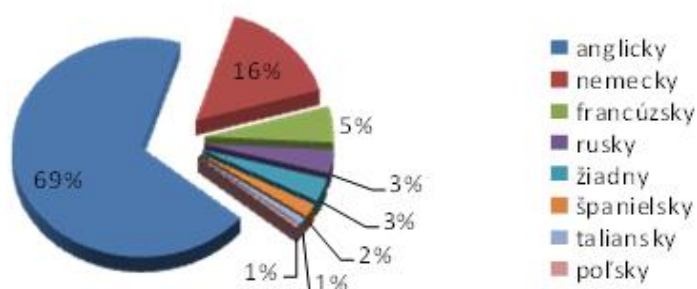
Ďalšou skúmanou otázkou bolo zisťovanie, ktorý iný jazyk ako slovenský používajú respondenti pri vyhľadávaní informácií na internete. Z odpovedí respondentov (obrázok 4) vyplýva, že až 70,20% študentov (n=106) vyhľadáva informácie v prvom rade v anglickom jazyku. S veľkým odstupom nasleduje nemecký jazyk. Tretia najväčšia skupina študentov neuviedla žiadny cudzí jazyk. Postupne znižujúci sa počet respondentov uvádzal češtinu, francúzštinu, ruštinu, atď.

Obrázok 4. Využívanie cudzích jazykov pri vyhľadávaní informácií na internete

2.4 Komunikácia v cudzom jazyku

Ak by sa všetci študenti, ktorí sa výskumu zúčastnili, mali možnosť dostať na študijný pobyt do inej krajiny, pravdepodobne by pri štúdiu a komunikácii používali najčastejšie angličtinu. Obrázok 5 uvádza súhrnné výsledky odpovedí na otázku, „Ktorým cudzím jazykom by ste pravdepodobne v rámci študijného pobytu komunikovali?“ až 69% študentov odpovedalo, že by to bola angličtina, pričom študenti mali možnosť uviesť viac než len jeden jazyk, ktorým by sa dohovorili.

Obrázok 5. Jazyky, ktoré budú študenti používať pri komunikácii v cudzej krajine na študijnom pobyte.

Dvoma jazykmi by sa dohovorilo 34% (n=52). Schopnosť dohovoriť sa tromi jazykmi uviedli traja študenti (1,9%). Znalosť ďalšieho cudzieho jazyka alebo cudzích jazykov sa vyskytla vždy v kombinácii s angličtinou. Druhým jazykom, ktorým pravdepodobne študenti budú komunikovať na študijnom pobyte je nemčina (16%). Nasleduje francúzština (5%), ruština (3%), rovnaký počet respondentov neuviedol žiadny jazyk (3%), španielsky sa dohovoria 2% študentov a zhodne, 1% získali taliansky a poľský jazyk.

Diskusia

Angličtina je najrozšírenejším cudzím jazykom, ktorý sa vyučuje na školách. Viacero krajín uvádza angličtinu ako jazyk, ktorý je náhradou za viacjazyčnosť čo ohrozuje jazykovú rozmanitosť. Existujú aj obavy zo straty výhradného postavenia niektorých národných jazykov ako dôsledok vplyvu angličtiny na vyšších stupňoch štúdia, najmä postgraduálneho štúdia. [3]

Dominantné postavenie angličtiny v rozvrhoch inštitúcií vyššieho vzdelávania na Slovensku dokazujú aj výsledky výskumu, ktorý sa zameriava na svetové jazyky, v ktorých sú dostupné webové stránky slovenských univerzít. Školy v Slovenskej republike ponúkajú najviac predmetov v anglickom jazyku, samozrejme slovenčina si stále udržiava dominantné postavenie. Druhým najpopulárnejším jazykom je nemčina, pravdepodobne z dôvodu, že sa jedná o susedný štát so silným ekonomickým vplyvom a snahou Slovenska nadviazať akademickú spoluprácu s Nemeckom. Nemčina je nasledovaná francúzštinou a ďalšími európskymi jazykmi. Toto poradie zodpovedá všeobecnému európskemu vzoru tak ako sa uvádza v prieskume Európskeho úradu pre menej používané jazyky z roku 1995. [2] Východoslovenské jazyky (najmä ruský a ukrajinský jazyk) sú stále populárne, existuje snaha rozvíjať akademické kontakty s východnými susedmi. Záujem o ázijské jazyky aj napriek narastajúcemu počtu kurzov čínštiny na univerzitách sa dá označiť za veľmi mierny. [4]

Podkladom k realizácii výskumu preferencií študentov na Ekonomickej univerzite bol projekt Language Rich Europe (LRE), realizovaný Britskou radou v spolupráci

s Európskou komisiou a Európskou úniou. Bol publikovaný v novembri 2012 a priniesol zaujímavé výsledky v aplikácii jazykovej politiky EÚ vo vybraných krajinách EÚ, ktoré sa zúčastnili výskumu. Keďže Slovenská republika sa výskumu nezúčastnila, rozhodli sme sa využiť metodológiu výskumu na účely vlastného skúmania s cieľom porovnať parciálne výsledky výskumu na vybranej vzorke zo Slovenska s ostatnými krajinami EÚ, ktoré sa výskumu zúčastnili.

Zoznam použitej literatúry

- [1] FRANKO, Š. 2006. Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: Učenie sa, vyučovanie, hodnotenie. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. [online] Dostupné na: http://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/KRJL/clenovia/SERR_2006def.pdf (1.5.2014).
- [2] GRADDOL, D. 1997. The future of English? London: The British Council.
- [3] INGRAM-HILL, S. 2013. Language Rich Europe: Conclusions and future perspectives. British Council. [online] Dostupné na: http://www.languagerich.eu/fileadmin/content/pdf/LRE_Conclusions_And_Future_Perspectives.pdf (16.5.2014).
- [4] MALAKHOV, S. 2006. Policy and Language: English in the curricula and practices of higher educational institutions of the newly admitted European Union member states. [online] Dostupné na: http://www.tc.columbia.edu/centers/cml/publish/pdfs/a_malakhov_article.pdf (27.3.2014).

Kontakt

Mgr. Ladislava Ivančová

Katedra anglického jazyka

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemský cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: ladislava.ivancova@euba.sk

SEPA – INTEGRÁCIA PLATIEB V EÚ

Ing. Eva Jančíková, PhD.

Abstrakt

Po zavedení spoločnej meny euro sa na program dňa dostala aj integrácia v oblasti platobného styku. Legislatíva EÚ – hlavne Smernica 2560/2001 o cezhraničných platbách v euro vyvolala tlak na banky, aby pripravili zmenu v realizácii platobného styku. Výsledkom tohto procesu bol projekt SEPA – Single Euro Payment Area – s cieľom vytvoriť jednotný systém realizácie retailových platieb v eurách.

Cieľom príspevku je priniesť stručný prehľad o legislatíve a inštitucionálnom zabezpečení projektu SEPA ako aj o nových trendoch a nástrojoch v platobnom styku. Aj keď pôvodne SEPA mala priniesť výhody hlavne občanom a malým a stredným firmám v EÚ, v súčasnosti vidíme, že práve nadnárodné korporácie budú môcť využiť výhody jednotného platobného styku.

Kľúčové slová: Euro, Jednotná oblasť pre platby v eurách, úhrada, inkaso, platobné karty

Abstract

Since the introduction of the euro, the integration of system of payment has received attention. The EU legislation, mainly the Directive 2560/2001 on cross-border payments in euro, has caused pressure on banks to prepare changes to the payment system. The result of this process was the project SEPA - Single Euro Payments Area – with the aim to create a single system for retail payments in euro.

The aim of this paper is to bring a brief overview of legislation and institutional arrangements of SEPA project as well as of new trends and tools in the payment system. Although originally the SEPA should bring benefits to citizens and small and medium-sized businesses in the EU, nowadays especially multinational corporations will be able to take advantage of the common payment system.

Key words: Euro, the Single Euro Payment Area, payment, payment cards

Úvod

Významným krokom v integrácii členských štátov Európskej únie bolo vytvorenie Hospodárskej a menovej únie (HMÚ), o ktorom rozhodla Európska rada v decembri 1991 a stalo sa neskôr súčasťou Zmluvy o Európskej únii. HMÚ z pohľadu praxe predstavuje koordináciu hospodárskej politiky medzi členskými štátmi, koordináciu fiškálnych politik, najmä v oblasti verejného dlhu a schodku verejných financií, nezávislú menovú politiku riadenú Európskou centrálnou bankou (ECB) a jednotnú menu a eurozónu. K zavedeniu spoločnej meny euro došlo až v roku 1999 najskôr v bezhotovostnej forma a následne v roku 2002 sa začalo euro používať aj hotovostnej forme. Stále však platobný styk v rámci EÚ a eurozóny bol veľmi roztrieštený, zdĺhavý a nákladný. Ak chcela EÚ zvýšiť svoju konkurencieschopnosť, hlavne vo vzťahu k USA, bolo potrebné prijať opatrenia na integráciu bezhotovostného platobného styku.

Projekt, ktorého cieľom bola integrácia poskytovania jednotných podmienok pri uskutočňovaní najmä bezhotovostných platieb v eurách bol nazvaný SEPA - Single Euro Payments Area. Základným poslaním projektu SEPA bolo faktické zrušenie hraníc pre uskutočňovanie bezhotovostných retailových platieb v mene euro. Priamym dôsledkom

zavedenia SEPA je domácich platobných nástrojov, ako sú úhrady, inkasá alebo platobné karty, efektívnymi nástrojmi SEPA s cieľom realizovať akúkoľvek platbu jednoducho, efektívne, bezpečne a za rovnakú cenu. Zoznam krajín participujúcich na SEPA: 17 krajín eurozóny (Belgicko, Cyprus, Estónsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Malta, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko a Taliansko), 10 členských krajín EÚ, ktoré zatiaľ neprijali euro (Bulharsko, Česká republika, Dánsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Švédsko a Veľká Británia) a 3 krajiny Európskeho hospodárskeho priestoru (Island, Lichtenštajnsko a Nórsko) a 14 ostatných participujúcich krajín, autonómnych oblastí, území a kolónií (Švajčiarsko, Monako, Gibraltár, Mayotte, Saint Pierre a Miquelon, Francúzska Guyana, Guadeloupe, Martinik, Réunion, Azory, Madeira, Ceuta a Melilla, Kanárske ostrovy a Alandské ostrovy).

V rámci SEPA môžu spotrebiteľia, podniky a ďalšie hospodárske subjekty zasielať a prijímať platby v eurách, či už v rámci jednej krajiny alebo medzi jednotlivými krajinami, za rovnakých základných podmienok, práv a povinností a bez ohľadu na to, kde sa nachádzajú.

Základné prvky SEPA môžeme zhrnúť takto: jednotná mena (Euro), jednotný súbor platobných prostriedkov – úhrady, inkasá a platobné karty, efektívna infraštruktúra na spracovanie platieb, jednotné technické štandardy, jednotné prevádzkové postupy, harmonizovaný právny základ a rozvoj nových služieb orientovaných na zákazníkov. Príspevok sa zaoberá legislatívou a inštitucionálnym zabezpečením projektu SEPA, analýzou platobných prostriedkov, ktoré sa využívajú v rámci SEPA, a tiež analýzou výhod, ktoré SEPA prináša jednotlivým subjektom. Od 1.2.2014 krajiny Eurozóny museli definitívne zaviesť vo vzájomnom platobnom styku v eurách platobné prostriedky vymedzené v SEPA.

1 Legislatívna úprava platobných služieb

K najdôležitejším legislatívnym krokom v rámci projektu SEPA patrilo prijatie Smernice 924/2009 o platobných službách (PSD), ktorá revidovala Smernicu 2560/2001 o cezhraničných platbách v euro. Projektom SEPA reagovali hlavné európske banky a bankové združenia na Nariadenie ES 2560/2001, s cieľom dohodnúť si postupy pri realizácii cezhraničného platobného styku, tak aby sa dali dodržať lehoty a poplatky.

Projekt SEPA priniesol niektoré zmeny v bankových systémoch: banky zmenili svoje vnútroštátne kódy a zaviedli čísla účtov v nových štandardoch - IBAN (International Bank Account Number) a BIC (Bank Identification Code). Projekt SEPA vznikol roku 2002 a prechod na produkty SEPA sa očakával v roku 2010, ale stále sa objavovali nové a nové prekážky, ktoré viedli Európsku bankovú komisiu k tomu, aby s podporou ECB, ako aj zástupcov finančných inštitúcií, stanovili konečný dátum prijatia nových postupov pre úhrady a inkasá záväzný pre členské štáty.

Tento návrh bol prerokovaný a schválený európskymi zákonodarnými orgánmi - Európskym parlamentom, Radou Európy a Európskou centrálnou bankou a došlo k zhode na konečnom znení Smernice 260/2012, ktorá stanovila technické požiadavky na priame úhrady a inkasá v eurách. Súčasne stanovila konečný dátum na prechod na SEPA úhrady a inkasá - 1. február 2014 pre krajiny eurozóny a 1.2.2016 pre ostatné krajiny jednotného hospodárskeho priestoru. Okrem toho zo Smernice jasne vyplynulo, že účasť na projekte SEPA už nie je dobrovoľná, ale používanie SEPA úhrad a inkás je záväzné.

2 Inštitucionálne zabezpečenie projektu SEPA

V marci 2002 sa konal v Bruseli workshop k SEPA a zúčastnilo sa ho 42 bánk, EBA (European Banking Association) a tri ECSA (European Credit Sector Associations), ktoré reprezentovali všetky geografické oblasti a všetky relevantné typy inštitúcií. Odporúčania, ktoré boli prijaté na workshope vyšli v Bielej knihe s názvom: „Euroland – naša jednotná platobná oblasť“.

Výsledkom Bielej knihy bolo vytvorenie Európskej platobnej rady (EPC – European Payment Council), ktorá formálne začala svoju činnosť v júni 2002 s cieľom uľahčiť rozvoj a realizáciu projektu SEPA v súlade s víziou, ktorá bola načrtnutá v Bielej knihe. EPC sa stala rozhodovacím a koordinačným orgánom európskeho bankového sektoru vo vzťahu k platbám, s deklarovaným účelom podporovať a presadzovať vytvorenie SEPA.

Všeobecným cieľom EPC bolo vytvorenie architektúry, nástrojov a procesov na realizáciu projektu SEPA v rozsahu realizácie základných platobných služieb v eurách v Európe – retailových platieb v eurách. Platobné prostriedky, ktoré boli zahrnuté do projektu SEPA: prevody, priame inkasá, karty, hotovosť a neskôr aj e-platby a m-platby.

Vzhľadom na pomalý posun v rámci projektu, Eurosystem požiadal EPC o monitorovanie pokroku v projekte a o štvrťročné zverejňovanie zoznamu bánk, ktoré prijali Dohovor o prevodoch v eurách v každej zainteresovanej krajine.

3 Národné trendy v používaní platobných nástrojov a platobné systémy EÚ

Podobne ako štruktúra bankového trhu aj štruktúra platobných nástrojov, ktoré sa na danom trhu používajú je rozdielna. Veľké rozdiely v štruktúre platobných nástrojov, ani nástroje ako také, nie sú vo všetkých krajinách rovnaké. Asi najväčšie rozdiely sú v priamych inkasách, čo spôsobovalo veľké problémy pri vyjednávaní o nových štandardoch.

Podľa údajov ECB je rozdiel v používaní bezhotovostných operácií na obyvateľa pomerne veľký, najviac bezhotovostných operácií na obyvateľa je vo Fínsku a Holandsku a najmenej v Rumunsku. Pomerne veľké rozdiely sú aj v používaní kariet a elektronických platobných prostriedkov. Niektoré krajiny prijali veľmi efektívne opatrenia na zvýšenie podielu bezhotovostných platieb, hlavne elektronických. K najväčším elektronickým platobným trhom patrí Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia, ale aj medzi týmito krajinami sú rozdiely pri použití jednotlivých nástrojov. V roku 2003 sa podľa Modrej knihy ECB podieľali bankové prevody na celkovom objeme platieb v Nemecku 43 %, vo Veľkej Británii asi 18 % a vo Francúzsku len asi 12 %. [3] Podobná situácia je aj pri využívaní inkás s výnimkou Francúzska, ktoré vykazuje mierne vyššie použitie inkás. Najnižšie použitie prevodov je v Portugalsku a Španielsku a najnižšie použitie inkás je vo Fínsku. Pokiaľ ide o karty, tie sú preferovaným spôsobom platenia v celej Európe. Na druhej strane šeky sa používajú stále menej a menej, ale napriek tomu sú stále bežným platobným prostriedkom v niektorých krajinách, napríklad vo Francúzsku a Veľkej Británii. Niektoré krajiny napríklad Holandsko, Rakúsko a Fínsko ich používanie úplne zrušili.

4 Platobné systémy EÚ

Zavedenie eura vyvolalo potrebu zaviesť efektívny systém zúčtovania platieb v eurách v reálnom čase. Odpoveďou na túto výzvu bolo zriadenie systému TARGET (v roku 2007 ho nahradil TARGET2), ktorý bol prvým systémom na zúčtovanie veľkých platieb v reálnom

čase. TARGET uľahčil rýchlu integráciu peňažného trhu EÚ a nadväzujúcich obchodných transakcií.

Systém TARGET (Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System, t. j. európsky automatizovaný expresný systém hrubého zúčtovania platieb v reálnom čase) ako decentralizovaný platobný systém pozostávajúci z národných RTGS systémov („real-time gross settlement systems“, t. j. systémov hrubého zúčtovania v reálnom čase) a z platobného mechanizmu Európskej centrálnej banky vznikol v roku 1999. Systémy boli navzájom prepojené tzv. interlinkingom (mechanizmom prepojenia), resp. bilaterálnou linkou tak, aby sa dosiahla spoločná platforma na spracovanie cezhraničných platieb v EUR.

Systém TARGET bol vyvinutý na účel poskytnutia bezpečného a spoľahlivého mechanizmu na zúčtovanie platieb v EUR na báze RTGS, zvýšenia výkonnosti cezhraničného platobného styku v rámci eurozóny a potrieb menovej politiky ECB. Bol navrhnutý tak, aby sa docielilo spracúvanie cezhraničných platieb v mene EUR rovnako hladko, ako sa spracúvajú domáce platby v EUR. TARGET spracúval len platobné príkazy na úhradu v EUR, a to medzibankové a klientske. V systéme neboli stanovené žiadne limity na výšku platby, ktoré tento systém zúčtoval v reálnom čase.

Nová generácia systému TARGET (TARGET2) umožňuje hrubé zúčtovanie platieb v reálnom čase v eurách so zúčtovaním v peniazoch centrálnej banky. Je vytvorený a funguje na základe Jednotnej technickej platformy SSP, cez ktorú sa technicky rovnakým spôsobom zadávajú a spracúvajú všetky platobné príkazy, ako aj prijímajú platby. TARGET2 predstavuje z právneho hľadiska množinu RTGS systémov (komponentov T2) a pracuje na týchto princípoch: harmonizácia základných služieb, ktoré lepšie zodpovedajú požiadavkám používateľov, garancia nákladovej efektívnosti a nákladovej návratnosti, jednotná cena aplikovateľná pre tzv. základné služby, neexistuje žiadna konkurencia medzi jednotlivými T2 komponentmi. TARGET2 bol uvedený do prevádzky 19. 11. 2007.

Súčasne s TARGETOM vytvorila EBA (Európska banková asociácia) zúčtovací systém na vysporiadanie platieb v eurách – EURO1, ktorý poskytuje efektívne, bezpečné a nákladovo výhodné zúčtovanie platieb v eurách.

5 Výhody SEPA podľa jednotlivých skupín

Prvé diskusie o zavedení SEPA sa zameriavali hlavne na výhody, ktoré prinesie SEPA v oblasti retailových platieb spotrebiteľom, obchodníkom a bankám. V posledných mesiacoch sa presúvajú výhody skôr do oblasti veľkých firiem. V posledných rokoch došlo k takej miere globalizácie, že práve multinacionálne a nadnárodné spoločnosti budú môcť využiť výhody SEPA najviac.

Podľa Európskej komisie SEPA prinesie výhody, ktoré by sa dali zhrnúť takto:

Banky: realizácia platobného styku sa podieľa cca 40 % na nákladoch bánk, ale len 20 % na ich príjmoch, a tak väčšina bánk uskutočňuje platby so stratou. V rámci SEPA budú banky využívať na klírovanie a vyrovnávanie platieb Pan-Európske infraštruktúry. To umožní bankám ušetriť vďaka racionalizácii, konsolidácii a zdieľaniu vyše 10 mld. €. Ďalších 5 mld. sa ušetrí znížením používania hotovosti, ktoré bude umožnené zvýšeným používaním platobných kariet, predplatieb a iných elektronických platobných transakcií. Banky môžu tiež generovať príjmy z nových produktov a služieb, akými sú napr. automatizácia finančných dodávateľských reťazcov skôr ako z jednoduchého realizovania platobného styku [2].

Obchodníci: podľa EK sú obchodníci penalizovaní poplatkami, ktoré musia platiť pri používaní kreditných a debetných kariet. Poplatky sa pohybujú od 5 eurocentov v Belgicku po 1 euro v Španielsku. Úroveň týchto poplatkov by sa mala znížiť a hlavne zjednodušením

štruktúry poplatkov sa zabezpečí väčšia predvídateľnosť a konzistentnosť platených poplatkov.

Občania: poplatky za platby sa znížia na štandardnú poplatkovú štruktúru v rámci Európy, samozrejme z tohto budú získavať občania z krajín, v ktorých sú vysoké poplatky. Napríklad Talianske banky účtujú za spotrebiteľské platby ročné poplatky vo výške € 252, zatiaľ čo Holandské banky účtujú len € 34 ročne [2].

Táto disparita zmizne a očakáva sa, že priemerné náklady za platobné služby pre občanov budú okolo € 100 ročne. Bude to výsledkom možnosti výberu a zvýšenia konkurencie medzi poskytovateľmi platieb. Navyše tí občania, ktorí veľa cestujú alebo vlastnia nehnuteľnosti v iných členských štátoch môžu riadiť svoje finančné potreby prostredníctvom jediného účtu so štandardnou poplatkovou štruktúrou, čo môže priniesť väčší záujem o podnikanie a obchodovanie v rámci Európy.

Spoločnosť: EK odhaduje, že náklady za neefektívnosť súčasného platobného systému stoja Európu 2 % - 3 % HDP, čo predstavuje približne € 100 mld. nákladov per annum, ktoré by sa mohli ušetriť [2]. Polovica týchto nákladov pochádza z platobných infraštruktúr, zatiaľ čo druhá polovica je spojená s nedostatočným pracovným kapitálom a spracovaní firemných platieb na účtoch a pohľadávkach.

Korporátne podniky: V súčasnosti majú tieto podniky otvorené účty v každej členskej krajine EÚ, aby mohli vykonávať domáce platby a ušetrili na poplatkoch za cezhraničné platby a mali jednotné podmienky. Po zavedení SEPA budú veľké firmy potrebovať len jeden účet v EÚ, aby realizovali SEPA platby s jednotnými štandardnými podmienkami a cenami. To prinesie ďalšie strategické možnosti v segmente veľkých firiem, ktoré posilnia súčasné trendy centralizácie, automatizácie a štandardizácie. Výsledkom bude zníženie nákladov na jednej strane a zlepšenie kontroly rizika na strane druhej. V rámci centralizácie pôjde hlavne o vytváranie centralizovaného finančného riadenia (treasury), payment factory a vnútropodnikových bánk, ktoré tiež môže priniesť miliardové úspory. Automatizácia je spojená so zavádzaním nových rozhraní v informačných technológiách, s ďalšou dematerializáciou papiera a priamym spracovaním. V oblasti štandardizácie zohráva naďalej významnú úlohu SWIFT, ktorý ponúka veľkým firmám nové možnosti komunikácie. Na rýchlejšie dosiahnutie cieľov v oblasti centralizácie platieb pomôže SEPA tým, že firmy budú môcť znížiť počet účtov potrebných v rámci EÚ a zjednodušiť tak centralizáciu likvidity. V oblasti automatizácie sa zjednoduší rekonsiliácia dát a použijú sa nové dátové prvky. Dôjde aj k zjednodušeniu systému konfigurácie vďaka eliminácii domácich formátov. Veľké firmy si budú môcť harmonizovať databázy a využívať jeden formát (XML) pre celú Európu

SEPA umožní prechod od fragmentovaných miestnych štandardov a formátov k jednotnému európskemu štandardu, vrátane možnosti garantovania súboru 140 znakov a tým umožní aj racionalizáciu účtov a bankových vzťahov v oblasti platobných služieb. Malo by to mať pozitívny vplyv na efektívnosť transakcií. Formát SEPA ISO XML podporuje efektívnosť, znižuje čas potrebný na vývoj nových aplikácií, optimalizuje požadovaný počet rozhraní a zvýši bezpečnosť.

Záver

Jednotná oblasť pre platby v eurách sa stala 1.2.2014 v krajinách Eurozóny realitou. Bankový a podnikateľský sektor zvládol toto náročné obdobie, v ktorom museli prispôbiť svoje systémy novým podmienkam.

Integrácia v platobnom styku nie je len posledným krokom EMÚ, ale prináša nové možnosti pre efektívne riadenie peňažných tokov veľkých firiem. Vytvorené jednotnej oblasti platieb v eurách umožňuje subjektom v krajinách EÚ využívať výhody, aké majú firmy

v USA. Tento krok je o to významnejší, že v posledných rokoch dochádza k internacionalizácii podnikateľského prostredia a veľké firmy potrebujú nové produkty a technológie aj v oblasti realizácie platobného styku.

Zoznam použitej literatúry

- [1] LIPKOVA, Ľ. a kol. 2011. *Európska únia*. Bratislava: Sprint dva, 446 s. ISBN 978-80-89393-33-6.
- [2] SKINNER, CH. 2008. *The Future of Finance after SEPA*. Chichester, West Sussex: JohnWiley & Sons Ltd., 303 s. ISBN 978-0-470-98782-7.
- [3] WANDHÖFER, R. 2010: *EU Payments Integration. The Tale of Sepa, PSD and Other Milestones Along the Road*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 288 s. ISBN 978-0-230-24347-7.
- [4] EFMA, ING. And Cap. Gemini (2005): World Retail Banking Report 2005. [Citované 25.1.2013.] Dostupné na internete: http://www.cz.capgemini.com/m/cz/tl/World_Retail_Banking_Report_2005.pdf
- [5] European Central Bank (2013): Payment statistics. [Citované 25.1.2013.] Dostupné na internete: http://www.ecb.europa.eu/stats/payments/paym/html/payments_n_2011.en.html.
- [6] Národná banka Slovenska (2012): Implementačný plán SEPA, verzia 4. [Citované 2.2.2013.] Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PlatobneSystemy/SEPA/ImplementacnyPlanSEPA-verzia4.pdf.
- [7] Národná banka Slovenska (2012): Výročná správa 2011. [Citované 2.2.2013.] Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_Publikacie/Vyrocnasprava/SVK2011/VS11_kap05.pdf.

Kontakt

Ing Eva Jančíková, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: eva.jancikova@euba.sk

GLOBALIZÁCIA A JEJ VPLYV NA TRANZITÍVNE EKONOMIKY STREDNEJ ÁZIE

Mgr. Aisulu Kozhabayeva

Abstrakt

Rozvoj globalizácie je potrebné chápať ako objektívny proces, ktorý nesie národným ekonomikám výzvy ako aj možnosti. Pozitívne výsledky globalizácie sú spojené s efektom prehĺbenia špecializácie a zapojenia do medzinárodnej deľby práce, so stimulovaním neustáleho vývoja nových technológií a ich šírenia. Avšak pritom, globalizácia je zložitý a protirečivý proces. Pri posudzovaní výhod a pozitívnych dôsledkov aj najhorlivejší zástancovia globalizácie konštatujú, že vývoj tohto procesu sa nezaobíde bez obetí, pretože dopady globalizácie na jednotlivé skupiny krajín a vrstiev nie sú jednoznačné. Skupina tranzitívnych ekonomík v mnohom sú podobné s rozvojovými štátmi z hľadiska dôsledkov globalizácie. Príspevok sa venuje problémom tranzitívnych ekonomík Strednej Ázie v dôsledku procesov globalizácie, definuje pojmy globalizácie a tranzitívnych ekonomík.

Kľúčové slová: Globalizácia, tranzitívne ekonomiky, vplyv, Stredná Ázia, Kazachstan

Abstract

Development of globalization should be seen as an objective process that bring national economies challenges as well as opportunities. The positive results of globalization are associated with the effect of deepening of specialization and involvement in the international division of labor, encouraging continuous development of new technologies and their dissemination. But yet, globalization is a complex and contradictory process. In assessing the benefits and positive effects of globalization even the most ardent proponents state that the development of this process can not do without victims, because the effects of globalization on individual groups and countries are not clear. Group of transition economies are similar in many ways to the developing countries in terms of the consequences of globalization. This paper considers the problem to transition economies of Central Asia as a result of globalization processes, defines the concepts of globalization and transition economies.

Key words: Globalization, transition economies, influence, Central Asian countries, Kazakhstan

1 Globalizácia a jej vplyv na tranzitívne ekonomiky

V súčasnom svete stal sa realitou stále prehľbujúci proces formovania globálneho hospodárskeho priestoru, ktoré sa prejavujú vo viac prehľbujúcej integrácie ekonomík a spoločností vo svetovom merítku. Svetové hospodárstvo prekonáva zmeny v technologickom, ekonomickom, sociálnom a iných vzťahoch, čo prispieva k aktivizácie medzinárodného pohybu kapitálu, zrýchleniu formovania jednotného systému svetových vzťahov.

Rozvoj globalizácie je potrebné chápať ako objektívny proces, ktorý nesie národným ekonomikám výzvy ako aj možnosti. Na jednej strane, globalizácia ako kvalitatívne nová fáza storočnej internacionalizácie hospodárskeho života prispieva k oživeniu národných ekonomík. Pozitívne výsledky globalizácie sú spojené s efektom prehĺbenia špecializácie a zapojenia do medzinárodnej deľby práce, so stimulovaním neustáleho vývoja nových technológií a ich šírenia. Štáty majú možnosť sa pripojiť k moderným telekomunikačným

systemom a efektívne využívať svoje „know-how“, integrovať sa do štruktúry transnacionálnych korporácií (TNK), a prostredníctvom nich získať bezpečný prístup na zahraničné trhy, mobilizovať väčšie množstvo finančných prostriedkov, pretože investori môžu využiť širšiu škálu nástrojov na zvýšenom počte trhov, atď.

Avšak pritom, globalizácia je zložitý a protirečivý proces. Pri posudzovaní výhod a pozitívnych dôsledkov aj najhorlivejší zástancovia globalizácie konštatujú, že vývoj tohto procesu sa nezaobíde bez obetí, pretože dopady globalizácie na jednotlivé skupiny krajín a vrstiev nie sú jednoznačné¹.

Aby sme to zhrnuli, globalizácia je systém integrácie rôznych štátov (ktorý nesie pozitívne a negatívne dôsledky), ktorý zahŕňa technologické, ekonomické, politické a kultúrne výmeny umožňované predovšetkým pokrokom v technológii, komunikácii, doprave a infraštruktúre. Vývoj globalizácie by mal byť chápaný ako objektívny proces, ktorý nesie štátom výzvy ako aj príležitosti. Z hľadiska možných negatívnych dôsledkov a potenciálnych hrozieb globalizačné procesy spôsobujú:

- Prehĺbenie rozdielov v sociálnom a ekonomickom rozvoji medzi „bohatým Severom“ (skupina popredných vyspelých krajín s trhovou ekonomikou) a „chudobným Juhom“ (väčšina rozvojových krajín), čo vedie k viac ostrému rozhraničeniu medzi vedúcimi krajinami a perifériou. Vzniklá nerovnomernosť ďalej pokračuje prehĺbovať sa: ide neustály proces zvyšovania medzery medzi príjmami bohatých a chudobných krajín. Existujúca nerovnosť sa naďalej zhoršuje. Rozdiel v životnej úrovni medzi vyspelými a rozvojovými štátmi v súčasnosti tvorí pomer 75:1, pred sto rokmi bol tento pomer 10:1, o 50 rokov môže dosiahnuť 150:1².

- Negatívne dôsledky a možné problémy pre rozvojové krajiny „so slabým finančným sektorom a neistou makroekonomickou politikou“, týkajúce sa voľného pohybu nadnárodného kapitálu, najmä špekulatívneho charakteru;

- Zníženie hlavnej úlohy štátu na úkor oslabenia národných suverénit pod tlakom zahraničného kapitálu, posilnenie úlohy nadnárodných spoločností, medzinárodných organizácií, ktoré neraz diktujú svoje vlastné „pravidlá hry“³.

P.Staněk v svojej knihe „Globálna kríza - hrozba alebo výzva“ píše o diferenciacii globálnej ekonomiky nasledovne: „Posledných 15-20 rokov je charakteristických uvoľnením úplných stavidiel vnútornej diferenciacie a polarizácie po všetkých národných líniách i globálnej ekonomiky. Dokonca paradoxne vznikajú i javy, pri ktorých krajiny, ktoré majú významné zdroje energetických médií (napríklad v Afrike), sa vôbec nedokážu vymaniť z obrovskej zaostalosti a chudoby, pretože rozhodujúci profit z toho majú jednak nadnárodné transnacionálne korporácie a jednak domáce elity, ktoré dovolili týmto transnacionálnym korporáciám využívať toto nerastné bohatstvo. Táto polarizácia bohatstva a chudoby ukazuje zásadný a principiálny rozpor súčasného globálneho sveta. Rozpor potreby udržať globálnu spotrebu a podľa možnosti ju zvyšovať skutočným, reálnym vývojom vo finančnom sektore, ktorý by však v prípade zrealizovania viedol k absolútnemu prehodnoteniu veľkosti finančných inštitúcií, poskytovania finančných produktov i celkovej väzby finančného sektora a ostatnej časti ekonomiky“. Poukazuje na to, že diferenciacia globálnej ekonomiky súvisí s tým, že celá civilizácia je založená na trvalom raste a expanzii spotreby, ale spotreba je dávno už v úplne inom vývojovom procese, ako reálne bohatstvo vyjadrené finančnými trhmi a vnútorná disparita medzi týmito dvoma blokmi vedie k opakovaným krízam. Snahy vyriešiť

¹ ČULANOVA, Z.K. 2004. *Sovremennije problemy mirovoj ekonomiky*. Zbornik naučných trudov. Institut mirovoj ekonomiky pri fonde Pervogo Prezidenta RK. – Almaty: Dajk-Press, 2004. – C. 19.

² Kazašský inštitút pre strategické štúdie pri prezidentovi Kazašskej republiky. *Kazachstan v sisteme mirových ekonomických procesov*. [online]. Almaty: KISS pri prezidentovi KR, 2008. 11s. [cit. 2013.03.22] ISBN 9965-458-65-0. Dostupné na internete: <<http://www.kisi.kz/img/docs/4235.pdf>

³ Tamtiež.

tento problém pomocou technologického mostíka, či vyriešiť tento problém pomocou niektorých ďalších princípov, ako bola teória štátu blahobytu a podobne, sa ukázali ako nereálne⁴.

Taktiež P.Staněk píše: „Vývoj v rozvojových krajinách ukazuje, že tieto nie sú schopné sa vymaniť z vnútornej chudoby, ktorá vyplýva z obrovského vplyvu a privlastňovania si bohatstva vlastnými domácimi národnými elitami. V tomto slova zmysle aj všetky opatrenia na zníženie zadĺženosti rozvojových krajín, ktoré realizujú vyspelé krajiny buď v rámci bloku G 8, alebo v rámci OECD sa mihnajú účinkom. Okrem toho sa ukázalo, že rad projektov, ktoré financovala Svetová banka napríklad v oblasti agrárneho sektora, zavlažovania či infraštruktúry, ktoré boli realizované v iných krajinách, neprinášajú efekt, ktorý bol pôvodne očakávaný. Všetky tieto procesy, s ktorými možno dnes súhlasiť, však predstavujú iba vonkajší kruh príčin problémov. Skutočný fundament a paradigma kríz a finančných turbulencií je práve v zásadnom rozpore medzi vývojom spotreby, polarizáciou bohatstva a virtualizáciou finančného sveta“⁵.

2 Pojem tranzitívne ekonomiky a ich základne odlišnosti od rozvojových ekonomík

Skupina tranzitívnych ekonomík v mnohom sú podobné s rozvojovými štátmi z hľadiska dôsledkov globalizácie. Tranzitívne ekonomiky tvoria skupinu štátov, ktoré sa nachádzajú v rôznom štádiu prechodu od centrálne plánovaných ekonomík k trhovým ekonomikám⁶. Ich postavenie v procesoch globalizácie nie je rovnaké. Napríklad niektoré z nich sú už dnes plnoprávnymi členmi OECD a EÚ – Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko a Estónsko. Avšak veľká časť postkomunistických krajín dosahuje nízku úroveň vo všetkých významných makroekonomických ukazovateľoch (úroveň tvorby HDP p.c. a komoditnej štruktúry exportu), a tým zdieľa niektoré z charakteristík rozvojových štátov. Napríklad, Uzbekistan HDP per capita (PPP) za rok 2012 dosahoval \$3,500, pre porovnanie s Ghanou v tom istom roku - \$ 3,300, Nicaragua - \$ 3,300 (2012 cez PPP); Kyrgyzstan v roku 2012 - \$ 2,400 (PPP), Tajikistan - \$2,200 (PPP), pre porovnanie so Sudánom - \$ 2,400 (2012 cez PPP), Bangladéš - \$ 2,000 (2012 PPP); HDP Kazachstanu v roku 2012 dosiahol \$13,900 (cez PPP), pre porovnanie s Iránom - \$ 13,100 (2012 cez PPP), a Venezuela - \$ 13,200 (2012 cez PPP)⁷. V Kazachstane dôležitou súčasťou exportu je ťažobný priemysel, a export palív v roku tvoril 72% na celkovom exporte⁸.

Za základné odlišnosti tranzitívnych a rozvojových štátov možno považovať ich východiskové podmienky prechodu na trhové vzťahy. Ako je vidieť z obrázku 1 proces prechodu k trhu rozvojových a tranzitívnych štátov sa začal z rôznych štartovacích bodov. Rozvojové krajiny majú nedostatok inštitúcií⁹ ako aj fyzického a ľudského kapitálu. Vyspelé krajiny majú dostatok oboch. Proces prechodu na trhovú ekonomiku tranzitívnych ekonomík sa začal z iného bodu. Začal sa v tzv. krajinách druhého sveta. Sú to industrializované krajiny s mestskou populáciou, s takmer 100% gramotnosťou, totiž fyzický a ľudský kapitál v

⁴ STANĚK, P. 2010. *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?*. Bratislava, 2010: Sprint dva, 2010. 54-55s. ISBN 978-80-89393-24-4

⁵ Tamtiež

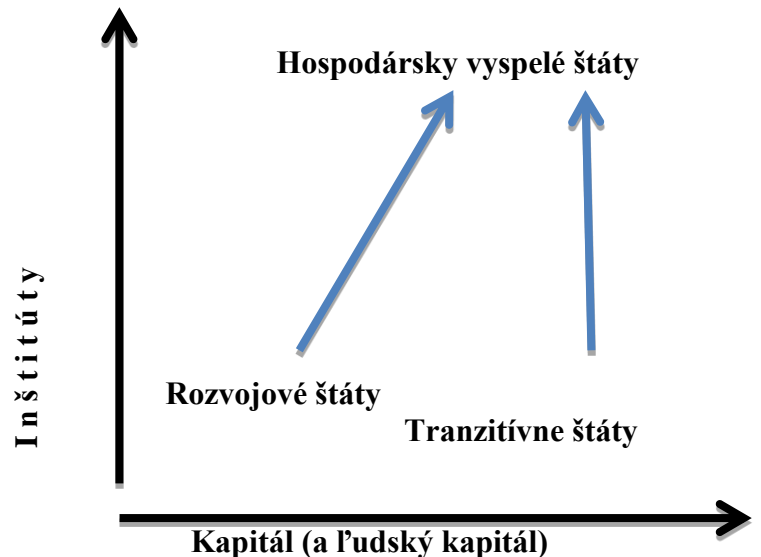
⁶ LIPKOVA, E. a kol.: *Medzinarodne hospodarske vzťahy*, Sprint 2011, Bratislava, ISBN 978-80-89393-37-4

⁷ CIA World factbook, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/

⁸ SVETOVÁ BANKA. *World development indicators*. <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators#>

⁹ Pod inštitútami chápeme kľúčové inštitúty trhovej ekonomiky. Sú to vlastnické práva, zmluvné plnenie a ochrana konkurencie

tranzitívnych ekonomikách je už dostatočne vysoký (napr. úroveň gramotnosti Kazachstanu je 100%, Uzbekistanu – 99%, Kirgizka – 99%, Tadžikistanu a Turkmenistanu 100%¹⁰). Ale trhových inštitúcií v týchto krajinách nebolo. V tomto zmysle, v súčasnosti, ekonómovia poukazujú na fakt, že prechod na trhovú ekonomiku predstavuje význam inštitúcií, keďže prejednávame pohyb po horizontálnej čiare, potom akumulácia kapitálu prebieha nie celkom v tej rýchlosti, s ktorou je potrebné budovať inštitúcie. Tie krajiny, ktorým sa podarilo vybudovať inštitúcie, skutočne sa podarilo znížiť zaostávanie od vyspelých krajín¹¹.

Osobitosťou ekonomík postkomunistických štátov je fakt, že počas ZSSR boli integrované do jednotného hospodárskeho komplexu, pri ktorom každá republika mala svoju vlastnú odvetvovú špecializáciu. Hospodárstva republík sa do značnej miery navzájom dopĺňovali a boli slabo spojené so svetovým trhom. V tejto súvislosti roztrhnutie vzťahov medzi republikami v dôsledku rozpadu ZSSR doiedlo na jednej strane k zníženiu dopytu po produktoch vyrábaných v krajinách SNŠ, a zvýšeniu dopytu po dovážaných produktoch, na druhej strane, k zníženiu zdrojového zabezpečovania, to znamená, že sa stalo jedným z hlavných faktorov hospodárskeho poklesu.

Pre nemožnosť a vo väčšine prípadov nevhodnosť zmeniť v krátkom časovom období vzniklú v ZSSR deľbu práce, väčšina bývalých sovietskych republík (s výnimkou pobaltských štátov) po rozpade ZSSR mala tendenciu k vzájomnej integrácii. Je to taktiež podmienené technologickou vzájomnou závislosťou podnikov, ktoré boli postavené na spoločných štandardoch, spoločných technických normách, zhodným charakterom technickej prípravy kádrov. Pre Kazachstan, ktorý nemá prístup k moru a k globálnym trhom, dôležitým bola kooperácia s Ruskom, s ktorou bol kazašský priemysel spojený jedinou exportnou infraštruktúrou, a susednými stredoázijskými krajinami, s ktorými zdieľa jednotnú energetickú sústavu. Za ďalší faktor pre ich integráciu možno považovať dlhodobé spolužitie národov v rámci jedného štátu, ktoré vytvorilo tesné „pletivo vzťahov“ v rôznych formách (kvôli zmiešanej populácii, zmiešaných manželstiev, spoločnej historickej minulosti, prvkov spoločného kultúrneho priestoru, neprítomnosti jazykovej bariéry, zainteresovanosti na voľnom pohybe ľudí, atď.).

Zároveň integračné procesy narážali na opačné tendencie:

¹⁰ SVETOVÁ BANKA.. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS>

¹¹ GURIEV, S. 2011. *Ekonomičeskoe razvitie*. [online]. Ruská ekonomická škola, dostupné na: <<http://www.slideshare.net/NewEconomicSchool/ss-7458969>

- vládnuce kruhy v bývalých sovietskych republikách sa snažili upevniť novozískanú suverenitu, posilniť svoju štátnosť.
- svoju predchádzajúcu špecializáciu v rámci ZSSR mnohé krajiny často považovali za nevýhodnú pre seba a nechceli „sa vrátiť do minulosti“. Nájdenie nového miesta v medzinárodnej deľbe si vyžadoval čas a účelné snahy, okrem iného prostredníctvom diverzifikácie zahraničných ekonomických vzťahov.
- rozdiely v charaktere systémových reforiem v rôznych krajinách spôsobili problémy pri stanovení vzájomných vzťahov, a to najmä vo vzťahu medzi súkromnými podnikmi, nakoľko vznikali disproporcie v ich právach a povinnostiach.

3 Problémy stredoázijských štátov v súčasnom globalizujúcom sa svete

Po rozpade ZSSR stredoázijské, ako aj mnohé postsovietske krajiny, začali aktualizovať procesy regenerácie etnickej kultúry, štátnosti a národného jazyka. Stredoázijské krajiny sú mnoho etnickými republikami. V tomto zmysle jazyková otázka je potenciálom vzniku medzi etnických konfliktov. Americký politológ Zbigniew Brzezinski v svojej knihe „Veľká šachovnica“ nazval Strednú Áziu časťou „euroázijských Balkánov“, zdôrazňujúc, že v Európe sa slovo „Balkán“ nadväzuje na etnické konflikty a súperenie jednotlivých veľmocí v tomto regióne“. Stredná Ázia, podľa amerického politológa, je „kotlom etnického konfliktu“. Avšak na rozdiel od situácie v Strednej Ázii, na Balkáne v 90. rokoch nebol jazykový problém. Okrem potenciálu pre konflikt v Strednej Ázii pre nevyriešenosť problematiky štatusu jazykov, podľa mnohých stredoázijských vedcov príčina je vo väčšej miere v ekonomickej situácii a sociálnych problémoch, ktoré sa prejavujú ako každodenný nacionalizmus, nahromadený počas sovietskej éry na bežnej malomeštiackej úrovni. Navyše vzniká potenciál pre náboženské, regionálne a vnútro klanové konflikty.

Jedným z najdôležitejších problémov regiónu Strednej Ázie je situácia v Afganistane. Na pozadí odsunu vojsk narastá problém radikalizácie islamu, prenikanie obchodu s drogami a extrémizmus, ktoré ohrozujú stabilitu a politickú bezpečnosť v Strednej Ázii.

Roztrhnutie vzťahov medzi zväzovými republikami spôsobilo nárast potenciálu pre konflikty kvôli vode stredoázijských štátov, ktorých predtým spájala jednotná energetická sústava zabezpečujúca región elektrickou energiou a závlahovou vodou. Po rozpade ZSSR sa začal vstup do fázy formovania štátnej nezávislosti stredoázijských republík, kedy sa začali učiť hospodáriť s vlastnou pôdou a vodnými zdrojmi. Od tohto okamihu sa začala éra nekonečných sporov a konfliktov ohľadom zdieľania vodných zdrojov v regióne, ktoré sa stali cezhraničné. Štáty vrchného toku riek považujú vodu za tovar, ktorý má svoju hodnotu, pretože po získaní nezávislosti od konca roka 1991 - vývoz elektrickej energie je jedným z hlavných zdrojov príjmov štátneho rozpočtu Kirgizska a Tadžikistanu. Svoj prístup oni zdôvodňujú suverénnym právom vlastníctva prírodných zdrojov v rámci medzinárodného súkromného práva. Štáty dolného toku riek apelujú na základnú normu medzinárodného vodného práva - na zásade primeraného a spravodlivého zdieľania medzinárodných vodných tokov a „rovný prístup“ k vode, podľa ktorého cez hraničnú vodu je prostriedok zdieľania, a preto je zdarma.

Nedoriešenosť problému zdieľania cezhraničných vodných tokov medzi krajinami Strednej Ázie je príčinou vysokého napätia, čo predstavuje potenciálnu hrozbu pre politickú stabilitu v regióne. Úsilie po oživenie hospodárstva v Afganistane v budúcnosti iba môže zaťažiť využívanie vodných zdrojov.

V poslednej dobe stredoázijský a Kaspický regióny stali sa dejiskom vážnej energetickej súťaže medzi radom externých hráčov, predovšetkým Ruska, USA a Číny, ktoré

sú odhodlané pokračovať v sledovaní vývoja situácie z pozície svojich vlastných záujmov. Problémom je skutočnosť, že energetické súperenie sa rozvíja na pozadí aktualizácie novej úrovni geopolitických manévrov týchto veľmocí, smerovaných na posilnenie svojich pozícií v merítke regióna a napojenia jeho republík na vlastnú „sféru záujmov“¹².

Medzi krajinami Strednej Ázie Kazachstan má dobré príležitosti, predovšetkým v dôsledku existujúcim v krajine zásobám ropy a zemného plynu. Opierajúc sa o pokrok v rôznych oblastiach života (koniec ekonomických reforiem, vytvorenie trhových inštitútov), môže Kazachstan stať sa hnacou silou pre regionálny rozvoj a podporovať modernizáciu celej Strednej Ázii. Podobný názor vyjadrujú v posledných rokoch popredné západné štáty a medzinárodné organizácie, ktoré predpokladajú, že dynamicky sa rozvíjajúci Kazachstan bude mať pozitívny vplyv na jeho susedov v regióne¹³.

Avšak, podľa mnohých domácich ekonómov, negatívne dôsledky pre Kazachstan vychádzajú zo skutočnosti, že jeho ekonomika je orientovaná na vývoz surovín. Podľa Štatistického úradu Kazašskej republiky, podiel vývozu minerálnych výrobkov z Kazachstanu v prvom štvrtroku roku 2010 bol 73,8%, čo predstavuje nárast o 5% v porovnaní s rokom 2009. Pričom v roku 1995 predstavoval tento podiel 42,6%, v roku 2001 - 54,7%, v roku 2007 - 64,8%, v roku 2008 - 69,7%, t.j. situácia sa zhoršuje každým rokom, a tak ekonomika Kazachstanu pevnejšie „sedí na ropnej ihle“. Je zreteľná kolosálna závislosť ekonomiky na jednom ukazovateli - na svetovej cene na uhľovodíkov, ktorá ako je známe, je v značnej miere podrobená výkyvom a okamžite reaguje na zmeny vo svetovom hospodárstve.

Pre krajiny bohaté na prírodné zdroje (napr. ropu), špecializácia v jednom hospodárskom sektore môže byť zdrojom vysokého rizika, ktoré vychádza najmä z neistôt na medzinárodných trhoch. Svetová odborná literatúra píše o tzv. „prekliatí prírodných zdrojov“ v ekonomikách závislých na príjmoch od vývozu ropy, najmä ako „Holandská choroba“, poukazujú na dva efekty: vytlačanie neropného obchodného sektora, ktoré vyplýva zo zhodnotenia reálneho výmenného kurzu, a zvýšenie „rent-seeking“ správania (t.j. prax privlastňovania časti výroby prostredníctvom získania vlastníctva alebo kontroly nad už existujúcimi prírodnými zdrojmi). Pre Kazachstan ako krajine bohatej na prírodné zdroje sú tieto problémy aktuálne a značné. Preto v popredí stojí otázka diverzifikácii hospodárstva ako aj PZI pre zníženie závislosti od prírodných zdrojov a podporu udržateľného dlhodobého hospodárskeho rastu a tvorby pracovných príležitostí. V tejto súvislosti obchodno-hospodárska spolupráca so Slovenskou republikou má pre Kazachstan podstatný význam.

Záver

Globalizácia ako objektívny proces nesie národným ekonomikám výzvy ako aj možnosti. Pre stredoázijské tranzitívne ekonomiky, ktoré sú bohaté na nerastné suroviny, negatívnymi dopadmi môže byť ich upevnenie ako úzkeho surovinového výklenku vo svetovom hospodárstve. Pre úspešné zapojenie týchto štátov do globálnych procesov sú nevyhnutné mechanizmy spojené so zmenami v domácom a hospodárskom charaktere. V rámci týchto úloh najdôležitejšími sú optimalizácia a modernizácia priemyselného sektora,

¹² Kazašský inštitút pre strategické štúdie pri prezidentovi Kazašskej republiky. *Kazachstan v systéme mirových ekonomických procesov*. [online]. Almaty: KISŠ pri prezidentovi KR, 2008. 19s. [cit. 2013.03.22] ISBN 9965-458-65-0. Dostupné na internete: <<http://www.kisi.kz/img/docs/4235.pdf>

¹³ Kazašský inštitút pre strategické štúdie pri prezidentovi Kazašskej republiky. *Kazachstan v systéme mirových ekonomických procesov*. [online]. Almaty: KISŠ pri prezidentovi KR, 2008. 20s. [cit. 2013.03.22] ISBN 9965-458-65-0. Dostupné na internete: <<http://www.kisi.kz/img/docs/4235.pdf>

a zároveň, polozenie základ nového informačného a technologického alebo postpriemyselného poriadku.

Úspechy procesu modernizácie sú do značnej miery podmienené perspektívami regionálnej spolupráce. Iba zjednotenie zdrojov, koordinovanosť a kompatibilita regionálnej politiky, a to najmä v oblastiach obchodu, energetiky a dopravy, umožní týmto krajinám, aby sa nestali „surovinovými príveskami“ a pasívnymi objektmi záujmov hlavných geopolitických centier. Tvorba spoločných klastrov v kľúčových odvetviach hospodárstva - na základe vzatia do úvahy spoločných záujmov - prispeje k hospodárskemu rozvoju týchto štátov.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CIA World factbook. www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/
- [2] ČULANOVA, Z.K. 2004. *Sovremennije problemy mirovoj ekonomiky*. Zbornik naučných trudov. Institut mirovoj ekonomiky pri fonde Pervogo Prezidenta RK. – Almaty: Dajk-Press, 2004. – C. 19.
- [3] GURIEV, S. 2011. *Ekonomičeskoe razvitie*. [online]. Ruská ekonomická škola, dostupné na: <http://www.slideshare.net/NewEconomicSchool/ss-7458969>
- [4] Kazašský inštitút pre strategické štúdie pri prezidentovi Kazašskej republiky. *Kazachstan v sisteme mirovych ekonomičeskych processov*. [online]. Almaty: KISI pri prezidentovi KR, 2008. 19s. [cit. 2013.03.22] ISBN 9965-458-65-0. Dostupné na internete: <http://www.kisi.kz/img/docs/4235.pdf>.
- [5] LIPKOVA, L. a kol.: *Medzinarodne hospodarske vzťahy*, Sprint 2011, Bratislava, ISBN 978-80-89393-37-4
- [6] STANĚK, P. 2010. *Globálna kríza – hrozba alebo výzva?*. Bratislava, 2010: Sprint dva, 2010. 54-55s. ISBN 978-80-89393-24-4
- [7] SVETOVÁ BANKA. World deveelopment indicators. <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators#>

Kontakt

Mgr. Aisulu Kozhabayeva

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: aisulu.kozhabayeva@euba.sk

PREZIDENTSKÉ VOLBY V ČILE V ROKU 2013

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Abstrakt

Prezidentské voľby v Čile na jeseň 2013 mali od začiatku jasnú favoritku – bývalú prezidentku a kandidátku čilskej ľavice Michelle Bacheletovú. Tá potvrdila svoju pozíciu a stala sa jasnou víťazkou. Pred úspešnou kandidátkou stojí množstvo problémov – zmiernenie sociálneho napätia, ústavné reformy, reforma vzdelávacej sústavy.

Kľúčové slová: Čile, prezidentské voľby 2013, Michelle Bacheletová

Abstract

Presidential election in Chile in autumn in 2013 had one clear favourite – former president and candidate of Chilean leftists Michelle Bachelet. She confirmed her position and she became clear winner. There are many issues for her to solve – to ease social tensions, constitutional reforms, reform of educational system.

Key words: Chile, presidential elections 2013, Michelle Bachelet

1 Historicko-politický exkurz

Nezávislosť Čile¹ sa datuje do obdobia vzniku národných štátov na začiatku 19. storočia. Nezávislé Čile bolo vyhlásené v roku 1810. K jeho definitívnemu ukotveniu však došlo až v roku 1818. Ako v mnohých ďalších latinskoamerických štátoch sa aj v Čile de facto počas celého 19. storočia odohrával spor o charakter štátu medzi dvomi ideologickými skupinami – konzervatívami a liberálmi.

Prvým prezidentom Chile sa stal Bernard O'Higgins (1818-1823), ktorý sa síce pokúšal o liberálne reformy (snaha o pozemkovú reformu, oddelenie cirkvi od štátu, bezplatné základné vzdelanie), jeho vláda však bola spájaná s autoritatívnym štýlom vládnutia.

Ďalším výrazným obdobím (po krátkej občianskej vojne) čilských dejín bolo obdobie tzv. konzervatívnej republiky (1830-1861). Práve v tomto čase bola prijatá prvá ústava krajiny (1833), ktorá vymedzovala v Čile prezidentskú formu vlády. Ústava garantovala základné práva – išlo napr. o rovnosť pred zákonom, nedotknuteľnosť súkromného majetku, slobodu prejavu, tlače atď. Negarantovala ale náboženskú slobodu a rímskokatolícka viera sa stala jediným oficiálnym náboženstvom. Čile sa postupne po víťazstve vo vojne s peruánsko-bolívijskou konfederáciou stalo dominantným štátom v oblasti, čo zároveň posilnilo chilský nacionalizmus. Ako bolo načrtnuté vyššie, kľúčovým ideologickým sporom v Čile v 19. storočí bol stret konzervatívnej (predovšetkým vidieckej) a liberálnej elity. Ten vyústil do

¹ Historicko-politický vývoj pozri napr.:

CHALUPA, J. 1999. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. NLN, Praha, 1999, ISBN 978-80-7422-193-4.

NĚMEC, J. a kol. 2010. *Politické systémy Latinské Ameriky*. VŠE, Praha, 2010. ISBN 978-80-245-1740-7.

O'TOOLE, G. 2011. *Politics Latin America*. Pearson Education Limited, Harlow, 2011. ISBN 978-1-4082-3429-7.

SKIDMORE, E., T. a kol. 2010. *Modern Latin America*. Oxford University Press, New York, 2010. ISBN 978-0-19-537570-1.

SMITH, P., H. 2012. *Democracy in Latin America. Political Change in Comparative Perspective*. Oxford University Press, New York, 2012. ISBN 978-0-19-538773-5.

občianskej vojny v roku 1891. Konflikt si vyžiadal cca 10 000 obetí a došlo zároveň k premene vládnej formy v Čile – krajina sa stala nakrátko parlamentnou republikou (1891-1925).

Kľúčovým ideologickým sporom v nasledujúcom storočí už nebol stret konzervatívnej a liberálnej politickej elity, ale konflikt pravice (konzervatívnej) a ľavice (najmä socialistických prúdov). Ten vyústil v 70tych rokoch 20. storočia potom, ako sa prezidentom stal socialista Salvador Allende² (1970). Medzi prvé kroky Allendeho vlády patrilo rozsiahle zoštátňovanie, zmrazenie cien, či pozemková reforma. Hlavnými ekonomickými a politickými partnermi krajiny, smerujúcej podľa Allendeho k „čilskej verzii socializmu,“ sa stali ZSSR, Kuba a Čína, ktoré však krajine poskytovali najmä rétorickú a politickú nie materiálnu podporu. Ekonomická kríza, ktorá krajinu aj kvôli izolácii a protičilskej kampani USA v roku 1972 zasiahla, viedla zároveň k nedostatku potravín, hospodárskemu chaosu a vysokej inflácii. Proti Allendeho vláde sa zjednotila nielen pravicová opozícia v krajine, ale aj armáda, ktorá 11. septembra 1973 prevzala pod vedením generála Augusta Pinocheta moc. Allende zahynul v ten istý deň a jeho smrť je dodnes predmetom dohadov.

Začalo obdobie vlády vojenskej junty pod vedením Augusta Pinocheta (1973-1990). O jej ukončení rozhodli čilski občania (55, 99%) v referende v roku 1988.

Vojenská junta odovzdala moc civilnej vláde, ktorú viedol prezident Patricio Aylwin (1990-1994) v roku 1990.

Súčasnú Čile môžeme napriek jeho pohnutým dejinám označiť za jednu z ekonomicky a politicky najstabilnejších krajín oblasti s prezidentskou formou vlády.

2 Kandidáti a volebné témy 2013³

Hlavnými kandidátkami pre prezidentské voľby v roku 2013 boli socialistka Michelle Bacheletová a reprezentantka konzervatívnej pravice Evelyn Mattheiová. Práve ich kandidatúra predstavovala jeden z príbehov chilskej spoločnosti povojnového obdobia. Obe političky boli dcérami generálov čilskej armády a dokonca boli v detstve priateľky. Rozdelili ich však udalosti v Čile po prevrate v roku 1973. Zatiaľ čo otec Michelle Bacheletovej Alberto Bachelet sa pridala na stranu Allendeho a zomrel v roku 1974 na následky mučenia, Mattheiovej otec Fernando Matthei urobil počas Pinochetovej kariéry úspešnú kariéru. Dokonca bol neskôr obviňovaný z účasti na smrti Bacheletovej otca.

Michelle Bacheletová bola jasnou favoritkou prezidentských volieb. Čilskou prezidentkou bola už v rokoch 2006 – 2010 a z úradu odchádzala s podporou cca 80% obyvateľstva. V kampani⁴ sa zamerala na nasledujúce témy:

- ✓ sľub ekonomických a ústavných zmien
- ✓ reformu vzdelávacieho systému
- ✓ zvýšenie sadzby tzv. korporátnych daní na úroveň 25% (v súčasnosti 20%)

² Allendeho mandát bol od začiatku spochybňovaný, nakoľko vo voľbách získal len 36% hlasov pri 29% (historicky najmenšej) účasti a jeho voľbu tak musel potvrdiť ľavicou ovládaný Kongres. Allendemu tak pre rozsiahle sociálne reformy chýbal jasný mandát spoločnosti, ktorú skôr polarizoval ako zjednocoval.

³ Pozri napr.:

MEACHAM, C. – FUNK, R. 2013. *Chile's 2013 Presidential Elections. Explanations and Predictions*. Center for Strategic and International Studies, Washington, 2013.

MEYER, J., P. 2014. *Chile: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*. Congressional Research Service, Washington, 2014.

⁴ Pozri napr.: LINCÉNYI, M. – FABUŠ, M. – OTRUBČÁK, P. 2011. *Marketing : Vybrané kapitoly*. - 1. vyd. Trenčín : TnUAD, 2011. - 117 s. - ISBN 978-80-8075-514-0.

- ✓ podpora užšej regionálnej spolupráce vrátane rozvoja spolupráce s Brazíliou (napr. na úkor Transpacifického partnerstva)

Evelyn Mattheiová v kampani nadviazala na relatívne úspešné obdobie prezidentúry Sebastiana Piñeru a zastávala konzervatívne pozície vo všetkých otázkach. V kampani neurobila výraznejšie chyby, ale nedokázala poraziť charizmu obľúbenej Michelle Bacheletovej. Jej prehra bola zároveň vyhodnocovaná aj ako následok straty „dôvery v politické inštitúcie“ (nie primárne ekonomické dôvody). Okrem toho Čile patrí medzi krajiny s najväčším rozdielom v príjmoch medzi najbohatšími a najchudobnejšími skupinami obyvateľstva a to v situácii, keď bola ekonomika krajiny označovaná za jednu z najzdravších v oblasti.

K výraznejším kandidátom prezidentských volieb patrili ešte bývalý člen Socialistickej strany Marco Enríquez-Ominami a populárny ekonomický televízny komentátor Franco Parisi, ktorý sám seba zaraďuje k liberálnej pravici.

3 Volebné výsledky prezidentských volieb 2013

Ako sme naznačili vyššie Čile má prezidentskú formu vlády. Prezident je hlavou štátu a vlády, má právo veta, právo zákonodarnej iniciatívy, možnosť vydávať dekréty so silou zákona, ako aj právo menovať a odvolávať členov vlády – podľa vlastného uváženia.

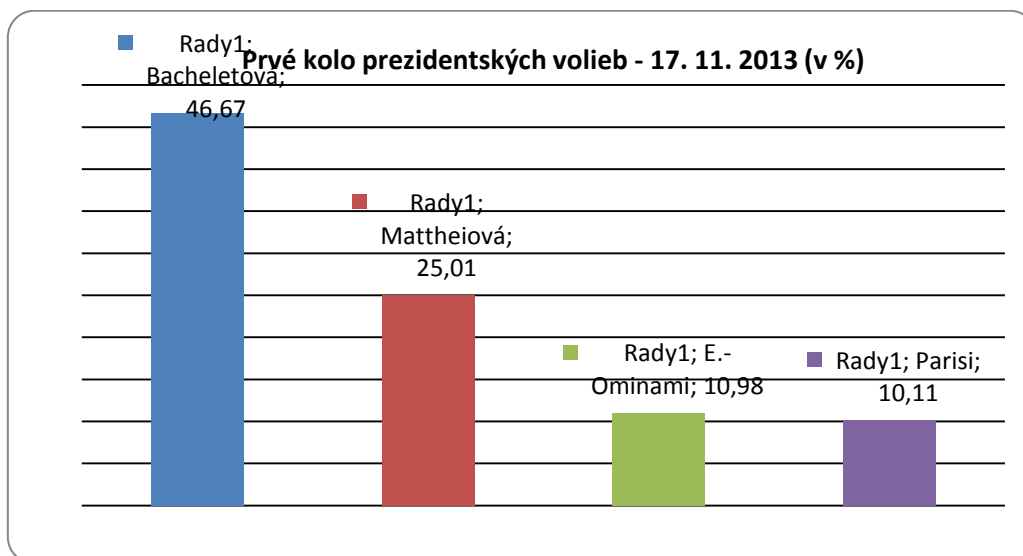
Prezident je v Čile volený v priamych voľbách a v prípade, že v prvom kole nezíska žiaden nadpolovičnú väčšinu hlasov, rozhodne sa o prezidentovi v druhom kole, do ktorého postupujú dvaja najúspešnejší kandidáti. Kandidátom môže byť len čilsky občan (občianstvo musí získať narodením), ktoré dosiahol vek aspoň 35 rokov. Zvláštnosťou je nemožnosť kandidovať po bezprostrednom odchode z úradu. Bývalý prezident môže kandidovať opätovne až po štvorročnej prestávke.

S výnimkou Sebastiana Piñeru (prvý zvolený pravicový prezident v Čile od roku 1958), ktorý vykonával funkciu prezidenta v rokoch 2010 – 2014, pochádzali všetci čilski prezidenti od roku 1990 z protipinochetovho hnutia Concentración.

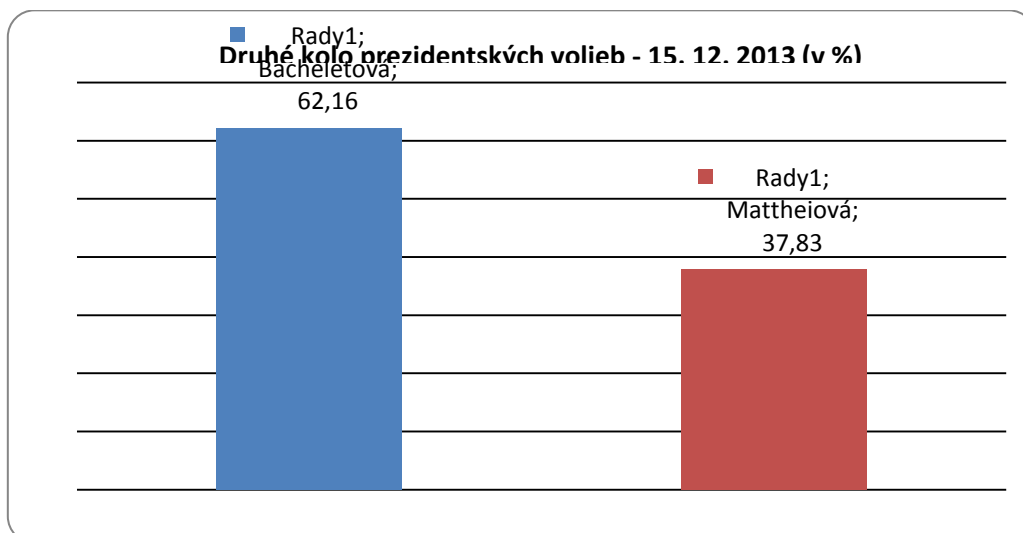
Volebná účasť je v Čile dobrovoľná (v prezidentských voľbách v roku 2009 bola ešte povinná) a v žiadnom z dvoch volebných kôl v roku 2013 nedosiahla ani 50%.

Z grafu 1 a 2 je zrejmé, že favoritkou volieb bola od začiatku spomínaná kandidátka čilskej ľavice, bývalá prezidentka Michelle Bacheletová.

Graf 1 Prvé kolo prezidentských volieb (volebná účasť 48%)⁵

Graf 2 Druhé kolo prezidentských volieb (volebná účasť 41%)⁶

⁵Tribunal Calificador de Elecciones. [cit. 18. 05. 2014] Dostupné na: <http://www.leychile.cl/Navegar?idNorma=1056880>

⁶ Tribunal Calificador de Elecciones. [cit. 18. 05. 2014] Dostupné na: <http://www.tricel.cl/informacioncausas/Tramitacin%20de%20Causas/170-2013%2001.-%20SENTENCIA%20PRESIDENTE%20DE%20LA%20REPUBLICA.pdf>

Záver⁷

Problémy pred ktorými stojí čílska spoločnosť môžeme rozdeliť do niekoľkých skupín. Ide tak o otázky sociálnej politiky, politickej kultúry a demokracie, ako aj ekonomiky a zahraničnej politiky.

Môžeme ich rozdeliť do nasledujúcich skupín:

Reforma vzdelávacej politiky⁸

Prvý krát sa výraznejšie študenti proti stavu školskej politiky ozvali v roku 2006, keď vypukla v krajine tzv. „Penguin“ revolúcia s požiadavkou zlepšenia vzdelávacieho procesu na stredných školách

V roku 2011 študenti opäť povstali – tento krát s požiadavkou zlepšenia úrovne vzdelávania na univerzitách – požiadavka bezplatného univerzitetného vzdelávania. Víťazka prezidentských volieb sľúbila v tejto oblasti významné zmeny a bude zaujímavé sledovať, ako sa prístup politikov k školskej politike v nasledujúcom období v Čile zmení. Dôležité bude následne vyhodnotiť dopad týchto zmien na kvalitu vzdelávacieho procesu ako takého.

Pokračovanie v ústavných reformách

- ✓ požiadavka revízie aktuálnej ústavy (cieľom je definitívne sa vyrovnat' s obdobím Pinochetovej diktatúry)
- ✓ zmena volebného systému (týka sa to parlamentných volieb, v ktorých sa využíva tzv. binominálny systém, v ktorom si dve najsilnejšie strany rozdeľujú de facto všetky kreslá v parlamente)
- ✓ zavedenie možnosti opätovného zvolenia tej osoby za prezidenta
- ✓ otázka interrupcií
- ✓ sobáš osôb rovnakého pohlavia

Kríza „demokracie“

strata dôvery v inštitúcie - nízka volebná účasť (výzva pre koalíciu Michelle Bachelotovej „Nová väčšina“ – tá v parlamentných voľbách, ktoré sa konali v rovnakom čase, získala väčšinu v oboch komorách parlamentu)

Reforma daňovej sústavy (požiadavka spravodlivejšieho zdaňovania bohatých)

Upevňovanie vzťahov s dominantnými aktérmi v regióne (Michelle Bacheletová sa vyjadrila za rozvoj vzťahov s kľúčovými aktérmi v regióne – predovšetkým s Brazíliou)

Riešenie hraničných sporov so susedmi (Čile má už od 19. storočia nedoriešené teritoriálne spory s Peru, Bolíviou. Zvolená prezidentka Michelle Bachelotová presadzuje riešenie sporov prostredníctvom medzinárodných inštitúcií)

⁷ Pozri aj:

MEACHAM, C. – FUNK, R. 2013. *Chile's 2013 Presidential Elections. Explanations and Predictions*. Center for Strategic and International Studies, Washington, 2013.

MEYER, J., P. 2014. *Chile: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*. Congressional Research Service, Washington, 2014.

⁸ Porovnaj: CHUGURYAN, S.-PETROVÁ, G. 2012. Bolonský proces a implementácia jeho odporúčaní na pedagogických fakultách v Slovenskej republike. In: *In ICOLLE 2012 : proceedings of international scientific conference : Křtiny, 18th-19th September 2012*. - Brno : Mendělova univerzita v Brně, 2012. - ISBN 978-80-7375-644-4. - S. 112-122.

Na záver možno konštatovať, že Čile vstúpilo do druhej dekády 21. storočia s relatívne stabilnou ekonomikou a spoločnosťou, ktorá prešla relatívne úspešne procesom národného zmierenia (k čomu prispeli aj politické elity v krajine). Kľúčovou témou sa tak stávajú sociálne výzvy⁹ spojené predovšetkým s obrovskými majetkovými rozdielmi a výzvami, pred ktorými stoja ďalšie vyspelé krajiny v 21. storočí – nezamestnanosťou a budúcnosťou mladej generácie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] *Constitución Política de la República de Chile*. [cit. 12. 05. 2013]. Dostupné na internete: http://www.oas.org/dil/esp/Constitucion_Chile.pdf
- [2] CHALUPA, J. 1999. *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. NLN, Praha, 1999, ISBN 978-80-7422-193-4.
- [3] CHUGURYAN, S.-PETROVÁ, G. 2012. Bolonský proces a implementácia jeho odporúčaní na pedagogických fakultách v Slovenskej republike. In: *In ICOLLE 2012 : proceedings of international scientific conference : Křtiny, 18th-19th September 2012*. - Brno : Mendělova iniverzita v Brně, 2012. - ISBN 978-80-7375-644-4. - S. 112-122.
- [4] KAZANSKÝ, R. 2013. *Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*. Belianum, Banská Bystrica, 2013, ISBN 978-80-557-0573-6.
- [5] LINCÉNYI, M. – FABUŠ, M. – OTRUBČÁK, P. 2011. *Marketing : Vybrané kapitoly*. - 1. vyd. Trenčín : TnUAD, 2011. - 117 s. - ISBN 978-80-8075-514-0.
- [6] MEACHAM, C. – FUNK, R. 2013. *Chile's 2013 Presidential Elections. Explanations and Predictions*. Center for Strategic and International Studies, Washington, 2013.
- [7] MEYER, J., P. 2014. *Chile: Political and Economic Conditions and U.S. Relations*. Congressional Research Service, Washington, 2014.
- [8] NĚMEC, J. a kol. 2010. *Politické systémy Latinské Ameriky*. VŠE, Praha, 2010. ISBN 978-80-245-1740-7.
- [9] O'TOOLE, G. 2011. *Politics Latin America*. Pearson Education Limited, Harlow, 2011. ISBN 978-1-4082-3429-7.
- [10] SKIDMORE, E., T. a kol. 2010. *Modern Latin America*. Oxford University Press, New York, 2010. ISBN 978-0-19-537570-1.
- [11] SMITH, P., H. 2012. *Democracy in Latin America. Political Change in Comparative Perspective*. Oxford University Press, New York, 2012. ISBN 978-0-19-538773-5.
- [12] *Tribunal Calificador de Elecciones*. [cit. 18. 05. 2014] Dostupné na: <http://www.leychile.cl/Navegar?idNorma=1056880>
- [13] *Tribunal Calificador de Elecciones*. [cit. 18. 05. 2014] Dostupné na: <http://www.tricel.cl/informacioncausas/Tramitacin%20de%20Causas/170-2013%2001.%20SENTENCIA%20PRESIDENTE%20DE%20LA%20REPUBLICA.pdf>

Kontakt

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: rudolf.kucharcik@euba.sk

⁹ Pozri napr.: KAZANSKÝ, R. 2013. *Súčasné problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*. Belianum, Banská Bystrica, 2013, ISBN 978-80-557-0573-6.

ÚLOHA VEĽVYSLANECTVA V SYSTÉME HOSPODÁRSKEJ DIPLOMACIE UKRAJINY

Ing. Mykhaylo Kunychka

Abstrakt

V tomto článku autor rozoberá inštitucionálny systém hospodárskej diplomacie v Ukrajine. V krátkosti sa v ňom uvádza štruktúra štátnych organov pre riadenie medzinárodných hospodárskych vzťahov, pričom zvlášť sa popisuje veľvyslanectvo ako diplomatické zastupiteľstvo v zahraničí. V článku sa poukazuje aj na štrukturálne zmeny v mechanizme riadenia hospodárskej diplomacie, ktoré umožnili zjednodušiť kontrolu nad zahranično-ekonomickými aktivitami a koncentrovať celkový proces realizácie hospodárskej diplomacie na jediné ministerstvo.

KLúčové slová: hospodárska diplomacia, model riadenia zahranično-ekonomických vzťahov, veľvyslanectvo, Ukrajina

Abstract

In this paper the author sets out to describe the institutional system of commercial diplomacy in Ukraine. Short description of the structure of state agencies for the management of international economic relations is presented and embassy as diplomatic mission is described. This paper also points out the structural changes in the commercial diplomacy management mechanism, which allow simplifying the control of foreign economic activities and concentrating the overall commercial diplomacy implementation process in a single ministry.

Key words: commercial diplomacy, governance model of foreign economic relations, embassy, Ukraine

Úvod

Po schválení Aktá vyhlásenia nezávislosti Ukrajiny 1. decembra 1991 Najvyššou radou sa začal aktívny proces stanovenia nezávislého a suverénneho ukrajinského štátu. V prvom období fungovania Ukrajina bola uznaná 170 krajinami a tak sa stala plnoprávnym subjektom medzinárodných vzťahov.¹ V tomto období boli nadviazane aj diplomatické styky, čo viedlo k aktivizácii pôsobenia Ukrajinského štátu na medzinárodnej scéne. Okrem nadviazania nových diplomatických kontaktov, boli vytvorené diplomatické a konzulárne zastupiteľstvá, ktoré mali vykonávať všetky úlohy uložené Ministerstvom zahraničných vecí. Ešte prijatím deklarácie v júli 1990 Ukrajina ako subjekt medzinárodných vzťahov mala všetky práva v oblasti medzinárodných vzťahov, vrátane podpísania medzinárodných zmlúv a dohôd, členstva v medzinárodných organizáciách, výmeny diplomatických, konzulárnych a obchodných zastupiteľstiev.

V priebehu dvoch dekád nezávislosti sa vytvoril funkčný systém orgánov diplomatickej služby, ktorý zahŕňa do seba Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny, zastupiteľstvá MZV v regiónoch Ukrajiny, diplomatické zastupiteľské úrady v zahraničí (84 veľvyslanectiev, ktoré zastupujú aj priakreditované štáty).

¹ MZV Ukrajiny (2014): Istorija i tradyciji zovnišnopolicyčnoji služby Ukrajiny. [Online.] In: *Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny*, 2014. [Citované 2014.02.27] Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/history>>.

V tomto článku sa používajú významné diela najmä ukrajinských odborníkov a diplomatov, čo je zdôvodnené úzkym zameraním práce na systém hospodárskej diplomacie Ukrajiny. K dôležitým dielam môžeme zaradiť práce B.I. Humenuka, O.V. Ščerby, P.D. Srdačuka a O.P. Kulyka. Pre charakteristiku štruktúry organov riadenia hospodárskej diplomacie boli použité práce V.A. Verhun, O.M. Šarova, a taktiež oficiálna webová stránka MZV Ukrajiny.

Ambíciou tohto článku je poukázať na štruktúru štátnych orgánov pre riadenie medzinárodných hospodárskych vzťahov, vrátane úlohy veľvyslanectva ako diplomatického zastupiteľstva v zahraničí. Autor si kladie za cieľ aj poukázať na štrukturálne zmeny v mechanizme riadenia hospodárskej diplomacie, ktoré umožnili zjednodušiť kontrolu nad zahranično-ekonomickými aktivitami a koncentrovať celkový proces realizácie hospodárskej diplomacie na jediné ministerstvo.

1 Orgány štátu pre medzinárodné hospodárske vzťahy

Keďže v danom článku sa charakterizuje diplomatický zastupiteľský úrad ako súčasť štátneho systému na podporu zahranično-ekonomických aktivít, najprv je potrebné popísať celkovú štruktúru organov pre medzinárodné hospodárske vzťahy. Pre dosiahnutie stanoveného cieľa a lepšieho zohľadnenia úloh veľvyslanectva na pozadí celkového systému hospodárskej diplomacie sa vysvetľuje komplexný mechanizmus riadenia hospodárskej diplomacie a jeho zložky.

Ako aj diplomatická činnosť, aktivity hospodárskej diplomacie sú neoddeliteľnou zložkou štátnej správy. Hospodárska diplomacia sa uskutočňuje určitými štátnymi orgánmi a štátnymi úradníkmi na základe vnútroštátneho a medzinárodného práva. Hospodárska diplomacia je poverená uskutočňovať realizáciu zahranično-ekonomickej politiky štátu, zastupovať a ochraňovať nie len štátne záujmy v oblasti medzinárodných hospodárskych vzťahov, ale aj záujmi fyzických či právnických osôb v zahraničí.

Štátne organy, ktorý sú zamerané na zahranično-ekonomické záležitosti môžeme rozdeliť do dvoch skupín:

- ústredné orgány zahranično-ekonomických vzťahov štátu (resp. vnútroštátne orgány pre medzinárodné hospodárske vzťahy),
- diplomatické a konzulárne zastupiteľstvá v zahraničí (resp. zahraničné orgány štátu pre medzinárodné hospodárske vzťahy).²

Významní ukrajinskí diplomati Sardačuk a Kulyk na základe ústavných právomocí rozdeľujú prvú skupinu ešte do dvoch kategórií. Po prvé, sú to štátne orgány, právomoci ktorých sa definujú ústavou a ktoré uskutočňujú všeobecne zahraničnopolitické a zahranično-ekonomické funkcie. Po druhé, sú to štátne orgány pre odvetvové vzťahy. Príkladom takýchto organov sú odbory pre medzinárodné vzťahy v rámci rôznych ministerstiev. Na rozdiel od organov pre odvetvové vzťahy vedúcu úlohu v oblasti realizácie zahranično-ekonomických aktivít majú ústavné organy, ako napríklad hlava štátu, vláda a jej vedenie (obyčajne to býva premiér), minister zahraničných vecí. Hlava štátu (prezident, kral', kolektívna hlava štátu) je najvyšším štátnym orgánom, čo sa týka realizácie medzinárodných hospodárskych vzťahov. Aj v prípade Ukrajiny hlava štátu je najvyšším úradníkom, ktorý reprezentuje štát navonok a je neoddeliteľnou súčasťou realizácie hospodárskej diplomacie. Podobne ako aj hlava štátu, na realizácii zahraničnopolitickej a zahranično-ekonomickej,

² Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. s. 33-42.

činnosti sa podieľa výkonný orgán štátu – vláda. Na základe medzinárodného práva ma vláda na zahraničnopolitickej scéne tiež reprezentatívnu povahu. Vláda ma právomoci viesť rokovania s oficiálnymi predstaviteľmi iných štátov ako v politickej tak aj v ekonomickej oblasti. Podľa *Ústavy Ukrajiny* Kabinet ministrov (vláda Ukrajiny) ma právomoc zabezpečovať zvrchovanosť štátu a ekonomicke nezávislosť Ukrajiny, taktiež realizovať zahraničnú politiku aj v oblasti ekonomiky.³ Ukrajinská vláda uskutočňuje priame riadenie zahraničnopolitických a zahranično-ekonomických záležitostí prostredníctvom Ministerstva zahraničných vecí. Minister zahraničných vecí, ako vedúci rezortu diplomacie, uskutočňuje každodennú operatívnu činnosť v oblasti zahraničných vzťahov, vrátane zahranično-ekonomických aktivít. Minister ako zástupca štátu ma právomoc zastupovať Ukrajinu aj v medzinárodných organizáciách ekonomickeho charakteru, ako napríklad Svetová obchodná organizácia (WTO).

Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že hlava štátu, vláda spolu s jej predsedom a minister zahraničných vecí vykonávajú svoje funkcie v oblasti medzinárodných hospodárskych vzťahov, bez špeciálnych právomoci, teda ich právomoci vyplývajú z postavenia týchto orgánov v štáte. Títo vysokí štátni úradníci používajú všetky náležité výsady a imunity v zahraničí, ktoré vyplývajú z medzinárodných dohôd, ako napríklad *Viedenský dohovor o diplomatických stykoch* z roku 1961.

2 Veľvyslanectvo ako vzor klasického diplomatickeho zastupiteľstva

Diplomatický zastupiteľský úrad alebo veľvyslanectvo, ako súčasť diplomatickej služby štátu (v tomto prípade Ukrajiny) je štruktúrovanou a funkčnou zložkou celého systému orgánov nie len pre zahraničnopolitické styky ale aj pre medzinárodne hospodárske vzťahy.

Štruktúra veľvyslanectiev Ukrajiny sa líši v závislosti od úrovne politických či ekonomickeých vzťahov s prijímajúcim štátom. Napríklad veľvyslanectva na území dôležitých politických partnerov ako USA a Rusko môžeme považovať za klasické alebo takzvané „veľké“. Diplomatické zastupiteľstva, ktoré fungujú v niektorých štátoch, vrátane vyššie uvedených, obsahujú rozsiahlu štruktúru úsekov a veľký počet zamestnancov nie len s diplomatickými hodnotami ale aj pracovníkov administratívno-technického a služobného personálu (Obrázok 1). Takzvané „veľké“ alebo klasické veľvyslanectva obsahujú:

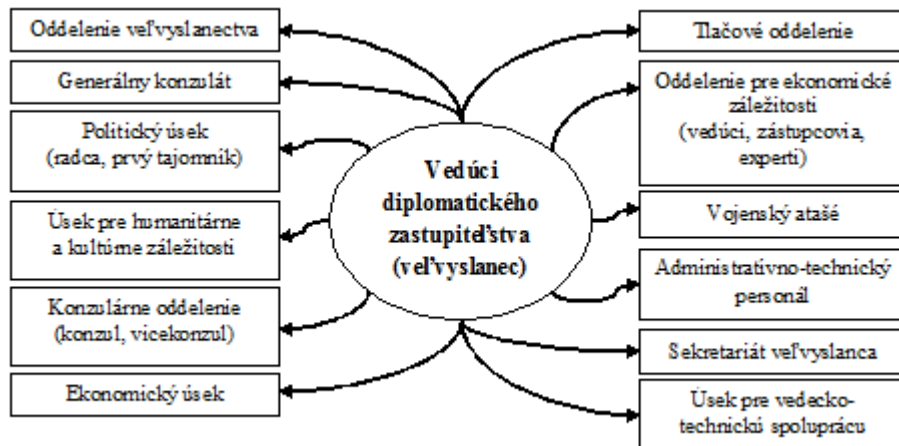
- úsek pre vnútropolitické záležitosti,
- úsek pre zahraničnopolitické záležitosti,
- úsek pre ekonomicke záležitosti,
- úsek pre kultúrne a humanitárne otázky,
- kancelária veľvyslanca,
- tlačové oddelenie,
- úsek pre administratívno-technické otázky,
- konzulárny úsek.

Konzulárny úsek sa zaoberá konzulárnymi záležitosťami v zodpovedajúcom regióne alebo vykonáva svoje funkcie v prípade absencie generálneho konzulátu na území prijímajúceho štátu. Úsek pre vnútropolitické záležitosti ma na starosti monitorovanie a analýzu politických procesov vo vnútri prijímajúceho štátu, taktiež udržiava kontakty s kanceláriou prezidenta, parlamentom, politickými stranami, vládnymi a mimovládnymi

³ VRU (2014): *Ústava Ukrajiny*. In: *Verchovna Rada Ukrajiny*. Dostupné na internete: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>>.

organizáciami. Tento úsek poskytuje vysielajúcej vláde aj informáciu o vnútropolitickom živote prijímajúceho štátu a uskutočňuje analýzu a prognózu výsledkov volieb, referenda, politických kríz, ktoré by mohli ovplyvniť vzťahy medzi oboma štátmi. Keďže vnútropolitický úsek sa zaoberá vnútornými záležitosťami prijímajúceho štátu, tak úsek pre zahraničnopolitické záležitosti ma na starosti sledovanie multilaterálnych a bilaterálnych vzťahov tohto štátu s organizáciami ako OSN. V prípade Ukrajiny väčšia pozornosť sa venuje susediacim štátom ako Rusko, Bielorusko, Rumunsko, Slovenska republika, Poľsko, Maďarsko, Moldavsko a taktiež krajinám, ktoré tesne spolupracujú s týmito štátmi.⁴

Obrázok 1: Schéma diplomatického zastupiteľského úradu Ukrajiny⁵

Zdroj: vlastné spracovanie autora podľa V.A. Verhun

V rámci takzvaných „veľkých“ diplomatických zastupiteľstiev funguje úsek pre kultúrne a humanitárne otázky, ktorý sa zaoberá nie len kultúrnymi záležitosťami ale aj spoluprácou vo vedeckej a technickej oblastiach, podporou cestovného ruchu alebo rozvojom vzťahov v oblasti ochrany zdravia. Nemenej dôležitú úlohu zohráva aj tlačové oddelenie, ktoré uskutočňuje pravidelné denné sledovanie materiálov televízneho vysielania, rozhlasu a tlače, a to najmä pokiaľ ide o vzťahy s vysielajúcim štátom. Zamestnanci tohto oddelenia pripravujú a odosielajú recenzovane správy hostiteľského štátu do vysielajúceho štátu, taktiež sa zaoberajú organizáciou tlačových konferencií, zabezpečujú rôzne druhy kontaktov s masmédiami.

Kancelária veľvyslanectva vykonáva sprostredkovateľské funkcie a udržiava kontakt medzi veľvyslancom a vedúcimi jednotlivých úsekov a oddelení, taktiež zabezpečuje organizáciu pracovných zasadnutí v rámci diplomatického zastupiteľstva. Dôležitou úlohou kancelárie veľvyslanca je príprava a organizácia oficiálnych návštev na vysokej a najvyššej úrovni, taktiež prijímanie vysokých štátnych úradníkov vysielajúceho štátu, ako napríklad hlava štátu, predstaviteľov vlády, poslancov parlamentu a pod. Úlohou administratívno-technického úseku je zabezpečenie vnútorného fungovania diplomatického zastupiteľstva, vrátane podmienok ubytovania zamestnancov, otázok pohybu diplomatických úradníkov a organizácie diplomatických návštev.

V podmienkach klasického veľvyslanectva jednotlivé úseky a oddelenia sú riadené jedným alebo dvomi diplomatmi, ktorí zodpovedajú za svoju kompetentnú oblasť, či je to politická, ekonomická alebo do konca aj administratívna. Obvykle vedúci jednotlivých

⁴ Sardačuk, P.D. – Kulyk, O.P. (2001): *Dyplomatyčne predstavnyctvo: organizacia i formy roboty*. s. 35-36.

⁵ Uvedená schéma je do istej miery podmienená, keďže štruktúra samotného veľvyslanectva, počet personálu a forma jeho činnosti závisí na rôznych faktoroch, ako politické, ekonomicko-obchodné, kultúrne či iné vzťahy medzi štátmi.

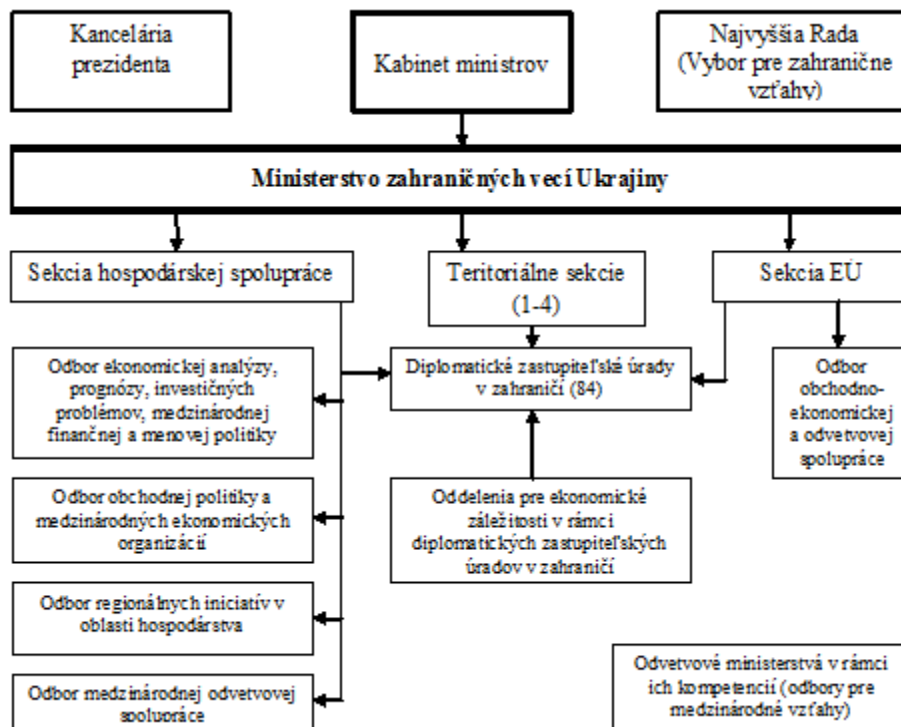
úsekov či oddelení majú diplomatické hodnosti radcov, čo svedčí o ich diplomatickom statuse a využití výsad a imunit pridelených medzinárodným právom. Vedúci jednotlivých úsekov a oddelení môžu ale nemusia disponovať potrebným personálom pre vykonávanie stanovených úloh, ktorý pôsobí bez diplomatických hodností (teda bez diplomatických výsad a imunit).

3 Veľvyslanectvo v systéme hospodárskej diplomacie Ukrajiny

V období procesov globalizácie a ekonomizácie väčšia pozornosť sa začala pridelať ekonomickým a obchodným vzťahom. Z tohto dôvodu dôležitú úlohu v súčasnom mechanizme riadenia hospodárskej diplomacie zohrávajú oddelenia pre ekonomické záležitosti, ktoré boli vytvorené v roku 2010 a nahradili obchodno-ekonomické oddelenia. V tomto kontexte je potrebné povedať, že v dôsledku administratívnej reformy z roku 2010 a likvidácie obchodno-ekonomických oddelení, všetky kompetencie v oblasti riadenia medzinárodných hospodárskych vzťahov prešli priamo na Ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny. Novovytvorené oddelenia pre ekonomické záležitosti sa zaoberajú najmä monitorovaním hlavných tendencií na globálnom finančno-ekonomickom, energetickom, agrárnom, devízovom trhu. Taktiež monitorovaním medzinárodných aktérov v oblasti regulovania rôznych druhov ekonomickej činnosti, interakcie verejného a súkromného sektora, monitorovaním reakcie vlád štátov na výzvy svetového hospodárstva, ako aj na výzvy finančného a obchodného systému. V tomto kontexte môžeme povedať, že oddelenie pre ekonomické záležitosti je dôležitou súčasťou celkového inštitucionálneho systému hospodárskej diplomacie Ukrajiny.

Na základe obrázku 2 môžeme povedať, že celkový systém riadenia medzinárodných hospodárskych vzťahov, resp. hospodárskej diplomacie je v dostatočnej miere jednoduchý. Tato jednoduchosť spočíva v tom, že kompetencie riadiť hospodársku diplomaciu spadajú jedine pod Ministerstvo zahraničných vecí, čo simplifikuje uskutočnenie kontroly a koordinácie. Na rozdiel od uvedenej schémy do roku 2010 existoval duálny model riadenia, ktorý komplikoval a sťažoval prijatie riešení v oblasti hospodárskej diplomacie, keďže samotne veľvyslanectvo prijímalo pokyny od MZV a riadenie činnosti obchodno-ekonomického oddelenia spadalo do rúk Ministerstva ekonomického rozvoja a obchodu.

Obrázok 2: Systém hospodárskej diplomacie Ukrajiny (2013)

Zdroj: vlastné spracovanie autora na základe údajov MZV Ukrajiny

V dôsledku štrukturálnych zmien v systéme diplomatickej služby Ukrajiny bola zvýšená analytická súčasť materiálov ekonomického charakteru diplomatického zastupiteľského úradu. Taktiež sa zvýšila ich kvalita a rýchlosť spracovania informácií, ktoré sa následne zovšeobecňujú ministerstvom a spolu s predloženými návrhmi sa posielajú prezidentovi a ústredným organom vlády.⁶

Z obrázku 2 je možné vidieť, že v rámci MZV Ukrajiny riadenie a koordináciu hospodárskej diplomacie uskutočňuje sekcia hospodárskej spolupráce, ktorá spadá pod kompetencie jedného zo zástupcov ministra zahraničných vecí a zahŕňa štyri odbory (odbor ekonomickej analýzy, prognózy, investičných problémov, medzinárodnej finančnej a menovej politiky, odbor obchodnej politiky a medzinárodných ekonomických organizácií, odbor regionálnych iniciatív v oblasti hospodárstva, odbor medzinárodnej odvetvovej spolupráce). Zároveň otázkami obchodnej a investičnej spolupráce sa v rámci svojich kompetencií zaoberajú jednotlivé teritoriálne sekcie, pričom pre európsky vektor spolupráce funguje sekcia Európskej únie, ktorá zahŕňa aj odbor obchodno-ekonomickej a odvetvovej spolupráce.

Záver

Na záver môžeme konštatovať, že diplomatické zastupiteľstvá, resp. veľvyslanectvá sú dôležitým prvkom celkového systému hospodárskej diplomacie Ukrajiny, keďže sú priamym realizátorom všetkých úloh zahranično-ekonomickej činnosti v zahraničí. Je potrebné spomenúť aj vedúcu úlohu veľvyslanca a kompetentných štrukturálnych jednotiek veľvyslanectva, ktoré sa podieľajú na realizácii hospodárskej diplomacie. Nemôžeme

⁶ MZV Ukrajiny (2014): *Hospodárska spolupráca*. Dostupne na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/economic-sectors-abroad>>.

zabúdať aj na postavenie oddelenia pre ekonomické záležitosti, ktoré predstavuje jadro praktickej realizácie hospodárskej diplomacie Ukrajiny.

Po charakteristike postavenia veľvyslanectva v systéme hospodárskej diplomacie Ukrajiny môžeme zdôrazniť najmä nasledujúce jeho úlohy a funkcie:

- zastúpenie ekonomických záujmov v zahraničí, vrátane podpory obchodných vzťahov a investícií,
- poskytovanie potrebných informácií domovským podnikateľským subjektom o investičných a obchodných podmienkach na trhu prijímajúceho štátu,
- uskutočnenie rokovaní o vytvorení čím najpriaznivejších podmienok pre realizáciu obchodných a investičných aktivít,
- udržiavanie štátnych obchodno-ekonomických kontaktov, tzv. politický lobing, v zaujme domácich podnikateľských subjektov,
- monitorovanie hlavných tendencií na finančno-ekonomickom, energetickom, agrárnom, devízovom trhu a vysielanie pravidelných správ domovskému štátu.

Zoznam použitej literatúry

- [1] HUMENUK, B.I. – ŠČERBA, O.V. 2001. *Sučasna dyplomatyčna služba*. Kyjev: Lybid, 2001. 255 s. ISBN 966-06-188-3.
- [2] HUMENUK, B.I. 2004. *Osnovy dyplomatyčnoji ta konsulskojji služby*. Kyjev: Lybid, 2004. 248 s. ISBN 966-06-0042-9.
- [3] KUNYCHKA, M. 2013. Komparácia modelov riadenia hospodárskej diplomacie na príklade Ukrajiny a Slovenskej republiky. In: *Medzinárodné vzťahy*. 2013, roč. 11, č.3, s.124-148.
- [4] MZV Ukrajiny. 2014. Štruktúra MZV Ukrajiny. [Online.] In: *Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny*, 2014. [Citované 2014.02.27] Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/structure/staff>>.
- [5] SARDAČUK, P.D. – KULYK, O.P. 2001. *Dyplomatyčne predstavnyctvo: organizacia i formy roboty*. Kyjev: Ukrajina, 2001. 176 s. ISBN 966-524-101-X.
- [6] ŠAROV, O. M. 2012. *Šľachy vdoskonalenna orhanizaciji roboty v haluzi ekonomičnoji dyplomatiiji*. [cit. 2013.02.02] Dostupné na internete: <<http://www.niss.gov.ua/articles/976/>>.
- [7] TÓTH, K. – HORVÁTHOVÁ, K. 2006. *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. Bratislava: SPRINT, 2006. 192 s. ISBN 80-89085-61-X.
- [8] VERHUN, V. A. 2006. Ekonomična dyplomatiija jak skladova mehanizmu upravlinna zovnišňoekonomičnoju dijaľnišťu. [Online]. In: *Problemy material'noj kul'tury – Ekonomičeskye nauky*. [Citované 2014.03.19]. Dostupné na internete: <<http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19092/03a-Vergun.pdf?sequence=1>>.
- [9] VRU. 2014. Legislativa. [Online] In: *Verchovna Rada Ukrajiny*. [cit. 2014.03.20] Dostupné na internete: <<http://zakon2.rada.gov.ua>>.

Kontakt:

Ing. Mykhaylo Kunychka

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenska republika
E-mail: mykhaylo.kunychka@euba.sk

SÚČASNÉ PROBLÉMY HARMONIZÁCIE DANÍ V EURÓPSKEJ ÚNII¹

doc. Ing. Gizela Lénártová, PhD.

Abstrakt

Harmonizácia daní je jedným z hlavných predpokladov úspešného integračného procesu v Európe. Obsahom príspevku sú súčasné problémy harmonizácie daní v EÚ týkajúce sa potreby revízie smerníc v oblasti harmonizácie korporatívnych daní, ďalej otázky koordinácie a účinnej spolupráce daňových orgánov a využitie IT v boji proti daňovým únikom a podvodov v členských štátoch ako aj v celej EÚ. V závere sú načrtnuté otázky zachovania národnej daňovej suverenity v členských štátoch EÚ spolu s potrebou koordinovaného riešenia daňových problémov v celej EÚ.

Kľúčové slová: harmonizácia korporatívnych daní, daňová suverenita, smernica EÚ o materských a dcérskych spoločnostiach, CCCTB, boj proti daňovým únikom a podvodom

Abstract

Tax harmonization is one of the main preconditions for a successful integration process in Europe. The contribution focuses on current problems of tax harmonization in the EU related to the need to revise directives on harmonization of corporate taxation, on issues of coordination and effective cooperation between tax authorities and the use of IT in the fight against tax evasion and frauds in Member States as well as across the EU. The conclusion outlines issues of maintaining national fiscal sovereignty in the EU Member States together with the need for coordinated solutions to tax problems across the EU.

Key words: harmonization of corporate taxes, fiscal sovereignty, the CCCTB, the fight against tax evasion and fraud

Úvod

Súčasné celosvetové tendencie v medzinárodnom zdanení – daňová adaptácia, spolupráca, koordinácia, daňová harmonizácia v rozpore s daňovou konkurenciou sú charakteristické svojou komplexnosťou, zložitnosťou a protirečivosťou. Zároveň harmonizácia daní v EÚ je významnou súčasťou európskeho integračného procesu, na ktorú majú politici, ekonómovia a daňoví experti rozdielne názory. Rozchádzajú sa v otázkach podstaty, významu, prístupu, spôsobu harmonizácie ako aj možných dôsledkov. Autorka v predkladanom príspevku si nekladie za cieľ obsiahnuť všetky aspekty harmonizačného procesu, chce len poukázať na najväčšie problémy harmonizácie daní v EÚ v súčasnom období.

1 Podstata harmonizácie daní v EÚ

Daňovú harmonizáciu charakterizuje autorka príspevku² ako „*viacdimenzionálny proces zblížovania a prispôbovania rôznych daňových systémov viacerých štátov*“

¹ Príspevok je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0064/13. Názov projektu: Vplyv medzinárodného zdanenia a domáceho daňového systému na rozvoj podnikateľskej sféry SR. Vedúci projektu: doc. Ing. Gizela Lénártová, PhD.

² LÉNÁRTOVÁ, G. 2012. *Harmonizácia daní v EU*. Vydavateľstvo EKONÓM.

vytváraním spoločných pravidiel a uplatňovaním spoločných princípov zdaňovania na základe politických, ekonomických a iných rozhodnutí so zámerom dosiahnuť vytýčené ciele“. V prípade Európskej únie hlavnými cieľmi harmonizácie daní sú:

- dosiahnuť jednotný trh a zabezpečiť jeho úspešné fungovanie,
- vytvoriť podmienky na vyššiu konkurencieschopnosť integračného zoskupenia,
- minimalizovať náklady zdanenia a zjednodušiť zdaňovanie nadnárodných spoločností operujúcich v určitom integračnom zoskupení.

2 Hlavné problémy harmonizácie daní v EÚ v súčasnosti

Medzi najzávažnejšie otázky a problémy harmonizácie daní v EÚ možno zaradiť tieto:

- odlišný stupeň dosiahnutej harmonizácie v oblasti priamych a nepriamych daní,
- v oblasti nepriamych daní členské štáty EÚ a celá EÚ čelia problémom spojenými s daňovými únikmi a podvodmi u DPH a spotrebných daní,
- v oblasti priamych daní potreba revízie niektorých smerníc, najmä smernica o materských a dcérskych spoločnostiach, smernice o zdaňovaní úrokových platieb,
- otvorené otázky harmonizácie korporatívnych daní založené na modeloch spoločného daňového základu (CCCTB),
- naliehavá potreba výmeny informácií, využívania informačných technológií a spoločného a koordinovaného postupu pri efektívnejšom výbere daní v celej EÚ ako aj na úrovni národných vlád členských štátov EÚ.

Všetky uvedené problémy sa navzájom prelínajú. V poslednom období však stále silnejšie rezonuje otázka daňovej suverenity členských štátov EÚ a s tým spojené jednomyselné hlasovanie v daňových otázkach. Ponechať alebo obmedziť daňovú suverenitu?

3 Odlišný stupeň dosiahnutej harmonizácie priamych a nepriamych daní

Harmonizácia nepriamych daní (DPH a spotrebných daní) bola jedným z predpokladov úspešného zavedenia a fungovania jednotného trhu EÚ. Napriek mnohým problémom, ktoré sa v tejto oblasti dodnes vyskytujú, harmonizácia nepriamych daní v EÚ bola v porovnaní s harmonizáciou priamych daní omnoho úspešnejšia. Možno konštatovať, že úspešná harmonizácia DPH a spotrebných daní vytvorila nevyhnutné predpoklady zavedenia jednotného trhu na území Európskej únie a v súčasnosti napomáha jeho fungovaniu. Harmonizácia priamych daní sa dotýka predovšetkým dôchodkových daní podnikateľských subjektov (v slovenskej terminológii používame termín dane z príjmov právnických osôb, v zahraničnej literatúre sa používa termín korporatívne dane). Ide predovšetkým o problém harmonizácie daní nadnárodných spoločností, ktoré majú svoje vnútrogrupinové organizačné zložky vo viacerých krajinách v rámci EÚ i mimo nej. V súčasnosti sa harmonizácia priamych daní legislatívne dosahuje prostredníctvom smerníc EÚ a štyroch modelov založených na spoločnom daňovom základe (CCCTB), ktoré majú početných odporcov i stúpenčov. Harmonizácia priamych daní naráža na celý rad problémov. Daňová suverenita členských krajín EÚ a pravidlo jednomyselnosti pri prijímaní smerníc sú dôvody jej doterajšieho neúspešného výsledku.

4 Boj proti daňovým únikom a daňovým podvodom

Van Rompuy³ na summite predstaviteľov štátov a vlád v máji 2013 uviedol, že *“každý rok členské štáty strácajú miliardy eur pre daňové úniky a vyhýbanie sa daňovým povinnostiam.”* Ako sa ďalej píše v uvedenom článku⁴ *„táto suma je ekvivalentná HDP Španielska alebo zhruba vo výške rozpočtu Únie na sedem rokov. Je to tiež 100-krát viac ako finančná pomoc pre Cyprus.“* Odhady tieňovej ekonomiky podľa Schneidera⁵ boli v roku 2011 nasledovné: tieňová ekonomika v Grécku dosahovala úroveň 24,3 % HDP, v Taliansku 21,6% HDP, v Španielsku 19,2 % HDP, Portugalsku 19,4 % HDP, na Slovensku 16% HDP, v Rakúsku 7,8% HDP. Podľa vyjadrenia premiéra vlády SR Róberta Fica⁶ *„predstavuje tieňová ekonomika Slovenska jednu pätinu HDP“*. Ďalej premiér konštatoval *„že na Slovensku sa stalo módou neplatiť dane“*.

Krajiny V4 čelia problémom s podvodmi na DPH veľkých rozmerov a väčšina prebieha medzi nimi navzájom. Podľa Žežulku, J.⁷ z Finančného riaditeľstva ČR hlavný rozdiel medzi daňovým únikom na DPH a inými daňovými únikmi spočíva v tom, že ak chce subjekt krátiť daň z príjmu FO a PO, musí mať reálny základ dane a reálnu ekonomickú činnosť, zatiaľ čo pri DPH daňový subjekt takúto činnosť nepotrebuje. Ďalej Žežulka konštatuje, že v prípade daňových podvodov DPH proti daňovej správe nestoja legitími podnikatelia, ale organizované kriminálne skupiny špecializované na daňové podvody na DPH. Títo ľudia nečakajú, až príde regulárny daňový kontrolór a bude ich informovať o začatí daňovej kontroly a reálne kontrolovať DPH. Tieto subjekty existujú veľmi krátke obdobie a ich jediným cieľom je vykázat' nadmerný odpočet, získať ho a zmiznúť.

Prezident Finančnej správy SR Imrecze potvrdil,⁸ *„že viac ako 70 % identifikovaných podvodov na DPH sa odohráva práve s našimi susediacimi krajinami, napríklad v Maďarsku sú to typicky poľnohospodárske plodiny. Identifikovať úniky je niekedy o to ťažšie, že pri tzv. karuselových podvodoch s účasťou viacerých subjektov ide o kombináciu skutočných a fiktívnych tovarov“*. Každý štát musí bojovať proti tieňovej ekonomike a daňovým únikom a podvodom, avšak nemožno postupovať v tomto boji individuálne a izolovane vo vnútri jednotlivých štátov. Naopak je treba postupovať spoločne a spolupracovať v boji proti organizovaným daňovým delikventom na medzinárodnej úrovni.

Európska únia vytvorila rámec pre spoluprácu v tejto oblasti. Európsky parlament v apríli 2012 prijal uznesenie, v ktorom potvrdzuje naliehavú potrebu konať v tejto oblasti. Komisia 27.6.2012 prijala oznámenie⁹, v ktorom sformulovala opatrenia, ako zlepšiť daňovú disciplínu a znížiť daňové podvody a úniky. Tieto opatrenia sú obsiahnuté v „Akčnom pláne na posilnenie boja proti daňovým podvodom a daňovým únikom EÚ“ (ďalej Akčný plán EÚ).

Na základe Akčného plánu EÚ a v súlade s programovým vyhlásením vlády bol spracovaný „Akčný plán boja proti daňovým podvodom SR na roky 2012 - 2016“¹⁰, ktorý bol schválený vládou SR v júni 2012. Primárnym cieľom Akčného plánu SR je účinnejší výber

³ <http://www.euractiv.sk>

⁴ Tamtiež

⁵ SCHNEIDER, F. 2011. *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts*. [on-line] AEI, No. 1, February 2011. In. <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf>

⁶ <http://www.vlada.gov.sk/robert-fico-cielom-vlady-zlepsit-vyber-DPH-a-potlacat-nelegalnu-cinnost-5.03.2013>

⁷ V4 „je stvorená“ na daňové podvody <http://www.euractiv.sk>, 6.03.2013

⁸ Tamtiež.

⁹ KOM (2012) 351 final z 27.6.2012 Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade o konkrétnych spôsoboch posilnenia boja proti daňovým podvodom a daňovým únikom aj vo vzťahu k tretím krajinám.

¹⁰ <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21072>

daní, predovšetkým DPH. Súčasťou Akčného plánu SR je časový harmonogram zameraný na implementáciu opatrení v troch etapách: 1. etapa: k 1.10.2012, 2. etapa: k 1.10.2013, 3. etapa: k 1.1.2014. Obsahuje 50 opatrení¹¹ s vymedzením termínov a zodpovedností za ich plnenie, ktoré sú orientované do týchto oblastí:

- a) oblasť daňového, finančného, trestného a obchodného práva,
- b) prierezové činnosti,
- c) operatívne činnosti inštitúcií finančnej správy a orgánov činných v trestnom konaní.

5 Revízia smernice o materských a dcérskych spoločnostiach

Pôvodným cieľom smernice o materských a dcérskych spoločnostiach z roku 1990 bolo zabrániť dvojitému zdaneniu spoločností pôsobiacich vo viacerých krajinách EÚ a tým podporiť investičné a podnikateľské aktivity na území EÚ. Avšak niektoré spoločnosti využívajú medzery v systéme a vyhýbajú sa plateniu daní zo svojich cezhraničných platieb prostredníctvom tzv. hybridných úverov. Tieto úvery sa v niektorých krajinách v závislosti od daňovej legislatívy tej ktorej krajiny považujú za odpočítateľné splátky dlhu alebo za nezdaňované dividendy. To vedie k odpočtu dane v jednej krajine (pre dcérsku spoločnosť) a daňovú výnimku v druhej krajine (pre materskú spoločnosť). Firma tak zaplatí minimálnu alebo nulovú daň zo zisku dcérskych spoločností v niektorých krajinách. Podľa navrhovaných nových pravidiel by mali spoločnosti zaplatiť daň z „prichádzajúcich“ platieb, ak bola táto daň odpočítaná inde ako splátka dlhu. Prijatie opatrení na úrovni EÚ by bolo veľmi výhodné, pretože riešenia na úrovni národných daňových režimov by mohli viesť k takému výsledku, že by členské štáty prišli o časť svojich daňových príjmov. Navyše podniky by nemohli premiestniť alebo založiť dcérsku spoločnosť v inej krajine EÚ len s cieľom využiť rozdiely vo vnútroštátnych predpisoch. Podľa vyjadrenia súčasného eurokomisára pre dane Algidasa Šemetu¹² „je revízia smernice o materských a dcérskych spoločnostiach kľúčovou úlohou v boji proti agresívnemu daňovému plánovaniu“.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že Švédsko zablokovalo politickú dohodu (prerokovanú 6.5.2014 na summite ministrov financií EÚ), ktorej cieľom bolo odstrániť legislatívnej medzery v uvedenej smernici. Švédska vláda argumentovala, že investovanie do spoločností je lepšie ako krátkodobé investovanie do hedžových fondov. Pri investovaní do spoločností je väčší predpoklad rastu, čo je v kontraste so znižovaním počtu zamestnancov spoločností v snahe dosiahnuť rýchly profit. Napriek tomu, že ide o kľúčovú otázku, jej riešenie ostalo aj naďalej otvorené.

6 Revízia smernice o úrokových platbách a automatická výmena informácií

Návrhy v tejto oblasti sa dotýkajú rozšírenia zásady automatickej výmeny informácií na všetky formy príjmov, t. zn. na kapitálové zisky, dividendy, tantiémy, resp. aj iné. Smernica o daniach z úspor sa v súčasnosti vzťahuje iba na výnosy z úrokov fyzických osôb. Podľa predbežných prieskumov sú ambície v tejto oblasti malé. Niektoré členské štáty ako Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia, Taliansko, Španielsko a Poľsko navrhujú pripraviť

¹¹ Tamtiež.

¹² Švédsko blokuje boj proti agresívnemu daňovému plánovaniu.

In <http://www.euractiv.sk/verzia-pre-tlac/clanok/svedsko-blokuje-zmeny-zamerane-proti...>

dohodu na úrovni EÚ podľa vzoru amerického zákona prijatého v rámci boja proti daňovým únikom - tzv. FACTA. Tento zákon občanom USA ukladá povinnosť hlásiť všetky finančné záujmy, ktoré majú v zahraničí. Revízia tejto smernice bude tiež predmetom diskusií v dlhšom časovom horizonte.

7 Otvorené otázky harmonizácie korporatívnych daní založené na modeloch spoločného daňového základu (CCCTB)

V snahe podporiť fungovanie jednotného trhu a odstrániť daňové prekážky pri realizovaní cezhraničných ekonomických aktivít podnikateľských subjektov predovšetkým nadnárodných spoločností, Európska komisia navrhla štyri modely harmonizácie korporatívneho zdaňovania:

- zdanenie v domácej krajine (Home State Taxation – HST),
- spoločný konsolidovaný základ dane (Common Consolidated Corporate Tax Base – CCCTB),
- európska korporatívna daň (European Union Company Tax – EUCT),
- povinne harmonizovaný základ dane (Compulsory Harmonized Corporate Tax Base – CHCTB).

Navrhované modely sa líšia odlišnou mierou záväznosti (povinné alebo dobrovoľné) a odlišným spôsobom ich konštrukcie. Spoločný znak pre navrhované modely je ten, že sa vzťahujú na spoločnosti s celoeurópskymi ekonomickými aktivitami. Predložené návrhy vyvolali veľkú diskusiu odborníkov a priniesli odlišné názory na ich výhody a nevýhody. Veľa oponentov v členských krajinách EÚ argumentuje tým, že implementovanie uvedených modelov môže viesť k ohrozeniu národnej daňovej suverenity.

Z pracovných stretnutí v roku 2010 vyplynuli závery, publikované v dokumente SEC(2011)316 final, ktorý obsahuje „Summary of the Impact Assessment“ ako súčasť návrhu „Smernice o CCCTB“. Správa uvádza 4 hlavné možné scenáre implementácie CCCTB v budúcnosti:¹³

1. možnosť – SCENÁR „status quo“ („no action“), čiže žiadne nové aktivity pri zavádzaní CCCTB sa nebudú uskutočňovať;
2. možnosť – SCENÁR 1: scenár prijatia dobrovoľného CCTB (Optional Common Corporate Tax Base), to znamená, že spoločnosti by si mohli vybrať tento model a tak nahradiť 27* rozdielných daňových zákonov (v oblasti korporatívnych daní) jednotlivých členských štátov jednoduchým a spoločným súborom pravidiel výpočtu CCTB pre relevantné spoločnosti;
3. možnosť – SCENÁR 2: scenár prijatia povinného CCTB (Compulsory Common Corporate Tax Base), to by znamenalo povinné nahradenie 27* rozdielných odlišných daňových zákonov (v oblasti korporatívnych daní) členských štátov jednoduchým a spoločným súborom pravidiel výpočtu CCTB pre relevantné spoločnosti;
4. možnosť – SCENÁR 3: scenár prijatia dobrovoľného CCCTB (Common Consolidated Corporate Tax Base), spoločnosti by si mohli vybrať tento systém spoločného konsolidovaného daňového základu namiesto 27* odlišných daňových systémov a 27* odlišných účtovných systémov;
5. možnosť – SCENÁR 4: scenár prijatia povinného CCCTB (Common Consolidated Corporate Tax Base), spoločnosti by museli uplatniť systém spoločného konsolidovaného

¹³ SEC (2011)316 final “Summary of the Impact Assessment“ ako sprievodný dokument návrhu „Smernice o CCCTB“, s. 4.

* Poznámka: V čase publikovania uvedených dokumentov bolo 27 členských štátov v EU.

daňového základu namiesto 27* odlišných daňových systémov a 27* odlišných účtovných systémov.

Harmonizácia korporatívneho zdaňovania podnikateľských subjektov je v EÚ stále otvorená otázka. Argumenty v prospech harmonizácie prostredníctvom CCCTB hovoria o zjednodušení a sprehľadnení zdaňovania nadnárodných spoločností (skupiny podnikov) operujúcich na území EÚ, čo možno považovať za podporu podnikania a zvyšovanie konkurencieschopnosti. Na druhej strane väčšina odborníkov argumentuje proti takto koncipovanej harmonizácii, pretože znamená oslabenie daňovej suverenity národných vlád.

8 Je ohrozená daňová suverenita členských štátov EÚ ?

Spoločným znakom uvedených problémov harmonizácie daní v Európskej únii v súčasnosti je otázka národnej daňovej suverenity. Ide o to, že v celej histórii európskeho integračného procesu až po súčasnosť platí pravidlo, že všetky daňové rozhodnutia musia byť prijaté na základe pravidla jednomyseľného hlasovania. To znamená, že daňové smernice na úrovni EÚ sú prijaté len vtedy, ak všetky členské štáty súhlasia s prijatým opatrením. Následne sú členské štáty povinné prijatú smernicu implementovať v určitom časovom období do národnej daňovej legislatívy. V agende medzivládnej konferencie 2003-2004¹⁴ bola zaradená téma do diskusie o zmene jednomyseľného hlasovania a zavedení pravidla hlasovania a prijímania smerníc v daňovej oblasti na základe kvalifikovanej väčšiny. V citovanom dokumente sa uvádza, že pravidlo hlasovania a prijímania smerníc by sa netýkalo celej daňovej oblasti, ale len vybraných právnych noriem v týchto daňových otázkach:

- daňové opatrenia súvisiace s fungovaním jednotného trhu:
 - a) modernizovanie a zjednodušenie existujúcej daňovej legislatívy,
 - b) administratívna spolupráca daňových orgánov,
 - c) boj proti daňovým podvodom a daňovým únikom,
 - d) daň z príjmov korporácií (výpočet daňového základu, nie daňových sadzieb),
- voľný pohyb kapitálu a opatrenia v boji proti daňovým podvodom a únikom v tejto oblasti,
- zdanenie a ochrana životného prostredia.

Záver

V závere možno konštatovať, že uvedená agenda prerokovávaná v rokoch 2003-2004 nenašla oporu u ekonómov a daňových expertov. Za posledných desať rokov neboli podniknuté žiadne ďalšie kroky týkajúce sa zmeny hlasovania pri prijímaní daňových smerníc a ochoty preniesť kompetencie z úrovne národných vlád do centra EÚ. Je zrejmé, že so zvyšujúcim sa počtom členských štátov EÚ rastie aj zložitosť, komplikovanosť a konfliktnosť prijímania daňových právnych noriem jednomyseľným hlasovaním. Pravdepodobnosť, že mnohé smernice nebudú prijaté, je stále vyššia. Na druhej strane daňová suverenita členských štátov Európskej únie je integrálnou súčasťou štátnej suverenity jej členských štátov. Ohrozenie alebo oslabenie daňovej suverenity je predovšetkým politickou otázkou. Súvisí s budúcim smerovaním Európskej únie, budovaním a korekciami jej vnútornej štruktúry, ako aj rozdelením právomocí a zodpovedností medzi národné vlády a inštitúcie EÚ.

¹⁴Taxation and Qualified Majority Voting, The Intergovernmental Conference of 2003-2004.
In. http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/conference/index_en.htm

Zoznam použitej literatúry

- [1] LÉNÁRTOVÁ, G. 2013. *Medzinárodné zdanenie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 268 s. ISBN 978-80-225-3772-8.
- [2] LÉNÁRTOVÁ, G. 2012. *Harmonizácia daní v EU*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM. 114 s. ISBN 978-80-225-3501 - 4.
- [3] NERUDO VÁ, D. 2008. *Harmonizace daňových systémů zemí Evropské unie*. 2. vydanie. Praha : ASPI, 2008. 260 s. ISBN 978-80-7357-386-7.
- [4] SCHNEIDER, F. 2011. *Size and Developmnet of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts* . [online] AEI, No, 1, February 2011. In <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf>
- [5] ŠÍBL, D. 2003. *Európska únia a budúcnosť európskeho kontinentu*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2003. 254 s. ISBN 80-225-1710-0.
- [6] ŠIROKÝ, J. 2009. *Daně v Evropské unii*. 3. aktualizované a prepracované vydanie. Praha : LINDE, 2009. 354 s. ISBN 978-80-7201-746-1.

Legislatívne normy a dokumenty EÚ

- [1] *Zmluva o založení Európskeho spoločenstva (amsterdamské znenie)*.
- [2] *Lisabonská zmluva, ktorou sa mení a dopĺňa zmluva o Európskej únii a zmluva o založení Európskeho spoločenstva 2007/C 306/01*.
- [3] *EUROPEAN COMMISSION: Tax policy in the European Union. Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg 2000, s. 14*
- [4] *Smernica č. 2003/48/ES*
- [5] *Smernica č. 90/434/EHS a Smernica č. 2005/19/ES*
- [6] *Smernica č. 90/435/EHS a Smernica č. 2003/123/ES*
- [7] *Smernica č. 2003/49/ES*
- [8] *Commission Non-Paper to informal EcoFin Council, 2004 „A Common Consolidated EU Corporate Tax Base“, 5s.*
- [9] *COM(2007)223final “Further Progress during 2006 and next steps towards a proposal on the CCCTB. “ In: CCCTB/WP 057\doc\en, 26.7.2007*
- [10] *Taxud-D1 „Summary Record by the Chair of the CCCTB Workshop“, October 2010.*
- [11] *SEC (2011)316 final “Summary of the Impact Assessment“ ako sprievodný dokument návrhu „Smernice o CCCTB“, 4 s.*

Internetové zdroje

- [1] http://sk.wikipedia.org/wiki/Lisabonsk%C3%A1_zmluva.
- [2] <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1035&format>
- [3] www.euractiv.com/priorities/court-judgement
- [4] <http://ec.europa.eu/taxtrends>
- [5] http://ec.europa.eu/taxation_customs/recources/documents/taxation/vat/how_vat_works/rates/vat_rates_en.pdf
- [6] http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm#,
- [7] www.taxrates.cc
- [8] http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/interests_royalties/index_eu.htm

Kontakt

doc. Ing. Gizela Lénártová, PhD.

Katedra podnikových financií

Fakulta podnikového manažmentu
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika
E-mail: gizela.lenatova@gmail.com

KOOPERÁCIA V SÚČASNOM AUTOMOBILOVOM PRIEMYSLE

Ing. Milan Lukáč, PhD.

Abstrakt

Súčasný automobilový priemysel sa vyznačuje viacerými špecifickými črtami, medzi ktoré patrí aj rozsiahla vzájomná spolupráca medzi automobilkami, spolupodieľanie sa na vývoji platforiem, častí a komponentov automobilov, ako aj dopĺňanie sa medzi automobilkami v dodávkach komponentov na základe toho, ktorá automobilka má silné postavenie v tej ktorej oblasti v rámci automobilového priemyslu. S uvedenou skutočnosťou rovnako súvisí vysoká miera outsourcingu v modernom automobilovom priemysle, pričom všetky uvedené skutočnosti majú za cieľ znižovanie nákladov automobiliek, zvyšovanie ich odbytu, posilňovanie pozície na starých a nových trhoch, čo v konečnom dôsledku vedie k rastu obratu automobiliek.

Kľúčové slová: fúzie, akvizície, strategické aliancie, automobilový priemysel, kooperácia

Abstract

The current automobile industry is characterized by several specific features, which include extensive mutual cooperation between automakers, co-development of platforms, automobile parts and components, as well as the complementarity between automakers in the supply of components based on the position of an automaker in an area within the automobile industry. This is connected to the high rate of outsourcing in the modern automobile industry, while all of the above mentioned facts are aimed to reduce costs of automakers, to increase their sales, to strengthen their position on old and new markets, which ultimately leads to the growth of sales of automakers.

Key words: fusion, acquisition, strategic alliances, automobile industry, cooperation

1 Fúzie, akvizície a strategické aliancie v automobilovom priemysle

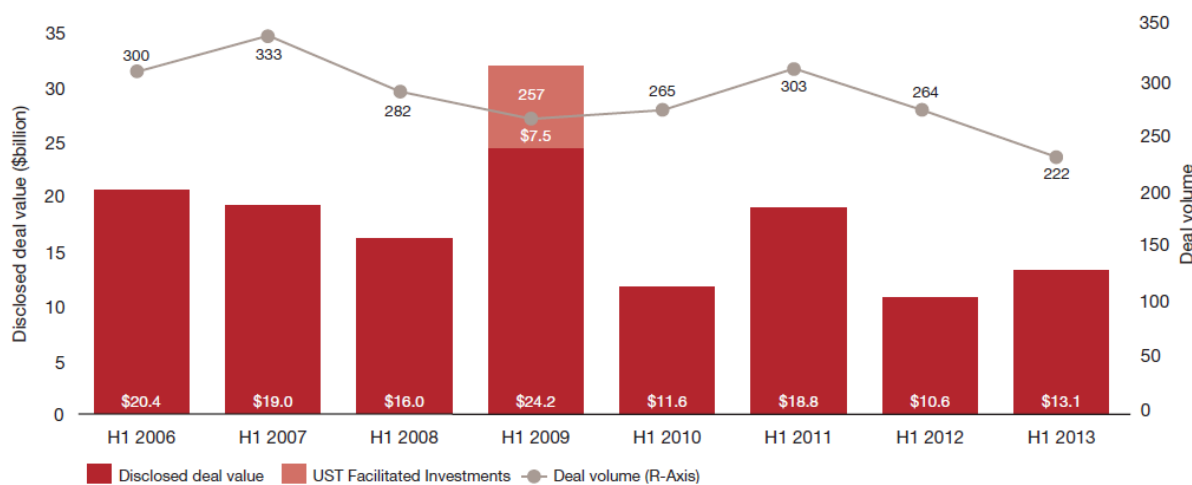
Fúzie a akvizície, ako aj strategické aliancie v automobilovom priemysle sa stali veľmi populárne v poslednom desaťročí. Táto tendencia v danom odvetví rovnako kopíruje trendy aj v iných odvetviach, pretože práve fúzie a akvizície dosahujú najväčší podiel na priamych zahraničných investíciách (PZI) v posledných rokoch.

Čo sa týka terminológie fúzií a akvizícií, fúzia predstavuje spojenie nezávislých spoločností do jedného celku, pričom vzniká spoločné vlastníctvo. Fúzia sa uskutočňuje buď zlúčením (je zrušený jeden alebo viaceré podniky) alebo splynutím (imanie zanikajúcich podnikov prechádza na novozaložený podnik). Akvizícia znamená nadobudnutie vlastnickeho podielu a manažérskych kompetencií jednej spoločnosti nad druhou. V rámci akvizícií sa stretávame s majetkovými akvizíciami (nadobudnutie aktív spoločnosti) a kapitálovými akvizíciami (získanie podstatného, rozhodujúceho podielu na hlasovacích právach).¹ Nasledujúca tabuľka zobrazuje celosvetový objem a množstvo fúzií a akvizícií v automobilovom priemysle v období prvých polrokov 2006 – 2013.

¹ Hečková, J. – Chapčáková, A. – Kideľáková, D. – Hrabovská, Z.: Pohľad na fúzie a akvizície z hľadiska teórie. . [cit.2014-16-05]. Dostupné na internete: <www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic17/subor/12.pdf>

Obrázok 1: Celosvetový objem a množstvo fúzií a akvizícií v automobilovom priemysle v období prvých polrokov 2006 – 2013

Global automotive M&A deal volume and value
H1 2006–H1 2013

Sources: Thomson Reuters and other publicly available sources.

Prameň: http://www.pwc.com/en_GX/gx/automotive/industry-publications-and-thought-leadership/assets/pwc-automotive-m-and-a-insights-mid-year-2013.pdf

Cieľom fúzií a akvizícií je najmä rozširovanie trhovej pozície automobiliek, rozširovanie odbytu, ako aj optimalizácia nákladov na vývoj a inovácie. Za samozrejme môžeme rovnako považovať dosahovanie úspor z rozsahu. Významnou skutočnosťou v súčasnom automobilovom priemysle sú taktiež strategické aliancie a partnerstvá producentov automobilov, na základe ktorých si výrobcovia automobilov navzájom vypomáhajú, zdieľajú diely a patenty, skracujú čas potrebný na výskum a vývoj a snažia sa dosahovať rovnaké ciele, ako pri spomenutých fúziách a akvizíciách. V tejto súvislosti môžeme identifikovať definíciu strategických aliancií napr. podľa Ringa, ktorý pod týmto pojmom poníma: „spoluprácu medzi dvomi alebo viacerými spoločnosťami, ktoré si zachovávajú svoju autonómiu počas trvania daného vzťahu“.² Z tejto skutočnosti vyplýva, že spoločnosti si v rámci aliancie ponechávajú svoju vlastnú (konkurenčnú) politiku a spolupráca v rámci strategickej aliancie sa týka iba kooperácie v určitej oblasti, napr. vývoj určitých komponentov, platforiem, dielov, atď. Na základe tohto aspektu sa odlišujú strategické aliancie od fúzií a akvizícií čo sa týka firemných cieľov a stratégií (zostávajú pre každú spoločnosť špecifické), ako aj pôsobenia spoločností na trhu. Das a Teng v tejto súvislosti rovnako konštatujú, že „strategické aliancie sú medzifiremným dohovorom o kooperácii s cieľom dosahovania strategických cieľov partnerov v rámci aliancie“.³

V rámci fúzií a akvizícií dopĺňajú automobilky svoje pozície a podporujú sa na trhoch, na ktorých bola pozícia jednej z uvedených dvoch slabšia/silnejšia. Vypomáhajú si napr. v rámci zdieľania rovnakých podvozkových platforiem, pohonných jednotiek, prevodového ústrojenstva vozidiel a iných komponentov a tiež kooperujú aj v súvislosti so zastúpením automobiliek v jednotlivých štátoch. Táto skutočnosť vedie k menšej kapitálovej záťaži

² Susini, J.P.: The Determinants of Alliance Performance: Case Study of Renault & Nissan Alliance. [cit.2014-18-05]. Dostupné na internete: http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/5398/3/EJHU_v33_p232-262.pdf s.2

³ Susini, J.P.: The Determinants of Alliance Performance: Case Study of Renault & Nissan Alliance. [cit.2014-18-05]. Dostupné na internete: http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/5398/3/EJHU_v33_p232-262.pdf s.2

automobiliek, čo sa odzrkadľuje do menšej zadlženosti a vyššej efektivity pri využívaní kapitálu.

Niektorí odborníci z automobilového priemyslu vidia za hlavný dôvod rastu fúzií a akvizícií v odvetví na základe 3 skutočností. Prvým dôvodom je tlak zo strany štátov sprísňujúcich ekologické požiadavky na automobily, ktorý sa automaticky premieta do rastu R&D nákladov v oblasti pohonných jednotiek, materiálov, elektroniky, atď. Ďalším významným aspektom je rozširovanie výrobných základne a dealerskej siete na „emerging markets“ – tieto trhy zabezpečujú veľkú časť rastu automobiliek. Posledným dôvodom je komplikovanosť prežitia na trhu iba ako producent špecifických automobilov – či už výhradne mestských alebo luxusných - veľké automobilky preto zastrešujú takéto automobilky pod seba.⁴

2 Vybrané prípady kooperácie v automobilovom priemysle

Spolupráca automobiliek z globálneho hľadiska je tak rozsiahla, že štruktúru všetkých partnerstiev medzi automobilkami by bolo veľmi ťažko sumárne načrtnúť. Zložitosť tejto štruktúry je tiež komplikovaná aj vlastníkymi vzťahmi medzi automobilkami, keďže na globálnej úrovni sa vytvorili obrovské automobilové skupiny, ktoré pod seba zastrešujú menšie automobilky, resp. disponujú podielom v iných automobilkách. K najvýznamnejším automobilovým skupinám, ktoré sa realizujú na svetovom automobilovom trhu, patria napr. automobilky Daimler, General Motors, Toyota a VW. Uvedené skupiny automobiliek sa orientujú špecificky pre jednotlivé štáty/svetové trhy, pričom ich produkčná škála je prispôbená osobitne pre tieto trhy (líšia sa ako modely automobilov, tak aj výbavy, ktoré sú orientované špecificky na požiadavky na danom trhu). Globálne významnú pozíciu majú tiež aj mnohé menšie automobilky, ktoré síce nedisponujú takým globálnym zastúpením a odbytom automobilov ako uvedené automobilové skupiny, svojimi automobilovými technológiami sa však dostávajú do popredia v celom odvetví automobilového priemyslu.

V nasledujúcej časti sa budeme špecifikovať na niektoré prípady kooperácie medzi automobilkami na báze fúzií, akvizícií a strategických aliancií. Významnou investíciou automobilky Volkswagen v hodnote 2,5 mld. USD mimo európskeho priestoru bolo nadobudnutie 20 % (1/5) podielu v japonskej automobilke Suzuki v roku 2009. Volkswagen naplnil prostredníctvom tohto podielu rast svojej prítomnosti na indickom trhu, na ktorom má Suzuki významnú pozíciu v predaji malých automobilov, čo súviselo so stratégiou Volkswagenu stať sa svetovo najväčšou automobilkou a predbehnúť v predaji automobilov japonskú Toyotu.⁵

PSA Peugeot Citroën začali kooperáciu s Mitsubishi v roku 2009, ktorá sa týkala najmä spoločného vývoja vozidiel s pohonom všetkých štyroch kolies, vybudovania spoločného produkčného závodu v Rusku, ako aj vývoja automobilov s elektrickým pohonom. Vzhľadom na zlú finančnú situáciu koncernu PSA, problematikusť dojednania ceny podielov, ako aj iné skutočnosti, bola avšak kapitálová fúzia medzi PSA a Mitsubishi vylúčená.⁶

⁴ Economist: All together now – Automotive alliances multiply. [cit.2014-25-05]. Dostupné na internete: <<http://www.economist.com/node/16322641>>

⁵ Kim, CH-R. – Hetzner. Ch.: VW buys \$2.5 billion Suzuki stake. [cit.2014-29-05]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2009/12/09/us-suzuki-volkswagen-alliance-idUSTRE5B80QV20091209>>

⁶ TASR: Mitsubishi a PSA vylúčili kapitálovú fúziu oboch automobiliek. . [cit.2014-29-05]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.sme.sk/c/5267743/mitsubishi-a-psa-vylucili-kapitalovu-fuziu-oboch-automobiliek.html>>

Po vážnych finančných problémoch a krachu americkej automobilky Chrysler v dôsledku prepuknutia svetovej finančnej a hospodárskej krízy v USA v roku 2008, začala talianska automobilka Fiat investovať do Chrysleru. Ešte pred začiatkom spolupráce bola zrealizovaná medzi nemeckým Daimlerom a americkým Chryslerom fúzia, ktorá avšak nevykazovala pozitívne výsledky a skončila sa v roku 2007. Začiatkom roku 2014 došlo medzi Fiatom a Chryslerom k prevzatíu zostávajúceho 41,5 % vlastníckeho podielu v hodnote 2,65 mld. EUR (od fondu VEBA, ktorý patrí pod odborový zväz UAW – United Auto Works a zabezpečuje zdravotnú starostlivosť zamestnancom Chrysleru na dôchodku), pričom dovtedy Fiat vlastnil väčšinový 58,5 % podiel v Chrysleri.⁷

Ďalším významným momentom v oblasti kooperácie medzi automobilkami bola akvizícia kórejského Daewoo Motors americkým General Motors v roku 2002 v hodnote 1,2 mld. USD, ktorá utrpela vážne finančné problémy vplyvom ázijskej finančnej krízy. Vzhľadom na pokles predaja General Motors na americkom trhu bola táto akvizícia významným momentom pre rast odbytu GM na juhoázijskom trhu, pretože v tomto regióne považovala automobilka svoju prítomnosť za nedostatočnú v súvislosti s veľkým odbytovým potenciálom daného trhu.⁸ Po prebratí Daewoo začal GM následne premenovávať automobily značky Daewoo na Chevrolet, čím posilnil svoju pozíciu v Južnej Kórei. Rovnaká skutočnosť sa týkala automobiliek Fiat a Chrysler – po prebratí Fiatom boli automobily značky Chrysler premenované na značku Lancia.

Za veľmi významnú fúziu z odvetvia automobilového priemyslu možno považovať majetkovú výmenu (akcií) medzi japonským Nissanom a francúzskym Renaultom v roku 1999, na základe ktorej nadobudol Renault 43,4 % podiel v Nissane a Nissan nadobudol 15 % akcií Renaultu, pričom touto výmenou bola v záujme každej z dvojice spoločností prosperita oboch partnerov.⁹ Schéma 1 zobrazuje majetkovú účasť ako aj rozhodovaciu štruktúru Renault-Nissan Aliancie. Z danej schémy môžeme rovnako vidieť zainteresovanosť nemeckého Daimlera v aliancii, ktorý v roku 2010 začal spolupracovať s Alianciou Renault-Nissan s cieľom posilnenia globálnej efektivity. Daná spolupráca je založená na získaní 3,1 % podielu Renault-Nissan aliancie v Daimleri a rovnako Daimler nadobudol podiel 3,1 % v aliancii Renault-Nissan.¹⁰ Renault na svojom internetovom portáli označuje túto alianciu za „prvé priemyselné a obchodné partnerstvo takéhoto druhu zahŕňajúce francúzsku a japonskú spoločnosť.“¹¹ Nissan s Renaultom v rámci aliancie dopĺňajú svoje pozície a podporujú sa na trhoch, na ktorých bola pozícia jednej automobilky slabšia/silnejšia. Vypomáhajú si v rámci zdieľania rovnakých platforiem vozidiel ako aj zastúpenia v jednotlivých štátoch. Takisto zdieľajú rovnaké pohonné jednotky a prevodové ústrojenstvo. Prostredníctvom spolupráce sa dosiahla vyššia kapitálová efektivita vzhľadom na zdieľanie určitých nákladov. Renault a Nissan sa taktiež dopĺňajú v stratégiách pre podporu predaja na jednotlivých trhoch v rámci maximalizácie dosahovania efektívnosti v marketingových stratégiách a predaji. Expanzia pôsobnosti (a odbytových trhov) Renault-Nissan Aliancie z globálneho hľadiska pokračovala

⁷ TASR.: Fiat konečne kúpil Chrysler. Spojeniu už nič nestojí v ceste. [cit.2014-01-06]. Dostupné na internete: <<http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/fiat-konecne-kupil-chrysler-spojenu-uz-nic-destoji-v-ceste-600039>>

⁸ Sang-Hun, Ch.: In Daewoo, GM finds gold in overall gloom. [cit.2014-02-06]. Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2006/05/23/business/worldbusiness/23iht-daewoo.html?pagewanted=all&_r=0>

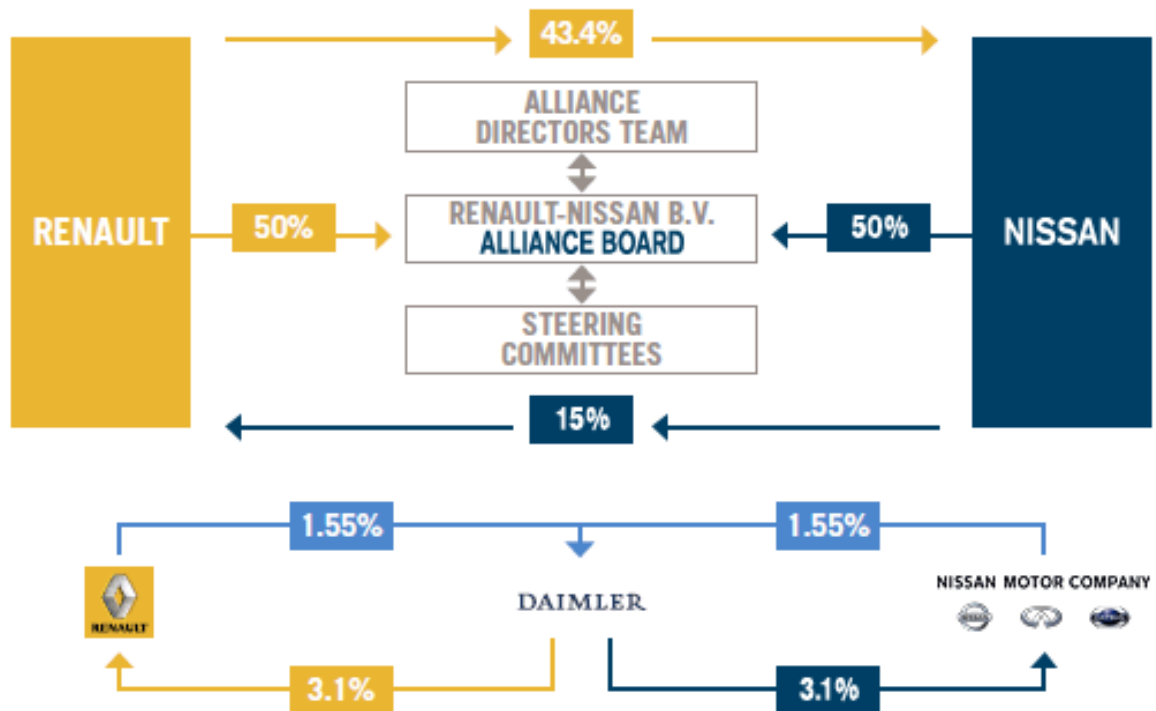
⁹ NISSAN: Structure of the Alliance. . [cit.2014-03-06]. Dostupné na internete: <<http://www.nissan-global.com/EN/COMPANY/PROFILE/ALLIANCE/RENAULT03/>>

¹⁰ Ibid.

¹¹ RENAULT: THE RENAULT-NISSAN ALLIANCE. [cit.2014-03-06]. Dostupné na internete: <<http://www.renault.com/en/groupe/1-alliance-renault-nissan/pages/1-alliance-renault-nissan.aspx>>

v roku 2012, kedy Aliancia začala rokovať o nadobudnutí majoritného podielu (74,5 %) v ruskom AUTOVAZ, pričom táto spolupráca mala byť založená na báze joint-venture.¹²

Schéma 1: Štruktúra Renault-Nissan Aliancie

Prameň:

<http://www.nissan-global.com/EN/COMPANY/PROFILE/ALLIANCE/RENAULT03/>

Záver

Z uvedených prípadov kooperácie medzi automobilkami môžeme konštatovať veľmi intenzívnu previazanosť výrobcov automobilov, ktorá plynie z ich politiky zlepšovať svoju trhovú a medzinárodnú pozíciu, ktorá sa nesie ruka v ruke so znižovaním nákladov a dosahovaním väčších ziskov z predaja. Naším cieľom bolo poukázať a potvrdiť obrovskú previazanosť automobiliek na konkrétnych prípadoch, ktorá predstavuje v súčasnom automobilovom priemysle významný trend v rozvojových politikách automobiliek. Keďže odbytové možnosti nie sú nekonečné a ekonomické výkyvy, od ktorých sa odvíja predajnosť automobiliek, sú intenzívne a frekventované, hľadajú výrobcovia automobilov iné možnosti, ako zvyšovať svoj zisk, pričom práve kooperácia je jeden z hlavných spôsobov, ktorým dosahujú daný cieľ.

Zoznam použitej literatúry

- [1] ECONOMIST. 2010. All together now – Automotive alliances multiply. In: *Economist*. [online]. 10.6.2010 [cit.2014-25-05]. Dostupné na internete: <http://www.economist.com/node/1632264>

¹² NISSAN: Structure of the Alliance. . [cit.2014-03-06]. Dostupné na internete: <<http://www.nissan-global.com/EN/COMPANY/PROFILE/ALLIANCE/RENAULT03/>>

- [2] HEČKOVÁ, J. – CHAPČÁKOVÁ, A. – KIDEĽAKOVÁ, D. – HRABOVSKÁ, Z. Pohľad na fúzie a akvizície z hľadiska teórie. [online]. [cit.2014-16-05]. Dostupné na internete: www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic17/subor/12.pdf
- [3] KIM, CH-R. – HETZNER, CH. 2009. VW buys \$2.5 billion Suzuki stake. [online]. 10.12.2009 [cit.2014-29-05]. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/2009/12/09/us-suzuki-volkswagen-alliance-idUSTRE5B80QV20091209>
- [4] NISSAN. 2014. Structure of the Alliance. [online]. [cit.2014-03-06]. Dostupné na internete: <http://www.nissan-global.com/EN/COMPANY/PROFILE/ALLIANCE/RENAULT03/>
- [5] RENAULT. 2014. THE RENAULT-NISSAN ALLIANCE. [online]. [cit.2014-03-06]. Dostupné na internete: <http://www.renault.com/en/groupe/l-alliance-renault-nissan/pages/l-alliance-renault-nissan.aspx>
- [6] SANG-HUN, CH. 2006 In Daewoo, GM finds gold in overall gloom. [online]. 23.5.2006 [cit.2014-02-06]. Dostupné na internete: http://www.nytimes.com/2006/05/23/business/worldbusiness/23iht-daewoo.html?pagewanted=all&_r=0
- [7] SUSINI, J.P. 2004 The Determinants of Alliance Performance: Case Study of Renault & Nissan Alliance. In *Economic Journal of Hokkaido University*. ISSN 0916-4650, 2004, roč. 33, [online]. [cit.2014-18-05]. Dostupné na internete: <http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/5398/3/EJHU_v33_p232-262.pdf> s. 233-262
- [8] TASR. 2010. Mitsubishi a PSA vylúčili kapitálovú fúziu oboch automobiliek. In *SME*. [online]. 3.3.2010 [cit.2014-29-05]. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/5267743/mitsubishi-a-psa-vylucili-kapitalovu-fuziu-oboch-automobiliek.html>
- [9] TASR. 2014. Fiat konečne kúpil Chrysler. Spojeniu už nič nestojí v ceste. In *Hospodárske noviny*. [online]. 2.1.2014 [cit.2014-01-06]. Dostupné na internete: <<http://hn.hnonline.sk/ekonomika-a-firmy-117/fiat-konecne-kupil-chrysler-spojeniu-uz-nic-nejstoji-v-ceste-600039>>

Kontakt

Ing. Milan Lukáč, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: milan.lukac@euba.sk

INŠTITUCIONÁLNY MODEL HOSPODÁRSKEJ DIPLOMACIE RAKÚSKEJ REPUBLIKY

Mgr. Boris Mattoš, PhD.

Abstrakt

Príspevok je zameraný na inštitucionálne aspekty a spôsob riadenia jednotlivých zložiek podieľajúcich sa na realizácii hospodárskej diplomacie Rakúskej republiky. Cieľom príspevku je identifikovať aktérov vytvárajúcich inštitucionálny model hospodárskej diplomacie Rakúska. Významným aktérom hospodárskej diplomacie Rakúskej republiky je Rakúska obchodná komora (WKO) a jej zahraničné zastúpenia - Außenwirtschaft (AWO) spolupracujúce s ministerstvom zahraničných vecí a ministerstvom hospodárstva. Pridanou hodnotou existujúceho systému je stabilita a dlhoročná tradícia umožňujúca vo väzbe na aktuálny zahranično-politický a ekonomický vývoj realizáciu inovačných zmien, ktoré inštitucionálny model zefektívňujú a posilňujú.

Kľúčové slová: hospodárska diplomacia, Rakúsko, WKO, AWO

Abstract

The focus of the article is on institutional aspects and form of individual components administration, they take part in the implementation processes of Austrian economic diplomacy. The aim of this paper is to identify the actors who create the institutional model of economic diplomacy of Austria. The significant player of Austrian economic diplomacy is the Austrian Chamber of Commerce (WKO) and its external representations - Außenwirtschaft (AWO), which cooperate with the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Economy. The added value of the existing system is stability and long tradition allowing in relation with the current foreign policy and economic development the implementation of innovative changes, they strengthen and make the institutional model more effective.

Key words: economic diplomacy, Austria, WKO, AWO

Úvod

Hospodárska diplomacia tvorí integrálnu súčasť zahranično-ekonomických vzťahov štátu. V odbornej literatúre i v diplomatickej praxi sa stretávame s viacerými pomenovaniami ekonomickej dimenzie diplomacie (napr. obchodná diplomacia, hospodárska diplomacia, ekonomická diplomacia a pod.). Pôvodne bol zaužívaným termínom pojem obchodná diplomacia, ktorý bol odvodený od podpory obchodu ako dominantnej funkcie diplomacie v medzinárodných hospodárskych vzťahoch. Rusiňák¹ uvádza, že samotný pojem hospodárska diplomacia sa ako súčasť odbornej terminológie objavil v 70tych rokoch 20. storočia, aj keď ako samostatná diplomatická metóda bola vnímaná už v 19. storočí.

Pajtinka² chápe pod pojmom obchodná diplomacia „súbor oficiálnych aktivít orgánov štátu pre zahraničné styky, ktoré sú zamerané na podporu vzájomnej obchodnej výmeny medzi dvomi štátmi, predovšetkým však na podporu exportu z domovskej do hostiteľskej

¹ Rusiňák, P. 2012. Dimenzie diplomacie. In: Rusiňák, P. a kol.: *Diplomacia – úvod do štúdia*, s. 58.

² Pajtinka, E. 2007. Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: *Mezinárodní vztahy* č. 4, s. 56.

krajiny“. Ako však zdôrazňuje, v prípade príbuzného pojmu business diplomacie nejde o realizáciu zahraničnopolitických záujmov štátu, ale o aktivity podnikateľského subjektu (zväčša veľkej nadnárodnej korporácie), ktorých cieľom je najmä vplyvať na vytváranie priaznivého politicko-právneho prostredia pre pôsobenie danej spoločnosti, a to ako na vnútroštátnej, tak na medzinárodnej úrovni³. Ekonomickú diplomáciu Pajtinka definuje ako špecifickú súčasť diplomacie, resp. ako metódu presadzovania zahraničnopolitických záujmov štátu v ekonomickej oblasti prostredníctvom ekonomických nástrojov⁴.

S pojmom ekonomická diplomacia pracuje Hubinger⁵ v dvoch rovinách: v prvej ako činnosť diplomatických zástupcov a misií s cieľom čo najefektívnejšie realizovať zahraničnú politiku štátu a v druhej ako ekonomický nátlak na niektoré krajiny s cieľom dosiahnutia nejakého politického či ekonomického účinku. K hlavným nástrojom tejto formy ekonomickej diplomacie zaraďuje ekonomické sankcie, zavádzanie administratívnych prekážok pre dovoz a vývoz a pod. Ako však uvádza, tento rozmer patrí do arzenálu zahraničnej politiky len tých štátov a organizácií, ktorých postavenie vo svetovej politike a ekonomike (vojenská sila, významný zdroj surovín) umožňuje účinné použitie takého nástroja. Gullová ako aktérov uvádza vládne i mimovládne subjekty a inštitúcie, ktoré vyvíjajú aktivity smerujúce k vytváraniu podmienok pre uplatňovanie ekonomických a obchodných záujmov štátu v zahraničí.⁶

Ekonomickú diplomáciu Štouračová⁷ definične vymedzuje ako špecifickú oblasť, resp. súčasť diplomacie a diplomatických služieb, ktorá je zameraná jednak na vytváranie podmienok pre napĺňanie ekonomických záujmov štátu v zahraničí a na prispievanie k vlastnému napĺňaniu ekonomického rozmeru zahraničnej politiky vo väzbe na zapájanie národnej ekonomiky do svetovej ekonomiky, procesov internacionalizácie, integrácie a ekonomickej globalizácie v kontexte podpory obchodných a investičných aktivít národných podnikateľských subjektov pri ich vstupe na zahraničné trhy, na lobovanie za ich záujmy, na podporu aktivít a záujmu najmä zahraničných investorov o podnikanie v príslušnej krajine.

Hospodársku diplomáciu v užšom zmysle slova definujú Tóth – Horváthová⁸ ako špecifický druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné hospodárske vzťahy a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, vykonávaný v rámci celkovej diplomacie štátu za účelom realizácie a zámerov zahranično-hospodárskej politiky štátu legitímnymi prostriedkami.

Ak za úlohu klasickej diplomacie považujeme celkovú realizáciu zahraničnej politiky štátu, tak hospodárska diplomacia je podľa Rusiňáka⁹ realizátorom špecifických činností tejto zahraničnej politiky a jej organickou súčasťou. Je prostriedkom, resp. nástrojom na realizáciu zahranično-ekonomickej politiky štátu a tvorí jednu z častí celkovej politiky štátu.

1 Hospodárska diplomacia Rakúskej republiky

Z hľadiska spôsobov inštitucionálneho riadenia hospodárskej diplomacie sa v praxi jednotlivých štátov objavujú viaceré modely: od modelu, kde koordinácia hospodárskej diplomacie prebieha pod záštitou jednej inštitúcie po model, v rámci ktorého sa na riadení podieľajú dve, resp. viac inštitúcií.

³ Pajtinka, E. 2007. Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: *Mezinárodní vztahy* č. 4, s. 58.

⁴ Pajtinka, E. 2013. *Slovník diplomacie*, s. 55 – 56.

⁵ Hubinger, V. 2006. *Encyklopedie diplomacie*, s. 63 – 64.

⁶ Gullová, S. 2013. *Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol*, s. 159.

⁷ Štouračová, J. 2012. *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*, s. 28.

⁸ Tóth, L. – Horváthová, K. 2006. *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*, s. 17.

⁹ Rusiňák, P. 2012. Dimenzie diplomacie. In: Rusiňák, P. a kol.: *Diplomacia – úvod do štúdia*, s. 59.

Vo všeobecnosti Kužmová¹⁰ konštatuje, že organizačné modely sa v diplomatickej praxi neuplatňujú v čistej podobe. Modely slúžia najmä pre základnú informáciu a ak by mali pokrývať jednoznačne väčšinu štátov, museli by sa detailne určiť triediace charakteristiky. Zároveň tvrdí, že inštitucionálna štruktúra hospodárskej diplomacie štátu je ovplyvnená najmä inštitucionálnou tradíciou štátu, postavením hospodárskej diplomacie v diplomacii daného štátu a veľkosťou štátu.

V prípade Rakúskej republiky ide o kombinovaný model, kde sa na riadení hospodárskej diplomacie podieľa Rakúska obchodná komora (WKO)¹¹ v spolupráci s ministerstvom zahraničných vecí¹² a ministerstvom hospodárstva¹³.

Rakúska obchodná komora a jej pobočky sú verejnoprávnymi inštitúciami zastupujúcimi v súčasnosti viac ako 450-tisíc členských spoločností. V Rakúsku platí pre všetky firmy a spoločnosti povinné členstvo v WKO. K základným úlohám WKO patrí ochrana záujmov svojich členov, poskytovanie informácií, poradenstvo a vzdelávacie aktivity.

WKO z hľadiska svojej vnútroorganizačnej štruktúry pozostáva z centrálnej obchodnej komory v hlavnom meste a obchodných komôr zastúpených v každej spolkovej krajine. Organizačne sa každá obchodná komora člení na sedem odborov: živnosti a remeslá, priemysel, obchod, bankovníctvo a poisťovníctvo, doprava, cestovný ruch, informácie a poradenstvo.

Vláda Rakúskej republiky aktívne podporuje rakúske firmy v ich expanzii na zahraničné obchodné trhy. Podpora je realizovaná prostredníctvom obchodných oddelení rakúskych veľvyslanectiev a konzulátov v spolupráci s Außenwirtschaft Österreich (AWO)¹⁴, ktoré tvorí od roku 1946 organizačnú zložku Rakúskej obchodnej komory. Zahraničné pracoviská AWO plnia funkciu ekonomických oddelení veľvyslanectiev a zastrešujú hospodársku diplomaciu Rakúskej republiky.

AWO má v súčasnosti 113 zastúpení vo viac ako 100 štátoch sveta na všetkých kontinentoch. Z hľadiska štruktúry existujú dva typy zahraničných zastúpení: Centrá zahraničného obchodu (AußenwirtschaftsCenter - AC) a Kancelárie zahraničného obchodu (AußenwirtschaftsBüro - AB), ktoré tvoria pobočky v mestách relevantných z hľadiska rakúskych obchodných záujmov. Pracovníci centier sú v niektorých krajinách nositeľmi diplomatických hodností (obchodný radca, obchodný atašé), služobne sú však podriadení riaditeľovi AWO.

Činnosť AWO sa zameriava na podporu exportu tovarov, služieb a podporu investícií domácich subjektov v zahraničí. Podnikatelia môžu využiť komplexné informácie o jednotlivých štátoch a o aktuálnom vývoji v príslušných sektoroch ich hospodárstva. Rakúske firmy sú prezentované prostredníctvom internetového rozhrania www.advantageaustria.org. AWO poskytuje poradenské služby v Rakúsku, resp. v zahraničí, pričom ide o poskytovanie informácií, vydávanie štúdií, resp. odborné poradenstvo so špecialistami WKO a AWO v oblastiach ako export, internacionalizácia, investície a ich poistenie, technológie, trhové analýzy, resp. pri subjektoch usilujúcich sa o etablovanie v zahraničí aj asistenciu pri vstupe na trh.¹⁵

¹⁰ Kužmová, L. 2012. Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie. In: *Medzinárodné vzťahy* 4/2012, s. 158.

¹¹ Pozri: Wirtschaftskammer Österreich (WKO) – dostupné na internete: <<https://www.wko.at>>

¹² Od 1. marca 2014 pod novým názvom Bundesministerium für Europa, Integration und Äußeres (BMEIA) – Spolkové ministerstvo pre Európu, integráciu a zahraničie – dostupné na internete: <<http://www.bmeia.gv.at>>

¹³ Pozri: Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirtschaft (BMWFV) – Spolkové ministerstvo pre vedu, výskum a hospodárstvo - dostupné na internete: <<http://www.bmwfv.gv.at>>

¹⁴ Pozri: Außenwirtschaft Österreich (AWO) - dostupné na internete: <<https://www.wko.at/awo>>

¹⁵ Informácie získané z interview s Mag. Petrom Wrannom, vedúcim oddelenia AWO Rakúskej obchodnej komory v Burgenlande, Eisenstadt, 21.5.2014.

Rakúske spolkové ministerstvo pre vedu, výskum a hospodárstvo vytvorilo v roku 2004 v spolupráci s WKO/AWO tzv. proexportnú ofenzívu „go-international“¹⁶ zameranú najmä na malé a stredne veľké podniky, v rámci ktorej vzniklo päť klastrov¹⁷. Iniciatíva bola predbežne predĺžená do roku 2015 s rozpočtom zo strany ministerstva vo výške 31 mil. eur a jej cieľom je podporiť podniky v exportných aktivitách týkajúcich sa tovarov a služieb, usmerniť ich orientáciu na nové, ešte neobjavené trhy, investície do inovácií, ako aj vytvorenie moderného obrazu Rakúska.

Rakúsko podporuje medzinárodný obchod a obchod bez bariér a snaží sa vytvárať priaznivé podmienky pre zahraničných investorov. Pod gesciou rakúskeho ministerstva hospodárstva bola založená štátna agentúra na podporu prílevu zahraničných investícií do Rakúska – Austrian Business Agency¹⁸. Hlavným zámerom agentúry je podpora zahraničných investorov pri ich etablovaní sa na rakúskom trhu. Služby ABA sú bezplatné a poskytované spoločnostiam bez rozdielu veľkosti. ABA poskytuje potenciálnym zahraničným investorom informácie, podporu a poradenstvo, hlavne v týchto oblastiach: hľadanie a výber vhodného miesta v Rakúsku pre začatie pôsobenia, vhodného sídla firmy a nehnuteľností, poradenstvo pri výbere vhodnej právnej formy spoločnosti, zakladanie firmy a právne poradenstvo a pod. Na slovenskej strane je podobne zameranou inštitúciou agentúra SARIO.

Nielen na poskytovaní informácií o podnikateľskom prostredí, ale aj na aktívnej finančnej podpore exportu (dotácie, úvery, záruky a i.) sa na rakúskej strane aktívne podieľajú predovšetkým Österreichische Kontrollbank Aktiengesellschaft (OeKB)¹⁹ a Austria Wirtschaftsservice GmbH²⁰ (AWS). Ich obdobami na Slovensku sú Eximbanka SR a Slovenská záručná a rozvojová banka.²¹

2 Rakúsko-slovenská obchodná inštitucionálna spolupráca

Rakúsko realizuje zahranično-ekonomické zámery na Slovensku prostredníctvom pracoviska AußenwirtschaftsCenter Bratislava²², ktoré je úzko prepojené s veľvyslanectvom Rakúskej republiky so sídlom dislokovaným mimo zastupiteľského úradu²³.

Recipročne na zastupiteľskom úrade Slovenskej republiky vo Viedni je vytvorené obchodno-ekonomické oddelenie s jedným diplomatickým postom (podobne je to tiež v prípade Českej republiky).

K významným aktivitám Rakúskej obchodnej komory v oblasti zahraničných vzťahov patrí aj podpora medzinárodného obchodu na základe uzatvorenia bilaterálnych dohôd so zahraničnými partnerskými komorami. Výsledkom takejto dohody medzi Slovenskou republikou a Rakúskou republikou bolo vytvorenie zmiešanej hospodárskej obchodnej

¹⁶ Pozri: www.go-international.at

¹⁷ Klaster 1: Ako robiť biznis v zahraničí (motivácia malých a stredne veľkých podnikov k exportnej činnosti); Klaster 2: Posilniť silné (upriamiť pozornosť na nové trhy); Klaster 3: Export know-how (podpora exportu služieb); Klaster 4: Od exportu k integrovaným hodnotovým reťazcom (priame investície do trhov s inovačným potenciálom); Klaster 5: Prezentácia Rakúska (vytvorenie moderného obrazu Rakúska).

¹⁸ Pozri: Austrian Business Agency: www.aba.gv.at

¹⁹ Pozri: OeKB - Österreichische Kontrollbank Aktiengesellschaft – dostupné na internete: <http://www.oekb.at/>

²⁰ Pozri: AWS - Austria Wirtschaftsservice - dostupné na internete: <http://www.awsg.at>

²¹ Benč, V. 2013. Slovensko-rakúske obchodné a investičné vzťahy. In: Benč, V. a kol.: *Dve dekády slovensko-rakúskych vzťahov*, s. 30.

²² V niektorých kontextových väzbách sa vyskytuje tiež označenie „AußenwirtschaftsCenter Preßburg“.

²³ Veľvyslanectvo Rakúskej republiky sa v roku 2012 presídlilo na adresu: Hodžovo nám. 1/A, Bratislava; AußenwirtschaftsCenter Bratislava sídli na adrese: Suché mýto 1, Bratislava.

komory. Slovensko-rakúska obchodná komora (Slowakisch-österreichische Handelskammer - SOHK) vznikla 7. novembra 1996²⁴ so sídlom ustanoveným v Bratislave.

V zmysle stanov je Slovensko-rakúska obchodná komora nezávislým združením fyzických a právnických osôb, založená za účelom podpory obchodných a hospodárskych vzťahov medzi podnikateľskými subjektmi Slovenskej a Rakúskej republiky a medzi jej základné ciele patrí udržiavanie dobrých stykov s Rakúskou obchodnou komorou, Slovenskou obchodnou a priemyselnou komorou a ostatnými komorami, rozvoj vzťahov medzi firmami a podnikateľmi v oblasti obchodu, priemyslu, poľnohospodárstva, financií, dopravy, riešenie obchodných problémov, ochrana a rozvoj spoločných ekonomických záujmov svojich členov, resp. poskytovanie informácií a stanovísk zo všetkých oblastí ekonomiky a hospodárstva. Komora je nezávislým združením, má neziskový charakter a svoje aktivity vyvíja na celom území SR.²⁵

Záver

Inštitucionálna štruktúra hospodárskej diplomacie štátu je ovplyvnená najmä inštitucionálnou tradíciou krajiny, postavením hospodárskej diplomacie v diplomacii daného štátu a veľkosťou štátu. Analýza existujúcich inštitucionálnych modelov je tak reflexiou tradícií, a priorit štátu vo väzbe na hospodársku diplomaciu a vytvára tak jedinečný celok, ktorý bež hlbšej analýzy a pochopenia daných súvzťažností nie je možné transformačne aplikovať pre akýkoľvek iný inštitucionálny model. Cieľom príspevku bolo poukázať na inštitucionálny model hospodárskej diplomacie, ktorý je v základnom rámci uplatňovaný v Rakúsku takmer 70 rokov. Je postavený na činnosti Rakúskej obchodnej komory (WKO) a jej zahraničných zastúpení Außenwirtschaft (AWO) v spolupráci s ministerstvom zahraničných vecí a hospodárstva. Štátne rezorty v tejto schéme plnia najmä podpornú úlohu. V prípade rezortu hospodárstva ide o logistickú podporu realizovanú v rámci spoločnej iniciatívy „go-international“ a v prípade rezortu diplomacie politickú podporu prepojením so sieťou zastupiteľských úradov v podobe ekonomických oddelení a poskytnutím diplomatického statusu spojného s výsadami a imunitami diplomatických pracovníkov v kontexte Viedenských zmlúv.

Základnou charakteristikou hospodárskej diplomacie Rakúskej republiky teda je skutočnosť, že za výkon hospodárskej diplomacie nezodpovedá štátny orgán, ale hospodárski aktéri konajúci prostredníctvom Rakúskej obchodnej komory. Pridanou hodnotou tohto systému je, že základná schéma inštitucionálneho modelu má stabilný základ, ktorý v kontexte historického vývoja a s ním prichádzajúcich zmien umožňuje implikáciu inovačných prvkov, ktoré celý model posilňujú a zefektívňujú.

Zoznam použitej literatúry

- [1] AWO - AUBENWIRTSCHAFT ÖSTERREICH - dostupné na internete: <https://www.wko.at/awo>
- [2] BENČ, V. 2013. Slovensko-rakúske obchodné a investičné vzťahy. In: Benč, V. a kol.: *Dve dekády slovensko-rakúskych vzťahov*, 2013, s. 19 - 30. Bratislava: VC SFPA a Veľvyslanectvo Rakúskej republiky v Slovenskej republike. ISBN 978-80-89356-40-9.

²⁴ Pozri: Stanovy Slovensko-rakúskej obchodnej komory [cit. 2014-25-04]. Dostupné na internete: <http://www.sohk.sk/stranky/30.stanovy>

²⁵ Pozri: Slovensko-rakúska obchodná komora - Naše ciele [cit. 2014-25-04]. Dostupné na internete: http://www.sohk.sk/stranky/29.nase_ciele

- [3] BMEIA - Bundesministerium für Europa, Integration und Äußeres - Spolkové ministerstvo pre Európu, integráciu a zahraničie Rakúskej republiky - dostupné na internete: <<http://www.bmwf.at>>
- [4] BMWF - Bundesministerium für Wissenschaft, Forschung und Wirtschaft - Spolkové ministerstvo pre vedu výskum a hospodárstvo Rakúskej republiky - dostupné na internete: <<http://www.bmwf.at>>
- [5] GULLOVÁ, S. 2013. *Mezinárodní obchodní a diplomatický protokol*. 3., doplněné a přepracované vydání. Praha: Grada, 2013. 335 s. ISBN 978-80-247-4418-6.
- [6] HUBINGER, V. 2006. *Encyklopedie diplomacie*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006. 191 s. ISBN 80-7277-296-1.
- [7] KUŽMOVÁ, L. 2012. Inštitucionálne modely hospodárskej diplomacie. In: *Medzinárodné vzťahy* 4/2012, s. 153 - 169. ISSN 1336-1562.
- [8] PAJTINKA, E. 2007. Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: *Mezinárodné vzťahy* 4/2007, s. 52 - 72. ISSN 0323-1844.
- [9] PAJTINKA, E. 2013. *Slovník diplomacie*. Bratislava: PAMIKO, 2013. 169 s. ISBN 978-80-85660-08-1.
- [10] RUSIŇÁK, P. 2012. Dimenzie diplomacie. In: Rusiňák, P. a kol.: *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012, s. 50 – 72. ISBN 978-80-225-3480-2.
- [11] SLOVENSKO-RAKÚSKA OBCHODNÁ KOMORA - dostupné na internete: <http://www.sohk.sk>
- [12] ŠTOURAOVÁ, J. 2012. *Proměny ekonomické diplomacie v ČR a ve světě*. Praha: Professional Publishing, 2012. 254 s. ISBN 978-80-7431-081-2.
- [13] TÓTH, Ľ. – HORVÁTHOVÁ, K. 2006. *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*. Bratislava: Sprint, 2006. 192 s. ISBN 80-89085-61-X
- [14] WKO - Wirtschaftskammer Österreich - Rakúska obchodná komora - dostupné na internete: <<https://www.wko.at>>

Kontakt

Mgr. Boris Mattoš, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: boris.mattos@euba.sk

HLADANIE KRITÉRIA VYMEDZENIA VEREJNOSTI AKO AKTÉRA VEREJNEJ DIPLOMACIE

Ing. Laura Meričková

Abstrakt

Cieľom článku je diskutovať o kritériu vymedzenia aktivít verejnej diplomacie a úlohe verejnosti ako jej aktéra. Verejnosť nie je len cieľovou skupinou verejnej diplomacie, v niektorých prípadoch sa jej aktérom aj stáva. Zámerom článku je zistiť, aké kritériá musí verejnosť splniť, aby sme ju alebo jej segmenty mohli označiť za aktéra verejnej diplomacie. Článok zároveň polemizuje, či by sa verejná diplomacia mohla chápať ako diplomacia, ktorej výhradným aktérom je iba verejnosť.

Kľúčové slová: verejnosť, verejná diplomacia, kritérium, definícia

Abstract

The aim of the article is to discuss the criteria for distinguishing activities of public diplomacy, while taking into consideration the role of public in this field. It is undisputable, that public has become the target of public diplomacy, but in some cases it also takes the role of an actor. The article searches the answers for the criteria which would determine when it is possible to count the public as an actor of public diplomacy and when not. In addition to this we also controvert the role of public without having to be connected to the state.

Key words: public, public diplomacy, criteria, definition

Úvod

Aj napriek početnosti a rôznorodosti definícií verejnej diplomacie majú tieto definície niečo spoločné – vymedzenie prijímateľa pôsobenia, ktorým je *verejnosť*¹. Táto forma diplomacie je komplementárnou ku klasickej diplomacii, ktorú odlišuje práve cieľová skupina. O tomto znaku dnes nie sú pochybnosti. Diskusia k pojmu je však širšia, pretože verejnosť nemusí zostávať len na úrovni prijímateľa, v mnohých prípadoch sa stáva aj samotným *aktérom*. Niektorí teoretici si preto oprávnene kladú otázku, či prívlastok *verejná* v diplomacii neznamená, že bola pomenovaná práve na základe pribudnutia nového aktéra – *verejnosti*. V článku si však kladieme otázku, kedy verejnosť možno označiť za aktéra verejnej diplomacie. Názory na túto problematiku sa rozchádzajú a vo všeobecnosti by sme v spleti definícií mohli identifikovať ich dve základné kategórie – širšie a užšie, na základe ktorých budeme diskusiu rozvíjať. Za potrebné zároveň považujeme zdôrazniť, že v našom článku sa zaoberáme pohľadom na verejnú diplomaciu z euroamerických teórií.

¹ Stratégia verejnej diplomacie sa zameriava na vybrané segmenty verejnosti. Pojem verejnosť však používame pre upozornenie na podstatu verejnej diplomacie a zjednodušenie výkladu.

1 Rôznorodosť kritérií pre vymedzenie verejnosti ako aktéra

V Tabuľke 1 vyberáme reprezentatívne definície a charakteristiky, ktoré naznačujú dve základné rozdelenia definícií.

Tabuľka 1. Dve kategórie definícií verejnej diplomacie

Verejná diplomacia: znaky a charakteristiky	
Širšie definície	Užšie definície
„aktivita všetkých štátnych a neštátnych aktérov, ktorí prispievajú k udržiavaniu a zvyšovaniu atraktivity štátu “ ²	Činnosť, ktorá „cieľavedome prispieva k vytváraniu takého obrazu v zahraničí, ktorý mu [štátu] umožňuje efektívnejšie presadzovanie jeho zahraničnopolitických záujmov “. ⁵
„činnosť zameraná na utváranie a ovplyvňovanie pozitívnych predstáv o danom štáte, hodnotách a činnostiach, ktoré reprezentuje medzi zahraničnou verejnosťou“ ³	„Vieme, že sa verejná diplomacia uskutočňuje medzi verejnosťou, ale na to aby bola <i>diplomaciou</i> si vyžaduje spoluúčasť štátu .“ ⁶
„všetko, čo národ vyvára, aby seba svetu vysvetlil.“ ⁴	

Prameň: vlastné spracovanie

Podľa širšej kategórie definícií by sme za verejnú diplomáciu mohli považovať činnosť *všetkých rôznorodých aktérov*, ktorí spĺňajú kritérium vytvárania *kladného obrazu o vysielajúcom štáte* alebo, ako tretia definícia demonštruje, patria sem všetky aktivity, ktoré vysvetľujú identitu národa vysielajúceho štátu. Pri daných kritériách ale narážame na isté nedostatky. Pri prvom je to problém *relatívnosti* kladného účinku. To, čo u jednej skupiny vyvolá priazeň a pozitívny vzťah voči vysielajúcem štátu/národu, môže na strane druhej byť pre iný segment verejnosti neprijateľné a urážlivé. Pri tretej charakteristike narážame na rozdiely medzi štátnym a súkromným záujmom, ktoré môžu stáť proti sebe.

Ako ilustráciu relatívnosti účinku uvidíme príklad uverejnenia dánskych karikatúr v roku 2005 zobrazujúcich proroka Mohameda, ktoré vyvolali masívne protesty muslimov na Blízkom a Strednom východe. S istotou možno konštatovať, že tento čin poškodil imidž Dánska medzi muslimami, no na druhej strane demonštrovalo otvorenosť a toleranciu Dánska k slobode prejavu, ktoré mohli zvýšiť jeho atraktivitu v iných štátoch najmä v Európe a Severnej Amerike. Mohol by sa akt dánskych karikaturistov chápať ako verejná diplomacia? Na jednej strane čin vyvolal pozitívnu, na strane druhej u iných segmentoch, negatívnu odozvu.

Ak by sme za rozhodujúce kritérium zobrali vytváranie pozitívneho obrazu, u väčšiny verejnosti v štátoch Blízkeho a Stredného východu by sme tento akt za verejnú diplomáciu považovať nemohli, v Európe ale áno. Tento relatívny účinok bráni metodologickému skúmaniu a zjednoteniu kritérií. Zastávame preto názor, že za verejnú

² Gonesh, A., Melissen, J.: *Public Diplomacy: Improving Practice*. 2005. s.5

³ Peterková, J.: *Veřejná diplomacie*. 2008. s.13

⁴ Schneider, P. C. *Culture Communicates: US Diplomacy that Works*. 2004. s. 1

⁵ Pajtinka, E. In *Verejná diplomacia: Nový strategický nástroj MZV SR?*. 2009. s. 31

⁶ McDowell, M. *Public diplomacy at the Crossroads: Definitions and Challenges in an 'Open Source' Era*. 2008. s. 8

diplomaciu je *potrebné* považovať *všetky prejavy* aktéra verejnej diplomacie tak pozitívne, ako aj negatívne. Vytváranie pozitívneho obrazu preto považujeme za nedostatočný znak a kritérium hľadáme v ďalších definíciách.

Do kategórie užších definícií by sme mohli zaradiť tých autorov, ktorí prepájajú aktivity verejnej diplomacie s činnosťou štátu. K týmto autorom môžeme zaradiť aj Petra Rusiňáka, ktorý konštatuje, že štát zohráva kľúčovú úlohu pri určovaní, ktoré aktivity možno vo verejnej diplomacii vymedziť za jej súčasť. Rusiňák tvrdí, že verejná diplomacia je nástrojom tzv. jednotnej (koordinovanej prezentácie) štátu⁷ a tento „koncept vypracúva štát, ktorý zároveň vymedzuje *jej jednotlivým aktérom pole pôsobnosti*.⁸ Vláda spravila deleguje jej tvorbu štátnemu orgánu, ktorým je zväčša ministerstvo zahraničných vecí. Na základe výkonu zahraničnej politiky určuje ministerstvo prioritné štáty, v ktorých v spolupráci s ostatnými aktérmi (vrátane neštátneho sektora) oslovuje verejnosť (vybrané segmenty) v prijímajúcom štáte.

Zo zahraničných autorov by sme za zástancov užších definícií mohli uviesť Marka McDowella, ktorý na základe názoru od Alana Henriksona zaraďuje do verejnej diplomacie len tie aktivity, v ktorých je zapojená *vláda*. „Vieme, že sa verejná diplomacia uskutočňuje medzi verejnosťou, ale na to aby bola *diplomaciou* si vyžaduje spoluúčasť štátu.“⁹ Pod spoluúčasťou sa však môže chápať rôznorodá spolupráca – iniciatíva, poskytnutie finančných prostriedkov alebo koordinácia aktivít.

Na základe užších definícií sa tak vytvára odlišné kritérium pre klasifikáciu verejnej diplomacie. V danom kritériu sa vylučuje každá aktivita verejnosti a vytvára sa podmienka angažovania alebo aspoň prepojenia s vládou a jej zahraničnopolitickými cieľmi.

Príkladom môže byť program rozvojovej pomoci USAID v tranzitnom období v štátoch strednej Európy v 90. rokoch. Cieľom programu bolo podporiť rozširovanie demokratických hodnôt a budovať občiansku spoločnosť. USAID spolupracovalo s aktérmi z tretieho sektora z USA, ktorých úlohou bolo spolupracovať a implementovať projekty s tretím sektorom v štátoch strednej Európy.¹⁰ V súčasnosti sa táto pomoc presúva do ďalších štátov a SR spolu s neštátnymi aktérmi participuje na oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA) na podobnom princípe pomoci.

2 Verejnosť ako aktér verejnej diplomacie bez spojitosti so štátom

Napriek vyššie uvedenému názoru a potreby prepojenia spolupráce neštátnych aktérov s vládou si predsa kladieme *teoretickú* otázku, či je možné, aby verejnosť vykonávala verejnú diplomaciu *samostatne* t. j. bez *potreby* prepojenia s vládou. Tento pohľad však nemožno zaradiť do súčasného diškurzu, ktorý má svoj základ v 60. rokoch 20. storočia, kedy bola verejná diplomacia prvýkrát definovaná, tak ako sme to uviedli v predošlom rozdelení definícií (aspoň v tom užšom prípade). Z istého pohľadu je ale predsa možné o tejto problematike diskutovať – pohľad pramení z interpretácie samotného pojmu *diplomacia*.

Ludovít Tóth vymedzuje diplomaciu v užšom zmysle ako „osobitný druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, ktorej cieľom je realizovať ciele a úlohy jeho zahraničnej politiky prostredníctvom rokovaní a iných legitímnych prostriedkov.“¹¹ V danej definícii sa

⁷ Rusiňák, P. Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov pre zahraničné styky. 2012. s. 20

⁸ Rusiňák, P. a kol. *Úvod do diplomacie*. 2012. s. 55

⁹ McDowell, M. Public diplomacy at the Crossroads: Definitions and Challenges in an 'Open Source' Era. 2008. s. 8

¹⁰ Vucenik, N. *USAID's Approach to NGO Funding in Slovakia and Hungary*. 2000. s. 5-6

¹¹ Tóth, L. a kol. *Úvod do diplomacie*. 2008. s. 13

diplomacia spája s funkciami ako reprezentácia a rokovania, ktoré sú prepojené na činnosť štátu a jeho orgánov.

Pigman však definuje pojem diplomacia cez *funkcie* diplomacie bez výlučného prepojenia so štátom. Vyzdvihuje práve reprezentatívnu a komunikačnú funkciu a poukazuje na skutočnosť, že na úrovni medzinárodných vzťahov sa objavujú noví aktéri, ktorí v niektorých činnostiach dokonca úlohu štátu nahrádzajú (napr. poskytovanie humanitárnej pomoci, zastupovanie a ochrana istej skupiny ľudí, informačná funkcia), spolu s ktorými preberajú aj diplomatické funkcie.¹² Týka sa to najmä transnacionálnych korporácií či mimovládnych organizácií, ktoré sa do diplomatickej činnosti zapájajú rovnako ako štáty a multilaterálne inštitúcie. Diplomaciu tak nezužuje na činnosť štátu, ale spája ju s *výkonom* zahraničnopolitickej činnosť bez ohľadu na to, kto ju uskutočňuje.

Neštátni aktéri dokážu priamo vstupovať do rôznorodých interakcií s inými aktérmi a svoje záujmy reprezentovať. Príkladom reprezentácie môže byť priame zastúpenie mimovládnych organizácií v OSN, čím odpadá potreba, aby boli na jej pôde reprezentované štátom, v ktorom majú hlavné sídlo. Neštátni aktéri však vykonávajú aj komunikačné a negociačné funkcie:

Na to aby mohli organizácie ako Oxfam alebo MSF [Médecins sans Frontières] spravovať utečenecký tábor neďaleko Darfúru alebo založiť zásobovaciu stanicu v Somálsku, s pravdepodobnosťou budú potrebovať priebežne rokovať a komunikovať nielen s jednou alebo viacerými vládami, ale aj s vojenskými veliteľmi [warlordami] a teroristickými organizáciami, ak sú ochotné a taktiež aj so súkromnými firmami, ktoré súhlasia s poskytovaním logistickej podpory ako transport zariadení a personálu alebo [s poskytovaním] bezpečnosti pre stanovištia či stanicu.¹³

Daní aktéri, ktorí sú samí súčasťou verejnosti, sa dostávajú do kontaktu nielen s vládnymi elitami ale aj špecifickou aj širšou verejnosťou.

Ak diplomaciu chápeme ako činnosť definovanú cez funkcie a nie nevyhnutne cez potrebu spojitosti s vládou, možno konštatovať, že diplomaciu začínajú vykonávať aj aktéri z *verejnosti*. *Nejde však o verejnosť všeobecnú* (napríklad dav alebo rozličné zhromaždenia) ale o verejnosť špecifickú, ktorá je nutne *inštitucionalizovaná* (v podobe neštátneho aktéra). Širšiu verejnosť síce môže spájať spoločný záujem o istú problematiku, chýba jej však kolektívna činnosť a riadenie, ktoré je pre vykonávanie funkcie diplomacie nevyhnutné. Inštitucionalizovanosť resp. organizovanosť predpokladá *schopnosť* preberať a vykonávať funkcie a tú všeobecnú verejnosť postráda. Pokiaľ sú neštátni aktéri organizovaní a vstupujú do medzinárodných vzťahov, preberajú aj výkon diplomacie. V prípade, ak časť (špecifickej/odbornej) verejnosti vykonáva svoju zahraničnopolitickú činnosť *aj smerom k verejnosti*,¹⁴ právom by sme mohli dať tomuto druhu diplomacie prívlastok „verejná“ a to dvakrát.

Znaky pre verejnosť ako aktéra verejnej diplomacie preto vymedzujeme nasledovné:

¹² Pigman, A. J. *Contemporary Diplomacy*. 2010. s. 5

¹³ *Ibid.* s. 95

¹⁴ Napríklad cieľom organizácie Greenpeace v 80. rokoch apel na vlády ale aj a globálnu verejnosť, aby sa postavili proti nukleárnym testom.

Verejnosť ako aktér verejnej diplomacie bez potreby zapojenia štátu

Inštitucionalizovanosť
Zahraničnopolitická činnosť
Preberanie diplomatických funkcií – komunikačná, negociačná, informačná a pod.

Záver

V článku sme diskutovali o kritériu vymedzenia verejnosti ako aktéra verejnej diplomacie. Kritérium vytvárania pozitívneho obrazu, ako naznačujú niektoré širšie definície, považujeme za nedostatočné. Dôvodom je relatívnosť kladného účinku aktivít daných aktérov. Za prijateľné považujeme kritérium užšej definície, ktoré za verejnú diplomaciu považuje iba tie aktivity verejnosti, ktoré sú nejakým spôsobom prepojené s vládou a so zahraničnopolitickými cieľmi. V článku sme si však predsa položili teoretickú otázku, či je možné, aby sa verejnosť stala aktérom verejnej diplomacie aj bez potreby prepojenia s vládou. Odpoveď na túto otázku znie áno. Tento prístup je možný v prípade, ak na diplomaciu nazeráme cez prizmu funkcií a nie cez nutnosť výkonu štátu. V tomto prípade v medzinárodných vzťahoch nachádzame príklady nešťátnych aktérov diplomacie, ktorí pochádzajú z verejnosti. Nutným znakom tejto verejnosti je však jej inštitucionalizácia a zahraničnopolitická, ktorá predpokladá a vytvára potenciál vstupovať do diplomatických aktivít.

Zoznam použitej literatúry

- [1] GONESH, A., MELISSEN, J. 2005. *Public Diplomacy: Improving Practice*. Hague : Netherlands Institute of International Relations *Clingendael*, 2005. ISBN 90-5031-105-39
- [2] MCDOWELL, M. 2008. Public diplomacy at the Crossroads: Definitions and Challenges in an 'Open Source' Era. In *Fletcher Forum of World Affairs*. vol. 32, č. 3, 2008, Special Edition. s. 7-15
- [3] PETERKOVÁ, J. 2008. *Veřejná diplomacie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-125-0.
- [4] PIGMAN, A. G. 2010. *Contemporary Diplomacy*. Cambridge : Polity Press, 2010. ISBN-13: 978-0-7456-4279-6
- [5] RUSIŇÁK, P. a kol. 2012. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Ekonóm, 2012. ISBN 978-80-225-3480-2
- [6] RUSIŇÁK, P. 2012. Imidž Slovenskej republiky v činnosti orgánov pre zahraničné styky. In *Medzinárodné vzťahy*, 2012, roč. 10, č. 2, 2012, s. 7-28 ISSN 1336 – 1562
- [7] PAJTINKA, E. 2009 In Bátora, J., Hozlárová Z. (eds.) *Verejná diplomacia: Nový strategický nástroj MZV SR?* (Panelové diskusné príspevky z konferencie). Ministerstvo zahraničných vecí SR. 2009
- [8] SCHNEIDER, P. C. 2004. *Culture Communicates: US Diplomacy that Works*. Hague : Netherlands Institute of International Relations. 2004, Clingendael
- [9] TÓTH, Ľ. a kol. 2008. *Úvod do diplomacie*. Bratislava : Ekonóm, 2008. ISBN: 9788022526838
- [10] VUCENIK, N. USAID's Approach to NGO Funding in Slovakia and Hungary. In *A Captured Moment in Time: IWM Junior Visiting Fellows Conferences*, Vol., 10, 2000, Vienna

Kontakt***Ing. Laura Meričková***

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: laura.merickova@euba.sk

EVROPSKÁ UNIE A EVROPSKÁ INTEGRACE: GLOBALIZACE – KLADY A ZÁPORY

Ing. Bc. Petr Mora, MBA

Abstrakt

Nesporným důsledkem ekonomické evropské integrace je propojování světové ekonomiky do jednotnějšího celku, v němž jsou podmínky pro ekonomickou aktivitu formovány složitou interakcí jednotlivých národních ekonomik. Ekonomické subjekty jsou vlivem integrace vystaveny stále ostřejší globální konkurenci, která vede zejména k tlaku na zvyšování flexibility všech aktérů světové ekonomiky, včetně národních států. Vliv jejich vlád na ekonomické prostředí se přitom stále snižuje, zejména na úkor nadnárodních firem a složité interakce mezinárodního prostředí. Hospodářská politika států dostává vlivem globalizace liberálnější obrysy, protože právě uvolňování a odstraňování překážek pro ekonomickou aktivitu se jeví jako cesta ke zvýšení flexibility v reakci na globalizační tendence. Globalizace je přitom vnímána jak jako příležitost, tak jako hrozba. Strukturální tlaky, které jsou výsledkem zostření globální konkurence, ve svém důsledku vedou ke zvýšené potřebě po zlepšování konkurenceschopnosti. A právě konkurenceschopnost se proto v posledním období stala jakýmsi zaklínadlem moderní doby.

Klíčové slova: Integrace, Evropská unie, integrační paradigma, společný trh, konkurence, klady a zápory integrace

Abstract

The undisputed economic consequence of European integration is linking the world economy into a more coherent whole in which the conditions for economic activity shaped by a complex interaction of individual national economies. Businesses are exposed to the influence of the integration of increasingly fierce global competition, leading in particular to pressure to increase the flexibility of all actors in the world economy, including nation states. The influence of governments in economic environment, while still declining, especially at the expense of multinational firms and the complex interactions of the international environment. The economic policy of the state receives the influence of liberal globalization outlines, because the release and removal of barriers to economic activity appears to be a way to increase flexibility in response to globalization trends. Globalization is perceived as both an opportunity and a threat. Structural pressures that are the result of intensified global competition, ultimately leading to an increased need for improving competitiveness. And competitiveness is therefore recently become a kind of magic formula of modern times.

Key words: Integration, European Union, integration paradigm, common market, competition, pluses and minuses of integration

1 Pojetí a vývoj globalizace

Proces globalizace ovlivňuje život každého jednotlivce a projevuje se v řadě oblastí (Steinmetzová, 2007, s. 59-72). Vlastní termín se odvíjí od anglického slova „globe“, resp. zeměkoule¹. Zatímco podstatné jméno „globe“ se používá již několik set let a přídavné jméno

¹ Původ je ovšem latinský: „globus“, resp. koule, kulaté těleso.

„global“, resp. celosvětový či globální již od 19. století, termín globalizace, odkazující v obecné rovině k pojmání jevů z celosvětového hlediska, je mnohem novější. Podle výzkumu J. A. Scholteho se poprvé objevuje ve slovníku americké angličtiny v roce 1961 (2002, s. 4). Od té doby se rozšiřuje do všech světových jazyků a problematika globalizace se stává předmětem zkoumání celé řady společensko-vědních disciplín, zejména z oblasti politických věd a sociologie. Přes časté používání pojmu globalizace však zůstává jeho význam těžko uchopitelný, což komplikuje jeho jednoznačné definiční vymezení.

Většina autorů identifikuje celou řadu dimenzí, v nichž se vzájemná propojenost způsobená globalizací projevuje, ale za prvotní a nejpokročilejší označuje ekonomickou globalizaci. Další dimenze, zejména politická a kulturní dimenze², tvoří její druhotnou součást. Globalizace je tak vnímána jako soubor ekonomických procesů a aktivit, i když má celospolečenské důsledky. V tomto kontextu je to primárně ekonomická globalizace, která celý proces pohání³. Za společný jmenovatel všech uvedených dimenzí je považován prvek deteritoriality, tj. oddělení lidské aktivity od území národního státu, na němž je vykonávána. Pokles významu geografických hranic, resp. zvýšení jejich propustnosti je navzdory stále omezenému rozsahu považováno za definiční znak globalizace.

Nejčastěji je globalizace definována prostřednictvím procesu internacionalizace, který spočívá v **přerůstání ekonomické aktivity přes národní hranice a rozšiřování mezinárodních ekonomických vztahů propojujících jednotlivé národní státy**. Prostřednictvím nárůstu přeshraničního objemu a teritoriálního dosahu pohybu zboží, služeb, kapitálu a pracovní síly dochází ve světové ekonomice dlouhodobě k **růstu propojenosti světa**, a tím i **ke zvýšení vzájemné závislosti**. Obecně řečeno, v jejím důsledku jsou jednotlivci i společnosti v jedné části světa ovlivňováni událostmi, rozhodnutími i aktivitami, které se odehrají na opačném konci světa. Klasická definice ekonomické globalizace odkazuje na rostoucí integraci národních ekonomik prostřednictvím toků zboží, služeb, kapitálu, informací, technologií, pracovní síly, k níž dochází díky odstraňování překážek ze strany států. Globalizace je v tomto kontextu považována za proces intenzivní internacionalizace. OECD (2005, s. 11) např. označuje globalizaci za pokračující internacionalizaci finančních trhů a trhů se zbožím a službami, přičemž vyzdvihuje dynamický a mnohoúrovňový charakter procesu ekonomické integrace, kde národní zdroje jsou stále mobilnější a národní ekonomiky stále více vzájemně závislé. Podle Mezinárodního měnového fondu (2006, s. 97) představuje globalizace zrychlení tempa růstu mezinárodního obchodu zbožím, službami a finančními aktivy v porovnání s růstem domácího obchodu. Ch. Oman (1996, s. 1) rovněž charakterizuje globalizaci jako zrychlený růst přenosu ekonomické aktivity přes národní a regionální hranice, který má svůj odraz ve zvýšeném pohybu hmotného a nehmotného zboží a služeb (včetně duševního vlastnictví – prostřednictvím obchodu a investic) a ve zvýšeném pohybu lidí (včetně pracovní síly – prostřednictvím migrace). Zároveň však poukazuje na změnu povahy vzájemných vztahů, která způsobuje, že proces globalizace se od procesu internacionalizace značně liší. Oman v této souvislosti vyzdvihuje mikroekonomickou povahu ekonomické globalizace a upozorňuje, že hlavním předpokladem současné ekonomické globalizace je změna způsobu, jakým firmy zajišťují produkci, a jakým probíhá jejich vzájemná kooperace i konkurenční boj.

Podobně zdůrazňuje rozdíl mezi internacionalizací a globalizací P. Dicken, který popisuje globalizaci jako proces spojený s rozšiřováním a zvyšováním integrace

² Někteří autoři uvádějí i další rozměry globalizace: bezpečnostní, enviromentální, sociální apod. Viz. Heywood.

³ Např. M. Waters ale upozorňuje, že motorem změn je kulturní dimenze, protože jestliže v rovině směny hmotných statků dochází ke koncentraci a rovina politické interakce mezi státy má mezinárodní povahu, pouze výměna symbolů, informací a obrazů je globální. Podrobněji viz Caselli, 2006.

ekonomických aktivit přes národní hranice. Podle něj **globalizace zahrnuje dva typy procesů** (Dicken, 2003 s.10):

- **internacionalizační procesy** spočívající v geografickém šíření aktivity přes hranice zemí,
- **globalizační procesy** zahrnující navíc funkcionální integraci aktivit, které jsou geograficky rozptýleny. Významnou úlohu má zejména vertikální integrace, která souvisí s fragmentací výrobního procesu na jednotlivé činnosti, jež je typická pro nadnárodní podniky.

V přístupu ke globalizaci lze rozlišit **dvě základní pojetí**: věcné a strukturální (Nesadurai, 2002, s. 3-12). **Věcnému pojetí**, které vnímá globalizaci optikou rostoucí intenzity mezinárodních transakcí, jsou nejbližší výše uvedené definice globalizace. Globalizace je proto považována za nevyhnutelný proces, který je pevně zakotven v podstatě ekonomické aktivity. Hlavní příčiny jsou spatřovány ve vědecko-technickém pokroku a přirozeném úsilí tržních aktérů maximalizovat zisk.

Strukturální pojetí, které zohledňuje změny v uspořádání vztahů ve společnosti a v ekonomice, jež globalizace vyvolává, představuje alternativní přístup. V této souvislosti je zdůrazněna schopnost aktérů mezinárodních vztahů tento proces ovlivnit. Podtrhována je zejména úloha mezinárodních organizací, ale přes úvahy o „soumraku národního státu“ mají tuto schopnost i vlády národních států. Prostřednictvím celé škály nástrojů hospodářské politiky (obchodní politiky, uvolňováním či naopak zaváděním restrikcí na pohyb kapitálu, politikou hospodářské soutěže, opatřeními na ochranu duševního vlastnictví, opatřeními na ochranu pracovního trhu, stanovováním standardů pro ochranu životního prostředí apod.) mohou vlády globalizační procesy buď zjednodušit a často i stimulovat, nebo naopak inhibovat a zpomalovat. Z tohoto pohledu je zásadní, že globalizace je sice nevratnou součástí dnešního světa, ale nejedná se o autonomní proces ovlivněný pouze objektivními faktory.

Tento přístup reflektuje i výčet **hlavních příčin globalizace**, mezi něž se řadí zejména:

- politické a geopolitické změny,
- inovace v dopravě, komunikaci, výrobních technologiích, organizaci výrobního procesu vedoucí ke snížení nákladů,
- strategie nadnárodních podniků,
- liberalizace a deregulace vnějších vztahů, zejména pohybu zboží, služeb a kapitálu,
- liberalizace na národní úrovni (liberalizace hospodářské politiky).

Globalizace ve věcném pojetí, které odkazuje na zrychlený růst ekonomické aktivity přes národní a regionální hranice, není novým fenoménem druhé poloviny 20. století, ale má své počátky již v 16. století. Předpoklady globalizačních procesů se vytvářejí v souvislosti se zámořskými objevy, následným rozmachem mezinárodního obchodu a s formováním prvních evropských národních států. S rozvojem kapitalismu a technického pokroku dochází v dalším období k postupnému růstu mezinárodních ekonomických transakcí mezi jednotlivými zeměmi.

Bouřlivý rozvoj výroby, který umožnily technické a technologické změny, a jenž vytvářel tlak na hledání nových odbytíšť, se odrazil i ve změně hospodářské politiky národních států. Jestliže hlavním cílem hospodářské politiky v 17. a 18. století bylo upevnění ekonomické síly státu prostřednictvím expanze na úkor ostatních států, v 19. století to byla snaha o rozvoj mezinárodního obchodu mezi všemi účastníky obchodní výměny. Pro rozmach mezinárodního obchodu mělo význam i rozšíření zlatého standardu jako celosvětové měnové soustavy, protože omezení kolísání devizových kursů vytvářelo stabilní rámec pro

rozvoj obchodu. Potřebu získání nových trhů v teoretické rovině reflektovala filosofie volného obchodu A. Smithe a jeho pokračovatelů, jež zdůrazňovala všeobecnou prospěšnost mezinárodní dělby práce. Skutečné nastartování procesu globalizace se datuje až od poloviny 19. století, kdy silící industrializace umožnila nárůst objemu mezinárodní výměny zboží, služeb, kapitálu a pracovní síly a významný celosvětový vzestup integrace zbožíových trhů i trhů s výrobními faktory. V zásadě pak lze vymezit **tři globalizační vlny**:

- 1870 - 1914,
- 1950 - 1970,
- 1980 - dodnes.

První vlna globalizace (1870-1914), označovaná za období internacionalizace, se vyznačuje rychlým ekonomickým růstem, rostoucí otevřeností ekonomik, masivní migrací pracovní síly a zvýšenou kapitálovou mobilitou. Mezi hlavní motory globalizace patřily v tomto období technologický pokrok a prosazování liberalizace v mezinárodních obchodních vztazích, kterou podporovala Velká Británie - největší soudobá světová velmoc.

Z hlediska vybraných ekonomických ukazatelů byla první globalizační vlna minimálně stejně silná jako ta současná (Baldwin, 1999, s. 8). To dokazují např. údaje o obchodní otevřenosti vycházející z podílu obchodního obrátu (součet hodnoty exportu a importu) na HDP – viz tabulku 1. Z hlediska kapitálové mobility měřené pomocí výše přebytku běžného účtu platební bilance v poměru k HDP však tato vlna představovala dokonce intenzivnější propojení než současná globalizační vlna. Čistý odliv kapitálu měřený přebytkem běžného účtu platební bilance činil v letech 1890-1913 ve Velké Británii, která byla největším vývozcem kapitálu, průměrně 5 % HDP a jednorázově až 10 %. Dnešní hodnoty přitom dosahují pouze 3 % (Baldwin, 1999, s. 8).

Tabulka 1: Otevřenost vybraných vyspělých ekonomik podle podílu obchodu na HDP (% , 1870-2007)

Země	1870	1910	1950	1995	2007
Velká Británie	41	44	30	44	38
Francie	33	35	23	38	45
Německo	37	38	27	39	72
Itálie	21	28	21	39	47
Dánsko	52	69	53	53	64
Norsko	56	69	77	51	56
Švédsko	28	40	30	58	71
USA	14	11	9	18	23
Kanada	30	30	37	61	57
Austrálie	40	39	37	30	33
Japonsko	10	30	19	15	30

Zdroj: Baldwin, Martin, 1999, s. 15, UNCTAD, 2008a

Jestliže intenzita vazeb nás opravňuje k zařazení první vlny globalizace do období 19. století, je třeba zmínit, že tehdejší podoba a struktura vzájemných vazeb byla značně odlišná od současnosti. Podstata ekonomické integrace v tomto období spočívala v pohybu portfoliového kapitálu (např. do obligací nebo akcií, kdy investor nezískal vliv na vedení podniku) a obchodu mezi nezávislými firmami.

Mezinárodní obchod spočíval v mezioborovém obchodu, který charakterizoval jednoduchý vzorec odrážející se v geografickém rozmístění výroby a rozdělení světa na jádro

(metropole) a periferii (kolonie). Zpracovatelský průmysl se koncentroval v západoevropských zemích, které vyvážely do kolonií až 65 % z celkového vývozu zpracovatelského průmyslu a zároveň absorbovaly až 80 % vývozu primární produkce kolonií.

Masivní toky kapitálu směřovaly zejména do nově osídlovaných oblastí (USA, Kanada, Austrálie, Argentina) a umožňovaly těmto ekonomikám dynamický růst. Rozvoj kapitálových toků byl usnadněn rovněž vznikem a rozšířením nových finančních institucí a instrumentů. Rozvoj přeshraničního pohybu kapitálu zjednodušovala skutečnost, že před první světovou válkou neexistovaly žádné restriktce na pohyb kapitálu. Mezinárodní ekonomické transakce navíc podpořila stabilita pevných měnových kursů (mezi jejichž výhody patří např. nulové kursově riziko) a volná směnitelnost měn zajištěná fungováním zlatého standardu.

Intenzivní byla migrace pracovní síly a obyvatelstva obecně. Migranti směřovali v tomto období z Evropy do USA a dalších nových teritorií, přičemž jejich odchod měl trvalý charakter. Dle odhadů přesídlilo do USA mezi lety 1820-1932 asi 32 mil. Evropanů – Evropa tak ztratila asi 11 % populace a 13 % pracovních sil, některé státy ještě více, např. Irsko a Itálie až 30 % (OSN, 2004, s.13).

První etapa globalizace skončila s 1. světovou válkou. Nárůst protekcionalismu, kdy země řešily své domácí problémy s odbytem na úkor svých konkurentů, vedl spolu se zánikem zlatého dolarového standardu k ekonomické stagnaci, která poznamenala celé meziválečné období. V důsledku rozpadu dosavadního systému ekonomických vztahů se globalizační proces dočasně zastavil.

K obnovení globalizačního procesu dochází po 2. světové válce, kdy se také začíná hovořit o **druhé vlně globalizace (1950-1970)**. Hlavním motorem se stala liberalizace, kterou na mezinárodní platformě začaly prosazovat Spojené státy americké v souladu s liberální ideologií, ale též svými národními zájmy. Jestliže liberalizaci vnějších vztahů v 19. století umožnila hlavní velmoc, Velká Británie, mocenské vakuum, ke kterému dochází v meziválečném období, další pokrok v liberalizaci vyloučilo. Spojené státy americké se sice staly největší světovou ekonomickou velmocí již před propuknutím první světové války, ale svou mocenskou pozici nebyly v meziválečném období schopny promítnout do vytváření nového ekonomického uspořádání. Teprve po 2. Světové válce „Pax Americana“ nahradil „Pax Britannica“ a Spojené státy se staly vedoucí silou globalizačního procesu: podporovaly snižování cel v celosvětovém měřítku na bázi GATT, zavádění směnitelnosti měn a zajišťování jejich stability v rámci brettonwoodského systému.

Poválečná liberalizace se odehrávala pod taktovkou USA a dalších vyspělých zemí, jež mají dominantní postavení ve většině mezinárodních organizací, což se projevovalo i zaměřením liberalizačních opatření. V případě mezinárodního obchodu např. zůstává celá řada komodit dodnes stranou liberalizační tendence. Zatímco obchod průmyslovými výrobky byl do značné míry zbaven celního zatížení, u primárních komodit (potraviny, zemědělské suroviny, kovy, rudy a paliva) k výraznějšímu snížení cel nedošlo. Ochrana domácího zemědělského trhu pomocí dotací, subvencí i obchodní politiky ze strany vyspělých zemí znemožnila rozsáhlé skupině nově vzniklých rozvojových zemí prosadit se na těchto trzích se svou produkcí. Rostoucí význam mezinárodních transakcí po druhé světové válce je též patrný z tabulky č. 1. Zvýšení otevřenosti z hlediska podílu obchodu na HDP se týká všech vyspělých zemí.

Zvýšení významu mezinárodních transakcí díky obchodu způsobené liberalizací svědčí o rostoucí internacionalizaci. Každá vlna globalizace však nejen vychází z té předchozí, ale zároveň ji charakterizují nové rysy. Hlavní posun poválečné globalizační vlny je spatřován v **internacionalizaci produkce**. Specifickým rysem je **růst multinacionálních**

společností a s tím spjatý růst toků přímých zahraničních investic⁴ (PZI). Jejich hlavním poskytovatelem se staly americké firmy. Jestliže globalizační proces 19. století byl podpořen růstem mezinárodního obchodu s hotovými výrobky, pro druhou etapu byl typický rozvoj mezinárodních produkčních systémů a rozvoj multinacionálních, resp. transnacionálních firem⁵. Používá se též termín nadnárodní společnost (TNK) – viz další text.

Rozmach masové produkce a nových metod managementu podpořil růst produktivity, který sice pomohl nasycit poptávku spotřebitelů, ale nízká flexibilita velkých společností vedla v průběhu 70. let ke konci druhé vlny globalizace. Ch. Oman (1996, s. 10) uvádí, že hlavní příčinou konce této vlny globalizace byla neschopnost firem a vlád reagovat na nové podmínky ve světové ekonomice, kterou výrazně změnily strukturální krize, zejména první i druhá ropná krize. Skokový růst cen ropy znehodnotil energeticky náročné výroby těžkého průmyslu preferované v období 1950-1973 a vedl k ekonomické recesi, již provázely silné inflační tlaky. Reakce na ekonomické problémy této dekády pak determinovala současnou vlnu globalizace, která začíná v 80. letech.

Současná třetí vlna globalizace (1980-dodnes) se liší od předchozích dvou v celé řadě faktorů, i když základní projevy, tj. růst intenzity mezinárodních vazeb, zůstávají obdobné. Na rozdíl od první a druhé etapy, jež můžeme označit za etapy internacionalizace a multinacionalizace, je současná globalizace úzce spojena zejména se změnou charakteru výrobních procesů a jejich fragmentací. Je to právě **mikroekonomický aspekt**, který tuto etapu globalizace podmiňuje.

V 60. a 70. letech dvacátého století firmy expandovaly do zahraničí za účelem dosažení nižších nákladů na pracovní sílu, přičemž svůj odbyt hledaly na jiných trzích, a jejich produkce byla zaměřena multinacionálně. V 70. letech se hlavním impulsem pro urychlení globalizace stalo rozšíření postfordismu, které se projevilo **posuny ve strategii velkých firem**. Od 80. let tak dochází k ústupu od multinacionálně zaměřené produkce k produkci zaměřené transnacionálně, kdy různé segmenty v rámci jediného produkčního řetězce jsou umístěny v různých místech světa. Novou dimenzi dostává globalizační proces od poloviny 80. let 20. století v souvislosti s růstem kapitálových toků (především soukromých investic) a nadnárodních společností, které expandují prostřednictvím vývozu kapitálu: **investice rostou rychleji než obchod**. Svědčí to o rozhodnutí firem obsluhovat trhy prostřednictvím výroby přímo v zahraničí raději než formou vývozu. Jestliže v rámci klasického přístupu ke globalizaci byl obchod a investice chápány jako substituty, dnes představují významné doplňky. Mezi hlavní příčiny současné vlny patří mimo výše uvedených příčin zejména **geopolitické změny** na konci 80. let 20. století, které vedly k systémovému sjednocení světové ekonomiky na bázi tržních vztahů.

⁴ Podle metodiky uplatňované mezinárodními organizacemi (OECD, MMF) je přímou zahraniční investicí taková investice, která zajišťuje vlastnictví zahraničního investora ve výši minimálně 10% na základním jmění společnosti. I když investor nezíská majoritní podíl, získá vliv na řízení firmy a na její kontrolu, což je hlavním definičním znakem přímé zahraniční investice. Její součástí je nejen vklad do základního jmění (nákup akcií, poskytnutí strojního vybavení, know-how), ale i všechny další transakce mezi přímým investorem a společností, v níž má majetkovou účast, a to včetně reinvestovaného zisku, dodavatelských úvěrů, vnitropodnikových půjček apod.

⁵ Termín multinacionální společnost je dnes považován za zastaralé synonymum termínu transnacionální společnost. Někteří autoři však striktně oba termíny rozlišují: podle Bernáška multinacionální společnost vyjadřuje společné podnikání, vlastnictví a investování minimálně dvou firem z různých zemí na území jedné z nich, zatímco transnacionální společnost může navíc vyjadřovat i případ, kdy jedna firma podniká i v další zemi. Z tohoto pohledu je každá multinacionální firma i firmou transnacionální, ale už to neplatí naopak. Viz Bernášek, 2002.

2 Globalizace a obchod

Z hlediska mezinárodního obchodu zbožím a službami charakterizuje jednotlivé globalizační vlny vysoká dynamika růstu mezinárodní obchodní výměny a stále pokračující změny komoditní a teritoriální struktury.

Tabulka 2: Globalizační vlny dle vybraných světových ukazatelů (průměrná roční tempa růstu v %, 1850-2007)

Ukazatel	1850-1913	1950-2007	1950-1973	1974-2007
Růst světové populace	0,8	1,7	1,9	1,6
Růst reálného HDP	2,1	3,8	5,1	2,9
Růst HDP/obyv.	1,3	2,0	3,1	1,2
Růst exportu zboží	3,8*	6,2	8,2	5,0

* Údaj za období 1870-1913. Zdroj: WTO, 2008b, s. 15.

Výrazný nárůst obchodu se zbožím byl zaznamenán zejména v období 2. globalizační vlny. Jak vypovídá tabulka č.2., v letech 1950-1973 rostl mezinárodní obchod v reálném vyjádření průměrným tempem 8,2 % v porovnání s tempem v období 1870-1913 ve výši 3,8 % a tempem v období 1974-2007 ve výši 5,0 %. V období 2000-2007 přitom tempo dosahovalo 6 %. Tempa růstu světového obchodu po celé období převyšovala tempo růstu světového HDP, což vedlo ke zvýšení otevřenosti celé světové ekonomiky. Jestliže v roce 1970 procházelo mezinárodní směnou 12,2 % světového produktu, v roce 2003 je to 25 % (WTO, 2008a).

Z hlediska teritoriální struktury je v poválečném období patrná změna podílu jednotlivých skupin zemí na mezinárodním obchodě. Podíl vyspělých zemí na světovém obchodě stoupal do počátku 90. let, kdy dosáhl 71, resp. 72 % celkového vývozu, resp. dovozu. Od té doby podíl těchto zemí mírně klesá a pohybuje se mezi 60-67 % (UNCTAD, 2008a, s. 12-15). K tomuto trendu přispěl zejména růst vzájemného obchodu evropských zemí, který byl povzbuzen odbouráváním celních a jiných překážek v rámci vytváření celní unie (1968) a vnitřního trhu (1993), a růst obchodu Japonska. Zapojení do světového obchodu se pro tuto asijskou ekonomiku stalo součástí její hospodářské strategie, kterou v 60. letech přijaly za svou i další země v oblasti jihovýchodní Asie (tzv. asijské nově industrializované země – Jižní Korea, Tchajwan, Singapur, Hong Kong).

Jestliže podíl Japonska na světovém obchodu činil v roce 1953 jen 1,5 %, v roce 1983 to bylo již 8 % (7,2 % v roce 2006). Podíl rozvojových zemí (mezi které jsou v pojetí UNCTAD zařazeny země střední a východní Evropy) na světovém obchodě začíná výrazně růst od počátku 90. let, a to až na současných 30-37 %. Výrazně se na tomto trendu podílí zejména země jihovýchodní a východní Asie. Růst jejich podílu na světovém obchodě přerušila jen fi nanční krize v letech 1997-98. Svůj podíl od roku 1970 více než 3x a Čína od roku 1980, kdy začíná aplikovat politiku otevřených dveří, více než 5x. Po propadu v 90. letech se zlepšil i podíl zemí středí a východní Evropy, včetně Ruska, které těží z růstu cen komodit. Velké rozvojové země se výrazněji začínají prosazovat v přehledech největších exportérů – viz tabulku 3.

Tabulka 3: Největší světoví exportéři (mld. USD, %, 2006)

Pořadí	Exportéři	Hodnota v mld. USD	Podíl v %
1	Extra EU-25	1 481,7	16,4
2	USA	1 038,3	11,5
3	Čína	968,9	10,7
4	Japonsko	649,9	7,2
5	Kanada	389,5	4,3
6	Jižní Korea	325,5	3,6
7	Hongkong	322,7	3,6
8	Rusko	304,5	3,4
9	Singapur	271,8	3,0
10	Mexiko	250,4	2,8

Zdroj: WTO, 2007, s. 13

Hlavními důvody rozmachu obchodu v rámci rozvojového světa jsou (UNCTAD, 2005, s. 136):

- vysoká dynamika růstu v HDP rozvojových zemí (v 80. letech dosahoval průměrný roční růst HDP v RZ 3,7 %, a v RTE 3,1 %, v 90. letech se dynamika RTE zpomalila na 2,4 % a RZ zvýšila na 4,8 %),
- velikost nejrychleji rostoucích rozvojových zemí (nejrychleji rostoucími ekonomikami světa je Čína, Indie a další země v regionu, které dohromady tvoří z hlediska parity kupní síly 1/5 světového produktu a 2/5 světové populace),
- rostoucí význam vnitro-regionální specializace (snížení dopravních a komunikačních nákladů a dalších překážek obchodu umožnilo fragmentaci výrobního procesu a růst obchodu s mezi produkty). Z obchodních příležitostí, které přináší globalizace, čerpaly země jihovýchodní Asie, naopak africké země nebo země Latinské Ameriky nikoliv.

Z hlediska komoditní struktury je základní tendencí mezinárodního obchodu růst podílu zpracovaných výrobků a pokles podílu primárních produktů na celkovém obchodě. V roce 1960 činil podíl primární produkce na celkovém obchodě 49 %, zatímco v současnosti činí pouze 22 %. Z primárních produktů si relativně stejný podíl udržely pouze nerostné suroviny a paliva, ostatní primární komodity zaznamenaly výrazný pokles svého podílu. Tento trend je typický pro skupinu vyspělých zemí i pro skupinu zemí rozvojových, i když existují zásadní rozdíly mezi jednotlivými rozvojovými regiony. Na celkovém vývozu rozvojových zemí se sice zpracované výrobky podílí více než 65 %, ale například v afrických zemích je to průměrně stále jen 30 % (UNCTAD, 2004, s.57).

V rámci obchodu průmyslovými výrobky klesala v poválečném období váha tradičních odvětví, např. zpracování železa, výroby oceli a textilního průmyslu. Naopak se zvyšoval obchod s dopravními prostředky a produkty chemického průmyslu, v 90. letech zejména s kancelářským a telekomunikačním vybavením.

Zatímco vývoz vyspělých zemí je poměrně diverzifikovaný, většina rozvojových zemí je stále závislá na vývozu pouze několika komodit. Výjimkou jsou asijské nově industrializované země v jihovýchodní Asii (ANIZ), ke kterým se v 90. letech začíná řadit i Indonésie, Malajsie, Thajsko a Filipíny.

Výjimkou je dále Čína, Indie či některé latinskoamerické země (Mexiko, Brazílie, Argentina).

Značná část zpracovatelského exportu rozvojových zemí je dosud pracovně náročná, ale začíná růst i podíl kapitálově náročných oborů. Velmi rychle roste export strojírenské produkce, naopak klesá podíl textilu, oděvů a ostatních spotřebních předmětů.

Významnou tendencí je **růst obchodu se službami**, ke kterému dochází ke konci 20. Století. Mezi hlavní příčiny patří:

- růst ekonomické úrovně ve vyspělých zemích, kdy lidé s vyššími příjmy mají větší tendenci používat část příjmů na zakoupení služeb (doprava, cestovní ruch, finanční služby, pojištění)
- růst podílu služeb na HDP a zaměstnanosti, rostoucí význam znalostí v ekonomice,
- liberalizace služeb, ke které dochází v souvislosti s Uruguayským kolem GATT a podpisem dohody GATS,
- liberalizace pohybu kapitálu, která podnítila expanzi nadnárodních společností prostřednictvím vývozu přímých zahraničních investic, vedla k růstu poradenských a makléřských firem apod.,
- liberalizace pohybu zboží, které vede k jeho lepší dostupnosti (zákazníci přitom ve stále vyšší míře vyžadují kvalitní dodatkové služby, jež jsou pro ně významnější než vlastní cena zboží),
- technický rozvoj (rozvoj mikroelektroniky a informačních technologií vyžadují potřebu nových služeb v oblasti zpracování dat, software),
- rozpad brettonwoodského měnového systému fixních kurzů a přechod k flexibilním kurzům si vyžádal růst poradenských a bankovních služeb,
- urbanizace, která vyžaduje rozvoj dopravních služeb, komunálních služeb,
- demografické změny, stárnutí populace a změny na trzích práce vyvolaly růst zdravotnických služeb, sociálních služeb, rozvoj vzdělávacích služeb.

Většina faktorů ovlivňujících růst služeb se týká zejména vyspělých zemí, které z tohoto důvodu dominují v podílu na světovém obchodu službami: jejich podíl dosahuje 73%. I zde však bude v budoucnu patrný růst významu rozvojových zemí, přičemž již dnes se to projevuje v Indii, Číně a regionu jihovýchodní Asie.

3 Globalizace financí a mezinárodní finanční trhy

Významné přeshraniční toky kapitálu a růst finančních transakcí jsou dalším projevem globalizace. Liberalizace pohybu kapitálu, rozvoj informačních technologií a finančních instrumentů vyústily ve zformování mezinárodně propojených finančních trhů, jež neslouží už jen k obsluze mezinárodních ekonomických vztahů, ale samy ovlivňují reálnou ekonomiku. Volný pohyb kapitálu umožňuje efektivnější alokaci kapitálu a rozvolnění vztahu mezi výší domácích úspor a domácích investic. Vysoká mobilita kapitálu přináší ovšem rizika spjatá s vysokou volatilitou a nejistotou těchto toků, zejména v případě krátkodobého kapitálu. Náhlý odliv kapitálu může totiž způsobit tzv. nákazu a vyústit do měnové, bankovní a případně i finanční krize. Důsledkem růstu zásoby finančních aktiv, pohybů soukromého kapitálu a s tím spojeným rozvojem nových finančních aktérů (vedle bank též penzijních fondů, pojišťoven apod.) dochází k omezení prostoru pro národní měnovou a hospodářskou politiku, kdy země a jejich vlády nejsou schopny samostatně čelit externím šokům (nebo jim předcházet). To vede k požadavkům na vytvoření nové finanční architektury (např. v rámci Mezinárodního měnového fondu), která by pomohla snížit rizika volného pohybu kapitálu.

Prostřednictvím mezinárodních finančních trhů se obchoduje s cennými papíry (státní dluhopisy, pokladniční poukázky, korporátní dluhopisy, bankovní dluhopisy, dluhopisy orgánů státní správy, akcie), s cizími měnami, nebo s finančními deriváty (opce, futures či forwardy – finanční nástroje, jejichž hodnota se odvíjí od podkladového aktiva, např. akcií).

Významnou součástí kapitálových toků jsou i úvěry a půjčky, které se obchodují jen omezeně nebo zřídka, ale které jsou rovněž významnou položkou kapitálových toků.

Z hlediska objemu hraje zásadní roli trh s cizími měnami. Denní obraty světového devizového trhu mnohonásobně překračují objemy investic, které směřují do cenných papírů, do soukromých i veřejných projektů nebo přímo do výroby. Denní obrat světového devizového trhu (duben 2007) činil v průměru 3,2 bil. USD (BIS, 2007, s.4). Téměř 99 % přitom připadalo na čistě finanční obrat realizovaný spekulativními transakcemi, jen 1 % připadalo na nefinanční obrat vedený zprostředkováním mezinárodního obchodu a poskytnutím přímých zahraničních investic (Brůžek, Smrčková, Zákasník, 2007, s. 181).

Používaným indikátorem globalizace je výše přímých zahraničních investic (PZI), resp. jejich celková zásoba v dané zemi nebo příliv do dané země v období jednoho roku. Přímé zahraniční investice dosáhly obrovského nárůstu v druhé polovině 90. let, kdy rostly díky četným fúzím a akvizicím průměrným ročním tempem 39 %. Po roce 2000, kdy byl příliv PZI rekordní a dosáhl 1,4 bil. USD, došlo k poklesu, který se zastavil až v roce 2004. Rekordní pokles zaznamenaly PZI v letech 2001-2005, kdy v důsledku zpomalení ekonomik USA, Japonska i Německa a poklesu aktivity nadnárodních společností dosáhl příliv PZI jen 0,5 bil. USD (2005). Údaje týkající se přílivu a odlivu PZI svědčí o častém kolísání pohybu PZI – viz tabulku 1.4. Kapitál (včetně PZI) citlivě reaguje na konjunkturální vývoj hlavních center světové ekonomiky, na změny politické stability, hospodářské politiky v jednotlivých zemích apod. Je proto vhodné se zaměřit nejen na sledování toků PZI, ale zejména na celkovou zásobu přijatých či poskytnutých PZI. Celkový objem poskytnutých investic stoupl v letech 1990-2006 z 1,8 bil. USD na 12,5 bil. USD. a objem přijatých investic stoupl z 1,7 bil. USD na 12 bil. USD (UNCTAD, 2007a, s. 255-258). Blíže viz tabulku č.5.

Z teritoriálního pohledu jsou hlavním příjemcem i poskytovatelem přímých zahraničních investic vyspělé země. Na celkových poskytnutých investicích se podílely v roce 2005 téměř 91 % a na přijatých 75 %. Z časového hlediska jejich podíl klesá: v roce 1990 dosahoval podíl na poskytnutých PZI 99 % a na přijatých 81 %. Fakt, že PZI plynou zejména do vyspělých zemí svědčí o tom, že hlavním motivem investorů není snaha snižovat náklady, ale spíše snaha zajistit si přístup na trh. Preferují proto země s výkonnější ekonomikou, kvalitní infrastrukturou a prosperujícím podnikatelským sektorem.

Tabulka 4: Toky PZI ve světě (mil. USD, 2000-2006)

Region skupina zemí	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Příliv/dovoz PZI							
Svět	1 411 366	832 567	621 995	564 078	742 143	945 795	1 305 852
Vyspělé země	1 146 238	609 027	442 284	361 192	418 855	590 311	857 499
Rozvojové země	256 088	212 017	166 318	178 699	283 030	314 316	379 070
CPE/TE	9 040	11 524	13 393	24 187	40 258	41 169	69 283
Odliv/vývoz PZI							
Svět	1 239 190	745 479	540 714	560 087	877 301	837 194	1 215 789
Vyspělé země	1 102 666	662 220	488 180	503 966	745 970	706 713	1 022 711
Rozvojové země	133 341	80 565	47 866	45 372	117 336	115 860	174 389
CPE/TE	3 183	2 694	4 668	10 748	13 995	14 620	18 689

Zdroj: UNCTAD, 2007a

Tabulka 5: Přijaté a poskytnuté PZI dle regionů (mld. USD, 1990, 2000, 2006)

Region/skupina zemí	PZI přijaté			PZI poskytnuté		
	1990	2000	2006	1990	2000	2006
Svět	1 779	5 810	11 999	1 815	6 209	12 474
Vyspělé ekonomiky	1 414	4 031	8 454	1 669	5 329	10 710
Evropská unie	750	2 181	5 434	808	3 050	6 428
USA a Kanada	508	1 470	2 174	515	1 554	2 833
Rozvojové ekonomiky	365	1 708	3 156	146	859	1 600
Afrika	60	153	315	20	44	60
Latinská Amerika	105	481	909	60	204	388
Asie a Oceánie	201	1 073	1 932	66	610	1 152
Jihovýchodní Evropa a SNS	-	71	389	-	22	164

Zdroj: UNCTAD, 2008

Ze sektorového hlediska nejvíce PZI směřuje do odvětví služeb, a to zejména finančních a obchodních. Jestliže podíl služeb na poskytnutých, resp. přijatých investicích činil v roce 1990 jen 47 %, resp. 49 %, v roce 2005 to bylo již 66 %, resp. 61 %. Podíl primárního sektoru klesl mírně, podíl zpracovatelského průmyslu výrazně. V absolutních hodnotách však rostly investice ve všech odvětvích. Rostoucí ceny komodit však investice do primárního sektoru (zejména těžebního průmyslu) posílily.

Přímé zahraniční investice mají vysoký význam pro podporu ekonomického růstu v přijímající zemi zejména tehdy, pokud jsou spjaty s vhodnou hospodářskou politikou a jsou efektivně využity. Zahraniční investice, zejména pak PZI doplňují doma nedostatečně generovaný finanční kapitál, podněcují ekonomický rozvoj prostřednictvím transferů znalostí, know-how a technologií.

K jejich přínosům obecně patří:

- zvýšení zaměstnanosti a produkce,
- zvýšení konkurence, která vede k tlaku na snížení cen a rozšíření nabídky zboží a služeb,
- modernizace a zvýšení transferu technologií,
- možnost oživení slabších regionů.

Přestože je příliv PZI do ekonomik bezesporu prospěšný, je třeba zmínit i rizika a negativní vlivy. Patří mezi ně riziko vytěsnění či likvidace domácích subjektů, inflační tlaky způsobené zvyšováním zásoby peněz, zhodnocování domácí měny následkem přebytků na finančním účtu, tlak na zvyšování mezd domácích firem odpovídající jejich růstu ve firmách se zahraničním vlastníkem bez odpovídajícího nárůstu produktivity práce apod. Stranou nelze nechat dopady budoucí repatriace zisku na běžný a finanční účet platební bilance.

4 Mezinárodní migrace

Mezinárodní migrace je jev, který provází lidstvo od počátku jeho vývoje, a který v minulosti nabýval mnohem větší intenzity než dnes. V současnosti se počet ekonomických migrantů odhaduje na 190 mil. osob, což tvoří necelé 3% světové populace. Mezi největší příjemce patří velké země, konkrétně USA, Rusko a Německo. Mezi země s největším odlivem migrantů patří Mexiko, Ruská federace a Indie – viz tabulku č. 6.

Tabulka 6: Přehled zemí s největším počtem imigrantů/emigrantů (mil. osob, 2005)

Pořadí	Země	Imigranti v mil.	Pořadí	Země	Emigranti v mil.
1.	USA	38,4	1.	Mexiko	11,5
2.	Ruská federace	12,1	2.	Ruská federace	11,5
3.	Německo	10,1	3.	Indie	10,0
4.	Ukrajina	6,8	4.	Čína	7,3
5.	Francie	6,5	5.	Ukrajina	6,1
6.	Saúdská Arábie	6,4	6.	Bangladéš	4,9
7.	Kanada	6,1	7.	Turecko	4,4
8.	Indie	5,7	8.	Velká Británie	4,2
9.	Velká Británie	5,4	9.	Německo	4,1
10.	Španělsko	4,8	10.	Kazachstán	3,7

Zdroj: IBRD, 2008, s. 1, 3.

I když je migrace pracovní síly významným faktorem globalizace, je odstraňování překážek jejich pohybu složitější než v případě překážek pohybu zboží, služeb a kapitálu. Překážky jsou na straně zemí původu i zemí přijímajících (hostitelských), i když ze strany hostitelských zemí jsou obvykle větší. Kromě přirozených bariér v podobě jazykových, kulturních rozdílů, pro někoho nepřijatelného odloučení od rodiny a přátel, existuje celá řada umělých překážek, kterými se země brání přílivu pracovní síly. Patří k nim vyřizování povolení k pobytu, pracovního víza, plnění licenčních požadavků a podmínek pro výkon různých povolání, neuznávání vysokoškolských diplomů, požadavky na absolvování jazykových zkoušek apod.

Ekonomické dopady na zemi původu se odvíjí od počtu odcházejícího obyvatelstva a úrovně jejich vzdělání. Emigrace ze země může vést k poklesu nezaměstnanosti a poklesu sociálních tlaků. Přínosem pro ekonomiku bývají též remitence, resp. převody pracovních důchodů zpět do země původu. Remitence emigranti posílají rodinným příslušníkům k vylepšení jejich životních podmínek, ale často mají i podobu investic – pomáhají rozvoji malého podnikání a bytové výstavby. Remitence dosáhly v roce 2007 dle odhadů OSN 317 mld. USD, přičemž 75,4 % připadalo na rozvojové země (IBRD, 2008, s. 16). V tomto údaji jsou však zahrnuty pouze oficiální finanční převody. Podle Světové banky je údajná faktická suma až dvojnásobná. O jejich významu svědčí i to, že jsou po přímých zahraničních investic druhým největším zdrojem externího financování rozvojových zemí. V průměru přispívají remitence k HDP vytvořeném v rozvojovém světě 1%, ale pro celou řadu zemí je jejich význam větší: v severní Africe 3 %, v Jordánsku 20 %, v Moldavsku či Tádžikistánu 36 % (IBRD, 2008, s. 17). V absolutních hodnotách plyne nejvíce remitencí do Indie, Číny, Mexika a Filipín.

Na poskytovaných remitencích se podílí nejvíce migranti v USA a v ropných ekonomikách na Středním východě. Na druhé straně je pro zemi původu nebezpečím odliv vysoce kvalifikované pracovní síly (tzv. únik mozků - „brain drain“), který zpomaluje růst technické a vzdělanostní úrovně země. K tomuto jevu dochází sice zejména v rozvojovém světě, ale odchodu vědeckých pracovníků čelí i Evropa. Vysoce kvalifikovaná pracovní síla odchází za lepšími pracovními podmínkami do USA, Švýcarska či Velké Británie. Nejedná se přitom pouze o lepší mzdové podmínky, tyto země jsou schopny nabídnout i další výhody: spolupráci univerzit s podnikovou sférou, větší flexibilitu, nižší míru administrativy, snazší přístup ke grantům a dalším zdrojům financování (např. prostřednictvím rizikového kapitálu),

nižší odvody na sociální zabezpečení. Pozitivní i negativní dopady se týkají i hostitelských ekonomik, kde často panují obavy, že příliv zahraniční pracovní síly bude mít negativní dopad na trh práce. Obava ze ztráty práce domácích obyvatel a obavy z tlaku na snížení mezd jsou ze strany veřejnosti velmi silné, takže vedou politické reprezentace k přijímání regulačních opatření (např. omezení pohybu pracovní síly z nových členských zemí EU na vnitřním trhu EU). Zdá se však, že jsou to obavy přehnané.

V minulosti ani masivní příliv migrantů do některých regionů neohrozil stabilitu na tamním trhu práce. Příkladem je návrat 600.000 francouzských osadníků z Alžírsko v roce 1962 (objem francouzské pracovní síly se zvýšil o 1,6 %), příliv 125.000 kubánských emigrantů do amerického Miami mezi dubnem a zářím 1980 (zvýšení o 7 % či příliv 600.000 ruských emigrantů do Izraele (zvýšení o 13,6 %) (OSN, 2004, s. 118). S nízkou flexibilitou trhu práce však negativní dopady na domácí obyvatele rostou, a to zejména v případě méně kvalifikovaných profesí.

Příliv pracovní síly nemusí mít negativní dopad na lokální ekonomiku, protože imigranti nejen zvyšují zásobu pracovní síly, ale rovněž vystupují jako spotřebitelé a nakupují v hostitelské zemi zboží a služby. Často též začínají podnikat a sami pak vytváří pracovní příležitosti. Pozitivní dopady lze identifikovat i z hlediska fiskální rovnováhy. Imigranti jsou většinou lidé v ekonomicky aktivním věku, kteří do rozpočtu hostitelské země přináší více, než z něj odčerpají. Migrace má i demografické dopady, protože ovlivňuje počet a složení obyvatel. Pozitivní vliv má zejména na Evropu, která čelí snižování a stárnutí populace s dopady na ekonomický růst, zdravotní, sociální, důchodový systém apod. V období 1995-2000 evropské země zaznamenaly přirozený úbytek obyvatel, takže bez přílivu migrantů by jejich počet klesl: bez přílivu 5 mil. imigrantů by Evropa zaznamenala úbytek obyvatel o 4.400.000. Pokud je problematika migrace sledována komplexně, je patrné, že převažují pozitivní ekonomické dopady, i když dodatečné náklady mohou vzniknout např. se sociální integrací imigrantů do většinové společnosti.

5 Dopady globalizace

Ekonomické subjekty jsou vlivem globalizace vystaveny stále **ostřejší konkurenci**, která vede k tlaku na **zvyšování flexibility** firem, zemí i regionů. Cestou ke zvýšení flexibility se přitom zdá liberalizace, resp. uvolňování a odstraňování překážek pro ekonomickou aktivitu. Se vzestupem významu soukromých subjektů v mezinárodním měřítku (zejména TNK) klesá vliv národních vlád na ekonomické prostředí, resp. mění se jejich role, a hospodářská politika států dostává liberálnější obrysy. V souvislosti s globalizací se tedy liberalizace ekonomické aktivity (která je mj. reprezentována i liberalizací v regionálním měřítku, tj. vytvářením regionálních uskupení) stává výraznou tendencí dnešní světové ekonomiky. Spolu s tím ovšem narůstá i tlak na governanci procesu globalizace, tj. zefektivnění rozhodovacích procesů tak, aby byly schopné lépe eliminovat možné negativní dopady globálního uspořádání. (Hnát, 2005, s. 91).

Do popředí zájmu se zkoumání globalizace dostává po překonání strukturálních krizí v 80. letech 20. století a zejména v 90. letech. Důvodem jsou rostoucí obavy z negativních sociálních důsledků globalizace, kdy hlavně vyspělé země, kterým globalizační procesy v minulosti umožnily růst životní úrovně, začínají pociťovat i rizika globalizace v podobě přesunu některých výrobních a služeb do rozvojových zemí, vysoké míry nezaměstnanosti a zvýšené míry nejistoty a nestability.

Výčet kladů a záporů globalizace je velmi široký, přičemž jejich ocenění záleží na subjektivním přístupu. To, co někteří autoři vnímají jako pozitivní, mohou jiní vnímat negativně. Svou roli sehrávají také statistiky, které lze číst různě a využívat oběma stranami

odlišně. Tabulka č. 7 proto zmiňuje pouze některé z možných dopadů rostoucího propojení světa.

Tabulka 7: Možné dopady globalizace

Pozitiva	Negativa
Růst světového HDP díky rostoucí spotřebě, obchodu, pohybu výrobních faktorů atd.	Možný přenos krizí a ekonomických poruch.
Urychlení růstu HDP některých rozvojových zemí (NIZ, Čína, Indie) díky většímu zapojení do mezinárodních ekonomických vztahů.	Rozšiřování chudoby a nerovností ve světě, např. v rozdělování příjmů.
Růst konkurence, přínosy pro spotřebitele (tlak na růst kvality a snižování cen).	Likvidace nekonkurenceschopných výrob, růst nezaměstnanosti v tradičních průmyslových oblastech.
Vzestup úlohy globální občanské společnosti.	Růst sociálního napětí, politické nestability.
Rychlý přenos informací, možnosti poznávat cizí kultury a země.	Homogenizace kultur, růst vlivu dominantních kultur, potlačování kulturní identity malých a slabých hráčů.
Tlak na modernizaci ekonomiky, tržní reformy, liberalizaci, deregulaci.	Nebezpečné šíření xenofobie, rasismu, rozvoj náboženské a kulturní nesnášenlivosti.
Urychlení vědecko-technického pokroku díky rychlému přenosu informací.	Oslabování úlohy národního státu, růst vlivu TNK.
Odstraňování ekonomických i jiných bariér mezi státy a subjekty světové ekonomiky.	Rychlý rozvoj organizovaného zločinu, mezinárodního terorismu.
Možnost efektivnější mezinárodní koordinace a řešení globálních problémů.	Zhoršování kvality životního prostředí v důsledku rostoucí výroby a obchodu.

Zdroj: Dlouhá, Dlouhý, Mezřický; 2006; Kunešová, Cihelková a kol., 2006; Lehmannová a kol., 2003; vlastní úvahy.

6 Podniková globalizace a vzestup významu nadnárodních společností

V obecné rovině přináší globalizace do činnosti podniků řadu změn, které vyplývají z rozvoje technologií, poklesu dopravních nákladů, požadavků na komunikaci i organizaci výroby. Nové produkty jako optická vlákna, přepravní kontejnery, mikroprocesory, počítače, internet přispěly ke zlevnění provozních nákladů a umožnily rozvoj mezinárodního podnikání, kdy firmy expandují do zahraničí nejen prostřednictvím mezinárodního obchodu, ale též prostřednictvím svých investic. Snaha o snižování nákladů vede též k racionalizaci produkce a vytěšňování některých aktivit, které pro podnik nejsou stěžejní, směrem k externím dodavatelům (tzv. outsourcing).

V jeho rámci jsou často nakupovány služby (informační technologie, účetnictví, poskytování služeb zákaznických center) od firmy sídlící v jiné zemi. Snaha o optimalizaci výroby a získání výhod z mezinárodní produkce souvisí s vzestupem nadnárodních společností. Podle organizace UNCTAD je TNK považována podnik, který vlastní či ovládá činnost produkující přidanou hodnotu ve více než dvou zemích, resp. vlastní v jiné zemi více než 10 % podílu na základním jmění. Mateřský podnik expanduje prostřednictvím přímých zahraničních investic do jiné země, kde vytváří zahraniční afilace. Činí tak akvizicemi a fúzemi, kdy získává akcie v již etablovaných podnicích, nebo zakládá podniky nové („investice na zelené louce“).

Za první TNK je považována anglická Východoindická společnost založená už v r. 1600 a holandská Východoindická společnost založená v r. 1602. O exponenciálním růstu počtu TNK svědčí následující údaje: v r. 1988 existovalo ve světě asi 18 500 TNK (mateřských společností), v r. 1997 již 53 100, v r. 2005 78 411 mateřských společností, které kontrolují 777 647 zahraničních afilací po celém světě (UNCTAD, 2007, s. 218). Největší společnosti z hlediska zahraničních aktiv jsou uvedena v tabulce č. 8.

Tabulka 8: Největší nefinanční TNK ve vyspělých zemích, dle objemu zahraničních aktiv (mil. USD, 2005)

Pořadí	Hodnota zahr. aktiv (mil. USD)	Název TNK	Země původu	Odvětví
1.	412 692	General Electric	USA	Elektrické zařízení a elektronika
2.	196 396	Vodafone	Velká Británie	Telekomunikace
3.	175 254	General Motors	USA	Motorová vozidla
4.	161 174	British Petroleum	Velká Británie	Těžba a zpracování ropy
5.	151 324	Royal Dutch/Shell	Velká Británie Nizozemsko	Těžba a zpracování ropy

Zdroj: UNCTAD, 2007, s. 229

Hlavním cílem nadnárodních společností je maximalizace zisku a dosažení vysoké výnosnosti investovaného kapitálu, čehož mohou podniky dosáhnout právě expanzí do dalších regionů, kde usilují o lepší přístup na trh a snížení nákladů (např. na pracovní sílu) či zvýšení výnosů. Firmy v odvětvích s vysokými fixními náklady (např. v důsledku vysokých výdajů na výzkum či pořízení potřebného technologického vybavení) vyžadují i vysoký objem výroby a následně prodejů, aby byly schopny vytvářet zisk. Úspory z rozsahu přitom lze realizovat nejen ve výrobě, ale též v marketingu, logistice a dalších činnostech, které zajišťují odbyt. Mezi hlavní faktory rostoucí mezinárodní produkce v rámci TNK se dále řadí vysoká kapitálová náročnost výroby, zrychlený technologický rozvoj, který snižuje roli vzdálenosti, a podobnost spotřebního chování v hlavních centrech světové ekonomiky.

Motivem pro expanzi nadnárodních společností je ve vyšší míře získání přístupu na trh, než dosažení nižších nákladů, což dokládá i objem produkce určené pro místní trh (72 %) v porovnání s objemem produkce určené pro export (pouze 28 %) (UNCTAD, 2002, s. 47). Tento trend platí zejména ve vyspělých zemích a odpovídá mu i geografické rozložení aktivit TNK. V roce 2006 sídlilo 74,3 % mateřských společností ve vyspělých zemích (z toho 82,5 % v Evropě), 23,6 % v rozvojových zemích (z toho 84,9 % v Asii) a 2,0 % v zemích jihovýchodní Evropy a Společenství nezávislých států. Podíl vyspělých zemí postupně klesá ve prospěch rozvojových zemí východní a jihovýchodní Asie a Latinské Ameriky. Filiálky jsou z 33,4 % umístěny ve vyspělých zemích (z toho 85,8 % v Evropě), z 52,3 % v rozvojových zemích (z toho 89,0 % v Asii) a z 14,2 % v regionu jihovýchodní Evropy a SNS (UNCTAD, 2007, s. 217-218).

Hlavní těžiště aktivity nadnárodních společností je v oblasti služeb (zejména finanční služby), s růstem cen paliv a surovin se výrazně zvyšuje investiční aktivita TNK v těžebním průmyslu. Největší koncentrace nadnárodních společností je v následujících odvětvích: bankovní a pojišťovací služby, obchod, telekomunikace, těžba a zpracování ropy, automobilový průmysl, chemický a farmaceutický průmysl, elektronika, potravinářský průmysl (zejména výroba nápojů a tabákových produktů).

O ekonomické síle nadnárodních společností svědčí jejich podíl na světovém HDP, který v r. 2006 činil přes 10 %. TNK dle odhadů realizují až třetinu světového obchodu zbožím a službami (převážně v rámci svých afilací) a v zahraničních afilacích zaměstnávají více než 72,6 mil. osob (UNCTAD, 2007, s. 9). Ekonomický rozměr největších TNK (např. podle vyprodukované přidané hodnoty za rok) překonává ekonomický rozměr mnoha států. Aktivita transnacionálních korporací mohou přinášet pro mateřské i hostitelské země řadu pozitiv i negativ, o nichž se nicméně v literatuře vedou četné spory. Např. mezi hlavní pozitivní působení TNK pro hostitelskou ekonomiku se řadí:

- zajištění nedostatečných zdrojů (kapitálu, managementu, technologií),
- zvýšení produktivity, která se může přenášet i do domácího sektoru prostřednictvím „přelévání“ technologických znalostí dalším subjektům,
- posílení konkurenceschopnosti na zahraničních trzích, a to díky vyšší kvalitě produkce, nižší ceně v důsledku zvýšené efektivity výroby, rozsahu výroby nebo přístupu do rozsáhlých distribučních sítí těchto společností,
- tvorba nových pracovních míst, a to i v navazujících odvětvích,
- rozvoj infrastruktury v širokém slova smyslu (dopravní, sociální, komunikační, energetické sítě, kapitálových trhů apod.),
- posílení politické a ekonomické stability (zejména v rozvojových zemích).

S narůstajícími aktivitami se však TNK stále častěji zdůrazňují i jejich negativní dopady, které mohou vycházet z rozdílných cílů TNK a vlád v jednotlivých zemích. Aktivita TNK je v dlouhém období motivována ziskem (v krátkém období to může být např. snaha zvýšit podíl na trhu, zvýšit obrát), zatímco vláda usiluje (v lepším případě) o celkovou stabilitu ekonomiky a její rozvoj, ochranu životního prostředí, ochranu zaměstnanců, bezpečnost práce apod. Některé TNK však využívají nedostatků v legislativě v hostitelských zemích (zejména v rozvojovém světě) a ve svých zahraničních pobočkách uplatňují praktiky, které by v domácí zemi nemohly uplatňovat z etických, ekologických aj. důvodů (např. využívání dětské práce, používání zastaralých technologií s drastickým dopadem na životní prostředí). Negativní dopad může mít i náhlý odchod TNK v důsledku změny firemní strategie či z důvodů nepříznivého hospodaření firmy. Přesun výroby do jiných zemí má dopad na trh práce v regionu, odkud odchází. Častou výtkou vůči působení TNK je jejich tendence optimalizovat daňové výnosy. Díky tzv. transferovým cenám, za něž si pobočky jedné firmy prodávají mezi sebou zboží, převádějí zisky tam, kde je nejnižší daňové zatížení.

Vzhledem k sílícím obavám ze zvyšování nežádoucího působení TNK se možnostmi regulace jejich aktivit začínají zabývat i mezinárodní organizace (Skupina Světové banky, WTO či OECD). Prozatím však neexistuje žádná závazná legislativa; vznikají pouze např. různé etické kodexy chování, jejichž přijetí je pro TNK dobrovolné. Mezi známé kodexy patří např. „Global Compact“ Organizace spojených národů (OSN) nebo směrnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD).

7 Globalizace a národní stát

Státy jsou základními a tradičními subjekty světového hospodářství a navzdory globalizaci a růstu významu nadnárodních společností a dalších subjektů nadále zůstávají hlavní silou ovlivňující ekonomický rozvoj zemí. Jejich úloha zůstává nezastupitelná, ale v důsledku globalizace dochází především od 2. poloviny 20. století k proměně tradiční role státu.

Tradiční funkce státu v ekonomické oblasti jsou:

- vymezování právního rámce pro hospodářskou činnost,

- uskutečňování makroekonomické stabilizační politiky, prostřednictvím které ovlivňuje hospodářský cyklus a snaží se předcházet chronické nezaměstnanosti, rychlému růstu cen, hospodářské stagnaci apod,
- náprava tržních selhání, která brání optimálnímu fungování trhu a vykonávání činnosti tam, kde trh nemůže alokovat zdroje. Mezi příčiny tržních selhání patří nedokonalá konkurence (existence mo-nopolů, která umožňuje výrobcům ovlivňovat cenu), externality (vedlejší efekty výroby, které neprocházejí trhem, ale které ovlivňují směnné relace – např. průmyslové emise), veřejné statky (aktivity, jejichž produkci není trh schopen zajistit, protože z jeho spotřeby nelze vyloučit ty, co nezaplatí – např. armáda) nebo existence asymetrických informací (jedna strana trhu je informována lépe, než druhá),
- přerozdělování zdrojů v rámci veřejné sociální péče za účelem zmírňování nerovností v rozdělování důchodů a majetku.

Globalizace snižuje autonomii zemí a omezuje schopnost limitovat dopady negativních externích vlivů. Současně nechává státu možnost vytvářet vhodný institucionální rámec, který podníká růst produktivity, resp. konkurenceschopnosti. Současné ekonomické teorie zdůrazňují význam institucionálního prostředí, vymezení vlastnických práv, snížení regulace ekonomiky, podpory vědy a výzkumu, investic do infrastruktury a vzdělávání pro udržitelný hospodářský růst. Globalizace má v důsledku nárůstu konkurence vliv na proměnu tzv. státu blahobytu, který se snaží najít rovnováhu mezi fungováním trhu a sociální harmonií ve společnosti. V průběhu 2. poloviny 20. století se úloha státu posunula velmi výrazně ve směru garantování sociálních jistot, přičemž výrazně se to týká zejména Evropy (přes rozdíly jednotlivých modelů). Projevilo se to i celkovým zvýšením veřejných výdajů (včetně výdajů směřovaných do sociální oblasti, na vědu a výzkum, vzdělání apod.) – viz tabulku 1.9, jež je možné sledovat ve všech vyspělých zemích světa. Tyto vyšší výdaje je však možné realizovat jen díky většímu daňovému zatížení, resp. daňovým příjmům. Současná vlna globalizace, která vychází z liberalizace a posílení soukromého sektoru (třeba prostřednictvím snižování daní) tak vytváří tlak i na přehodnocení systémů sociální ochrany (Kleinman, 2002, s. 59-61).

Tabulka 9: Podíl vládních výdajů na HDP (% , 1913-1999)

Země	1913	1938	1950	1973	1999
Francie	8,9	23,2	27,6	38,8	52,4
Německo	17,7	42,4	30,4	42,0	47,6
NL	8,2	21,7	26,8	45,5	43,8
VB	13,3	28,8	34,2	41,5	39,7
USA	8,0	19,8	21,4	31,1	30,1
Švédsko	10,4	-	-		58,5
Japonsko	14,2	30,3	19,8	22,9	38,1

Zdroj: Maddison, 2001, s. 135

Zůstává však otázka, zda štedré systémy sociálního zabezpečení skutečně zhoršují pozici domácích firem ve světové konkurenci nebo nikoliv. Případně pak, jaké reformní kroky je žádoucí podniknout. Záruky sociální ochrany jdou prostřednictvím odvodu daní a odvodů sociálního zabezpečení na vrub domácích producentů, protože zvyšují ceny zboží a služeb oproti zemím s méně štedrými systémy. Producenti tak ztrácí na světových trzích i na domácích trzích, jež se v důsledku globalizace otevírají. Snížené zisky a pokles ekonomické aktivity jsou navíc též příčinou vyšší nezaměstnanosti. Současně, země s vyššími daněmi

a/nebo vysoce regulovanými pracovními trhy jsou méně atraktivní pro mezinárodní kapitál, což vede k nižší úrovni investic.

Na druhé straně, zkušenosti některých zemí (např. skandinávských zemí) toto tvrzení vyvrací. Rovněž struktura daňových příjmů naznačuje, že snižování daní z příjmů právnických a fyzických osob, nemá zásadní vliv, protože se na celkových daňových příjmech (v případě zemí OECD) podílí jen 8%, stejně jako počátkem 80. let (Glyn, 2004, s. 1). Státy by v první řadě měly napomáhat maximální efektivnosti zapojování do globalizačních procesů cestou promyšlené hospodářské politiky. Mezi hlavní pilíře přitom na základě skandinávské zkušenosti patří (Aiginger, 2007):

- řízená flexibilita, která současně umožní základní sociální jistoty občanů (flexicurity) - např. prostřednictvím podpory rekvalifikačních programů, práce na zkrácený úvazek, systému péče o předškolní děti apod.),
- optimalizace daňového systému (z hlediska struktury daní, transparentnosti apod.) – např. skandinávské země mají poměrně nízké zatížení příjmů, naopak majetkové daně jsou vyšší.
- kvalita vládních struktur a fiskální omezitelnost – např. dodržování vyrovnaného státního rozpočtu,
- investice do oblastí, které z dlouhodobého hlediska mají přínos pro hospodářský růst – např. do vzdělání, výzkumu a vývoje,
- konzistence a dlouhodobé plánování, které zvyšují důvěryhodnost hospodářské politiky.

Evropský model není překážkou konkurenceschopnosti, ovšem musí umožňovat a podněcovat adaptaci firem, resp. vycházet z principů uvedených výše.

Seznam použité literatury

- [1] BALDWIN, R.E., MARTIN, P. (1999): Two Waves of globalisation: superficial similarities, Fundamental differences. Working Paper, No. 6904. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- [2] ABRHÁM, J., BIČ, J. (2006): Klastry a rozvoj konkurenceschopnosti české ekonomiky. In: Současná Evropa a Česká republika, č. 2, s. 230-246. Praha : VŠE.
- [3] BERNÁŠEK, V. (2002): Globalizační procesy ve světové ekonomice. Praha : VŠE.
- [4] BIČ, J. (2005): Konkurenceschopnost české ekonomiky v kontextu lisabonského procesu a globalizace. In: Současná Evropa a Česká republika, č. 2, s. 226-257. Praha : VŠE.
- [5] BERGSTROM, F., GIDEHANG, R. (2004): EU vs. USA. Stockholm : Timbro. <http://www.timbro.se/bokhandel/pdf/9175665646.pdf> [31.8.2008].
- [6] ÚŘAD VLÁDY ČR (2008): Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2008. Praha : Rada Vlády pro výzkum a vývoj ČR.
- [7] WTO (2008b): World Trade Report 2008. Geneve : WTO.
- [8] UNCTAD (2008): FDI Statistics on-line. <http://stats.unctad.org/fdi/>.
- [9] ŠAROCH, S. (2003): Rehabilitujeme fiskální makroekonomickou stabilizaci? Politická ekonomie, č. 3. Praha : VŠE.

Kontakt

Ing. Bc. Petr Mora, MBA

Vysoká škola managementu/City University of Seattle
Panónska cesta 17, 851 04 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: morapetr@seznam.cz

JADROVÉ KATASTROFY A ICH DOPAD NA MIGRÁCIU

Ing. Eva Pintová

Abstrakt

Využívanie jadrovej energie má svojich priaznivcov, vďaka množstvu energie, ktoré toto odvetvie produkuje. Na druhej strane je veľká skupina ľudí a organizácií, ktoré sú proti nej, kvôli nebezpečeniu, ktoré predstavuje. V blízkej histórii evidujeme dve veľké katastrofy jadrových elektrární a ich následky sa riešia dodnes. Okrem ľudí prinútených migrovať v dôsledku katastrofy, ekonomickým stratám, sú to najmä nie úplne jasné a jednoznačné dopady na zdravie. Budúcnosť jadrovej energetiky je preto z pohľadu na bezpečnosť a zdravie človeka veľmi sporná.

Kľúčové slová: Jadrová elektrárňa, reaktor, environmentálna migrácia, environmentálni migranti, bezpečnosť, UNSCEAR (Vedecký výbor OSN pre účinky atómového žiarenia)

Abstract

The usage of nuclear energy has its supporters, due to the big amount of energy it is capable of producing. On the other hand there is a huge group of people and organizations, which are against due to the danger it represents. In the recent history we were the witnesses of two big nuclear plant disasters and their consequences are still being solved. Beside the people who were forced to migrate from these areas, financial losses it is mainly the not so clear and outright impact on human health. That is why the future of the nuclear energy from the point of view of security and human health very disputable.

Key words: Nuclear plant, reactor, environmental migration, environmental migrants, security, UNSCEAR (United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation)

1 Černobyl' vs. Fukušima

Jadrová katastrofa reaktora číslo 4 v Černobyle, ktorá sa stala 26. apríla 1986 ako aj výbuch štyroch reaktorov 11. marca 2011 vo Fukušime mali za následok nútenú ale aj dobrovoľnú migráciu tisícok ľudí, finančné straty a dodnes diskutabilný dopad na zdravie ľudí v okolí niekoľkých desiatok kilometrov od katastrofy.

Havária v černobyľskej jadrovej elektrárni bola dôsledkom nedokonalkej sovietskej konštrukcie reaktora spolu so závažnými pochybeniami zo strany osôb, ktoré ju prevádzkovali. Bol to priamy dôsledok izolácie zapríčinennej studenou vojnou, ktorá spôsobila nezavedenie dostatočných bezpečnostných opatrení.

26. apríla sa vykonávali testy a rad činností na Černobyľskej elektrárni, počas ktorých došlo aj k vypnutiu reaktora. Jeho bol v tejto chvíli veľmi nestabilný a zvláštnosť návrhu riadiacich tyčí spôsobila dramatický nárast energie, vo chvíli keď boli vložené do reaktora. (World Nuclear Association, 2009)

Interakcia veľmi horúceho paliva s chladiacou vodou viedla k fragmentácii paliva spolu s rýchlou výrobou pary a k zvýšeniu tlaku. Para sa následne rozšírila po celom jadre, spôsobila výbuch a uvoľnenie štiepných produktov do atmosféry. O dve-tri sekundy neskôr, druhý výbuch vyhodil do vzduchu čiastočky z palivových kanálov a horúci grafit.

Nehoda zničila reaktor číslo 4, zabila 30 pracovníkov a hasičov v lehote troch mesiacov a spôsobila niekoľko ďalších úmrtí neskôr. Jeden človek bol zabitý okamžite a druhý zomrel v nemocnici čoskoro v dôsledku zranení. Spôsobila v histórii dovtedy najväčší nekontrolovateľný únik rádioaktívnych látok do životného prostredia a veľké množstvo rádioaktívnych látok uniklo do vzduchu v priebehu asi 10 dní. To spôsobilo vážny sociálny a ekonomický dopad na veľkú časť populácie v Bielorusku, Rusku a na Ukrajine.

Asi 200.000 ľudí ("likvidátorov") z celého Sovietskeho zväzu bolo zapojených do obnovy a vyčistenia počas rokov 1986 a 1987. Dostali vysoké dávky žiarenia, v priemere okolo 100 mSv. Zhruba 20.000 z nich dostalo dávku vo výške asi 250 mSv a pár dostalo 500 mSv.¹ Neskôr, sa počet likvidátorov zvýšil na viac ako 600.000, ale väčšina z nich dostala len nízke dávky žiarenia. Najvyššej dávky dostalo asi 1000 pracovníkov zdravotníckej záchranej služby a personál, ktorý bol na mieste počas prvého dňa nehody. (UNSCEAR, 2000).

Jadrovú katastrofu obdobných rozmerov spôsobilo zemetrasenie o sile 9,0, ktoré zasiahlo východné Japonsko v piatok 11.3.2011 o 14:46. Spôsobilo značné škody v regióne, a následné cunami, ktoré vyvolalo, zasiahlo región ešte viac. Zemetrasenie pohlo celým Japonskom o pár metrov na východ a pobrežie ustúpilo asi o pol metra. Cunami zaplavilo približne 560 km², viedlo k stratám na ľudských životoch (približne 19.000) a spôsobilo škody na pobrežných prístavoch a mestách, kde zničilo viac ako milión budov úplne alebo čiastočne.

Zemetrasenie nespôsobilo žiadne vážne škody na reaktoroch. Až cunami, ktoré zasiahlo štyridsať jedna minút po zemetrasení, zaplavilo elektrárňu. Vlny stiahli pod vodu dieselové generátory a zaplavili elektrické rozvádzače a batérie. Došlo tak k výpadku stanice, a reaktory boli izolované od chladičov. Všetko napájanie pre jednotky 1-5 prestalo fungovať v momente, keď bol zaplavený aj núdzový generátor. (Lessons Learned from the Nuclear Accident at the Fukushima Daiichi Nuclear Power Station, 2012)

2 Zdravotné dôsledky

Napriek veľkým obavám zo zdravotných dopadov na zasiahnutých obyvateľov, dodnes neexistujú priame dôkazy, ktoré by jasne dokazovali konkrétne zdravotné postihnutie spôsobené ožiarением.

Pre riešenie zdravotných, environmentálnych a socio-ekonomických dôsledkov černobyľskej havárie spustila v roku 2003 Organizácia spojených národov medziagentúrnú iniciatívu, Černobyľské fórum, ktoré posúdiť následky nehody, vydávať technické správy a na základe týchto informácií, poskytovať vyhlásenia a odporúčania vládam Bieloruska, Ruskej federácie a Ukrajiny. Jej ďalším cieľom bolo poskytnúť informácie nevedeckým spôsobom, v príslušných jazykoch (rusky a anglicky) postihnutému obyvateľstvu. Z katastrofy v Černobyle vzišlo niekoľko opatrení, ktoré majú predchádzať podobným katastrofám. Založil sa medzinárodný systém reakcie na mimoriadne udalosti jadrových a radiačných nehôd, vrátane siete Svetovej zdravotnej organizácie pre radiačnú zdravotnú pripravenosť.

¹ Dávka je množstvo radiačného žiarenia absorbovaného v tele. Jednotka radiačnej dávky v Spojených štátoch amerických je rem (Röntgen ekvivalent Man). V USA sú dávky najčastejšie udávané v milirem (mrieme). Milirem je jedna tisícina rem (1000 mrieme = 1 REM). Väčšina ostatných krajín meria dávky žiarenia pomocou metrického systému jednotku Sievert (Sv). MiliSievert je jedna tisícina Sievert (1000 mSv = 1 Sv). Prevod Sievert k rem je jednoduché. Jeden sievert sa rovná 100 rem (1 Sv = 100 rem). Jeden miliSievert sa rovná sto milirems (1 mSv = 100 millirems).(U.S. Environmental protection agency) Celosvetový priemer prirodzenej dávky pre človeka je asi 2,4 (mSv) za rok.(Vedecský výbor OSN pre účinky atómového žiarenia, 2008)

Obrovské územie troch republík bolo kontaminované do značnej miery. Asi 5 miliónov obyvateľov bolo v kontaminovaných oblastiach, avšak nebola potrebná ich relokácia.

Viac ako 4000 prípadov rakoviny štítnej žľazy bolo nahlásených v Bielorusku, Ruskej federácii a na Ukrajine u detí a dospelých v období rokov 1990-2002. Takisto boli hlásené zvýšené počty nešpecifických škodlivých účinkov na zdravie, iných ako rakovina pomedzi pracovníkov obnovy a obyvateľov kontaminovaných oblastí. Avšak je veľmi ťažké interpretovať tieto nálezy, bez toho, aby sa dali porovnať s iným výskumom. Zdravotné údaje získané z oficiálnych štatistických zdrojov, ako je napríklad úmrtnosť alebo výskyt rakoviny, sú často pasívne zaznamenané a nie vždy úplné, a preto nie je vhodné ich v porovnávať s údajmi exponovaných skupín obyvateľstva, ktorí podstupujú oveľa intenzívnejšej kontrole. Dodnes neexistuje žiadny vedecký dôkaz o zvýšení celkového výskytu rakoviny, úmrtnosti alebo nenádorových ochorení, ktoré by mohli byť spojené s ožiariním.

Podľa údajov, ktoré zverejnila WHO, tí, ktorí žijú v najviac zasiahnutých oblastiach prefektúry Fukushima boli vystavení úrovniam žiarenia o 12-25 mSv. Podľa Americkej univerzity pre rádiológiu (American College of Radiology) je to ekvivalentné jednému alebo dvom CT². Dokonca aj na hornom konci stupnice, ktorá sotva zvyšuje riziko úmrtia na rakovinu. Podľa jadrových expertov Organizácie Spojených národov, vystavenie sa menej ako 1000 mSv žiarenia ročne nespôsobuje žiadny významný nárast rizika vzniku rakoviny. (CNN, 2013)

Ani v Japonsku neboli zistené žiadne smrteľné prípady alebo akútne choroby spôsobené v dôsledku radiácie. Dávky, ktoré zasiahli širokú verejnosť, tie, ktoré vznikli počas prvého roka ako aj tie, ktoré budú pretrvávajúť naďalej sú všeobecne veľmi nízke. Nie je rozpoznateľný žiaden zvýšený výskyt zdravotných účinkov žiarenia medzi členmi exponovanej verejnosti alebo ich potomkov. Najväčší dopad mala katastrofa na duševné zdravie a sociálnu pohodu, spojený so strachom zo zemetrasení, cunami a jadrovej havárie, a stigmy spojené s vnímaným rizikom vystavenia sa ionizujúcemu žiareniu.

Najnovšia správa OSN z apríla 2014 o zdravotných dopadoch havárie vo Fukušime uviedla, že akékoľvek dopady na zdravie vyvolané žiarením by boli príliš malé aby sa dali identifikovať. Ľudia boli dobre chránení a zasiahli ich "nízke alebo veľmi nízke" dávky žiarenia.

3 Presídlenie z kontaminovaných oblastí

V dôsledku únikov rádioaktívnych látok boli z okolia Černobyľu ako aj Fukušimi presídlení ľudia, či už nútene alebo aj dobrovoľne. Je to skupina migrantov, ktorých môžeme zahrnúť pod environmentálnych migrantov. Napriek tomu, že katastrofa v Černobyli nebola spôsobená prírodnou katastrofou, je možné ich sem zahrnúť, keďže dopady mala na životné prostredie, v ktorom títo ľudia dovtedy žili.

Obrovské úniky rádioaktívnych látok do atmosféry priniesli evakuáciu asi 116-tisíc ľudí z oblasti okolo reaktora v roku 1986, a premiestnenie asi 220,000 ľudí po roku 1986.

Mesto Pripjat, ktoré obývali prevádzkovatelia elektrárne bolo evakuované 27. apríla (malo 45000 obyvateľov). Do 14. mája sa evakovalo a neskôr presídlilo takmer 116.000 ľudí, ktorí žili v okruhu 30 kilometrov od nehody. Asi 1000 z nich sa neoficiálne vrátilo a zostalo žiť v zamorenej oblasti. Väčšinu z týchto evakuovaných zasiahli dávky žiarenia nižšie ako 50 mSv, aj keď zopár z nich obdržalo 100 mSv alebo viac.

² Počítačová alebo aj computerová tomografia - CT (ľudovo aj „tunel“, alebo „cétečko“), patrí medzi rontgenologické vyšetrenia.

V rokoch po havárii, bolo ďalších 220 tisíc ľudí presídlených do menej zamorených oblastí, a počiatočne vyhradená neobývatel'ná zóna v rádiuse 30 km od nehody (polomer zóny bol 2800 km²) bol upravený a rozšírený na 4300 km².

V posledných dvoch desaťročiach došlo k presídleniu obyvateľov z oblastí evakuovaných v roku 1986. Naposledy sa tak udialo v Bielorusku. V júli 2010 oznámila bieloruská vláda svoje rozhodnutie, presídliť späť do "kontaminovanej oblasti," tisíce ľudí, z ktorej boli pred 24 rokmi ich predkovia urýchlene premiestnení. Rozhodnutie bieloruskej rady ministrov vyústilo do národného programu medzi rokmi 2011-15 a až do roku 2020 sa snaží o zmiernenie dopadov černobyľskej katastrofy a o vrátenie týchto oblastí do normálneho používania s minimálnymi obmedzeniami. Ťažiskom projektu je rozvoj ekonomického a priemyselného potenciálu regiónov Gomel a Mogilev, z ktorých bolo presídlených 137 tisíc ľudí.

Ako okamžitú reakciu na zemetrasenie a následné cunami, odporučila japonská vláda evakuáciu asi 78.000 ľudí, ktorí žijú v 20-km okruhu elektrárne a ukrytie vo svojich domovoch pre asi 62.000 ľudí žijúcich medzi 20 a 30 km od elektrárne. V apríli 2011, odporučila vláda evakuáciu ďalších 10,000 ľudí, žijúcich severo-západne od závodu, kvôli vysokej úrovni rádioaktívneho materiálu v zemi. Evakuácia výrazne znižuje (až o faktor 10), úroveň vystavenia rádiácie, ktorému by boli títo ľudia vystavení. Avšak samotná evakuácia mala tiež vplyv na týchto ľudí, vrátane niekoľkých úmrtí počas evakuácie a následných dopadov na duševné zdravie a sociálne dopady. (UNSCEAR Report, 2013)

Podľa verejnoprávnej televízie NHK, asi 310,000 ľudí muselo odísť do núdzových prístreškov alebo k príbuzným, a ďalších 24.000 ľudí uviazlo inkde. (NPR, 2011)

4 Opatrenia do budúca

Po katastrofe vo Fukušime, vykonal Úrad pre jadrovú reguláciu vo Veľkej Británii bezpečnostnú previerku jadrových elektrární, kde identifikovala 38 oblastí pre zlepšenie, vrátane rizík spojených s povodňami a stave pripravenosti pre prípad núdze. V roku 2012, dokumenty zverejnené v rámci voľného prístupu k informáciám, ukázali, že všetkých osem jadrových elektrární nachádzajúcich sa na pobreží Veľkej Británie, vrátane Hinkley Point, sú vystavené riziku záplav a erózie pobrežia, ktoré sa zhoršuje pôsobením zmeny klímy.

Ako povedal Naomi Hirose, prezident spoločnosti TEPCO (Tokyo Electric Power Company), ktorá prevádzkuje zasiahnutú elektráreň Fukushima, britskí jadroví manažéri "by mali byť pripravený na najhoršie", aby sa zabránilo opakovaniu traumatickej skúsenosti z Japonska. (The Guardian, 2013) "Čo sa stalo vo Fukušime bolo varovaním pre celý svet," povedal.

Trvalý návrat do ožiarených častí Japonska má stále vysokú prioritu, a v evakuačnej zóne prebieha dekontaminácia, tak aby sa evakuované osoby mohli vrátiť na toto územie bez dokladu. Existuje mnoho prípadov evakuačného stresu, vrátane traumy z evakuácie a akonáhle je ich presídlenie stabilizované, nastáva stres z návratu, ktorý je spôsobený strachom z možnej rádiácie.

Výbuch v Černobyle viedol k zvýšeniu bezpečnosti jadrových elektrární najmä vo východnej Európe. Do značnej miery to bolo spôsobené vďaka kultúrnemu rozvoju bezpečnosti podporovaného zvýšenou spoluprácou medzi Východom a Západom, a značných investícií do zlepšenia reaktorov. Všetky RBMK reaktory prešli zmenami v oblasti riadiacich tyčí, automatické mechanizmy zabráňujúce výpadkom teraz pracujú rýchlejšie, a boli zdokonalené ďalšie bezpečnostné mechanizmy. Boli taktiež nainštalované automatické kontrolné zariadenia.

Reaktor č.4 je momentálne uzavretý vo veľkom betónovom kryte, ktorý bol postavený

ešte v roku 1986, aby sa mohlo pokračovať s prevádzkou zostávajúcich troch reaktorov v závode. Avšak samotná štruktúra nie je ani silná, ani odolná a časom sa jej vlastnosti zhoršujú. Vo vnútri reaktora sa stále nachádza približne 200 ton vysoko rádioaktívneho materiálu, ktorý predstavuje veľké nebezpečenstvo pre životné prostredie.

Nový ochranný kryt (New safe confinement, NSC) by mal byť dokončený do roku 2016. Vybudovanie krytu predstavuje najdôležitejší krok pri odstraňovaní jadrového nebezpečenstva a skutočné začatie vyradovania z prevádzky. Celkové náklady na nový úkryt sa odhadujú na 935 miliónov €. (World Nuclear Association)

Záver

Napriek nejednoznačným zdravotným dopadom oboch katastrof, mala evakuácia nielen fyzické, ale najmä psychické následky, akými sú oddelenie od rodiny a dislokácia. Finančné náklady sú tiež vysoké a predstavujú záťaž pre spoločnosť ako celok.

Trauma zo straty obydľia, nutnosti hľadania si nového zázemia, práce a s tým spojené finančné náklady je pre väčšinu katastrofou zasiahnutých ľudí neprekonateľná. Nezávisle od druhu prírodnej katastrofy sú dopady na migrujúcich veľmi podobné. Avšak napriek presvedčeniu mnohých, že jadrová energia je dostatočne bezpečná, nás história príliš často presvedča o opak.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BBC News. Japan quake: Loss and recovery in numbers. [online]. 2012. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: < <http://www.bbc.com/news/world-asia-17219008> >
- [2] BBC News. Japan quake: Loss and recovery in numbers. [online]. 2012. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: < <http://www.bbc.com/news/world-asia-17219008> >
- [3] BBC News. The Chernobyl disaster [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné na internete: <<http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/guides/456900/456957/html/n1page1.stm>>
- [4] BBC News. Chernobyl shut down good [online] 2000. [cit. 2014-04-10]. Dostupné na internete: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1071344.stm> >
- [5] CNN. Report: Fukushima's radiation damaged more souls than bodies. [online]. 2013. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: < <http://edition.cnn.com/2013/02/28/world/asia/japan-who-radiation/> >
- [6] Damage Situation and Police Countermeasures. National Police Agency of Japan. [online]. 2014. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: < http://www.npa.go.jp/archive/keibi/biki/higaijokyo_e.pdf >
- [7] Ecologist. Nuclear special Fukushima: the social impact of a nuclear disaster. [online]. 2012. [cit. 2014-04-04]. Dostupné na internete: < http://www.theecologist.org/blogs_and_comments/commentators/other_comments/1240157/fukushima_the_social_impact_of_a_nuclear_disaster.html >
- [8] Environmental Consequences of the Chernobyl Accident and Their Remediation: Twenty Years of Experience. Report of the UN Chernobyl Forum Expert Group "Environment" (EGE) [online]. 2005. [cit. 2014-04-05]. Dostupné na internete: <<http://www-ns.iaea.org/downloads/rw/meetings/envir-consequences-report-wm-08.05.pdf>>
- [9] Institute of Nuclear Power Operations. Lessons Learned from the Nuclear Accident at the Fukushima Daiichi Nuclear Power Station. [online]. 2012. [cit. 2014-04-12]. Dostupné na internete: <<http://www.wano.info/wp-content/uploads/2012/08/11-005-Fukushima-Addendum2.pdf>>

- [10] IZRAEL, Y.A.: Chernobyl nuclear power plant accident [online]. 2013. [cit. 2014-04-29]. Dostupné na internete: <http://www.eolss.net/sample-chapters/c09/e4-11-06-06.pdf>
- [11] JACOB, P., KENIGSBERG, Y., ZVONOVA, I., GOULKO, G., BUGLOVA, E., HEIDENREICH, W., GOLOVNEVA, A., BRATILOVA, A., DROZDOVITCH, V., KRUK, J., POCHTENNAJA, G., BALONOV, M., DEMIDCHIK, E., PARETZKE, H.: Childhood exposure due to the Chernobyl accident and thyroid cancer risk in contaminated areas of Belarus and Russia [online]. 1999. [cit. 2014-04-16]. Dostupné na internete: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2363070/pdf/80-6690545a.pdf>
- [12] NEBEHAY, S.: Japan requests foreign rescue teams, UN says". Reuters. [online]. 2011. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: <http://www.reuters.com/article/2011/03/11/us-japan-quake-aid-refile-idUSTRE72A71320110311> >
- [13] NPR Staff and Wires. Millions Of Stricken Japanese Lack Water, Food, Heat. [online]. 2011. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: <http://www.npr.org/2011/03/18/134527591/millions-of-stricken-japanese-lack-water-food-heat> >
- [14] The Engineer. Building Chernobyl's New Safe Confinement. [online]. 2013. [cit. 2014-04-12]. Dostupné na internete: <http://www.theengineer.co.uk/in-depth/the-big-story/building-chernobyls-new-safe-confinement/1015479.article>
- [15] The Guardian. Fukushima nuclear disaster is warning to the world, says power company boss. [online]. 2013. [cit. 2014-04-04]. Dostupné na internete: <http://www.theguardian.com/environment/2013/nov/19/uk-government-new-plant-fukushima-nuclear-disaster-warning>
- [16] The international Chernobyl Project. Technical report. [online]. 1991. [cit. 2014-04-15]. Dostupné na internete: http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub885e_web.pdf
- [17] The International Chernobyl Project, 1990-91. Assessment of Radiological Consequences and Evaluation of Protective Measures. Environmental contamination. [online]. [cit. 2014-04-22]. Dostupné na internete: <http://www.iaea.org/Publications/Booklets/ChernoBook/index.html>
- [18] The 2007 Recommendations of the International Commission on Radiological Protection. [online]. 2007. [cit. 2014-04-04]. Dostupné na internete: <http://www.icrp.org/publication.asp?id=ICRP+Publication+103>
- [19] United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation (2008 (published 2010)). Sources and effects of ionizing radiation. New York: United Nations. p. 4. ISBN 978-92-1-142274-0. Retrieved 9 November 2012.
- [20] UN Action Plan on Chernobyl to 2016. [online]. [cit. 2014-04-15]. Dostupné na internete: http://chernobyl.undp.org/english/docs/action_plan_final_nov08.pdf >
- [21] United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation. [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné na internete: <http://www.unscear.org/unscear/en/chernobyl.html>
- [22] UNSCEAR, Report of the United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation to the General Assembly . Sources and Effects of Ionizing Radiation. [online]. 2000. [cit. 2014-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.unscear.org/docs/reports/gareport.pdf> >
- [23] United States Nuclear Regulatory Commission. Backgrounder on Chernobyl Nuclear Power Plant Accident [online]. 2013. [cit. 2014-04-28]. Dostupné na internete: <http://www.nrc.gov/reading-rm/doc-collections/fact-sheets/chernobyl-bg.html>
- [24] United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation.. Sources, effects and risks of ionizing radiation. UNSCEAR 2013 Report. [online]. 2014. [cit.

- 2014-04-24]. Dostupné na internete: <http://www.unscear.org/docs/reports/2013/13-85418_Report_2013_Annex_A.pdf >
- [25] U.S. Environmental Protection Agency. Radiation Doses in Perspective. [online]. 2013. [cit. 2014-04-22]. Dostupné na internete: <<http://www.epa.gov/radiation/understand/perspective.html>>
- [26] US Economy. About.com. Impact of Japan's Earthquake How It Affects the Global Economy. [online]. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: <<http://useconomy.about.com/od/criticalissues/a/Japan-Earthquake.htm> >
- [27] World Health Organization. Health Effects of the Chernobyl Accident [online]. [cit. 2014-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.who.int/ionizing_radiation/chernobyl/en/>
- [28] World Health Organization. Health Effects of the Chernobyl Accident and Special Health Care Programmes. Report of the UN Chernobyl Forum Expert Group "Health" [online]. 2006. [cit. 2014-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.who.int/ionizing_radiation/chernobyl/WHO%20Report%20on%20Chernobyl%20Health%20Effects%20July%202006.pdf>
- [29] World Nuclear Association. Fukushima Accident. [online]. 2014. [cit. 2014-04-24]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/safety-and-security/safety-of-plants/fukushima-accident/> >
- [30] World Nuclear Association. Sequence of Events [online]. 2014. [cit. 2014-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/Safety-and-Security/Safety-of-Plants/Appendices/Chernobyl-Accident---Appendix-1--Sequence-of-Events/>>
- [31] World Nuclear Association. Chernobyl Accident 1986 [online]. 2014. [cit. 2014-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/safety-and-security/safety-of-plants/chernobyl-accident/>>
- [32] World Nuclear News. Decommissioning of Chernobyl units approaches [online]. 2014. [cit. 2014-04-25]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear-news.org/WR-Decommissioning-of-Chernobyl-units-approches-1902144.html>>
- [33] World Nuclear News. UN reports on Fukushima radiation. [online]. 2014. [cit. 2014-04-04]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear-news.org/RS-UN-reports-on-Fukushima-radiation-0204141.html>>
- [34] World Nuclear News. WHO: Low radiation risk from Fukushima. [online]. 2014. [cit. 2014-04-04]. Dostupné na internete: <http://www.world-nuclear-news.org/RS_WHO_Low_radiation_risk_from_Fukushima_2802131.html>

Kontakt

Ing. Eva Pintová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická Univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: evapintova15@hotmail.com

ZÁKLADNÉ ATRIBÚTY A ROZVOJ EURÓPSKEHO MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA SÚKROMNÉHO¹

JUDr. Klaudia Pyteľová, PhD.

Abstrakt

Justičná spolupráca v civilných veciach v rámci Európskej únie sa v posledných rokoch začala označovať ako európske medzinárodné právo súkromné. Spomínaná spolupráca prešla rozsiahlym vývojom, pričom v rôznych obdobiach sa vyznačovala rozdielnymi znakmi a bola zaraďovaná do rôznych oblastí európskeho práva.

Kľúčové slová: justičná spolupráca v civilných veciach, európske medzinárodné právo súkromné, medzinárodné právo súkromné

Abstract

Judicial cooperation in civil matters within the European Union is in recent years called as european international private law. This cooperation has undergone an extensive development although in different periods has been characterized by different characters and has been integrated into different areas of European law.

Key words: Judicial cooperation in civil matters, european international private law, international private law

Úvod

Medzinárodné spoločenstvo čelí nielen v poslednom období viacerým zmenám, ktoré ovplyvňujú nazeranie na suverenitu štátu a s tým súvisiac aj na ďalšie znaky štátnosti, najmä na dôležitosť územia a územnej výsosti. V novom globálnom priestore sa vo vzťahu k medzinárodných súkromnoprávnym reláciám objavujú problémy ako exteritoriálny účinok regulačných opatrení štátov, stieranie rozdielov medzi verejným a súkromným právom na medzinárodnom poli, ako aj právne dôsledky individuálneho a kolektívneho prístupu k medzinárodným súdnym a arbitrážnym orgánom, a z toho vyplývajúca fragmentácia medzinárodného práva.

Cieľom príspevku je uskutočniť analýzu všeobecného vymedzenia, špecifických znakov a právnych zmien európskeho medzinárodného práva súkromného vo vzťahu k medzinárodnému právu súkromnému a právu Európskej únie.

1 Koncept, povaha a rozvoj medzinárodného súkromného práva

Medzinárodné právo súkromné možno v zásade označiť ako konflikt práva alebo konfliktné právo (*conflict of laws*). „Medzinárodné právo súkromné je známe ako veľmi abstraktná, právne technická a ťažko pochopiteľná disciplína.“² Medzinárodné právo súkromné upravuje súkromnoprávne vzťahy s cudzím prvkom, pričom cudzí prvok môže

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/1083/12 Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného.

² Veerle Van Den Eeckhout: The Instrumentalisation of Private International Law: quo vadis? Rethinking the “Neutrality” of Private International Law in an Era of Globalisation and Europeanisation of Private International Law, s. 1

spočívať v subjekte, predmete alebo môže byť reprezentovaný právnou skutočnosťou, ktorá nastala v cudzine a je rozhodná pre vznik, zmenu alebo zánik právneho pomeru. „Pri týchto právnych pomeroch, ktoré sa vďaka v nich obsiahnutému cudziemu prvku viažu k viacerým právnym poriadkom, nie je už plná aplikácia domáceho právneho poriadku v každom štádiu ich riešenia na všetky otázky týkajúce sa právneho pomeru vhodná.“³

2 Európske medzinárodné právo súkromné?

Medzinárodné právo súkromné pozostáva z právnych noriem, ktoré upravujú tri typy situácií:

- a) súd ktorého štátu má jurisdikciu na prejednávanie súkromnoprávnej veci s cudzím prvkom,
- b) právo ktorého štátu je aplikovateľné v týchto otázkach,
- c) za akých podmienok môže byť cudzie rozhodnutie uznané a vykonateľné v inom štáte.

Spomínané tri typy situácií sú v európskom práve zakotvené v článku 81 ods. 2 písm. a) – c) Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

Medzinárodné právo súkromné tvorí súčasť vnútroštátneho právneho poriadku. Európske medzinárodné právo súkromné tvorí pododvetvie tak medzinárodného práva súkromného ako aj európskeho práva. Toto pododvetvie vzniklo najmä z dôvodu odbúravania prekážok medzi členskými štátmi Európskej únie, a to nielen tých ekonomických, ale aj právnych, a teda ekonomická integrácia prebieha aj prostredníctvom zjednocovania úpravy súkromnoprávných vzťahov s cudzím prvkom. Postupne dochádza k čoraz väčšej potrebe harmonizácie súkromného práva v kontexte Európskej únie.

Dôvodov prečo Európska únia prijíma spoločné pravidlá medzinárodného práva súkromného je viacero. Na jednej strane je zjavná snaha EÚ o právnú istotu a predvídateľnosť práva, na strane druhej do istej miery snaha o zabránenie nadmerného množstva pravidiel „jedného druhu“, a to najmä vzhľadom na povahu medzinárodného práva súkromného, a posilnenie systému európskych slobôd, ktoré nemôžu fungovať bez „slobody pohybu súdnych rozhodnutí“.

3 Rozvoj európskeho medzinárodného práva súkromného

Rozvoj európskeho medzinárodného práva súkromného alebo inak nazvaného medzinárodného práva súkromného EÚ možno rozdeliť do troch fáz. Prvú fázu možno označiť ako koordinačnú, pričom ju možno datovať do rokov 1957 – 1992. Prvotný právny základ bol založený v článku 220 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (1957), a to nasledovne: „*V prípade potreby pristúpia členské štáty k vzájomným rokovaniam s cieľom zaručiť svojim štátnym príslušníkom: - zjednodušenie formálnych požiadaviek, ktoré upravujú vzájomné uznávanie a výkon súdnych rozhodnutí a arbitrážnych nálezov.*“⁴ V roku 1968 bol uzavretý Bruselský dohovor o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach, ktorý bol potom viackrát menený a dopĺňaný z titulu rozširovania jeho pôsobnosti na nové členské štáty, nakoľko bol pôvodne podpísaný len medzi šiestimi členskými štátmi Európskeho spoločenstva na základe spomínaného čl. 220. K tomuto dohovoru bol prijatý Luxemburský protokol o výklade Bruselského dohovoru Súdnym dvorom Európskych spoločenstiev, ktorý upravoval aj

³ Poredoš, F.- Ďuriš, M. – Lysina, P.: Základy medzinárodného práva súkromného, s. 12.

⁴ Pozri článok 220 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva (1957).

právomoc (príslušnosť) súdov na prejednávanie súkromnoprávnej veci s cudzím prvkom. Dohovor o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (ďalej ako „Rímsky dohovor“) bol podpísaný dňa 19. júna 1980. Prvý protokol o interpretácii Rímskeho dohovoru Súdnym dvorom a Druhý protokol, ktorý zveruje Súdnemu dvoru právomoci interpretovať Rímsky dohovor boli podpísané dňa 19. decembra 1988. Rímsky dohovor bol unifikačnou medzinárodnou zmluvou, ktorej cieľom bolo odstránenie neistoty v oblasti rozhodného práva pre zmluvné záväzky s cezhraničným prvkom. Základnou zásadou, na ktorej Rímsky dohovor spočíval, je zásada voľby rozhodného práva účastníkmi, ktorá musí byť dostatočne spoľahlivo vyjadrená alebo musí vyplývať z jednotlivých ustanovení zmluvy alebo z okolností prípadu. V prípade ak si účastníci nezvolili rozhodné právo, bolo určené v dohovore. Interpretáčne protokoly stanovili právomoc Súdnemu dvoru Európskych spoločenstiev rozhodnúť o predbežnej otázke vyplývajúcej z Rímskeho dohovoru, ako i z týchto protokolov.

Druhú fázu rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného možno označiť ako kooperačnú a možno ju datovať do rokov 1992 až 1997. K zmene právneho základu vzťahujúcemu sa k medzinárodnému právu súkromnému teda došlo prijatím Maastrichtskej zmluvy. Spolupráca v civilných veciach bola zakotvená v tzv. treťom pilieri (únijnom práve) a základný mandát bol vymedzený v článku K.2. Cieľom EÚ v rámci spolupráce v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí (v treťom pilieri) bolo rozvíjať spoločnú činnosť prostredníctvom medzivládnych metód tak, aby bola občanom poskytnutá vysoká úroveň bezpečnosti v priestore slobody, bezpečnosti a spravodlivosti. Spolupráca zahŕňala tieto oblasti:

- predpisy a posilňovanie kontroly pri prechode vonkajších hraníc Spoločenstva,
- boj proti terorizmu, závažným trestným činom, obchodu s drogami a medzinárodným podvodom,
- súdna spolupráca v trestných a občianskych veciach,
- vytvorenie Európskeho policajného úradu (Europol) so systémom výmeny informácií medzi vnútroštátnymi policajnými orgánmi,
- boj proti nelegálnemu prisťahovalectvu,
- spoločná azylová politika.

Amsterdamská zmluva predstavovala už absolútnu zmenu od kooperácie právnych pravidiel medzinárodného práva súkromného v rámci EÚ ku tzv. „komunitarizácii“ a vytváraniu právnych pravidiel. Hoci obdobie 1992 – 1997 zaraďujeme ku kooperačnej fáze v rozvoji európskeho medzinárodného práva súkromného, v ktorom mala Európska únia veľké ambície pokračovať v harmonizácii, boli dosiahnuté iba skromné, resp. takmer žiadne výsledky. Toto obdobie bolo známe „neúspešnými projektmi“ – dohovormi⁵, ktoré nikdy nenadobudli platnosť. Amsterdamská zmluva predstavovala „komunitarizáciu“ justičnej spolupráce v civilných veciach, pričom základný mandát bol vymedzený v čl. 65 nasledovne: *Opatrenia v oblasti súdnej spolupráce v občianskoprávných veciach s cezhraničnými dopadmi, ktoré sa majú prijať v súlade s článkom 67, pokiaľ je to potrebné pre správne fungovanie vnútorného trhu, zahŕňajú:*

a) zlepšenie a zjednodušenie

- systému cezhraničného doručovania súdnych a mimosúdnych dokumentov,
- spolupráce pri získavaní dôkazov,
- uznávanie a výkon rozhodnutí v občianskoprávných a obchodných veciach, vrátane rozhodnutí v mimosúdne riešených veciach,

⁵ Napr. Dohovor o doručovaní súdnych a mimosúdnych dokumentov vo veciach občianskych a obchodných, Dohovor o právomoci, uznaní a výkonu rozhodnutí vo veciach manželských (Dohovor Brusel II).

b) podporu zlučiteľnosti pravidiel uplatniteľných v členských štátoch týkajúcich sa kolíznych noriem a sporov o príslušnosť,

c) odstraňovanie prekážok riadneho fungovania občianskoprávneho konania, ak je to nutné, podporovaním zlučiteľnosti pravidiel občianskeho súdneho konania uplatniteľného v členských štátoch.

V rámci tejto fázy rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného došlo k presunu kompetencií v civilných veciach z tretieho do prvého piliera. „Amsterdamská zmluva bola veľkým krokom pri prijímaní politiky v oblasti justície do bežného rámca rozhodovania v EÚ.“⁶ „Vstupom Amsterdamskej zmluvy do platnosti sa tak oblasť spravodlivosti a vnútra, zriadená Maastrichtskou zmluvou, rozdelila na dve časti, na oblasť justičnej spolupráce v občianskoprávných veciach, víz, azylu a imigrácie, ktoré sa stali súčasťou prvého piliera a na oblasť policajnej spolupráce a justičnej spolupráce v trestných veciach, ktoré zostali v treťom pilieri.“⁷ Legislatívne aktivity Európskej únie v tejto oblasti skončili prijatím týchto nariadení:

- Nariadenie Rady (ES) č. 1347/2000 o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovskej zodpovednosti oboch manželov - tzv. nariadenie Brusel II.,
- Nariadenie Rady (ES) č. 1346/2000 o úpadkovom konaní,
- Nariadenie Rady (ES) č. 44/2001 o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach - tzv. nariadenie Brusel I.,
- Nariadenie Rady (ES) č. 2201/2003 o príslušnosti a uznávaní a výkone rozhodnutí vo veciach manželských a vo veciach rodičovskej zodpovednosti oboch manželov k deťom a o zrušení nariadenia (ES) č. 1347/2000 – tzv. nariadenie Brusel IIa (bis),
- nariadenie EP a Rady (ES) č. 805/2004, ktorým sa zavádza európsky exekučný titul pre nesporné nároky.

Po roku 2007 došlo v rámci Európskej únie k ešte intenzívnejšiemu rozvoju úpravy súkromnoprávných vzťahov, a to najmä z dôvodu prijatia Lisabonskej zmluvy, ktorá zmenila celý právny rámec. Justičná spolupráca v civilných veciach patrí pod „Priestor slobody, bezpečnosti a spolupráce“, a ten ako taký spadá pod spoločné právomoci, a je upravený v hlave V Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Základný mandát je založený na článku 81 tejto zmluvy a znie nasledovne:

1. Únia rozvíja justičnú spoluprácu v občianskych veciach, ktoré majú cezhraničné dôsledky, na základe zásady vzájomného uznávania súdnych a mimosúdnych rozhodnutí. Takáto spolupráca môže zahŕňať prijatie opatrení na aproximáciu zákonov a iných právnych predpisov členských štátov.

2. Na účely odseku 1 Európsky parlament a Rada v súlade s riadnym legislatívnym postupom prijímú, najmä ak je to nevyhnutné pre riadne fungovanie vnútorného trhu, opatrenia zamerané na zabezpečenie:

- a) vzájomného uznávania a výkonu súdnych a mimosúdnych rozhodnutí medzi členskými štátmi;
- b) cezhraničného doručovania súdnych a mimosúdnych písomností;
- c) zlučiteľnosti kolíznych noriem a noriem určujúcich právomoc uplatniteľných v členských štátoch;

⁶ Reding V.: From Maastricht to Lisbon: building a European area of Justice in small steps and great bounds, Dostupné na internete [online]: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-960_en.htm.

⁷ Ondrejová, A.: Pramene práva EÚ, so zameraním na oblasť justičnej spolupráce v trestných veciach, 2012, s. 3. Dostupné na internete [online]: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~Main/TPrintWithHeader.ascx&phContent=~EDL/ShowArticlePrint.ascx&ArticleId=37803>

- d) spolupráce pri obstarávaní dôkazov;
- e) účinného prístupu k spravodlivosti;
- f) odstraňovania prekážok riadneho priebehu občianskoprávneho konania, v prípade potreby podporovaním zlučiteľnosti pravidiel občianskeho súdneho konania uplatniteľných v členských štátoch;
- g) rozvíjania alternatívnych metód riešenia sporov;
- h) podpory vzdelávania sudcov a justičných pracovníkov.

Dôležitými nariadeniami prijatými po roku 2007 sú Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 o práve rozhodnom pre zmluvné záväzkové vzťahy (tzv. Rím I), Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 o práve rozhodnom pre mimozmluvné záväzkové vzťahy (tzv. Rím II), Nariadenie EP a Rady (ES) č. 1896/2006 o európskom platobnom rozkaze, nariadenie EP a Rady (ES) č. 1393/2007 o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností vo veciach občianskych a obchodných v členských štátoch (doručovanie písomností) a o zrušení nariadenia Rady (ES) č. 1348/2000. Platná európska legislatíva sa „usiluje o odstránenie prekážok, ktoré vyplývajú z rozporov medzi rôznymi systémami práva a administratívy, a tým uľahčiť občanom EÚ prístup k spravodlivosti“.⁸

Záver

Od článku 220 Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva cez Maastrichtskú zmluvu, Amsterdamskú zmluvu až po Lisabonskú zmluvu a cez prijaté nariadenia prešlo európske medzinárodné právo súkromné a kompetencie Európskej únie v tejto oblasti rozsiahlymi zmenami. Jednoznačne možno konštatovať, že Európska únia mala harmonizačný vplyv na medzinárodné právo súkromné v rámci pôsobnosti viacerých členských štátov. V súčasnosti je síce možné v Európskej únii rozpoznať myšlienku európskeho „zákonníka“ medzinárodného práva súkromného ako jednotného a unifikovaného kódexu platného pre všetky členské štáty, avšak nemožno predpokladať, že dôjde k politickej zhode, a to aj keď odhliadneme od rozdielneho postavenia Spojeného kráľovstva, Írska a Dánska.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BRAND Ronald. 2014. *The Evolving Private International Law /Substantive Law Overlap in the European Union*. Pittsburgh: Legal Studies Research Paper Series Working Paper No. 2014-14. Dostupné na internete [online]: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2419636.
- [2] KUČERA, Zdeněk. 2004. *Mezinárodní právo soukromé*. 6. Opravené a doplnené vydanie. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004. S. 460. ISBN 80-7239-166-6.
- [3] ONDREJOVÁ, Anna. 2012. *Pramene práva EÚ, so zameraním na oblasť justičnej spolupráce v trestných veciach*. Bratislava: Magister Officiorum, 2012. Citované 27. mája 2014. Dostupné na internete [online]: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TPrintWithHeader.ascx&phContent=~/EDL/ShowArticlePrint.ascx&ArticleId=37803>

⁸ Miedzińska, I.: Judicial cooperation in civil matters in the European Union, 2012, s. 2.

- [4] POREDOŠ, F. – ĎURIŠ, M.-LYSINA, P. 2006. *Základy medzinárodného práva súkromného*. 1. Vydanie. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2006. S. 244. ISBN 80-7160-226-4.
- [5] RENDING, Viviane. 2013. *From Maastricht to Lisbon: building a European area of Justice in small steps and great bounds*. European Commission - SPEECH/13/960 21/11/2013. Dostupné na internete [online]: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-13-960_en.htm.
- [6] VEERLE VAN DEN EECKHOUT. 2013. *The Instrumentalisation of Private International Law: quo vadis? Rethinking the "Neutrality" of Private International Law in an Era of Globalisation and Europeanisation of Private International Law*. Working papers: Leiden University and University of Antwerp). Citované 22. mája 2014. Dostupné na internete [online]: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2338375
- [7] *Zmluva o fungovaní Európskej únie*. Dostupné na internete [online]: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:FULL:SK:PDF>

Kontakt

JUDr. Klaudia Pytel'ová, PhD.

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: klaudia.pytelova@euba.sk

ANALÝZA VYBRANÝCH EKONOMICKÝCH FAKTOROV SÚČASNEJ KRÍZY NA UKRAJINE¹

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Abstrakt

Článok analyzuje ekonomickú situáciu na Ukrajine s cieľom identifikácie ekonomických faktorov, ktoré mohli vyvolať sociálnu nespokojnosť obyvateľstva. Táto situácia viedla k dramatickým politickým zmenám v roku 2014. Analyzuje sa vývoj objemu výroby v rôznych odvetviach ekonomiky, a taktiež disparity existujú v ukrajinskej spoločnosti a mohli naštartovať sociálny protest.

Kľúčové slová: Ukrajina, kríza, ekonomické faktory, vývoj základných ekonomických ukazovateľov od 1990 do 2012

Abstract

The article analyzes the economic situation in Ukraine in order to identify economic factors that might cause social discontent of the population. It analyzes the evolution of the volume of production in various sectors of the economy, as well as disparities exist in Ukrainian society and to start social protest.

Key words: Ukraine, crisis, economic factors, economic indicators from 1990 to 2012

Úvod

Ukrajinská sovietska socialistická republika bola jednou z najvyspelejších častí Zväzu sovietskych socialistických republík, ako po stránke rozvoja priemyslu, infraštruktúry tak aj poľnohospodárstva. Možno konštatovať, že po rozpade ZSSR iba dve bývalé sovietske republiky mohli teoreticky existovať v podmienkach autarkie a to: RFSSR (dnešné Rusko) a USSR (a dnešná Ukrajina). Obe tieto ekonomiky disponovali širokou škálou rozvinutých priemyselných odvetví, rozsiahlymi surovinovými zdrojmi, energetickými zdrojmi, rozvinutou infraštruktúrou, rozvinutým poľnohospodárstvom a vzdelanou pracovnou silou². Táto skutočnosť podmieňovala určitú ambicióznosť novovzniknutého ukrajinského štátu v post-sovietskom priestore. Napríklad samotný rozpad sa riešil takmer „kriminálnym“ spôsobom medzi budúcim ruským prezidentom Borisom Jeľcinom a budúcim ukrajinským prezidentom Leonidom Kravčukom. Ukrajina vždy vystupovala buď ako brzda integračných snáh v rámci SNŠ alebo bola iniciátorom vytvorenia protiruského zoskupenia GUUAM³.

Cieľ a metodológia

Štátotvornú koncepciu Ukrajiny najlepšie vystihuje heslo „Ukrajina ne Rossia“ (v preklade s rus. Ukrajina nie je Rusko). V súčasnosti sa spomenutá koncepcia transformovala na heslo opakované v ukrajinských médiách ako mantra „Putin vinovať“

¹ Príspevok bol spracovaný za finančnej podpory z grantu VEGA Č. 1/1326/12.

² Kunychka, M. 2013. Komparácia modelov riadenia hospodárskej diplomacie na príklade Ukrajiny a Slovenskej republiky. Medzinárodne vzťahy (Journal of International Relations), 11, issue 3, p. 124-148. Dostupné na internete: <<http://EconPapers.repec.org/RePEc:brv:journl:v:11:y:2013:i:3:p:124-148>>

³ Regionálna dohoda podporovaná USA, ktorej členmi sú Gruzínsko, Ukrajina, Uzbekistan, Azerbajdžan a Moldavsko. Akronym GUUAM sa skladá z prvých písmen názvov zúčastnených štátov.

(v preklade s rus. Putin je na vine). Túto mediálne používanú tézu sme zobrali ako základ hypotézy tohto príspevku:

Hypotéza: „Politika Ruskej federácie zapríčinila krízu na Ukrajine“. Overenie tejto hypotézy vyžaduje skúmanie ekonomických príčin a faktorov, ktoré viedli k dvom tzv. „oranžovým revolúciám“⁴ na Ukrajine. Sme toho názoru, že nespokojnosť obyvateľov Ukrajiny, ktorá viedla k oboj revolúciám, má ekonomické korene. Preto budeme skúmať vývoj jednotlivých odvetví ukrajinskej ekonomiky za obdobie 1990 do 2012.

Metodológia overenia stanovenej hypotézy bude založená na skúmaní sociálno-ekonomických faktorov, pretože občianske nepokoje nazývané „oranžovými revolúciami“ mali vo svojom základe prevažne nespokojnosť obyvateľstva s životnou úrovňou. Exogénne faktory vhodne využili nepriaznivú ekonomickú situáciu v štáte na masové protesty občanov.

Metódy skúmania sa budú koncentrovať na analýzu štatistických údajov za účelom identifikácie objektívnych tendencií, ktoré mali za následok ekonomický úpadok Ukrajiny a následne i pokles životnej úrovne obyvateľstva.

Cieľom práce je skúmať kvantitatívne ekonomické ukazovatele Ukrajiny a identifikovať príčiny, ktoré mohli viesť k sociálnym nepokojom.

Zdroje

Štatistické údaje boli použité z Národného štatistického úradu Ukrajiny v rozmedzí rokov 1990 do 2012. Vyber údajov bol podmienený dostupnosťou údajov na stránke štatistického úradu (údaje vývoju od roku 1990 sú dostupné len pre vybrané komodity). Vybrali sme údaje dokumentujúce vývoj rôznych priemyselných odvetví v ukrajinskej ekonomike. Boli použité nasledovné ukazovatele reprezentujúce:

- Zmenu objemu priemyselnej výroby s nízkou pridanou hodnotou: výroba elektriny (mld. kWh), ťažba uhlia (mil. ton), výroba valcovanej ocele (mil. ton), výroba oceľových rúr (tis. ton), výroba papiera (tis. ton), výroba hnojív (tis. ton);
- Zmenu objemu priemyselnej výroby s vysokou pridanou hodnotou: výroba automobilov (tisíc kusov), výroba chladničiek (tisíc kusov);
- Zmenu objemu výroby v chemickom priemysle: výroba syntetického amoniaku (tis. ton),
- Zmenu objemu výroby v ľahkom priemysle: výroba obuvi (mil párov), výroba tkanív (mil. m²);
- Zmenu objemu výroby v poľnohospodárstve a potravinárskom priemysle:
 - živočíšna výroba: mäso (tis. ton), maslo (tis. ton),
 - rastlinná výroba: cukor (tis. ton), rastlinný olej (tis. ton).

Z metodologického hľadiska umožňuje aj týchto niekoľko odvetví charakterizovať vývoj štruktúry a hlavné tendencie za obdobie rokov 1990 až 2012. Na príklade vybraných komodít je možné vytvoriť si predstavu o vývoji celých odvetví. Súhrn týchto ukazovateľov je predstavený v Tabuľke 1, na základe ktorej boli vytvorené aj grafy dokumentujúce vývojové trendy.

1 Analytická časť

Ako dokumentujú údaje z Grafu 1, výroba elektrickej energie mala klesajúcu tendenciu. Z tohto údaju je možno urobiť záver, že prebiehal proces poklesu priemyselnej

⁴ Zubro T. Vnútropolitické determinanty krízovej situácie na Ukrajine. [online]. In: Almanach 1/2014. s.73 ISSN 1339-3502 Dostupné na internete: <<http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2014-1.pdf>>.

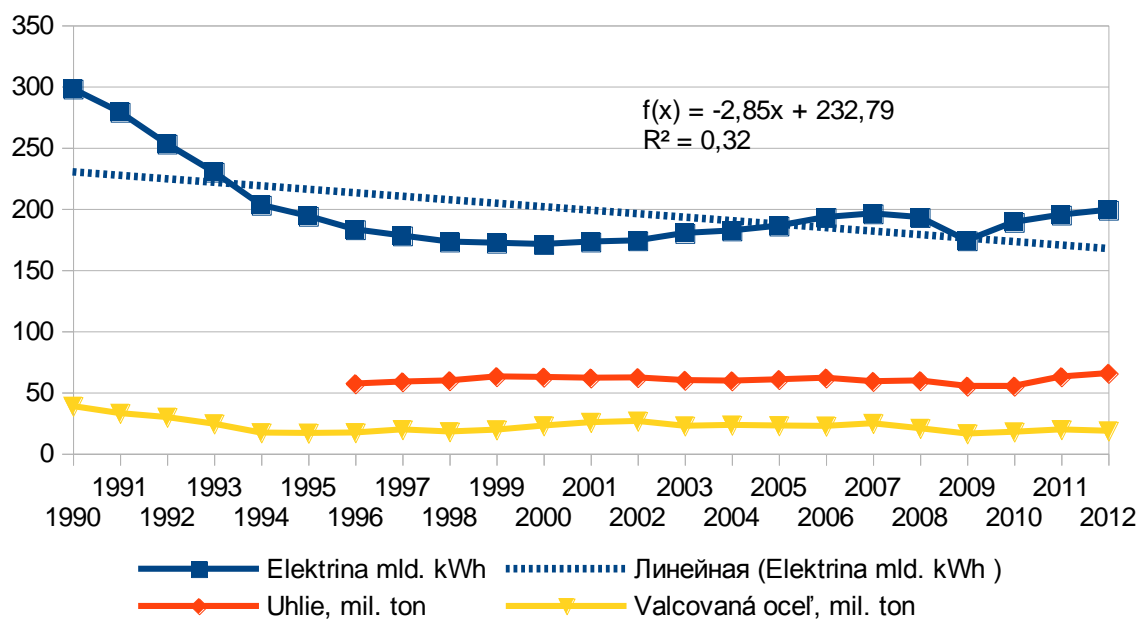
výroby, ktorý znížil dopyt po elektrine. Tento údaj nie dostatočný na vysvetlenie kvalitatívnej stránky uvedeného procesu.

Tabuľka 1 Objem výroby v jednotlivých odvetviach ekonomiky Ukrajiny

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Elektrina mld. kWh	298	279	253	230	203	194	183	178	173	172	171	173
Uhlie, mil. ton							57	58,6	59,5	62,8	62,4	61,7
Valcovaná oceľ, mil. ton	38,6	32,8	29,6	24,2	16,9	16,6	17	19,5	17,8	19,3	22,6	25,4
Oceľové rúry, tis. ton	6494	5561	5096	3106	1661	1595	2002	1845	1522	1175	1740	1671
Autá, tisíc kusov	196	193	177	172	109	67,4	12,1	7,1	33	19,5	31,9	35,4
Výroba syntetického amoniaku, tis. ton	4941	4642	4821	3938	3655	3782	4018	4142	3984	4515	4351	4500
Hnojivá, tis. ton	4815	4238	3261	2497	2339	2221	2449	2376	1936	2319	2304	2234
Papier, tis. ton	369	353	279	181	94,1	98	95,1	86,6	104	81,7	102	130
Cement, mil. ton	22,7	21,7	20,1	15	11,4	7,6	5	5,1	5,6	5,8	5,3	5,8
Chladničky tisíc kusov	903	883	838	757	653	562	431	382	390	409	451	509
Tkanivo mil. m2	1210	1030	925	597	292	169	109	81,9	89,9	50,4	66,7	74,7
Obuv, v mil párov	196	177	144	104	39,9	20,6	13,1	10,4	11,4	11,9	13,5	15,2
Mäso, tis. ton	900	852	758	500	437	277	213	206	155	160	175	167
Maslo, tis. ton	444	376	303	312	254	222	163	117	113	109	135	158
Cukor, tis. ton	6791	4786	3647	3993	3368	3894	3296	2034	1984	1858	1780	1947
Rastlinný olej, tis. ton	1070	1004	857	803	634	696	705	510	511	577	973	935
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Elektrina mld. kWh	173	174	180	182	186	193	196	193	174	189	195	199
Uhlie, mil. ton	61,7	62	59,8	59,4	60,4	61,7	58,9	59,5	55	55	62,7	65,5
Valcovaná oceľ, mil. ton	25,4	26,4	22,5	23,2	22,7	22,4	24,5	20,5	16,1	17,6	19,5	18,4
Oceľové rúry, tis. ton	1671	1528	2136	2127	2399	2761	2811	2542	1742	1957	2401	2194
Autá, tisíc kusov	35,4	48,1	98,3	174	192	267	380	402	65,7	75,3	97,5	69,7
Výroba syntetického amoniaku, tis. ton	4500	4489	4775	4779	5214	5147	5139	4890	3033	4163	5262	5049
Hnojivá, tis. ton	2234	2347	2470	2407	2633	2566	2840	2689	2166	2285	2940	2935
Papier, tis. ton	130	143	25,9	39,3	44	47	46,4	39,1	29,2	35,3	33,4	17,8
Cement, mil. ton	5,8	7,2	8,9	10,6	12,2	13,7	15	14,9	9,5	9,5	10,6	9,8
Chladničky tisíc kusov	509	583	504	581	711	731	824	557	325	412	378	
Tkanivo mil. m2	74,7	90,4	76,3	108	114	99,9	114	109	86,8	88,2	89	105,7
Obuv, v mil párov	15,2	15	20,3	21,7	20,5	21,2	22,5	22,2	20,4	25,7	28,2	28,3
Mäso, tis. ton	167	209	271	332	309	301	330	335	272	283	292	294
Maslo, tis. ton	158	131	137	116	120	104	100	84,8	74,7	79,5	76,7	88,6
Cukor, tis. ton	1947	1621	2486	2147	2139	2592	1867	1571	1275	1805	2586	2143
Rastlinný olej, tis. ton	935	980	1257	1343	1381	2078	2226	1863	2772	2990	3177	3799

Prameň: Štatistický úrad Ukrajiny 2014. Proizvodstvo osnovnykh vidov produkcii. [online]. Kyjev, 2014. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

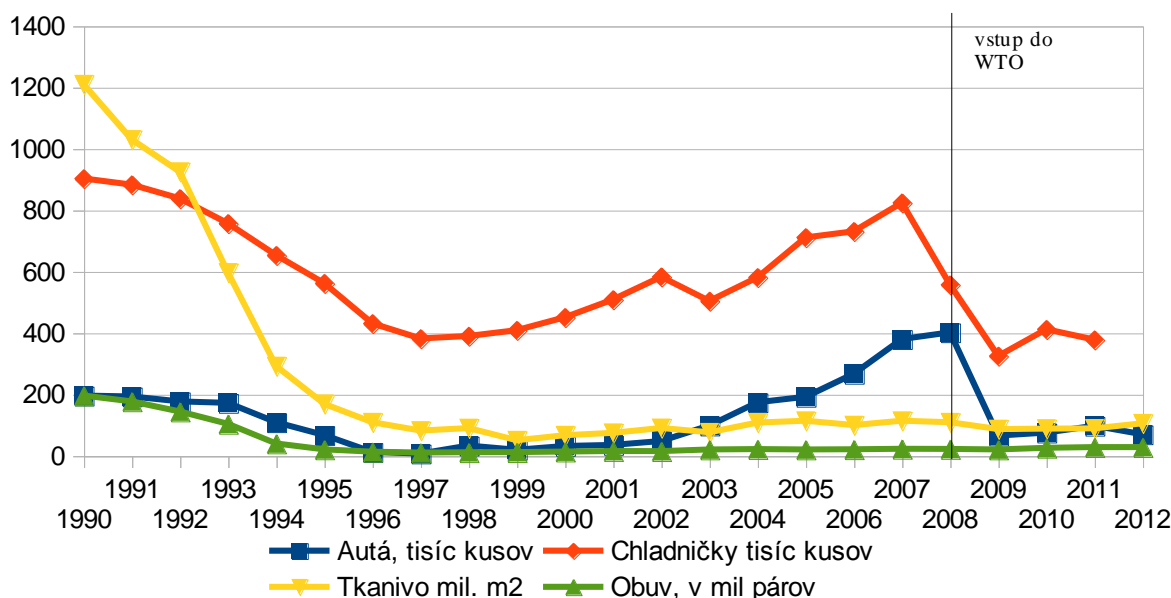
Graf 1 Produkcia elektrickej energie, uhlia a valcovanej ocele na Ukrajine

Prameň: Štatistický úrad Ukrajiny 2014. Proizvodstvo osnovnych vidov produkci. [online]. Kyjev, 2014. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Uvedené údaje dokumentujú niekoľko dlhodobých tendencií. Prvý trend je spôsobený všeobecne klesajúcim objemom výroby vo všetkých odvetviach okrem: stagnácie ťažby uhlia, stagnácie výroby syntetického amoniaku (pozri Graf 3) a rastu výroby rastlinného oleja (pozri Graf 4).

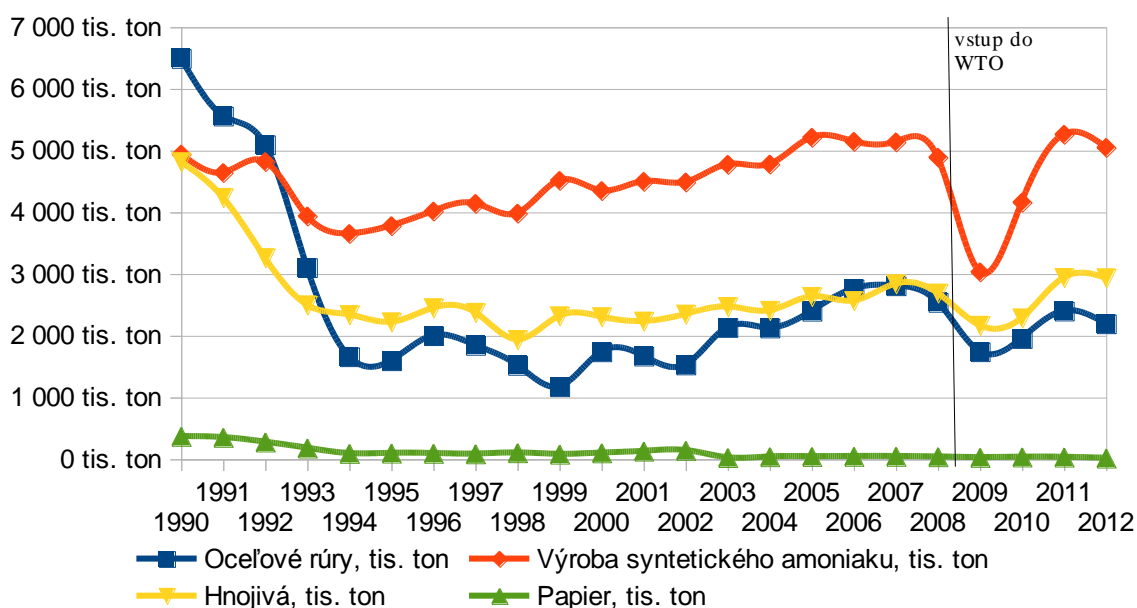
Graf 2 Výroba automobilov, chladničiek, tkanív a obuvi

Prameň: Štatistický úrad Ukrajiny 2014. Proizvodstvo osnovnych vidov produkci. [online]. Kyjev, 2014. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Druhý trend bol spôsobený dlhodobým poklesom výroby v odvetviach s vysokou pridanou hodnotou a následne ich faktický zánik. Automobilový priemysel (5 násobný pokles) a výroba chladničiek (2 násobný pokles pozri Tab. 1 a Graf 2) predstavovala v roku 2012 len malú časť produkcie z roku 1990. Tento druhý trend môžeme nazvať trendom simplifikácie a dezindustrializácie.

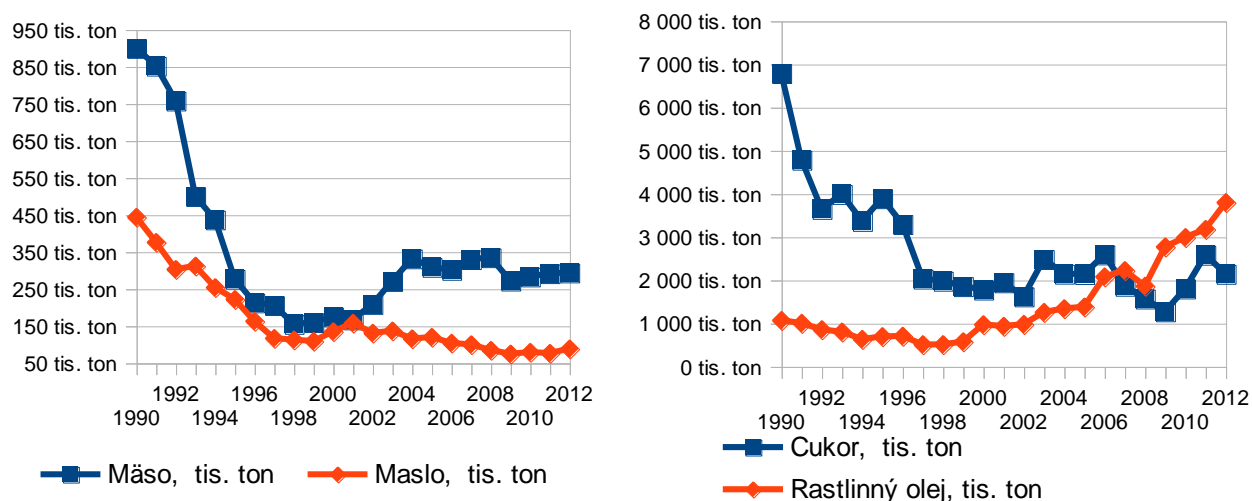
Graf 3 Výroba ocelových rúr, syntetického amoniaku, hnojív a papieru

Prameň: Štatistický úrad Ukrajiny 2014. Proizvodstvo osnovnych vidov produkci. [online]. Kyjev, 2014. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Všeobecne je možné na základe údajov z Tabuľky 1, urobiť záver, že na Ukrajine možno identifikovať dlhodobý proces degradácie hospodárstva súbežne s procesom prehĺbovania korupcie v spoločnosti a oligarchizácie ekonomiky.

Graf 4 Výroba mäsa, masla, cukru a rastlinného oleja

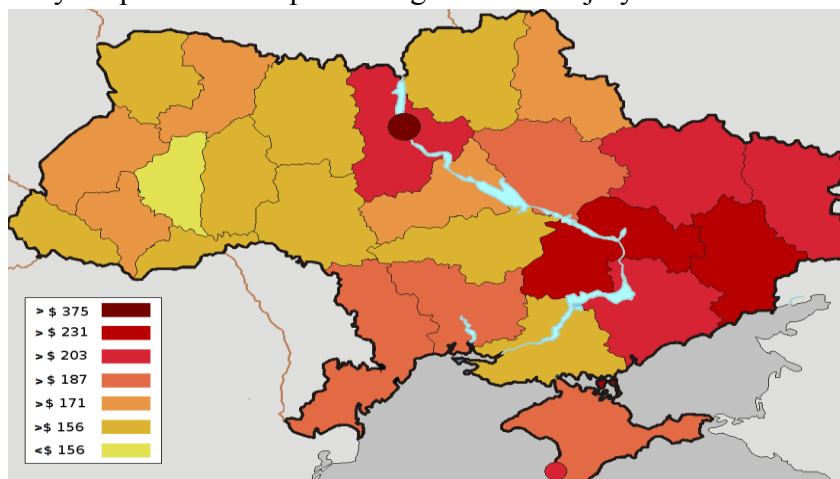

Prameň: Štatistický úrad Ukrajiny 2014. Proizvodstvo osnovnych vidov produkci. [online]. Kyjev, 2014. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

V oblasti potravinárskej výroby (Graf 4) bol zaznamenaný dlhodobý trend poklesu výroby (mäso a maslo), čo naznačuje, že proces dezindustrializácie a simplifikácie (pokles výroby produkcie s vysokou pridanou hodnotou) prebiehal súbežne s všeobecným poklesom objemu výroby v primárnych odvetviach.

Jedným z hlavných makroekonomických problémov všetkých postsovietskych republík je nadmerná majetková polarizácia spoločnosti. Tento fenomén platí aj v prípade Ukrajiny a tento fenomén z veľkej miery vyplýva zo štruktúry samotnej ekonomiky (prítomnosť veľkých priemyselných podnikov a veľmi malá stredná príjmová vrstva). Podľa údajov OSN pomer príjmov najchudobnejších a najbohatších občanov na Ukrajine je v pomere 1:30 a má tendenciu k ďalšiemu prehĺbovaniu⁵. Podľa údajov časopisu „Korespondent“ aktíva 100 najbohatších Ukrajincov v roku 2010 predstavovali 83 mld. USD, čo predstavuje 61 % ukrajinského HDP. Polovica týchto aktív 44,3 mld. USD⁶ sú sústredené v rámci štyroch rodín, ktorých rast príjmov je rýchlejší než rast príjmov väčšiny obyvateľstva. Reálne príjmy Ukrajincov poklesli o 10 % v roku 2010. Každý piaty Ukrajinec mal v roku 2011 príjem nižší než 113 USD (911 UAH), čo predstavovalo oficiálne životné minimum. Výdavky priemernej ukrajinskej rodiny na nákup potravín predstavovali 52 % mesačného príjmu, napríklad v Nemecku tento ukazovateľ predstavoval 9,8 %. Charakteristickou črtou ukrajinskej chudoby je skutočnosť, že až 79 % obyvateľstva žije pod hranicou existenčného minima. Túto časť obyvateľstva predstavujú pracujúci občania. Stredná príjmová trieda predstavovala len 10-15 %⁷.

Obrázok 1 Výška priemerného platu v regiónoch Ukrajiny

Prameň: Štatistický úrad Ukrajiny 2011. Dannie o srednej zarabotnoj plate. [online]. Kyjev, 2011. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Okrem majetkovej nerovnosti je prítomná heterogenita príjmov v jednotlivých regiónoch (pozri Obrázok 1). Ukrajina je silne príjmovo diferencovaná nielen vertikálne (medzi príjmovými vrstvami), ale ešte aj horizontálne, t. j. bohatý juhovýchod a chudobný severozápad.

⁵ Melnichiuk V. Ukrajina mezhdou oligarchiej i "ljumpenom". [online]. Dostupné na internete: <rosbalt.ru/ukraina/2011/09/20/891890.html>.

⁶ Melnichiuk V. Ukrajina mezhdou oligarchiej i "ljumpenom". [online]. Dostupné na internete: <rosbalt.ru/ukraina/2011/09/20/891890.html>.

⁷ Melnichiuk V. Ukrajina mezhdou oligarchiej i "ljumpenom". [online]. Dostupné na internete: <rosbalt.ru/ukraina/2011/09/20/891890.html>.

Záver

Keby sme aplikovali zistené faktografické údaje na najnovšie krízové udalosti na Ukrajine, t. j. ich vplyv na vypuknutie druhej „oranžovej revolúcie“ (s názvom *Majdan*) spojenú s ozbrojenými občianskymi nepokojmi na východe krajiny, môžeme urobiť niektoré jednoduché analytické závery.

Prvý faktor: základné ekonomické ukazovatele Ukrajiny neustále degradovali za sledované obdobie od roku 1990 do 2012. Od produkcie s vyššou pridanou hodnotou sa prechádzalo na produkciu s nižšou pridanou hodnotou (simplifikácia), ale zároveň sa znižovali aj množstvá vyrobenej produkcie. To znamená, že sa realizoval proces substitúcie domácej výroby importom. Vstup Ukrajiny do WTO urýchlil tento proces (napríklad pokles výroby automobilov Graf 2).

Druhým faktorom je polarizácia spoločnosti, ktorá sa realizovala súbežne s spomínaným procesom simplifikácie ekonomiky. Na Ukrajine sa vytvorila osobitná forma oligarchie, ktorá korupčnými schémami impregnovala štátny aparát.

Tretí faktorom je narastajúci proces horizontálnej majetkovej nerovnosti - formuje sa regionálne tzv. bohatý východ a tzv. chudobný západ. Táto skutočnosť viedla k rozdeleniu prostredníctvom štátneho rozpočtu daňových príjmov z bohatých juhovýchodných regiónov do chudobnejších západných regiónov.

Záverom možno konštatovať, že nesprávne zvolená hospodárska politika jednotlivých vlád od vzniku samostatného ukrajinského štátu (bez ohľadu na stranícku príslušnosť) viedla k dlhodobej degradácii, dezindustrializácii, korupcii a polarizácii spoločnosti ako vertikálne tak aj horizontálne. Tieto faktory vytvorili základ pre sociálnu nespokojnosť obyvateľstva Ukrajiny. Vzájomné spory oligarchov alebo vplyv „vonkajšieho faktor“ sa v tomto kontexte javí ako vedľajší katalyzátor „revolúcie“ a následného ozbrojeného konfliktu na východe Ukrajiny.

Naša hypotéza sa nepotvrdila, pretože kvantitatívne ukazovatele ukazujú, že krízová situácia na Ukrajine nie je novodobým javom, naopak nespokojnosť obyvateľov je výsledkom dlhodobých procesov prebiehajúcich v ukrajinskej ekonomike, kulmináciou ktorých sú občianske nepokoje ako v Kyjeve tak aj na východe krajiny.

Zoznam použitej literatúry

- [1] KUNYCHKA, M. 2013. Komparacia modelov riadenia hospodárskej diplomacie na príklade Ukrajiny a Slovenskej republiky. In *Medzinárodné vzťahy (Journal of International Relations)*, 11, issue 3, p. 124-148. ISSN 1336-1562. Dostupné na internete: <<http://EconPapers.repec.org/RePEc:brv:journl:v:11:y:2013:i:3:p:124-148>>.
- [2] KUNYCHKA, M. 2012. Ukrajinsko-Ruske vzťahy v oblasti prepravy ropy a plynu a energetická bezpečnosť Ukrajiny. In *Almanach*. 2012/2, p. 206. ISSN 1337-0715. Dostupné na internete: <<http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2012-2.pdf>>.
- [3] MELNICHUK, V. 2011. *Ukrajina medzi oligarchií a "ljumpenom"*. [online]. Dostupné na internete: <rosbalt.ru/ukraina/2011/09/20/891890.html>.
- [4] RANETA, L. 2012. *Ekonomika štátov SNŠ*. Bratislava: EKONÓM, 2012. ISBN 978-80-225-3434-5.
- [5] ŠTATISTICKÝ ÚRAD UKRAJINY. 2011. Danye o srednej zarabotnoj plate. [online]. Kyjev, 2011. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
- [6] ŠTATISTICKÝ ÚRAD UKRAJINY. 2014. Proizvodstvo osnovnykh vidov produkcii. [online]. Kyjev, 2014. Dostupné na internete: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
- [7] ZUBRO, T. 2014. *Vnútropolitické determinanty krízovej situácie na Ukrajine*. [online]. In

Almanach 1/2014. s.73 ISSN 1339-3502 Dostupné na internete:
<<http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2014-1.pdf>>.

Kontakt

Ing. Leonid Raneta, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: leonid.raneta@euba.sk

CRISIS IN UKRAINE: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Mgr. Sherif Shehata

Abstract

During the second half of 2013, Ukraine's state treasury lacked sufficient reserves due to excessive government spending on gas subsidies and salaries of government employees. This dire financial situation forced former President Viktor Yanukovich to choose between two scenarios. The first would be to accept an offer by the European Union to sign a landmark trade deal that envisaged boosting Ukraine's dragging economy in return for severe political and economic reforms. The second scenario, the more attractive to the Ukrainian leadership at that time was to approach Russia of obtain \$15 billion with no conditionality unlike the E.U. offer. Naturally, Yanukovich opted to seek the Russia' bailout package and declined to forge a historic deal with the EU deal, a choice that ignited the Maidan Revolution (Trindle, 2014)

Key words: Ukraine, crisis, EU

Introduction

The crisis in Ukraine was erupted as a result of the close links between the political leadership and businessmen. Therefore, achieving this very clear split between the governing elite and business stakeholders is important. (Brinkley, 2014). It has been a very turbulent period since the beginning of demonstrations against the Yanukovich regime up until his escape and the fall of his regime. Surprisingly what was thought to have been a summit in Vilnius in November 2013 that would present a new era for Ukraine's European prospects and a new opportunity for addressing long social economic problems, resulting in the emergence of more serious political and economic challenges (Darden, 2014).

During his four years in office, Yanukovich abused his strong influence on the judicial and legislative systems to selectively prosecute his political enemies, subdue opposing businessmen, increase his power-hold, and accumulate. Political and economic reforms were still a public ambition, relations with Russia remained firm, and intensifying ties with the European Union was a path that witnessed no significant progress. The situation in Ukraine took a drastic turn towards instability when certain nationalist rhetoric and hard-line decisions by the new so-called governing elite provoked an intervention by the Russian military and an invasion of the Crimean Peninsula, an integral part of Ukraine territory under the pretext of protecting the rights of the Russian-speaking Ukrainian citizens. (Darden, 2014)

The current crisis in Ukraine is the most challenging since its independence from the Soviet Union, that is threatening the stability not only of Europe but in a wider context, as it provoked a confrontation between Russia and Western powers reminiscent of the Cold-War. This crisis erupted after two decades of poor political governance, complemented by an economy controlled by oligarchs, and strong dependence on Russia. Furthermore, Ukraine suffered from sharp disparities between its different regions that had their own characteristics and particularities based on language and ethnicity (McMahon, 2014).

Ukraine is a perfect example of a classic borderland country surrounded by a diverse combination of western, pro-eastern, and Eastern state. Due to its unique geo-strategic location in the middle of Eurasian continent, Ukraine has continually been and will remain to

be an arena for West-Russian confrontation. This competition over influence on a country with the largest land area in Europe, after Russia, has had two main impacts on Ukraine. First of all, it has led to further polarizing Ukraine, and the dividing of its foreign policy priorities. While the majority of citizens in the western regions of Ukraine seek closer relations with Europe, other in the Eastern Ukrainian provinces seek to establish closer ties with the Russia Federation (Chausovsky, 2014).

1 Internal and External Factors before crisis

1.1 Ukraine's armed forces

Ukraine's armed forces continue to operate mostly Soviet-era military equipment, which needs either modernization or substitution. No progress was achieved in this field as Ukraine's defense expenditure was affected by the overall economic situation reaching only 1% of GDP. In 2012 the Ukrainian Ministry of Defense identified in its White Paper the main problems which were weak defense legislation and insufficient financing, both of which affected training and combat readiness. The recent political turmoil in Ukraine has shed more concerns on Ukraine's armed forces capabilities. In all cases, in the event of any direct military confrontation, Russian forces would undoubtedly swiftly dominate their Ukrainian counterparts. (Hackett, 2014)

1.2 The Ukrainian economy

After going through a long recession following its independence and until the year 2000, Ukraine's economy achieved positive growth rates till 2007 as a result of a high demand for its exports, and a growing domestic market. Unfortunately, the global financial crisis had a negative impact on this economy severely, and its dependence on heavy industry, inefficient business environment and alarming levels of corruption were obstacles to sustainable growth. Furthermore, despite the fact that the overall value of public debt is not exceptionally high (around 40% of GDP), the problem lies in Ukraine's inability to pay back these debts which as a result of a shortage in foreign exchange reserves as well as lack of adequate access to international financial markets and debts owed to Russian Gazprom (Smith, Harari, 2014).

As an example of Ukraine's alarming economic situation, among the CIS countries, it registered the poorest record of economic growth since their independence from the Soviet Union. The negative economic outlook further deteriorated over the past few months amidst the serious political instability. In this context, it is forecasted that the Ukrainian economy will register negative growth reaching 10% of GDP during 2014, as well as a projected current account deficit 8% of GDP and public debt rising to a record high of 80% of GDP.

The main challenge with regards to solving the economic dimension of the crisis is that the debts are too large for either the EU or Russia to handle individually where the total external debt is estimated to be around \$140 billion. Ukraine is in need of \$15 billion to meet its urgent financial obligations in 2014. On its part, the E.U. pledged to provide additional financial assistance worth \$15 billion in the coming two years, in the form of loans, grants, investments and trade concessions. Meanwhile at the end of March 2014, the Ukrainian interim government signed a deal with the IMF through which it would receive \$17 billion, in return for implementing a harsh economic reform package (Gardner, 2014).

1.3 The Association Agreement between Ukraine and the European Union

Pro-Russian President, Yanukovich, had attempted to forge closer ties with the E.U. during his term in office, and particularly since March 2012 when negotiations on this agreement commenced. Surprisingly, it was the European Union that had slowed down the path towards Ukraine's E.U. integration based on concerns on the levels of democracy, good governance, rule of law and human rights (Gardner, 2014).

Among the reasons for the current crisis are the Russian strategic concerns that closer cooperation between Ukraine and the European Union will have negative consequences on Russia's economic and trade interests. Moscow feared European products would eventually enter Ukraine, on a duty-free basis, and then flood the Russian market leading to a possible collapse of some industries. Moreover, the Kremlin foresaw European and American multinational firms competing with Ukrainian firms linked to Russia, particularly in military-industrial and high tech areas, especially those situated in the eastern parts of Ukraine close to the Russian border (Gardner, 2014).

1.4 NATO Expansion

Moscow intensified its foreign policy efforts in 2008 to warn its western partners of a possible retaliatory course of action as a response to any moves towards NATO enlargement in the Black Sea and Caucasus region. Such threats were met with the deployment of the Missile Defense systems on the Polish, Czech and Turkish territories. An offer by NATO to open the membership door to Ukraine and Georgia at the Bucharest summit in April 2008 irritated the already tense NATO-Russian ties. (Gardner, 2014). Russia intended to make it clear to the that in the case of a future NATO enlargement on its borders might seriously provoke a hypothetical Russia-Nato confrontation, a situation which is surely undesirable for both sides. (Giuli, 2014)

2 The situation in Crimea

Crimea had the unique status of an autonomous republic in Ukraine since 1954, despite the fact the Ukraine was not a federal state. According to a 2001 census, the Crimean Peninsula had a population of over two million people, 60% of whom were classified as ethnic Russians, as opposed to 24% who were known to be ethnic Ukrainians, while 12% of its inhabitants are Tatars (Smith, Harari, 2014).

In this regard, it is important to highlight the importance Russia attaches to its Black Sea Fleet. Russia's Navy consists of four fleets, one of which is based in the Black Sea port of Sevastopol. In the last few years, amidst increasing talk of NATO expansion, Moscow stated intentions to upgrade and expand the Black Sea fleet with additional frigates and submarines, over a five-year plan ending in 2019. (Smith, Harari, 2014)

The annexation of Crimea constitutes the first example of its kind since the end of the cold war. It was a unique case of a country formally and unilaterally annexing a part of another neighboring state (Gerrits, 2014). Since the collapse of the Soviet Union, Russia is the only non-Western power, according to Buzan's classification of the international system hierarchy, that resorted to the use of force beyond its borders, first in Georgia in 2008 and second in Ukraine in 2014, implicitly confirming the end of a uni-polar focused on the United States as the hegemonic global power (Giuli, 2014).

This expansionist move was justified by the Russia leadership on the basis of three different arguments. First of all it attempted to legitimize its annexation of Crimea on the account of the historical and cultural links between Crimea and Russia. Then it resorted to a

political reasoning claiming that its' move aimed to protect the lives and rights of the Russians living abroad. Thirdly, to the surprise of the international community, Moscow referred to the advisory opinion of the International Court of Justice concerning Kosovo (Gerrits, 2014).

3 International implications of the crisis

Russia's role in international affairs has to some extent been temporarily diminished as a result of the Ukraine Crisis. This is most evident in the decision taken by the Group of Eight to exclude Moscow from this Group of industrialized states. In addition, Russia's bid to accede to the Organization for Economic Cooperation and Development and the International Energy Agency has been currently put on hold.

On the other hand, as far as NATO's role is concerned, especially with regards to its disengagement plans from Afghanistan, the alliance gained popularity with its involvement in the Ukraine crisis, as evident in the increase of air patrols and exercises in Poland and the Baltic states. Naturally, the Eastern European countries members to NATO will be more willing, under U.S. pressure, to re-address and increase their defense spending, while neutral states such as Sweden and Finland, now perceiving Russia as a new potential threat, may intensify their cooperation with NATO. (Taylor, 2014)

In the aftermath of the crisis, the energy map of Europe is currently undergoing redrafting with the aim of reducing dependence on Russian oil and gas. These strategies stem from the fact that the E.U. obtains one third of its total needs of oil and gas from Russia, where 40 percent of these needs are pumped through pipelines in the territory of Ukraine. Europe may also resort to its existing shale gas reserves and readdress the reliance on nuclear energy regardless of well known environmental concerns (Taylor, 2014).

Despite the current tug of war between Washington and Moscow, it is believed that the strategic cooperation between the United States and Russia on specific global security issues will continue only because the Russian leadership is keen to maintain the existing level of cooperation with its U.S. partners to avoid greater isolation by the west (Taylor, 2014)

It should be underlined that the failure to ensure the implementation of the Budapest Memorandum to preserve Ukraine's territorial integrity will make it difficult to persuade regimes like in Pyong Yang and Tehran to abandon their nuclear program, in exchange for unreliable international security assurances (Gardner, 2014).

3.1 Reaction to Russia's moves

The Western countries criticized Russia for its actions which were considered a violation of international law, including the principle of non-intervention as stated in the United Nations Charter, as well as the 1997 Treaty on Friendship and Cooperation between Russia and Ukraine (McMahon, 2014). From this premise, the U.S. began to impose targeted sanctions designed to punish individuals associated with the Russian regime. Regardless of the limited effects as compared to a possible military action, analysts agree that targeted sanctions can indeed be a useful tool to apply significant pressure on the Russian regime (Smith, Harari, 2014)

With a country of Russia's size, sanctions can only be politically effective on the long-run, thus the initial effect would be more disadvantageous for the U.S. and E.U. What makes economic sanctions less appealing when dealing with Russia, is that unlike the Cold War era, economic interdependence between the European Union Member states and especially those in close proximity with Russia, has reached considerably high levels that imposing sanctions

in itself would have the same negative effect on the economies of these countries as much as it would have on Russia. (Gerrits, 2014)

What is new in Russia's approach towards the Crisis in Ukraine is that it relied on the principle of humanitarian intervention to protect the Russian-speaking Ukrainian citizens as a means of justifying its intervention in Ukraine. This new stance has emerged despite Moscow having opposed such concepts in several cases in the past. Moscow is intentionally drifting from self-defense as a pretext for intervention in a foreign state. International law is however not so clear on whether a state can unilaterally invoke the principle of self-defense to legitimize the use of force to protect citizens and military abroad. Yet, common sense says that such a right can only be practiced only when an actual 'armed attack occurs', a condition which does not apply to the crisis in Ukraine till now (Smith, Harari, 2014)

4 The Energy factor in Ukraine Crisis

It is assumed that the European Union's reliance on Russian gas supplies puts a limit on European foreign policy options with regards to Ukraine. There is no doubt that Russia is a major gas supplier to Europe. However, there are two sides of the gas coin between Russia and the E.U. Russian gas exports to Europe are estimated at 53% of the total volume Russian exports, revealing a situation of mutual dependence. Since the disruption of gas flow in early 2009, Europe invested in reverse-flow, developed storage facilities, and liquefied natural gas (LNG) imports. On the other hand, the infrastructural limitations of the existing pipeline system in Russia represents an obstacle in diversifying its export routes towards East Asian markets, at least in the foreseeable future. Thus, as much is the notion of Energy Security highly important to Ukraine and E.U. member states, so is Export security extremely crucial for Russia (Giuli, 2014)

From another perspective, Ukraine can be viewed as the primary victim of steps taken by the European countries to enhance their energy security. The direct impact on Ukraine lies in its relevance as a transit country for Russian gas to the European Markets. The diversification of transport routes was not prioritized by Russia alone, but promoted by the European destination countries as well. The net result is that both Europe and Russia simultaneously managed to circumvent Ukraine through alternative gas routes (Giuli, 2014).

Amidst the ongoing crisis, the interim Ukrainian Government concluded a crucial agreement with Slovakia for importing Russian gas through Slovak pipelines rather than directly from Gazprom. This move comes at a time when Gazprom seeks to shift its reliance on Ukraine as a route to European markets. Having stable transport routes to Europe, Gazprom is constantly threatening to cut off gas supplies if Ukraine fails to pay its rising debt which has so far reached 3.5 billion U.S dollars in May 2014. Meanwhile, the interim government in Kiev claims that importing from three E.U. sources (Poland, Hungary and Slovakia) will meet its energy needs in the near future, with the goal of reducing its dependence on Russia as main source for its energy (Gardner, 2014).

5 U.S. & E.U. Involvement in the Crisis

In a leaked phone conversation between the American Ambassador to Ukraine and U.S. Assistant Secretary of State, which surfaced in the media in February 2014, the latter harshly criticized the E.U.'s role in the Ukraine Crisis. This conversation also revealed the American Side's vision on how Ukraine would progress and who would eventually lead an interim government. This does not however substantiate that the U.S. was behind the

demonstrations that led to the fall of Yanukovich. Both the European and American sides have openly supported pro-democracy Non-Governmental Organizations and civil society in Ukraine, just as they did in other parts of the world (Smith, Harari, 2014).

What was surprising is that despite the focus on the very critical and tense security situation in eastern Ukraine, the joint statement issued by the United States, the European Union, Russia and Ukraine in Geneva in mid April 2014, lacked any reference to the presence of 40,000 Russian troops near the border with Ukraine. Crimea also astonishingly was not echoed in the statement in any manner (Gordon, 2014)

Both Washington and Brussels have continuously affirmed their aspiration for Ukraine to evolve into a stable democracy with firm economic and political structures. As a direct response to the developments in Eastern Ukraine, and the annexation of Crimea, the Europeans and Americans have begun a series of steps that include the provision of financial bail out packages. The United States has also taken a series of steps to ensure the security of its allies in Eastern Europe, including the dispatching of F-16 fighters to Poland to begin joint military exercises. Washington also decided to send a guided missile destroyer to the Black Sea for scheduled maneuvers with Romanian and Bulgarian naval forces (McMahon, 2014).

6 Reactions by Neighboring Countries to the Crisis

The Ukraine crisis is believed to have a direct effect on the situation in the former Soviet Republics in Eastern Europe, especially in the states members in the Euro-Atlantic structures. In this regard, analysts expect that the future developments in Ukraine will cause a rise in the level of friction between Russia and Europe, not only concerning the Energy Security but also pertaining to security concerns that will lead to an increase in defense expenditure, thus impacting non-military sectors of the economies. As for the other Eastern European countries not so connected to Europe and the United States two separate reactions are expected from this crisis. They will either tend to seek security guarantees from Washington or Brussels, or to achieve closer alignment with Moscow. (Eugene Chausovsky)

In the cases of Georgia and Moldova, two former Soviet republics that have been inclined in the past years to forge closer ties with the West, have in light of the Ukraine crisis expressed more keenness to enhance their cooperation with the E.U., where Georgia aspires to become a NATO member in the near future. (Eugene Chausovsky). Meanwhile, Moldova is entirely reliant on Russian energy supplies, as well as its dependency on Russia as a major trade partner. Based on implicit threats by Russia, other countries such as Armenia and Belarus have opted to intensify their economic and security relations with the Russia.

On the other hand, former soviet republic and now E.U. members like the Baltic States strongly support the West's critical reaction of Russia's policies vis-à-vis Ukraine, especially amidst messages by Moscow to protect the rights of its minorities in the Baltic States, as was the case in Crimea. (Chausovsky, 2014). Estonia and Latvia have Russian minorities reaching 25% of the total population, while in Lithuania the numbers are estimated at around only 6%. Despite their membership in the E.U. and NATO, their economies are still to a large extent connected to Russia's, basically in the field of energy. (Smith, Harari, 2014).

As for the Central Asian countries, the recent developments in Ukraine have had an impact on such states since they share a common political and economic background, and face high levels of corruption and weak democracies and economies dependent on Russia. Since the ousting of Yanukovich, several governments in the region have already fallen. The Russian annexation of Crimea is also seen as a sign of an existing threat to their own territorial integrity, and in an attempt not to provoke a similar Russian react, most Central Asia countries maintained a low profile on the Ukraine crisis till now. (Smith, Harari, 2014)

Conclusion

The involvement of Russia is a vital factor in addressing Ukraine's political and economic crisis so that Moscow appears as a savior in the conflict resolution and not as an aggressor. This supposition stems from the fact that neither the U.S. nor Europe can afford to provide Ukraine with the needed financial support, nor can they abandon their reliance on Russian gas totally. Likewise, Ukraine's current interim as well as any future government must find the common ground to engage constructively with Russia (Barrick, 2014).

The West should thus pursue a two-folded strategy to resolve the Ukraine crisis. First it is imperative to coordinate with Russia on the future shape of the Ukrainian state, while mobilizing international efforts to oppose any potential acts of aggression by Russia in the eastern regions of Ukraine. In all concerted efforts need to be exerted to achieve a de-escalation of the conflict (Gerrits, 2014).. Despite the recalling of cold war political rhetoric, Russia will remain a post-communist strategically important ally to the United States in a number of issues that are undoubtedly viewed by the Americans more important with regards to foreign policy priorities than Ukraine. (Giuli, 2014)

It has become even more apparent during the last few weeks, especially after the referendum organized in Donetsk and Luhansk calling for independence from Ukraine that this crisis-stricken country is unable to operate normally in its current form. It is expected that even a strong President in such a complex and polarized country will face major challenges to achieve national unity, the lack of which will impede any government's efforts to implement any social policies or garner public support for severe economic reforms. (Chausovsky, 2014)

Such a complicated situation will probable have an impact and cast shadows on the legitimacy of the interim government and its successor. This atmosphere of uncertainty can encourage the appearance of more radical groups to capitalize on the failure of the ruling political parties. Immediate steps should be taken on three parallel tracks, first, promoting an inclusive approach to the crisis; secondly, ensuring the presence of international monitors to oversee the implementation of any crisis resolution deal, and lastly postpone any talk of Ukraine's Euro-Atlantic prospects and focus the efforts on holding fair and transparent Presidential and Parliamentary elections with the purpose of achieving stability and security as a priority (Giuli, 2014)

References

- [1] BARRICK, N. 2014. Understanding the Implications of the Ukraine Crisis. Registan, 2014. [cit. 15.03.2014]. Available online: <http://registan.net/2014/03/08/understanding-the-implications-of-the-ukraine-crisis/>
- [2] CHAUSOVSKY, E. 2014. Ukraine's Increasing Polarization and the Western Challenge. Stratfor, 2014. [cit. 15.03.2014]. Available on internet: <http://www.stratfor.com/weekly/ukraines-increasing-polarization-and-western-challenge>
- [3] DARDEN, K. 2014. Ukraine's Crisis of Legitimacy How the New Government in Kiev Can Save Itself. Foreign Affairs, 2014. [cit. 01.04.2014]. Available on internet: <http://www.foreignaffairs.com/articles/140987/keith-darden/ukraines-crisis-of-legitimacy>
- [4] GARDNER, H. 2014. NATO, the EU, Ukraine, Russia and Crimea: The "Reset" that was Never "Reset". Briefing Paper No. 49. NATO Watch, 2014. [cit. 10.04.2014]. Available online: http://www.natowatch.org/sites/default/files/briefing_paper_no_49_-_ukraine_russia_crimea.pdf
- [5] GERRITS, A. 2014. The Ukrainian Crisis – Options for Russia and the 'West'. Foundation for European Progressive Studies, 2014. [cit. 28.04.2014]. Available on

internet: http://www.feps-europe.eu/en/news/578_the-ukrainian-crisis-options-for-russia-and-the-west

- [6] GIULI, M. 2014. Framing the International Context of the Ukrainian Crisis. Madariaga College of Europe Foundation, 2014. [cit. 01.04.2014]. Available on internet: <http://www.madariaga.org/publications/madariaga-papers/926-framing-the-international-context-of-the-ukrainian-crisis>
- [7] GORDON, M.R. 2014. Russia Displays a New Military Prowess in Ukraine's East. Washington: The New York Times, 2014. [cit. 25.04.2014]. Available on internet: http://www.nytimes.com/2014/04/22/world/europe/new-prowess-for-russians.html?emc=edit_th_20140422&nl=todaysheadlines&nid=67938263&r=1
- [8] HACKETT, J. 2014. Crisis in Ukraine - military dimensions. International Institute for Strategic Studies Military Balance, 2014. [cit. 10.03.2014]. Available on internet: <http://www.iiss.org/en/militarybalanceblog/blogsections/2014-3bea/march-f525/ukraine-military-0218>
- [9] MCMAHON, R. 2014. Ukraine in Crisis. Council on Foreign Relations, 2014. [cit. 10.05.2014]. Available on internet: <http://www.cfr.org/ukraine/ukraine-crisis/p32540>
- [10] SMITH, B., HARARI, D. 2014. Ukraine, Crimea and Russia. Research Paper 14/16. London: House of Commons Library, 2014. [cit. 20.03.2014]. Available on internet: <http://www.parliament.uk/briefing-papers/rp14-16.pdf>
- [11] TAYLOR, P. 2014. Ten ways the Ukraine Crisis may change the World. Friends of Europe, 2014. [cit. 02.04.2014]. Available on internet: <http://www.friendsofeurope.org/Contentnavigation/Publications/Libraryoverview/tabid/1186/articleType/ArticleView/articleId/3725/Ten-ways-the-Ukraine-crisis-may-change-the-world.aspx>
- [12] TRINDLE, J. 2014. The Ukrainian conflict isn't just about politics. Foreign Policy, 2014. [cit. 25.02.2014]. Available on internet: http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/02/20/the_loan_that_launched_a_crisis

Contact

Mgr. Sherif Shehata

Faculty of Political Science and International Relations

Matej Bel University in Banska Bystrica

Kuzmanyho 1, 974 01 Banska Bystrica, Slovakia

E-mail: sherifshehata@hotmail.com

STATE AND PECULIARITIES OF EXTERNAL GOVERNMENT BORROWINGS UNDER THE CURRENT CONDITIONS

Natalia Slaviuk, PhD.

Abstract

The importance of government borrowings in the financial system of the country is stressed out. The state and peculiarities of government indebtedness of European countries is analyzed. The problem of effective debt evaluation is highlighted. The policy options of high debt reduction are revealed. The elements of effective debt management are examined.

Key words: Government debt, sovereign debt crisis, debt reduction, debt management.

Introduction

Under the conditions of globalization the financial systems of many countries in the world are characterized by increasing the levels of external government borrowings. Government debt is important element of financial systems and efficient instrument of macroeconomic policy of the state.

Nowadays government debt is ordinary phenomenon of world economy. The last economic crisis has pointed out the negative aspects of enormous usage of credit resources by enterprises as also governments of the state. Though, there is no doubt that credit is important element of economic system.

Government of states as far as the enterprises in all times has used additional financing. Increasing of government borrowing in the previous centuries was connected with military operations or natural disasters. Government credit is an important element in the conditions of economic instability, governments use borrowings on internal and external capital markets as the instrument of budget deficit financing.

In the article an attempt is made to analyze tendencies of incurring external and internal public debt in different countries, to investigate the problems related to the government indebtedness in European countries.

1 Current situation

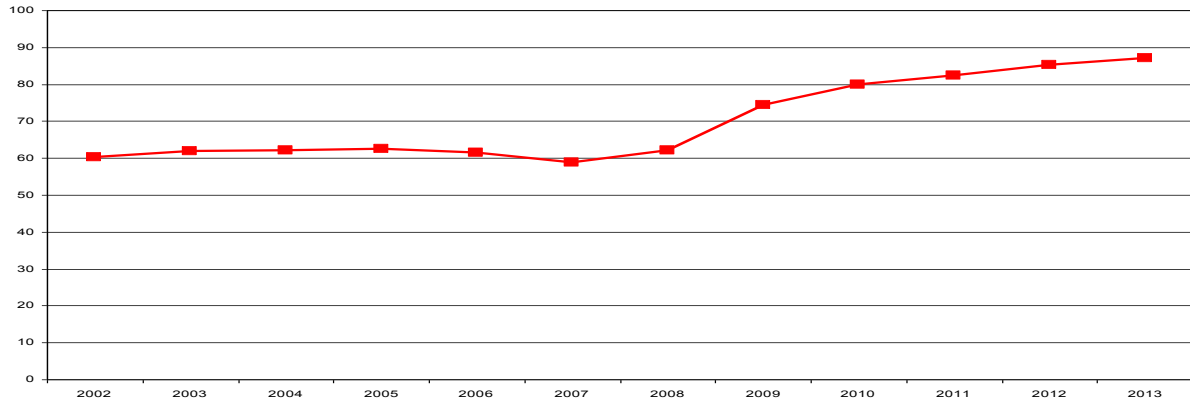
During last years there were present the tendencies of increasing the amount of government indebtedness. Government borrowings are one of the additional sources of capital resources for financing the investing and also current needs of countries.

The influence of external government borrowings on the economies of different countries is disputable phenomena, especially in the period of financial instability. According to the researches of K. Reinhart and K. Rogoff, the increasing of the level of government indebtedness is one of the consequences of financial crisis, usually it is caused by lack of budget resources for financing of government spending¹. Financial crises of the years 2008-2009 has influenced the increasing of government indebtedness, especially the external one, as far as countries face with the lack of financial resources for sustaining the financial

¹ BALDACCI, E., GUPTA, S., MULAS-GRANADOS, C. 2010. *Restoring Debt Sustainability After Crises: Implications for the Fiscal Mix - IMF Working Paper* [online]. Fiscal Affairs Department, October 2010. 36 p. Available on internet: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10232.pdf. - p.14.

stability. But such a raise of external and internal indebtedness together with negative economic situation and high levels of budget deficits cause the debt crises that influence negatively the competitiveness of the countries.

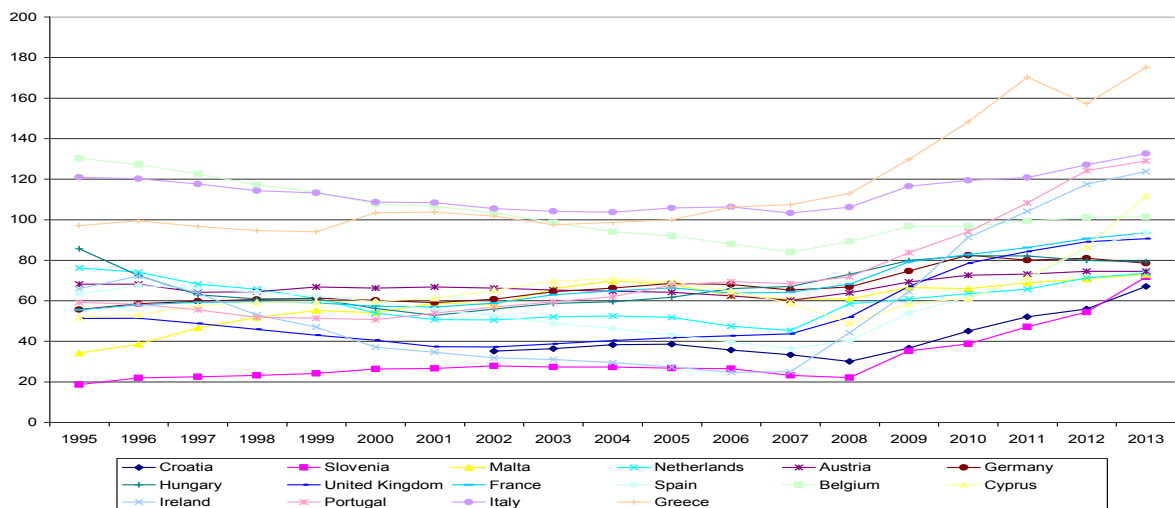
Graph 1. Government debt to GDP in the countries of European Union²

For the years 2008 -2013 the government debt rose to 92.6 percent of euro zone gross domestic product — well above the 60 percent target, settled in the Maastricht Treaty (Graph 1).

There are a great number of countries of European Union, that have the rate of government debt to GDP more than 60% (Graph 2).

Graph 2: Government debt to GDP in the countries of European Union

Economic theory usually proposes several policy measures of reduction the government debt:

- Fiscal consolidation. This instrument expects using the tax increases and/or government spending cuts with the aim to reduce government deficits and lower government borrowing.

² Official web site of the Statistical Office of the European Community [online]. Available on internet: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>

- Debt restructuring - renegotiating the debt contract to lower payments for the borrower. This instrument can be provided in a number of forms, such as lowering the interest rate, extending the repayment period (maturity of the loan), and lowering the outstanding balance (principal) of the loan.
- Growth: Pursuing reforms, such as increasing the flexibility of labor markets, in order to spur growth. In the case of economic growth the country has more resources to service its debt obligations³.

During the sovereign debt crisis in the European countries there were used a range of methods of reduction the rate of government indebtedness. The most used method was the fiscal consolidation, especially regarding government spending cuts. In Greece the amount of 200 billions euro of government debt has been restructured in the year 2012.

Though the rate of government debt of the countries of European Union is rather high (Graph 2), there are some tendencies of recovering of the economies of countries. One of the positive indicators is the decrease of yields for government bonds. Yields on British bonds has fallen from 3.03% to 2.86%; and on German bonds from 1.94% to 1.83%. Today, yields for Italian and Spanish 10-year bonds are around 3.1 percent, less than half their peak in 2012 and not far above yields for United States Treasuries. In May 2014 Greece sold \$4.2 billion of bonds in its first foray into the market in four years. In April, Portugal issued €750 million worth of 10-year government bonds in the first such offering since the bailout started in 2011. The bonds were sold with an average yield of 3.575 percent, the lowest interest rate Portugal has ever received for 10-year debt.

But at the same time the recovery does not show fast rates. Of the 18 European Union member countries that use the euro, only Germany and, to a lesser extent, France have returned to precrisis levels of growth. Having emerged last year from recession, Portugal is now expected to grow more than 1 percent both this year. The positive factor is the increase of Portuguese exports, which now represent about 40 percent of G.D.P., up from 28 percent in 2009.

At the same time the rate of unemployment in Portugal, while starting to decline, is still above 15 percent, higher than the euro zone average. The government debt of Portugal on May 2014 is €276 billion, or 129 percent of gross domestic product, compared with 94 percent at the end of 2010. And despite formally leaving its bailout program, Portugal will still need to pay down the total of €738 billion (\$1 trillion) in public and private debt the country has collected.

Greek debt, currently at 177 percent of gross domestic product, according to the IMF prognosis will account the 125 percent of G.D.P. in 2020 and around 112 percent in 2022. Since the beginning of the financial crisis in 2008, the Greek economy has shrunk by about one-quarter. But the European Commission now predicts that country's economy will grow this year for the first time in seven years – at a pace of around 0.6 percent pace in the year 2014 and rising to as high as 2.9 percent in the year 2015. At the same time the unemployment rate in Greece is extremely high - of around 27 percent⁴.

Concerning Italy, the rate of government debt to GDP was 133% in the end of 2013, higher than the 129% that Greece had in the last full year before it asked for a bailout. Spain also has a debt higher than its annual GDP. Though there are have been made a lot of reforms regarding cutting the budget spending with the aim to lower the government indebtedness, still there are high rates of government indebtedness.

³ NELSON, R.N. *Sovereign Debt in Advance Economies*. CRS Report for Congress. 32 p.

⁴ BENSASSON, M. *Greek Sovereign Debt Rating Held at B- by S&P* [online]. Available on internet: <http://www.bloomberg.com/news/2014-03-21/greek-sovereign-debt-rating-held-at-b-by-s-p.html>.

The research of the European Central Bank shows that the consolidation of spending in the system of social security and salaries of public sphere influence the most the decreasing of government indebtedness. Also the stable and high levels of economic growth positively influence the decreasing of the level of government indebtedness.⁵

However the decreasing of government debt by usage of fiscal instrument is the long process. In the researches of Baldacci and Gupta it is mentioned that only 12% of countries were able to decrease the level of government debt to the before crisis rate 16 years after the crisis.⁶ According to the research of the International Monetary Fund the achievement of before crisis level of government debt is possible in 9, 5 years.

Besides, in the countries, where the banking crisis was more severe, the period of revival will be longer for 3 or 4 years. And also if the high amount of government debt was accelerated during the crisis that also makes the period of revival longer. It is important to make marked fiscal restrictions as far as small fiscal reforms do not influence greatly the decrease of the level of government debt.

Countries, which have budget surplus in the post crisis period, reach faster effect in decreasing the government indebtedness. Also decreasing of government indebtedness is more effective together with complex usage of monetary policy with fiscal restrictions. Lower interest rates stimulate investments, which positively influences the dynamics of economic development⁷.

In this case it is worth saying that regulation of government indebtedness in the monetary union is more complicated process not only because the crisis can spread to other countries, but also because the results of regulative actions can influence all the countries-members.

2 Government debt and banks

Another important issue in the European Union is relation of government debt with the assets of European banks. Banks in the region now hold about 1.75 trillion euro in government debt, equivalent to 5.7% of their assets and the highest relative exposure since 2006, according to European Central Bank data. In Italy and Spain one in every 10 euros in the entire banking system is now on loan to governments. One of the reasons of such a situation can be the low rates of European Central Bank falling recently to 0.25%, in this conditions the yields of 7% of government obligation were the good way of receiving profit.

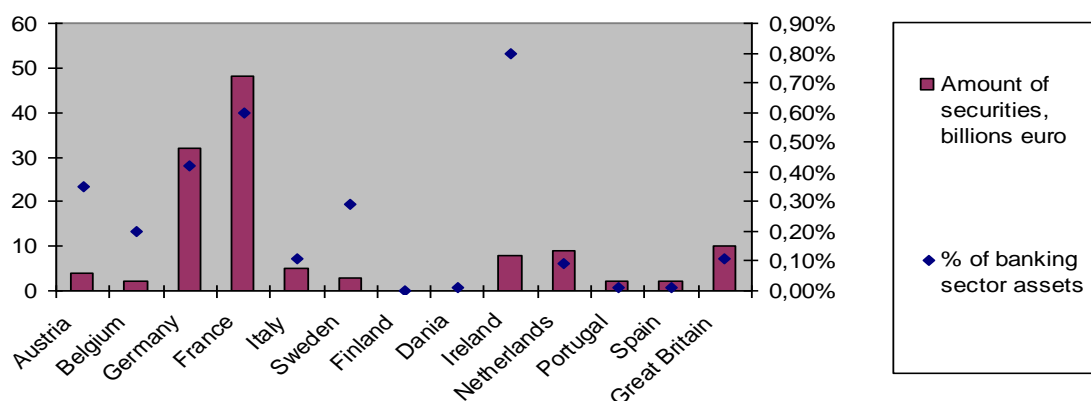
Hence, for example, more than 20% of banking assets in Belgium and Greece are the sovereign obligations. Spanish banks now hold 297 billions of government debt, equivalent to 9.4% of total industry assets and up from less than 3% in late 2008. Italian banks hold 407 billions, roughly 10% of total assets and up from 4.6% in late 2008. That increases the risk of a debt restructuring. The amount of Greek obligations in the assets of European Banks also was rather high (see Graph 3)

⁵ NICKE, C., ROTHER, P., ZIMMERMANN, L. 2010 *Major public debt reductions lessons from the past, lessons for the future* [online]. Working paper series NO 1241., September 2010. 37 p. Available on internet: <http://www.ecb.europa.eu>.

⁶ *The euro's problems. Tomorrow and tomorrow. The euro zone's finance ministers continue to act as if time is on their side 2011* [online]. Available on internet: <http://www.economist.com/node/18713850>.

⁷ BALDACC, E., GUPTA, S., MULAS-GRANADOS, C. 2010. *Restoring Debt Sustainability After Crises: Implications for the Fiscal Mix - IMF Working Paper* [online]. Fiscal Affairs Department, October 2010. 36 p. Available on internet: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10232.pdf. - p.14.

Graph 3: Sovereign debt securities of Greece in the assets of European banks

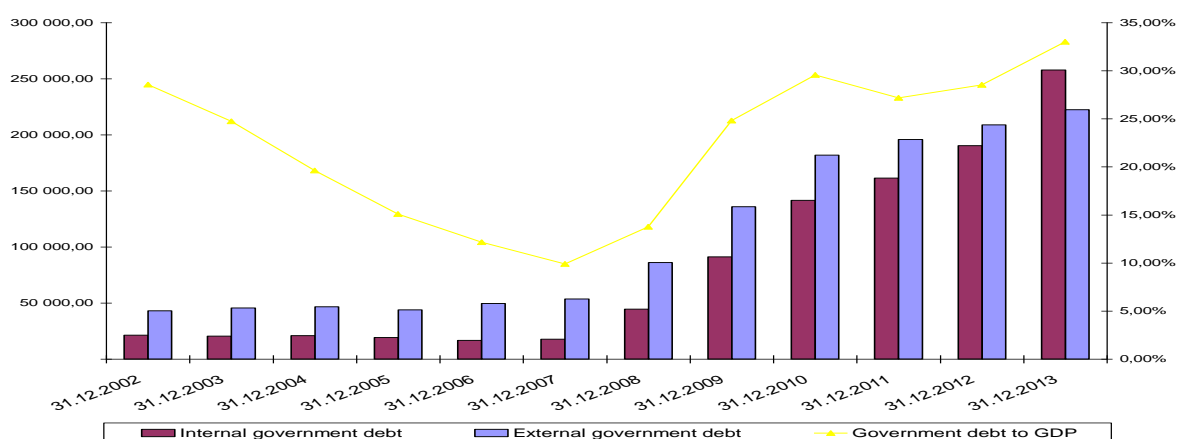
Another important problem is the high relation of financial crises and sovereign debt crisis with the high rate of indebtedness of the private sector. The corporate-debt problem is worst in Portugal, Spain and Italy, where according to the data of IMF 50%, 40% and 30% of debt, respectively, is owed by firms which cannot cover their interest payments out of pre-tax earnings. These firms are unable to invest or grow.

The household-debt burden is especially heavy in Ireland and the Netherlands—exceeding 100% of GDP in both places.

3 Government debt in Ukraine

During the last years there can be observed also the tendency of increasing the government debt of Ukraine, moreover it is worth paying attention to the high rates of its raising (Graph 4).

Graph 4: Government debt of Ukraine, billions of hryvnyas⁸

⁸ Official web site of the Ministry of Finance of Ukraine [online]. Available on internet: <http://www.minfin.gov.ua>.

By the date of 31.12.2014 the state and guaranteed debt of Ukraine was 73,226 millions of dollars, and included state debt in the amount of 60 billions USD and guaranteed – 10 millions dollars.

External government debt composes of 27,827 billion of dollars and the internal government debt is 32,242 billions of dollars. As far as the external government debt comprises 46% of total government debt, that can be the negative factor of effective debt management. The possibility to service the external government debt highly depends from the stability of the national currency, which is often influenced by the economic and political situation in the country.

In the current economic conditions the total amount of government debt, which is 33% of GDP is a risk factor, as far as in the conditions of economic recession the government has lack of financial resources to service the existing government obligations and that highly influences the necessity of issuing new government bonds and formation of the debt spiral. Besides according to the prognosis the Ministry of Finance of Ukraine the amount of government debt till the end of 2014 will comprise 43,6% of GDP.

Altogether it is important to pay attention to that factor, that the indicator “government debt to GDP” cannot be used alone and be enough demonstrative for comparing the rate of indebtedness of the countries. There are a range of indicators, which characterize the amount of government debt, external and internal one, represented as in researches of international organizations, also by the scientists. To our mind it is important to consider the complex of indicators for the evaluating of the allowed limits of government debt. It is wrong to make conclusions about the indebtedness of the country according to the indicator of government debt to GDP. Besides it is important to pay attention, that the same levels of indicators in the different countries can be the characteristic of different paying capacity of the government.

The analysis of the system of indicators in the dynamics, as also evaluation of the state of economy of the researched country is also important. The state of current account balance of the country, the level of budget deficit, economic growth highly influence the ability to service the government debt.

Countries, which have big economic potential, highly developed and competitive economy can service the higher levels of government indebtedness and can recover rapidly in the conditions of debt crisis.

Besides it is worth mentioning that the structure of government borrowings highly influences its stability. So, according to the researches of Eichengreen and Hausmann (1999), presence of external government debt in the foreign currency influences badly the stability of government debt.

Detragiache and Spilimbergo in 2001 has shown that short term borrowings increases the possibility of debt crisis⁹.

There are several factors, which influence negatively the government debt of countries nowadays:

- Slow economic growth. Economic growth is one of the factors which positively influence the lowering of government debt, and in case of slow economic growth or economic recession the rate of government indebtedness usually has the tendency of increasing.
- High rate of unemployment. One of the consequences of financial crisis in the high rate of unemployment, which is a negative factor that represses the economic development of the country.

⁹ PANIZZA, U., STURZENEGGER, F., ZETTELMEYER, J. *International government debt* [online]. Available on internet: http://www.unctad.org/en/docs/osgdp20103_en.pdf.

- Population aging. In the 28 countries of the European Union, each pensioner is today supported on average by four people of working age. By 2050, this old-age support ratio will have fallen to just 2:1, according to United Nations and EU projections¹⁰.
- International tax competition. In the case of globalization and internationalization of enterprises the movement of companies in an easier process, that makes the possibility to rise taxes quite limited.
- Hidden debt. The difference in the statistics calculating of government indebtedness often causes the presence of hidden debt in some countries.

Most economists believe that public debt can play a productive role in the economy under certain circumstances. They argue, for example, that borrowing by the government can help stimulate the economy during a recession or fund long-term investment projects that increase economic output in the future. However, they also caution that governments do not always use debt prudently.

The managing of the process of borrowing and spending the borrowed resources is an important issue. To our mind, effective management of government borrowings consists of following elements: forming of state strategy of government borrowings on the international capital markets, establishment of norms of the official levels of government borrowings, implementation of the program of attraction of government borrowings with formation of the most suitable structure and coordination of graphs of payment, coordination debt borrowings with the monetary and fiscal policy of the country; purpose-oriented usage of borrowed resources and control of the effectiveness of its usage.

Conclusions

Government borrowings can be important investment source for the development of the economies of the countries and increase the level of its competitiveness, though nowadays it is often broadened the event of ineffective usage of government borrowings on the currents needs of the governments of the countries and borrowing the high amount of costs, which is treat of debt and financial security of the country.

We would like to pay attention that only in the case of maintaining the limit level of external and internal government borrowings the positive influence of borrowings on the economies of countries can exist.

References

- [1] BALDACCI, E., GUPTA, S., MULAS-GRANADOS, C. 2010. *Restoring Debt Sustainability After Crises: Implications for the Fiscal Mix - IMF Working Paper* [online]. Fiscal Affairs Department, October 2010. 36 p. Available on internet: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10232.pdf. - p.14.
- [2] Official web site of the Statistical Office of the European Community [online]. Available on internet: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>
- [3] NELSON, R.N. *Sovereign Debt in Advance Economies*. CRS Report for Congress. 32 p.
- [4] BENSASSON, M. *Greek Sovereign Debt Rating Held at B- by S&P* [online]. Available on internet: <http://www.bloomberg.com/news/2014-03-21/greek-sovereign-debt-rating-held-at-b-by-s-p.html>.

¹⁰ WHEATLEY, A. How aging population deepens Europe's economic woes. Available on internet: <http://www.abs-cbnnews.com/business/04/27/13/how-aging-population-deepens-europes-economic-woes>

- [5] NICKE, C., ROTHER, P., ZIMMERMANN, L. 2010 *Major public debt reductions lessons from the past, lessons for the future* [online]. Working paper series NO 1241., September 2010. 37 p. Available on internet: <http://www.ecb.europa.eu>.
- [6] *The euro's problems. Tomorrow and tomorrow. The euro zone's finance ministers continue to act as if time is on their side 2011* [online]. Available on internet: <http://www.economist.com/node/18713850>.
- [7] Official web site of the Ministry of Finance of Ukraine [online]. Available on internet: <http://www.minfin.gov.ua>.
- [8] PANIZZA, U., STURZENEGGER, F., ZETTELMAYER, J. *International government debt* [online]. Available on internet: http://www.unctad.org/en/docs/osgdp20103_en.pdf.
- [9] WHEATLEY, A. *How aging population deepens Europe's economic woes* [online]. Reuters Global Economics Correspondent. Available on internet: <http://www.abs-cbnnews.com/business/04/27/13/how-aging-population-deepens-europes-economic-woes>.

Contact

Natalia Slaviuk, PhD.

Institute of Masters Preparation and Postgraduate Education

University of Banking

National Bank of Ukraine

Kyiv, Andriivska str. 1, Ukraine

E-mail: n.slaviuk@gmail.com

RADA VLÁDY SR NA PODPORU EXPORTU A INVESTICIÍ

Ing. Dagmar Sulejmani

Abstrakt

Rada vlády SR na podporu exportu a investícií bola vytvorená ako nový poradný, koordinačný a iniciatívny orgán umožňujúci naplnenie Programového vyhlásenia vlády SR, v ktorom sa vláda SR zaviazala pomáhať slovenským podnikateľským subjektom. Zo záväzku vyplýva pomoc slovenským podnikateľom presadzovať sa na zahraničných trhoch prostredníctvom podpory exportu, turistiky a prílivu zahraničných investícií. Hlavným dôvodom vzniku Rady vlády SR na podporu exportu a investícií je zabezpečenie súčinnosti aktérov pôsobiacich v oblasti ekonomickej diplomacie a poskytnutie platformy pre dialóg vlády a štátnych inštitúcií s predstaviteľmi podnikateľského sektora. Rada odporúča vláde SR strategické rozhodnutia v medzinárodnej obchodnej spolupráci a v presadzovaní a prezentácii obchodno-ekonomických záujmov SR v zahraničí s prioritným cieľom podpory exportu a prílevu zahraničných investícií.

Kľúčové slová: Rada vlády SR na podporu exportu a investícií, podpora exportu, podnikateľské subjekty, príliv zahraničných investícií, obchodno-ekonomické záujmy, dialóg vlády a štátnych inštitúcií s predstaviteľmi podnikateľského sektora

Abstract

The Council of the Government of the SR for exports and investments support was created as a new advisory, coordination and initiative body. The Council allows the fulfillment of Government's Policy Statement, promoting the government commitment to help Slovak businesses. Obligation resulting from the Slovak entrepreneurs helps the overseas markets through export promotion, tourism and import of foreign investment. The main reason of the establishment of the Council of Government of the SR for export and investment support is promoting synergy in the area of economic diplomacy and providing a platform for dialogue between the government and state institutions with representatives of the business sector. The Council recommends the Slovak Government strategic decisions in international trade cooperation in the promotion and presentation of commercial and economic interests of Slovakia abroad with the priority of export promotion and foreign investment inflow.

Key words: The Council of the Government of the SR for export and investment support to promote exports and investment, export promotion, business sector, inflow of foreign investment, trade and economic interests, dialogue between the government and state institutions with representatives of the business sector

Úvod

Vláda SR vo svojom programovom vyhlásení prijala záväzok pomáhať slovenským podnikateľským subjektom presadzovať sa na zahraničných trhoch prostredníctvom podpory exportu a zaviazala sa plniť systémové a organizačné opatrenia, ktoré napomôžu plneniu cieľov v tejto oblasti a lepšiu koordináciu sa súčinnosť všetkých aktérov činných v oblasti ekonomickej diplomacie. Rada vlády SR na podporu exportu a investícií bola vytvorená ako nový poradný, koordinačný a iniciatívny orgán umožňujúci naplnenie Programového vyhlásenia vlády SR, v ktorom sa vláda SR zaviazala pomáhať slovenským podnikateľským

subjektom. Zo záväzku vyplýva pomoc slovenským podnikateľom presadzovať sa na zahraničných trhoch prostredníctvom podpory exportu, turistiky a prílivu zahraničných investícií. Hlavným dôvodom vzniku Rady vlády SR na podporu exportu a investícií je zabezpečovanie súčinnosti aktérov pôsobiacich v oblasti ekonomickej diplomacie a poskytnutie platformy pre dialóg vlády a štátnych inštitúcií s predstaviteľmi podnikateľského sektora.

1 Rada vlády Slovenskej republiky na podporu exportu a investícií

1.1 Vznik Rady vlády SR na podporu exportu a investícií

Hospodárska prosperita krajiny ako aj jej trvalo udržateľný hospodársky rast závisí vo významnej miere od úspechu a sily firiem na domácom a zahraničnom trhu. Hospodárstvo SR je odkázané na hľadanie príležitostí slovenských firiem v zahraničí a prílev zahraničných investícií. Export ako aj zahraničné investície smerujúce do krajiny sa stali tradičnými motormi slovenskej ekonomiky.

Vláda Slovenskej republiky vo svojom programovom vyhlásení prijala záväzok pomáhať slovenským podnikateľským subjektom presadzovať sa na zahraničných trhoch prostredníctvom podpory exportu a turistiky a prílevu zahraničných investícií. Vláda sa taktiež zaviazala prijať systémové a organizačné opatrenia, ktoré napomôžu plneniu cieľov v tejto oblasti a vytvoreniu inštitucionálnych podmienok pre lepšiu koordináciu, prepojenosť a súčinnosť všetkých aktérov činných v oblasti ekonomickej diplomacie ako aj pri presadzovaní obchodno-ekonomických záujmov v zahraničí.

Zákonom č. 287/2012 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, bolo Ministerstvu zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky uložené koordinovať presadzovanie obchodno-ekonomických záujmov a prezentáciu Slovenskej republiky v zahraničí.

Jedným z nástrojov umožňujúcim naplnenie Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky bolo vytvorenie nového poradného, koordinačného a iniciatívneho orgánu – Rady vlády Slovenskej republiky na podporu exportu a investícií (ďalej len „Rada“). Cieľom činnosti Rady je zabezpečovanie súčinnosti aktérov pôsobiacich v oblasti ekonomickej diplomacie a presadzovanie a prezentácia obchodno-ekonomických záujmov. Rada odporúča vláde SR strategické rozhodnutia v medzinárodnej obchodnej spolupráci, hodnotí služby, ktoré Slovenská republika prostredníctvom diplomatických misíí v zahraničí poskytuje podnikateľskej verejnosti, schvaľuje teritoriálne priority rozvoja medzinárodnej obchodno-ekonomickej a investičnej spolupráce a prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí. Rada je zložená zo zástupcov štátnych orgánov a inštitúcií, profesijných a zamestnávateľských zväzov a združení a taktiež podnikateľskej a akademickej obce.

Rada odporúča vláde SR strategické rozhodnutia v medzinárodnej obchodnej spolupráci, hodnotí služby, ktoré Slovenská republika prostredníctvom diplomatických misíí v zahraničí poskytuje podnikateľskej verejnosti, schvaľuje teritoriálne priority rozvoja medzinárodnej obchodno-ekonomickej a investičnej spolupráce a prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí. Zároveň zabezpečuje koordináciu vecne príslušných orgánov štátnej správy a podnikateľskej obce a dozerá na výkon obchodno-ekonomických služieb štátu v zahraničí.

1.2 Teoretické vymedzenie

Rada vlády Slovenskej republiky na podporu exportu a investícií (Rada) je poradným, koordinačným a iniciatívnym orgánom vlády Slovenskej republiky pre oblasť štátnej podpory medzinárodnej obchodno-ekonomickej spolupráce a prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí, s prioritným cieľom podpory exportu a prílevu zahraničných investícií.

Rada poskytuje platformu pre priebežný dialóg vlády a štátnych inštitúcií s predstaviteľmi podnikateľského sektora. Rada pôsobí v súlade s ústavným postavením a úlohami vlády. Vo svojej činnosti sa riadi programovým vyhlásením vlády a uzneseniami vlády. Rada prijíma zásadné stanoviská s návrhmi opatrení k strategickým materiálom ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy v oblasti podpory exportu, investícií, medzinárodnej prezentácie a ďalších foriem medzinárodnej ekonomickej spolupráce Slovenskej republiky, hodnotí služby, ktoré Slovenská republika prostredníctvom diplomatických misií v zahraničí poskytuje podnikateľskej verejnosti na podporu podnikateľských aktivít v zahraničí a odporúča opatrenia na ich skvalitnenie. Zároveň navrhuje teritoriálne priority rozvoja medzinárodnej obchodno-ekonomickej a investičnej spolupráce Slovenskej republiky so zahraničným prostredím a prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí a prijíma opatrenia pre koordinovaný postup podnikateľského sektora a akademickej obce pre lepšie presadzovanie obchodno-ekonomických záujmov Slovenskej republiky v zahraničí v súlade s prijatými teritoriálnymi prioritami rozvoja medzinárodnej obchodno-ekonomickej a investičnej spolupráce, vrátane koordinovanej prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí.

Ustanovujúce zasadnutie Rady bolo 25. marca 2013 a v roku 2013 Rada zasadla celkovo šesťkrát. V roku 2014 plánuje Rada vlády SR na podporu exportu a investícií päť riadnych zasadnutí.

1.3 Hlavné úlohy Rady vlády SR na podporu exportu a investícií

- informuje vládu o zásadnom stanovisku a prijíma zásadné stanoviská s návrhmi opatrení k strategickým materiálom ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy v oblasti podpory exportu, investícií, medzinárodnej prezentácie a ďalších foriem medzinárodnej ekonomickej spolupráce Slovenskej republiky
- hodnotí služby, ktoré Slovenská republika prostredníctvom diplomatických misií v zahraničí poskytuje podnikateľskej verejnosti na podporu podnikateľských aktivít v zahraničí a odporúča opatrenia na ich skvalitnenie
- navrhuje teritoriálne priority rozvoja medzinárodnej obchodno-ekonomickej a investičnej spolupráce Slovenskej republiky so zahraničným prostredím a prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí
- prijíma opatrenia pre koordinovaný postup podnikateľského sektora a akademickej obce pre lepšie presadzovanie obchodno-ekonomických záujmov Slovenskej republiky v zahraničí v súlade s prijatými teritoriálnymi prioritami rozvoja medzinárodnej obchodno-ekonomickej a investičnej spolupráce, vrátane koordinovanej prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí
- posudzuje a schvaľuje návrhy na zlepšenie spolupráce orgánov štátnej správy a podnikateľského sektora pri realizácii medzinárodnej obchodno-ekonomickej spolupráce a prezentácie Slovenskej republiky v zahraničí
- spolupracuje s príslušnými výbormi Národnej rady Slovenskej republiky a Zborom poradcov predsedu vlády Slovenskej republiky

- programové vyhlásenie vlády SR jasne definuje potrebu a záujem vlády o posilnenie koordinácie aktérov pri presadzovaní obchodno-ekonomických záujmov SR smerom k zahraničiu
- nadviazanie intenzívneho dialógu so zástupcami podnikateľského prostredia v SR a na jeho základe nastaviť nový model ekonomickej diplomacie na MZVaEZ SR
- spolupráca MZVaEZ SR s MH SR bola podpísaním memoranda o spolupráci posilnená pri plnení úloh ekonomickej diplomacie a naplníme ho spoločným organizovaním medzivládnych a zmiešaných komisií pre hospodársku spoluprácu a organizovaním podnikateľských misií
- vytvorenie Rady vlády SR na podporu exportu a investícií je ďalším a v tejto chvíli najdôležitejším krokom na zlepšenie koordinácie a rozpracovanie systémových opatrení na podporu zahraničného obchodu a investícií
- hlavnou úlohou Rady je zvýšiť súčinnosť všetkých aktérov činných v oblasti ekonomickej diplomacie pri presadzovaní obchodno-ekonomických záujmov a prezentácie SR v zahraničí
- rada sa usiluje sa vytvárať v oblasti podpory exportu a investícií synergie, ktoré umožnia efektívnejšie využiť limitované zdroje štátneho rozpočtu
- rada prijíma zásadné stanoviská k otázkam rozvoja hospodárstva SR, k otázkam podpory zahraničného obchodu, najmä exportu a k podpore investícií a bude ich predkladať na schválenie vláde SR
- rada určuje dlhodobú koncepciu rozvoja zahraničného obchodu SR
- úlohou Rady je tiež koordinácia jednotnej prezentácie SR v zahraničí v ekonomickej oblasti a zabezpečovanie presadzovania slovenskej značky v zahraničí
- rada identifikuje subjekty, ktoré pomoc a podporu štátu v zahraničí očakávajú a týmto potrebám prispôsobuje systém vzťahov, rozdelenie úloh, ale aj teritoriálne rozmiestnenie zastupiteľských úradov a ich ekonomických diplomatov
- ďalšou úlohou Rady je súčinnosť pri organizovaní podnikateľských misií, ktoré budú správať oficiálne delegácie, ako aj účasti na výstavách a veľtrhoch v zahraničí

1.4 Činnosť Rady vlády SR na podporu exportu a investícií

- rada je poradným, koordinačným a iniciatívnym orgánom vlády SR
- zabezpečuje priebežný dialóg vlády a štátnych inštitúcií s predstaviteľmi podnikateľského sektora
- prijíma zásadné stanoviská s návrhmi opatrení k strategickým materiálom ministerstiev a ostatných ústredných orgánov štátnej správy
- navrhuje teritoriálne priority a odporúča vláde SR strategické rozhodnutia v oblasti obchodnej politiky
- dôležitou úlohou Rady je zabezpečovanie koordinácie vecne príslušných orgánov štátnej správy, podnikateľského sektora a akademickej obce s cieľom lepšieho presadzovania obchodno-ekonomických záujmov štátu v zahraničí, vrátane koordinovanej prezentácie SR
- rada spolupracuje s príslušnými výbormi Národnej rady SR a Zborom poradcov predsedu vlády SR
- predseda Rady zodpovedá za činnosť Rady predsedovi vlády SR

1.5 Zloženie a rokovanie členov Rady vlády SR na podporu exportu a investícií

Rada má osemnásť členov – deväť ministrov a deväť najvyšších predstaviteľov významných inštitúcií Slovenskej republiky. Rada má dvoch predsedov, ktorými sú podpredseda vlády a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky a minister hospodárstva Slovenskej republiky. Každý z predsedov riadi Radu v súlade s pôsobnosťou ním riadeného rezortu, vyplývajúcou z kompetenčného zákona, a koná po dohode s druhým predsedom.

Rokovanie Rady zvoláva a vedie jeden z predsedov rady. Predseda Rady vykonáva činnosť v súlade s pôsobnosťou ním riadeného rezortu, vyplývajúcou z osobitného zákona.¹ Pokiaľ jeden z predsedov Rady zvoláva a vedie Radu, koná vždy po dohode s druhým predsedom Rady.

- Radu tvorí 18 členov - zástupcov štátnych orgánov a inštitúcií, podnikateľských a zamestnávateľských zväzov a združení, predstaviteľov vedeckých inštitúcií a akademickej obce, z toho:

Členmi rady s hlasovacím právom sú:

a) za ústredné orgány štátnej správy

podpredseda vlády a minister zahraničných vecí a európskych záležitostí
podpredseda vlády a minister financií
podpredseda vlády pre investície
minister hospodárstva
minister práce, sociálnych vecí a rodiny
minister pôdohospodárstva a rozvoja vidieka
minister dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja
minister školstva, vedy, výskumu a športu
minister kultúry

b) za štátne finančné inštitúcie

zástupca Exportno-importnej banky Slovenskej republiky

c) za zamestnávateľské organizácie a podnikateľské inštitúcie

zástupca Slovenskej obchodnej a priemyselnej komory
zástupca Asociácie zamestnávateľských zväzov a združení
zástupca Republikovej únie zamestnávateľov
zástupca Klubu 500

d) za vedecké inštitúcie a akademickú obec

zástupca Slovenskej akadémie vied
zástupca Ekonomickej univerzity v Bratislave

Členmi Rady s poradným hlasom sú štatutárni zástupcovia Slovenskej agentúry pre rozvoj investícií a obchodu a Slovenskej agentúry pre cestovný ruch.

- členom Rady je aj tajomník Rady, ktorým je generálny riaditeľ Sekcie hospodárskej spolupráce MZVaEZ SR

¹ § 6 a § 14 zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

Členovia Rady predkladajú na rokovanie Rady materiály a informácie, vyjadrujú sa k nim a prijímajú k nim závery, pričom o predkladaných materiáloch a informáciách rozhodujú hlasovaním. Na spracovaní záverov z rokovania Rady sa môžu podieľať aj externí spolupracovníci, ktorými môžu byť zamestnanci štátnej správy alebo externí odborníci, ktorých prizýva na rokovanie Rady jej predseda podľa prerokovávanej problematiky.

Rada má zriadený sekretariát, ktorého činnosť riadi tajomník Rady - generálna riaditeľka sekcie hospodárskej spolupráce MZVaEZ SR. Rokovanie Rady zvoláva a vedie predseda, koná sa podľa potreby, najmenej 2 krát za rok. Rada rokuje na základe písomných materiálov, vo výnimočných prípadoch na základe ústnej informácie, pričom materiál musí obsahovať odôvodnenie a návrh záverov. Zasadnutia Rady sú verejné a ich výsledky zverejňuje sekretariát na weboch MZVaEZ SR, MH SR a ÚV SR.

1.6 Financovanie činnosti Rady vlády SR na podporu exportu a investícií

Členovia Rady nemajú nárok na odmeny, ide o čestnú funkciu. Na základe rozhodnutia predsedu Rady môže byť náhrada cestovných výdajov hradená expertovi, ktorý je pozvaný na rokovanie Rady a nie je zamestnancom verejnej správy, z nákladov na činnosť sekretariátu Rady. Náklady na financovanie Rady sú minimálne a budú hradené ministerstvom, v priestoroch ktorého sa koná rokovanie Rady.

2 Pracovná skupina na koordináciu aktivít Rady vlády SR na podporu exportu a investícií

2.1 Rokovanie pracovnej skupiny

Pracovná skupina rokuje na základe určeného programu. Rokovania pracovnej skupiny sa konajú spravidla jeden deň pred rokovaním Rady, alebo podľa potreby. Rokovania pracovnej skupiny zvoláva a vedie predseda pracovnej skupiny (ďalej len „predseda“), ktorým je generálny riaditeľ sekcie hospodárskej spolupráce MZVaEZ SR. V prípade neprítomnosti predsedu ho na rokovaní pracovnej skupiny zastupuje riaditeľ odboru riadenia ekonomickej diplomacie Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky.

Z rokovaní pracovnej skupiny sa vyhotovuje zápis, v ktorom je uvedená predovšetkým vecná náplň rokovania a výsledky hlasovania. Prílohou zápisu je pozvánka a prezenčná listina. Účasť člena pracovnej skupiny na rokovaní pracovnej skupiny je zastupiteľná v ad hoc prípadoch na základe splnomocnenia zaslaného predsedovi pracovnej skupiny. Neprítomnosť na rokovaní pracovnej skupiny oznámi člen jej predsedovi najneskôr jeden pracovný deň pred rokovaním pracovnej skupiny.

Rokovanie pracovnej skupiny vedie predseda. Pracovná skupina rokuje na základe programu. Pracovná skupina je uznášaniaschopná, ak je prítomná nadpolovičná väčšina jej členov. Rokovania pracovnej skupiny sú neverejné.

Na rokovanie pracovnej skupiny môže predseda pozvať podľa prerokovávanej problematiky zástupcov dotknutých ministerstiev, iných orgánov štátnej správy, expertov z externého prostredia a z ďalších orgánov a inštitúcií. Pozvaní zástupcovia nemajú hlasovacie právo. Závery z rokovania pracovnej skupiny sa vyhotovujú v písomnej forme. Závery, stanoviská a odporúčania z rokovania pracovnej skupiny sa prijímajú hlasovaním a sú prijaté, ak za ich prijatie hlasovala nadpolovičná väčšina prítomných členov. V prípade rovnosti hlasov rozhoduje hlas predsedu. Z rokovania pracovnej skupiny sa vyhotovuje písomný záznam.

Každý člen pracovnej skupiny môže požiadať, aby sa jeho odlišné stanovisko alebo výhrady k prerokovávanému materiálu, k prijatému programu rokovania alebo k prijatým záverom, uviedlo v písomnom zázname z rokovania.

Ak boli k návrhu záverov pracovnej skupiny uplatnené pozmeňujúce návrhy, dá predseda o nich hlasovať v poradí, v akom boli podané. Ak prijatý pozmeňujúci návrh vylučuje ďalšie pozmeňujúce návrhy, o týchto sa už nehlasuje.

3 Súčasný stav ekonomickej diplomacie v zahraničí

V minulom roku malo Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky k dispozícii 49 systemizovaných miest ekonomických diplomatov prostredníctvom siete 64 zastupiteľských úradov (ZÚ) v zahraničí. Sieť ekonomických diplomatov bola v roku 2013 posilnená v krajinách EÚ (Lubľana, Praha, Varšava, Budapešť, Paríž a Viedeň) a v USA (Washington). V roku 2014 sa plánuje zredukovať posty ekonomických diplomatov v nasledovných destináciách (Bukurešť, Brusel, Mumbai, Oslo a Taipei). Zodpovednosť za výkon ekonomickej diplomacie je prevedená na vedúceho Zastupiteľského úradu a služby ekonomickej diplomacie sú zabezpečované aj na tých ZÚ, kde nepôsobí aktívny ekonomický diplomat.

Záver

Vytvorenie Rady vlády SR na podporu exportu a investícií predstavuje ďalší najdôležitejší krok na zlepšení koordinácie a rozpracovanie systémových opatrení na podporu zahraničného obchodu a investícií. Do budúcnosti je dôležitou úlohou Rady zvýšiť súčinnosť všetkých aktérov činných v oblasti ekonomickej diplomacie pri presadzovaní obchodno-ekonomických záujmov a prezentácie SR v zahraničí. Prostredníctvom Rady vlády Slovenskej republiky na podporu exportu a investícií je možné hodnotiť služby, ktoré Slovenská republika poskytuje podnikateľskej verejnosti na podporu podnikateľských aktivít v zahraničí prostredníctvom svojich diplomatických misíí v zahraničí.

Zoznam použitej literatúry

- [1] RUSIŇÁK, P. a kol. *Diplomacia – úvod do štúdia*. Bratislava: Ekonóm.
- [2] HORÁČKOVÁ, N. *Ekonomická dimenzia diplomacie SR*.
- [3] MELIŠEK, I. *Ekonomické minimum diplomata*.
- [4] DUDINSKÁ, E. *Medzinárodný marketing*. Bratislava: Ekonóm.
- [5] LIĐÁK, J. a kol. *Úvod do medzinárodnej politiky*. Bratislava: Ekonóm.
- [6] SRŠŇOVÁ, J. a kol. *Medzinárodný manažment a medzinárodné podnikanie*. Bratislava: Ekonóm.
- [7] kol. *Veľká ekonomická encyklopédia*. Praha: Sprint.
- [8] kol. *Encyklopedie zahraničního obchodu*. ALFA.
- [9] KRUGMAN, P., OBSTFELD, M. *International Economics*. Harper Collins Publishers.
- [10] Internetové zdroje
- [11] Odborné materiály MZVaEZ SR, MH SR a iných inštitúcií k danej problematike

Kontakt***Ing. Dagmar Sulejmani***

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí

Hlboká cesta 2, 831 01 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: dagmar.sulejmani@mzv.sk

POLITICKÁ PARTICIPÁCIA NÁRODNÝCH MENŠÍN V SRBSKU: ÚSTAVNOPRÁVNY MODEL

Mgr. Svetluša Surová, PhD.

Abstrakt

V odbornej literatúre, ktorá sa zaoberá skúmaním menšín ako i v medzinárodných inštrumentoch ochrany menšinových práv sa veľmi veľká pozornosť venuje i otázke efektívnej participácie národných menšín. Cieľom tohto príspevku je analýza inštitucionálnych možností politickej participácie národných menšín v Srbsku so zreteľom na niektoré praktické implikácie. V tomto príspevku som skúmala ústavnoprávne možnosti participácie menšín v Srbsku od roku 2000 až po súčasnosť kvalitatívnou analýzou primárnej a sekundárnej literatúry. Možno konštatovať, že inštitucionálne predpoklady participácie menšín v Srbsku zodpovedajú najvyššiemu medzinárodnému štandardu. Dobrý ústavnoprávny model však automaticky nespôsobuje aj vysoký reálny vplyv menšín na správu vecí verejných a politické procesy. Otázka praktického dopadu ústavnoprávneho modelu participácie menšín tak musí byť v budúcnosti preskúmaná.

Kľúčové slová: politická participácia, efektívna participácia, národné menšiny, ústavnoprávny model Srbska, volebná participácia menšín

Abstract

The literature and international instruments of protection of minority rights dealing with the research of minorities focuses on the issue of effective participation of national minorities as well. The aim of the paper is to analyse institutional possibilities of political participation of national minorities in Serbia with regard to some practical implications. The paper researched the constitutional possibilities of political participation of minorities in Serbia from 2000 until present time through the qualitative analysis of primary and secondary literature. It can be stated that institutional assumptions of participation of minorities in Serbia correspond to highest international standards. However sound constitutional model does not automatically means the high impact of minorities on the governance and political processes. The issue of a practical impact of the constitutional model of minority participation must therefore be researched in the future.

Key words: political participation, effective participation, national minorities, constitutional model of Serbia, election participation of minorities

Namiesto úvodu

V roku 2000 po páde S. Miloševićovho režimu začali v krajine prebiehať reformné procesy, ktoré mali ako vnútornú tak aj vonkajšiu dimenziu. Demokratické zmeny sa týkali i oblasti menšinových práv, keďže sa na medzinárodnej úrovni začala presadzovať myšlienka, že postavenie menšín v štáte predstavuje dôležitý znak otvorenej demokratickej spoločnosti. Prijímané opatrenia mali za cieľ upraviť ochranu práv národných menšín podľa najvyšších medzinárodných štandardov. Treba zdôrazniť, že v Srbsku ako i všetkých štátnych formách, ktorých bol tento štát členom (od roku 1945 do roku 2006), existoval celkom dobrý inštitucionálny model ochrany menšinových práv. Nový ústavno-právny model menšinových práv mal zabezpečiť ešte vyššiu ochranu a podporu menšín ako i ich efektívnu participáciu.

Pod politickou participáciou sa chápu *všetky aktivity súkromných občanov, ktoré sú zamerané na ovplyvňovanie alebo podporovanie výberu vládneho personálu a vládnej politiky* (Verba a Nie, 1972; Salisbury, 1975; Milbrath a Goel, 1976; Conwayová 1990). Pre termín národnostná/ národná menšina je príznačná v odbornej literatúre značná konceptuálna nejasnosť. Ani v medzinárodnom práve sa ešte nedospelo k všeobecne akceptovateľnej definícii tohto termínu. V tomto príspevku uprednostním termín *národná pred národnostná menšina*, keďže sa tento tvar používa v srbskom ústavnoprávnom systéme. V srbskej legislatíve sa pod termínom národná menšina chápe „*každá skupina občanov Federálnej republiky Juhoslávie (ďalej len FRJ, pozn. aut.), ktorá je na základe svojej početnosti dostatočne reprezentatívna i keď predstavuje menšinu na teritóriu FRJ, patrí k niektorej zo skupín obyvateľstva, ktoré majú dlhotrvajúci a pevný vzťah s jej teritóriom a ktoré majú špecifické znaky ako sú jazyk, kultúra, národná alebo etnická príslušnosť, pôvod alebo vierovyznanie, na základe ktorých sa líšia od väčšiny obyvateľstva a ktoré sa vyznačujú starostlivosťou aby spoločne zachovávali svoju spoločnú identitu, vrátane kultúry, tradície, jazyka alebo náboženstva*“¹. Tento termín bol inkorporovaný aj do novej ústavy samostatného Srbska z roku 2006.

Od 90. rokov dvadsiateho storočia sa otázka národných menšín stáva veľmi aktuálnou na úrovni medzinárodných organizácií (Organizácia Spojených národov- OSN, Rada Európy- RE, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu- OBSE a Európska únia- EÚ) ako i v jednotlivých postkomunistických štátoch. Vytváranie medzinárodného režimu ochrany práv národných menšín ako i politika rozširovania EÚ, ktorá stanovila ako jedno z prístupových kritérií ochranu ľudských a menšinových práv, jasne hovoria o internalizácii tejto otázky. Menšinové práva nepatria viacej výlučne len do vnútroštátnych záležitostí štátov. Sú čoraz dôležitejším subjektom medzinárodného práva a medzinárodných vzťahov. Srbsko možno uvádzať ako príklad vysokého štandardu a dobrej praxe ochrany a podpory menšinových práv. V tomto príspevku budem skúmať novo vytvorené inštitucionálne predpoklady politickej participácie národných menšín po roku 2000. Zamerala som sa na analýzu ústavnoprávnych noriem, špecifik volebného a stranického systému, ktoré umožňujú efektívnu participáciu menšín.

Prvá časť príspevku sa zaoberá konceptualizáciou termínu politická participácia v rámci politickej vedy. V druhej časti skúmam chápanie tohto termínu na medzinárodnej úrovni ako i ustanovenie práva na efektívnu participáciu menšín v medzinárodnoprávnych dokumentoch. Tretia časť príspevku analyzuje možnosti politickej participácie národných menšín v ústavnoprávnom systéme Srbska od roku 2000 až po súčasnosť so zreteľom na niektoré praktické efekty tohto modelu. Záverečnú časť ukončím s predbežnými poznámkami a otvorenými otázkami na ďalší výskum.

1 Politická participácia: teoretická konceptualizácia

Fenomén politickej participácie sa pokladá za centrálnu tému postbehaviorálnej politickej vedy. Aj napriek tomu, že je politická participácia predovšetkým behaviorálnym konceptom, má silný normatívny nádych (Birch, 2001 : 105). V súčasnosti mnohí autori (Moyser, 2003; Birch, 2001, Powell, 1988; Zimmerman, 1986; McCann, 1986; Dalton, 1982, Verba a Nie, 1978 a 1972, Pateman, 1970) považujú politickú participáciu za najdôležitejší znak demokracie. Prevláda názor, že bez uplatňovania práva rozhodovať zo strany občanov skutočná demokracia neexistuje. Demokracia je vo svojej podstate o aktívnom angažovaní sa občanov v procese vládnej tvorby politiky, ktorá ovplyvňuje ich životy (Moyser, 2003 : 174).

¹ Zákona o ochrane práv a slobôd národných menšín FRJ

Myšlienku, že správny systém vládnutia musí poskytovať možnosti pre politickú participáciu občanov presadzovali a zastávali republikánsky a demokratický teoretici počnúc už od J.-J. Rousseaua. Dnes sa za minimálnu podmienku, ktorá musí byť splnená, aby sa mohol vládný systém označiť za demokratický, považuje možnosť voliť v periodických, súťaživých voľbách. Okrem toho sú liberálni teoretici a politológovia presvedčení o nevyhnutnosti ďalších možnostiach a formách politickej participácie.

Vo svojich začiatkoch bolo štúdium politickej participácie prevažne sústredené na účasť občanov vo volebných procesoch. Práve z takéhoto zamerania začali vznikať v politickej vede tendencie, ktoré pokladali volebné správanie za synonymum politického správania vo všeobecnosti. V tomto období sa politická participácia považovala za jednorozmerný jav. Vykonávanie tejto činnosti sa spájalo s termínmi nákladovosti a náročnosti. Závislosť štúdií politickej participácie na výskumoch, ktoré boli orientované na získavanie volebných údajov privedla k „prílišnému zdôrazňovaniu volieb ako najdôležitejšieho príkladu participatívneho správania“ (Rokkan, 1962 in Salisbury, 1975 : 234). Až neskôr s vývojom výskumov v tejto oblasti sa do politickej participácie začali zahŕňať rozdielne typy aktivít a rozliční aktivisti. Fenomén politickej participácie sa začal skúmať ako viacrozmernejší jav.

V odbornej politologickej literatúre sa ešte nedospelo k všeobecne akceptovanej definícii termínu politická participácia. V začiatkoch vývoja behaviorálnej politickej vedy bol tento termín vymedzený vo väčšine štúdií jednoducho ako „volebná účasť“ (Milbrath a Goel, 1976 : viii) . Postupne sa začala rozširovať pracovná definícia „politickej participácie“ za účelom zahrnutia aj ostatných aktivít okrem hlasovania vo voľbách napr. predvolebná kampaň, zúčastňovanie sa politických schôdzí, finančné príspevky pre kandidáta alebo politickú stranu, kandidovanie sa na úrad atď.. Existuje mnoho významných navrhnutých definícií tohto termínu (S. Verba a N. H. Nie, 1972; R. H. Salisbury, 1975, L. W. Milbrath a M. L. Goel, 1976; M. Conway, 1990; A. H. Birch, 2001, G. Moyser, 2003 a ďalší). Za najširšiu definíciu politickej participácie možno považovať tú, ktorú navrhla M. Conwayová. Táto autorka zahŕňa pod termín politickej participácie tie *aktivity občanov, prostredníctvom ktorých sa občania snažia ovplyvňovať štruktúru vlády, výber vládnych autorít alebo vládnych politik* (Conway, 1990 : 3-4). Občianske aktivity môžu byť podľa tejto autorky buď také, ktoré podporujú existujúcu politiku, autority alebo štruktúru; alebo také, ktoré sa dovoľávajú zmeny v jednej alebo vo všetkých spomínaných úrovniach. M. Conwayová obsiahla vo svojej definícii politickej participácie nielen všetky aktívne činnosti občanov, ktoré boli dovtedy zahŕňané pod termín politická participácia, ale i všetky pasívne formy občianskej politickej aktivity, ktoré identifikovala vo svojej prípadovej štúdii.

Kým niektorí autori vidia závažný definičný problém v rámci koncepcie politickej participácie (R. H. Salisbury 1975), iní majú úplne opačný názor. Podľa A. H. Bircha (2001 : 104) teória politickej participácie nie je až tak komplexná ako je napríklad teória reprezentácie. Tento autor zastáva názor, že *koncepcia politickej participácie môže byť veľmi ľahko objasnená na základe príkladu, spôsobom vymenovania základných foriem participácie, ktoré sú dostupné pre občanov v moderných demokratických štátoch*². Za najväčší prínos ku skúmaniu fenoménu politickej participácie z definičného hľadiska možno

² Za základné spôsoby politickej participácie tento autor uvádza nasledovné politické aktivity : 1. hlasovanie v lokálnych alebo národných voľbách; 2. hlasovanie v referende; 3. agitovanie alebo iný spôsob vedenia kampane počas volieb; 4. aktívne členstvo v politickej strane; 5. aktívne členstvo v nátlakovej skupine; 6. účasť v politických demonštráciách, priemyselných štrajkoch s politickými cieľmi, nájomné štrajky a podobné aktivity zamerané na zmenu verejnej politiky; 7. rozličné formy občianskej neposlušnosti, akými sú odmietanie platenia daní alebo nedodržanie nariadenia o brannej povinnosti; 8. členstvo vo vládnych poradných komisiách; 9. členstvo v spotrebiteľských radách vo verejných podnikoch; 10. angažovanie klienta v implementačnom procese sociálnych politik; 11. rozličné formy komunitnej akcie akými sú tie, týkajúce sa bytovej výstavby alebo environmentálnych otázok v nejakom kraji. (Birch, 2001 : 105)

pokladať A. H. Birchovu poznámku, ktorá hovorí, že „aj napriek tomu, že všeobecná definícia termínu politickej participácie nie je problematická, musí byť prijatá ako omnibus termín“ (Birch, 2001 : 111). Podobne ako A. H. Birch (2001) aj G. Moyser (2003) považuje podstatu politickej participácie za veľmi jednoduchú. Podľa G. Moysera (2003 : 175) *sa politická participácia týka účasti v procesoch formulovania, schvaľovania a implementácie verejnej politiky*. Pritom sám autor na druhej strane priznáva, že neexistuje zhoda v odbornej literatúre čo táto formulácia presne znamená. Niektorí autori trvajú na požiadavke, že účasť v spomínaných procesoch tvorby, prijímania ako i implementácie verejnej politiky musí byť efektívna a dobrovoľná, aby mohla byť považovaná za politickú participáciu. Veľmi často sa používa i termín občianska participácia. V širšom zmysle slova sa občianska participácia chápe ako „prostriedok riešenia deficitu zastupiteľskej demokracie“.³ V užšom zmysle slova sa stotožňuje s politickou participáciou, čiže priamou účasťou občanov na procesoch vládnutia. V súčasnosti to, čo sa zahŕňa pod termín participácia alebo to, čo sa vylučuje z tohto termínu, je vecou pokračujúcej debaty (Moyser, 2003 : 176).

Je potrebné spomenúť, že v rámci politológie existujú rôzne protichodné názory ohľadne podstaty a dôležitosti politickej participácie pre systém a jednotlivca. Niektorí demokratickí teoretici tvrdia, že bez občianskej participácie nemôže demokratický proces dosiahnuť svoje ciele. Iní teoretici predpokladajú, že občianska participácia má dôležitý vplyv buď pozitívny alebo negatívny na ostatné aspekty politického procesu.⁴ Na medzinárodnej univerzálnej úrovni OSN a regionálnej úrovni RE, OBSE a EÚ sa na politickú participáciu národných menšín pozerá pozitívne.

2 Politická participácia národných menšín: medzinárodné právo a prax

Mnohé kľúčové medzinárodno-právne inštrumenty ochrany práv národnostných menšín považujú právo na efektívnu participáciu za základné ľudské právo⁵. Právo na efektívnu participáciu zahŕňa *participáciu v politických rozhodovacích procesoch na všetkých úrovniach štátnej moci ako i právo participovať vo verejných, kultúrnych, náboženských, sociálnych a ekonomických sférach spoločnosti*.⁶ Právo na participáciu na správe vecí verejných sa považuje za jednu najdôležitejšiu menšinovú otázku. Štát by mal zabezpečiť účasť príslušníkov národnej menšiny na verejnom živote, a to najmä v súvislosti s tými rozhodnutiami, ktoré sa ich týkajú⁷. Termín verejný život podľa univerzálneho štandardu zahŕňa inkluzívne právo vzťahujúce sa na voľby a byť zvolený, zastávanie verejných úradov a iných politických alebo administratívnych oblastí. Právo participovať na verejnom živote sa

³ Strussová, M., Petříková, D. (2009) Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji. In: Sociológia, 41, 2009, č. 4, s. 354

⁴ Zástancovia všeobecnej masovej participácie občanov argumentujú, že podstatná občianska angažovanosť v zmysluplných voľbách na jednej strane reflektuje a podporuje pocit demokratickej legitimacy, ktorá môže zadržať násilie a zmeniť ho na normálnu súťaž. V opozícii voči týmto presvedčeniam stoja demokratickí elitisti, podľa ktorých by mala byť participácia občanov minimalizovaná za účelom udržania systému v rukách tých, ktorí sú viac informovaní a ktorí viacej podporujú hodnoty systému.

⁵ Univerzálny štandard ochrany práv národných menšín tvorí Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národným alebo etnickým, náboženským alebo jazykovým menšinám (1992) (ďalej v hlavnom texte len deklarácia).

⁶ Právo menšín na participáciu podľa Deklarácie OSN o právach osôb patriacich k národným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám obsahujú články: čl. 2, odsek druhý (kultúrny, náboženský, sociálny, ekonomický a verejný život); čl. 2, odsek tretí (rozhodovací proces); čl. 4, odsek piaty (ekonomický progres a rozvoj); a čl. 5, odsek prvý (národné programy a politiky).

⁷ Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám (1992) čl. Druhý.

prítom spája s právom na zriaďovanie menšinových združení (čl. 2, odsek štvrtý deklarácie) a s právom na slobodné kontakty v rámci a mimo štátu (čl. 2, odsek piaty deklarácie). Efektívna participácia znamená, že sú reprezentanti menšín nielen zapojení do rozhodovacích procesov, ale že ich hlasy majú váhu a sú brané do úvahy. Právo na efektívnu participáciu si môžu príslušníci národnej menšiny uplatňovať buď individuálne alebo v komunite s ostatnými členmi skupiny bez akejkoľvek diskriminácie⁸. Deklarácia neudeľuje menšinovým skupinám právo na sebaurčenie alebo autonómiu. Ale aj napriek tomu, môžu byť ochrana identity menšín a zaručenie efektívnej participácie implementované zariadením autonómie v súvislosti s náboženskými, jazykovými alebo širšími kultúrnymi záležitosťami⁹. Táto deklarácia nie je právne záväzná, radíme ju do tzv. „soft law“ čiže má politickú a nie právnu váhu.

Na univerzálnej úrovni OSN sa považuje efektívna participácia za vhodný prostriedok na riešenie sporov a zabezpečenie stability v krajinách. Za minimum efektívnej participácie sa považuje načúvanie hlasom a požiadavkám menšín v rozhodovacích procesoch, pričom participácia súvisí i s reprezentáciou menšín v legislatívnych, administratívnych a poradných orgánoch. Na vytvorenie vhodných podmienok pre participáciu menšín je potrebné prítom brať do ohľadu konkrétne podmienky danej krajiny ako i rôzne typy menšín.¹⁰ Hlavným aktérom vytvárania podmienok na efektívnu participáciu menšín nemá byť len štát ale i samotné menšiny majú zohrávať aktívnu úlohu v obhajovaní svojich práv. Menšiny sa musia organizovať a byť „aktívne vo svojom úsilí efektívne participovať na politickom živote na národnej a lokálnej úrovni“¹¹.

Veľmi dôležitý regionálny inštrument ochrany národných menšín- Rámcový dohovor na ochranu národných menšín Rady Európy (ďalej len rámcový dohovor), ktorý je po podpísaní a ratifikovaní jednotlivými štátmi právne záväzný, ustanovuje tiež právo menšín na participáciu. Podľa rámcového dohovoru musia strany ... „vytvárať podmienky potrebné na efektívnu účasť osôb patriacich k národným menšinám na kultúrnom, spoločenskom a ekonomickom živote, ako aj na verejných záležitostiach, najmä na tých, ktoré sa ich týkajú“¹². Rámcový dohovor neupravuje konkrétne ako majú zmluvné štáty zabezpečiť toto právo. Je to v kompetenciách zmluvných štátoch. Podstatné však je, že právo na efektívnu participáciu národnostných menšín je dohovorom garantované a pre štáty, ktoré k nemu pristúpili i záväzné. Existuje veľa možností ako zabezpečiť efektívnu participáciu národnostných menšín, pričom medzinárodné právo neukladá štátom žiaden konkrétny model. Výkladová správa rámcového dohovoru odporúča niekoľko konkrétnych opatrení. Zmluvné strany by mali podporovať nasledovné opatrenia: konzultovanie s týmito osobami, prostredníctvom vhodných procedúr a konkrétne prostredníctvom ich reprezentatívnych inštitúcií, keď strany uvažujú o legislatívnych alebo administratívnych opatreniach, ktoré sa ich priamo dotýkajú; zainteresovanie týchto osôb na príprave, zavádzaní a hodnotení plánov a programov štátneho a regionálneho rozvoja, ktoré sa ich pravdepodobne priamo dotknú; uskutočňovanie výskumov v spojení s týmito osobami na zhodnotenie možného dopadu plánovaných rozvojových projektov na tieto osoby; efektívnu účasť osôb patriacich k

⁸ Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám (1992), čl. tretí, odsek prvý.

⁹ A/HRC/FMI/2009/5, bod 3.

¹⁰ A/HRC/FMI/2009/5.

¹¹ HRC, UN (2012) Report of the independent expert on minority issues Rita Izsák (Geneva, Human rights council United nations.

¹² Rámcový dohovor na ochranu národných menšín RE, čl. 15

národnostným menšinám na rozhodovacích procesoch a vo volených orgánoch na štátnej i miestnej úrovni; decentralizované alebo miestne formy správy.¹³

Taktiež i Lundské odporúčania OBSE¹⁴ predstavujú celý rad opatrení vhodných na participáciu menšín vo verejnom živote. Pokiaľ ide o participáciu a reprezentáciu menšín dá sa povedať, že tieto práva môžu menšiny realizovať prostredníctvom základného práva na združovanie sa, ktoré sa považuje za najslabšiu formu, až po právo veta v rozhodovacích procesoch, ktoré predstavuje najsilnejší spôsob ochrany záujmov menšín. Republika Srbsko pristúpila ešte ako členský štát FRJ k Rámcovému dohovoru na ochranu národných menšín RE v roku 2001. Následne boli vtedy schválené osobitné federálne a ústavné zákony na ochranu práv národných menšín, ktoré obsahovali mnohé nové inštitúty a špecifické mechanizmy týkajúce sa i politickej participácie menšín v Srbsku.

3 Politická participácia: ústavnoprávny model v Srbsku a niektoré praktické implikácie

Možnosti politickej participácie národných menšín sú modelované na jednej strane ústavnoprávnymi normami, politickými pravidlami ako i samotnou praxou na druhej strane. V tejto časti budem analyzovať ústavnoprávne možnosti participácie menšín v Srbsku od roku 2000 až po súčasnosť. Ako bolo už spomínané po roku 2000 sa začal v Srbsku budovať inštitucionálny rámec umožňujúci efektívnu politickú participáciu národných menšín. Ústava Republiky Srbsko¹⁵ zaručuje v súčasnosti vysoký stupeň ochrany práv národných menšín, pričom sa osobitná pozornosť venuje realizovaniu úplnej rovnoprávnosti a zachovaniu identity menšín (čl. 14 Ústavy RS). Národným menšinám je ústavou garantované právo i na rovnoprávnu účasť na správe vecí verejných (čl. 77).¹⁶ Národné menšiny môžu svoje práva realizovať individuálne alebo kolektívne. Kolektívne práva príslušníkov národných menšín sa chápu v novej ústave ako prostriedok participácie v procese rozhodovania alebo ako i samostatné rozhodovanie o otázkach z oblasti kultúry, vzdelávania, informovania a používania jazyka a písma. Menšinám ústava garantuje i právo na samosprávu v hore spomínaných otázkach a to prostredníctvom národných rád, ktoré si môžu ustanovovať. V tomto príspevku sa nebudem venovať právu na samosprávu prostredníctvom národných rád národných menšín, keďže som sa tejto téme venovala v inom príspevku.¹⁷ Svoju analýzu preto zameriam na možnosti politickej resp. volebnej participácie menšín v Srbsku.

S cieľom uľahčiť participáciu menšín v politike bol v roku 2004 schválený Zákon o voľbách národných poslancov, ktorým sa zrušil 5% volebný prah pre politické strany

¹³ 'Výkladová správa k Rámcovému dohovoru na ochranu národnostných menšín Rady Európy', dostupné na: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov.

¹⁴ OSCE HCNM (1999) *'The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life & Explanatory Note'* (Lund, Organisation of security and cooperation in Europe, High Commissioner on National Minorities).

¹⁵ Ústava Republiky Srbsko, Úradný vestník RS, č. 37/2006.

¹⁶ Taktiež sú ústavou zaručené: princíp rovnosti a zákaz diskriminácie (čl. 21); sloboda vyjadrovať sa o národnej príslušnosti ako i právo nevyjadrovať sa o nej (čl. 47); individuálne alebo kolektívne práva (čl. 75); právo na zachovanie osobitosti (čl. 79) ako i právo na spoluprácu s krajinami (čl. 80). Zakázané je vyvolávanie národnej nenávisťi (čl. 9); diskriminácia a násilná asimilácia národných menšín (čl. 76 a čl. 78). Okrem práva národných menšín na vnútroštátnu súdnu ochranu, majú občania aj právo obracať sa na medzinárodné inštitúcie kvôli ochrane svojich práv a slobôd garantovaných ústavou (čl. 22). Pokiaľ ide o vnútroštátnu súdnu ochranu, menšinové práva sú chránené Ústavným súdom RS.

¹⁷ SUROVÁ, Svetluša. *Národné menšiny a právo na samosprávu- prípad Srbska* In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2012, Bratislava: Ekonóm, 2012, s. 453-465

národných menšín. Zavedenie prirodzeného volebného prahu (0%) pre kandidátne listiny národných menšín predstavovalo novum v srbskom právnom poriadku. Znamenalo to, že sa politické strany národných menšín zúčastňovali v prerozdeľovaní poslaneckých mandátov aj keď získali menej ako 5% z celkových počtu odovzdaných voličských hlasov. Novela zákona obsahovala aj klauzulu, ktorou sa explicitne ustanovilo, ktoré politické strany možno považovať za politické strany národných menšín. Za politické strany národných menšín sú považované všetky tie, ktorých základným cieľom je reprezentovanie a zastupovanie záujmov národných menšín a ochrana a zlepšenie práv príslušníkov národných menšín v súlade s medzinárodnoprávnymi štandardmi.¹⁸

V súvislosti s parlamentnými voľbami a národnými menšinami je potrebné zdôrazniť niekoľko faktov špecifických pre platný srbský ústavnoprávny model. Ústava garantuje zastúpenie pre príslušníkov národných menšín v republikovom parlamente ako i v parlamente autonómnej oblasti Vojvodina. Hlasovacie lístky sa tlačia aj v jazykoch národných menšín v tých obciach, v ktorých sa jazyk národných menšín používa v úradnom styku. Keď ide o voľby poslancov podľa proporčného volebného systému, kandidátov na poslancov, môžu predkladať samostatne alebo spoločne politické strany, koalície a iné politické organizácie alebo skupiny občanov po zozbieraní najmenej 6000 voličských podpisov. Politické strany národných menšín a koalície politických strán národných menšín môžu predložiť kandidátov na poslancov vtedy keď zozbierajú najmenej 3000 podpisov voličov pre jednu kandidátnu listinu.

Zavedenie nulového kvóra pre politické strany menšín priniesli viditeľné výsledky vo všetkých parlamentných voľbách od roku 2007 až po súčasnosť. Až päť politických strán národných menšín- Zväz Vojvodinských Maďarov, Koalícia listina pre Sandžak, Únia Rómov Srbska, Koalícia Albáncov Preševskej doliny ako i Rómska strana získali vo voľbách z roku 2007 spolu 8 poslaneckých mandátov.¹⁹ Je nutné zdôrazniť, že si i príslušníci slovenskej národnej menšiny v Srbsku krátko pred týmito voľbami založili vlastnú politickú stranu- Slovenskú národnú stranu. Slovenská národná strana sa pritom nekandidovala v parlamentných voľbách v roku 2007 z neznámych dôvodov. V parlamentných voľbách z roku 2012 len štyri politické strany národných menšín mali svoje samostatné kandidátne listiny, pričom ďalších 17 strán sa rozdelilo do piatich koalícií. Podobná situácia sa opakovala v posledných parlamentných (2014) voľbách keď len 5 menšinových strán kandidovalo vo voľbách samostatne a 12 strán sa rozdelilo do piatich koalícií. Na posledných parlamentných voľbách sa dostali tri menšinové politické strany do parlamentu, pričom spolu získali až 11 mandátov.²⁰ Politická strana maďarskej menšiny Zväz Vojvodinských Maďarov sa stala súčasťou novej vlády Srbskej pokrokovej strany (ďalej len SPS). Túto skutočnosť zatiaľ nemožno hodnotiť keďže bola podpísaná dohoda o spolupráci týchto politických strán koncom apríla 2014. To, čo je potrebné ďalej skúmať je práve politická participácia národných menšín so zreteľom na stránicky a volebný systém. Otázne je prečo menšinové strany vstupujú do koalícií s väčšinovými srbskými stranami pri parlamentných voľbách keď pre nich platí nulový, prírodný prah zvoliteľnosti, ktorý môžu veľmi ľahko dosiahnuť?

Záver

Nová srbská ústava z roku 2006 obsahuje ustanovenia, ktoré majú umožniť účinnejšiu participáciu príslušníkov národných menšín v politickom živote krajiny. Ústava garantuje

¹⁸ Článok 81, odsek tretí Zákona o voľbách národných poslancov, Úradný vestník RS, číslo 18/ 04.

¹⁹ SUROVÁ, Svetluša

²⁰ `Број добијених мандата - X сазив Народне скупштине', *parlament.gov.rs*, 30.05.2014, dostupné na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/narodna-skupstina-u-brojkama.1737.html>, overené 30.05.2014.

určitý počet poslancov mandátov pre príslušníkov národných menšín na republikovej a oblastnej úrovni a okrem toho podporuje aj rovnoprávnú účasť národných menšín na správe vecí verejných. Zákonom o voľbách národných poslancov z roku 2004, Uznesením o voľbách poslancov do Zhromaždenia AOV z rovnakého roku a Ústavou RS z roku 2006 boli ustanovené inštitucionálne podmienky za účelom uľahčenia participácie vo volebnom procese ako i efektívnej reprezentácie v oboch parlamentoch krajiny pre príslušníkov národných menšín. Srbsko pristúpením k relevantným medzinárodným organizáciám (OBSE, RE) a dokumentom, ktoré upravujú menšinové práva a následne implementovalo značnú časť odporúčaných štandardov za účelom zlepšenia postavenia menšín. Ústavnoprávny model podporujúci efektívnu participáciu menšín s jedinečnými mechanizmami akými sú rezervované miesta pre politické strany národných menšín v legislatívnych orgánoch na všetkých úrovniach moci, nulový prah zvoliteľnosti pre menšinové politické strany ako i osobitné volebné procedúry a pravidlá možno hodnotiť veľmi pozitívne. Výsledky týchto opatrení sú viditeľné najmä v centrálnom parlamente, kde jednotlivé menšiny majú svojich reprezentantov od roku 2007 práve kvôli vytvoreným špecifickým inštitucionálnym podmienkam.

Zavedenie osobitných inštitucionálnych, legálnych mechanizmov a procedúr je nevyhnutné aby sa odstránili bariéry, ktoré sťažujú politickú participáciu menšín. Tieto opatrenia však automaticky nezabezpečujú efektívnu participáciu menšín vo všetkých oblastiach verejného a politického života. Ako bolo spomínané samotné menšiny musia byť aktérom tejto participácie. Ústavnoprávne možnosti v Srbsku na participáciu menšín sú vytvorené podporujúco voči menšinám. Myslím si, že je dôležité ďalej skúmať praktickú stránku politickej participácie menšín v Srbsku. Je potrebné zamerať sa na výskum predstaviteľov národných menšín a zistenia ako a prečo sa organizujú a participujú v praxi.

Zoznam použitej literatúry

Vybrané dokumenty:

- [1] *Deklarácia OSN o právach osôb patriacich k národným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám*. 1992
- [2] HRC UN. 2009. *Work of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Human Rights bodies with regard to minorities and the Right to Effective Participation*. Human Rights Council, 2009
- [3] HRC, UN. 2012. *Report of the independent expert on minority issues Rita Izsák*. Geneva: Human rights council, United nations
- [4] OSCE HCNM. 1999. *The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life & Explanatory Note*. Lund: Organisation of security and cooperation in Europe, High Commissioner on National Minorities
- [5] *Ústava Republiky Srbsko, Úradný vestník RS, č. 37/2006*
- [6] *Rámcový dohovor na ochranu národných menšín Rady Európy*
- [7] *'Výkladová správa k Rámcovému dohovoru na ochranu národnostných menšín Rady Európy'*, dostupné na: http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovykh_jazykov
- [8] *Zákona o ochrane práv a slobôd národných menšín FRJ*
- [9] *Zákon o ochrane práv a slobôd národných menšín, Úradný vestník FRJ, č.11/2002*.
- [10] *Zákon o ustanovení určitých právomocí Autonómnej oblasti Vojvodina, Úradný vestník RS, č.6/2002*.
- [11] *Zákon o voľbách národných poslancov, Úradný vestník RS, číslo 35/ 00*.
- [12] *Zákon o voľbách národných poslancov, Úradný vestník RS, číslo 18/ 04*.

Literatúra:

- [1] BIRCH, Anthony. H. 2001. *The concepts and theories of modern democracy. 2nd edition.* London and New York : Routledge, 2001. Chapter 8, pp. 104- 119.
- [2] DALTON, Russell. J. 1988. *Citizen Politics in Western Democracies. Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France.* Chatham, New Jersey : Chatham House Publishers, INC., 1988.
- [3] CONWAY, Margaret. 1990. *Political Participation in the United States.* Washington, D.C. : A Division of Congressional Quarterly Inc, 1990.
- [4] MILBRATH, Lester W.- GOEL, M. L. 1976. *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* Lanham : University Press of America, 1976. (2nd ed.)
- [5] MOYSER, George. 2003. *Political Participation.* pp. 174-187 In : AXTMANN, Roland. 2003. *Understanding Democratic Politics. An Introduction.* London : SAGE Publications. 2003.
- [6] SALISBURY, Robert H. 1975. *Research on Political Participation.* In : American Journal of Political Science, Vol. 19, No. 2. (May, 1975), pp. 323-341.
- [7] SCHONFELD, William R. 1975. *The Meaning of Democratic Participation.* In: American Journal of Political Science, Vol. 28, No. 1. (Oct., 1975), pp. 134- 158.
- [8] SUROVÁ, Svetluša. *Národné menšiny a právo na samosprávu- prípad Srbska* In: Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2012, Bratislava: Ekonóm, 2012, s. 453-465
- [9] SUROVÁ, Svetluša. *Politická participácia slovenskej národnej menšiny v Srbsku (po roku 2000).* Dizertačná práca. Banská Bystrica: 2008
- [10] STRUSSOVÁ, M.- PETRÍKOVÁ D. (2009) *Možnosti a predpoklady občianskej participácie v udržateľnom sídelnom rozvoji.* In: Sociológia, 41, 2009, č. 4
- [11] VERBA, Sidney – NIE, Norman H. 1972. *Participation in America. Political Democracy and Social Equality.* Chicago : University of Chicago Press, 1972. (1st ed.)
- [12] VERBA, Sidney – NIE, Norman H. 1978. *Participation and Political Equality.* Chicago : University of Chicago Press, 1978.
- [13] VERBA, Sidney – NIE, Norman H.- KIM, Jae-on. 1987. *Participation and Political Equality. A Seven-Nation Comparison.* Chicago : University of Chicago Press, 1987.
- [14] VERBA, Sidney- SCHLOZMAN, Kay Lehman- BRADY, Henry- NIE, Norman H.. 1993. *Citizen Activity: Who Participates? What Do They Say?* In : The American Political Science Review, Vol. 87, No. 2. (Jun., 1993), pp. 303- 318.

Kontakt

Mgr. Svetluša Surová, PhD.

Katedra politológie

Filozofická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovenská republika

E-mail: svetlusa.surova@gmail.com

SVETOVÁ OBCHODNÁ DOMINANCIA¹

Ing. Nóra Szikorová, PhD.

Abstrakt

Od roku 2009 sa Čína stala najväčším exportérom sveta, keď prekonala USA v tejto pozícii. Spojené štáty americké si však ešte stále udržiavajú pozíciu najväčšieho svetového importéra. Tieto dva štáty sú zároveň najväčšími recipientmi investícií a patria aj medzi najväčších investorov na svete. Dané indikátory však nemusia vypovedať aj o rozsahu ekonomického vplyvu nad ostatnými štátmi sveta. V predkladanom príspevku prezentujeme indexy dominancie svetového exportu a importu, pomocou ktorých je možné vyhodnotiť, pre aké percento štátov sveta je každá krajina najdôležitejším exportným alebo importným partnerom. Poukázali sme na to, že vo všeobecnosti je badateľný rovnaký trend vývoja týchto indexov a vývoja pozície štátov v rebríčku najväčších exportérov alebo importérov podľa celkovej hodnoty exportovaných tovarov a rozdiely sme interpretovali.

Kľúčové slová: Index dominancie svetového exportu, Index dominancie svetového importu, medzinárodný obchod

Abstract

Since 2009 China has become the world's largest exporter when overran the U.S. in this position. However the United States still maintain the position of the world's largest importer. These two states are also the largest recipients of investment and belong to the largest investors in the world as well. These indicators may not correspond to the extent of the economic impact on the rest of the world. We present the world export and import dominance indexes in the paper, which make it possible to evaluate, for what percentage of countries in the world each country is the most important export or import partner. We pointed out that, in general, the same trend in the development of these indexes and in the development of the country's position in the rankings of the largest exporters or importers according to the total value of exported goods is evident and differences were interpreted.

Key words: World Export Dominance Index, World Import Dominance Index, international trade

Úvod

Čína sa stala najväčším exportérom tovarov na svete od roku 2009 a je ich druhým najväčším importérom po USA. Jej súčasný celkový podiel na svetovom exporte je 12 % a jej celkový podiel na svetovom importe je 10 %. Medziročný rast jej exportov aj importov má klesajúci trend a sa ustálil na hodnote 7-8 % [1]. V rokoch 2008 a 2009 Čína predbehla Nemecko v prebytkoch obchodnej bilancie. Čína nepopierateľne dosiahla dominantné postavenie vo svetovom obchode, ktoré jej neustále narastá.

Hospodárska dominancia Číny sa tradične skúma na základe priamych investícií v zahraničí [2] alebo na základe objemu zahraničného obchodu [3,4]. V tomto príspevku predkladáme nový prístup na meranie hospodárskej dominancie štátov. Cieľom je dokázať hospodársku dominanciu Číny použitím alternatívnych kvantifikačných metód – indexov

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu KEGA (009EU-4/2013)

dominancie svetového exportu a importu – a komparácia postavenia Číny a ostatných dominantných štátov svetovej ekonomiky.

Základným predpokladom tohto príspevku je, že čím viac štátov a nezávislých území závisí od istej krajiny ako od obchodného partnera, tým väčšiu ekonomickú silu táto krajina má. Keďže v súčasnom globalizovanom svete existuje vysoká medzinárodná obchodná interdependencia a už žiadna krajina nedokáže fungovať autarkicky, tie štáty, ktoré sú kľúčovými obchodnými a investičnými partnermi pre ostatné, dokážu vyvolať exogénne ekonomické šoky a spôsobiť hospodárske krízy. Jedným takým prípadom je napríklad kríza na Ukrajine a ruský hospodársky vplyv na krajinu prostredníctvom medzinárodného obchodu a investícií.

1 Indexy dominancie obchodu

1.1 Výskumné metódy

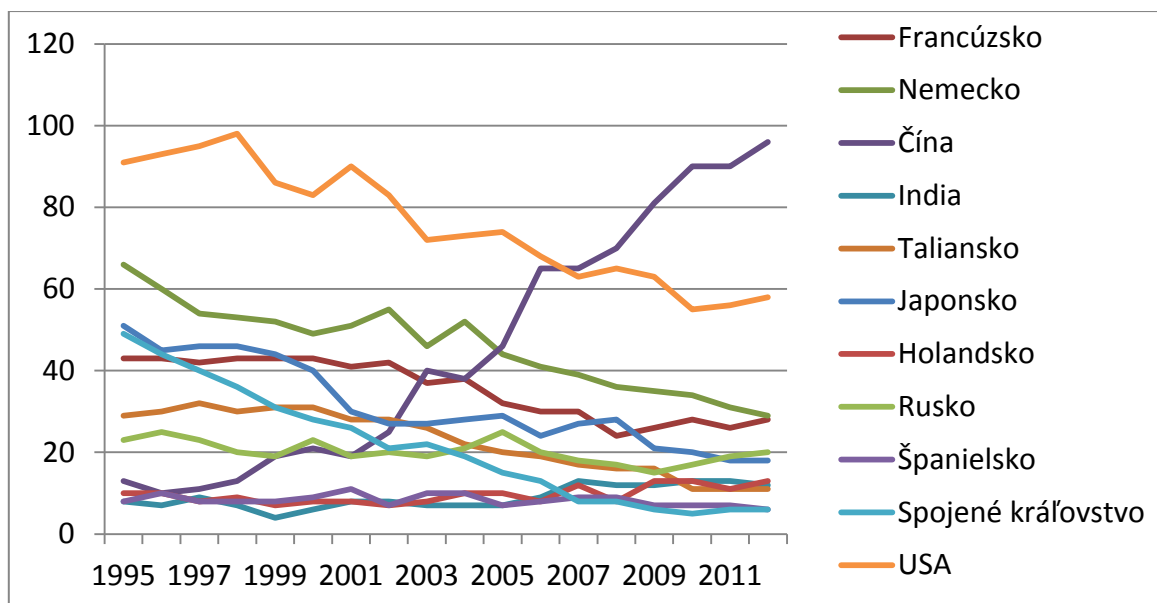
Na to, aby sme mohli kvantifikovať globálnu hospodársku silu nejakej krajiny, je treba sledovať obchodné toky všetkých štátov a nezávislých území. Zdrojom štatistických dát pre tento výskum je databáza *UNCTAD Handbook of Statistics 2013*, ktorá pokrýva obchodné toky medzi štátmi a nezávislými územiami v období 1995-2012.

Po identifikácii najdôležitejšieho exportného a importného partnera a troch najdôležitejších exportných a importných partnerov pre každú krajinu v každom roku, identifikujeme tie štáty, ktoré sú najdôležitejšími obchodnými partnermi pre najviac štátov sveta. V ďalšom kroku sú analyzované trendy a zmeny v postavení najdominantnejších ekonomík sveta.

Na záver sa vypočítal index dominancie svetového exportu (WEDI - *World Export Dominance Index*) ako súčet všetkých štátov a nezávislých teritórií, pre ktoré je daný štát najdôležitejším exportným partnerom vydelené počtom všetkých 216 štátov a nezávislých teritórií. Podobne sa vypočítal aj index dominancie svetového importu (WIDI - *World Import Dominance Index*). Pri oboch indexoch sa venovala vyššia pozornosť meniacemu sa čínskemu postaveniu v rebríčku.

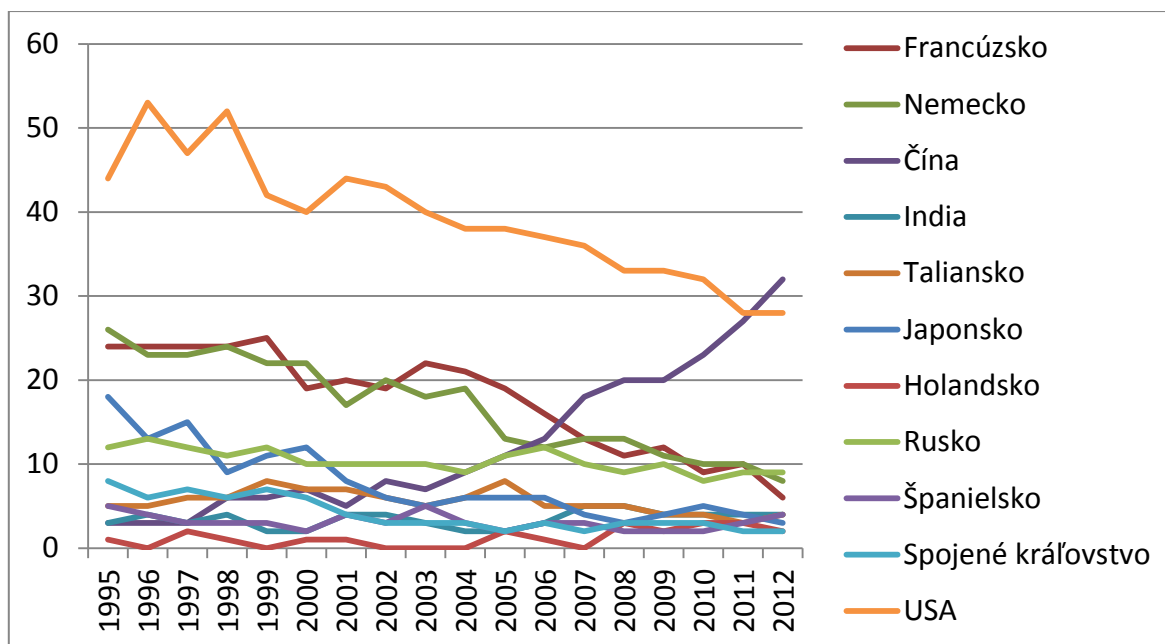
1.2 Výsledky

Najväčšími exportérmi a importérmi medzi rokmi 1995 a 2012 vo svete boli Francúzsko, Nemecko, Čína, India, Taliansko, Japonsko, Holandsko, Ruská federácia, Španielsko, Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké. Objemy ich exportov aj importov sa menili počas tohto obdobia, rovnako ako aj ich celkový podiel na svetových exportných a importných tokoch. Mnoho štátov, ktoré boli na vrchole rebríčka v roku 1995 boli neskôr nahradené inými. Podobné trendy môžeme pozorovať aj v ich exportnej a importnej dominancii obchodu.

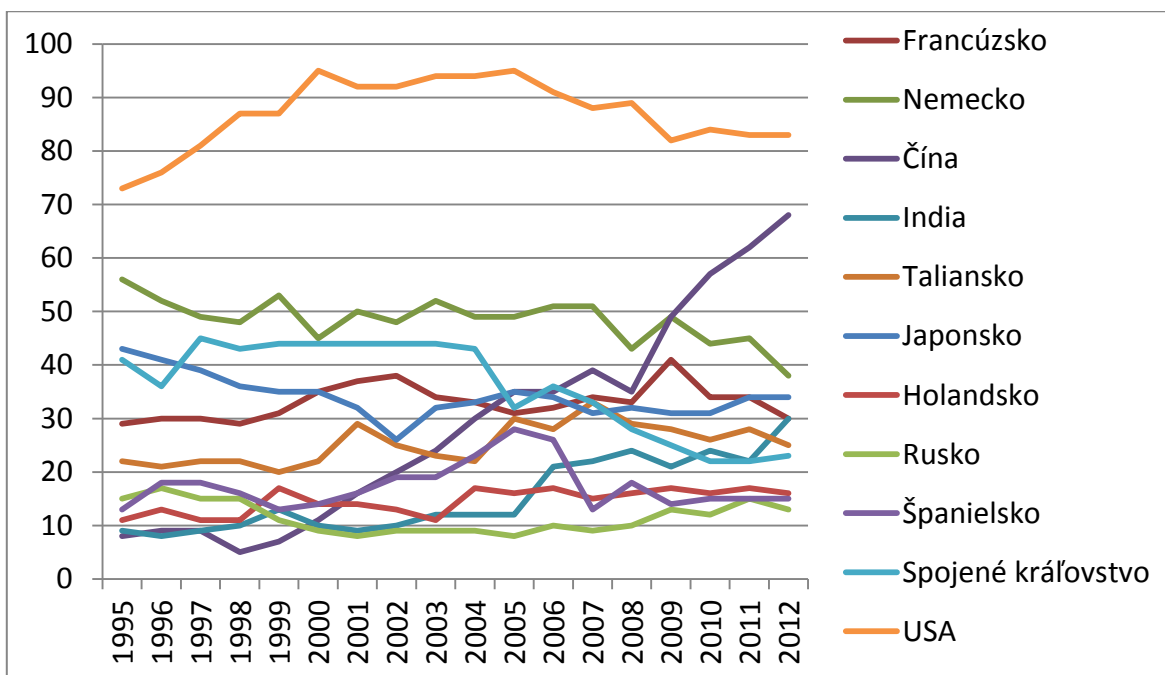
Graf 1. Krajiny medzi top 3 exportérmi do ostatných štátov a nezávislých teritórií sveta. Os y predstavuje počet štátov, pre ktoré je daný štát medzi top 3 exportérmi. Autorove výpočty podľa údajov [1].

Od roku 2007 je Čína jedným z top 3 exportérov do väčšiny štátov a nezávislých území sveta (Graf 1). Nahradila Spojené štáty americké a odvtedy sa jej pozícia neustále zlepšuje v porovnaní s postavením USA. Obdobný, avšak omnoho pomalší trend možno badať pri exportnej expanzii Indie. Pozícia hospodársky vyspelých štátov sa postupne zhoršuje, pričom najväčšie straty zaznamenávajú Spojené kráľovstvo a Spojené štáty americké. USA zvykli byť medzi top 3 exportérmi pre takmer 100 štátov a nezávislých území sveta až do roku 1998, pričom v súčasnosti dominujú už len v menej ako 60 štátoch. Trendová funkcia tohto indikátora teda môže predpovedať vývoj postavenia štátov podľa objemu exportných tokov.

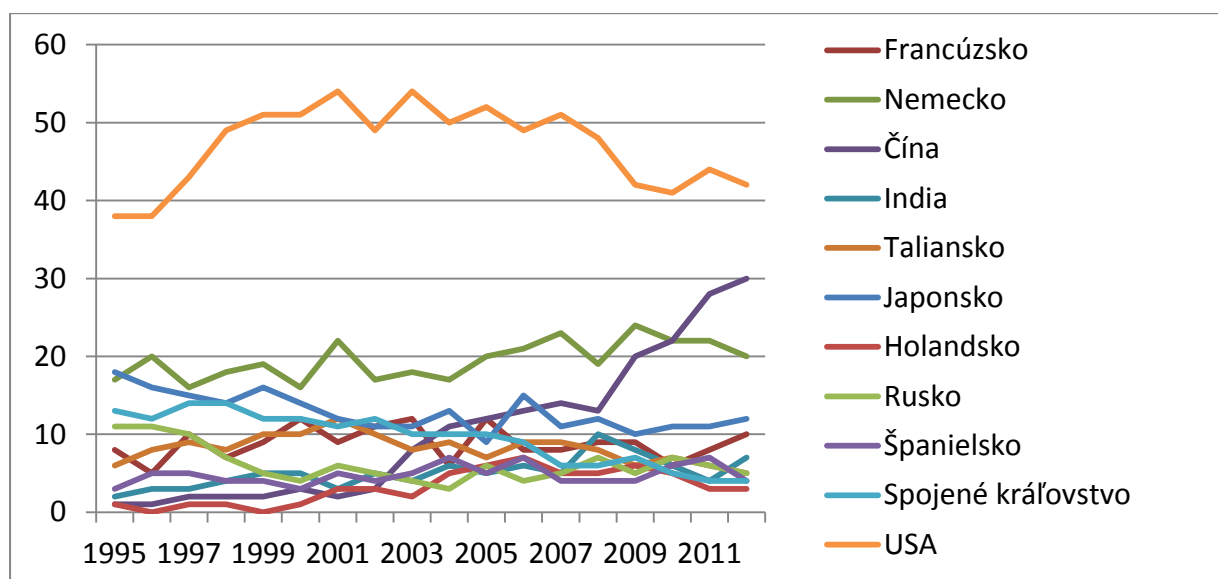
Graf 2. Najdôležitejší exportéri pre iné štáty a nezávislé územia na svete. Os y predstavuje počet štátov, pre ktoré sú tieto štáty najväčšími exportnými partnermi. Autorove výpočty podľa údajov [1].

Ak berieme do úvahy len najväčšieho exportéra pre každý štát a nezávislé územie na svete, Čína v tomto indikátore predbehla USA v roku 2012. Je najväčším exportérom pre 31 štátov a nezávislých teritórií sveta, pričom väčšina týchto štátov pochádza z rozvojového sveta (Graf 2). Čína je v súčasnosti najväčším exportérom aj pre všetky krajiny BRICS. Doteraz v žiadnom štáte neprišla o svoje vedúce postavenie a vo väčšine štátov, kde ho nadobudla, vytlačila z tohto postavenia USA, Spojené kráľovstvo alebo Francúzsko.

Graf 3. Krajiny medzi top 3 importérami pre ostatné štáty a nezávislé územia sveta. Os y predstavuje počet štátov, pre ktoré sú tieto krajiny jedným z top 3 importérov. Autorove výpočty podľa údajov [1].

Na druhej strane, Spojené štáty americké sú stále medzi top 3 importérmi pre väčšinu štátov a nezávislých území sveta (Graf 3). Čína si však veľmi rýchlo zlepšuje svoju pozíciu a pri zachovaní súčasného trendu v nasledujúcich 3-4 rokoch by mohla nahradiť USA na vrchole rebríčka. Podobný rýchlo rastúci trend možno badať aj pri Indii, hoci v jej prípade to bude trvať omnoho dlhšie, kým sa dostane na podobnú úroveň ako Čína. Najväčšie straty zaznamenalo Spojené kráľovstvo, ktoré bývalo medzi top 3 importérmi pre vyše 40 štátov a nezávislých teritórií, kým v súčasnosti má túto pozíciu už len v približne polovici. Holandsku, Taliansku a Francúzsku sa relatívne darí uchovávať si stabilné pozíciu medzi top 3 importérmi pre iné štáty.

Graf. 4. Najdôležitejší importéri pre ostatné štáty a nezávislé územia sveta. Os y predstavuje počet štátov a nezávislých území pre ktoré je daný štát najdôležitejším importérom. Autorove výpočty podľa údajov [1].

Ak berieme do úvahy najväčšieho importéra pre každú krajinu a nezávislé územie, Spojené štáty americké sú stále na prvom mieste pre väčšinu z nich, čo zodpovedá ich pozícii najväčšieho svetového importéra na svete. USA sú najdôležitejším importérom pre viac než 40 štátov a nezávislých teritórií sveta, pričom Čína, ktorá je v súčasnosti na druhej priečke, je najdôležitejším importným trhom pre 30, väčšinou ázijských a afrických krajín (graf 4). Na druhej strane, Spojené kráľovstvo je krajinou, ktorá stratila svoje vedúce postavenie vo viac než polovici štátov, kde predtým bola dominantným importérom. Vo väčšine štátov, v ktorých prišla o toto postavenie ju nahradili USA a Francúzsko.

Tabuľka 1. Indexy dominancie svetového exportu a importu pre vybraných najväčších exportérov a importérov sveta podľa hodnoty obchodu v 2012

Krajina	Pozícia podľa hodnoty svetového exportu tovarov	WEDI	Pozícia podľa hodnoty svetového importu tovarov	WIDI
Francúzsko	6.	0,028	6.	0,046
Nemecko	3.	0,037	3.	0,093
Čína	1.	0,148	2.	0,139
India	19.	0,019	11.	0,032
Taliansko	9.	0,019	10.	0,023
Japonsko	4.	0,014	4.	0,056
Holandsko	5.	0,009	7.	0,014
Ruská federácia	8.	0,042	17.	0,023
Španielsko	20.	0,019	16.	0,019
Spojené kráľovstvo	11.	0,009	5.	0,019
USA	2.	0,130	1.	0,194

Pozn.: Autorove výpočty podľa údajov [1].

Indexy v tabuľke 1 dokazujú obchodnú dominanciu USA a Číny vo svete. Sú to jediné 2 štáty s vyšším WEDI a WIDI než 0,1. Index dominancie svetového exportu taktiež odhaľuje, že po Číne a USA, je Ruská federácia je tretím najvplyvnejším exportérom sveta, napriek tomu, že v absolútnych hodnotách sa nachádza len na 8. mieste [1]. Nemecko, ktoré je 2. najväčším exportérom v absolútnych číslach na svete, podľa WEDI sa ocitlo až na 4. mieste, čo značí, že má nižšiu koncentráciu exportov a vplyv, než majú Čína, USA alebo Rusko.

Postavenie štátov podľa indexu dominancie svetového importu väčšinou zodpovedá aj ich postaveniu podľa absolútnych hodnôt ich importov, čo znamená, že najväčší importéri v absolútnom meradle sú zároveň aj najdôležitejšími importérmi pre väčšinu štátov sveta. India, Ruská federácia a Španielsko tvoria výnimky, pretože sú najdôležitejšími importérmi pre omnoho viac štátov, než by sa dalo predpokladať podľa ich postavenia v rebríčku importérov podľa hodnoty importov. To podporuje náš základný predpoklad, že krajiny, od ktorých ostatné najviac závisia v medzinárodnom obchode majú najväčšiu ekonomickú silu a vplyv vo svetovej ekonomike.

Záver

V predkladanom príspevku sme navrhli alternatívny spôsob merania obchodnej dominancie štátov. Indexy dominancie svetového exportu a importu, ktoré sme predstavili, sú založené na pomere štátov a nezávislých území, pre ktoré sú jednotlivé krajiny najdôležitejšími exportérmi alebo importérmi ku celkovému počtu štátov a nezávislých území. Poukázali sme na to, že postavenie štátov podľa týchto indexov väčšinou zodpovedá ich postaveniu podľa absolútnych hodnôt exportu alebo importu. Najdominantnejším exportérom je Čína a najdominantnejším importérom sú Spojené štáty americké. To isté platí aj keď sledujeme krajinu, či je medzi top 3 importérmi a exportérmi pre ostatné štáty a nezávislé teritóriá.

Budúci výskum odporúčame orientovať na rozvoj skúmania indexov WEDI a WIDI a vytvorenie robustnej štatistickej analýzy spájajúcej tieto indexy s inými indikátormi hospodárskej a politickej dominancie. Tiež by sa mohol ďalší výskum orientovať na regionálnu dominanciu, keďže to, že Čína je najväčším exportérom pre väčšinu štátov sveta, nie je dominantnou v Európe a v Latinskej Amerike, čo značí o výrazných rozdieloch rozloženie obchodného vplyvu vo svete. Ďalším prínosom by mohlo byť zistenie závislosti obchodnej dominancie od komparatívnych výhod a ich vzájomné ovplyvňovanie.

Zoznam použitej literatúry

- [1] United Nations Conference on Trade and Development [online], *UNCTADStat*. [cit. 10.5.2014]. Dostupné na internete: <http://unctadstat.unctad.org/>.
- [2] N. SZIKOROVA, *Cínske investície v afrických štatoch bohatých na zemný plyn*, *Medzinárodné vzťahy* –2012, roč. 10, s. 31-40.
- [3] L. XIAOJUN. 2012. *China as a trading superpower, China's Geoeconomic Strategy*, LSE, 2012.
- [4] M. GRANČAY. 2014. *China – V4 trade relations – a Slovak perspective, Current Trends and Perspectives in Development of China-V4 Trade and Investment*. Bratislava: Ekonóm, 2014.

Kontakt

Ing. Nóra Szikorová, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov,

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: nora.szikorova@euba.sk

VÝVOJ A SÚČASNÝ STAV IZRAELSKO-PALESTÍNSKEHO MIEROVÉHO PROCESU

PhDr. Martin Šálek

Abstrakt

V septembri 2013 si svet pripomenul dvadsiate výročie podpisu dohôd z Oslo medzi Organizáciou za oslobodenie Palestíny a Izraelom. Tým bol odštartovaný zložitý izraelsko-palestínsky mierový proces, ktorý sa do dnešných dní nepodarilo úspešne zavŕšiť

Kľúčové slová: Izrael, Palestínska samospráva, mierové zmluvy

Abstract

In September 2013 the world commemorated 20th anniversary of signing of the Oslo Accords between the Palestine Liberation Organization and Israel. This caused the complex start of the Israeli-Palestinian peace process, which has not been completed successfully yet.

Key words: Israel, Palestinian autonomy, peace agreements

Úvod

Veľkým medzníkom v histórii moderného Izraela aj celého Blízkeho východu je začiatok tzv. „mierového procesu“ medzi Izraelom a Organizáciou za oslobodenie Palestíny (OOP). OOP vznikla v roku 1964 a slúžila ako zastrešujúca organizácia pre rôzne palestínske nacionalistické organizácie.¹ Najvýznamnejšiu z nich bol Fatah, sekulárna nacionalistická organizácia. Hlavnou úlohou OOP bolo predovšetkým koordinovať ozbrojený odpor voči Izraelu a reprezentovať Palestínčanov smerom do zahraničia. V priebehu druhej polovice 60-tych rokov (hlavne po tzv. šesťdňovej vojne, keď Izrael zabral popri Sinaji a Golanských výšinách aj zvyšky územia mandátnej Palestíny, teda Západný breh Jordánu, Gazu a východnú časť Jeruzalema) sa z nej stala najvýznamnejšia reprezentantka palestínskych Arabov. A to napriek tomu, že sa v priebehu neskoršieho obdobia od nej niekoľkokrát odštíepili iné, radikálnejšie frakcie. V roku 1969 bol za predsedu OOP zvolený Jásir Arafat, prezývaný „Abu Amár“. Pôvodne OOP odmietala legitimitu židovskej prítomnosti v Palestíne. Neskôr akceptovala myšlienku jedného štátu pre Židov, kresťanov aj moslimov.² Následne v roku 1974 v rámci programu tzv. „Desiatich bodov“ naznačila, že palestínsky štát by nemusel fungovať na území celej historickej Palestíny.³ Tým de facto prvýkrát pripustila možnosť existencie dvojštátneho riešenia. V programe sa uvádzalo, že: „OOP sa bude usilovať všetkými dostupnými prostriedkami, predovšetkým prostredníctvom ozbrojeného boja, o oslobodenie palestínskeho územia a o rozvíjanie nezávislej a bojovej národnej správy ľudu v každej časti palestínskeho územia, ktorá bude oslobodená“.⁴ Naďalej však presadzovala ako najideálnejšie riešenie zánik suverénneho židovského štátu.

V roku 1974 jej taktiež bol zaručený pozorovateľsky status v Organizácii spojených národov a bola uznaná ako „legitímny predstaviteľ palestínskeho ľudu“.⁵ Naďalej však

¹ Schulze (2012): Arabsko-izraelský konflikt, str. 36

² Čejka (2008) Izrael a Palestína, str. 106

³ Čejka (2008) Izrael a Palestína, str. 106

⁴ Kapeliouk (2008) Arafat, str. 138

⁵ Grangerová (2006) Palestínske otázky, str. 26

pokračovala v ozbrojených aktivitách a taktiež kritizovala mierovú zmluvu medzi Izraelom a Egyptom z roku 1979. Izrael OOP ako legitímneho zástupcu Palestínčanov neuznával. Taktiež sa v rámci intervencie v Libanone v roku 1982 dostal s OOP do otvorenej vojny. Situácia sa začala dramaticky meniť až koncom 80-tych rokov. Po dopravnom incidente v pásme Gazy v decembri 1987 vypukla séria demonštrácií, ktoré sa označujú ako „Intifáda“⁶. Zrážky medzi palestínskymi demonštrantami a izraelskými ozbrojenými silami trvali počas celého nasledujúceho roku. OOP to využila a v novembri 1988 na zasadnutí Palestínskej národnej Rady v Alžíri vyhlásili „Deklaráciu palestínskej nezávislosti“ na Západnom brehu Jordánu, v pásme Gazy a vo Východnom Jeruzaleme. Následne predseda OOP Jásir Arafat vyhlasuje, že tento krok znamená zároveň uznanie Izraela.⁷ Pravicová vláda Jichaka Šamira však nie je ochotná komunikovať s organizáciou, ktorú považuje za teroristickú.

1 Začiatok procesu

V októbri 1991 sa pod záštitou Spojených štátov a Sovietskeho zväzu konala medzinárodná mierová konferencia v Madride. Zástupcovia Palestínčanov ako členovia jordánskej delegácie vtedy prvýkrát rokovali so zástupcami Izraela. Pokrok však táto konferencia nepriniesla. Zmenu priniesli až voľby v júni 1992. Tie vyhrala Strana práce pod vedením staronového predsedu Jichaka Rabina, bývalého premiéra⁸, generála a Náčelníka generálneho štábu. Ten zložil koalíciu s ľavicových (Merec) a náboženských (Šas) strán a s pomocou Spojených štátov Amerických začal pripravovať vyjednávania s OOP.

1.1 Rabinova vláda

Dôvodov na to mal Rabin niekoľko. Od decembra 1987 sa situácia neupokojila a stav napätia spojený s výpadkom palestínskej pracovnej sily spôsobovali Izraelu značné hospodárske škody.⁹ Rabin si uvedomoval, že počet Palestínčanov na území celej historickej Palestíny (Izrael, Západný breh Jordánu, Gaza) môže prevýšiť počet Židov. Zároveň videl mier ako nástroj bezpečnosti pre Izrael.¹⁰ Vyriešenie palestínskej otázky totiž podľa neho malo viesť k mieru so všetkými arabskými susedmi. Mierová situácia by tiež mala vplyv na vzájomné obchodovanie. Nakoniec bol teda nútený prehodnotiť svoj postoj z obdobia jeho prvého premiérskeho mandátu. Vtedy sa vyjadril, že: „Sem ochotní stretávať sa s OOP len na bojových poliach“.¹¹

OOP k rozhovorom pritlačili iné dôvody. Po vojnách v roku 1973 (Jom-kippurská) a 1982 a Egyptsko-izraelskom mieri (1979) si pragmatickejšie krídlo OOP uvedomilo, že vojenská porážka Izraela nie je reálna. Vplyv mala aj strata vplyvného spojenca (rozpad ZSSR) a čiastočná politická izolácia v Arabskom svete (kvôli Arafatovej podpore irackej invázie do Kuwajtu v roku 1990). V lete 1993 preto prebiehali vyjednávania v nórskom Osle. Na čele palestínskej delegácie stál Arafatov spolupracovník Said Erekat, Izraelčanov viedol člen strany práce Josi Beilin. Dohody boli nakoniec podpísané 13. septembra 1993 vo Washingtone. Dokument mal názov „Deklarácia princípov prechodnej samosprávy“¹²

⁶ V arabčine „Ľudové povstanie“

⁷ Čejka (2011) Dejiny moderného Izraela, str. 206

⁸ Rabin bol premiérom Izraela už v období 1974-1977

⁹ Ben Ami (2010) Valecne sramy, mirove rany, str. 196

¹⁰ Ben Ami (2010) Valecne sramy, mirove rany, str. 201

¹¹ Kapeliouk (2008) Arafat, str. 137

¹² Plný text dohody na jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/dop.html

a zakotvovala vznik tzv. „Palestínskej samosprávy“, ktorá mala mať na starosti správu záležitostí Palestínčanov na Západnom brehu a v Gaze. Na čele samosprávy mal stáť prezident, ktorým bol v roku 1994 po návrate s Tuniska¹³ zvolený (v priamich voľbách) Jásir Arafat. Hlavným mestom palestínskej samosprávy sa mal stať Ramalláh. Dohode predchádzala korešpondencia medzi OOP a vládou Izraela, v ktorej obe strany vyjadrili vzájomné uznanie. Proti dohode existovala opozícia na oboch stranách. Na izraelskej strane protestovala pravica a to jednak náboženská a taktiež sekulárna. Do čela protestov sa postavil Likud na čele s predsedom Bejaminom Netanyahuom a bývalým ministrom obrany Arielom Šaronom. Tí tvrdili, že vláda „ustupuje zločincovi a vyjednáva s teroristickou organizáciou“¹⁴. Proti boli aj združenia osadníkov z Gazy a Západného brehu, ktorí považovali za svoju vlasť všetko územie kontrolované od júna 1967. Na palestínskej strane sa vytvorila takzvaná „Fronta odporu“ ktorá pozostávala z islamisticky orientovaných organizácii Hamas¹⁵ a palestínska vetva Islamského džihádu a taktiež sekulárnych organizácii Ludová fronta za oslobodenie Palestíny a Demokratická fronta za oslobodenie Palestíny. Islamisti totiž odmietali židovské právo na sebaurčenie z náboženských dôvodov, preto nemohli odsúhlasiť kompromis s Izraelom.¹⁶ V článku 11 zakladajúcej charty hnutia Hamás sa píše: „Hnutie islámskeho odporu verí, že palestínska zem je zákonným posvätným dedičstvom, islámská zem zverená islamským generáciám až do dňa vzkriesenia. Je neprijateľné, aby sme sa vzdali jej sebemenšej časti.“¹⁷ Sekulárne ľavicové organizácie zase dohodu považovali za zradu protiimperialistického boja a palestínskej revolúcie. Napriek tomu sa dohodu za výraznej podpory administratívy amerického prezidenta Billa Clintona podarilo uzavrieť. Podľa prieskumov verejnej mienky realizovaných v tomto období, podporovala kompromis väčšina Izraelčanov aj Palestínčanov.¹⁸

Mierový proces následne pokračoval v roku 1994, keď Izrael a Palestínska samospráva podpísali „Dohodu o samospráve Gazy a Jericha“. Jednalo sa o prvé územia (s výnimkou izraelských osídlení) s ktorých sa Izrael zaviazal stiahnuť. Dohoda zároveň zakotvovala vytvorenie „Palestínskych policajných síl“.¹⁹ Tie mali v spravovanej oblasti dohliadať na bezpečnosť. Následne Izrael v novembri 1994 uzatvoril mierovú zmluvu s Jordánskom. Vyjednávania prebehli pomerne hladko, keďže Izrael mal kontakty s vládou dynastiou Hášimovcov prakticky od svojho vzniku.²⁰ Keďže Jordánsko sa v roku 1988 oficiálne vzdalo nárokov na Západný breh Jordánu, nemali ani územné spory. Jordánsko bolo po Egypte druhým arabským štátom, ktorý s Izraelom uzatvoril mierovú zmluvu. K vytvoreniu kontaktov, aj keď stále nie na najvyššej úrovni, prišlo aj v prípade Maroka a Tuniska. Za podpis dohôd v Osle obdržali v decembri 1994 Rabin, jeho minister zahraničia Šimon Peres a Jásir Arafat Nobelove ceny mieru.

V septembri 1995 podpísali Izrael a Palestínska samospráva vo Washingtone dohodu všeobecne nazývanú „Oslo II“ (oficiálne Dočasná izraelsko-palestínska dohoda o Západnom brehu a Gaze).²¹ Tá sa týkala členenia územia. Západný breh rozdelila na tri zóny. Zóna A: civilná aj bezpečnostná správa v rukách Palestínčanov, 3,5% územia západného brehu. Zóna B: Civilná správa v rukách Palestínčanov, bezpečnostná v rukách Izraela, 26% územia. Zóna

¹³ Keďže OOP vznikla ako exilová organizácia, od svojho vzniku v roku 1964 sídlila v Jordánsku. Po vyhnaní palestínskych organizácii z Jordánska v septembri 1970 sídlila v Libanone a po izraelskej invázii do Libanonu v roku 1982 sa presťahovala do Tuniska

¹⁴ Rosenzweig (2008) Ariel Šaron, str. 245

¹⁵ Skratka z názvu „Hnutie islamského odporu“, založený v roku 1988

¹⁶ Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 244

¹⁷ Introvigne (2003) Hamás, str. 86

¹⁸ Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 236

¹⁹ Plný text dohody na <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF>

²⁰ Schulze (2012) Arabsko-izraelský konflikt, str. 98

²¹ Plný text dohody na jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/interim.html

C: civilná aj bezpečnostná správa v rukách Izraela, 70,5% územia.²² Zóna C zahrnovala všetky územia, na ktorých sa nachádzali židovské osady. Územie Gazy sa delilo na územie pod správou Palestínskej samosprávy a územie Palestínčanom neprípustné (osady a vojenské zóny).

Osídlenia začal Izrael stavať po zabratí západného brehu a Gazy vo vojne v roku 1967. Už v období podpisu prvej dohody z Oslo žilo na obsadených územiach približne 150 000 osadníkov.²³ Navyše sa ich počet aj počas mierových rokovaní v období 1993 – 1996 neustále zvyšoval.²⁴ Izraelská strana na to však nebrala do úvahy. Ešte väčším problémom pri vyjednávaniach bola v tomto období aktivita radikálnych palestínskych frakcií, ktoré nesúhlasili s vyjednávania s Izraelom. Hamas, Islamský džihád a Ľudová fronta za oslobodenie Palestíny podnikali teroristické útoky s cieľom sabotovať rokovania. Mnohé s útokov boli namierené voči civilným objektom ako napríklad trhoviská, reštaurácie alebo prostriedky hromadnej dopravy. V období medzi rokmi 1993-1996 zahynulo vyše 300 Izraelčanov.²⁵ Palestínska samospráva na čele s Arafatom sa pritom vyznačovala veľkou neschopnosťou pri potláčaní aktivít týchto frakcií.²⁶ Arafat sa namiesto ich potláčania snažil skôr o vyjednanie, aby nestratil svoju reputáciu u radikálnejšej časti Palestínčanov.²⁷ Tým však strácal dôveru izraelskej strany.

Navyše, 4. novembra 1995 zavraždil židovský náboženský radikál Jigal Amir zavraždil premiéra Rabina. Pri neskoršom súdnom procese sa ukázalo, že konal aj pod vplyvom Rady židovských osád.²⁸ Jednalo sa o organizáciu združujúcu osadníckych rabínov, ktorá nesúhlasila s Rabinovými územnými kompromismi. Násilie zo strany izraelskej náboženskej pravice s cieľom zastaviť mierový proces existovalo aj predtým (napríklad útok Barucha Goldsteina na Palestínčanov v „Hrobke patriarchov“ vo februári 1994) Útok na predsedu vlády bol však bezprecedentný. Na Rabinovo miesto nastúpil Šimon Peres, ktorý sa snažil do ďalších parlamentných volieb pokračovať v rokovaní s Palestínskou samosprávou a taktiež mal v úmysle pokúsiť sa o mier so Sýriou. Sýrsky prezident Háfiz al-Asad však nemal záujem o kompromisný návrh. Externý nepriateľ v podobe Izraela bol pre neho dôležitý ako mobilizačný prvok ideológie pan-arabizmu, ktorá legitimizovala vládu menšinových Alawitov.²⁹ Zároveň sa obával, že by mier v regióne posilnil vplyv Izraela v Libanone, tradičnej sfére vplyvu Sýrie. Rokovania preto stroskotali. Teroristické útoky palestínskych skupín navyše posilňovali izraelskú pravicu. Nasledujúce parlamentné voľby sa konali 29. mája 1996. Vyhrala ich Strana práce ktorá získala 34 parlamentných kresiel, o dve viac ako pravicový Likud.³⁰ Popri parlamentných voľbách však prebehla aj priama voľba predsedu vlády³¹, v ktorej zvíťazil predseda Likudu Benjamin Netanyahu.

²² Čejka (2011) Dejiny moderného Izraela, str. 244

²³ Grangeová (2006) Palestínske otázky, str. 45

²⁴ Ben Ami (2010) Valecne sramy, mirove rany, str. 208

²⁵ Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 253

²⁶ Ben Ami (2010) Valecne sramy, mirove rany, str. 207

²⁷ Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 254

²⁸ Čejka (2008) Izrael a Palestína, str. 196

²⁹ Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 241

³⁰ Čejka (2011) Dejiny moderného Izraela, str. 249

³¹ Inštitút priamej voľby predsedu vlády zaviedla Rabinova vláda, aby mal v prípade tesného rozdielu hlasov v parlamente premiér silnejší mandát. Priama voľba sa uskutočnila ešte v rokoch 1999 a 2001 (v 2001 ale bez spojitosti s parlamentnými voľbami). Následne bol tento inštitút zrušený.

1.2 Netanyahuova vláda

Netanyahu, bývalý veľvyslanec Izraela v OSN bol kritikom dohôd z Osla, ktoré často prirovnával k Mníchovskej dohode z roku 1938.³² Navyše poukazoval na Arafatovu nevôľu pri potieraní terorizmu. Jeho pravicová vládna koalícia vôbec nebola taká idealistická vo vzťahu k Palestínčanom, napriek tomu sa mierový proces úplne nezastavil. V Januári 1997 schválil izraelský parlament tzv. „Hebronský protokol“³³. V rámci dohody sa izraelská armáda stiahla z 80% územia mesta Hebron a táto oblasť (H1) pripadla pod Palestínsku samosprávu. Vo zvyšných 20 % obývaných osadníkmi (H2), ostala vojenská správa Izraela. Spolu s cca. 500 osadníkmi však pod izraelskou kontrolou žilo zhruba aj 20 000 Palestínčanov. Taktiež „Dohoda od Wye river“³⁴ z októbra 1998 presunula časť územia pod palestínsku správu (1% z B do A a 12% z C do B).³⁵ Na druhej strane však Likud viac dbal na záujmy osadníkov a pokračoval v dotovaní výstavby osídlení. Kvôli tomu počas Netanyahuovej vlády pretrvávala vzájomná nedôvera medzi Izraelom a Palestínskou samosprávou a pokračovali aj teroristické útoky. Nasledujúce parlamentné voľby sa konali v máji 1999. Nový predseda Strany práce a bývalý náčelník generálneho štábu Ehud Barak išiel do kampane so zámerom obnoviť rokovania za účelom definitívneho vyriešenia konfliktu (tj. vytvorenia nezávislého Palestínskeho štátu)³⁶ a tiež sa znovu pokúsil o mierové rokovania so Sýriou. Strana práce následne vyhrala voľby a Barak priamu voľbu predsedu vlády. To viedlo k vytvoreniu novej vládnej koalície naklonenej mierovým rozhovorom.

2 Prerušenie procesu

2.1 Barakova vláda

Barak obnovil rozhovory so Sýriou (sprostredkované prevažne Spojenými štátmi) ale tie opäť nepriniesli očakávaný výsledok. Háfez al-Asad sa totiž naďalej obával, že by kompromis s Izraelom, ktorý od svojho nástupu k moci v roku 1970 neustále označoval za nepriateľa číslo jedna podkopával legitimitu režimu a možnosť nástupníctva jeho syna na post sýrskeho prezidenta.³⁷ Ani vidina návratu veľkej časti Golanských výšin ho nepresvedčila. Pokiaľ ide o vyjednávanie s Palestínčanmi, Prezident Bill Clinton zorganizoval v júli 2000 summit v Camp Davide, kam pozval Baraka aj Arafata. Izraelská strana po konzultáciách s Američanmi navrhla Arafatovi dohodu, ktorá zahŕňala 91% územia Západného brehu, Gazu a zvrchovanosť nad časťou Východného Jeruzalema. Palestínska strana však aj napriek naliehaniu prezidenta Clintona návrh odmietla. Prekážalo jej predovšetkým zamietavé stanovisko Baraka k myšlienke návratu Palestínskych utečencov na územie dnešného Izraela a taktiež v otázke správy Jeruzalema sa názory oboch delegácii rozchádzali. Otázky utečencov a Jeruzalema ostávajú naďalej ako najproblematickejšie body v Izraelsko-palestínskych vzťahoch. Jeruzalem je dôležitým mestom pre všetky tri svetové monoteistické náboženstvá Kresťanstvo, Judaizmus aj Islam. Pokiaľ ide o utečencov žijúcich v susedných štátoch, Západnom brehu alebo Gaze, ich počet narástol zo zhruba 700 000 v roku 1948 na viac ako 5 miliónov.³⁸ Ich návrat do dnešného Izraela by teda mohol ohroziť Židovskú väčšinu v štáte.

³² Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 259

³³ Plný text dohody na jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/hebprot.html

³⁴ Plný text dohody na state.gov/www/regions/nea/981023_interim_agmt.html

³⁵ Čejka (2011) Dejiny moderného Izraela, str. 263

³⁶ Jichak Rabin totiž ani v časoch po podpise dohôd z Osla nehovoril o nezávislom Palestínskom štáte, ale skôr o vysokom stupni samosprávy, ideu štátu úplne prijal až Šimon Peres a po ňom Barak

³⁷ Ben Ami (2010) Valecne sramy, mirove rany, str. 233

³⁸ Podľa palestinehistory.org

2.2 Druhá intifáda a stagnácia

Arafat sa s Camp Davidu vrátil ako hrdina, ktorý neustúpil tlaku Izraela a Spojených štátov. V Palestínskej spoločnosti zároveň posilnil nacionalistické cítenie. Situácia sa ešte zhoršila 28. septembra, keď bývalý generál a zároveň nový predseda pravicového Likudu Ariel Šaron uskutočnil výstup na Chrámovú horu v Jeruzaleme. Na nej sa nachádzajú dve významné moslimské svätyne: Skalný dóm a mešita Al-Aksá.³⁹ Toto okamžite odštartovalo násilné demonštrácie Palestínčanov na obsadených územiach aj v Jeruzaleme. Zároveň svoje aktivity vystupňovali aj teroristické organizácie. Arafat nie len že násilnostiam nebol schopný zabrániť, ale Izrael ho upodozrieval, že ich aj podnecuje. Bill Clinton sa ešte snažil situáciu ukládať tým, že v januári 2001 zvolal konferenciu do egyptskej Taby. Tam po dohode s Barakom ponúkli Arafatovi 97% Západného brehu, výmenu zvyšných 3% územia, Gazu a nový kompromis ohľadom Jeruzalema.⁴⁰ V prípade utečencov navrhoval Izrael prijatie obmedzeného počtu, ktoré si sám určí. Táto ponuka sa stala známou pod názvom „Clintonove parametre“. K dohode však strany nedospeli prevažne kvôli odmietavému postoju Palestínskej samosprávy. V tomto období už naplno prebiehala tzv. „druhá intifáda“ nazývaná aj „intifáda Al-Aksá“. Ariel Šaron následne obvinil Baraka, že sa pred Arafatom zbytočne ponížil a že nezvláda bezpečnostnú situáciu. Do demonštrácii sa totiž zapojili aj izraelskí Arabi, čo viedlo k etnickým zrážkam v zmiešaných mestách.⁴¹ Zároveň vyzval Šaron Baraka na novú priamu voľbu predsedu vlády (konal sa bez spojitosti z parlamentnými voľbami). Šaron v nej vo februári 2001 Baraka porazil stal sa novým predsedom vlády. Ministrov za Stranu práce doplnili ministri za Likud a tak vznikla veľká koalícia. Šaron bol k Arafatovi nedôverčivý a akékoľvek ďalšie vyjednávania podmieňoval zastavením násillia z palestínskej strany. Po teroristických útokoch na New York a Washington 11.9.2001 sa Šaron začal zbližovať s administratívou novozvoleného amerického prezidenta Georga W. Busha.⁴² Zároveň tvrdo odpovedal na pokračujúce teroristické útoky, keď v rámci operácie „Obranný štít“ v období marec až máj 2002 tanky a obrnené transportéry izraelskej armády obsadili mestá na Západnom brehu, ktoré podľa dohody „Oslo II“ spadali pod úplnú suverenitu Palestínskej samosprávy. Vojenské letectvo sa zameralo na cieľnú likvidáciu predstaviteľov militantných organizácií. Najväčší úspech v tejto oblasti bol dosiahnutý v priebehu marca a apríla 2004, keď boli zabití dvaja poprední predstavitelia hnutia Hamás, šejk Ahmad Jásin a Abdel Aziz Rantísí. Zároveň začal Izrael s výstavbou tzv. bezpečnostnej bariéry, ktorá mala za cieľ znemožniť vniknutie potenciálnych teroristov na izraelské územie. Tento projekt sa stal kontroverzným najmä vďaka tomu, že prekračoval „Zelenú líniu“ aby zahrnul aj niektoré bloky osád.

Americká administratíva sa snažila situáciu zmierniť tým, že v apríli 2003 prišla s iniciatívou tzv. „Cestovnej mapy“, ktorá mala fungovať ako harmonogram obnovenia mierového procesu.⁴³ Návrh bol vypracovaný na základe konsenzu tzv. „Kvarteta“ (Spojené štáty, Európska únia, Rusko a Organizácia spojených národov). To vzniklo v roku 2002 s cieľom dohliadať na situáciu v Izraeli a na Palestínskych územiach. Šaronovej vláde sa však podarilo presvedčiť Spojené štáty, že Arafat už nie je dôveryhodným partnerom na vyjednávanie, keďže sabotoval rokovania a nekoná proti terorizmu. Ten sa následne dostal do politickej izolácie.⁴⁴ Arafat následne v novembri 2004 zomrel a za prezidenta palestínskej samosprávy bol zvolený Mahmúd Abbás. Aj keď bol Abbás Arafatovým dlhoročným spolupracovníkom, Izrael aj spojené štáty ho považovali za prístupnejšieho obnoveniu

³⁹ Taktiež však Židia veria, že na hore stál chrám vystavaný kráľmi Šalamúnom a Dávidom

⁴⁰ Ben Ami (2010) Valecne sramy, mirove rany, str. 255

⁴¹ Shindler (2008) A history of modern Israel, str. 285

⁴² Čejka (2008) Izrael a Palestína, str. 236

⁴³ Plný text na http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2989783.stm

⁴⁴ V rámci operácie Obranný štít bolo dokonca Arafatovo sídlo v Ramalláhu obliehané izraelskou armádou

poriadku a vyjednávaniu.⁴⁵ Ariel Šaron zatiaľ vymyslel svoj vlastný plán na posilnenie izraelskej bezpečnosti. Jednostranné stiahnutie osídlení z pásma Gazy malo byť zároveň aj ukážkou jeho dobrej vôle smerom k novému palestínskemu vedeniu. Uskutočnilo sa v auguste 2005 a zároveň znamenalo štiepenie vládneho Likudu, keďže časť poslancov, vrátane Benjamina Netanjahua s krokom nesúhlasila. Šaron preto založil vlastnú stranu Kadima. Keď v januári 2006 upadol Šaron do kómy, Vedenie strany prebral Ehud Olmert, bývalý starosta Jeruzalema. Následne sa v rámci palestínskej samosprávy konali voľby, ktoré so 44% hlasov vyhralo hnutie Hamás.⁴⁶ Po tom, čo sa vláda Hamasu ocitla v izolácii, dohodli sa s hnutím Fatah na tzv. vláde národnej jednoty. Tá ale trvala len do marca 2007, keď Hamás vykonal prevrat v pásme Gazy, ktoré je odvtedy pod jeho kontrolou. Palestínska samospráva na druhej strane minimalizovala vplyv Hamasu na západnom brehu. Odvtedy je palestínska politická reprezentácia nejednotná. Vzťahy medzi Izraelom a Palestínčanmi zhoršili aj vojenské operácie Izraela proti militantným zložkám hnutia Hamas v Gaze „Liate olovo“ (december 2008-január 2009) a „Pilier obrany“ (november 2012). V roku 2009 vystriedala vládu vedenú stranou Kadima vláda vedená pravicovými stranami Likud a Israel Beitenu (Náš domov Izrael). Pre tieto strany rokovania nikdy neboli prioritou a preto sa o ich naštartovanie ani priveľmi nesnažili.⁴⁷ Palestínska samospráva na čele s Abbásom je navyše pod tlakom jednak zo strany Hamasu a na vývoj v pásme Gazy nemá žiaden vplyv. Taktiež obyvateľstvo Západného brehu pod vplyvom neustáleho zvyšovania sa počtu osád (presadzovaných hlavne Likudom) stále skeptickejšie k možnosti dvojštátneho riešenia a začínajú si osvojovať ideu „Jedného štátu pre všetkých občanov“. Ten, spojený s návratom utečencov z okolitých krajín, by znamenal koniec židovskej väčšiny a židovského štátu. Táto obava viedla Jichaka Rabina k idei rokovania s OOP, ktorú predtým považoval za úhlavného nepriateľa. Je otázne, či si to uvedomuje aj súčasná izraelská vláda.

Záver

Izrael si počas 65-tich rokov svojej existencie dokázal poradiť s mnohými problémami. Úspešne čelil nepriateľstvu susedných štátov a vojensky sa ubránil v každej vojne. Avšak problém národných aspirácií Palestínčanov ostáva aj 20 rokov po podpísaní dohôd z Osla. Izrael tak stojí pred dilemou. Buď bude nútený jednostranne sa stiahnuť so Západného brehu a umožniť vznik Palestínskeho štátu, alebo bude naďalej čeliť situácii, keď má milióny Palestínčanov pod svojou správou ale oni nedisponujú občianskymi právami ako izraelskí občania. V prípade, že by ich dostali, bola by ohrozená existencia Izraela ako štátu so židovskou väčšinou. Túto situáciu si uvedomili prví politici ľavicových strán. Pravica na čele s Likudom zatiaľ definitívne neuviedla, ako si predstavuje budúcnosť Izraelčanov. Medzi tým neustále pribúda židovských osídlení na Západnom brehu. Počet osadníkov sa tam odhaduje na viac ako 325 000⁴⁸. Pravica argumentuje príkladom Gazy, kde ani po stiahnutí osadníkov v roku 2005 nenastali priaznivé podmienky a naopak voľby vyhral extrémistický Hamas. Palestínčania naopak stále viac upadajú do beznádeje. Vyriešenie situácii si bude vyžadovať odvážnych politikov na oboch stranách aj spoluprácu medzinárodného spoločenstva (napríklad pri otázke budúcnosti Palestínskych utečencov v okolitých arabských štátoch. Momentálne sa však podľa môjho názoru žiadne rýchle

⁴⁵ Schulze (2012) Arabsko-izraelský konflikt, str. 88

⁴⁶ Čejka (2008) Izrael a Palestína, str. 306

⁴⁷ Paradoxne však Israel Beitenu neodmieta ideu nezávislého Palestínskeho štátu. Podľa tzv. „Liebermanovho plánu“ z roku 2005 strana podporuje stiahnutie časti osád zo Západného brehu. Za najväčšie bloky, ktoré budú zachované je strana ochotná vymeniť niektoré časti izraelského územia obývaného prevažne Arabmi

⁴⁸ cia.gov/library/publications/the-world-factbook, údaj z roku 2011

riešenie nečrtá. Súčasnej izraelskej vláde totiž dominujú pravicovo orientované strany. Viedie ju spoločný blok strán Likud-Israel Beitenu a silné postavenie majú strany Židovský domov a Yeš Atid⁴⁹. Predseda nábožensky-konzervatívneho Židovského domova Naftali Bennett sa o prípadnom vzniku palestínskeho štátu vyjadril viac krát skepticky.⁵⁰ Taktiež predseda Yeš Atid, strany, ktorá sa v posledných parlamentných voľbách zameriavala väčšinou na otázky korupcie a reformy politického systému, Yair Lapid sa napríklad vyjadril, že je proti zastaveniu výstavby osídlení.⁵¹ Taktiež všetky tieto strany odmietajú rozdelenie Jeruzalema. Na palestínskej strane bola zatiaľ najväčším problémom nejednotnosť. Hamas, ktorý vládne v Gaze je politicky izolovaný a záväzky Palestínskej samosprávy väčšinou nerešpektuje. Palestínska samospráva na Západnom brehu Jordánu zase stráca legitimitu medzi obyvateľstvom a Izrael ju nepovažuje za rovnocenného partnera. Palestínske frakcie však v apríli tohto roku prekvapivo oznámili jednanie o vytvorení spoločnej vlády. Izraelská vláda následne vyhlásila, že akékoľvek rokovania s palestínskymi orgánmi v ktorých bude zastúpený Hamas sú neakceptovateľné.⁵² Americká administratíva Baracka Obamu mala pôvodne v úmysle, podobne ako predchádzajúce administratívy G.W. Busha a Billa Clintona, aktívne pôsobiť na obe strany. S vládou Benjamina Netanyahua má však chladné vzťahy, čo je opakom vzťahu Rabina s Clintonom alebo napríklad Busha a Šarona. Preto prezident Obama zatiaľ v tejto problematike pokrok nedosiahol. Tri najproblematickejšie otázky stále ostávajú nevyriešené. Za prvé, budúcnosť židovských osídlení na Západnom brehu. Za druhé štatút Jeruzalema, v rámci nacionálnej aj náboženskej otázky veľmi citlivého miesta. A taktiež nevyriešenou ostáva otázka palestínskych utečencov z rokov 1948-1949. Palestínska strana sa zatiaľ nevzdala práva na ich návrat aj na územia dnešného Izraela. Pre Izrael je však táto požiadavka neakceptovateľná. Preto na skoré vyriešenie tohto problému preto podľa môjho názoru neexistujú realistické vyhliadky.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BEN AMI, Š. 2010 – *Válečné šrámy, mírové rány*, Praha: Argo, 2010, ISBN 978-80-257-0334-2
- [2] ČEJKA, M. 2011.- *Dějiny moderního Izraele*, Praha: Grada publishing, 2011, ISBN 978-80-247-2910-7
- [3] ČEJKA, M. 2008 – *Izrael a Palestina*, Brno: Barrister and Principal, 2008, ISBN 978-80-87029-16-9
- [4] GRANGEOVÁ, J., de VERICOURTOVÁ, G. 2006 - *Palestinské otazníky*, Praha: Levné knihy, 2006, ISBN 80-7309-334-0
- [5] INTROVIGNE, M. 2003 – *Hamás (Islámský terorismus ve svaté zemi)*, Praha: Vyšehrad, 2003, ISBN 80-7021-659-X
- [6] KAPELIOUK, A. 2008 – *Arafat*, Praha: Levné knihy, 2008, ISBN 978-80-7309-618-2
- [7] POJAR, M. 2009 – *Izrael (Stručná historie státu)*, Praha: Libri, 2009, ISBN 978-80-7277-435-7
- [8] ROSENZWEIG, L. 2008 – *Ariel Šaron*, Praha: Gramond, 2008, ISBN 978-80-7407-023-5
- [9] SACHAR, H.M. 2007 – *A history of Israel*, New York: Knopf, 2007, ISBN 978-0-375-71132-9

⁴⁹ V preklade „Je budúcnosť“

⁵⁰ Napríklad rozhovor pre timesofisrael.com 17.6.2013 alebo Jerusalem post 24.6.2013

⁵¹ Haaretz 10.5.2013

⁵² CNN 24.4.2014

- [10] SCHULZE, K.E. 2012 – *Arabsko Izraelský konflikt*, Brno: CPress, 2012, ISBN 978-80-264-0000-4
- [11] SHINDLER, C. 2008 – *A History of Modern Israel*, Cambridge: Cambridge university press, 2008, ISBN978-0-521-61538-9
- [12] SHLAIM, A. 2000 – *The Iron Wall*, Londýn: Penguin books, 2000, ISBN -13 970-0-140-28870-4

Elektronické zdroje:

- [1] bbc.co.uk
- [2] cia.gov
- [3] cnn.com
- [4] jewishvirtuallibrary.org
- [5] palestinehistory.org
- [6] state.org
- [7] timesofisrael.com
- [8] unispal.un.org

Kontakt

PhDr. Martin Šálek

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: martin.salek77@gmail.com

ROZHODUJÚCA ROLA RUSKEJ FEDERÁCIE V TRANSEURÁZIJSKOM BEZPEČNOSTNOM SYSTÉME ZBIGNIEWA BRZEZINSKEHO

PhDr. Martin Štuller

Abstrakt

Zbigniew Brzezinski vo svojich publikáciách vydaných po studenej vojne smeruje k bezpečnostnému systému, ktorý by zabezpečil stabilitu a bezpečnosť vo svete po ukončení americkej hegemonie. Načrtáva stratégiu, akým spôsobom sa k danému systému majú USA vo vlastnom záujme dopracovať. Napomáhať im majú pri tom najdôležitejší svetový partneri, Rusko nevynímajúc. Kríza v Sýrii koncom leta 2013 a vývoj na Ukrajine na jar 2014 však naplno demonštrujú, že ruské záujmy sa od západných odlišujú a nechávajú Brzezinskeho víziu zatiaľ len ako teoretický model.

Kľúčové slová: Brzezinski, USA, Rusko

Abstract

In his publications, issued after the cold war, Zbigniew Brzezinski aims to the security system which could secure stability and safety when the US hegemony will come to the end. He describes strategy how US should, according to their own interest, reach that system. They could reach it with the help of the world most relevant partners, included Russia. However, crisis in Syria in 2013 and development in Ukraine in 2014 fully demonstrate that the Russian interests differ from the interests of the West and so the Brzezinski's vision is for now only kept like a theoretical model.

Key words: Brzezinski, USA, Russia

1 Transeurázijský bezpečnostný systém Z. Brzezinskeho

Brzezinskeho transeurázijský bezpečnostný systém je výsledkom komplexnej stratégie USA pre Euráziu, ktorú Brzezinski načrtáva. Nikde vo svojich knihách nepíše presne a ucelene, ako by mala komplexná stratégia USA pre Euráziu vyzeráť. Vzniká z hlavných myšlienok jeho kníh vydaných po studenej vojne. Z jeho kníh je túto stratégiu možné vyčítať. Brzezinski tvrdí, že „*ovládnutie celého eurázijského kontinentu slúži ako základňa pre svetové prvenstvo.*“ (Brzezinski, 2001, s. 45). Podľa Brzezinskeho USA nemôžu dopustiť, aby sa nejaký štát stal v Eurázii hegemonom. Hegemón Eurázie by sa stal rivalom USA a globálna hegemonia USA by bola nenávratne preč ako aj stabilita sveta. USA v ére, kedy sú ešte hegemonom sa nesmú stiahnuť, nesmú prejsť k izolacionizmu. To by podľa Brzezinskeho znamenalo ohrozenie bezpečnosti USA. Hegemónii iného štátu v Eurázii, ako aj mocenským bojom o hegemoniu v Eurázii a z nich vyplývajúcej nestability USA zamedzia vytvorením práve transeurázijského bezpečnostného systému alebo globálneho spoločenstva sledujúceho spoločné záujmy, ktoré by bolo nie pod nadvládou USA, ale pod vedením USA. Brzezinski vymedzuje dve podmienky, ktoré musia USA splniť, aby dokázali vytvoriť transeurázijský bezpečnostný systém (alebo globálne spoločenstvo sledujúce spoločné záujmy). Je potrebné, aby Spojené štáty americké spolupracovali so spoľahlivými partnermi (Brzezinski uvádza Európu, Japonsko, v neskoršom období Rusko a Čínu) a aby si USA vo svete napravili povest', ktorú si svojimi aktivitami v posledných desaťročiach znehodnotili.

Európa by podľa Brzezinskeho mala byť americkou základňou pre prenikanie demokracie a stability do Eurázie. Bez tesných transatlantických vzťahov by vplyv USA v Eurázii a schopnosť tento vplyv ďalej do Eurázie prenášať slabol. Európa je pre Brzezinskeho čímsi ako predmostie pre šírenie demokracie. Presadzuje zjednotenú Európu pomocou EÚ a NATO. NATO je zárukou bezpečnosti v Európe a po splnení určitých podmienok by malo byť NATO otvorené každej krajine, myslí si. Stroskotanie ďalšieho rozširovania NATO by znamenalo demoralizáciu obyvateľov potenciálnych členských krajín.

Spojenectvo USA a EÚ by podľa Brzezinskeho malo mať dopad na Blízky východ. EÚ nie je na Blízkom východe vnímaná tak negatívne ako jednotlivé štáty únie, alebo samotné USA. Najprv, nastolenie mieru medzi Izraelom a Palestínou by znížilo hrozby blízkovýchodných teroristických skupín voči USA a arabské štáty by nemali pocit, že pokus USA o demokratizáciu ich štátov je len zámienkou pre oddiaľovanie mierového procesu medzi Izraelom a Palestínou. Takto sa mala vydláždiť cesta k stabilizácii a demokratizácii štátov na Blízkom východe, predovšetkým Iránu a Iraku. Stabilný a demokratický Irán by už viac neznamenal hrozbu pre Blízky východ. USA by mali k Iránu pristupovať konštruktívne a nemali by sa pokúšať ho izolovať. Izolácia a nepriateľský postoj k Iránu len prehĺbi nepriateľské postoje Iráncov a moslimov voči USA. Brzezinski ostro kritizoval vojnu v Iraku. Stabilizáciou a demokratizáciou štátov sa následne vytvárajú dobré podmienky pre zastavenie šírenia zbraní hromadného ničenia a šírenia terorizmu. Stabilné a demokratické prostredie nepotrebuje zbrane hromadného ničenia tak ako prostredie, v ktorom každý bojuje s každým. Tak isto stabilizáciou a demokratizáciou prostredia sa vytrácajú zdroje blízkovýchodného terorizmu voči Západu, domnieva sa Brzezinski.

Európa otvára Západu možnosti spolupráce s Ruskom, jedným z kľúčových hráčov v Brzezinskeho koncepcii. Rozpad východného bloku a neskôr aj ZSSR otriasli Ruskom ako nikdy nič predtým. Predovšetkým strata Ukrajiny bola bolestivá, priniesla so sebou stratu strategickej polohy pri Čiernom mori a nerastného bohatstva. Nehovoriac o tom, že Rusko sa ocitlo na okraji Európy a stratilo svoje veľmocenské postavenie. Citlivú polohu Ukrajiny Brzezinski vyzdvihol aj tým, že ju zaradil medzi geopolitické ohniská v Eurázii a jej východnú časť do tzv. Zóny nestability.

Ako východisko zo situácie po studenej vojne zostáva Rusku podľa Brzezinskeho len jediná alternatíva a tou je spolupráca s Európou a NATO. Ak sa vydá smerom k Európe, tak má šancu modernizovať sa a demokratizovať. Brzezinski videl vo svojich starších publikáciách počiatky spolupráce v Rade NATO – Rusko. Vďaka vytvoreniu tejto rady Rusko nemohlo podľa Brzezinskeho namietat' proti vstupu Ukrajiny do NATO. Neskôr už tvrdil, že spolupráca Ruska a Západu by sa mala posilňovať pomocou podpory prehlbovania vzťahov Ruska a Poľska. NATO by nemalo znemožňovať Ukrajine vstup. Brzezinski tvrdil, že ak by bol Ukrajine vstup znemožnený, tak by to mohlo znamenať oživenie imperiálnych chůťok Ruska. Imperiálne chůťky sa v Rusku prebudia podľa Brzezinskeho aj vtedy, keď Západ nebude dostatočne jednotný a USA nebudú podporovať jednotu a spoluprácu Západu. Zaujímavým je tvrdenie Brzezinskeho, že Rusko prijme myšlienku o stabilizácii zakaukazského regiónu pomocou NATO. Vychádza z toho, že Rusko si uvedomí, že samo na to nebude mať silu, keďže v oblasti pôsobia aj Turecko a Irán. Brzezinski vyvodzuje záver, že Rusko bude nútené s NATO spolupracovať aj kvôli svojej bezpečnosti na Ďalekom východe, kde môžu byť jeho územia ohrozované Čínou. Rusko by sa takto stalo významným spojencom USA v Eurázii. Vzhľadom na dnešnú situáciu na Ukrajine treba podotknúť, že by to ale nebolo imperiálne Rusko, ktoré sa usiluje o expanzívnu politiku, bolo by to národné a demokratické Rusko, ktoré uznáva samostatnosť okolitých štátov, hlavne Ukrajiny.

Na Ďalekom východe by podľa Brzezinskeho mala byť nastolená stabilita pomocou vyváženej trojstrannej spolupráce medzi Čínou, Japonskom a USA. Spoluprácou s EÚ, Čínou, Japonskom a s Ruskom by sa podľa Brzezinskeho vytvorila kostra transeurázijského

bezpečnostného systému, ku ktorej by sa postupne pridávali ďalšie štáty Eurázie, čím by sa vytvorili celoeurázijské bezpečnostné diskusie vedúce k stabilite.

Nastolenie stability vo svete bude pre USA jednoduchšie, keď bude verejná mienka vo svete o USA priaznivá. Bude pre USA jednoduchšie presadzovať svoje záujmy, keď budú vnímané svetom ako vzor správneho konania, a preto si musia vo svete napraviť svoj morálny kredit. Ako najdôležitejšie sa javí, aby si USA napravili vzťahy s islamským svetom. Najväčší hnev moslimov voči USA vyvoláva podpora USA Izraelu voči Palestínčanom. Je dôležité, aby moslimovia *„nechápali USA ako prekážku islamského kultúrneho znovuzrodenia, ako hlavného sponzora ich spoločensky regresívnych a ekonomicky škodlivých politických elít, ani ako mecenáša cudzích štátov, ktoré sa snažia udržovať alebo reštaurovať kvázikoloniálnu nadvládu nad moslimským ľudom.“* (Brzezinski, 2004, s. 82).

2 Brzezinskeho predstava v porovnaní s reálnym vývojom

Brzezinskeho stratégia dáva Spojeným štátom zaujímavý návod ako zaistiť stabilitu sveta a viesť ho pre USA tým správnym smerom. Po nástupe Baracka Obamu do prezidentského úradu, v januári 2009, nastalo obdobie, kedy niektoré kroky americkej administratívy nasvedčovali, že by USA mohli nasledovať Brzezinskeho odporúčania.

Markantný posun nastal v snahe o zlepšenie povesti USA v islamskom svete. Obama si dal po svojom nástupe v tejto oblasti obzvlášť záležať. Dôležitým pozitívnym gestom smerom k moslimom boli Obamove prejavy venujúce sa problematike moslimského sveta (najdôležitejší v lete 2009 v Káhire). Obama zdôrazňoval, že USA nie sú s islamom vo vojne a jeho prejav v Káhire sa hodnotil ako pokus o nový začiatok vo vzťahoch USA s moslimami. USA stiahli vojakov z Iraku, nastolili tvrdší kurz voči Izraelu, kde sa zasadujú za nastolenie mieru medzi Izraelom a Palestínčanmi, po zvolení umiernenejšieho Hassana Rúháního za iránskeho prezidenta v roku 2013 nastalo zmieňovanie napätia medzi USA a Iránom. Pokrok nastal aj v spore ohľadom jadrového programu Iránu. Šestica svetových mocností (5 stálych členov Rady bezpečnosti OSN a Nemecko) sa s Iránom dohodla o obmedzení sankcií uvalených na Irán za výmenu, že obmedzí svoj jadrový program a sprístupní ho kontrole Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu.

Neľahkú situáciu mali USA počas Arabskej jari. Akýkoľvek zásah do vývoja v arabských krajinách by mohol byť posudzovaný ako zásah do suverenity jednotlivých krajín a v moslimskom svete by sa mohol stretnúť s nepochopením a odsúdením, dokonca aj v tom prípade, ak by išlo o zásah v prospech prostých obyvateľov protestujúcich voči svojim vládam. O to dôležitejšie bolo, že v Líbyi došlo k vojenskému zásahu medzinárodného spoločenstva až po „požehnaní“ rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN. Práve spolupráca mocností, ale už len aj okolitých štátov, chýba pri zastavení občianskej vojny v Sýrii. Nemohúcnosť, alebo zrejme aj malé odhodlanie, západných štátov je výsledkom opačných záujmov Ruska v sýrskom občianskom konflikte. Počas krízy po chemickom útoku v Sýrii v auguste 2013 dalo Rusko najavo, že daný konflikt, alebo už len rázny zásah do daného konfliktu, môže byť riešený len po spolupráci s ním. Pre zastavenie sýrskej občianskej vojny chýba spolupráca Ruska so Západom. Len spolupráca USA s EÚ by na zastavenie tejto vojny nestačila.

V rámci spolupráce Ruska a Západu bola a je dôležitá spolupráca Európy a Ruska v oblasti energetiky, kde je Rusko mimoriadne dôležitým dodávateľom zemného plynu a ropy do Európy. Aj keď Európa s Ruskom v energetickej oblasti v rámci možností spolupracuje, neznamená to, že by s ním chcela byť previazaná, a že by s ním chcela vytvárať

ekonomickú integráciu. Skôr je to nutnosť, ktorú sa snaží v rámci svojich možností Európa obmedziť.

Pred Obamovým nástupom vytváral napätie v Európe najmä protiraketový dáždňik USA v Poľsku a Českej republike. Priateľské vzťahy Ruska a Západu sa neodzrkadľovali ani vo vojenskom strete Ruska a Gruzínska v lete 2008, čo bolo jasným dôkazom toho, že stabilizáciu zakaukazského regiónu Rusko nehodlalo a nehodlá prenechať na NATO. Prípadný vstup Gruzínska do NATO Rusko vážne kritizuje.

Obama bol po svojom nástupe k Rusku otvorený. Vo februári 2009 viceprezident Joe Biden naznačil posun politiky USA vo vzťahu k Rusku smerom ku kooperácii a konzultáciám. Biden sa vtedy vyslovil, že zhoršujúce sa vzťahy medzi Ruskom a NATO sa musia reštartovať a má sa naštartovať spolupráca vo všetkých oblastiach, kde sa to len dá. V marci 2009 ministri zahraničných vecí USA a Ruska, H. Clintonová a S. Lavrov, symbolicky stlačili červené tlačidlo s nápisom „reset“. Projekt amerického protiraketového dáždňika, ktorý bol jedným z hlavných trťňov v oku Ruska, bol pozastavený ešte v ten rok.

Brzezinski videl počiatky spolupráce Ruska so Západom v ustanovení Rady NATO – Rusko v roku 2002. Po rusko-gruzínskej vojne v auguste 2008 bola jej činnosť zrušená. Obnovená bola na jar v roku 2009. Za jej obnovu sa na rokovaní ministrov zahraničných vecí členských krajín NATO v Bruseli najviac prihovárala práve Hillary Clintonová.¹

Za ďalšie príklady prehľbujúcej sa spolupráce Ruska so Západom po roku 2009 môžeme uviesť predovšetkým podpísanie zmluvy Nový START v apríli 2010, či lisabonské rokovania v novembri 2010, kde sa dohodli NATO a Rusko na spolupráci pri rozmiestňovaní protiraketovej obrany nad Európou, presunoch materiálu NATO cez Rusko do Afganistanu² a na spolupráci pri vytváraní protidrogového centra v Rusku na potlačenie obchodovania s drogami v Afganistane.³

Naproti deklarovanej spolupráci, vzťahy Ruska s USA a Západom sa v posledných rokoch zvrtili znovu k horšiemu. K dobrým vzťahom neprispieva jednak podpora Rusov sýrskej vláde, lety ruských bombardérov k teritóriu USA⁴, ale ani udelenie azylu Edwardovi Snowdenovi.

Z ruského pohľadu najväčším problémom vo vzťahoch so Západom je rozširovanie NATO a západnej sféry vplyvu na územie v minulosti patriace pod ZSSR. Dva týždne po tom, čo Obama navštívil v júli 2009 Rusko a vyjadril záujem o užšiu spoluprácu s ním, viceprezident USA Joe Biden navštívil Ukrajinu, aby uistil Ukrajinu o podpore USA pre vstup Ukrajiny do NATO, aj keď s tým Rusko nesúhlasí. Odmietol úvahy o ruskej sfére vplyvu.⁵ O rok na to, v júli 2010, H. Clintonová pri svojej návšteve Ukrajiny znovu vyjadrila podporu krajine pre vstup do NATO. Clintonová sa vyjadrila aj o tom, že USA podporujú

¹ Podrobnejšie v *Aliancia obnoví činnosť Rady NATO-Rusko* [online]. In: Pravda, 05.03.2009. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/aliancia-obnovi-cinnost-rady-nato-rusko-f0m-sk_svet.asp?c=A090305_184232_sk_svet_p23

² Malo by ísť o povolenie prevážať zásoby do a z Afganistanu prostredníctvom ruských železníc. Predchádzajúce dohody povoľovali len privážanie zásob do Afganistanu, pričom niektoré vojenské vybavenie, ako napríklad obrnené vozidlá, neboli povolené. (Podrobnejšie v *Rusko bude spolupracovať na obrannom štíte i Afganistane* [online]. In: SME. 20.11.2010. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/5648030/rusko-bude-spolupracovat-na-obrannom-stite-i-afganistane.html>)

³ Podrobnejšie v *Rasmussen chce na summite prehľbiť spoluprácu s Ruskom o Afganistane* [online]. In: SME. 15.11.2010. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/5641078/rasmussen-chce-na-summite-prehlibit-spolupracu-s-ruskom-o-afganistane.html>

⁴ Podrobnejšie v *Air Force confirms Russian jets circled US territory of Guam* [online]. In: Fox News, 16.02.2013. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.foxnews.com/politics/2013/02/16/nuclear-armed-russian-jets-reportedly-circled-us-territory-guam/>

⁵ Podrobnejšie v BARRY, E. 2009. *Biden Says U.S. Still Backs Ukraine in NATO* [online]. In: The New York Times, 21.07.2009. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: http://www.nytimes.com/2009/07/22/world/europe/22biden.html?_r=4&ref=world

posilnenie vzťahov Ukrajiny a Ruska. Dodala však, že len do bodu, kým to nenaruší vzťahy Ukrajiny s EÚ a USA.⁶ Rusko vždy negatívne hodnotilo pokusy Ukrajiny o vstup do NATO a Ukrajine sa vyhrážalo zhoršenými vzťahmi a „zásadnými opatreniami“ v prípade jej vstupu. Ukrajinská kríza z jari 2014 a obsadenie Krymu Ruskou federáciou zrejme na dlhú dobu vyriešilo otázku, či Ukrajinu prijať do NATO, alebo nie. Aj Zbigniew Brzezinski uznáva, že na upokojenie napätia a odvrátenie rozsiahlejších hrozieb zo strany Ruska je okrem poskytnutia západnej pomoci a záruk Ukrajine dôležité, aby Západ uistil Rusko, že sa nechystá vtaiahnuť Ukrajinu do NATO a obrátiť ju proti Rusku.⁷ V dobe, kedy časť jej územia Rusko anektovalo, to nie je ani možné, do takého rizika a v podstate okamžitého priameho stretu s Ruskom aliancia nepôjde. Je zjavné, že Rusko sa Krymu už vzdať nemieni. Otázkou je, ako táto skutočnosť ovplyvní možnú spoluprácu Ruska a Západu. Sú dve možnosti. Po prvé, sankcie Západu na Rusko po vyhocovaní napätia na Ukrajine budú silnieť, Putin na ne nebude môcť adekvátne odpovedať uvedomujúc si iracionalitu vojenského stretu. Sankcie prerastú do nesúhlasu ruského obyvateľstva s Putinovou politikou, čo privedie pád jeho vlády a otvorí sa tým možnosť ústretovejšieho dialógu voči Ukrajine a Západu. Táto alternatíva sa javí ako minimálne pravdepodobná vzhľadom na rastúcu popularitu Putina v Rusku a vzhľadom na to, že ani Západ nemá v úmysle vyhrotiť sankcie do podoby s takýmito následkami. Preto sa javí druhá možnosť ako viac pravdepodobná. Vychádzajúc z toho poznatku, že po vyhocovaní sa situácie na východe Ukrajiny otázka Krymu akoby padala do úzadia, Ukrajina nedovolí ďalšie straty svojho územia, v čom ju bude Západ podporovať, ale na druhej strane Západ otázku Krymu už nebude otvárať. Z toho dôvodu po upokojení situácie na východe Ukrajiny a po drobných ústupkoch z oboch strán, začne Západ s putinovským Ruskom spolupracovať vo vzájomne výhodných otázkach.

Spolupráca Západu a putinovského Ruska však nikdy nebude na takej úrovni, aby mohla byť základom transeurázijského bezpečnostného systému. Okolnosti v Sýrii a na Ukrajine sú toho jasným dôkazom a netreba za vinníka označovať len Rusko. Západ taktiež postupuje podľa svojich mocenských kalkulov. Nedôvera na oboch stranách je preto len logickým vyústením situácie existujúcich rozdielnych záujmov. Dokedy Západ a Rusko budú mať rozdielne záujmy, transeurázijský bezpečnostný systém načrtnutý Zbigniewom Brzezinskim fungovať nebude.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BRZEZINSKI, Z. 1993. *Bez kontroly. Chaos v predvečer 21. storočia*. Praha: Victoria Publishing, a.s., 1993. 223 s. ISBN 80-85605-83-X.
- [2] BRZEZINSKI, Z. 2007. *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*. New York: Basic Books, 2007. 234 s. ISBN 978-0-465-00252-8.
- [3] BRZEZINSKI, Z. 2012. *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*. New York: Basic Books, 2012. 217 s. ISBN 978-0-465-02954-9.
- [4] BRZEZINSKI, Z. 2001. *Velká Šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha: Mladá fronta, 2001. 229 s. ISBN 80-204-0764-2.
- [5] BRZEZINSKI, Z. 2004. *Volba: Globální nadvláda nebo globální vedení*. Praha: Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1179-8.

⁶ Podrobnejšie v *Clinton starts former Soviet tour in Ukraine* [online]. In: BBC News, 02.07.2010. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/10484714>

⁷ BRZEZINSKI, Z. 2014. *What is to be done? Putin's aggression in Ukraine needs a response* [online]. In: The Washington Post, 03.03.2014. [cit. 26.04.2014]. Dostupné na internete: http://www.washingtonpost.com/opinions/zbigniew-brzezinski-after-putins-aggression-in-ukraine-the-west-must-be-ready-to-respond/2014/03/03/25b3f928-a2f5-11e3-84d4-e59b1709222c_story.html

- [6] BARRY, E. 2009. *Biden Says U.S. Still Backs Ukraine in NATO* [online]. In: The New York Times, 21.07.2009. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: http://www.nytimes.com/2009/07/22/world/europe/22biden.html?_r=4&ref=world
- [7] BRZEZINSKI, Z. 2014. *What is to be done? Putin's aggression in Ukraine needs a response* [online]. In: The Washington Post, 03.03.2014. [cit. 26.04.2014]. Dostupné na internete: http://www.washingtonpost.com/opinions/zbigniew-brzezinski-after-putins-aggression-in-ukraine-the-west-must-be-ready-to-respond/2014/03/03/25b3f928-a2f5-11e3-84d4-e59b1709222c_story.html
- [8] *Air Force confirms Russian jets circled US territory of Guam* [online]. In: Fox News, 16.02.2013. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.foxnews.com/politics/2013/02/16/nuclear-armed-russian-jets-reportedly-circled-us-territory-guam/>
- [9] *Aliancia obnoví činnosť Rady NATO-Rusko* [online]. In: Pravda, 05.03.2009. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/aliancia-obnovi-cinnost-rady-nato-rusko-f0m-/sk_svet.asp?c=A090305_184232_sk_svet_p23
- [10] *Clinton starts former Soviet tour in Ukraine* [online]. In: BBC News, 02.07.2010. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/10484714>
- [11] *Rasmussen chce na summite prehľbiť spoluprácu s Ruskom o Afganistane* [online]. In: SME. 15.11.2010. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/5641078/rasmussen-chce-na-summite-prehlbit-spolupracu-s-ruskom-o-afganistane.html>
- [12] *Rusko bude spolupracovať na obrannom štíte i Afganistane* [online]. In: SME. 20.11.2010. [cit. 19.04.2014]. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/5648030/rusko-bude-spolupracovat-na-obrannom-stite-i-afganistane.html>

Kontakt

PhDr. Martin Štuller

Katedra politológie a európskych štúdií

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Boženy Slančíkovej 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika

E-mail: martin.stuller@gmail.com

HUMAN RIGHTS' PROTECTION IN THE EU AND UKRAINE

Ganna Tsyverenko, PhD. – Pawlo Lebid', MA.

Abstract

The article examines concept of «culture of human rights'» and defines present-day issues relating to its development in the Ukrainian society. Situation strikes at the heart of the principle of the universality of human rights and gives rise to two problems. Firstly, the narrower range of human rights within EU Law risks the creation of a two-tier system of protection in the EU Member States, between those areas covered by national law and those covered by EU Law. Secondly, it creates a gap in the implementation of the duties to protect and promote those rights in those policy areas where the Member States have delegated powers to the EU. Also the authors review its modern state, the prospects of its further development.

Key words: human rights, protection, EU, Ukraine

The human rights' concept evolved within the European Union gradually, in parallel with the integration deepening. For a long time the European Community institutions denied the applicability of the established human rights standards to the processes occurring within the organization. Thus, most of the EU countries' citizens, being protected from violations of their rights by the State mechanism, prevailing in the Council of Europe, remained absolutely defenseless in the face of a new supranational mechanism, expanding and gaining strength every year. European Communities' Institutions theoretically had the right to issue acts of the secondary law, which EU members are required to comply with, and which contain provisions, that are contrary to the obligations assumed by states for the accession to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - the "European Convention"). Of course, such situation caused the European Community law confidence crisis. 10 years after the European Economic Community establishment, the German Constitutional Court undetermined the European Community law order and legitimacy and denied its supremacy over the national system.

After the conflict successful resolution, it became clear that European Communities further development without acknowledgement and securing of the human rights concept in the supranational legal order is impossible. Head for the gradual inclusion of the provisions of the human rights' acknowledgement and protection in the European Communities legal order, and in future in the European Union. A key role in the establishing system of the human rights' protection in the European Union plays the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which was given the status of the "auxiliary law source" and which, in fact, has been the main human rights' directory in the European Union for the long time.

After the acknowledgement of the need to respect the fundamental human rights in the European Communities institutions' and bodies' activity and in the secondary law publication, the process of the mechanism establishing is began in order to detect and prevent violations in this area and to restore the violated rights. However, the human rights protection mechanism established within the European Union deserves a fairly strict criticism. Nowadays, the most effective tool of the violated rights protection in the European Union is the European Court of Justice.

Previously, the only supranational judicial body empowered to settle the disputes related to the human rights violation and which are guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, was only the European Court of Human Rights.

Some time these courts' remit did not overlap, but gradually ECJ got the jurisdiction to hear claims concerning the human rights protection, and in these cases the Court of the European Union is primarily focused on the European Convention.

Analysis of the judicial practice of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice suggests to make a conclusion about two European human rights systems' coordination, as well as about the evolution of the international organizations law in the field of human rights protection.

Thus, we can say that the human rights concept's formation in the European Union law had quite long and difficult way from the complete denial to the fundamental principle and necessary condition for the new members accession. In addition, today the human rights protection mechanisms' formation is still in motion.

One of the most interesting aspects is the possibility for EU to join the European Convention on Human Rights - a procedure which had no analogue in the international law history.

In the light of the entry into force of the Treaty of Lisbon, that amend the founding treaties of the European Union , the study of various aspects of European Union law, including the concept of human rights has become particularly important and is among the priorities, including Ukrainian legal science, as the European Union is one of the key strategic partners of Ukraine, and effective collaboration is possible only with a full understanding of the legal nature and the inner workings of a partner.

References

- [1] ZAKHAROV, Y., RAPP, I., YAVORSKIY, V. 2005. *Ukrainian Helsinki Human Rights Union*. Kharkiv: Folio, 2005. 312 p. ISBN 966-03-3012-X.
- [2] *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 213 U.N.T.S. 222, entered into force Sept. 3, 1953, as amended by Protocols Nos 3, 5, 8, and 11 which entered into force on 21 September 1970, 20 December 1971, 1 January 1990, and 1 November 1998 respectively

Contact

Ganna Tsyverenko, PhD.

Associated Professor

Law department

Alfred Nobel University,

49000, Dnipropetrovsk, Naberezhna Lenina 18, Ukraine

E-mail: tsiverenko_ann@mail.ru

OBCHODNÉ VZŤAHY MEDZI EÚ A TURECKOM A MOŽNOSTI FIRIEM UPLATNIŤ SA NA TURECKOM TRHU

Ing. Andrea Vargová, PhD.

Abstrakt

Obchodná spolupráca medzi EÚ a Tureckom je jedna z najdiskutovanejších a najkomplikovanejších vzťahov ktoré stoja na základoch mnohých dohôd a dodatkov. Obchodný význam tejto spolupráce je obrovský, stačí si zobrať kapacitu tureckého trhu a odhodlanie Turecka stať sa členom EÚ. Práve tento cieľ tlačí krajinu do rozsiahlych reforiem, ktoré by mali pomôcť prijímať legislatívu a štandardy Európskej únie. Hlavným cieľom článku je analyzovať a špecifikovať obchodné vzťahy medzi EÚ a Tureckom, vymedziť návrhy na možnosti obchodnej spolupráce. Analýza zahŕňa vymedzenie najväčších obchodných bariér.

Kľúčové slová: EÚ, Turecko, obchodná spolupráca

Abstract

The trade cooperation between the EU and Turkey is one of the most debated and most complicated relationships which is based on the foundations of many agreements and amendments. The commercial importance of this cooperation is enormous with regard to the capacity of the Turkish market and to Turkish attempts to become an EU member. This objective is pushing the country into wide-ranging reforms, which should help adopt legislation and standards of the European Union. The main aim of the article is to analyse and specify the trade relations between the EU and Turkey, to define proposals for trading cooperation. The analysis includes the definition of major trade barriers.

Key words: the EU, Turkey, trade cooperation

1 Obchodné a hospodárske vzťahy Európskej únie a Turecka

Colná únia s Tureckom predstavuje jeden z najpokrokovejších a najužších obchodných vzťahov, ktoré EÚ doteraz mala s akoukoľvek inou treťou krajinou a podľa Svetovej banky je Turecko 17. najvýznamnejším hospodárstvom na svete a šiestym najvýznamnejším hospodárstvom v rámci Európy. Pri pohľade na štruktúru exportu, až 90% tvorí priemyselný tovar čo vyplýva z faktu že Turecko je 20. Najväčším príjemcom priamych zahraničných investícií (ďalej len PZI), ktoré v roku 2008 dosiahli 18 miliárd eur. Až 88% týchto investícií pochádza z EÚ, ale napriek tomu je podiel PZI na tvorbe HDP relatívne nízky. Turecko už dodnes zosúladiť svoje colné právne predpisy s colnými právnymi predpismi EÚ, prijalo všeobecný systém preferencií. Je ale potrebná ďalšia harmonizácia s acquis Spoločenstva a mnohé obchodné otázky zostávajú otvorené a nedoriešené.

Turecko je dnes siedmym najväčším obchodným partnerom EÚ a EÚ je najväčším obchodným partnerom Turecka o čom svedčí aj vývoz výrobkov z Turecka do EÚ ktoré v roku 2009 dosiahli hodnotu 33,6 miliárd EUR, naopak z EÚ do Turecka putovali výrobky v hodnote 40,4 miliárd EUR.

Je teda zrejme že obchodné vzťahy Európskej únie s Tureckom sú na vysokej úrovni, aby tento trend aj pokračoval je nutné aby Turecko konštruktívnymi dialógmi zjednodušilo postupy a byrokráciu a odstránilo zostávajúce tarifné a netarifné prekážky. Medzi netarifné

opatrenia patrí napríklad platobná podmienka D/P čiže Documents against payment, v jej ponímaní totiž vznikali rozdielnosti. Dovážané tovary musia byť preclené do 20 dní, resp. do 45 dní v prípade lodnej dopravy, v opačnom prípade môžu byť tovary buď predané na aukcii, predané na reexport, v maloobchode, či dokonca zničené. Od roku 2009 sa takisto požaduje certifikát zhody od Normalizačného úradu Turecka, pri dovoze tovarov z tretích krajín, vyrobených mimo EÚ. Toto opatrenie patrí medzi prekážky zahraničného obchodu pretože obmedzuje dovozy firiem EÚ, ktoré majú výrobu v zahraničí.

Export ale tiež nie je bez reštrikcií, citlivé tovary a technológie, takisto ako tovary pre dvojité použitie sa musia zaregistrovať na Istanbulskej zväze exportérov kovov a minerálov, ktorý prostredníctvom centrálného mechanizmu monitoruje exportéra, tovar, objem a jeho hodnotu. Ministerstvo národnej obrany sa potom na základe jeho rozhodnutia rozhodne či tovar bude potrebovať licenciu. Všetci tureckí exportéri musia byť tiež povinné členmi jedného z exportných zväzkov, v Turecku je ich trinásť. Členstvá v zväzkoch a komorách sú totiž v krajine povinné¹.

Dialógy o obchode majú napomôcť aj odstráneniu rôznych iných problémov akými sú napríklad zákaz dovozu hovädzieho mäsa, živého hovädzieho dobytku a odvodených produktov do Turecka a otázka cestných kvót niektorých členských štátov uplatňovaných na vozidlá zaregistrované v Turecku. Problémom je aj prílišná diskriminácia zahraničných podnikateľov tým že krajina uplatňuje 15% zvýhodnenie tureckým uchádzačom. Zásadný problém je aj falošný tovar vrátane farmaceutických a kozmetických výrobkov.

Pri dovoze potravín a poľnohospodárskych produktov do Turecka musia firmy obstaráť dovozné licencie alebo fytozdravotné certifikáty. Alkohol a tabakové výrobky sa môžu dovážať výhradne len cez firmu Tekel, táto firma je aj distribútorom tohto tovaru. Na zbrane, hazardný materiál a podobné vybrané tovary sú potrebné dovozné licencie ktoré sú platné len pri dovoze cez autorizovaných dovozcov. Telekomunikačný a regulačný úrad vydáva súhlas na dovoz počítačov, telekomunikačných a iných zariadení. Ministerstvo poľnohospodárstva, potravinárstva a chovu dobytku zasa vystavuje povolenie na dovoz liekov, farmaceutických výrobkov, organických chemikálií na výrobu liekov, liečiv, vakcín, kozmetiky, čistidiel a v potravinárstve.²

Porovnanie rokov 2010 a 2011 poukázalo na pokles všetkých platných licencií o 0,9% z 3235 na 3205, z toho licencie na výrobnú činnosť vzrástli o 5,3% z 809 na 852 a naopak licencie nákupu a predaja klesli o 4,2% z 1816 na 1740³.

Turecký potenciál v oblasti dlhodobého rastu má významné demografické osobitosti, významná je schopnosť odolávať domácim protekcionistickým tlakom v súlade so svojimi záväzkami v rámci rôznych medzinárodných platforiem. V Turecku je aj naďalej nízka účasť žien na pracovnom trhu a ich zamestnanosti v neformálnom sektore. Tento problém čiastočne rieši posilnenie právneho rámca, ktorý prostredníctvom ústavného balíka zaručuje práva žien a rodovú rovnosť. Problémová je taktiež zamestnanosť mladých ľudí a nedostatok osobitných opatrení na riešenie tohto problému čo dokazuje aj nedávna štúdia MOP, v ktorej sa opisuje vytváranie pracovných miest vo všeobecnosti, a konkrétne zamestnanosť žien a mladých ľudí ako kľúčová výzva pracovného trhu pre rozvoj Turecka.

Jedným z problémov je aj to že colná únia nezahŕňa poľnohospodárske produkty, služby a verejné obstarávanie a priemerná colná sadzba, ktorú Turecko uplatňuje na poľnohospodárske produkty, je relatívne vysoká a v niektorých prípadoch extrémne vysoká, príkladom môžeme uviesť clo na kukuricu vo výške 130%. Tieto prekážky by mali byť ale časom podstatne obmedzené. Turecké problémy spočívajú aj v tom že sa už piaty rok

¹ Voľne spracované autorom z: Úradný vestník Európskej Únie: Obchodné a hospodárske vzťahy s Tureckom. 21.9.2010

² www.tarim.gov.tr

³ Zdroj: turecký štatistický úrad, spracované autorom

neimplementoval dodatkový protokol k dohode o pridružení a teda neodstránilo všetky prekážky voľného pohybu tovaru a ostatné povinnosti vyplývajúce z protokolu. K plneniu povinností by určite dopomohla revízia mechanizmu urovnávania sporov.

V súčasnosti sú v platnosti aj Turecké prekážky technického charakteru ako neuznávanie osvedčení, duplicitné skúšky, duplicitné kontroly alebo povinné technické predpisy a normy. Tieto a ďalšie komplikované dovozné postupy (nové požiadavky na osvedčené výrobné postupy ktoré zakazujú dovoz niektorých farmaceutických výrobkov), ktoré vychádzajú aj z lobovania tureckých spoločností neľahčujú vzájomný obchod medzi EÚ a Tureckom⁴. Dôvod je zrejme ten, že Turecko chce byť sebestačné čo sa týka výroby a distribúcie liekov. Požaduje sa aby mali Turecký inšpektori ktorých je aj tak málo pred udelením licencie možnosť kontrolovať produkciu v mieste výroby. Turecko neuznáva so žiadnou krajinou, s ktorou podpísalo bilaterálne zmluvy v oblasti zdravotníctva vzájomnú registráciu liekov.

Problémy s vízami podľa režimu 4 Všeobecnej dohody o obchode so službami (GATS) podstatne obmedzujú pohyb tureckých obchodníkov a vodičov nákladných vozidiel smerom do EÚ

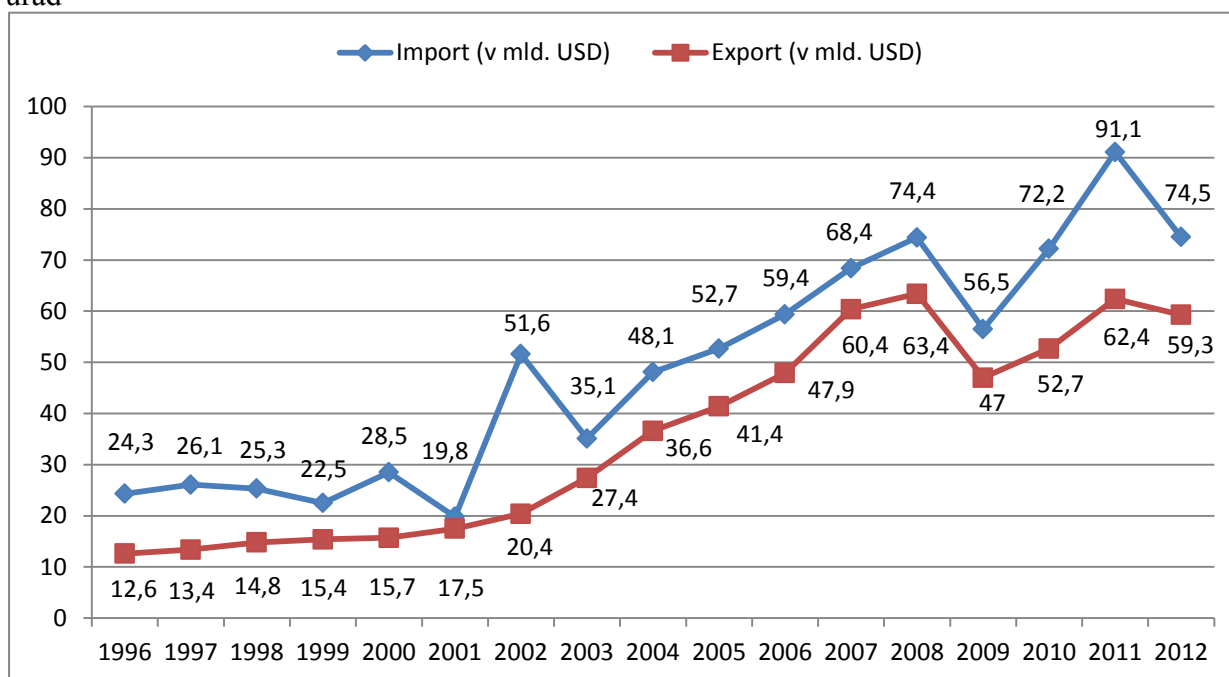
Veľký význam sa kladie pre projekt Nabucco pre bezpečnosť dodávok energie v EÚ, Turecko by malo začať implementovať medzivládnu dohodu o plynovode Nabucco s dôrazom na vymedzenie spoločnej vonkajšej stratégie v oblasti energetiky a otvorenie kapitol o energetike⁵.

Zahranično-obchodná bilancia je pre Turecko s EÚ stále pasívna, aj keď sa export z Turecka do EÚ každoročne zvyšuje a importy sú naďalej v niektorých oblastiach problematické. Z grafu vidieť že krajina je vysoko závislá na dobrých vzťahoch s EÚ ako s najväčším obchodným partnerom. Výrazný pokles vzájomného obchodu môžeme vidieť v roku 2009, je jasné že pokles spôsobila svetová finančná a hospodárska kríza, ktorá ale viac zasiahla Turecko, pretože pomer exportu a importu sa výrazne zväčšil v neprospech Turecka. Situácia sa vrátila do „normálu“ až v roku 2011 kedy môžeme vidieť výraznejší pokles importu do krajiny, čím sa situácia aspoň trochu vrátila na úroveň pred hospodárskou krízou. Za zhoršenie obchodnej bilancie zo strany EÚ môže aj neustále sa zhoršujúca bezpečnostná situácia medzi Tureckom a jeho okolitými krajinami.

⁴ www.gumruk.gov.tr

⁵ Úradný vestník Európskej Únie: Obchodné a hospodárske vzťahy s Tureckom. 21.9.2010

Graf č. 1 Vývoj zahraničného obchodu EÚ a Turecka v mld. USD, zdroj: Turecký štatistický úrad⁶

Zdroj: spracované podľa www.turkstat.gov.tr

2 Zóny voľného obchodu

Problematiku zón voľného obchodu v Turecku upravuje zákon č. 3218 z 6.6.1985, ktorý bol novelizovaný zákonom č. 5946, ktorý vstúpil do platnosti 22. Apríla 2010. V krajine sa nachádza 19 takýchto zón a sú umiestnené najmä v blízkosti hlavných prístavov pri Stredozemnom, Čiernom a Egejskom mori. Tieto zóny poskytujú firmám výhody ako 100% oslobodenie od ciel, úľava od korporátnej dane, úľavy týkajúce sa firemných odvodov, zamestnávateľských osôb a podobne. Neexistujú tu žiadne reštrikcie pre repatriáciu zisku. Udeľovanie licencií je v zónach ľahšie o čom svedčí aj počet celkom vydaných licencií ktorých bolo v roku 194 z čoho bolo 106 pre nákup a predaj a 48 pre výrobné činnosti⁷.

Ďalšou zvláštnosťou tureckých zón voľného obchodu je možnosť predaja tovaru na domáci trh, kedy sa ale účtuje poplatok 0,5% z transakcie. Výhody sú ale značné, neexistujú procedurálne cenové obmedzenia, obmedzenia štandardov, obmedzenia kvality a podobne. Infraštruktúra týchto zón je taktiež na veľmi vysokej úrovni, ktorá dosahuje úroveň zón voľného obchodu vo vyspelých krajinách.

Záujemcovia o podnikanie v zónach sa môžu obrátiť priamo na ne, alebo na vládne agentúry na podporu investícií Investment Support and Promotion Agency of Turkey.

Pri vstupe na Turecký trh treba samozrejme vedieť aj pár zásad ktoré treba dodržiavať a ktoré vychádzajú z Tureckej kultúry a zvyklostí. V Turecku sa nachádzajú obchodníci, ktorí prísnejšie dodržiajú zásady islamu medzi ktoré patrí modlenie až 5 krát denne, pôst počas Ramadánu, zákaz konzumácie bravčového mäsa, abstinencie atď. Stretnutia by mali byť dohodnuté dopredu telefonicky a na schôdzky treba chodiť v dohodnutom termíne. Meškať sa môže niekoľko minút, takéto prípady ale treba oznámiť a sú tolerované predovšetkým ak ide o zdržanie kvôli premávke, zdravotným dôvodom a podobne. Predávajúci by mal nadsadiť

⁶ www.turkstat.gov.tr

⁷ Spracované autorom zo stránky www.businessinfo.cz

cenu, pretože je zvykom že sa z ceny bude zjednávať. Väčšina tureckých obchodníkov sa snaží pri obchode získať aj priateľa, resp. partnera s ktorým by vzájomnú spoluprácu a obchod rozvíjali. Spoľahlivý a dlhodobý obchodný partner je pre nich dôležitejší ako peniaze z jednorazového obchodu, s nesympatickými ľuďmi obchod neuzavrú. V Turecku je zvykom až prehnaná pohostinnosť a hrdosť, treba si preto odpustiť poznámky a najmä negatívnu kritiku čo sa týka náboženského cítenia, Turecka ako krajiny a zakladateľa Turecka K Ataturka, vlastnej osoby a podobne. Urážky v tomto smere sú absolútne neprípustné.

Pri posilňovaní sociálnej súdržnosti a prosperity zaznamenalo Turecko pokrok v súvislosti s globálnou hospodárskou krízou, na ktorú sa Turecká ekonomika javí byť čiastočne odolná, čomu nasvedčuje aj zvyšovanie vzájomného obchodu a akcelerácia už rok po vypuknutí krízy⁸.

3 Príležitosti a hrozby obchodnej spolupráce

Príležitosti ktoré ponúka turecký trh podľa českého portálu businessinfo⁹:

- modernizácia existujúcich a výstavba nových elektrární
- zásadné posilnenie a privatizácia elektrickej distribučnej siete
- dodávky a modernizácia systému riadenia energetiky
- riešenie odpadového hospodárstva, vrátenie spaľovni
- výstavba ropovodu a plynovodu – z Turecka sa postupne stáva tranzitná zem pre prepravu ropy a zemného plynu z nálezísk v Ázii do Európy

Turecko by malo časom posilniť aj úsilie v rámci rokovaní o pristúpení k Zmluve o energetickom spoločenstve. V rámci pokroku už Turecko ratifikovali medzivládnu dohodu o plynovode Nabucco a podpísalo memorandum o porozumení k prevádzke prepájacieho plynovodu medzi Tureckom, Gréckom a Talianskom. Tieto projekty sú prioritné v oblasti energetickej bezpečnosti EÚ.

- Možnosť dodávok ťažobnej technológie pre sektor nerastných surovín akými sú palivovo - energetické, rudy železných kovov a nerudné suroviny. Pre krajiny EÚ sa tak stáva Turecko spolu s Ruskou federáciou a Ukrajinou zemepisne najbližšími krajinami pre dovoz týchto surovín, čo odkrýva mnohé možnosti spolupráce.
- Zlepšovanie dopravnej infraštruktúry ktoré zahrňuje výstavbu ciest, železničných tratí, metra, prístavov a logistických centier a teda dodávky vagónov, električiek, modernizácia zabezpečovacích a signalizačných systémov.
- Výstavba nového medzinárodného obchodného centra v Istanbule v hodnote 2,6 miliardy dolárov a s rozlohou 687 tisíc metrov štvorcových ktoré by malo byť dokončené koncom roku 2016¹⁰. To že do akej miery a či vôbec bude investícia výhodná ukáže až čas. Vhodnosť alokácie zdrojov na tento projekt na úkor iných oblastí je samozrejme otázna.
- Ekologické projekty súvisiace s rušením niektorých tepelných elektrární, vyriešením likvidácie odpadov a opatrenia pre udržanie čistoty vody a vzduchu¹¹.

⁸ Plnenie kritérií voľne spracované autorom z: Úradný vestník Európskej Únie: Správa o pokroku Turecka za rok 2010. 7.7.2012

⁹ Voľne spracované autorom zo stránky www.businessinfo.cz

¹⁰ Zdroj: www.hnonline.sk 16.3.2013

¹¹ Ministerstvo zahraničných vecí a Európskych záležitostí Slovenskej Republiky: Informácia o teritóriu Turecko.

Otázkou pri obchodnej spolupráci je samozrejme aj oblasť pôsobenia, pre Turecko sa javia ako najperspektívnejšie oblasti tieto:

- Výroba a distribúcia elektrickej energie
- Environmentálne technológie vo vodohospodárstve a sanácia odpadov
- Nanotechnológie
- Ťažobné zariadenia a technológie
- Automobilový priemysel a dopravný systém vrátane dodávky pre light - rail

Hrozby ktoré zo sebou prináša obchodná spolupráca s Tureckom¹²:

- Prístupové rokovania s Tureckom o členstvo v EÚ ešte zďaleka nie sú dokončené, aj keď Európska únia podala jednoznačné kritériá, Turecku sa ich nedarí plniť, práve naopak, niektoré oblasti sú v katastrofálnom stave, ba stagnujú, čo môže mať za následok nie len oddialenie úplnej integrácie Turecka, ktorá je už bez tak v nedohľadne, ale aj zamietnutie a predčasné ukončenie rokovaní.
- Vzťahy Turecka s Cyplom ktoré naďalej zostávajú nevyriešené, Turecko ešte dodnes priamo neuznalo Cyprus zo strany Ankary. Ankara stále opakovane odmieta uznanie ako podmienku v vstupe do EÚ od Bruselu, Cyprus ale hrozí vetovaním Tureckého vstupu, ak ono na druhej strane na podmienku nepristúpi. Prístupové rokovania s Tureckom mali byť otvorené 3. októbra 2005 pod podmienkou, že dovedy uzná Cyprus.
- Silnejšia orientácia Turecka na susedné ázijské krajiny v rámci čiernomorskej spolupráce a odklon od krajín EÚ.
- Rastúci deficit bežného účtu pri nedostatku zdrojov na jeho financovanie. Práve opatrenia proti deficitu môžu brániť vzájomnému obchodu, Turecká strana totiž v snahe dostať pod kontrolu deficit oslabil vlastnú menu, čo znamená že sa dražili dovozy a zlacnil vývoz. V dôsledku drahšie dovozu ale rastie inflačný tlak a tak krajina znovu prijala opatrenia v prospech zhodnotenia meny. K opatreniam patrí aj poskytnutie dostatočnej likvidity prostredníctvom dolárových aukcií, zníženie sadzieb minimálnych rezerv pre bankové vklady. Opatrenia mali negatívny vplyv na Turecké dlhopisy.¹³
- Neistá investičná klíma v Turecku čoho príkladom je zrušenie privatizácie diaľnic mostov. Viacročný prenájom hlavných diaľnic a mostov cez Bospor mal byť druhou najväčšou privatizáciou v histórii Turecka. Podiel mal získať aj fond z Malajzie. Tender zrušila vládna komisia na čele s premiérom Erdoganom.¹⁴
- Bezpečnostná situácia ktorá súvisí s kurdským separatizmom, ale aj konfliktami so Sýriou.

Je nám teda jasné že hlbšia spolupráca má zmysel, pri pohľade na príležitosti sa to naozaj môže zdať, väčšina hrozieb sa týka bezpečnostnej, náboženskej a kultúrnej otázky a do akej miery môžu ovplyvniť prirodzený rozvoj obchodných vzťahov.

K odstráneniu týchto problémov nabáda Európska únia Turecko už od začiatku rokovaní v deväťdesiatich rokoch spoločnými dialógmi. Plnenie, resp. neplnenie kritérií nevychádza ale z neschopnosti, ale z neochoty kvôli veľkým kultúrnym odlišnostiam v Turecku a v celom regióne. Integrácia s Tureckom je jednou z najväčších výziev EÚ a spoločný konsenzus sa nachádza len ťažko bez toho aby sa nenarušila identita jedného alebo druhého. Členské krajiny EÚ boli doteraz z kultúrneho hľadiska relatívne homogénne

¹² Zdroj: www.businessinfo.cz 19.3.2013

¹³ <http://www.investicne.sk/2011/11/17/turecko-trapi-nerovnovaha-centralna-banka-oslabuje-menu/> 17.11.2011

¹⁴ <http://www.press-report.cz/clanek-2524361-turecko-rusi-privatizaci-dalnic-a-mostu-nabizenych-5-7-miliardy-dolaru-vlade-nestaci> 26.2.2013

a preto sa Európske Únia po prvý krát stretáva s problémami takéhoto rozsahu a takéhoto charakteru.

Analýza podnikateľského prostredia nám ukázala veľký potenciál nie len v energetickej oblasti, ale takisto v oblasti malo a veľkoobchodu a výroby, kde si ale treba dávať pozor na dravú konkurenciu. Počet novovzniknutých podnikov v Turecku každoročne naberá na číslach a to v každom odvetví, čo svedčí o stále sa zlepšujúcej podnikateľskej klíme, za čo môžeme ďakovať odbúravaní niektorých obchodných bariér. Pozitívom je množstvo obchodných komôr, ktoré môžu tvoriť na jednej strane prekážku, ale na druhej môžu významne dopomôcť užitočnými informáciami a kontaktmi.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] BALÁŽ, P. a kolektív. 2010. *Medzinárodné podnikanie*. Bratislava: Sprint dva, 2010. 546 s. ISBN 978 – 80 – 89393 – 18 – 3
- [2] FERENČÍKOVÁ, S. a kolektív. 2010. *Stratégia medzinárodného podnikania: investície, partneri a ľudské zdroje*. Bratislava: Ekonóm 2010. 316 s. ISBN 978 – 80 – 225 – 3063 – 7
- [3] FODOROVÁ, V. - GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. 2012. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie*. Bratislava: Ekonóm, 2012. 305 s. ISBN 978 – 80 – 225 – 3383 – 6
- [4] JANKOVSKÁ, A. a kolektív. 2003. *Medzinárodné financie*. Bratislava: Edícia Ekonómia, 2003. ISBN 80-89047-56-4
- [5] LIPKOVÁ, Ľ. a kolektív. 2011. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint dva, 2011. 433 s. ISBN 978 – 80 – 89393 – 37 – 4
- [6] www.businessinfo.cz/cs/clanky/turecko-investicni-klima-19217.html
- [7] www.ec.europa.eu/taxation_customs/dds2/taric/taric_consultation.jsp?Lang=sk&Expand=true&SimDate=20121011
- [8] www.ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/relation/index_sk.htm

Kontakt

Ing. Andrea Vargová, PhD.

Katedra medzinárodného obchodu

Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: andrea.vargova@euba.sk

DOPADY SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY NA EKONOMICKÝ VÝVOJ KRAJÍN EÚ Z POHLADU SOCIÁLNYCH REŽIMOV

Ing. Miriama Vašková

Abstrakt

Cieľom príspevku je zhodnotiť a porovnať dopady svetovej hospodárskej krízy na ekonomický vývoj krajín EÚ, ktoré sú klasterizované na základe ich sociálneho režimu. Autorka v prvej časti podáva teoretický prehľad venujúci sa problematike typologizácie sociálnych režimov. Druhá časť sa venuje analýze vývoja základných ekonomických ukazovateľov. V tretej časti autorka na základe dostupných údajov hodnotí a porovnáva vývoj verejných financií. Záverečná časť príspevku sa venuje analýze vývoja príjmových nerovností.

Kľúčové slová: sociálny režim, svetová ekonomická kríza, HDP, zamestnanosť, deficit, verejný dlh, príjmové nerovnosti

Abstract

The aim of the present paper is to analyse and compare the consequences of the world economic crisis on economic development of EU countries from the perspective of social regimes. It draws on theoretical evidence of the typology of social regimes as presented in its first part. The second part of the paper gives an overview of the consequences of the economic downturn on economy and employment and unemployment as well. In the third part of the paper the author analyses the trends in public finance development. The paper proceeds in its fourth part to a comparative analysis of the development of income inequality in EU countries.

Key words: Social regime, world economic crisis, GDP, employment, deficit, public debt, income inequality

Úvod

Hlavným cieľom nášho článku je analyzovať a porovnať dopady svetovej ekonomickej krízy na jednotlivé typy sociálnych režimov. V nasledujúcich častiach článku sledujeme a porovnáваме vývoj HDP, zamestnanosti, nezamestnanosti, deficitu štátneho rozpočtu, verejného dlhu a príjmových nerovností. Vývoj daných ukazovateľov sledujeme v období rokov 2005 – 2012. Dané obdobie sme si zvolili z dôvodu dostupnosti údajov pre všetky krajiny a v záujme čo najvyššej relevantnosti predkladanej analýzy. V závere identifikujeme sociálne režimy, ktoré boli krízou najviac a naopak najmenej zasiahnuté.

1 Typologizácia sociálnych režimov

V literatúre najčastejšie uvádzaná typologizácia sociálnych režimov Esping-Andersena (1990) vymedzuje tri sociálne systémy, ktoré ako uvádza autor sú výsledkom politického a historického vývoja v daných spoločnostiach. Autor svoju typologizáciu založil na komparatívnej historickej analýze vývoja sociálnych politík 18 krajín OECD, čím predčil

dovtedy zaužívané lineárne modely založené len na porovnávaní vývoja sociálnych výdavkov štátu.¹ Sociálne režimy klasterizuje na základe troch kritérií:

- indexu dekomodifikácie (stupeň, do ktorého je jednotlivec, rodina schopní udržať si sociálne akceptovateľný životný štandard nezávislý od trhového systému, teda napr. úroveň sociálnych programov garantujúcich príjem nezamestnaným osobám),
- úrovne stratifikácie spoločnosti
- podielu medzi sociálnymi programami poskytovanými z verejných a súkromných zdrojov

Na základe týchto kritérií, zaradil 18 krajín OECD nasledovne:

1. **Sociálno-demokratický model** – charakteristický univerzálnou egalitáriánskou sociálnou politikou, vysokým stupňom dekomodifikácie, nízkou úrovňou stratifikácie spoločnosti a limitovaným množstvom sociálnych služieb poskytovaných súkromným sektorom (Švédsko, Fínsko, Dánsko, Nórsko). Hlavným cieľom sociálnej politiky v takomto type štátu je garantovať jednotlivcom a rodinám sociálne akceptovateľný životný štandard nezávislý od trhu v takom rozsahu, ktorý by negatívne neovplyvňoval snahu zamestnať sa.
2. **Konzervatívny model** – charakteristický veľkou ochranou rodiny a zamestnanosti (Nemecko, Francúzsko, Rakúsko, Belgicko, Taliansko, Japonsko, Švajčiarsko a Holandsko). Sociálny systém konzervatívnych štátov podporuje zachovanie status quo a existujúcich nerovností. Úroveň dekomodifikácie je stredná. Spoločnosť je výrazne stratifikovaná a to podľa rodu, spoločenskej triedy, statusu a zamestnania. Primárnym poskytovateľom sociálneho poistenia je štát, súkromné poistenie má len marginálnu úlohu.
3. **Liberálny model** – charakteristický nízkou úrovňou dekomodifikácie, vysokou stratifikáciou spoločnosti, limitovanou úlohou štátu v oblasti sociálnej ochrany a značným podielom súkromného sektora v oblasti poskytovania sociálnych služieb a poistenia (UK, USA, Írsko, Kanada, Austrália). Keďže pre liberálny režim je charakteristická skôr preferencia trhového systému, sociálna politika je len korekciou trhových zlyhaní. Sociálna ochrana je v prípade tohto modelu minimálna.

Napriek jednoduchosti a následne širokému použitiu typologizácie Esping-Andersena v odbornej literatúre, bola táto hneď podrobená kritike. Hlavná kritika bola voči obmedzenému počtu krajín zahrnutých do typologizácie (chýbali v nej s výnimkou Talianska krajiny Južnej Európy – Grécko, Portugalsko, Španielsko, krajiny Strednej a Východnej Európy, či novoindustrializované krajiny Juhovýchodnej Ázie), či na ich nesprávne zadelenie, na preceňovanie peňažných sociálnych dávok, na absenciu rodových impikácií a redistribučných efektov sociálnej politiky (Mitchell, Castles 1993). V roku 1999 Esping-Andersen doplnil svoju analýzu o Španielsko, ale na druhej strane z nej vynechal Belgicko, Írsko a Švajčiarsko. Obmedzený počet sociálnych systémov obhajoval argumentom zníženia analytickej sily daného modelu, ktorý by inak mohol mať toľko typov sociálnych modelov, koľko krajín by bolo do danej analýzy zahrnutých.

Typologizácia sociálnych režimov Esping-Andersena bola, aj vo svetle vyššie spomenutej kritiky, neskôr doplnená inými autormi o nasledujúce sociálne režimy:

¹ Tradičné modely sa rozdeľovali na kvantitatívne a kvalitatívne podľa toho, či bol rozhodujúci objem alebo rozdelenie výdavkov (napr. Cutright 1965, Wilensky 1975).

4. **Radikálny sociálny model** (Castles a Mitchell, 1993) – charakteristický kombináciou nízkych sociálnych výdavkov a rovnosťou pracovných vzťahov (Austrália, Nový Zéland)
5. **Južný model** (Ferrera, 1996) – charakteristický vysokou fragmentáciou a polarizáciou sociálneho systému, štedrými starobnými dôchodkami, medzerami v sociálnej záchrannej sieti, klientelizmom v distribúcii peňažných dôchodkov a vysoko kolúznym systémom verejných a súkromných inštitúcií v sociálnej sfére (Taliansko, Španielsko, Grécko, Portugalsko, Cyprus a Malta).

Čo sa týka postkomunistických krajín, niektorí autori ich zaraďujú medzi liberálne sociálne režimy a to z dôvodu ich zmiešaného systému sociálneho poistenia, sociálnej asistencie, čiastočnej privatizácie sociálnych služieb a nízkej účasti korporátnych prvkov v tomto modeli (Ferge, 2001, Standing, 1996). Iní autori zas zdôrazňujú spoločné charakteristiky daných krajín s južným sociálnym modelom (Maydell et al. 2006, Cerami 2006).

Podľa ďalších autorov, sociálne systémy daných krajín predstavujú osobitný sociálny model. Fenger (2007) v rámci tejto skupiny krajín rozlišuje dva druhy sociálnych systémov:

1. **Postkomunistický európsky model**, ktorý predstavuje mix konzervatívneho a sociálno-demokratického modelu Esping-Andersena (Bulharsko, Chorvátsko, Česká Republika, Maďarsko, Poľsko, Slovensko)
2. **model bývalého ZSSR**, kde je sociálny systém charakteristický značnou participáciou žien, extenzívnou povahou verejného sektora, vysokým hospodárskym rastom spojeným s vysokou infláciou (Bielorusko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Rusko, Ukrajina)

Obdobne aj Orenstein a Haas (2005) rozdeľujú dané krajiny medzi tzv. **Európsky postkomunistický model** (Česko, Slovensko, Maďarsko, Poľsko, Slovinsko, Chorvátsko, Macedónsko, Rumunsko, Bulharsko, Estónsko, Lotyšsko a Litva) a tzv. **Euroázijský postkomunistický model** (ostatné bývalé republiky ZSSR).

Naproti tomu Bohle a Greskovits (2007) rozlišujú tri sociálne modely v tejto skupine krajín. Vychádzajú pritom z charakteru štátnych inštitúcií a úspešnosti krajín v oblasti implementovania princípov trhovej ekonomiky, charakteru priemyselnej transformácie, sociálnej inklúzie, makroekonomickej stability. Vymedzujú:

1. **neoliberálny model** pobaltských krajín
2. **zabudovaný (embodden) neoliberálny model** krajín Vyšegrádskej 4
3. **neokorporátny model** Slovinska

Pre potreby predkladaného článku sme sa rozhodli pri zaradení krajín EÚ medzi jednotlivé sociálne režimy vychádzať zo základnej typologizácie Esping-Andersena doplnenej o južný model a z typologizácie sociálnych režimov postkomunistických krajín podľa Bohla a Greskovitsa. Krajiny EÚ sme rozdelili do jednotlivých sociálnych modelov nasledovne:

- sociálno-demokratický sociálny režim – Dánsko, Fínsko, Švédsko
- konzervatívny – Nemecko, Francúzsko, Rakúsko, Belgicko, Taliansko, Holandsko, Luxembursko
- liberálny – Veľká Británia, Írsko
- južný - Španielsko, Portugalsko, Grécko, Cyprus, Malta
- neoliberálny – Estónsko, Litva, Lotyšsko
- zabudovaný neoliberálny – Česko, Maďarsko, Slovensko, Poľsko, Bulharsko, Rumunsko

- neokorporátny sociálny model – Slovinsko, Chorvátsko

2 Vývoj ekonomických ukazovateľov v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

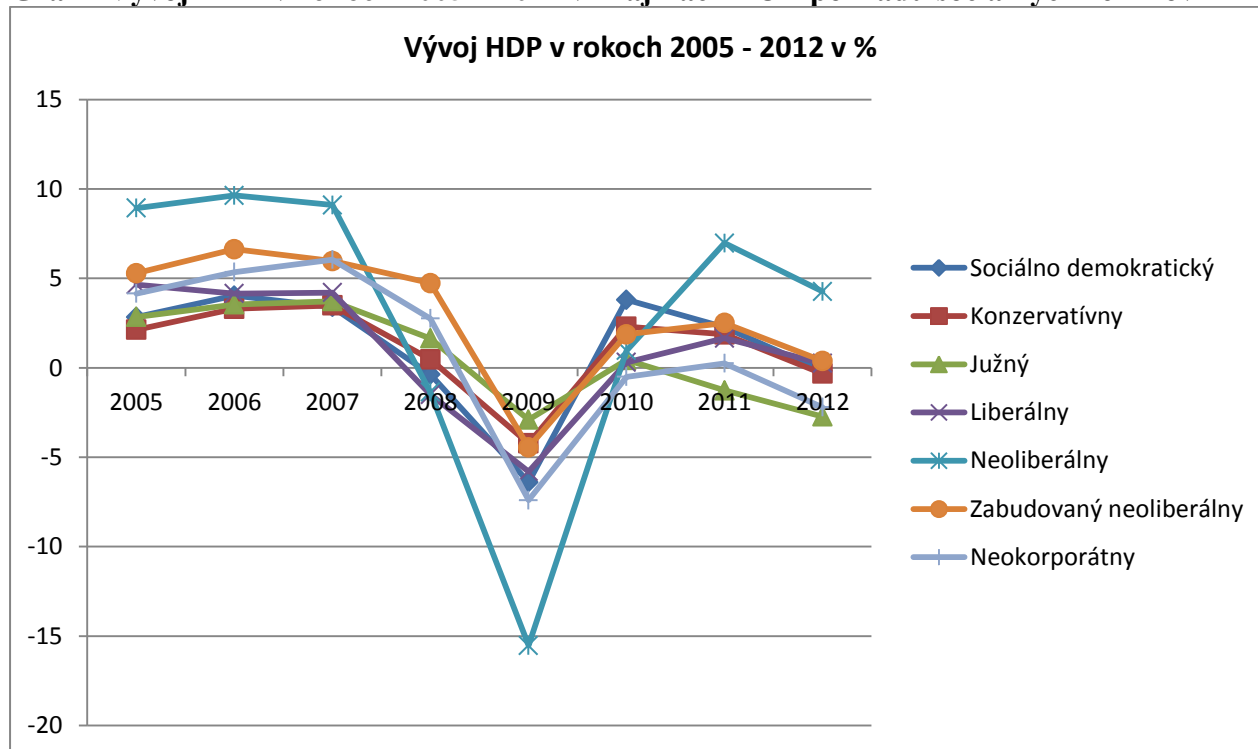
2.1 Vývoj HDP

Spomalenie ekonomického rastu sledujeme pri všetkých sociálnych režimov už v roku 2008 (viď graf 1), pričom negatívny ekonomický rast zaznamenali 3 sociálne režimy: liberálny (- 1,5 %), neoliberálny (- 1,36 %) a sociálnodemokratický režim (- 0,37 %). V roku 2009 sú v recesii už všetky sociálne režimy. Najväčšia recesia je v krajinách neoliberálneho sociálneho modelu, ktorých ekonomika poklesla v priemere o 15,53 %, čo je dvojnásobne viac v porovnaní s krajinami neokorporátneho sociálneho modelu, ktorých hospodárstvo sa prepadlo v priemere o 7,4 %. Najmenší prepád hospodárskeho rastu zaznamenali krajiny južného sociálneho modelu (- 2,9 %) a krajiny s konzervatívnym sociálnym modelom (- 4,23 %).

Rok 2010 bol rokom oživenia pre všetky ekonomiky s výnimkou krajín neokorporátneho sociálneho modelu, ktoré zaznamenali v priemere pol percentný pokles HDP. Naopak najvyšší rast HDP dosiahli krajiny sociálnodemokratického modelu a krajiny s konzervatívnym typom sociálneho modelu.

V roku 2012 boli už druhý rok po sebe v recesii krajiny južného sociálneho modelu. V roku 2012 však negatívny hospodársky rast zaznamenali aj ďalšie sociálne režimy a to sociálnodemokratický, konzervatívny a neokorporátny. Ani jednej skupine krajín sa nepodarilo do roku 2012 dosiahnuť predkrízovú úroveň ekonomického rastu.

Graf 1 Vývoj HDP v rokoch 2005 – 2012 v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

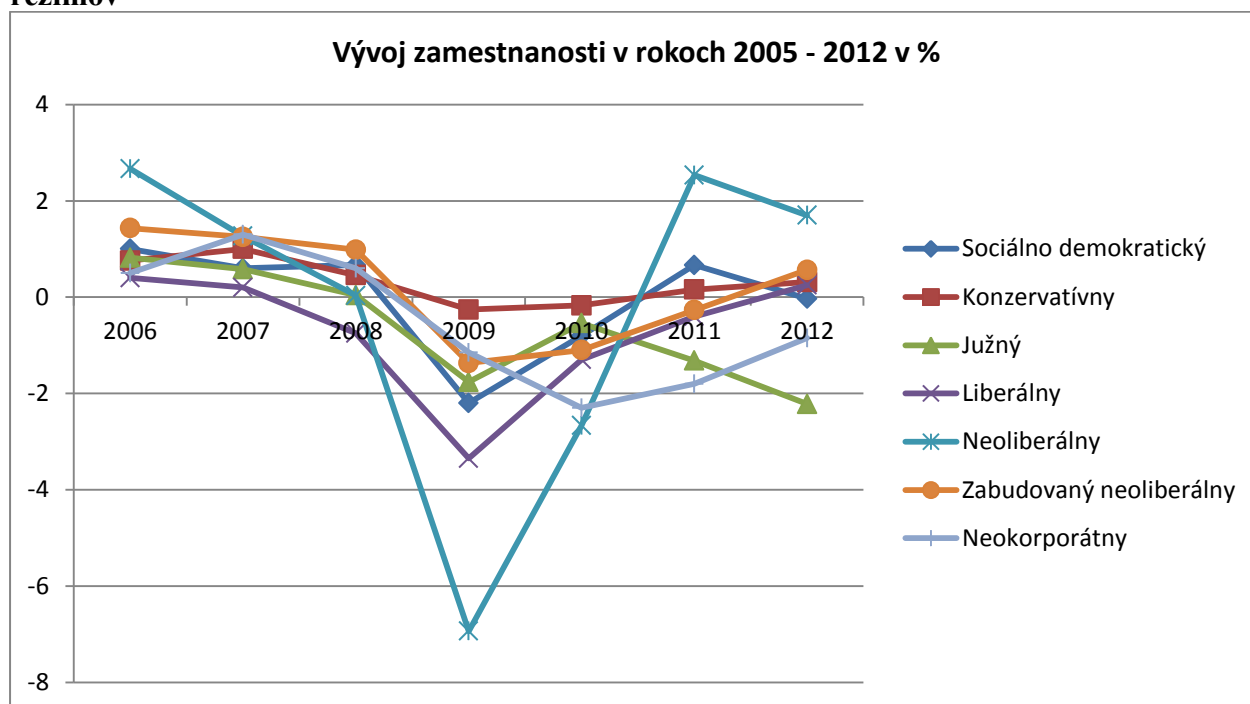
2.2 Vývoj zamestnanosti a nezamestnanosti

Ekonomická recesia v krajinách EÚ sa prejavila zákonite aj na vývoji zamestnanosti a nezamestnanosti (viď graf č. 2). V roku 2009 klesla zamestnanosť vo všetkých sociálnych režimoch. Najvýraznejší pokles zamestnanosti zaznamenali krajiny neoliberalného sociálneho modelu (- 6,9 percentný pokles zamestnanosti). Berúc do úvahy údaje o vývoji HDP, môžeme konštatovať, že ide o sociálny model, ktorý bol najviac zasiahnutý negatívnymi dôsledkami svetovej ekonomickej krízy, čo sa týka prepadu HDP a straty pracovných miest. Naopak najmenší pokles zamestnanosti zaznamenali v roku 2009 krajiny konzervatívneho sociálneho modelu (pokles o 0,25 %). Daným krajinám sa ako jediným podarilo v nasledujúcom období dosiahnuť predkrízovú úroveň zamestnanosti.

V roku 2010 aj napriek ekonomickému rastu krajín všetkých sociálnych režimov s výnimkou neokorporátneho sociálneho modelu, nedochádza k tvorbe nových pracovných miest. Pokles zamestnanosti sa pohyboval v rozmedzí od 0,54 percentuálneho bodu (južný sociálny model) do 2,6 percentuálneho bodu (neoliberalný sociálny model), čo poukazuje na obnovu ekonomiky bez tvorby pracovných miest. Z toho tiež vyplýva, že ekonomický rast v daných krajinách bol vlastne na úkor nárastu počtu odpracovaných hodín.

Nové pracovné miesta vznikajú až v roku 2011 a to v krajinách s neoliberalným, sociálnodemokratickým a konzervatívnym sociálnym modelom. V roku 2012 zamestnanosť vzrástla už v 4 sociálnych režimoch – v neoliberalnom, zabudovanom neoliberalnom, liberálnom a konzervatívnom.

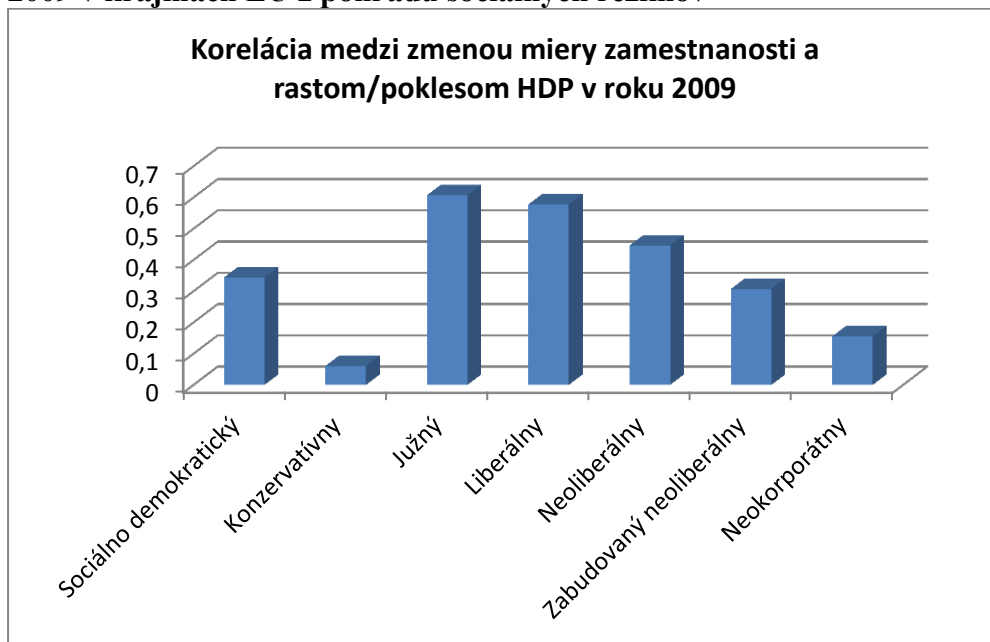
Graf 2 Vývoj zamestnanosti v rokoch 2005 – 2012 v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

Zaujímavé je tiež sledovať koreláciu medzi zmenou zamestnanosti a zmenou HDP. Ako vidíme na nasledujúcom grafe č. 3, táto korelácia sa v rokoch 2008-2009 pohybuje od 0,061 (konzervatívny sociálny model) do 0,61 (južný sociálny model). Môžeme konštatovať, že hospodársky pokles bol sprevádzaný výraznou redukciou pracovných miest predovšetkým v krajinách s južným sociálnym modelom.

Graf 3 Korelácia medzi zmenou miery zamestnanosti a rastom/poklesom HDP v roku 2009 v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

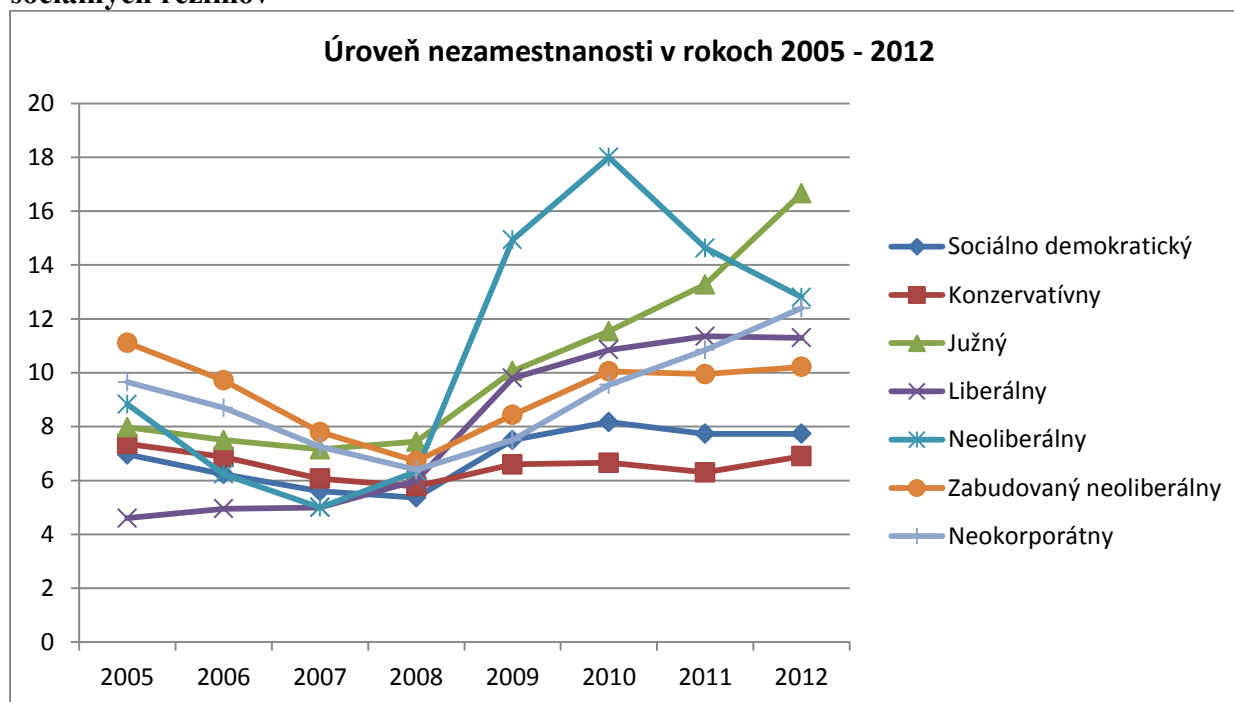

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

Čo sa týka nezamestnanosti, do roku 2008 sledujeme trend konvergenencie vývoja nezamestnanosti medzi jednotlivými sociálnymi modelmi (viď graf č. 4). Svetová ekonomická kríza sa v roku 2009 prejavila nárastom nezamestnanosti vo všetkých sociálnych režimoch. Trend konvergenencie z predchádzajúceho obdobia však narušil vývoj nezamestnanosti v krajinách s neoliberalným sociálnym modelom. Priemerná nezamestnanosť bola v týchto krajinách v porovnaní s ostatnými sociálnymi modelmi vyššia o takmer 5 percentuálnych bodov.

Rastúci trend nezamestnanosti sa nezastavil ani v roku 2010. Ako vidíme na nasledujúcom grafe, v prípade neokorporátneho a južného sociálneho modelu nezamestnanosť rastie kontinuálne od roku 2008 až do roku 2012. Naopak pozitívny trend sme zaznamenali v prípade krajín neoliberalného sociálneho modelu, kde od roku 2010 dochádza k poklesu nezamestnanosti. Na prvú priečku v nezamestnanosti sa tak dostávajú krajiny južného sociálneho modelu. V prípade liberálneho, zabudovaného neoliberalného, konzervatívneho a sociálnodemokratického modelu sa rast nezamestnanosti od roku 2010 stabilizoval a pohybuje sa na približne rovnakých hodnotách.

Graf 4 Úroveň nezamestnanosti v rokoch 2005 – 2012 v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

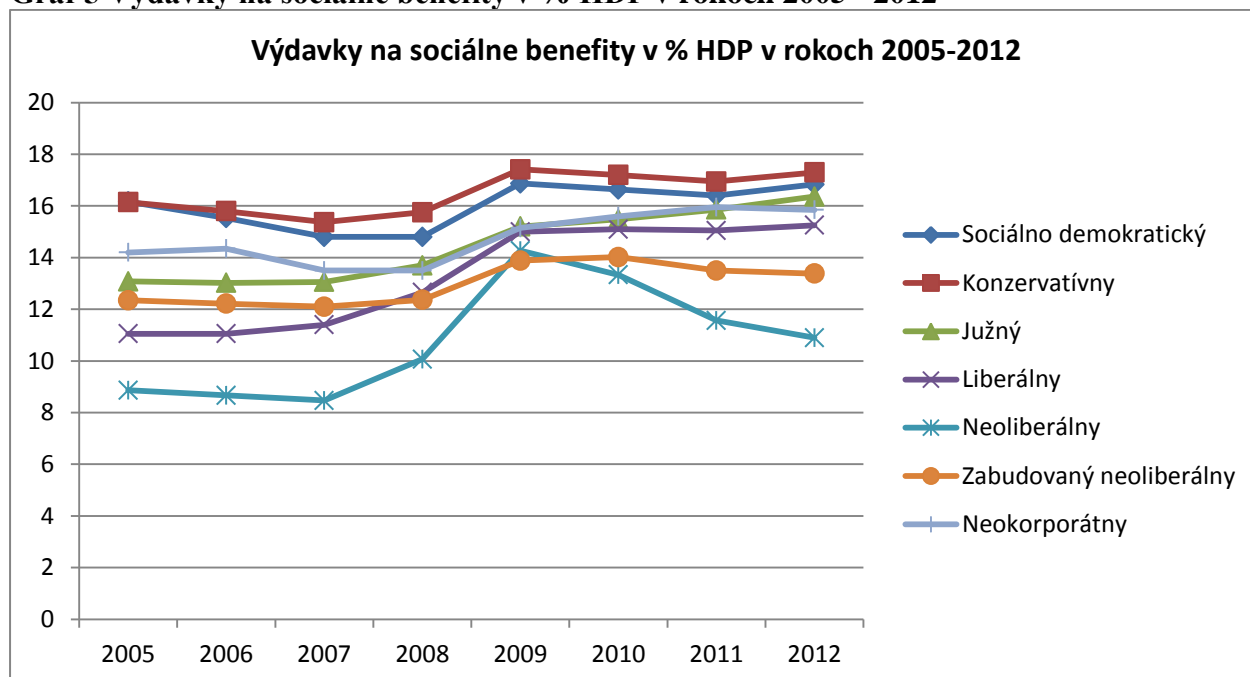
3 Vývoj verejných financií v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

Svetová ekonomická kríza sa prejavila aj na vývoji verejných financií. Na jednej strane sú nižšie príjmy štátnych rozpočtov z dôvodu poklesu HDP a poklesu zamestnanosti. Na strane druhej sú vyššie výdavky zo štátnych rozpočtov z dôvodu nárastu nezamestnanosti, pôsobenia automatických zabudovaných stabilizátorov a v súvislosti so snahou štátov čiastočne vykompenzovať nedostatočný agregátny dopyt.

Čo sa týka výdavkov na sociálne benefity,² ekonomická kríza priniesla v roku 2009 výraznú zmenu vo vývoji sociálnych benefítov (viď graf č. 5). Na jednej strane sledujeme nárast výdavkov na sociálne benefity, čo môžeme dať do súvisu s ekonomickou recesiou, rastom nezamestnanosti a s tým súvisiacim rastom sociálnych výdavkov (automatické stabilizátory). Na druhej strane dochádza k istej konvergencii výdavkov krajín EÚ na sociálne benefity, ktoré sa v roku 2009 pre všetky typy sociálnych režimov pohybovali v rozmedzí od 13,88 (zabudovaný neoliberalný sociálny model) do 17,4 % HDP (konzervatívny sociálny model). Ide o najmenší rozptyl za sledované obdobie. Konvergencia výdavkov na sociálne benefity pokračovala aj v nasledujúcich rokoch, avšak s výnimkou krajín s neoliberalným sociálnym modelom, kde výdavky na sociálne benefity výrazne klesali. Vo väčšine krajín dochádza od roku 2010 k stagnácii alebo poklesu výdavkov na sociálne benefity a to predovšetkým z dôvodu potreby konsolidácie verejných financií.

² Sociálne benefity predstavujú transfery domácnostiam, ktorých účelom je odbremeniť ich od finančného bremena z dôvodu rôznych potrieb alebo rôznych rizík. Patria sem nemocenské dávky, príspevky v invalidite, v prípade pracovných úrazov alebo chorôb z povolania, starobné dôchodky, pozostalecké príspevky, materské príspevky, rodinné dávky, dávky v nezamestnanosti, podpora zamestnanosti, príspevky na bývanie, vzdelanie.

Graf 5 Výdavky na sociálne benefity v % HDP v rokoch 2005 - 2012

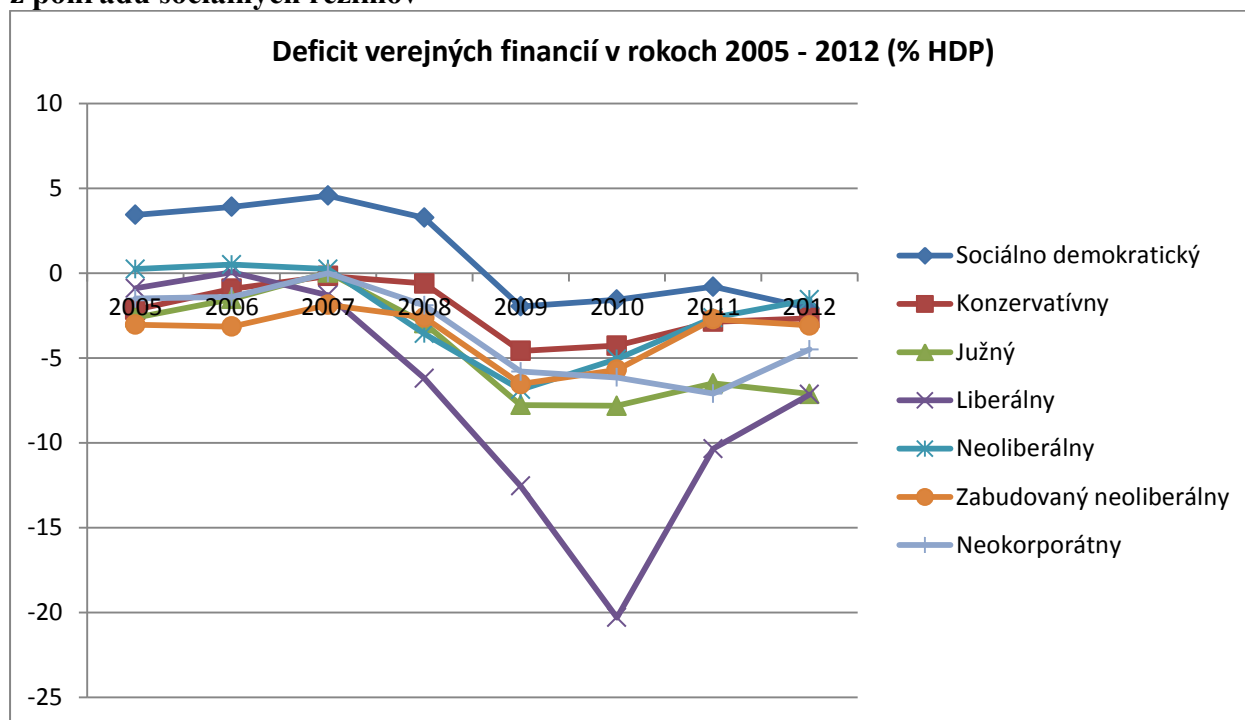
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

3.1 Vývoj deficitu verejných financií

Kým v období rokov 2005 – 2007 sa deficit verejných financií pohyboval stabilne v rozmedzí od -1,86 % HDP (zabudovaný neoliberalný sociálny model) do 4,56 % HDP (sociálnodemokratický sociálny režim), v roku 2008 dochádza k zhoršeniu daného ukazovateľa v prípade všetkých krajín (viď graf č. 6). Najvyšší deficit majú krajiny liberálneho sociálneho režimu (- 6,2 % HDP). V nasledujúcich rokoch deficit v týchto krajinách rástol a najvyššiu úroveň dosiahol v roku 2010 (- 20,3 %). Naopak najnižšie úrovne deficitu sa darilo udržiavať krajinám so sociálnodemokratickým sociálnym modelom. Tieto krajiny dokázali ešte v roku 2008 zachovať si prebytok štátneho rozpočtu, no v roku 2009 už aj ony vykazujú deficit.

V nasledujúcom období sme svedkami pozitívneho vývoja deficitu v prípade krajín s liberálnym sociálnym modelom. Najnižšie úrovne deficitu si udržiavajú krajiny neoliberalného, sociálnodemokratického, konzervatívneho a zabudovaného neoliberalného modelu. Ani jednému sociálnemu režimu sa aj napriek ekonomickému oživeniu, rastu zamestnanosti a poklesu nezamestnanosti nepodarilo dosiahnuť predkrízovú úroveň deficitu štátneho rozpočtu.

Graf 6 Úroveň deficitu veřejných financí v letech 2005 – 2012 v krajínách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

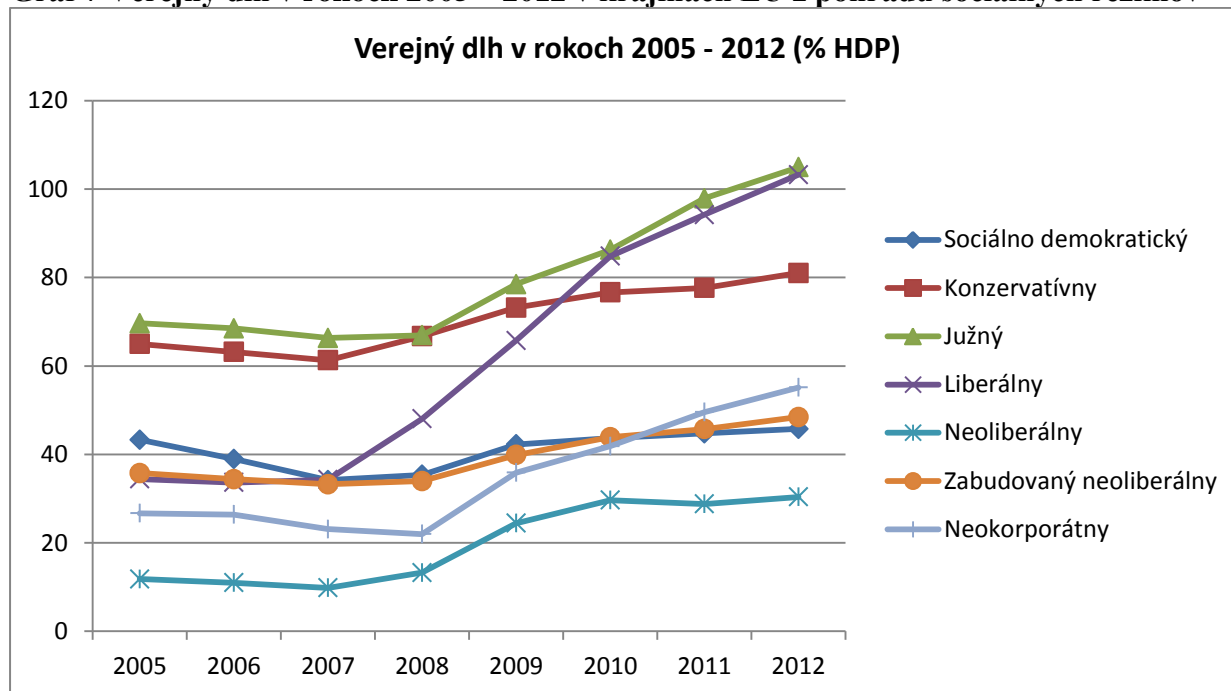
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

3.2 Vývoj veřejného dlhu

Svetová ekonomická kríza sa negatívne prejavila aj na vývoji veřejného dlhu. Od roku 2008 rástol veřejný dlh v každom sociálnom modeli (vid' graf č. 7). Najvýraznejší nárast úrovně veřejného dlhu vidíme v prípade krajín liberálneho a južného sociálneho modelu. Krajiny liberálneho sociálneho modelu zaznamenali nárast veřejného dlhu z úrovně 34,3 % HDP v roku 2007 na úrovně 103,25 % HDP v roku 2012. V prípade krajín južného sociálneho modelu ide o nárast z úrovně 66,32 % HDP na úrovně 104,94 % HDP.

Na druhej strane najnižšiu úrovně veřejného dlhu sa aj napriek najväčšiemu prepadu hospodárskeho rastu a najvýraznejšiemu nárastu nezamestnanosti podarilo udržať krajínám neoliberalného sociálneho modelu. Vývoj veřejného dlhu je v rokoch 2009 – 2012 v prípade tohto sociálneho modelu viac menej stabilný a pohybuje sa okolo 30 % HDP. Maastrichtské kritérium týkajúce sa úrovně veřejného dlhu (max. 60 % HDP) dokázali v sledovanom období splniť iba 4 sociálne režimy: neoliberalný, sociálnodemokratický, zabudovaný neoliberalný a neokorporátny sociálny režim.

Graf 7 Verejný dlh v rokoch 2005 – 2012 v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

4 Vývoj príjmových nerovností v krajinách EÚ z pohľadu sociálnych režimov

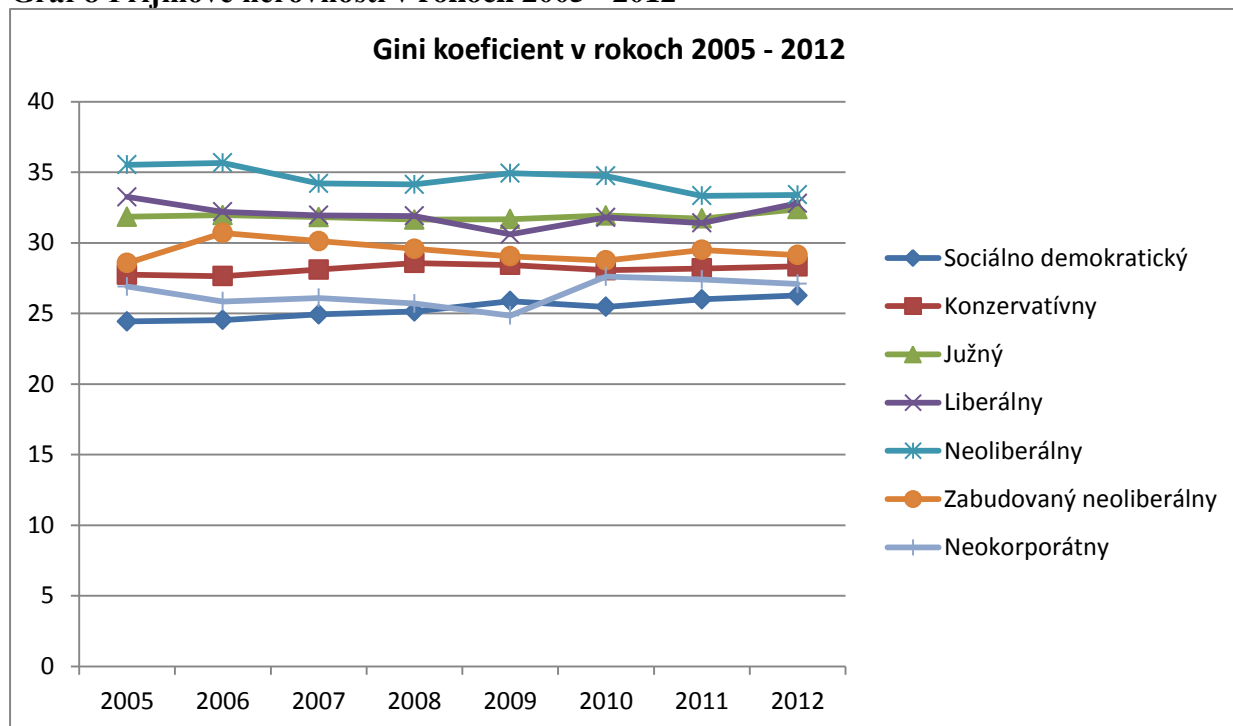
Vývoj príjmových nerovností v čase ekonomickej krízy ovplyvňuje viacero faktorov. Ako sa uvádza v dostupnej literatúre všeobecne sa predpokladá, že ekonomická kríza vedie k nárastu príjmových nerovností predovšetkým v nižších príjmových skupinách (Krueger, Perri, Pistaferri a Violante, 2009, s. 16.), keďže nezamestnanosť zväčša postihuje ľudí s nižšou kvalifikáciou a teda aj s nižšími príjmami. Ak ekonomická kríza vedie k nárastu nezamestnanosti nízko príjmových skupín, a teda príjmy nízkokvalifikovanej pracovnej sily klesajú výraznejšie v porovnaní s vysokoqualifikovanou pracovnou silou, príjmové nerovnosti narastajú. Ak je však nárast nezamestnanosti rovnomerne rozložený v rámci celkovej populácie, potom je vplyv ekonomickej krízy na nárast príjmových nerovností nejednoznačný a nejasný (Dolls, Fuest, Peichl, 2010, s. 12).

Zmierňujúci efekt na nárast príjmových nerovností v čase ekonomickej krízy majú aj automatické stabilizátory - daňové systémy a systémy sociálnej ochrany (Dolls, Fuest a Peichl, 2009, s. 9). Podľa analýzy Kruegera, Perriho, Pistaferriho a Violanta vo všetkých skúmaných krajinách v čase ekonomickej recesie boli mzdové nerovnosti vyššie ako príjmové nerovnosti. Podľa údajov o výdavkoch sociálnych benefitov vidíme, že v roku 2009 vzrástli výdavky na sociálne benefity vo všetkých sociálnych modeloch, čo do istej miery zamedzilo nárastu príjmových nerovností.

Ako vidíme na nasledujúcom grafe č. 8, vo vývoji príjmových nerovností meraných Gini koeficientom dochádza v súvislosti so svetovou ekonomickou krízou ku konvergencii. Pred krízou sa príjmové nerovnosti pohybovali v rozmedzí od 25,13 (sociálnodemokratický sociálny režim) do 34,12 (neoliberálny sociálny model). Príjmové nerovnosti sa v roku 2012 pohybovali v rozmedzí od 26,26 (sociálnodemokratický model) do 33,4 (neoliberálny model). Najväčší nárast príjmových nerovností sledujeme v roku 2010 v prípade neokorporátneho sociálneho modelu. Porovnaním hodnôt Gini koeficientu v rokoch 2008

a 2012 môžeme konštatovať, že v súvislosti so svetovou ekonomickou krízou vzrástli príjmové nerovnosti v krajinách sociálnodemokratického, južného, liberálneho a neokorporátneho sociálneho modelu. Naopak príjmové nerovnosti klesli v prípade krajín so zabudovaným neoliberalným, neoliberalným a konzervatívnym sociálnym modelom.

Graf 8 Príjmové nerovnosti v rokoch 2005 - 2012

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov z Eurostat databázy

Záver

Svetová ekonomická kríza sa prejavila na vývoji ekonomických indikátorov u jednotlivých sociálnych modelov rôznou mierou. Krajiny s liberálnym sociálnym modelom zaznamenali v roku 2008 negatívny ekonomický rast 5,8 % HDP. V ďalších rokoch ich ekonomiky rastú len minimálne. Nezamestnanosť vzrástla dvojnásobne medzi rokmi 2008-2012 a nové pracovné miesta vznikajú až v roku 2012. Najhorší vývoj vidíme však v prípade deficitu štátneho rozpočtu, ktorý je najvyšší spomedzi všetkých krajín. Rovnako je to aj v prípade verejného dlhu. Čo sa týka príjmových nerovností, tie vzrástli o 1 Gini bod. Ekonomická recesia však bola najvýraznejšia v krajinách s neoliberalným sociálnym modelom. Dané ekonomiky museli v prvom roku krízy čeliť aj najväčšiemu poklesu zamestnanosti a najväčšiemu nárastu nezamestnanosti. Tieto krajiny si však vedú najlepšie v ukazovateli štátneho deficitu a verejného dlhu. Rovnako klesajú aj príjmové nerovnosti. Kým v prvých rokoch krízy sa ekonomické ukazovatele vyvíjali najhoršie práve v týchto krajinách, v ďalších rokoch sa najhoršie vyvíjajú ekonomiky s južným sociálnym modelom. Dané krajiny sa v súčasnosti nachádzajú v recesii, majú najvyššiu nezamestnanosť spomedzi všetkých krajín EÚ, najvyšší deficit, verejný dlh a musia čeliť aj rastúcim príjmovým nerovnostiam. Ekonomiky krajín s neokorporátnym sociálnym modelom zaznamenali ekonomický rast len v roku 2011. Podobne ako krajiny s južným sociálnym modelom, aj ony musia čeliť sústavnému poklesu zamestnanosti a nárastu nezamestnanosti. Deficit verejných financií sa podarilo týmto krajinám znížiť až v roku 2012 a to na úroveň 4,5 % HDP. Verejný

dlh vzrástol na 55,15 % HDP. Príjmové nerovnosti vzrástli v týchto krajinách najviac a to o 1,4 Gini bodu. Krajiny so sociálnodemokratickým sociálnym modelom zaznamenali relatívne malé zhoršenie jednotlivých ekonomických indikátorov. Majú druhú najnižšiu mieru nezamestnanosti, druhý najnižší deficit a najmenej vzrástol aj verejný dlh. Na druhej strane však rastú príjmové nerovnosti a v roku 2012 sa krajiny nachádzajú v miernej recesii. Obdobne je to aj v prípade krajín s konzervatívnym sociálnym modelom, ktoré sa po dvoch rokoch ekonomického rastu znova nachádzajú v recesii. Dané krajiny však dosahujú najlepšie čísla v zamestnanosti a nezamestnanosti. Klesajú aj príjmové nerovnosti. Deficit je na úrovni 2,6 % HDP. Negatívne sa však vyvíja verejný dlh, ktorý už presiahol 80 % HDP. Krajiny so zabudovaným neoliberálnym sociálnym modelom boli v recesii len v roku 2009. Napriek ekonomickému rastu v ďalších rokoch sa týmto ekonomikám podarilo vytvoriť nové pracovné miesta až v roku 2012. Čo sa týka ukazovateľov verejných financií, dané krajiny spĺňajú Maastrichtské kritérium iba o maximálnej výške verejného dlhu. Deficit verejných financií je v súčasnosti na úrovni 3,08 % HDP. Pozitívne sa však vyvíjajú príjmové nerovnosti.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BOHLE, D., Greskovits B. 2007. *Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in central-eastern Europe*. *West European Politics* 30 (3): 443-466
- [2] DOLLS, M., FUEST, C., PEICHL, A. 2009. *Automatic stabilizers and economic crisis: US vs. Europe* [online]. Discussion Paper 4310, IZA, Bonn. [cit. 2013-02-20] Dostupné na internete: <<http://ftp.iza.org/dp4310.pdf>>
- [3] DOLLS, M., FUEST, C., PEICHL, A. 2011. *Automatic stabilizers, economic crisis and income distribution in Europe* [online]. Discussion Paper 4310, IZA, Bonn. [cit. 2013-02-25] Dostupné na internete: <<http://ftp.iza.org/dp4917.pdf>>
- [4] ESPING-ANDERSEN, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey : Princeton University Press, 1990. ISBN 9780691028576
- [5] FENGER, H. 2007. *Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology*. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*.
- [6] FERRERA, M. 1996. *The southern model of welfare in social Europe*. In *Journal of European Social Policy*. 1996, Vol. 6, No. 1, pp. 17-37.
- [7] EUROSTAT Database [online]. [cit. 2014-05-12] Dostupné na internete: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- [8] KRUEGER, D., PERRI, F., PISTAFFERRI, L., VIOLANTE, G. L. 2010. *Cross-sectional facts for macroeconomists* [online]. [cit. 2013-02-28] Dostupné na internete: <<http://economics.sas.upenn.edu/~dkrueger/research/CrossIntro.pdf>>

Kontakt

Ing. Miriama Vašková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

Email: mimka178@hotmail.com

DAŇOVÉ STIMULY ZAMERANÉ NA ZAMESTNANOSŤ VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH EÚ¹

Ing. Katarína Vavrová, PhD.

Abstrakt

Daňová sústava Slovenskej republiky s ohľadom na daňové stimuly a zamestnanosť. Charakterizovanie vybraných daňových sústav so zameraním na daňové aspekty v rámci zamestnanosti vo vybraných krajinách EÚ. Komparácia sociálnych prvkov zdanenia v Slovenskej republike, v Českej republike a v Maďarsku.

Kľúčové slová: daňová sústava, daňové stimuly, sociálny aspekt, sociálno-daňový aspekt

Abstract

Tax system of the Slovak Republic with regard to tax incentives and employment. Characterization of selected tax systems with a focus on the tax aspects within employment in selected EU countries. Comparison of social elements of taxation in the Slovak Republic, the Czech Republic and Hungary.

Key words: tax system, tax incentives, social aspect, the socio-tax aspect

Úvod

Dane sú jednou z najstarších finančných inštitúcií. Prešli zložitým vývojom až po konkrétne daňové systémy v jednotlivých štátoch sveta. V každom z nich sú tieto systémy charakteristické svojou rozmanitosťou a nesú pečať vývoja svojho národa. Cieľom príspevku je analýza daňových stimulov so zameraním sa na zamestnanosť v rámci Európskej únie. Pre krajiny V4 je lokálna zamestnanosť výsostným problémom. Je dôležitá pre vytváranie nových pracovných miest, vyhlásenie vzdelávacích a zručnostných programov a je to možný priestor, kde sa garantujú služby pre sociálne začlenenie, opätovné nastolenie vzájomnej dôvery medzi lokálnymi, regionálnymi, národnými vládami EÚ a stimuluje sociálnu kohéziu. Európsky fond pre vyrovnávanie dôsledkov globalizácie poskytuje ročne cca 500 miliónov eur na pomoc pracovníkom, ktorí sa stali nadbytočnými z dôvodu globalizácie obchodu. Fond financuje preškolenie, prostriedky pri hľadaní práce, príspevky na presťahovanie sa za prácou.

Optimistické scenáre rastu zamestnanosti podľa analýzy Deutsche bank predpokladajú, že bude trvať roky, než Európska únia a medzi nimi aj Slovensko dosiahne výraznejšie zníženie počtu nezamestnaných. V súčasnosti sa odhaduje približne 26,2 milióna Európanov na úradoch práce. Možno konštatovať, že pokiaľ sa Nemecko teší rekordne nízkej nezamestnanosti, v Grécku už dosahuje 28 percent, čo je najhoršie číslo v histórii. Výrazne lepšia nie je situácia ani na Slovensku, kde Eurostat z decembra minulého roka eviduje údaj cca 65-tisíc nezamestnaných mladých ľudí pod 25 rokov. Pre Slovensko je veľkou výzvou aj riešenie vysokej nezamestnanosti u starších ľudí, dlhodobo nezamestnaných a žien. Inštitút INEKO (<http://www.ineko.sk/clanky/analysis>) analyzuje faktory pôsobiace na pracovný trh. Medzi možné dôvody vysokej nezamestnanosti inštitút

¹ Príspevok je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0064/13 s názvom Vplyv medzinárodného zdanenia a domáceho daňového systému na rozvoj podnikateľskej sféry SR.

INEKO označuje na Slovensku aj relatívne vysokú minimálnu mzdu, ktorá sa regionálne nemení (v Nemecku sa minimálna mzda - dohodnutá medzi podnikmi a odbormi - mení nielen naprieč bohatými a chudobnejšími regiónmi, ale aj medzi sektormi hospodárstva). Kým v roku 2012 tvorila minimálna mzda v Bratislave len 28 percent priemernej mzdy, v Prešove to bola takmer polovica (v Snine alebo Rimavskej Sobote bol pomer až 60 percent). Firmy obmedzili tvorbu pracovných miest a radšej pracovníka zamestnali nelegálne a zamestnanec plat inkasoval v hotovosti bez dokladov. Riešenie týchto problémov nachádzame aj v slovenskej daňovej legislatíve.

1 Daňová legislatíva Slovenskej republiky s ohľadom na sociálne prvky

Od vzniku Slovenskej republiky až po prítomnosť sa v daňovej legislatíve SR nachádzajú sociálne prvky, ktoré možno rozdeliť do troch skupín:

1) Položky znižujúce základ dane – tieto položky predstavujú nezdaniteľné časti základu dane. *Je to časť mzdy, ktorá je oslobodená od platenia daní, resp. je to čiastka, o ktorú sa znižuje základ dane* (základ dane je príjem znížený o poistné na zdravotné a sociálne poistenie). Znamená to, že znižujú celkovú daň na úhradu. **Sociálny rozmer spočíva v znižovaní základu dane daňovníkom s nižšími príjmami.** Od roku 2013 je možné si znížiť základ dane o tieto položky:

- nezdaniteľnú časť základu dane na daňovníka, na manželku (manžela),
- sumu preukázateľne zaplatených dobrovoľných príspevkov na starobné dôchodkové sporenie a to najviac do výšky 2% zo základu dane.

2) Položky znižujúce vypočítanú daň na úhradu fyzickej osoby – sú to položky, ktoré sa objavujú v daňovej legislatíve Slovenskej republiky od roku 2004 a ich cieľom je znižovanie vypočítanej dane prostredníctvom daňových bonusov a zamestnaneckých bonusov.

3) Oslobodenia od dane

1.1 Položky znižujúce základ dane

Zákon umožňuje daňovníkom znížiť si čiastku, z ktorej sa vypočítava daň z príjmu (základ dane) o určité položky. Znamená to, že väčšina daňovníkov má legálnu možnosť si znížiť daň z príjmov, ktorú by vo vlastnom záujme mali naplno využiť.

Nezdaniteľná časť základu dane na daňovníka

Podmienkou na uplatnenie nezdaniteľnej časti na daňovníka, je dosahovať príjmy len z takzvaných **aktívnych príjmov**, teda zo závislej činnosti podľa §5 zákona o dani z príjmov a z podnikania alebo z inej samostatne zárobkovej činnosti podľa §6 zákona ods. 1 a ods. 2 alebo zo súčtu čiastkových základov dane z týchto príjmov za rok (MIHÁL, J., 2013, *Daňové a odvodové typy II.*). Každý daňovník si úľavu na dani môže uplatniť buď v plnej výške, alebo skrátenu. Nárok majú aj osoby, ktoré nemajú trvalý pobyt v SR, cudzinci, ale aj nezaopatrené deti, študenti, dobrovoľne nezamestnaní alebo ženy na rodičovskej dovolenke. Zníženie daňového základu si daňovník nemôže uplatniť napríklad pri prenájme nehnuteľnosti, pretože ide o príjem pasívny. Nezdaniteľnú časť na daňovníka za rok 2013 (rovnako to platí aj pre rok 2014) si nemôže uplatniť daňovník, ktorý je poberateľom starobného dôchodku, predčasného starobného dôchodku, výsluhového dôchodku alebo porovnateľného dôchodku zo zahraničia, ak mu bol dôchodok priznaný k 1. januáru 2013 (2014) alebo ešte skôr. Respektíve pri relatívne nízkom dôchodku si môže uplatniť len sumu nezdaniteľnej časti na daňovníka zníženú o sumu dôchodku, ktorý poberal počas roka 2013 (2014).

Pre roky 2013 a 2014 platí podľa §11 ods. 2 zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov:

Ak daňovník v príslušnom zdaňovacom období dosiahne základ dane, ktorý

- a) „sa rovná alebo je nižší ako 100-násobok sumy platného životného minima, nezdaniteľná časť základu dane ročne na daňovníka je suma zodpovedajúca 19,2-násobku sumy životného minima platného k 1. januáru príslušného zdaňovacieho obdobia (ďalej len platné životné minimum),
- b) je vyšší ako 100-násobok platného životného minima, nezdaniteľná časť základu dane ročne na daňovníka je suma zodpovedajúca rozdielu 44,2-násobku platného životného minima a jednej štvrtiny základu dane; ak táto suma je nižšia ako nula, nezdaniteľná časť základu dane ročne na daňovníka sa rovná nule.“

V nasledujúcej tabuľke uvádzame porovnanie súm potrebných na výpočet nezdaniteľnej časti základu dane pre roky 2013 a 2014.

Tabuľka 1 Sumy pre výpočet nezdaniteľnej časti základu dane (v EUR)

	2013	2014
suma životného minima platná k 1.januáru	194,58	198,09
19,2-násobok sumy životného minima	3 735,94	3 803,33
100-násobok sumy životného minima	19 458	19 809
44,2-násobok sumy životného minima	8 600,44	8 755,58
176,8-násobok sumy životného minima	34 401,75	35 022,31

Prameň: Vlastné spracovanie

Pre rok 2014 platí podľa tabuľky 1 nasledovné:

- Ak daňovník dosiahne základ dane nepresahujúci sumu 19 809 EUR, tak jeho nezdaniteľná časť základu dane na daňovníka predstavuje sumu 3 803,33 EUR. Základ dane tohto daňovníka sa zníži o celú sumu **3 803,33 EUR**.
- Ak daňovník dosiahne základ dane vyšší ako 19 809 EUR, tak jeho nezdaniteľná časť na daňovníka sa vypočíta podľa vzorca: 8 755,58 mínus (základ dane : 4).
- Ak daňovník dosiahne základ dane 35 022,31 EUR a viac, tak nezdaniteľná časť na daňovníka je nula.

Pre jednotlivé opatrenia sa posudzuje základ dane a nie hrubý príjem. Zamestnanci si úľavu uplatňujú mesačne. Podnikateľ si môže základ dane znížiť o prípadnú stratu z minulých rokov. Živnostník si odpočítateľnú položku nárokuje na konci príslušného zdaňovacieho obdobia.

V nasledujúcej tabuľke sú zobrazené podmienky a sumy pri uplatnení nezdaniteľných častí základu dane na daňovníka (na manželku/manžela) v roku 2014:

Tabuľka 2 Nezdaniteľné časti základu dane

Sociálne prvky zdanenia	Základ dane (EUR)		
	ZD<19 809	ZD>19 809	ZD>35 022,31
Nezdaniteľná časť základu dane na daňovníka	3803,33	8755,58-ZD/4	0
	ZD<35 022,31	ZD>35 022,31	ZD>50 235,64
Nezdaniteľná časť základu dane na manželku	3803,33-príjem manželky	12 558,91-(ZD/4)-príjem manželky	0

Prameň: Vlastné spracovanie

2 Sociálne prvky zdanenia v Maďarsku a v Českej republike

2.1 Sociálne prvky zdanenia v Maďarsku

Medzi sociálne prvky zdanenia, ktoré sa uplatňujú v Maďarskej republike patria:

- daňové úľavy,
- oslobodenie od dani.

Tabuľka 3 Vplyv rodinnej daňovej úľavy v Maďarsku (v HUF)

	príjem členov rodiny	brutto príjem rodiny	netto príjem rok 2013	netto príjem rok 2014	zvýšený príjem rodiny po uplatnení daň úľavy
jeden dospelý jedno dieťa	min.mzda-týždeň 20 hod	49 000,-	39 935,-	42 095,-	2 160,-
	zaruč.min.mzda-týždeň 20 hod.	57 000,-	46 455,-	47 335,-	880,-
	min.mzda	98 000,-	74 190,-	74 190,-	-----
jeden dospelý dve deti	minimálna mzda	98 000,-	79 870,-	84 190,-	4 320,-
	garantovaná min.mzda	114 000,-	92 910,-	94 670,-	1 760,-
	priemerná mzda	227 800,-	169 209,-	169 209,-	-----
jeden dospelý tri deti	minimálna mzda	98 000,-	79 870,-	96 530,-	16 660,-
	garantovaná min.mzda	114 000,-	92 910,-	112 290,-	19 380,-
	priemerná mzda	227 800,-	185 657,-	224 383,-	38 726,-
	dvojitá priemerná mzda	455 600,-	371 314,-	397 418,-	26 104,-
dvaja dospelí dve deti	minimálna mzda	196 000,-	148 380,-	148 380,-	-----
	garantovaná min.mzda	228 000,-	169 340,-	169 340,-	-----
	priemerná mzda	455 600,-	318 418,-	318 418,-	-----
dvaja dospelí tri deti	minimálna mzda	196 000,-	159 740,-	193060,-	33 320,-
	garantovaná min.mzda	228 000,-	185 820,-	224 580,-	38 760,-
	priemerná mzda	455 600,-	371 314,-	397 418,-	26 104,-
dvaja dospelí štyri deti	garantovaná min.mzda	228 000,-	185 820,-	224 580,-	38 760,-
	priemerná mzda	455 600,-	371 314,-	430 418,-	59 104,-
dvaja dospelí päť detí	garantovaná min.mzda	228 000,-	185 820,-	224 580,-	38 760,-
	priemerná mzda	455 600,-	371 314,-	448 766,-	77 452,-

Prameň: Vlastné spracovanie

Maďarsko je krajinou, kde daňová politika podporuje predovšetkým rodiny s viacerými deťmi, ktorým poskytuje výraznejšie daňové zvýhodnenie oproti rodinám s menším počtom detí. Daňoví analytici tvrdia, že daňový systém Maďarska môže rodinám, kde majú nižší príjem a vyšší počet detí zabezpečiť aj nulovú výšku dane.

2.2 Česká republika

V Českej republike upravuje zdaňovanie príjmov zákon č. 586/1992 Sb. o daniach z príjmov. Zákon upravuje daň z príjmov právnických aj fyzických osôb.

Konštrukcia dani z príjmov je komplikovaná, pretože sú na ňu kladené najvyššie požiadavky. Svojimi zložkami by mala prispievať k tomu, aby správanie daňovníka bolo v súlade s prioritami spoločnosti. K tomu patria opatrenia ako oslobodenie od dani, odpočty od základu dane, zľavy na dani a podobne.

Sociálne prvky zdanenia

- **odpočítateľné položky, daňové úľavy, oslobodenie od dani.**

3 Komparácia sociálnych prvkov zdanenia v Slovenskej republike, v Českej republike a v Maďarsku

Tabuľka 4 Prehľad sociálnych prvkov

Sociálne aspekty zdanenia príjmov FO		Štát			
Typ sociálneho prvku	Popis položky	SR	ČR	M	
Položky znižujúce základ dane	štandardné položky	odpočítateľná suma na daňovníka	+	-	-
		odpočítateľná suma na manželku/manžela	+	-	-
	neštandardné položky	suma preukázateľne zaplatených dobrovoľných príspevkov na starobné dôchodkové sporenie	+	-	-
		poskytnuté dary	-	+	-
		za domácnosť, pokiaľ sa bude na pozemku do 5 rokov stavať	-	+	-
		životné poistenie a penzijné pripoistenie	-	+	+
		členské príspevky odborovej organizácii	-	+	-
		strata z podnikania v posledných piatich zdaňovacích obdobiach	-	+	-
		výdaje na výskum a vývoj	-	+	+
		výdaje na výučbu žiakov	-	+	+
		Položky znižujúce vypočítanú daň na úhradu fyzickej osoby	daňový bonus	+	+
zamestnanecká prémie	+		-	-	
Oslobodenie od dane		+	+	+	
Daňové úľavy	na daňovníka	-	+	+	
	na manželku/manžela	-	+	+	
	na študenta	-	+	-	
	na zdravotne postihnutých	-	+	+	
	na deti	-	+	+	

Prameň: Vlastné spracovanie

„+“ – prvok sa v krajine uplatňuje

„-“ – prvok sa v krajine neuplatňuje

V tabuľke 4 sú znázornené všetky sociálne prvky, ktoré sa uplatňujú v porovnávaných troch krajinách. Každá krajina má však svoj daňový systém a uplatňuje len vybrané sociálne prvky. *Jediným sociálnym prvkom, ktorý je uplatňovaný vo všetkých troch krajinách je „oslobodenie od dane“.* V každej krajine sú vymedzené príjmy, ktoré sa oslobodzujú od

dane. Sú to predovšetkým príjmy, ktoré zvýhodňujú určité skupiny obyvateľov alebo príjmy pri určitých situáciách ako sú štúdium, dôchodky či dávky a príspevky na zabezpečenie základných životných podmienok.

Záver

Na zamestnanosť z ekonomického hľadiska vplýva aj forma zamestnávania tzv. **personálny lízing** resp. **dočasné zamestnávanie**. Na Slovensku sa v posledných rokoch uplatňuje hlavne vo veľkých zahraničných firmách. Ide o prepožičanie zamestnancov personálnej agentúry zadávateľskej organizácii – firme. Personálna agentúra pracovníka vyhľadá, prijme ho do pracovného pomeru ako svojho zamestnanca a prevezme zaňho kompletnú personálnu a mzdovú agendu. Personálny lízing je založený na zmluvnom vzťahu personálnej agentúry so zadávateľskou organizáciou na jednej strane a so zamestnancom na strane druhej. Zadávateľská organizácia nevstupuje do pracovno-právneho vzťahu so zamestnancom. Služba personálneho lízingu je obvykle využívaná najmä v situáciách, keď majú firmy nedostatok pracovnej sily a potrebujú v krátkom čase zamestnať viacerých pracovníkov, niekedy aj menej kvalifikovaných. Najčastejšie ide o prácu na určitý čas v súvislosti s nárazovým zvýšením počtu objednávok, chorobou alebo v súvislosti s realizáciou kampane. Personálny lízing využívajú firmy nielen pri akútnom nedostatku pracovných síl, ale majú prepožičaných pracovníkov, ktorí u nich pracujú dlhodobo na plný pracovný úväzok. Hlavným dôvodom firiem pre využívanie tejto služby sú interné firemné pravidlá, ktoré limitujú počet kmeňových pracovníkov. Personálny lízing toto obmedzenie rieši tým, že umožňuje firme dať prácu viacerým zamestnancom, aj znevýhodneným skupinám obyvateľstva, ktorých ale firma nemusí viesť vo svojej evidencii. V oblasti personálneho lízingu poznáme dva hlavné typy služieb: outsourcing a Try & Hire.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BADURA, P. 2011. Európska únia a daňové raje. In *Medzinárodné vzťahy 2011: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky* [elektronický zdroj]: zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie: zámok Smolenice 1. - 2. december 2011. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3357-7. s. 19-26.
- [2] KUBÁTOVÁ, K. 2010. Daňová teória a politika. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, 276s. ISBN 978-80-7357-574-8
- [3] LENÁRTOVÁ, G. - ĎURINOVÁ, I. - VAVROVÁ, K. 2012. Dane podnikateľských subjektov. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 232s. ISBN 978-80-225-3292-1
- [4] MIHÁL, J. 2013. Daňové a odvodové typy II.(2013), Bratislava: KO&KA spol., 2013. 191 s. ISBN 978-80-971322-0-0

Kontakt

Ing. Katarína Vavrová, PhD.

Katedra podnikových financií

Fakulta podnikového manažmentu

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: vavrova@euba.sk

AKTUÁLNE OTÁZKY EURÓPSKEJ ÚNIE¹

Ing. Stanislava Veselovská, PhD.

Abstrakt

Súčasná doznievajúca globálna hospodárska, finančná a sociálna kríza zničila roky hospodárskeho a sociálneho pokroku v ekonomike Európskej únie. Vďaka globálnej prepojenosti svetovej ekonomiky sa dokázala veľmi rýchlo importovať z krajiny vzniku, až do celého sveta. V Európe odhalila rozsiahle štrukturálne nedostatky ekonomiky a neschopnosť členských štátov naštartovať sa na hospodársky rast v predkrízovom období. V budúcnosti bude dôležité riešiť otázky sociálnej politiky súvisiace s nevyhnutými štrukturálnymi reformami a aktívnymi opatreniami na trhu práce zamerané na rizikové skupiny.

Kľúčové slová: sociálna politika, Európska únia, zamestnanosť, trh práce

Abstract

The present off-going global economic, financial and social crisis have destroyed years of economic and social development in the economy of the European Union. Thanks to global interconnection of the world economy the crisis was able to spread from the country of its origin into the whole world very fast. In Europe the crisis has revealed vast structural failures in the economies and the inability of the member countries to restart the economic development of the period before crisis. In the future it will be important to solve questions of the social policy in connection with the related structural reforms and working measurements at the labour market aimed at the risky groups.

Key words: social policy, European Union, employment, labour market

Úvod

V súčasnosti ešte stále doznievajúca globálna hospodárska, finančná a sociálna kríza, ktorá je podľa viacerých odborníkov najhoršia od čias Svetovej hospodárskej krízy z roku 1929, vymazala roky hospodárskeho a sociálneho pokroku v ekonomikách všetkých krajín. Vďaka globálnej prepojenosti svetovej ekonomiky sa dokázala veľmi rýchlo importovať z krajiny vzniku, až do celého sveta. V Európskej únii odhalila štrukturálne nedostatky ekonomiky a neschopnosť členských štátov naštartovať sa na hospodársky rast v predkrízovom období.

Aktuálnymi otázkami, súvisiacimi nezlučiteľne s vývojom spoločnosti, ktorými je potrebné sa zaoberať, analyzovať a navrhnúť riešenia pre budúci vývoj spoločnosti, sú otázky politické, právne a legislatívne, ako aj otázky spoločných, regionálnych a samostatných hospodárskych politík Európskej únie.

V celej Európskej únii dochádza, pri existujúcich obavách z predčasného optimizmu, k pretrvávajúcemu spomaleniu ekonomického rastu nad 1 %. Problém Európskej únie, okrem nízkeho tempa rastu HDP, je aj historicky vysoká miera nezamestnanosti a obrovské zadlženie jednotlivých členských štátov. Vzťah medzi ekonomickou výkonnosťou a

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0103/12 s názvom Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien.

zamestnanosťou sa snažila zachytiť Lisabonská stratégia, v ktorej išlo o udržateľný rozvoj. Zamestnanosť reaguje v prípade recesie na pokles ekonomickej aktivity s časovým oneskorením (Bracjun, 2008). To všetko má vplyv na sociálnu oblasť - na človeka, obyvateľa Európskej únie, ktorý nadobúda obavy z budúcnosti.

Jedným z možných východísk na riešenie pomalého oživenia a vysokej nezamestnanosti je dodržiavanie a napĺňanie cieľov stratégie Európa 2020 založenej na inteligentnom, udržateľnom a inkluzívnom raste. Do roku 2020 boli vypracované tri možné scenáre vývoja Európskej únie na prekonanie globálnej hospodárskej, finančnej a sociálnej krízy: udržateľné oživenie, pomalé oživenie alebo stratené desaťročie. Veľmi dôležité budú nevyhnuté štrukturálne reformy a aktívne opatrenia na trhu práce zamerané na rizikové skupiny – nezamestnanosť mladých a dlhodobo nezamestnaných.

1 Ozdravenie európskeho hospodárstva

Nepriaznivý hospodársky vývoj vo svete odhalil nezodpovedné praktiky vo finančnom sektore vo viacerých krajinách, zníženie konkurencieschopnosti a nedostatky vo fungovaní hospodárskej a menovej únie.

Európska únia sa už v minulosti dokázala vyrovnáť so závažnými problémami. Dokázala vytvoriť najväčší jednotný trh na svete, súčasťou ktorého je spoločná mena a rozšíriť sa na 27 štátov. Kríza predstavuje príležitosť na ozdravenie európskeho hospodárstva a postupné prispôsobovanie sa novým výzvam.

Podľa ekonomického prehľadu pre Európsku úniu, vypracovaného v roku 2012 Organizáciou pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (Lipková, 2012), potrebuje Európa na svoj rozvoj prekonať globálnu, hospodársku, finančnú a sociálnu krízu a prejsť na silnejší, spravodlivejší a ekologickejší rast. Pokles ekonomiky je poháňaný dlhovou krízou a štrukturálnymi nedostatkami v dôsledku krízy. Podľa OECD dlhodobé vyhliadky pre ekonomický rast budú slabšie ako v uplynulých dvadsiatich rokoch, ovplyvnené starnutím populácie a pomalým rastom produktivity. Štrukturálne nedostatky na trhu práce a trhu s výrobkami prispievajú k udržiavaniu nízkej produktivity a zamestnanosti, rovnako prispievajú k pomalému rastu.

Medzi hlavné odporúčania OECD patria:

- ***Potreba ambiciózneho programu štrukturálnych reforiem***

Odstránenie politických prekážok rastu si vyžaduje širokú škálu opatrení na zvýšenie produktivity a zamestnanosti. Európska únia si stanovila ambiciózne ciele v stratégii Európa 2020. Veľa potrebných reforiem si vyžaduje zmeny v národných politikách a inštitúciách. Nástroje politik Európskej únie môžu významne prispieť k rastu tým, že vytvoria vhodné podmienky a stimuly na podporu národných reforiem.

- ***Posilnenie jednotného trhu na podporu rastu***

Obchodná integrácia je nižšia ako v Spojených štátoch amerických a cenové rozdiely medzi jednotlivými krajinami zostávajú vysoké. Hlavnými prekážkami sú regulácie trhu na vnútroštátnej úrovni a zlé uplatňovanie existujúcich požiadaviek jednotného trhu. Realizácia jednotného trhu, vrátane smernice o službách, je potrebné zlepšiť a aktívnejšie presadzovať Komisiou, v rámci jednotlivých krajín. Rámcové podmienky pre cezhraničné obchodovanie by sa mali zlepšiť, vrátane riešenia cezhraničných firiem, nepriamej daňovej problematiky a silnejšie vykonávanie politiky hospodárskej súťaže a ochrany spotrebiteľa na národnej úrovni.

- ***Potreba reformy trhu práce na vytváranie viac a lepších pracovných miest***

Slabý rast výkonnosti v Európskej únii sprevádzajú rastúce sociálne problémy a rastúca príjmová nerovnosť. Zvyšuje sa nezamestnanosť na trhu práce zraniteľných pracovníkov, ako

sú mladí ľudia s nedostatočnými pracovnými skúsenosťami, starší pracovníci alebo osoby s nízkou kvalifikáciou. Prerozdelenie bohatstva v dôsledku vývoja na finančných trhoch prispelo k zvýšeniu rozdielov medzi krajinami. Mobilita pracovných síl v rámci Európskej únie môže čiastočne prispieť k riešeniu nedostatkov na trhu práce. Mobilite bránia prekážky plynúce z opatrení na domácom trhu práce, slabé presadzovanie a uplatňovanie zákonných práv v rámci jednotného trhu. Uznávanie odborných kvalifikácií je potrebné ďalej podporovať. Reformy dôchodkových systémov a bytovej politiky na národnej úrovni môžu byť príležitosťou pre riešenie prekážok mobility pracovníkov.

- **Podpora migračnej politiky**

Podporou migračnej politiky sa má zabezpečiť lepšia reakcia na nedostatok pracovníkov. S demografickými zmenami, vo väčšine štátov Európskej únie, sa očakáva rastúci nedostatok kvalifikovaných pracovných síl alebo pracovníkov v odborných činnostiach. Únia by mala vypracovať politiky s cieľom zabezpečiť, aby migrácia reaguje priamo na potreby trhu práce (Economic Survey of the European Union, 2012).

2 Riešenie regionálnej nerovnováhy

Vytváranie nových pracovných príležitostí má často silný regionálny aspekt a pri boji s nezamestnanosťou sa kladie na riešenie regionálnej nerovnováhy na trhu práce veľmi veľký dôraz. Uplatňovanie efektívnych stratégií v boji s nezamestnanosťou na regionálnej úrovni je základom zvládnutia nezamestnanosti v národnom meradle. Ak sa chceme vyhnúť výrazným regionálnym rozdielom a s tým spojenou aj masívnou migráciou za prácou do rozvinutejších regiónov a sociálnymi problémami s tým spojenými, musia pracovné príležitosti vznikáť rovnomerne vo všetkých regiónoch. Preto k prioritám vlády musí patriť aj odstraňovanie výrazných regionálnych rozdielov v nezamestnanosti. Regionálne rozdiely možno riešiť:

- podporou rastu príjmov a podporou dopytu v menej rozvinutých a chudobnejších regiónoch Slovenska pomocou presunu v rozpočtoch z národných, na regionálnu úroveň
- vytváraním nových pracovných príležitostí v menej rozvinutých regiónoch a to uľahčením prístupu kapitálu do týchto oblastí daňovými úľavami, regionálne viazanými pôžičkami, špecifickými pôžičkami
- investíciami do infraštruktúry a do rozvoja podnikateľských služieb
- zvýšením kvantity a kvality informácií na trhu práce v danom regióne.

Regionálne rozdiely na Slovensku sú veľmi veľké. Sú regióny v ktorých nezamestnanosť nie je problém a naopak v mnohých regiónoch na strednom a východnom Slovensku je veľmi veľká nezamestnanosť, preto je nevyhnutná existencia regionálnych programov, zameraných na znižovanie disparít medzi jednotlivými krajinami a podporu zaostalejších regiónov.

3 Aktívna politika trhu práce

Medzi faktory, ktoré najvýraznejšie ovplyvňujú aktuálny stav nezamestnanosti na Slovensku patrí vysoká miera nezamestnanosti osôb s nízkou kvalifikáciou, dlhodobá nezamestnaných osôb, nezamestnanosť mladých ľudí a rómska nezamestnanosť. Týmto skupinám obyvateľstva je preto potrebné venovať zvýšenú pozornosť prostredníctvom politiky trhu práce a najmä Aktívnej politiky trhu práce.

Aktívna politika trhu práce (Rievajová, 2012) je systém podpory pracovného uplatnenia občanov prostredníctvom zákonom definovaných nástrojov, ktorými sú:

- rekvalifikácia
- podpora vytvárania pracovných miest
- podpora na udržanie pracovných miest
- podpora zamestnávania občanov so zmenenou pracovnou schopnosťou
- podpora podnikateľských projektov zamestnanosti
- ďalšie opatrenia na zlepšenie na trhu práce.

Je nevyhnutné aktívnu politiku trhu práce prispôbiť špecifikám daného regiónu a uplatňovať nástroje, ktoré sú pre daný trh práce najviac efektívne. Aktívna politika nezamestnanosti je dôležitým nástrojom hospodárskej politiky štátu na znižovanie nezamestnanosti (Inštitút zamestnanosti SR, 2014).

Veľkou výzvou pre Slovensko je aj v čase globálnej hospodárskej, finančnej a sociálnej krízy snažiť sa o to, aby nezamestnanosť klesala a najmä je nevyhnutné aby sa vytvorili podmienky pre jej dlhodobý pokles. Je nevyhnutné klásť veľký dôraz na podporu vedy a výskumu a aj na podporu štúdia mladých ľudí v tejto oblasti. Slovensko lákalo zahraničných investorov najmä lacnou pracovnou silou. Je dôležité si uvedomiť skutočnosť, že zahraničné firmy neprichádzajú na Slovensko s cieľom znižovať nezamestnanosť, ale s cieľom dosahovať čo najlepšie hospodárske výsledky pre svoje firmy a krajiny. Treba si uvedomiť aj fakt, že orientácia v rámci pracovnej sily prechádza z nízko kvalifikovanej a lacnej pracovnej sily na vysoko kvalifikovanú. Vplyvom globálnej hospodárskej, finančnej a sociálnej krízy mnohí výrobcovia znižujú svoju výrobu, niekedy dokonca rušia prevádzky, preto je nevyhnutné prilákať nových investorov, pretože domáci trh nie je schopný vytvoriť dostatočný počet pracovných miest. Zároveň je nevyhnutné podporovať aj malé a stredné podnikanie.

Záver

Všetky potrebné opatrenia, ak sa budú prijímať so správnym načasovaním a umiestnením, nám môžu zabezpečiť, že Slovensko sa stane krajinou, kde nezamestnanosť nebude predstavovať vážny problém a to sa pozitívne prejaví nielen v oblasti zamestnanosti, ale aj v zlepšení celkovej kondícii ekonomiky, ale aj v zlepšení sociálnej situácie občanov SR. Priaznivý vývoj nezamestnanosti si nevyžaduje iba zvýšenie množstva finančných prostriedkov či už z rozpočtu SR, alebo EÚ. Veľmi dôležité je zmeniť postoje ľudí, správne ich motivovať, a aby dostali možnosť realizovať sa. Ak sa to Slovensku podarí, zaradíme sa medzi vyspelé krajiny Európy s dobre fungujúcim trhom práce a s vysokou životnou úrovňou obyvateľstva.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BRACJUN, A. 2008. *Hospodárska politika Európskej únie*. prvé vydanie. Bratislava: Sprint dva, 2008. 219 s. ISBN 978-80-969927-8-2
- [2] LIPKOVÁ a kol. 2011. *Európska únia*. prvé vydanie. Bratislava: Sprint dva, 2011. 446 s. ISBN 978-80-89393-33-6
- [3] RIEVAJOVÁ, E. a kol. 2012. *Trh práce a politika zamestnanosti*. prvé vydanie. Bratislava: vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 268 s. ISBN 978-80-225-3544-1

- [4] *Economic Survey of the European Union 2012*. [online]. [cit. 2013-15-04]. Dostupné na internete:
<http://www.oecd.org/economy/surveys/economicsurveyoftheeuropeanunion2012.htm>
- [5] Inštitút zamestnanosti SR : *Aktívna politika vlády by mala byť v čase hospodárskej krízy prioritou* [online]. [cit.15.03.2014]. Dostupné na internete:
<http://www.iz.sk/sk/stanoviska/apt-by-mala-byt-v-case-krizy-priorita>

Kontakt

Ing. Stanislava Veselovská, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: stanislava.veselovska@euba.sk

POLITICKÁ ELITA UKRAJINY: VPLYV NA KRÍZOVÚ SITUÁCIU

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Abstrakt

Politická elita je dôležitou súčasťou každej spoločnosti. Jej štruktúra, špecifiká a správanie ovplyvňuje dianie a určuje smer vývoja. Ukrajina za posledných pár mesiacov sa ocitla najbližšie k občianskej vojne a rozdeleniu. Preto článok sa zaoberá analýzou vplyvu politickej elity na vývoj situácie a determinácii príčin neschopnosti ukrajinskej vládnej elity presadiť reformy nevyhnutné pre demokratický a ekonomický rozvoj a demokratickú konsolidáciu krajiny.

Kľúčové slová: Ukrajina, politická elita, demokratizácia, tranzícia, transformácia

Abstract

Political elite is an important part every society. Its structure, specifications and behaviour affects events and determines the direction of development. In the last few months Ukraine was closest to the civil war and the disintegration. Therefore, the article analysis of the impact of the political elite on the situation and by determining the causes of the inability of the Ukrainian ruling elite to push reforms necessary for the democratic and economic development and democratic consolidation in the country.

Key words: Ukraine, political elite, democratization, transition, transformation

Úvod

Ukrajina mala a dodnes má prirodzené, sociálne a inštitucionálne predpoklady pre základný ekonomický úspech a demokratické usporiadanie verejného života, formovanie a akceptáciu občianskej spoločnosti. Je to priemyselná krajina s intenzívnym poľnohospodárstvom, má ornú pôdu s kvalitnými černozemami, ovláda zásobami nerastných surovín (uhlie, plyn, ruda atď.), má dostatočne kvalifikovanú pracovnú silu. Krajina taktiež mala základné východiskové podmienky pre prijatie hodnôt a princípov Európskej únie. Napriek tomu štát sa zmieta v množstve problémov a za posledných pár mesiacov sa ocitol najbližšie k občianskej vojne a rozdeleniu v ére samostatnosti. Kým na kyjevskom námestí Majdane nezávislosti stanový tábor zostáva aj po voľbách ukrajinského prezidenta na mieste a jeho organizátori ho nehodlajú zrušiť, na východe krajiny, kde pretrvávajú protesty zástancov federalizácie, sa bojuje. V polovici apríla zahájili kyjevske úrady špeciálnu operáciu. Obete krvavých bojov stále pribúdajú. Sú medzi nimi nielen "separatisti", ale aj civilisti a novinári.

1 Politická elita - základný faktor transformácie

Pri analýze procesov odohrávajúcich sa na Ukrajine vzniká otázka: prečo, napriek vytvoreniu a existencii formálne demokratických inštitucionálnych štruktúr, ukrajinská postkomunistická transformácia sa skončila krízou štátnosti a "malým" vojenským konfliktom na juhovýchode? Kde možno hľadať príčiny a vysvetlenia tejto skutočnosti? Samozrejme, že odpoveď na túto otázku je značne komplikovaná. Existujú vnútorné a externe faktory, ktoré ovplyvnili dianie na Ukrajine a niektoré z nich sa navzájom prelínajú.

Ich identifikácia nie je jednoduchá, lebo prechodný proces transformácie politického režimu je komplexný viacfázový proces, ktorý zahŕňa rôznych politických aktérov.

Pri vysvetlení problémov jedným z kľúčových faktorov, ktoré ovplyvňujú transformáciu Ukrajiny, je formovanie a charakter jej politickej elity. Jednou z podmienok pre úspešnú realizáciu politickej transformácie je konsenzus politickej elity vo videní a chápaní princípov procesu demokratizácie. Pozícia elity môže byť rozhodujúca vo voľbe smeru a perspektív ďalšieho rozvoja spoločnosti. Podľa autorov Kullberga J., Higley J. Pakulski J., dynamika a trajektória politických zmien v postkomunistických krajinách môže takmer úplne vyplývať zo štruktúry a správania elít,¹ čiže štruktúra a správanie elity sa prejavuje ako jedna z hlavných kauzálnych premenných, ktorá má vplyv na povahu transformácie a situáciu vcelku. Podľa Higley J.: "Elity to sú hlavné zodpovedné osoby pri schválení rozhodnutí v najväčších organizáciách a hnutiach v modernej spoločnosti. Elite (vrátane dominantných veľkých firiem, veľkých odborov, štátnej byrokracie, médií, armády, dôležitých nátlakových skupín a masových hnutí a politických strán) - to sú jednotlivci a skupiny, ktorí disponujú organizačným potenciálom pre pravidelný a silný vplyv na politické rozhodovanie".² Počas prechodného obdobia neefektívna činnosť štátnych inštitúcií sa nahradzuje aktivitou elít. Preto sa v týchto podmienkach výrazne zvyšuje úloha elitných skupín.

Na jednej strane, elita v každej spoločnosti je ukazovateľom, ktorý umožňuje určiť stupeň vyspelosti a štruktúry spoločnosti a politiky, na strane druhej, môže byť indikátorom smeru, ktorý napomôže opísať, objasniť, interpretovať a niekedy predpovedať vývoj politického systému. Úloha politických elít je dôležitá najmä v prechodnom období, pretože práve elita musí odpovedať na výzvy týchto zmien. V snahe objasniť podstatu politického vývoja sa stretávame s dôležitou otázkou: či sa vytvorila na Ukrajine nová politická elita, ktorá môže rozhodne a dôsledne uskutočniť sociálno-ekonomické reformy, riešiť problémy a efektívne riadiť štát, a zároveň je schopná dodržiavať základné demokratické princípy? Analýza udalostí na Ukrajine od získania nezávislosti až po dnešnú krízu, ako aj závery niektorých politológov, svedčí skôr o zápornej odpovedi na túto otázku.

2 Štruktúra politickej elity

Politická elita je nezávislá, najvyššia, relatívne privilegovaná časť spoločnosti, ktorá má určité vlastnosti a priamo sa podieľa na tvorbe a vykonávaní rozhodnutí týkajúcich sa využívania štátnej moci alebo ju ovplyvňuje. Podľa názoru mnohých autorov, efektívnosť súčasnej ukrajinskej elity ako lídra procesu demokratizácie je veľmi nízka. Niektorí vedci zdôvodňujú to tým, že v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu, elita v klasickom slova zmysle neexistuje. Stúpenci tejto pozície vychádzajú z hodnotovej interpretácie elít, z predpokladu, že k politickej elite by mala patriť najlepšia a dôstojnejšia časť predstaviteľov spoločnosti a jej úloha je očividná: musí byť príkladom pre ostatných, modelom správania. Podľa ich názoru, aktéri na ukrajinskej politickej scéne nespĺňajú tieto požiadavky, takže nie je možné označiť túto skupinu elitou. Lepšie v tomto smere využiť americký termín "establišment", čo znamená politické vedenie alebo politická špička³. Ďalší autori sa vyjadrujú, že v spoločnosti vždy existuje skupina ľudí, ktorá vykonáva funkciu riadenia štátu. V Ukrajine tieto takzvané elitné skupiny môžeme rozdeliť na niekoľko podskupín:

¹ KULLBERG, J., HIGLEY J., PAKULSKI J. 1998. Elites, Institutions and Democratization in Russia and Eastern Europe. In: Gill G. (ed.) *Elites and Leadership in Russian Politics*. London. Macmillan. - s.106-133.

² HIGLEY, J. 2006 Demokratia i elity. In: *Politia*, 2006, №2, s. 24

³ FESENKO, V. 2006. Vitčizňana polityčna elita v kontexti "proektu Ukrajina". In: *Časopis "Ī"*, 2006, č.45, s. 117.

- "proto-elita" - predstavitelia mimovládnych organizácií, parlamentné skupiny, vládni úradníci, predstavitelia priemyselných a finančných skupín, bankári.
- "pseudo-elita" - niektorí poslanci, osoby, ktoré sa dostali do politiky náhodné, predstavitelia zločineckých skupín.
- "post-elita" - časť starej elity, nomenklatúra, lídri odborových organizácií.
- ustálená elita - umelci, novinári, lekári, intelektuáli, slávne osobnosti, ktorých spoločenská prestíž je stále vysoká bez ohľadu na spoločenské zmeny.⁴

Jednou z charakteristík ukrajinskej politickej elity je nízka profesionálna úroveň politikov a úradníkov v dobe nadobudnutia nezávislosti: "Ukrajinská politická trieda - neadekvátna, nepripravená a nedostatočná z hľadiska veľkosti. Ona vyzerá ako typická post - koloniálna elita v jednej z krajín tretieho sveta, ale jej problémy, ktoré sa nahromadili cez tri stáročia kolonializmu, 70 rokov totality a 7 rokov v období Gorbačova, oveľa väčšie, než tie, ktoré zanechali tretiemu svetu imperialistickí vládcovia".⁵ Ukrajinská politická elita sa stretla s veľmi ťažkou úlohou a nebola schopná vyriešiť problémy štátnosti podľa demokratických pravidiel a nemohla sa spoľahnúť na historické vzory - v prípade Ukrajiny oni neexistovali. Je to spojené so skutočnosťou, že Ukrajina nemala tradíciu štátnosti alebo ona bola prerušená po celé stáročia

Veľkú výzvu pre demokratickú konsolidáciu predstavuje skutočnosť, že štrukturálne zmeny v ukrajinskej spoločnosti sú významne späté so zmenami v systéme hodnôt obyvateľov. To znamená, že proces formovania národnej elity sa začal v mimoriadne zložitej situácii. Proces radikálnej spoločenskej a politickej zmeny sa zhodoval s procesom budovania samostatného štátu a jeho inštitúcií, občianskej spoločnosti a formovaním skupín, ktoré sa snažili získať moc.

Okrem toho v priebehu posledných pätnástich rokov v dôsledku realizovanej nekalej privatizácie vznikla v Ukrajine ďalšia vrstva elity - takzvaná biznis elita. Počas privatizácie a reštrukturalizácie v 90. rokoch sa bývalý štátny majetok, fabriky a podniky vybudované v Sovietskom zväze, dostali do rúk rôznych skupín. V krajine sa začali formovať záujmové skupiny vytvorené v rámci podnikateľských kruhov, ktorí si navzájom konkurovali. Hospodárske oživenie a obohatenie týchto skupín bolo zabezpečené v dôsledku využívania starých technológií a starej materiálnej základni, najmä v hutníctve, baníctve, v chemickom a potravinárskom priemysle. Vnútorne rezervy v týchto oblastiach sa postupne vyčerpávali a do modernizácie a rozvoja výroby málokto investoval. Príjmy neprúdili do nákupu a vývoja nových technológií, diverzifikácie hospodárstva a investícií, ale najčastejšie smerovali na súkromné účty ukrajinských oligarchov, čo brzdilo rozvoj hospodárstva a demokratické procesy v Ukrajine. Ekonomické, politické a environmentálne dôsledky tohto prístupu k ekonomike sa stali jednou z príčin súčasnej systémovej krízy na Ukrajine.

Mnohí autori naznačujú, že sotva môžeme hovoriť o existencii v Ukrajine niekoľkých elít, ktoré predstavujú rôzne segmenty spoločnosti a konkurujú si navzájom. V krajine vznikla zvláštna forma organizácie elity: politicko-ekonomické skupiny alebo inak povedané *klany*. Niektorí ukrajinskí autori predkladajú hypotézu, že táto mocenská štruktúra je výsledkom predchádzajúceho obdobia socializmu a perestrojky, kedy existovalo rozdelenie na určité administratívne, územné priemyselné skupiny - klany.⁶ Do tejto vertikály moci neskôr v rokoch 1998-2004 prenikli zástupcovia nových ekonomických a finančno-priemyselných skupín. Inými slovami, vznikla akási *aliancia komunistickej nomenklatúry a*

⁴ ŠUEHA, M. a kol. 1998 Polityčna elita súčasnoji Ukrajiny. *Analityčna dopovid Intytutu sociologii NAN Ukrajiny* č.10, s. 5-6.

⁵ MOTYL, A. J. 1993. *Dilemmas of Independence. Ukraine After Totalitarianism*. Council on Foreign Relations Press. New York: Council in Foreign Relations Press. s.167

⁶ PAVLENKO, R. 1999. Vytoky i nebezpeka bezvidpovidaľnosti postkomunistyčnoji vykonavčoji vlady. In: *Naukovi zapysky NAUKMA*. Zväzok 12. Politológia. s.34-37.

predstaviteľov biznis elity. V Ukrajine sa vytvoril systém, keď politická moc náleží malému počtu týchto vplyvných skupín zložených z lídrov (patrónov) a klientely.⁷ Tieto štruktúry môžu mať rôzne ciele, ale ich hlavné charakteristiky a metódy činnosti sú podobné. Skupiny vo väčšine fungujú mimo rámca kontroly spoločnosti, aj napriek tomu, že prejdú cez mechanizmus volieb.

3 Nepretržitý boj o moc

Na riešenie svojich hospodárskych záujmov ukrajinskí oligarchovia potrebovali moc. Preto predstavitelia týchto finančno-priemyselných skupín postupne sa dostávali do zákonodarnej a výkonnej moci. Hospodárska deregulácia a privatizácia štátnych podnikov v nepriehľadnom politickom systéme vytvorila priestor pre manipuláciu pravidlami, čo viedlo ku korupcii úradníkov. Pokusy o nápravu situácie sú realizované prostredníctvom ďalšej komplikácie právnych predpisov a administratívnej štruktúry, čo vcelku zhoršovalo ekonomické prostredie a vytváralo ďalšie príležitosti pre korupčné schémy. Tým sa kruh uzatvára a vystupuje tvar ukrajinskej reality, keď najprv vzniká istý potenciál moci, ktorý sa potom premení na peniaze za účelom znovuzískania väčšej moci, atď. To je stručná formula oligarchie "peňazí-moc-peňazí".⁸ Medzi poslancov ukrajinského parlamentu vo všetkých frakciách v početnom množstve sú zástupcovia veľkých a stredných podnikov, takzvanej biznis elity alebo "biznis - politikov". Ukrajinský parlament niekedy označujú ako klub oligarchických záujmov.

Takýto vzťah medzi predstaviteľmi biznisu a vládou vytvoril ďalší fenomén typický pre bývalé krajiny Sovietskeho zväzu. Hovoríme o jave, keď činnosť štátnych orgánov sa preorientováva z ochrany a služby vo verejnom záujme na obsluhovanie individuálnych alebo skupinových záujmov. Politická korupcia v orgánoch štátnej správy, v parlamente a súdnictve sa stáva bežným javom. Záujmy štátu sú "systematicky ignorované v prospech prechodnej politickej účelnosti a osobnej výhody, a to má rozpadový vplyv na celý politický systém, pretože prispieva k celkovému poklesu dôvery v politický proces v ukrajinskej spoločnosti".⁹

Hlavným cieľom ukrajinských oligarchov je presadiť svoj politický vplyv a maximalizovať tak svoj zisk, nie je riadiť štát v záujme blahobytu občanov a prosperity štátu. Problém prelínania vlády a biznisu v Ukrajine je natoľko hlboký, že treba hovoriť nie je o schopnosti vlády udržať veľký biznis v medziach zákona, ale o tom, ako prinútiť tých, ktorí sú pri moci neslúžiť záujmom veľkého biznisu, ale národným záujmom. Za týchto podmienok je zbytočné veriť v efektivitu štátneho mechanizmu. Najvplyvnejší oligarchovia majú záujem na udržaní situácie pod vlastnou kontrolou, pretože to je základ ich konkurenčných výhod. Je zrejmé, že tieto výhody oslabujú krajinu ako medzinárodného aktéra a významne spomaľujú reformy v Ukrajine. Preto krajina bola a je outsiderom východnej Európy z hľadiska reformy hospodárskej sféry a konkurencieschopnosti.

Keď analyzujeme procesy odohrávané sa v Ukrajine je potrebné venovať pozornosť ešte jednej otázke - správaniu elít a ich vzájomnej komunikácie. Lebo efektivnosť a stabilita politického systému záleží aj od cieľov a spôsobu vzájomného kontaktu elít. Keď elity znepríatelené, fragmentované a nie sú schopné nájsť kompromis, tak nie je možné prakticky

⁷ FESENKO, V. 2006. Vítězňana polityčna elita v kontexti "proektu Ukrajina". In: *Časopis "I"*, 2006, č.45, s. 119.

⁸ VYDRIN, D. 2002. Tam za horizontom. Zametki polotočeskoho naturali. In: *Zerkalo nedeli*. 22.03.2002. [cit.23.06.2014]. Dostupné na internete [online]: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/tam_za_gorizontom_zametki_politicheskogo_naturali.html

⁹ CHOW, E., ELKIND, J. 2009. Where East Meets West: European Gas and Ukrainian Reality. In: *The Washington Quarterly*. Vol. 32. №1. Jan. 2009. P. 86. [cit.23.06.2014]. Dostupné na internete [online]: <http://csis.org/files/publication/twq09januarychowelkind.pdf>

budovať demokraciu. Podľa tvrdenia Higley J., žiadna demokracia nikdy nevznikla bez predchádzajúceho alebo sprevádzajúceho formovania konsenzuálne zjednotenej elity, a taktiež ani jedna demokracia sa neudržala, keď takáto elita sa rozpadla.¹⁰ Elita, členovia ktorej sú schopné hľadať spôsob vzájomnej komunikácie so svojimi konkurentmi a dohovárať sa, majú slušnú šancu na úspech v konsolidácii demokracie. Naopak, neochota a neschopnosť hľadať a nájsť kompromis s politickým oponentom vedie k vzniku autoritárskych režimov či nestabilných kvázi - demokracií.

Možno však do istej miery tvrdiť, že v Ukrajine mocenské boje medzi hlavnými politickými subjektmi sa uskutočňujú za účelom ochrany hospodárskych záujmov finančno-priemyselných skupín. Hlavnou hybnou silou oligarchov je hospodárska konkurencia, ktorá v ukrajinských reáliách má len málo čo do činenia s civilizovanými spôsobmi ekonomickej súťaže. Preto možno predpokladať, že zjednotenie týchto skupín nie je možné, ako nie je možné hovoriť o existencii konsenzuálne zjednotenej elity v Ukrajine. Dôsledkom konfliktu je absencia jednotnej stratégie na prekonanie krízy vo všetkých jej formách a na všetkých úrovniach. Tento spôsob správania politickej elity neprispieval k stabilizácii politickej situácii a inštitucionalizácii demokratického systému, nezlepšil podmienky demokratického riadenia, naopak, priviedol k národnej katastrofe.

Záver

Viac ako dvadsať rokov nezávislosti Ukrajiny umožňuje vyvodiť určité závery. Súčasná politická situácia na Ukrajine sa vyznačuje krízou štátnosti a politického riadenia, krízou národnej identity. Ukázalo sa, že prijatie demokratickej ústavy a formálne zriadenie demokratických inštitúcií nie je zárukou stanovenia demokracie. Rozhodujúcu úlohu v prechodných obdobiach nadobúdajú politické elity. Ich zloženie, spôsoby riadenia a záujmy určujú smer transformačných procesov. Zatiaľ ukrajinskej politickej elite sa nepodarilo vyriešiť jeden z najdôležitejších problémov krajiny - nájsť ciele a hodnoty, ktoré by zjednotili polarizovanú ukrajinskú spoločnosť. A pokiaľ oligarchovia budú zasahovať do riadenia štátu a považovať Ukrajinu za vlastný majetok, krízu sa nepodarí prekonať. Je nevyhnutné oddeliť oligarchické skupiny od ukrajinskej politiky a štátneho aparátu, zmeniť pravidlá fungovania ekonomiky a politiky podľa demokratických a právnych princípov. Preto hlavná výzva pre Ukrajinu nie je za jej hranicami, ale vnútri krajiny a má vnútropolitický charakter.

Zoznam použitej literatúry

- [1] CHOW, E., ELKIND, J. 2009. Where East Meets West: European Gas and Ukrainian Reality [online]. In: *The Washington Quarterly*. Vol. 32. №1. Jan. 2009. P. 77-92. [cit.23.06.2014]. Dostupné na internete [online]: <http://csis.org/files/publication/twq09januarychowelkind.pdf>
- [2] FESENKO, V. 2006. Vitčizňana polityčna elita v kontexti "proektu Ukrajina". In: *Časopis "Ī"*, 2006, č.45, s. 116-121.
- [3] HIGLEY, J. 2006. Demokratia i elity. In: *Politia*, 2006, č. 2, s. 22-31.
- [4] KULLBERG, J., HIGLEY J., PAKULSKI J. 1998. Elites, Institutions and Democratization in Russia and Eastern Europe. In: *Gill G. (ed.) Elites and Leadership in Russian Politics*. London. Macmillan. - s.106-133.

¹⁰ HIGLEY, J. 2006. Demokratia i elity In. *Politia*. č.6. s. 23

- [5] MOTYL, A. J. 1993. *Dilemmas of Independence. Ukraine After Totalitarianism*. Council on Foreign Relations Press. New York: Council in Foreign Relations Press. – 217 s.
- [6] PAVLENKO, R. 1999. Vytoky i nebezpeka bezvidpovidalnosti postkomunistyčnoji vykonavčoji vlady. In: *Naukovi zapysky NAUKMA*. Zväzok 12. Politológia. s.34-39.
- [7] ŠULHA, M. a kol. 1998 Polityčna elita súčasnoji Ukrajiny. *Analýčna dopovid Intytutu sociologii NAN Ukrajiny* č.10, s. 5-6.
- [8] VYDRIN, D. 2002. Tam za horizontom. Zаметki polotočeskoho naturali [online]. In: *Zerkalo nedeli*. 22.03.2002. [cit.23.06.2014]. Dostupné na internete: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/tam_za_gorizontom_zametki_politicheskogo_naturali.html

Kontakt

Mgr. Tetyana Zubro, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, Slovenská republika

E-mail: tetyana.zubro@euba.sk

Názov/Title: **EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY MEDZINÁRODNÝCH
VZŤAHOV 2014**
Zborník vedeckých prác

**ECONOMIC, POLITICAL AND LEGAL ISSUES OF INTERNATIONAL
RELATIONS 2014**
Volume of Scientific Papers

Zostavovateľ zborníka/editor: PhDr. Daša Adašková, PhD.
Rozsah/Range: 427 strán/pages
Formát/Format: Vydané vo forme elektronického zborníka/Published in
an electronic form
Vydavateľ/Publisher: Vydavateľstvo EKONÓM
Rok vydania/Year: 2014

©
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b
852 35 Bratislava

ISBN 978-80-225-3886-2